C A S I O D O R

S C R I E R I

C O L E C Ţ I A

«PĂRINŢI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI»

A P A R E

DIN INIŢIATIVA PATRIARHULUI

IUSTIN

ŞI SE CONTINUA SUB ÎNDRUMAREA

PREA FERICITULUI PĂRINTE

T E O C T I S T

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

PĂRINŢI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI

---------- 75 ----------

C A S I O D O R

S C R I E R I

ISTORIA BISERICEASCĂ TRIPARTITĂ

CARTEA TIPĂRITA CU BINECUVÂNTAREA PREA
FERICITULUI PĂRINTE

TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMANE TRADUCERE

de LIANA şi ANCA MANOLACHE

INTRODUCERE ŞI NOTE

de Pr. prof. dr. ŞTEFAN AL EXE

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE
ROMANE BUCUREŞTI — 1998

CUVÂNT ÎNAINTE

In planul vast al colecţiei «Părinţi şi scriitori bisericeşti» a fost programată, nu fără adâncă chibzuinţă, şi publicarea textelor de referinţă ale istoriografiei bisericeşti, începând cu cel al lui Eusebiu de Cezareea — «părintele istoriei bisericeşti» — şi continuând cu cele ale lui Socrate, Sozomen, Teodoret al Cirului, dar şi cu lucrarea mai specială a lui Casiodor. Cu voia lui Dumnezeu, până în prezent au apărut în amintita colecţie Istoria bisericească *scrisă de Eusebiu, episcopul Cezareei, şi cea întocmită de Fericitul ierarh al Cirului. După cum este cunoscut, aceasta din urmă continuă relatarea dusă de Eusebiu din primul veac creştin până spre anul 324, cu personalităţile, evenimentele şi faptele care au umplut viaţa Bisericii până în vremea împăratului Teodosie al II-lea. Istoriile ecleziastice ale lui Socrate şi Sozomen îmbrăţişează şi ele aproximativ aceeaşi perioadă de timp, perioadă de mare cumpănă pentru Biserică, dar şi de revărsare de har dumnezeiesc, care a făcut din intervalul dintre primul şi cel de-al patrulea sinod ecumenic secolul de aur al patristicii.*

Istoriile bisericeşti *redactate de Socrate, Sozomen şi Teodoret al Cirului au fost, însă, în veacul al VI-lea, compilate într-o lucrare realizată de eruditul aristocrat roman creştin Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (c. **485** — c. **580**), a cărui întreagă operă a îndatorat atât de adânc cultura şi civilizaţia creştinătăţii apusene.*

Istoria bisericească tripartită, *concepută în spiritul practic pe care îl impuneau timpuri tulburi, de neprevăzute schimbări şi de crescută nesiguranţă, va fi utilizată de-a lungul Evului Mediu ca manual de istorie ecleziastică în şcolile apusene.*

Dat fiind valorosul sprijin pe care această carte îl poate aduce cunoaşterii amănunţite şi precise a uneia dintre cele mai dense perioade din istoria Bisericii, binecuvântăm publicarea tălmăcirii româneşti a Istoriei bisericeşti tripartite, *tălmăcire plinită cu rigurozitate de regretata latinistă Liana Manolache împreună cu sora sa, Anca Manolache — traducerea fiind însoţită de studiul introductiv şi notele redactate de Părintele profesor Ştefan Alexe —, cu nădejdea că bogăţia de date strânsă în aceste pagini va fi valorificată în viitoare studii şi cărţi.*

t TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMANE

FLAVIUS MAGNUS AURELÎUS CASSIODORUS SENATOR

INTRODUCERE

Viaţa. Plavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator este cunoscut mai puţin în literatura teologică românească. Cele două scurte prezentări ale patrologilor Pr. Cicerone Iordăchescu [1] şi Pr. Prof. Ioan G. Co-man[2] expun numai schematic activitatea bogată, politică, istorico-lite-rară şi religioasă, desfăşurată de Casiodor, unul dintre cei mai luminaţi scriitori creştini apuseni din secolul al Vl-lea.

Data naşterii lui Casiodor[3] este aşezată între anii 477—490. S-a născut în localitatea Squilacium din Calabria, pe coasta de sud-est a Italiei, într-o familie veche şi nobilă, care de trei generaţii se consacrase vieţii politice. Tatăl său era prefectul pretoriului la curtea lui Teodorie cel Mare şi i-a dat fiului său o educaţie excepţională, profană şi creştină. Datorită calităţilor sale intelectuale, ca şi prestigiului tatălui său, Casiodor este numit la vîrsta de 20 de ani quaestor sacri paiatii, adică secretar particular al împăratului, de fapt, adevărat ministru de interne. Astfel începea de timpuriu cursus honorum. în 514 a fost numit consul, apoi, în 533, magister officiorum şi praefectus praetorio, iar puţin după aceea a primii; şi titlul de patriciu. Om de stat cultivat şi cu aptitudini administrative, Casiodor a desfăşurat o activitate laborioasă, sprijinind planul regelui ostrogot de a uni poporul roman învins cu cel cuceritor.

După cum este cunoscut, la anul 476, Odoacru conducătorul herulilor a desfiinţat imperiul roman de Apus, după ce a învins pe ultimul împărat roman, Romulus (Augustulus), luîndu-şi titlul de regele Italiei. La rîndul lui, Odoacru a fost omorît de Teodorie, regele ostrogoţilor, la anul 489. De aici înainte, pînă în 526, anul

1. **Pr. Cicerone Iordăchescu,** *Istoria vechii literaturi creştine,* **Partea III, Iaşi !940, p. 108—112.**

2. **Pr. Prof. Ioan G. Comam,** *Patrologie,* **Bucureşti, Editura Institutului Biblic ?i de Misiune Ortodoxă, 1956, p. 314—317.**

3. **Pentru viaţa şi activitatea lui Casiodor, mai pe larg, pot fi consultate următoarele scrieri, In afară de cele citate : Godet,** *Cassiodore,* **în «Dictionraaire de Theologie Catholique», voi. II, 2 Paris 1923, col. 1830—1834 ; P. de Labrrolle, H/s-***toire de la litterature latine chretienne,* **Paris, 1924, p. 673—677; G. Rauschen,** *Grundriss der Patrologie,* **ed. a VUI-a şi a IX-a, Freiburg im Breisgau, 1926, p. 412;— 414; O. Bardenhewer,** *Geschichte der altkirchlichen Literatur,* **Fiinfter Band, Freiburg im Breisgau, 1932, p. 264—277; F. Cayre,** *Patrologie et Histoire de la Theologie,* **voi.** II, **2-e ed. Paris, Tournai, Rome, 1933, p. 217—221 ; U. Moricca, Sfona** *della letteratura latina cristiana,* **voi. III, Torino, 1934, p. 1308—1361 ; B. Altaner — A. Stui-ber,** *Patrologie. Leben, Schriiten und Lehre der Kirchenväter,* **8. durchgesehene und erweiterte Auflage, Freiburg — Basel — Wien, 1978, p. 436—488.**

morţii sale, Teodoric a condus cu fermitate noul regat al ostrogoţilor. Deşi ataşat arianismului, la începutul domniei, el a lăsat romanilor învinşi legile şi instituţiile lor, dorind să unească cele două popoare, idee la care a aderat şi Casiodor care a fost loial atît regelui ostrogot, cît şi urmaşilor acestuia, Atalaric, Teodohad şi Witigis. Către sfîrşitul vieţii, însă, Teodoric a devenit bănuitor şi tiran. Astfel, el a condamnat la moarte pe scriitorul creştin Boeţiu şi pe socrul acestuia Sinah şi a aruncat la închisoare pe episcopul Romei Ioan I (523—526) unde acesta a şi murit[4].

Casiodor a participat cu tot sufletul la planul de guvernare ai lui Teodoric şi se afirmă că lui i se datorează în mare parte grandoarea domniei acestuia[5].

Către anul 540, Casiodor s-a retras la o mănăstire înfiinţată de el pe unul din domeniile sale din Calabria, pe malurile golfului Squillace. Mănăstirea se numea Vivarium de la heleşteele de peşte construire de Casiodor în timpul cînd era prefect al pretoriului. Se presupune că monahul Casiodor cunoştea activitatea prodigioasă a lui Benedict de Nursia (f 547), organizatorul monahismului în Apus şi autorul vestitelor Reguli pentru mănăstiri în 73 de capitole. Dar el a organizat viaţa în mănăstire după alte principii. Călugării oare doreau să petreacă o viaţă solitară se retrăgeau în chiliile aflate pe coasta muntelui Castellum. Viaţa de obşte însă avea cerinţele ei. Casiodor a organizat-o inspirîn-du-se din tradiţia egipteană, fiind preocupat să orienteze pe călugări către activitatea intelectuală. Numai cei care nu aveau preocupări livreşti se ocupau cu munca manuală, ceilalţi transcriau manuscrise, profane sau religioase, traduceau cărţi vechi sau alcătuiau altele originale. Toată activitatea din mănăstire se desfăşura fără a se prejudicia viaţa evlavioasă, împletindu-se în mod fericit rugăciunea, munca manuală şi munca ştiinţifică.

Prin organizarea activităţii intelectuale şi religioase de la Vivarium, Casiodor dorea să-şi împlinească un gînd de a înfiinţa, împreună cu episcopul Agapet (535—536), o şcoală teologică asemănătoare acelora de la Alexandria sau Nisibe[6]. El a organizat la Vivarium o mare bibliotecă şi a dat la iveală manuale pentru ciclul ştiinţelor profane. Datorită lui Casiodor, ideea culturii intelectuale a pătruns mai adînc în mănăstirile apusene, studiul profan şi creştin devenind un element nou în viaţa monahismului latin. Prin punerea în prim plan a păstrării şi studiului scrierilor vechi, Casiodor a adus servicii imense culturii antice, salvînd de la

4. Hergenroether, *Histoire de l'Eglise,* **voi. II, Nouvelle 6dition, Paris — Lyon, fără data apariţiei, p. 621—623. 5 F. Cayre, Op. cit., p. 218.**

6. Casiodoo-, *Instituţiile literaturii divine şi umane,* **Prefaţă, P.L., 70, 1005.**

distrugere multe opere de valoare din literatura latină şi din literatura greacă [1].

în exegeză au fost folosiţi mai ales Părinţii din secolul al IV-lea. La îndemnul său, unii dintre prietenii săi s-au ocupat cu traduceri din greacă în latină. Astfel, un anumit Mutianus a tradus ***Omiliile*** Sfîntului Ioan Gură de Aur la ***Epistola către Evrei;*** Dionisie Exiguus a tradus clin greceşte o serie de scrieri importante, mai ales în domeniul dreptului canonic ; Bellator a tradus ***Omiliile*** lui Origen ; Epifanie Scolasticul a tradus ***Istoriile*** lui Socrate, Sozomen şi Teodoret şi un ***Comentar la Epistolele Sobornicesti,*** atribuit pe nedrept lui Didim Alexandrinul (cea 398) şi chiar unele ***Epistole,*** pierdute astăzi, ale lui Clement Alexandrinul. Am numit numai o parte din ***Comentariile*** patristice la Sfînta Scriptură a Noului şi a Vechiului Testament pe care le aminteşte Casiodor în ***Instituţiile literaturii divine şi umane,*** Cartea întîi, cap. I—IX[8].

Pe lîngă studiul Sfintei Scripturi, vieţuitorii de la ***Vivarium*** erau îndrumaţi spre studiul artelor liberale. Sfîrşitul vieţii sale 1-a găsit pe Casiodor cu condeiul în mînă, alcătuind pentru folosul monahilor săi un Tratat de ortografie. A murit la anul 583 la vîrsta de 93 de ani.

Scrieri. Opera monastică a lui Casiodor nu s-a dezvoltat după moartea sa în felul în care a gîndit-o el. Benedictinii au reținut şi dezvoltat ca regulă fundamentală de viețuire rugăciunea şi munca în general. Dar numele lui a supraviețuit prin scrierile sale, profane şi creştine, prin care el a devenit unul dintre primii dascăli ai Evului Mediu. Aceste scrieri reflectă mai puțin originalitatea geniului decît cunoştințele enciclopedice ale autorului şi zelul neobosit al acestuia de a menține educația publică romană şi viața intelectuală în Italia.

Scrierile lui Casiodor reflectă activitatea acestuia înainte de anul 540 şi după acest an, potrivit cu activitatea desfăşurată ca dregător la turtea regelui ostrogot şi cu cea de la Vivarium. Scrierile sale profane au caracter istoric, şi anume : 1. o ***Cronică*** ce se întinde de la Adam pînă în 519, anul redactării. A fost alcătuită la rugămintea lui Eutaric, consul în acel an, şi se inspiră în prima parte din Tit Liviu, Aufidius Bassus, Cronica de la Ravena şi Fericitul Ieronim. ***Cronica*** [0] lui Casiodor prezintă interes deosebit pentru perioada 496—519 cînd autorul a fost martor la evenimentele relatate. 2. ***Despre originea şi faptele geților (De origine actibusque Getarum),*** o istorie a goților, scrisă între 526—534 la dorința lui Teodorie care, voind să facă o fuziune a romanilor cu goții, a cerut lui Casiodor să prezinte pe goți nu ca pe

7. F. Cayre, Op. *cit.,* p. 219 şi O. Bardenhewer, Op. *cit.,* p. 264.
8. P.L., 70, 1010—1122. Cf. şi P. de Labriolle, Op. *cit,* p. 677.
9. P.L., 69, 1213—1248.

nişte barbari, ci ca pe un popor egal în cinste cu romanii pentru că şi ei au avut un trecut glorios. După cum arată şi titlul, Casiodor identifică pe goți cu geții şi îi aşază în istorie înainte de întemeierea Romei.

Lucrarea alcătuită în 12 cărți s-a pierdut. S-a păstrat însă un rezumat imperfect alcătuit de gotul Iordanes în 551 sub acelaşi titlu : ***De origine actibusque Getarum*** [10]. 3. Sub titlul ***Variae*** [11] s-au păstrat 468 piese, împărțite în 12 cărți, scrisori şi acte oficiale pe care Casiodor le-a alcătuit pînă în 538 potrivit funcțiilor deținute. Cărțile 1—5 conțin acte alcătuite în numele lui Teodorie, cărțile 6—7, decrete şi numiri în diferite funcții, cărțile 8—10 conțin scrisori în numele regilor Atalaric, Teodohad şi Witigis, iar cărțile 11—12, acte redactate de Casiodor însuşi ca praefectus praetorii (533—537). După cum se explică în prefață, colaționarea şi publicarea acestor scrisori şi documente s-a făcut la cererea prietenilor, dar şi cu scopul de a-şl justifica activitatea sa oficială. Titlul de ***Variae*** vine nu de la conținutul bogat, ci de la stilul diferit întrebuințat pentru fiecare document. Stilul elevat şi eleganța în exprimare au făcut ca unele din scrisorile publicate să servească drept model în toate cancelariile din Evul Mediu. De asemenea, aceste scrisori atrag luarea aminte prin numeroasele probleme pe care le abordează, probleme de morală, drept, politică, ştiință, artă, construcții, descriere de localități, animale. Aceste probleme pun în valoare întinderea enciclopedică a cunoştințelor lui Casiodor. 4. ***Tablou al neamului Casiodorilor (Ordo generis Cassiodorum)*** este o lucrare asupra genealogiei familiei lui Casiodor. Lucrarea s-a pierdut, dar s-a găsit o excerpta anonimă pe care este notat : «Ordo generis Cassiodorum, qui scriptores extiterint ex eorum progenie vel ex civibus eruditis». Excerpta mai conține însemnări despre patricianul Simah, Boețiu

10. P.L., 69, 1251—1296.
11. P.L., 69, 501—880.
12. Textul însoțit de un studiu bogat a fost publicat prima dată de H. Usencr, *Anecdoton Holderi, ein Beitrag zur Geschichte Roms in ostgothischer Zeit* (Festschrift), Boirun 1877. Citat după O. Bairdenhewer, Op. *cit,* p. 270.
13. P.L., 70, 1279—1308.
14. Claudian Mamert a scris între 467—472 *De stătu animae (Despre natura suiletului),* în care combate ideile lui Faustus de Riez despre corporalitatea sufletului.

şi Casiodor. Textul este însemnat şi pentru faptul că atestă autenticitatea scrierilor teologice ale lui Boeţiu [12]. 5. ***Despre suflet (De anima)***[13] în 12 capitole este un tratat de antropologie alcătuit sub influenţa Fericitului Augustin şi a Preotului Claudian Mamert (-j- 474) [14]. Se pare că lucrarea a fost scrisă către anul 540, înainte ca demnitarul Casiodor să părăsească dregătoria sa şi să se retragă la Vivarium. Lucrarea aceasta arată un progres real în studiul Părinţilor şi în modul de a reda învăţătura creştină cu privire la subiectul tratat. «Sufletul, spune el, după cum atestă autoritatea adevăraţilor dascăli, este creat de Dumnezeu dintr-o substanţă spirituală şi proprie, dătător de viaţă al trupului său, raţional şi nemuritor, dar care se poate schimba în bine sau în rău» l[5]. Virtuţile sînt de două feluri : morale, pe care grecii le numesc apetit şi oare contribuie la podoaba şi măreţia sufletului, şi naturale care ţin de natura trupului. In ultimul capitol se vorbeşte despre starea sufletului după moarte.

In prefaţa manualului despre ortografie, Casiodor vorbeşte despre scrierile sale din perioada petrecută la Vivarium. El a acordat o atenţie deosebită exegezei biblice. 1. Cea mai de seamă scriere în acest domeniu este ***Expositio in Psalterium (Expunere la Psalmi)***[16], puternic influenţată de lucrarea Fericitului Augustin «Enarrationes in psalmos». El pune accentul pe înţelegerea spirituală a textului pe care îl interpretează alegoric şi în sens mistic, dar nu lasă la o parte nici învăţătura morală a Psalmilor şi nici faptul că prin conţinutul Psalmilor se poate lupta împotriva ereziilor. De asemenea, Casiodor scoate în relief profeţiile privitoare la Mesia. Data scrierii poate fi aşezată între 545—555. în Evul Mediu, acest comentar a avut o largă întrebuinţare. 2. Alte lucrări de exegeză sînt ***Complexiones in epistolas apostolorum, in actus apostolo-rum et in apocalypsin (Expuneri la Epistolele Apostolilor, la Faptele Apostolilor şi la Apocalipsă)***[17]. Cea mai mare parte din text se referă la Epistolele Sfîntului Pavel. Sînt tratate numai pasagii mai importante. 3. Preocupat de educaţia monahilor săi, care veneau din diferite medii culturale, Casiodor a scris pentru ei lucrarea ***Institutiones divinarum et humanarum litterarum (Instituţiile literaturii divine şi umane)***[11] Scrierea, alcătuită pe la 544, este împărţită în două cărţi. Prima, care numără 33 de capitole, după numărul anilor Mîntuitorului, este o introducere metodică la studiul diferitelor discipline teologice, mai cu seamă la studiul Sfintei Scripturi a Noului şi Vechiului Testament. Autorul vorbeşte despre copierea manuscriselor şi grija deosebită faţă de această întreprindere, despre autorii competenţi care trebuie consultaţi cu privire la interpretarea Bibliei, pentru problemele dogmatice, pentru istoria bisericească, pentru calea de urmat spre a trage profit din lectura dumnezeieştii Scripturi. Sînt citaţi : Clement Alexandrinul, Sfîntul Atanasie, Sfîntul Chirii Alexandrinul, Sfinţii Ioan Gură de Aur, Grigorie de Na

zianz şi Vasile cel Mare, Sfîntul Ioan Cassian, Sfînitul Ambrozie, Fericitul Augustin şi Fericitul Ieronim ca interpreţi eruditi ai Sfintei Scripturi. Casiodor pune accentul pe lectură neîntreruptă şi stăruitoare, căci «mama înţelegerii este meditaţia încordată şi îndelungată» [19]. De aceea în capitolele 1—16 se ocupă în amănunţime cu cărţile Vechiului Testament şi ale Noului Testament, arătînd care sînt cele mai bune

15. Capitolul II, P.L., 70, 1283.
16. P.L., 70, 9—1056»
17. P.L., 70, 1321^-14118.
18. P.L., 70, 1105—1220.

19. *Ptaelatio,* P.L., 70, 1108 C.
20. Capitolul XVI, P.L., 70, 1132 C.

comentarii sau studii patristice cu privire la acestea. în partea a doua a capitolului al XVI-lea sînt enumerate cele mai însemnate scrieri cu privire la Sfînta Treime. Dintre autorii citați, mai întîi este amintit Sfîntul Ilarie de Pic-tavium cu tratatul ***De Trinitate*** în 13 cărți, apoi Sfîntul Ambrozie cu lucrările ***De oficiis ministrorum*** şi ***De fide ad Gratianum,*** apoi Fericitul Augustin cu lucrările : ***De Sancta Trinitate, De Vera Religione, De doctrina Christiana, De Agone Christiana, De civitate Dei*** şi ***Retractationes.*** între Părinții citați, Casiodor rezervă un loc de cinste şi Sfîntului Niceta episcop de Remesiana, apreciind în termeni elogioşi scrierile acestuia : «Dacă cineva doreşte să învețe ceva, pe scurt, despre Tatăl, despre Fiul şi despre Sfîntul Duh, şi nu vrea să se obosească cu o lectură întinsă, să citească cartea episcopului Niceta pe care a scris-o despre credință şi, plin de strălucirea învățăturii cereşti, va fi condus, printr-o scurtime avantajoasă, la contemplarea divină» [2'1]. In capitolul XVII, autorul vorbeşte despre unii istorici bisericeşti, ca Eusebiu, Socrate, Sozomen, Teodoret, Marcelin, Fericitul Ieronim şi Ghenadie de Marsilia, care au adunat cărți şi au alcătuit altele în care se vede ca într-o oglindă viața Bisericii. în capitolele XVIII—XXIII, autorul vorbeşte despre scriitorii apuseni, Sfinții Ilarie, Ciprian, Ambrozie, Fericiții Ieronim şi Augustin şi despre călugărul Dionisie Exiguus. întrucît aprecierile eruditului Casiodor cu privire ia monahul cărturar dobrogean Dionisie Exiguus sunt de mare importanță pentru a pune în adevărata lumină personalitatea acestuia, dăm în traducere întregul capitol : «Naşte încă şi astăzi Biserica universală bărbați iluştri, strălucind de podoaba dogmelor adevărate. Căci a fost în zilele noastre şi călugărul Dionisie, scit de neam, dar după caracter cu totul roman, foarte învățat în amîndouă limbile, dovedind prin faptele sale echilibrul sufletesc pe care îl învățase în Cărțile Domnului. A cercetat Scripturile cu o rîvnă atît de mare şi le-a înțeles astfel încît ori de unde ar fi fost întrebat avea răspunsul pregătit, dîndu-1 fără nici o întîrziere. Acesta a predat dialectica împreună cu mine şi a petrecut cu ajutorul lui Dumnezeu foarte mulți ani din viață în cadrul învățămîntului glorios. Mi-e ruşine să spun despre un coleg ceea ce nu găsesc în mine. în el era multă simplitate împreună cu înțelepciune, smerenie împreună cu învățătură, moderație împreună cu talentul de a vorbi, încît se socotea un nimic, sau unul dintre cei din urmă slujitori, deşi era vrednic, fără îndoială, de societatea regilor. Să mijlocească pentru noi, el care obişnuia să se roage împreună cu noi, ca să putem fi ajutați acum prin meritele lui, cu rugăciunea căruia am fost întăriți aici pe pămînt !

Acesta fiind rugat de Ştefan, episcopul oraşului Salona[21], a strîns laolaltă cu marea lumină a elocinței sale, căci era simplu şi înțelept, din exemplarele greceşti, canoanele bisericeşti, potrivite cu obiceiurile sale, pe care Biserica Romană şi le-a însuşit astăzi printr-o folosire frecventă [22]. Pe acestea este necesar să le citiți şi voi permanent, ca nu cumva să păreți că ignorați în mod vinovat reguli bisericeşti atît de folositoare. Şi alte multe a tradus din greceşte în latineşte, care pot să fie spre folosul cerințelor bisericeşti. El se folosea cu o pricepere atît de mare de latină şi de greacă, încît orice cărți greceşti lua în mîini, le traducea fără poticnire în latineşte şi, la fel, pe cele latineşti le citea pe greceşte, încît credeai că aceasta este scrisă aşa cum o pronunța gura lui cu o iuțeală nestăvilită.

Este lung să spun cu de-amănuntul toate despre acel bărbat care între celelalte virtuți este dovedit că a avut şi acest lucru admirabil, anume că deşi se dăruise lui

Dumnezeu în întregime, nu refuza să ia parte la întîlniri cu oameni de lume. Era de o castitate rară, deşi vedea zilnic soţiile altora ; blînd, deşi era mînat de firea pătimaşă a celor mînioşi. Vărsa lacrimi mişcat de durere cînd auzea cuvinte necuviincioase în timpul veseliei ; postea, fără să reproşeze celor ce mănîncă. Mai mult, lua parte la mese, dorind ca între mîncările trupeşti să împărtăşească totodată bogăţii sufleteşti. Că dacă mînca totuşi uneori, mînca puţin şi mai ales mîncăruri comune. Din această cauză socotesc ca cel mai mare gen de înfrînare, să fii între plăcerile omeneşti şi să păstrezi măsura cumpătării.

Dar ca să ne referim la bunele podoabe ale minţii lui, cu un cuvânt de laudă, putem spune că era un catolic[23] integru, legat total, cu statornicie, de rînduielile strămoşeşti ; şi ceea ce pot să găsească unii citind la diferiţi (scriitori), era cunoscut că străluceşte în ştiinţa lui. Unii oameni răi se silesc să umbrească într-un mod

21. Oraş în Dalmaţia, azi Split.

22. Dionisie Exiguus a dat la iveală în latineşte două ediţii ale canoanelor sinoadelor ecumenice. Casiodor vorbeşte de cea de-a doua ediţie dedicată episcopului Ştefan de Salona. A se vedea în această privinţă mai pe larg la Dr. Al. L. Tăutu, *Dionisie Românul* ***o*** *podoabă a Bisericii noastre strămoşeşti,* **Milano 1978, p. 35—40. Cf. şi Preot Prof. Dr. Ioan G. Coman,** *Dionisie cel Mic, erudit daco-roman,* **în** *Scriitori bisericeşti din epoca strămână,* **Bucureşti 1979, p. 273.**

23. în sensul că păstra cu sfinţenie învăţătura ortodoxă.

calomnios numele glorios ai lui şi prin aceasta, ei par să-şi scuze pînă la un punct greşelile lor [24]. Dar acela, după ce a părăsit răutatea veacului acestuia, cu ajutorul lui Dumnezeu fiind primit în pacea Bisericii, credem că are parte de comuniunea eu slujitorii lui Dumnezeu.

Poate am adăuga celelalte despre sfîntul bărbat pe care le-am aflat ca un adevăr de netăgăduit, dar trebuie să urmăm mai degrabă planul nostru, ca să nu fim datori altei promisiuni pe care am părea că o împlinim printr-o vorbire nepotrivită. Şi ca nici o înşelătorie să nu vă poată vătăma de la dreapta credinţă, citiţi ceea ce aveţi la îndemînă, de la Sinodul de la Efes şi de la Calcedon, nu numai enciclicile, adică epistolele de confirmare ale numitelor sinoade. Dacă le parcurgeţi pe acestea cu sîrguinţă, vicleniile celor răi nu vă vor dăuna în nici o situaţie» [25].

în continuare, Casiodor îi sfătuieşte pe monahii săi să-şi îmbogăţească lectura cu scrieri ce se referă la cosmografie, la ortografie şi, în general, la literatura umană, dînd ca exemplu pe Sfinţii Părinţi care au fost eruditi nu numai în interpretarea Sfintei Scripturi, ci şi în filosofie şi în ştiinţele exacte.

Cartea a doua, în şapte capitole, a fost publicată în colecţia Migne separat de prima, cu titlul : ***De artibus ac disciplinis liberalium litte-rarum*** [26] şi se ocupă cu ştiinţele umane cuprinse în cele două cicluri ale artelor liberale, şi anume : gramatica, retorica şi dialectica (trivium); aritmetica, muzica, geometria şi astronomia (quadrivium). Autorul intervine mai puţin în cursul expunerii, cuprinsul lucrării fiind alcătuit din texte extrase din diferite scrieri de specialitate.

La cererea călugărilor săi, Casiodor, deja în vîrstă de 93 de ani, a alcătuit un manual asemănător cu cea de-a doua parte a ***Instituţiilor,*** intitulat ***De Orthographia*** [27].

Una dintre scrierile lui Casiodor, pe oare acesta nu o aminteşte în ***Prefaţa*** la manualul ***Despre Ortografie,*** este ***Istoria Bisericească Tripartită*** [28]. Titlul exact este următorul : M. Aurelii Cassiodori ***HISTORIA ECCLESIASTICA vocata TRIPARTITA, ex tribus Graecis auctoribus, Sozomeno, Socrate et Theodoreto, per Epiphanium Scholasticum versis excerpta, et in compendium a se redacta Istoria Bisericească numită tripartită a lui M. Aureliu Casiodor, extrasă din trei autori greci:***

24. Nu se cunosc motivele criticilor aduse lud Dionliisie Exiguus. Cert este că spre sfârşitul vieţii, el se plângea de singurătate. Vezi Dr. Al. L. Tăutu, Op. *cit-*, p. 24__ 25.
25. Casiodor, *Instituţiile...* Cap. XXIII, P.L., 1137—1138.
26. P.L., 70, 1149—1220.
27. *Ibidem,* col. 1239—1270.
28. P.L., 69, 879—1214.

Sozo-
men, Socrate şi Teodoret, traduşi de Efaifaniu Scolasticul şi alcătuită de el în compendiu). \

Casiodor face menţiune despre această lucrare a sa în capitolul 17 din ***Instituţii,*** cartea I, spunând că după ***Istoria*** lui Eusebiu, la greci au alcătuit lucrări asemănătoare Socrate, Sozomen şi Teodoret, pe care i-a tradus preaînvăţatul Epifaniu şi el i-a adunat laolaltă[29]. în vremea eruditului călugăr circula în Apus ***Istoria Bisericească*** a Preotului Rufin din Aquileia, care consta din ***Istoria Bisericească*** a lui Eusebiu tradusă în latineşte, cele 10 cărţi fiind concentrate în 9 cărţi, cărora traducătorul Ie-a adăugat două cărţi, ducînd prezentarea evenimentelor istorice pînă la moartea împăratului Teodosie cel Mare, în anul 395. Se ştie că istoricul Eusebiu de Cezareea a descris evenimentele pînă la anul 324, iar adaosul lui Rufin prezenta serioase lacune în relatarea faptelor. Pornind de la aceste considerente, Casiodor a conceput o ***Istorie Bisericească*** bazată pe istoricii Socrate, Sozomen şi Teodoret de Cyr. în ***Prefaţă,*** el dă următoarea explicaţie a iniţiativei sale, spre a fi înlăturată orice confuzie : «Aşadar, această ***Istorie Bisericească,*** care este recunoscută de toţi creştinii ca foarte necesară, a fost scrisă în chip minunat de trei autori greci : unul adică este Teodoret, venerabilul episcop şi alţi doi bărbaţi foarte pricepuţi, Sozomen şi Socrate. Pe aceştia, eu, după ce au fost traduşi în latineşte de Epifanie Scolasticul, am socotit necesar ca cele spuse de ei să le tratez într-un stil unitar cu ajutorul iui Dumnezeu şi din cei trei autori să fac o singură expunere» [30].

Mai departe, Casiodor se referă la metoda sa de lucru : «Evident, trebuie să fie ştiut că scriitorii numiţi mai sus au expus cele ce s-au petrecut din timpurile de sfîntă amintire ale împăratului Constantin pînă în timpurile de slăvită amintire ale lui Teodosie cel Tînăr[31]. Noi însă, după ce am citit din nou operele lor, ne-am convins că nu toţi au expus la fel acelaşi lucru, cu eleganţă şi cu exactitate, ci au explicat mai bine unul într-un fel o parte, altul într-alt fel altă parte. Şi de aceea am hotărît să adun părţi alese din fiecare din cei numiţi şi să le aşez în ordine cu numele autorului lor» [32]. într-adevăr, Casiodor rînduieşte materialul, expunînd evenimentele cînd de la un istoric, cînd de la altul, arătînd în faţa fiecărui paragraf autorul.

29. P.L., 70, 1133.
30. *Praetatio,* col. 879.
31. Este vorba de Teodosie II, fiul lui Arcadie (395—408) şi nepot al lui Teodosie cel Mare (379—395), care a domnit între 408—450.
32. *Praetatio,* loc. cit.

Dintre istoricii bisericeşti după Eusebiu de Cezareea, fără îndoială, Socrate, Sozomen şi episcopul Teodorei de Cyr a'u lăsat cele mai bune lucrări în materie. Socrate, născut către 380 şi m<>rt după 439, avocat din Constantinopol a tratat perioada care se întinde krtre 305 şi 439. Lucrarea sa, ***Istoria Bisericească,*** în şapte cărți, se bazează pe documente oficiale originale, pe care uneori le citează în întregime, ca hotărîri sinodale, scrisori episcopale şi imperiale. Este un istoric obiectiv, citind cea mai mare parte din izvoarele folosite [33].

Sozomen a scris o ***Istorie Bisericească,*** în nouă cărți, pe care a inchinat-o împăratului Teodosie II. Tratează evenimentele dintre anii 324 şi 425. Lucrarea a fost scrisă între 439 şi 450. ***Istoria*** lui Sozomen depinde în mare măsură de Socrate pe care nici nu-1 menționează, dar aduce material nou, în parte original, în parte luat din aceleaşi izvoare. Ca stil este superior lui Socrate, nu însă în ceea ce priveşte expunerea critică a izvoarelor şi a faptelor. Se interesează cu predilecție de monahism[34].

Episcopul Teodoret de Cyr, antiohian de origine, născut la 392 şi mort la 458, între anii 449—450 a scris o ***Istorie Bisericească*** în cinci cărți. în această lucrare manifestă o pronunțată tendință apologetică şi antieretică. Teodoret expune evenimentele din perioada 323—428, dar sunt redate şi fapte din anul 434. Se pare că a folosit aceleaşi izvoare ca şi istoricii amintiți. Expunerea este uneori scurtă, iar cronologia inexactă [35].

în alcătuirea istoriei sale, numită ***tripartită*** pentru că a fost făcută din materialul luat de la cei trei istorici greci, şi nu pentru ca ar fi împărțită în trei secțiuni, Casiodor a avut ca model, probabil, ***Istoria Tripartită*** a lui Teodor Lectorul, în patru cărți, scrisă pe la 530, în care erau puse laolaltă ***Istoriile*** lui Socrate, Sozomen şi Teodoret[36]. Din această pricină se pare că Senatorul Casiodor a fost preocupat mai mult de ideea de a da la iveală o lucrare în care accentul să cadă pe unitate şi continuitate. ***Istoria Tripartită*** nu este alcătuită după un plan prestabilit şi după un sistem ştiințific. De aceea lucrarea apare ca o «compilație» istorică a cărei legătură este pur externă, cu o cronologie defectuoasă, cu locuri obscure, cu repetări şi contraziceri supărătoare[37]. Cu toate

33. B. Altaner — A. Stuibeir, *Op. cit.* **p. 226.**
34. *Ibidem,* **p. 227.**
35. *Ibidem.*
36. *Ibidem,* **p. 228.**
37. U. Moricoa, Op. *cit.,* **p. 1357 şi P. Godet,** *art. cit.,* **coli. 1833. Patrologul F. Cayre face următoarea apreciere (în Op.** *cit.,* **p. 220) asupra** *Istoriei Tripartite* **:** «Nu **este decît fuziunea celor trei lucrări ale lui Sozomen, Socrate şi Teodoret, tra-duse în latineşte de unul dintre prietenii săi, Epifamie. Traducerea este slabă; cît priveşte compilația textelor diferite, a fost făcută puțin cam în grabă de însuşi Casiodor. Aşa cum este, opera este o bună continuatoare a** *Istoriei* **lui Rufin».**

aceste scăderi, *Istoria Tripartită* a lui Casiodor a avut o circulaţie foarte largă în Evul Mediu, fiind folosită ca manual de istorie bisericească în şcolile apusene [38]. De notat că la scurt timp după moartea lui Casiodor, *Istoria Tripartită* a fost condamnată de papa Grigorie cel Mare 604) în *Epistola I,* pentru faptul că aceasta conţinea un text din Sozomen în care se vorbea laudativ despre Teodor de Mopsuestia, condamnat ca eretic la Sinodul V Ecumenic (553). Deci, cine acceptă textul lui Sozomen înseamnă că este împotriva acestui Sinod Ecumenic ţinut în mare cinste de scaunul de la Roma şi, implicit, împotriva Bisericii Romane[39]. Din această cauză, abia din secolul al VUI-lea a început să circule din nou, astfel ca în secolul al IX-lea şi în următoarele să fie folosită tot mai mult, mărturie stînd în această privinţă numărul mare de manuscrise existente în Italia, Franţa, Germania, Rusia, Anglia, Cehia şi Polonia. Nu se cunosc numele copiştilor, dar unele manuscrise arată că persoanele care au copiat aveau terne^nice cunoştinţe stilistice şi gramaticale. Walter Jacob s-a ocupat pe larg cu circulaţia manuscriselor *Istoriei Tripartite* socoteşte că astăzi există în diferite biblioteci aproximativ 300 de manuscrise, opinînd că nu este exclus să fie descoperite şi altele, necunoscute pînă acum[40].

Dar nu numai prin manuscrise a fost cunoscută *Istoria Tripartită* a lui Casiodor. Puţin timp înainte de anul 830 a apărut o cronică a lumii, cunoscută sub numele de *Istorie,* alcătuită de Frechulf de Lisieux care s-a inspirat din *Istoria Tripartită,* aşa cum constata deja în anul 1864, cercetătorul Emil Grunauer[41].

Istoria Bisericească Tripartită a fost tipărită prima dată la Paris, probabil în 1523, de Francois Regnault şi retipărită în 1526 la Lyon, apoi cu acelaşi titlu ca ediţia din 1526 a apărut tot la Lyon în anul 1534. In anul 1523 lucrarea lui Casiodor a apărut şi la Basel fiind editată de Beatus Rhenanus, cu vădite îmbunătăţiri faţă de ediţiile precedente : punctuaţie corectă, ortografie unitară, cuvintele greceşti scrise la marginea foii unde au fost notate variantele din manuscrise şi observaţiile personale. Nu se cunosc manuscrisele care au stat la baza acestei ediţii.

38. P. Godet, loc. ailt., p. dlt.

39. W. Jacob, *Die handschriftlicke Oberlielerung der sogenannten Historia Tripartita des Epiphanius — Cassiodor,* zum Druck besorgt durch R. Hamslik, în «Texte und Untersuichuingen», 59. Baud, Akademie — Verlag, Berlin 1954, p. 3—1 şi nota 3.

40. *Ibidem,* p. 5 şi 161 nota li.

41. E. Grunauer, *De fontibus Historiae Frechulphi episcopi Lixoviensis,* Diss. phil., Ziirdch 1664, p. 46—49 şi 54, cdt după Jurgen Duimtner, *Frechulf* von *Lisieux und die Historia Ecclesiastica tripartita,* în «Philologus», (Leipzig), 116 (1971), p. 58—70. J. Dutomer, pe lingă bibliografia privitoare la influenţa lui Gasdodor în Evul Mediu, dă tabele cu locuiri asemănătoare între *Istoria Tripartită* şi *Istoria* lui Frechulf.

Ediţia lui Beatus Rhenanus a fost tipărită din nou la Basel în 1528, 1535, 1539 şi 1544. Ediţia din 1539 a fost tipărită şi la Paris în 1541 cu unele îmbunătăţiri .- au fost aşezate în faţa *Cărţilor* şi *Capitolelor* titlurile acestora, la margine au fost notate

citatele din Sfînta Scriptură şi datele cronologice. Textul însă a rămas neschimbat. Acelaşi text a fost tipărit în 1548, cu titlul : *Historiae ecclesiasticae quam tripartitam vocant li-bri XII...* Antverpiae, în aedibus Ioannis Steelsi, cu multe greşeli de tipar, cu reducerea citatelor biblice şi fără *Indice.* Cu acelaşi titlu, *Istoria Tripartită* a fost tipărită, in folio, la Paris, în anul 1562, cu multe greşeli, apoi în 1566 fără nici o schimbare. Tot la Paris a apărut în 1573 o ediţie împreună cu *Istoria Bisericească* a lui Nichifor Calist Xantopol. în 1588 a apărut cu osteneala episcopului de Wurzburg o ediţie reprodusă după cea din 1573, avînd multe greşeli. Amintim şi ediţia din 1618 de la Frankfurt/Main./care mi aduce nimic nou. Se poate observa deci că aproape o sută [de ani a fost tipărit numai textul stabilit de Beatus Rhenanus. Paratei cu textul latin, *Istoria Tripartită* a circulat începînd din anul 1530 şi în traducerea germană a lui Caspar Hedion, apărută la Strassbourg şi reprodusă cu unele greşeli în 1545.

Textul lui Beatus Rhenanus a fost editat în anul 1676, la Rouen, de călugărul benedictin Ioannes Garetius. Acesta a publicat pentru prima dată întreaga operă a lui Casiodor, textul *Istoriei Tripartite* fiind stabilit după ediţiile precedente, dar confruntat cu numeroase manuscrise, precum şi cu textele *Istoriilor Bisericeşti* ale lui Socrate, Sozomen şi Teodoret, apărute în limba greacă şi cu traducere latină. Noua ediţie apărea aşadar cu mult îmbunătăţită faţă de cele anterioare. Ediţia lui Garetius a fost publicată din nou în anul 1729 la Veneţia, apoi în 1848, *Istoria Tripartită* a fost introdusă în colecţia de texte patristice a Abatelui J. P. Migne, *Patrologia Latina,* voi 69 [42]. Ultima dată, *Istoria Tripartită* a apărut în colecţia patristică vieneză : *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum,* voi 71 [43]. Pentru această ediţie, după mărturia editorului, au fost cercetate 137 manuscrise. Ea este prevăzută ou un *Indice de nume,* un *Indice ortografic,* care arată variantele din diferite manuscrise, şi un *Indice gramatical,* care arată folosirea cuvintelor în epoca

42. W. Jacob, *Die* **handschTittliche** *Oberlieterung...,* **Calp. VI.** *Die Ausgaben der Historia tripartita,* p. 161—177.

43. Cu tfciitM : Cassaodori) — Epiphanii *HISTORIA ECCLESIASTICA TRIPARTITA* Historiae Ecclesiasticae ex Socrate, Sozomeno et Theodorito in unum collectae e* ruper de *Or&eco* in LaiMnoim translataie Mbri numere duodec&m. Recansuit Walta-rius Jacob, editionem curavit Rudolphus Hanslik, Vindobonae, Hoelder — Pichler — Tempsky, MCMLII.

lui Casiodor. De asemenea, volumul este prevăzut şi cu o pagină : *Corri-genda,* fapt ce arată grija editorului pentru acurateţea textului [44].

Ediţia *Istoriei Bisericeşti Tripartite* din 1952 are numiţi drept -utori pe Casiodor şi Epifanie. Editorul R. Hanslik, în *Prolegomena* acestei ediţii[45] şi într-un articol publicat mai tîrziu în revista «Philo--c-gus»[46], încearcă să demonstreze că în realitate călugărul Epifanie şi nu Casiodor este adevăratul alcătuitor al *Istoriei Tripartite.* Epifanie ar fi ales mai întâi textele din cei trei istorici greci, apoi le-^a tradus şi le-a rînduit în scrierea amintită. Deşi ipoteza aceasta şi-a găsit adepţi[47] este greu de imaginat ca fostul senator, autor de opere istorice, să-şi fi Însuşit lucrarea altuia. Unele nepotriviri de texte sau repetiţii se datorează materialului bogat, care trebuia să fie selectat, pentru ca firul evenimentelor să se întindă pînă la sfîrşit potrivit scopului urmărit de autor.

După cumM spus>*Istoria Bisericească Tripartită* conţine faptele din anul 324 şi pînă în anul 439. în cartea I sînt date evenimentele pînă la începutul Sinodului Ecumenic de la Niceea din 325, atitudinea împăratului Constantin cel Mare faţă de creştini, apariţia ereziei lui Arie şi uiitudinea unor ierarhi faţă de această erezie. Cartea a Il-a descrie Sinodul de la Niceea şi poziţia Bisericii faţă de erezia lui Arie. Cartea a IlI-a arată activitatea Sfîntului Atanasie şi situaţia sa ambiguă în faţa împăratului, moartea lui Arie şi a lui Constantin cel Mare. Cartea a IV-a merge pmă la moartea lui Constans (350). Este relatată pe larg activitatea Sfîntului Atanasie pentru apărarea dogmei niceene. în Cartea a V-a sînt redate faptele dintre 350—361 : Confruntările dintre ortodocşi şi arienii sprijiniţi de împăratul Constanţiu, Sinoadele locale de la Sirmium, Arimi-nium şi Seleucia, conflictul dintre Sfîntul Atanasie cel Mare şi împărat, apariţia ereziilor macedoniană şi apolinaristă, depunerea din scaun a Siîntului Chirii al Ierusalimului, intrarea în scena politică a lui Iulian Apostatul şi moartea împăratului Constanţiu (3 noiembrie 361). Cartea a Vl-a cuprinde faptele petrecute în timpul domniei împăratului Iulian Apostatul, între 361—363 : întoarcerea la păgînism a împăratului şi persecuţia crudă declanşată împotriva creştinilor ; noi martiri creştini ; teologi mari ai Bisericii, ca Sfinţii Ilarie de Pictavium, exilat în Răsărit,

Yasile cel Mare şi Grigorie de Nazianz apără Biserica Ortodoxă şi pe creştini în faţa împăratului, moartea acestuia în lupta cu perşii, pro-nunţînd, după relatarea

44. *Ibidem,* p. 685—767.

45. *Prolegomena,* ed. cit., p. XIII—XVI.

46. R. Hanslik, *Epiphanius Scholasticus oder Cassiodor ? Zur Historia Ecclesias-;,ca tripartita,* «Philologus», 115 (1971), p. 107—1113.

47. De pildă, F. Weissengruiber, *Epiphanius Scholasticus als Obersetzer.* Zu *Zassiodorus — Epiphanius, Historia Ecclesiastica tripartita,* în «Sitzungsberichte der ".s'ienen Akademie der Wissenschaften», Phil. hist. Klasse, 233, 5, Wien, Bohlau, 1972, 313 p.

istoricului Teodoret (cap. 47), cuvintele : «Ai învins, Galileene !». Cartea a VH-a relatează cele întîmplate după moartea împăratului Iulian Apostatul; epoca lui IoVian, care a restaurat ortodoxia în imperiu, moartea acestuia şi venirea în scaunul imperial din Răsărit a împăratului Valens, ocrotitor al arienilor, el însuşi arian convins şi prigonitor aspru al creştinilor ortodocşi; întîlnirea dintre împărat şi Sfîntul Vasile cel Mare ; moartea Sfîntului Atanasie cel Mare şi situaţia dramatică a Bisericii Ortodoxe din Alexandria sub conducerea episcopului arian Lucius. Cartea a VUI-a istoriseşte faptele pînă la moartea împăratului Valens, mai ales viaţa monahilor din Egipt, viaţa şi scrierile teologului Didim Alexandrinul sau cel Orb, sfîrşitul împăratului Valentinianrf—(375), în Apus, lupta lui Valens contra goţilor şi sfîrşitul acestuia la 8 august 378. Cartea a IX-a conţine evenimentele petrecute în timpul împăratului Teodosie cel Mare (378—395). După ce goţii au fost învinşi de împăratul Graţian (în Apus, 375—383), a fost ridicat la tronul imperial din Răsărit Teodosie care, după ce a fost botezat ortodox la Tesalonic, a sprijinit cu toată autoritatea sa Biserica Ortodoxă. Este de remarcat că primul act în această privinţă a fost Mărturisirea de credinţă, semnată împreună cu Valentinian şi Graţian, în care era pus accentul pe credinţa în Sfînta Treime, Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh, «o singură Dumnezeire». Sînt scoase în relief măsurile luate de marele împărat pentru a aduce la unitatea de credinţă pe toţi creştinii din imperiu, activitatea Sfîntului Grigorie de Nazianz la Constan-tinopol, Sinodul II Ecumenic din Constantinopol, 381, împotriva pnev-matomahilor macedonieni. Este redată în întregime (cap. 14) *Epistola Sinodului din Constantinopol către papa Damasus şi către episcopii apuseni,* păstrată numai la

istoricul Teodoret, epistolă de o însemnătate considerabilă deoarece actele acestui sinod s-au pierdut. Tot în această carte se vorbeşte despre marele episcop al Mediolanului Ambrozie, despre distrugerea statuii împăratului la Antiohia şi reconcilierea an-tiohienilor cu împăratul la intervenţia episcopului Flavian, despre diversitatea sărbătoririi Paştelui, despre aducerea capului Sfîntului Ioan Botezătorul la Constantinopol şi despre episcopul Teotim de Tomis (cap. 47). Relatarea despre Teotim este luată din Sozomen şi este interesantă pentru descrierea acestui strălucit episcop, de aceea redăm textul în întregime : «în acest timp, Teotim conducea Biserica din Tomis şi din Sciţia (Dobrogea n.n.). Fusese crescut în învăţătura creştină şi dăduse dovadă de virtute încît barbarii locuitori dincolo de Dunăre spuneau că el este Dumnezeul romanilor ; într-adevăr ei au simţit în el pracrjcarea vieţii dumnezeieşti. Căci pe cînd călătorea într-o zi, l-au întâmpinat barbarii din acel ţinut. Şi, pe cînd cei care se aflau în jurul lui erau cuprinşi de groază ca şi cînd aveau să moară imediat, coborînd de pe caL s-a rugat. Dar barbarii nevăzîndu-1 nici pe el, nici pe însoţitorii lui, nici caii, au trecut mai departe. Deoarece adesea aceştia făceau incursiuni în Sciţia, cruzi din fire, i-a îmblînzit prin mese şi daruri. Un oarecare barbar socotind că el este bogat, a încercat să-1 prindă în cursă ca să pună mina pe el, să-1 lege şi să-1 tîrască. După ce s-a pregătit pentru aceasta (şi avea mîna dreaptă sprijinită de şa ca să-1 prindă prin aruncare, după^aceea ridicînd mîna (cu frînghia) în aer, barbarul acela a rămas legat cu lanţuri nevăzute. Atunci, după ce ceilalţi s-au rugat de el, Teotim a înălţat rugăciuni către Dumnezeu ca barbarul să fie slobozit» [48]. Cartea aceasta se termină cu aşezarea lui Honoriu ca împărat in Apus şi moartea lui Teodosie.

Cartea a X-a expune faptele din timpul împăratului Arcadie. Sfîntul Ioan Gură de Aur este persoana aflată în centrul atenţiei istoricilor, care expun activitatea, suferinţele, exilurile şi moartea acestuia, precum şi aducerea moaştelor sale la Constantinopol de către Teodosie II. Ultimul capitol vorbeşte despre moartea lui Arcadie (408).

Ultimele două cărţi au ca izvor numai pe Socrate. în Cartea a Xl-a, evenimentele se referă mai mult la viaţa bisericească. Trei fapte importante se impun a fi subliniate : hirotonia în episcop a Sfîntului Chirii al Alexandriei, pustiirea Italiei de către Alaric şi moartea filosoafei Hypatia în Alexandria. Cartea a XII-a vorbeşte despre episcopii Constantinopo-lului, despre Nestorie şi erezia sa, despre Sinodul Ecumenic de la Efes din 431 împotriva lui Nesitorie, despre marele incendiu din Constantinopol, despre alegerea şi ţinuta sacerdotală a eruditului episcop Proclu in scaunul ecumenic din Constantinopol, despre aducerea moaştelor Sfîntului Ioan Gură de Aur de la Comana la Constantinopol, după 35 de ani de la moartea acestuia şi aşezarea lor în biserica «Sfinţii Apostoli» şi se termină cu hirotonia de către episcopul Proclu a senatorului Talasie ca episcop al Cezareei Capadociei. Ultimele cuvinte ale lui Socrate sînt: ₁Noi, aşadar, preavenerate Teodor, om al lui Dumnezeu, am împlinit porunca punînd capăt istoriei în anul al doilea al Olimpiadei a 305-a, în al XVII-lea

48. în cap. 26 din *Istoria Bisericească,* Sozomen adăugă că Teotiim purta părul lung, era cumpătat la mîncare şi băutură, mînca numai atunci cînd era flămînd şi bea cînd era însetat, adică se purta oa un adevărat călugăr, oare petrecea o viaţă curată. Se vede că Saniatorul Casiodor a luat din Sozomen numai ce a crezut de cuviinţă că se potriveşte expunerii sale.

49. Citeţ după ediţi» M R. HansMk, p. 646.

consulat al împăratului Teodosie» [49].

Desigur, acest scurt rezumat al cuprinsului este departe de a reda bogăția de idei, evenimente, conflicte politice şi religioase, chipuri de mari apărători ai credinței ortodoxe, ierarhi şi monahi, care au fost aduşi rînd pe rînd în uriaşa scenă a istoriei, între anii 324—439. *Istoria Bisericească Tripartită* alcătuită de eruditul Casiodor este utilă în cunoaşterea trecutului Bisericii, mai ales această perioadă grea de naştere a ei, în cuprinsul unui imperiu frămîntat şi el.

Această *Istorie* a împlinit de-a lungul timpului, mai ales în Apus, o uriaşă funcție didactică. Astăzi, prin publicarea ei în limba română, ea îşi descoperă frumusețea şi pentru credincioşii români. Fie ca strădania traducătorilor, din care unul s-a mutat în ceata drepților, să aducă spor de cunoştință şi de credință celor ce se vor pleca cu dragoste asupra ei. Căci istoria, şi mai cu seamă *Istoria Bisericească,* ne învață şi drumul de continuu progres duhovnicesc, de biruire a patimilor şi de curățire sufletească. în această privință, cuvintele următoare ale lui Casiodor sînt motiv de meditație : «Cununa, zice eruditul monah, nu este numai pentru luptele sîngeroase ale martirului sau pentru fecioria trupului, ea este pentru toți aceia care cu ajutorul lui Dumnezeu triumfă asupra păcatelor trupeşti şi au o credință sănătoasă» [50].

Pr. Prof. Dr. ŞTEFAN C. ALEXE

50. *Instituțiile...* P.L., 70, 1147.

FLAVIUS MAGNUS AURELIUS CASSIODORUS
SENATOR

ISTORIA BISERICEASCA TRIPARTITĂ

P R E F A Ţ Ă

Este foarte binevenit ca o prefaţă să fie aşezată la începutul cărţii, acolo unde lămureşte conţinutul operei pe care o precede. Căci ce poate fi mai comod decît ca, prin aceasta, să fii avizat mai din vreme, într-o oarecare măsură, ca nu cumva expunerea, fără o prezentare, să poată da naştere la confuzii! Se ştie aşadar că această Istorie Bisericească, *care este recunoscută de toţi creştinii ca foarte necesară, a fost scrisă minunat de trei autori greci: unul este, bineînţeles, Teodoret, venerabilul episcop; ceilalţi, doi bărbaţi foarte înzestraţi, Sozomen şi Socrate. Din aceşti scriitori, făcuţi cunoscuţi în versiunea latină de către Epifanie Scolasticul, am socotit necesar să dezvolt acestea, ca — alegînd din cele spuse de ei într-un stil unitar şi cu ajutorul Domnului — să duc la bun sfîrşit şi să fac o unică expunere după textul celor trei autori.*

Trebuie ştiut neîndoios că scriitorii mai sus amintiţi au expus în ordine cele ce s-au petrecut în timpurile de sfîntă amintire ale împăratului Constantin, pînă în timpul lui Teodosie cel Tînăr de slăvită amintire. Noi însă, citind din nou operele lor şi studiind pe fiecare dintre ei, cu judecată cumpănită, ne-am dat seama că nu toţi au expus acelaşi lucru la fel de limpede şi de judicios, ci unele părţi le-au explicat mai bine cînd unul, cînd altul. Aşa că am socotit să adun de la fiecare

învățat pasaje alese şi să le aştern în ordine şi cu numele autorului lor.

Să citească dar cu curaj cel care ajunge, prin mila Domnului, la aceste lucrări; va avea parte de mult folos şi de multe cunoştinţe dacă va păstra în memorie cu toată atenţia cele cuprinse în aceste douăsprezece cărţi. Şi apoi, pentru ca tema lipsită de explicaţii să nu încurce pe cineva, pe toată întinderea acestei opere au fost puse titlurile la început, ca să cunoască (subiectul) şi să poată găsi la locul potrivit ceea ce ştie că a fost indicat la început sub numărul corespunzător.

CARTEA I

CAPITOLUL I

CUVÎNTAREA LUI SOZOMEN CĂTRE ÎMPĂRATUL TEODOSIE [1]

Se spune că împăraţii de altădată vădeau o preocupare şi o stăruinţă în a aprecia podoabele, purpura şi coroana şi se pregăteau pentru cele ce se potriveau acestora ; iar cei care intenţionau să scrie cărţi, preocupaţi de anumite subiecte, le redactau aşa ca să le meargă la inimă celor care le ascultau, chiar celor care purtau războaie, ca să nimerească bine cu săgeata, să răpună jivinele, să arunce bine lancea, sau să urce frumos în şa. Căci prezentau la palat, fiecare dintre ei în parte, ca acele lucruri pe care le învăţau să fie pe plac celui care guverna. Aşa, unul oferea pietre preţioase găsite cu mare greutate ; altul, vopsea de purpură ; cei mai mulţi făceau cunoscute poeme vestite sau diferite scrieri; altul era preţuit pentru o frumoasă activitate militară sau mîntuirea îndemînatecă a armelor. Insă cea mai de preţ şi de seamă parte a acestei virtuţi populare era socotită aceea la care atunci se îndrepta atenţia celui interesat. Despre pietate însă, care este adevărata podoabă a conducerii, nu s-^a rostit nimeni în mod cît de cît sirguincios. Tu însă, o prea puternice Teodosie, ai întrecut, cu ajutorul Domnului, orice virtute, ca să spun pe scurt. Purpura şi coroana cu care te arăţi împodobit celor care te privesc (căci sînt însemnele imperiale), îţi hrănesc întotdeauna pietatea şi clemenţa lăuntrică. De aceea cei care scriu, cît şi condamnaţii şi ceilalţi supuşi, comentează despre tine şi despre faptele tale. Dar tu, dacă eşti pus arbitrul şi judecătorul celor scrise, nu te vei lăsa cîştigat de un limbaj pompos şi nu vei îngădui disimularea adevărului prin vreo figură de stil; ci vei măsura fără greş şi una şi alta optînd pentru cuvîntul potrivit subiectului, cîntârind cu chibzuială atît figura exprimării, cît şi părţile şi ordinea, atît proporţia şi limbajul, cît şi compoziţia şi argumentarea, cum şi sensul istorisirii. Insă pe cei care recită, îi cîntăreşti după aprecirea ta şi după meritele lor, iar nu după imagini strălucitoare sau după rînduirea aparenţelor, sau în urma unor daruri, sau a tot felul de onoruri.

1. împăratul Teodosie II (408—450), fiul şi succesorul lui Aroadiu imperiului latin de Răsărit, apărător al Ortodoxiei împotriva ereziilor nestoriană Sinodul III Ecumenic de la Efes în 431) şi monofizită (Sinodul local de la Efes în 449; întemeietorul universităţii din Constantinopol în *425.* în anul 438 a publicat *Zcdul Teodosian.*

în adevăr, aşa cum te arăţi faţă de cei care recită, tot aşa au fost odinioară şi judecătorii faţă de dulce-vorbitorul Homer[2], sau Alevadii[3], faţă de Simoni-de[4], sau Dionisie, tiranul Siciliei[5], faţă de Platon[6], discipolul lui Socrate [7]; sau Filip

Macedoneanul[8] faţă de istoriograful Teopomp[9], sau împăratul Sever[10] faţă de Opian[u], oare a povestit în versuri felul şi speciile de peşti şi cum pot fi prinşi. Cretanii, care au evaluat la o mie de monezi epopeea lui Homer, şi-au consemnat pe o statuie funcţiile lor ca şi cum ar lăuda acest lucru cu generozitate neînchipuită. Alevadii, însă, şi Dionisie şi Filip nu au fost întru nimic mai zgîrciţi la suflet decît cretanii, care se mîndreau cu semeaţă republică şi cu filoso-fia ; aceştia ar fi putut imita imediat statuia celor dintîi, dacă nu ar fi fost mai puţin pricepuţi în asemenea operă. Iar Sever, răsplătindu-1 pe Opian cu cîte un galben pentru fiecare vers dintr-un poem în versuri, a dat dovadă de o dărnicie atît de neobişnuită, încît pînă astăzi cei mai mulţi numesc «de aur» poeziile lui Opian.

Acestea au fost cîndva darurile pentru iubitorii de literatură şi învăţătură. Tu însă, prea puternice împărate, nu te afli întru nimic mai prejos decît măreţia celor amintiţi dînd dovadă de atîta dărnicie faţă de scrieri. Mie însă îmi face impresia că toate acestea le faci foarte potrivit. Căci după ce i-ai întrecut în virtuţi pe toţi, îndrumi întotdeauna către înălţimi cele ce sînt ale tale, deoarece ai cunoscut pe de--a-

2. Homer, poet epic grec, căruia i se atribuie poemele *Iliada* şi *Odiseea.* Este înfăţişat ca un bătrîn orb, care mergea din oraş In oraş recitîndu-şi versurile.

3. Alevadii, cei trei fii ai lui Alevas, regi în Tesalia.

4. Simoniide din Amorgos (cea. sec. 7 Î.H.), poet greq, autor de elegii şi satire.

5. Poate fi vorba atât de Dionysie cel Bătrân, tiran al Siracuzei din Sicilia între 405—367 *Î.H.,* cît şi de fiul său Dionysie cel Tînăr, urmaşul lui între 367—344 Î.H., pentru că Platon a făcut trei călătorii în Sicilia, una în timpul primului tiran şi două în timpul urmaşului său, în anii 367 şi 361.

6. Platon (427—34® Î.H.), filosof grec din Atena (sau Egina). Ucenic al lui Socrate, a înfiinţat la Atena şcoala filosofică numită Academia. Este autorul unor opere celebre ca *Banchetul, Phaidon, Statul, Parmenide, Timaios* ş.a.

7. Socrate (469—399 Î.H.), filosof grec din Atena.

8. Filip II Macedoneanul (359—336 Î.HJ), tatăl lud Alexandru cel Mare, a instituit hegemonia Macedoniei în Grecia.

9. Teopomp {3178—328 Î.H.), discipol al lui Isocrate, orator şi istoric grec, născut în insula Chios. A scris *Istoria Elenă* şi *Istoria Filipică.*

10. Septimiu Sever (193—211) a înfiinţat dinastia Severilor, împăraţi sirieni, în istoria căreia femeile şi cultele orientale au jucat un mare rol.

11. Opian (sec. II d.H.), ipoet grec, autor al unor poeme didactice *(Despre pescuit, Despre vînătoare).*

ntregul adevărul despre faptele de arme de pe vremuri, de la greci şi romani. Spun oamenii că zile întregi faci exerciţii fizice şi cu armele, că judeci cauzele supuşilor tăi, te pronunţi şi iei hotăriri totodată, reflectînd cînd separat cînd în totalitatea lor asupra celor ce trebuie făcute. Nopţile ţi le închini cu precădere cărţilor sfinte. Se mai spune şi că pentru cunoaşterea lor te foloseşti de un candelabru făcut după o tehnică mecanică, uleiul curgînd de la sine în lampă, aşa ca nici o îndeletnicire cu privire la treburile cele împărăteşti să nu fie nevoită să te neliniştească în timp ce lucrezi alungind somnul, împotriva naturii.

Astfel te arăţi plin de îngăduinţă şi blîndeţe faţă de cei apropiaţi, ba chiar faţă de toţi, imitînd pe împăratul care este patronul tău din ceruri, Căruia Ii este plăcut

să trimită ploaia asupra celor drepţi şi a celor nedrepţi, şi să facă să răsară soarele (Matei 4, 45); şi în acelaşi timp să dăruiască şi altele din belşug, fără să-I pară rău.

Aud că, prin multă învăţătură, cunoşti şi felul pietrelor şi proprietăţile rădăcinilor şi rezultatul tratamentelor — la fel de bine ca şi David, fiul lui Solomon ; dar eşti cu mult mai neîntrecut în virtuţi. Pentru că acela s^a făcut sclavul plăcerilor, nu a păstrat pînă la capăt evlavia, care i-a fost izvor de bunuri şi înţelepciune.

Tu însă, prea puternice, alungind neglijenţa, te-ai dovedit că porunceşti nu numai oamenilor, dar chiar şi patimilor trupului şi sufletului. Iar dacă e necesar să se spună şi aceasta, aud că tu îţi înfrîngi cu totul dorinţa de a mînca şi de a bea ; şi nu doreşti nici fructe dulci nici altceva deosebit, decît atît cît e îngăduit să atingi şi numai cît se cuvine să guşti; întîi de toate însă binecuvîntezi pe Creatorul tuturor. Obişnuit să înduri, suporţi setea, arşiţa şi frigul; prin exerciţii zilnice vei fi considerat că ai însăşi cumpătarea.

In adevăr, nu de mult, nerăbdător să vezi oraşul Heracleea din Pont[12], numit astfel după Hercule[13], străbăteai drumul prin Bitinia[14] în arşiţa verii, străduindu-te să cîştigi timp. Dar spre amiază, cînd soarele ardea cumplit, cineva văzîndu-te plin de praf şi de sudoare, pe drumul alb de colb, oa şi cum ţi-ar fi ieşit în întâmpinare ţi-a

12. Heracleea din Pont, oraş pe ţărmul nordic al Asiei Mici, întemeiat de coloniştii din Megara în sec. VI S.H.

13. Hercule, denumire dată de romani vestitului erou grec Heracles, fiul lui Zeus şi al Alcmenei.

14. Bitinia, provincie în Nord-Vestul Asiei Mici. Intre sec. III—I Î.H., regat elenistic. In anul 74 Î.H. a devenit provincie romană.

oferit o cupă foarte cristalină şi strălucind ca razele soarelui, punînd în ea o bău tură delicioasă şi umplînd-o cu apă rece. Dar tu, prea puternice, luînd-o, l-ai lăudat pe acel om pentru generozitatea lui şi după ce ai băut numai puţin ai umplut-o cu o dărnicie de împărat; cum însă toţi ostaşii priveau cu nesaţ limpezimea acelei cupe şi fericeau pe acela care avea să o bea, i-ai dat-o înapoi, poruncindu-i să o folosească cum vrea. Din aceasta mie mi se pare pe bună dreptate că l-ai întrecut prin virtuţile tale şi pe Alexandru'[15], despre oare se povesteşte de cei care îi admriă faptele că, în timp ce străbătea în grabă, cu macedonenii, nişte locuri secetoase, un ostaş care s-a străduit şi a găsit apă, a băut şi i-a dat şi lui; acesta însă nu a băut ci şi-a turnat-o pe corp. Aşadar, ca să se spună în întregime, dacă e îngăduit să se spună, trebuie să te numim, potrivit iui Homer, mai împărat decît toţi împăraţii de mai înainte.

Aflăm de bună seamă că unii conducători nu au fost prin nimic vrednici, iar alţii şi-au împodobit domnia printr-o faptă sau două. Dar tu, prea luminate, înmănunchind în acelaşi timp toate virtuţile, se vede că i-ai întrecut pe toţi prin pietate, îndurare, tărie, castitate, spirit de dreptate, dărnicie şi o mărinimie aşa cum se cuvine demnităţii unui împărat. Cu toţii laudă domnia ta, mai presus decît a tuturor celor din vechime, fără vărsare de sînge şi neîntinată de uciderі. Tu sfătuieşti

pe supuşii tăi să-şi însuşească cu plăcere cunoştinţele necesare ; şi arăţi tuturor preţuire şi consideraţie pentru dragostea ce ţi-o poartă şi pentru folosul obştesc.

De aceea, despre toate acestea mi se pare necesar să-ţi vorbesc mai întîi ţie, acum cînd încep să scriu istoria Bisericii. Căci cui altuia să-i raportez mai întîi aceasta, eu care am de gînd să povestesc virtuţile multor oameni vrednici de cinstire, şi cele care s-au întâmplat cu privire la Biserica sobornicească, sau prin cîte tulburări trecînd a ajuns la liman — la tine şi la strămunii tăi ? Iar acum ,cînd ştii totul şi ai toate virtuţile, şi mai cu osebire pietatea, despre care cuvîntul Domnului ne învaţă că este mama înţelepciunii, primeşte de la mine această scriere şi cerceteaz-o cu bunăvoinţă ; şi folosind-o cu integritate, repară-i omisiunile şi adaosurile, prin strădaniile tale. Căci e neîndoios că orice îţi va fi plăcut ţie, cititorilor le va părea util şi deosebit, şi nimeni nu va critica ceea ce tu ai apreciat.

Lucrarea mea începe de la al treilea consulat al împăraţilor Crisp [16] şi Constantin [17] şi merge pînă la al şaptesprezecelea an al domniei tale. Am găsit de

15. Alexandru cel Mare (336—323 Î.H.), rege al Macedoniei între 336—323 Î.H., fiul regelui Filip II Macedoneanul şi al Olimpiei. A întemeiat oraşul Alexandria din Egipt.

cuviinţă că este bine ca întreaga operă să fie rînduită în nouă părţi. Prima şi a doua parte vor cuprinde cele petrecute în Biserică sub împăratul Constantin[18]. A treia şi a patra — cele din timpul fiilor lui[19]. A cincea şi a şasea — cele din timpul lui Iulian[20], vărul fiilor lui Constantin cel Mare şi Jovinian[21], făcîndu-se cunoscute şi cele petrecute sub Valentinian[22] şi Valens[23]. Părţile a şaptea şi a opta ne arată cele întîmplate în timpul fraţilor Graţian[24] şi Valentinian[25], pînă in vremea domniei preafericitului tău bunic, Teodosie[26] : adică atunci cînd preasfîntul vostru părinte Arcadiu[27], o, prea milostive împărate, urmînd la domnia tatălui împreună cu prea piosul tău unchi, Honoriu [28], a fost hărăzit să domnească asupra lumii romane. Cartea a noua am închinat-o strălucirii voastre creştine vrednice de cinstire, pe care

16. Crisp, fiul cel mai mare al împăratului Constantin, născut la 305, era deja rezar în anul 317 şi consul în 316, 301 şi 324.

17. Constantin II, al doilea fiu al lui Constantin cel Mare, născut în 316, era cezar in 317 şi consul în 300, 321 şi 324.

18. Constantin cel Mare (306—337), prin diferite măsuri luate a contribuit în -od decisiv la dezvoltarea Bisericii creştine. Dintre aceste măsuri amintim : actul de la Milan din 313, prin care s-a dat libertate religioasă creştinilor j modificarea legislaţiei în spirit creştin; mutarea capitalei imperiului la Constantinopol, oraş nou, cu numeroase biserici şi monumente creştine; a convocat Sinodul I Ecumenic de la Niceea, în 325, în scopul de a apăra unitatea de credinţă a Bisericii.

19. După moartea lui Constantin cel Mare au urmat la conducere fiii lui, astfel : Constantin II (337—340), Constanţiu (337—361) şi Constans (337—350). Din 360, Constanţiu a domnit singur.

20. Iulian (361—363), numit şi Apostatul pentru că s-a lepădat de credinţa orto-coxă şi a îmbrăţişat păgînismul pe care a încercat să-1 readucă şi să-1 impună ca 'eligie oficială a imperiului.

21. Jovinian sau Jovian (363—364), în Răsărit, a sprijinit Ortodoxia.

22. Valentinian I (364—375) a condus în Apus.

23. Valens (364—378), în Răsărit, a îmbrăţişat erezia ariană şi a fost un susţinător fervent al arianismului.

24. Graţian a domnit în Apus între 375—383.

25. Valentinian II (372—392), în Apus. La început, sub influenţa mamei sale ."jstina, a favorizat arianismul, dar după moartea acesteia, la îndemnul Sfîntului Ambrozie, episcopul Mediolanului, a sprijinit Biserica Ortodoxă.

26. Teodosie I (379—395), în Răsărit, din 394 peste tot imperiul. A sprijinit ni multă energie Biserica Ortodoxă. A convocat Sinodul II Ecumenic la Constantinopol în anul 381.

27. Arcadiu (395—408), fiul lui Teodosie I şi tatăl lui Teodosie II, a condus japeriul de Răsărit.

28. Honoriu (395—4!23), fratele lui Arcadiu, a condus In Apus.

s-o păzească Dumnezeu veşnic atotputernică asupra duşmanilor, cu statornică mărinimie, şi avînd pe toţi sub stăpînire, diriguind cu evlavie imperiul binecredincios, pentru fiii fiilor, cu îngăduinţa lui Hristos, împreună cu slava lui Dumnezeu-Tatăl, şi cu Sfîntul Duh, în vecii vecilor, Amin.

CAPITOLUL n

DE CE NEAMURILE AU PRIMIT CREDINŢA ÎN HRISTOS MAI UŞOR DECÎT EVREII

Mi-a venit cîndva în minte întrebarea : de ce pentru unii oameni credinţa cu privire la cuvîntul Domnului a prins mai repede, iar pentru evrei a fost greu de acceptat, de vreme ce dintru început au primit învăţătura dumnezeiască prin înaintevederea lui Hristos şi au transmis-o prin prooroci aşa cum avea să fie, înainte ca ea şă fie. Căci Avraam, cel dintîi din neamul lor şi înaintea circumciziunii, a binemeritat să stea la masă alături de Fiul lui Dumnezeu şi să-L privească în faţă (Fac. 18). Isaao, fiul lui, a fost slăvit prin prefigurarea jertfei, legat de tatăl său pe un fel de cruce şi aşezat pe jertfelnic (Fac. 22), aşa cum i-a fost dat şi lui Hristos să pătimească, după cum spun aceia care au adunat cu absolută neştirbire scrierile sfinte. Iacov însă a prefigurat aşteptarea pe care şi-o puseseră atunci oamenii în el şi în timpul în care a venit, cînd a spus că atunci lipsesc cîrmuitorii evreilor din neamul lui Iuda, conducătorul tribului lui (Fac. 49, 10).

Prevestise însă domnia lui Irod[29], căruia, deşi după tată era de fel din Idumeea, iar după mamă arab, i-a fost încredinţat neamul iudeilor de către senatul roman şi totodată de împăratul August[30]. Dar şi alţi prooroci au profeţit clar naşterea lui Hristos, şi acea sfîntă şi negrăită zămislire, şi pe mama Sa rămînînd fecioară după naştere, şi neamul şi ţara ; iar alţii au anunţat dinainte Patimile şi învierea din morţi şi înălţarea la ceruri şi sfîrşitul unor lucruri neobişnuite.

Cei care s-au îndeletnicit cu scrierile sfinte au putut şti că ei nu au ignorat acele lucruri. Iosif, fiul lui Matia şi preot, un bărbat de o rară noblețe printre iudei şi nu mai puţin respectat de romani[31], va fi martor despre adevărul lui Hristos (Josephus, *Antiq.,* lib. XVIII, cap. 6). Căci nu îndrăzneşte să-1 numească pe acest bărbat, ca pe autorul unor opere de seamă şi învăţătorul spuselor pline de adevăr. Pe Hristos îl numeşte pe faţă, şi condamnarea Lui la răstignire pe cruce, şi că a treia zi i-a apărut viu şi alte nesfîrşite minuni despre El nu-i sînt necunoscute că au fost prevestite de sfinţii prooroci; precum şi faptul că au existat atunci mulţi greci şi iudei, pe care i-a ales şi au rămas mereu în dragostea Lui şi se dovedeşte că oamenii numiţi de el nu

29. Irod I cel Mare, regele iudeilor (40 î.H.—4 <d.H.), aliat şi prieten al poporului roman.

30. Este vorba de împăratul Octavian August (31 Î.H — 114 d.H.).

31. Caracterizarea pe care o face Sozomen istoricului iudeu Iosif Flaviu (37—100) este luată după Eusebiu de Cezareea (Istoria *Bisericească,* I, IX, 1, în colecţia «Părinţi şi Scriitori Bisericeşti» {prescurtat P.S.B.), voi. 113, p. 113). In scrierea sa *Antichităţile iudaice* (XVIII, 63—64) Iosif Flaviu vorbeşte despre Mîntuitorul Iisus Hristos, activitatea, Patimile, moartea şi învierea Lui. Această mărturie, numită de critica istorică *testimonium îlavianum,* a fost reprodusă de Eusebiu de Cezareea (Op. *cit.,* I, XI, 7—8, col. cit., p. 57—58) de unde a luat-o şi Sozomen.

lipsesc de fel. Iar mie, pentru că povestesc acestea, mi se pare că ar striga în toate lucrările sale că Hristos este Dumnezeu, şi nu mai pot să-mi stăpînesc uimirea faţă de minunile celor înfăptuite. Deşi a spus aceasta, chiar el, ne-hotărît, a tratat sumar subiectul : fără să contrazică totuşi nicidecum pe cei care credeau în El, ci mai degrabă fiind de aceeaşi părere cu ei.

Aşadar, gîndind acestea, mi s-a părut vrednic de toată mirarea că evreii nu au putut fi convertiţi la creştinism chiar înaintea altor oameni. Căci chiar dacă Sibylla[32] şi alte răspunsuri primite de băştinaşi au prezis cele ce aveau să se petreacă cu Hristos, totuşi, grecii nu trebuie învinuiţi prin aceasta că sînt lipsiţi de credinţă. Căci cîţiva, care păreau mai cultivaţi, au interpretat chiar în acest fel profeţiile, care fiind de cele mai multe ori în versuri şi în cuvinte mai îngrijite, au fost dezvăluite poporului. Astfel era, după părerea mea, un semn al providenţei cereşti ca la înţelegerea celor ce vor urma să vină să se ajungă nu numai prin cele vestite de proorocii proprii, ci şi printr-o parte dintre băştinaşi, tot aşa cum, dacă cel care compune o melodie, pentru folosirea unui sunet străin, şi atinge unele corzi cu plectrul, face să vibreze şi altele pe lîngă acelea. Astfel, evreii, avînd parte de prooroci mai mulţi şi mai recunoscuţi, s-au aflat totuşi în inferioritate faţă de greci în privinţa lui Hristos. Dar nu va părea fără raţiune nici faptul că, dintre neamuri, Biserica s-*a lipit atît de mult de ei. Aceasta, în primul rînd, fiindcă lui Dumnezeu îi este plăcut ca din minuni să se nască schimbări în lucrările dumnezeieşti chiar foarte importante ; apoi, pentru că nu din virtuţi întâmplătoare ale întîistătătorilor ei s-a descoperit de la început că (religia iudaică) este o religie fără de nădejde. Căci,' deşi nu au avut o limbă plină de elocvenţă în exprimare sau de frumuseţe în pronunţare, şi nu s-au folosit de cuvinte sau sensuri filosofice, totuşi nu şi-au dat pentru aceasta mai puţină osteneală spre a convinge. Dar, lipsiţi de mijloace şi disprețuind bunurile proprii, despuiaţi, şi supor-tînd ca şi cum nu ar fi fost trupurile lor cele mai grele şi nesfîrşite torturi, fără să se supună popoarelor din oraşe sau să se lase atraşi de linguşirile judecătorilor şi fără să se înspăimînte de grozăvia soar-tei — au arătat limpede tuturor că au suportat astfel aceste încercări pentru răsplăţi mai mari. De aceea nici nu era nevoie de convingere prin cuvinte, de vreme ce prin case şi oraşe chiar acele lucruri, care pînă atunci parcă nu fuseseră deloc auzite, îndemnau la credinţă.

CAPITOLUL UI

CARE A FOST PLANUL LUI SOZOMEN DE A SCRIE O ISTORIE ŞI DE LA CARE ISTORICI ANTERIORI ŞI-A ADUNAT MATERIALUL

32. Se referă la oracolele sibiline, colecţie de texte profetice şi prescripţii religioase, alcătuită către sfîrşitul epocii romane. Paginii socoteau că sibilele, preo-tese ale zeului Apollo, aveau darul profeţiei.

Aşadar, petrecîndu-se în omenire o schimbare atît de dumnezeiască şi de minunată, în aşa măsură încît şi religia de mai înainte şi legile patriei erau disprețuite, ori erau prea crude cele ce se petreceau cu un mistreţ din Calidon [33] şi cu

un taur din Maraton [34], şi altele asemenea acestora, prin provincii şi oraşe, sau erau povestite cu atîta străduanie în a le răspîndi şi a le face cunoscute, încît mulţi greci şi scriitori încercaţi au lucrat în direcţia aceasta, avînd talent în ale scrisului. In ceea ce mă priveşte însă, nu am să-mi constrâng firea, şi am să povestesc fapte ale istoriei bisericeşti. Căci socot că argumentul acestui lucru nefiind statornicit de oameni, chiar cel care a scris cu totul pe neaşteptate nu va apărea lipsit de Dumnezeu.

M-am străduit în primul rînd să întocmesc această lucrare pornind de la începutul lumii. Dar ţinînd seama că şi alţii au făcut la fel pînă în vremurile lor, — adică prea înţelepţii Clement[35] şi Hegesip [x], urmînd moştenirea apostolilor, şi autorul Africanul[37], şi Eusebiu[38], supranumit al lui Pamfil, un bărbat foarte învăţat în scrierile sfinte şi cunoscător al poeţilor şi retorilor greci —, atunci eu, adunînd toate cele privitoare la Biserică după înălţarea la ceruri a lui Hristos şi pînă la alungarea

33. Calidon, oraş din Etolia, în apropiere de Corint, numit astfel după întemeietorul lui, era cunoscut în vechime pentru templul închinat zeiţei Artemis. Aceasta, mimată pe Eneus, regele oraşului, a trimis un mistreţ fioros care pustia ţinutul Eto-liei. Acest mistreţ a fost doborît de Meleagru, fiul regelui.

34. Legenda spune că un taur sălbatic devasta cîmpia Maratonului. Acesta a fost prins de eroul Tezeu.

35. Sfîntul Clement Romanul, episcopul Romei spre sfîrşitul secolului I şl începutul secolului al II-lea, autor al unei *Epistole către Corinteni,* este aşezat în rîn-dul Părinţilor Apostolici.

36. Hegesip, polemist antignostic, a scris o istorie bisericească intitulată Memorii, în cinci părţi, în care expune evenimentele de la Patimile Mîntuitorului nostru Iisus Hristos şi pînă în vremea sa (an. 170—180). Eusebiu citează unele fragmente din această scriere, din care se poate constata că Hegesip punea accentul pe Tradiţia bisericească.

37. Iuliu Africanul <f după 240) este autorul primei cronici universale creştine, intitulată : *Hronograiii,* pe care a terminat-o în 221. Au rămas numai unele fragmente.

38. Eusebiu de Cezareea (t 339—340) a scris următoarele opere istorice : 1. Cronica, avînd ca titlu: Canoane *cronologice şi rezumatul istoriei universale a grecilor şi a barbarilor,* care cuprinde tablouri cronologice de la naşterea lui Avraam (2016 î.H.) şi pînă în anul 302 d.H.; 2. *Istoria Bisericească,* în zece cărţi, scriere de valoare excepţională, cuprinde evenimentele de la Naşterea Domnului nostru Iisus Hristos pînă la anul 324; 3. *Viaţa Iul Constantin* şi 4. Despre *martirii Palestinei.* Eusebiu se numea pe sine «al lui Pamfil», drept recunoştinţă pentru dascălul său Pamfil, preot în Cezareea Palestinei, care a primit cununa martirică în anul 310. De la acest apelativ, unii au tras concluzia că Pamfil & fost tatăl lui Eusebiu.

lui Liciniu [39]) le-am redactat în două cărţi[40]. Acum însă, cu ajutorul lui Dumnezeu, voi încerca să arăt cele petrecute după aceea. Voi aminti prin urmare evenimentele al căror martor am fost, şi pe cele auzite de la cei care le-au cunoscut sau le-au urmărit cu atenţie, întîmplate atît în vremea noastră cît şi înainte de generaţia noastră. Consemnările celorlaţi le voi expune după legile statornicite în domeniul religiei, şi din Sinoadele ţinute între timp, şi din cele ce s-au mai petrecut, şi din scrisorile împăraţilor, şi ale preoţilor, dintre care unele se păstrează încă şi acum în palate şi în biserici, altele însă găsindu-se împrăştiate pe la cei care şi-au dat silinţa aceasta. Am preferat raţiunea acestora, care sînt atraşi mai degrabă de această lectură, pentru a indica pe scurt conţinutul lor. Am pus însă sub semnul întrebării cele pentru care mulţi au o părere diferită. Iar dacă voi putea găsi vreo scriere pentru dovedirea adevărului, nu o voi omite. însă, pentru ca nimeni, în necunoştin-ţă de cauză, să nu acuze textul că este mincinos, dacă citesc uneori scrieri contradictorii, trebuie să se

ştie că, odată cu apariţia învăţăturii lui Arie [41] şi a acelora care au apărut după aceea [42], se vădesc şi contraziceri între ei.

Fiecare dintre întîistătătorii Bisericii se străduia să scrie despre ereticii săi şi adunîndu-se în sinoade hotărau ce voiau ; şi pe cei care gîndeau contrariul învăţăturilor, adesea îi condamnau tocmai prin absenţă ; iar cu timpul, pe căpeteniile şi pe fruntaşii lor îi înduplecaseră prin virtutea cu care puteau să şi-i facă dragi, încît erau socotiţi că cinsteau cele drepte şi cu consensul acelora. în adevăr, unii fiind de partea acestora, alţii de partea celorlalţi, au adunat scrisorile trimise pentru propria lor erezie şi le-au lăsat deoparte pe acelea care nu erau în consens cu vederile lor. în continuare pentru mine a fost foarte greu să le descopăr pe toate care proveneau de la unii ca aceştia. Pentru că trebuie o deosebită grijă de adevăr pentru activitatea istoriei, mi s-a părut necesar să cercetez cu scrupulozitate chiar şi literatura, atît pe cît a fost posibil.

Aşadar, chiar dacă voi expune dezbinările din sînul Bisericii, care au avut loc între aceştia pentru întîietate sau pentru supremaţie, proprii ereziei, acestea să nu

39. Valeriu Liciniu, împărat în Răsărit (308—324), după înfrîngerea suferită la Hrisopole, la 18 septembrie 324, a murit la Tesalonic în acelaşi an.

40. Sozomen face aluzie la o primă lucrare a sa de istorie bisericească, pierdută, care cuprindea evenimentele de la înălţarea Domnului şi pînă la moartea lui Liciniu.

41. Arie (către 280—336) nega dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu. Concepţia sa raţionalistă a provocat o puternică reacţie ortodoxă, care a dus la ţinerea primului Sinod Ecumenic de la Niceea, în 325.

42. Se referă mai întîi la diferitele ramuri ale arianismului, apoi la pnevmato-mahi, nestorieni, monofiziţi, apolinarişti etc.

fie privite cu asprime sau cu rea-voinţă. Căci în primul rînd, aşa cum s-a spus, se cuvine ca acela care scrie să pună adevărul mai presus de toate şi apoi să explice cu toată sinceritatea învăţătura Bisericii Universale. Fără îndoială se găseşte adesea cineva care să aducă acuzaţii, ca un adversar viclean, şi totuşi ca prin minune a rămas întărit în propria virtute şi a atras la adevărul său popoarele şi întreaga Biserică. Prin urmare, cu toate că voiesc, dacă-mi va fi îngăduit, să scriu numai despre ceea ce se pare, după cunoştinţele mele, că s-a petrecut cu Biserica întemeiată în imperiul roman, am dorit totuşi ca, atît cît îmi va sta în putinţă, să scriu şi despre ceea ce s-a petrecut cu religia noastră la perşi şi la barbari. Nu va fi nepotrivit pentru o istorie bisericească dacă în această operă se va vorbi şi despre aceia care au fost cîndva părinţii şi învăţătorii monahilor, sau aceia care au fost priviţi ca necesari după aceea prin cele ce au urmat, aşa cum am auzit şi am dovedit. Căci trebuie ca nici noi să nu părem că sîntem ingraţi, trecînd sub tăcere virtutea lor, şi nici ei nu vor fi lipsiţi de locul ce li se cuvine în această istorie, ei care ne-au lăsat exemple de neasemuită filosofie[43], de care urmaşii, folosindu-se, se vor bucura de un sfîrşit preafericit şi plin de bucurie. Dar şi această scriere odată începută va ţine seama în continuare, cît va putea, de toate acestea.

Să mă întorc acum la povestirea faptelor, rugînd pe Dumnezeu să-mi fie alături. Căci de aici va avea începutul scrierea de faţă. (Sozomen, I, 1)[44].

CAPITOLUL IV

DE CÎND ÎŞI ARE ÎNCEPUTUL ISTORIA ŞI ÎN CE FEL I S-A ARĂTAT LUI CONSTANTIN SEMNUL CRUCII ŞI CE ÎMPĂRAŢI ŞI CEZARI AU FOST ÎN ACELAŞI TIMP

în timpul împăraţilor şi consulilor Crisp şi Constantin (An. 322), în fruntea Bisericii romane era Silvestru[45]. Alexandru[46] era în fruntea Bisericii din Alexandria, iar Macarie[47], în Ierusalim. La Antiohia însă, care este lîngă Orontes, încă nu fusese

43. Termenii de *tilosofie* şi *a filosola,* în creştinism, se referă la viaţa de asceză în monahism şi, în general, la învăţătura creştină.

44. Cifra romană arată *Cartea,* iar cea arabă arată *capitolul.*

45. Silvestru I, episcopul Romei între 314—335, a păstorit în pace la umbra autorităţii împăratului Constantin cel Mare a cărui politică bisericească a urmat-o.

46. Alexandru, episcopul Alexandriei (313—328), apărător al Ortodoxiei împotriva ereziei lui Arie, a luat parte la Sinodul I Ecumenic de la Niceea, împreună cu Sfîntul Atanasie care atunci era numai diacon.

47. Macarie I, episcopul Ierusalimului între 314—334. în timpul păstoriei sale a fost aflată Sfînta Cruce a Domnului nostru Iisus Hristos şi au fost alcătuite planurile pentru construirea bisericii Sfîntului Mormînt.

hirotonit nimeni după Roman, probabil din cauza interzicerii persecuţiilor. Nu după multă vreme, cei care s-au adunat la Niceea, admirîndu-1 pe Eustaţiu[48] pentru înţelepciunea şi elocinţa sa, au fost de acord că el este vrednic să cîrmuiască scaunul apostolic; şi pentru că era episcop în vecinătate, la Bereea, l-au transferat în Antiohia. Atunci deci creştinii din Orient, oprindu-se pînă la graniţele Egiptului, pe lîngă Libia, nu cutezau să se întrunească pe faţă în biserici deoarece Liciniu îşi schimbase înţelegerea pe care o arătase faţă de ei. Dar în Occident grecii, sau macedonenii şi ilyrii aveau îndrăzneala să-şi manifeste mai liber religia, din cauza lui Constantin [49], care era împăratul romanilor din aceste locuri. Am aflat că acestui bărbat i s-au întîmplat mai tîrziu şi alte multe lucruri datorită cărora s-a înduplecat să cinstească învăţătura creştinilor ; mai ales în urma semnului care i s-a arătat de la Dumnezeu (Sozomen I, 2).

Şi pentru că am ajuns la acestea, să relatez ceva puţin mai pe larg. După ce Diocleţian[50] şi Maximian Hercule au ales viaţa privată, şi Maximin Galeriu, care domnise împreună cu ei stăpînind Italia, a ales doi împăraţi, pe Maximin în Orient şi pe Sever în Italia (An. 306), atunci Constantin, murindu-i tatăl în Britania, este numit împărat în primul an al Olimpiadei, a 271-a[51], în ziua de 27 a lunii iulie. La Roma însă a fost ales împărat, de către ostaşii pretoriului, Maxenţiu, fiul lui Maximin Hercule. Apoi tatăl lui, din dorinţa de stăpînire, a voit să-şi împiedice fiul să

48. Eustaţiu, antiorigenist declarat, a ajuns episcopul Antiohiei în 325 şi a păstorit pînă în 330 cînd a fost depus şi trimis în exil de un sinod arian ţinut în acest an la Antiohia. El a urmat în scaunul antiohian după episcopul Filogon (320— 324), şi nu lui Roman aşa cum afirmă Sozomen. Roman, diacon din Palestina, a suferit martiriul în anul 303 la Antiohia, din porunca împăratului Diocleţian. Despre el dă mărturie Eusebiu de Cezareea în scrierea sa, *Martirii din Palestina,* II, P.S.B., 13 p. 397—398.

49. Constantin cel Mare nu avea autoritate atunci decît numai asupra Iliriei, anume din anul 314 cînd a purtat primul război cu Liciniu.

50. împăratul Diocleţian (284—305) a dat o nouă organizare imperiului, instituind sistemul politic al dominatului, împăratul deţinînd puterea supremă în stat. Astfel erau anihilate autoritatea senatului şi a instituţiilor romane tradiţionale. Imperiul era împărţit în două, Oriental şi Occidental, fiind condus de doi augusti ajutaţi de doi cezari.

51. Sub numele de Olimpiadă, în sens cronologic, se înţelege intervalul de timp de patru ani dintre două jocuri olimpice succesive. Primul joc olimpic a avut loc în anul 776 Î.H., în oraşul Olimpia din Peloponez. Acest sistem de a număra anii a fost părăsit, dar numele de olimpiadă se păstrează pentru întrecerile sportive, ţinute din patru în patru ani, sub denumirea de jocuri olimpice.

domnească, ceea ce nu a reuşit să facă. După acestea a murit la Tars, în Cilicia. Apoi Sever, venind la Roma împotriva lui Maxenţiu, a fost ucis datorită trădării ostaşilor. Iar Maximin Galeriu, după ce a numit pe Liciniu August, a murit.

Prin urmare, Maxenţiu era socotit la Roma ca un tiran, dedîndu-se fără ruşine la adultere şi ucigând pe bărbaţii acelor femei. Constantin, voind să-1 înlăture şi să-i scape pe romani de măceluri, se gîndea ce zeu îi va fi de ajutor în război, ştiind că zeii pe care îi cinstise Diocleţian nu-i vor fi de nici un ajutor, şi mai ales din cauză că tatăl său, dispre-ţuind religia paginilor, a trăit fericit (Socrate, I, 2).

Aşadar, în mijlocul acestor frămîntări, a văzut în somn semnul crucii proiectat pe cerul strălucitor (An. 315) ; erau de faţă şi îngerii oare, minunîndu-se de această arătare, îi spuneau : «Constantine, vei învinge cu ajutorul acestui semn». Se mai spune că i-a apărut chiar Hristos şi că i-a arătat semnul crucii şi 1-a învăţat să-şi facă o cruce asemănătoare şi să aibă în lupte acest ajutor, cu care va cîştiga drepturile victoriei. Eusebiu al lui Pamfil povesteşte sub jurămînt[52], că 1-a auzit chiar pe împărat spunînd că, pe la amiază, cînd soarele începe să coboare, a văzut şi el, şi ostaşii care erau atunci cu el, semnul crucii făcut din lumină şi alături fiind scris : *«prin acest semn vei învinge».* în timp ce se gîndea ce ar putea fi, s-a făcut noapte şi în somn i-a apărut Hristos, cu semnul pe care 1-a văzut pe cer, şi i-a poruncit să facă chipul acelui semn, care-i va fi de ajutor în ciocnirile din lupte (Sozomen, I, 3).

CAPITOLUL» V

CUM A CUNOSCUT CONSTANTIN ÎNVĂŢĂTURA CREŞTINĂ ŞI DESPRE MINUNEA CRUCII ŞI MOARTEA LUI MAXENŢIU

De vreme ce nu era nevoie de interpret, ci s-a arătat pe faţă împăratului ce se cuvine să creadă despre Dumnezeu, imediat ce s-a luminat de ziuă, convocîndu-i pe preoţii lui Hristos, le-a cerut să-i vorbească despre învăţătura creştină. Iar aceştia, dîndu-i cărţile sfinte, îi vorbeau despre Hristos şi-şi întăreau spusele lor cu cele ale proorocilor. Şi semnul care i-a apărut împăratului spuneau ei că este semnul victoriei împotriva iadului, victorie pe care a repurtat-o Hristos înălţîndu-Se la ceruri, după ce a fost răstignit pe cruce şi a murit, înviind apoi a treia zi, după cum au spus că trebuie nădăjduit : fiindcă după încheierea acestei vieţi, către sfîrşitul secolului prezent toţi oamenii vor învia şi vor fi nemuritori. Unii, care au trăit aşa cum trebuie, vor avea parte de răsplată, alţii, de chinuri, pentru că au făptuit lucruri rele. Că în greşelile pe care le-au săvîrşit aici există totuşi prilej de mîntuire şi ispăşire a păcatelor : celor neiniţiaţi încă, dar botezaţi, li se dă prilejul înţelegerii după legea

52. A se vedea mai pe larg la Eusebiu de Cezareea, *Viaţa lui Constantin cel Mare,* Cartea întîi, cap. 28, 1', Studiu introductiv de Prof. dr. Emilian Popescu, traducere şi note de Radu Alexandrescu, P.S.B., 14, Bucureşti, 1991, p. 76.

bisericească, pe cînd celor iniţiaţi, grija ca să nu greşească. Dar pentru că asemenea

purtare este dată doar cîtorva bărbaţi sfinţi, ei vorbeau şi despre ispăşirea arătată prin căinţă; căci Dumnezeu este milostiv şi îi iartă pe cei care au greşit şi care dovedesc căinţă, străduindu-se să o întărească prin fapte.

După aceste explicaţii ale preoţilor, împăratul, minunîndu-se de proorocirile făgăduite astfel de Hristos, a poruncit ca, din aur şi pietre preţioase, bărbaţi pricepuţi să transforme semnul crucii în drapel, pe oare l-au numit Labarum. Căci acest semn de luptă era mai de preţ printre celelalte prin aceea că îl preceda pe împărat şi se obişnuia să fie venerat de oşteni. Consider îndeosebi că de aceasta Constantin a schimbat podoaba cea mai de preţ a imperiului roman în semnul Crucii : pentru ca, văzîndu-1 adesea şi îngrijindu-1, supuşii să se dezobişnuiască de obiceiul străvechi şi să considere Dumnezeu numai pe Acela pe care îl slăvea împăratul, sau de care se foloseau ca diriguitor sau ajutor împotriva duşmanilor. Căci deseori acest semn era purtat în fruntea tuturor liniilor de bătaie, deoarece presupunea că este de mare ajutor cînd ostile se înfruntă în luptă. A hotărît aşadar şi anumiţi purtători ai drapelului, care să se îngrijească de el; sarcina acestora era să-1 poarte pe rînd pe umeri şi în felul acesta să lumineze întreaga oştire. Se zice că unul dintre ei, tocmai cînd purta acest drapel, s-a înspăimîntat de năvala neaşteptată a duşmanilor şi a trecut altuia drapelul să-1 poarte; şi fiindcă s-a sustras de la luptă şi şi-a lăsat deoparte sulițele, a murit lovit pe dată ; iar acela care a preluat semnul biruinţei a rămas nevătămat şi în mijlocul sulițelor care zburau în jurul lui. Căci e o minune cum săgeţile duşmanilor, îndrumate parcă de o putere divină, se îndreptau spre drapel, dar zburau departe de purtătorul de drapel aflat în plină primejdie. Se spune că niciodată vreun alt îngrijitor al acestui drapel, cum e obiceiul, nu a murit rănit în război şi n-a suferit nenorocirea captivităţii (Sozomen, I, 3). Luptînd deci în apropiere de Podul Milvius a învins, căci Maxenţiu s-a înecat în fluviu. Era anul al şaptelea al domniei lui Constantin. între timp Diocleţian a murit la Salona (An. 315). (Socrate, I, 2).

CAPITOLUL VI

DESPRE ABATEREA PAGINILOR

Nu mi-e străină cauza pentru care grecii susţin că împăratul Constantin a ucis pe unii cu care era rudă apropiată (An. 316) şi că şi-a avut partea lui de vină în uciderea fiului său Crisp. Pe cînd era condus spre căinţă, a cerut filosofului Sopater — care în vremea aceea era în fruntea şcolii lui Plotin — sfat în privinţa curăţirii. Filosoful i-a răspuns că nu există nici o ispăşire pentru asemenea păcat, iar Constantin, speriat de această interdicţie, a găsit nişte episcopi care i-au promis că păcatul poate fi ispăşit în întregime făcînd penitenţă sau botezîndu-se. Atunci, bucuros că aceia i-au spus ceea ce dorea el şi preţuind învăţătura creştină, s-a făcut de îndată creştin şi i-a condus pe supuşii săi după exemplul său. Părerea mea este

însă că aceste invenţii sînt combătute de cei care cercetează religia creştină. Căci Crisp, din cauza căruia spun ei că a fost nevoit Constantin să ispăşească, a murit în anul 20 al domniei tatălui său (An. 329). Trăind pînă la această dată, el a dat împreună cu tatăl său multe legi pentru creştini — fiind de bună seamă pe locul al doilea al imperiului, numit şi Cezar — aşa cum mărturisesc numele împăraţilor şi legile acelor vremuri. Iar despre Sopater[53] nu e de crezut că a putut să vină la întrevederea cu Constantin, căci acesta domnea numai în partea din jurul Rinului, spre Ocean ; însă din cauza planului pe care îl avea împotriva lui Maxenţiu, îşi petrecea timpul în Italia. în acea vreme erau tulburări în republica romană şi nu era uşor ca britanii şi galii să se întrunească atunci cu aceia cărora se ştie că Constantin le-a împărtăşit religia creştină, decît dacă îşi aşezau tabăra împotriva lui Maxenţiu şi treceau în Roma. Dar, pe de altă parte, martori ai acelor vremuri sînt legile în favoarea religiei, pe care le-a promulgat.

însă, deşi sînt de acord că împăratul a putut sta de vorbă cu uşurinţă cu Sopater, sau că i-a cerut sfat printr-o scrisoare asupra celor ce-l interesau, nu e totuşi neverosimil ca filosoful să fi ignorat că Hercule [54] al Alcmenei a fost purificat la Atena după moartea fiului lui, la sărbătorile în cinstea zeiţei Ceres[55] ; şi după moartea lui Ifit (Iphitus) [56], pe care l-a nimicit pe nedrept fiind străin şi prieten al lui. De vreme

53. Sopater din Apamea a fost elevul lui Jamblichos (şcoala neoplatonică siriană). A fost condamnat la moarte de Constantin cel Mare pentru că a furat vasul unei flote încărcate cu cereale, şi aceasta prin magie.

54. Hercule, vestit erou grec, fiul lui Zeus şi al Alcmenei, cunoscut prin forţa şi vitejia sa.

55. Ceres, zeiţa griului şi a recoltei în general, la romani.

ce deci grecii fac cunoscută ispăşirea păcatelor de acest fel, să fie de ajuns cele spuse şi să acuze de minciună pe cei care au inventat că Sopater i-a răspuns lui Constantin împotrivă. Căci nu cred că cel mai nobil pentru erudiţia lui literară la greci, pe atunci, ignora aceste lucruri (Sozomen, I, 5).

CAPITOLUL VII

DESPRE CONSTANŢIU, TATĂL LUI CONSTANTIN

Aşadar Bisericile o duceau bine sub domnia lui Constantin şi sporeau pe fiece zi în bunăvoire şi în bună înţelegere cu împăratul, care le ajuta prin multe binefaceri *. Chiar şi mai înainte Domnul le-a păzit solide de primejdii şi tulburări. Căci în vreme ce Bisericile din alte ţinuturi ale lumii sufereau diverse persecuţii, numai Constanţiu, tatăl lui Constantin, le-a îngăduit creştinilor să-şi păstreze în toată libertatea religia lor.

Şi iarăşi am aflat că a făcut o minune neobişnuită şi vrednică de ţinut minte. Voind să încerce pe unii creştini de la palatul său dacă sînt bărbaţi buni şi puternici, chemîndu-i pe toţi, a început prin a le spune că, dacă unii vin să aducă sacrificii şi cinstire zeilor lui, să fie în jurul lui şi să rămînă în anturajul lui; dacă însă refuză, să

plece din palat, mulţumindu-se cu o pedeapsă foarte mică. Deoarece au fost şi de o parte şi de cealaltă, unii părăsindu-şi religia iar alţii punînd cele sfinte înaintea celor prezente, a hotărît să se folosească de acei prieteni şi sfetnici care au rămas constant fideli în cele mai bune ; pe ceilalţi însă i-a alungat din sfatul lui, întorcîndu-le spatele ca unor neputincioşi, considerînd că aceia din jurul împăratului care au fost aşa de grăbiţi să-şi trădeze Dumnezeul, nu vor fi niciodată devotaţi. Şi de aceea, atît cît a trăit Constanţiu, nu era considerat împotriva legii cineva care era creştin, dintre cei care locuiau în afara Italiei şi în Gallia si în Bretania, şi cei din jurul munţilor Pirinei, pînă la Oceanul Atlantic.

Şi cînd Constantin i-a urmat la domnie, situaţia Bisericii a devenit şi mai înfloritoare. Căci odată cu dispariţia lui Maxenţiu, fiul lui Hercule, după ce îi cedase lui Constantin partea lui, erau tot mai tari în credinţă cei care sălăşluiau pe malurile fluviului Tibru şi Eridanus (pe care provincialii îl numesc Pad), ca şi cei care locuiau în apropiere de

56. IfH ı(Iipbitus), fiul lui Euriit, regele Oechaliei, a fost omorît de Hercule, împreună cu tatăl şi cei trei fraţi ai lui.

* Ed., sporind prin multe binefaceri ale acestuia.

Aquila. în acest loc merge vorba că a sosit cu o corabie, Argo, şi că a fost transportată în Marea Tireniană. Dar argonauţii, evitînd vîntul puternic, nu au folosit aceeaşi corabie la întoarcere, ci, traversînd marea care este mai sus de sciţi, au venit pe acest fluviu pînă la graniţele italilor ; şi iernînd aici au întemeiat cetatea care se numeşte Aemonia. Iar la venirea verii, cu ajutorul celor din provincie, transportînd cu mijloace mecanice corabia Argo pe pămînt aproape patru sute de stadii, au dus-o la fluviul Aquila, care îşi uneşte apele cu Eridanus. Eridanus îşi are izvorul în Marea Italică. Aşa că după luptă, cibalii, dardanii şi macedonienii şi cei care sălăşluiau pe lîngă Istru, ca şi Grecia şi tot neamul ilirilor au ajuns sub stăpînirea lui Constantin (Sozomen, I, 6).

CAPITOLUL VIII

CUM A FOST ALUNGAT LICINIU ŞI CUM I-A URMĂRIT PE CREŞTINI ŞI A FOST IN CELE DIN URMĂ ÎNVINS

Apoi Liciniu, alungat de aici, după ce mai înainte fusese credincios învăţăturii creştine, schimbîndu-şi vrerea, a lovit în mai mulţi preoţi din partea lui de imperiu, dar şi în mulţi alţii, şi în special în colegiul militar. Căci era prea mîniat pe creştini din cauza războiului lui Constantin, considerînd că el s-ar putea supăra din cauza distrugerii religiei lui. Mai era de părere totodată să încerce şi să se străduiască să-i aducă înapoi (pe creştini; *n. tr.)* măcar sub domnia lui.

Aşa fiind, avînd de gînd să lupte din nou împotriva lui Constantin, nădăjduia în vicotrie datorită prevestirilor şi sacrificiilor şi, atras de unii care îi făgăduiau că îl va învinge pe Constantin în război, s-a convertit la păgînism (An. 325). Pînă şi grecii spun că a recurs la prezicerile lui Apollo[57] Geamănul din Milet, şi, cerîndu-i părerea

asupra războiului, duhul i-a răspuns prin aceste versuri ale lui Homer : «O, bătrîne, te pîndesc războinici foarte tineri; iar viaţa ta e pe sfîrşite, te aşteaptă o bătrîneţe grea».

Din mai multe lucruri aşadar mi se pare mie că învăţătura creştină constă într-o providenţă divină şi a progresat într-un atît de mare avînt, dar avea să sufere mult de persecuţiile neamurilor. Căci în timp ce Liciniu persecuta Bisericile înfiinţate în imperiul său, s-a pornit război în Bitinia, unde în cele din urmă Liciniu şi

57. Apollo, fiul lui Zeus şi al Letei, era socotit o divinitate deosebită în mitologia greacă. Era considerat ca zeu protector al artelor frumoase, al luminii, al navigatorilor şi al oraşelor. Se socotea că are darul profeţiei, de aceea numele lui era legat de oracole, dintre care cel mai renumit se afla în Delfi.

Constantin s-au luptat între ei[58]. Constantin a fost atît de mult sprijinit de ajutorul divm, încît i-a învins pe duşmani şi pe uscat şi pe mare ; iar Liciniu, pierzîndu-şi pedestrimea şi flota, a fugit şi el în Nicomidia şi a trăit cîtva timp la Tesalonic ca simplu particular şi a fost ucis acolo (An. 329) [59]. Aşadar acest bărbat, care la începutul domniei sale a prosperat mult prin lupte şi alte mijloace, şi a fost onorat prin căsătoria cu sora lui Constantin, a murit pînă la urmă în acest fel (Sozomen, I, 7).

CAPITOLUL, IX

DESPRE LEGILE DATE DE CONSTANTIN PENTRU CREŞTINI, DESPRE SCHIMBAREA RITUALURILOR PAGÎNE ŞI PROSPERAREA CREŞTINILOR, ŞI DESPRE VICTORIILE LUI CONSTANTIN ŞI CINSTIREA RELIGIEI

Şi aşa Constantin, cînd i-a revenit lui singur întreg Imperiul roman, s-a folosit de edicte publice pentru ca supuşii din Orient să aducă fără teamă cinstire religiei lui Hristos şi să slujească dumnezeirii după cuviinţă, crezînd însă în acea singură dumnezeire, care e şi adevărată şi care să aibă tot timpul destulă putere. Căci dorea ca aceia care se străduiesc întru toate acestea să aibă parte din belşug de toate cele bune, şi orice ar crede cu privire la aceasta să se poată bucura cu mai multă nădejde ; însă cei care vor greşi faţă de Dumnezeu, şi în comun şi în parte, şi în timp de pace şi în timp de război, toate să le obţină cu greu. Şi aducînd mulţumiri, fără să şi le atribuie lui însuşi, a adăugat la legea aceea următoarele : de vreme ce Dumnezeu, în chibzuinţă Lui, 1-a socotit pe el vrednic să-I fie slujitor şi 1-a călăuzit de la Marea Bretaniei şi pînă la regiunile din Orient, pînă acolo să se întindă religia creştină ; şi aceia care pentru credinţa în Dumnezeu au stăruit neîncetat în a mărturisi şi în martiriu, să se arate mai uniţi prin onorurile lui.

Vorbind astfel în adunare şi spunînd încă multe altele, prin care credea că îi atrage pe supuşi la cultul religiei, a decretat nelegale toate cele ce au fost gîndite sau înfăptuite împotriva religiei sub cei care au persecutat Biserica şi a stabilit prin lege să fie repuşi în drepturi toţi cei care, din cauza mărturisirii lui Hristos, au fost nevoiţi să emigreze în insule sau să se stabilească în alte părţi împotriva voinţei lor, sau

58. Lupta a avut loc la 18 septembrie 324 lingă Hrisopole (azi Scutari) în Bitinia.

59. In general, se socoteşte anul 324 ca an la morţii lui Liciniu. Anul 329 este indicat în textul latin din colecţia Migne, *Patrologia Latina,* **voi. 69, col. 891.**

condamnaţi să lucreze în mine sau la lucrări publice, sau să slujească pe femei sau pe ţesătoare, sau să fie încredinţaţi curiilor, chiar dacă la început nu au fost în curie [60]. Iar pe aceia care au fost loviţi de infamie, i-a dezlegat. Cu privire la armată, i-a lăsat pe civili la latitudinea lor dacă să rămînă în uniforma în care au fost, sau dacă să se retragă din armată, bucurîndu-se de un concediu onorabil.

Redînd tuturor libertatea de altădată şi onorurile cuvenite, i-a reaşezat pe toţi chiar în drepturile lor. Dacă acelor condamnaţi la moarte li se confiscaseră bunurile, a hotărît ca moştenirea lor să revină celor mai apropiate rude, iar dacă nu exista o astfel de rudenie, să revină oricărei Biserici din provincie dreptul de moştenire. Iar dacă i-a fost luat ceva din aceste bunuri, să fie restituite acestea fie unui particular, fie statului. Acelora însă care şi-au însuşit ceva din tezaurul statului sau au primit donaţii, le-a făgăduit că se va ocupa de problema aceasta pe cît îi va sta în putinţă şi într-un chip demn. Aşadar, cum am mai spus. aceasta a fost voinţa împăratului şi toate au fost statornicite prin lege, şi au fost în mod deosebit îndeplinite şi duse la bun sfîrşit.

Toate funcţiile romanilor erau îndeplinite atunci de creştini, şi de altfel toţi refuzau să aducă sacrificii şi nu mai era loc pentru jertfe şi preziceri. Nici nu era îngăduit să înalţi idoli sau să oficiezi solemnităţi păgîne[61]. Se schimbau şi cele mai multe din vechile obiceiuri în cetăţile neamurilor. In sfîrşit, din vremea aceea la egipteni masa nu se dădea cîtuşi de puţin, ca la sărbătorile străbune, în tempele paginilor, ci mai degrabă în biserici, ca să simbolizeze creşterea apelor Nilului. La romani însă, atunci au fost înlăturate pentru prima dată spectacolele cu gladiatori. La fenicieni, care sălăşluiau în Liban sau Heliopolis, nu s-a mai îngăduit ca fetele să se dedea depravării înainte de a se uni cu bărbaţi legitimi, desigur după ruşinea primei încercări a unei împreunări nelegiuite. Casele sfinte care erau considerate că au destulă măreţie erau refăcute, altele însă erau mărite în înălţime sau în suprafaţă, în alte părţi însă, unde acestea nu existau, străluceau, acum fiind clădite din temelie. împăratul avea la îndemînă bani din belşug, din tezaurele regilor, întrucît a scris în fiecare cetate episcopilor sau conducătorilor poporului, ca preoţii — după cum voiau — aşa să poruncească, iar ceilalţi să dea ascultare celor care porunceau, pînă cînd lucrarea era desăvîrşită repede.

într-adevăr, bucurîndu-se de domnia lui, şi religia era în floare şi chiar după războiul atît de greu purtat împotriva lui Liciniu a fost fericit în luptele pregătite împotriva unor străini, încît i-a învins şi pe sarmaţi; iar cei care se numesc goţi au

60. O *carie* era alcătuită din 10 ginţi. Din aceste curii erau aleşi funcţionarii publici, ca perceptorii de impozite, poştaşii, edilii etc.

61. Se pare că istoricul Sozomen, din care este luat acest capitol, exagerează, dacă se ţine seama de un «cuvînt de învăţătură» citat de Eusebiu de Cezareea, prin care, deşi împăratul îi îndemna pe supuşi să mărturisească pe Domnul creştinilor, garanta libertatea de conştiinţă a tuturor, adică şi a paginilor *(Viaţa lui Constantin,* II, 50—«0, trad. cit., p.ll 1—115).

încheiat atunci tratat de alianţă pentru a se bucura de trecere pe lîngă el.

Acest neam locuia atunci dincolo de fluviul Istru. Fiind foarte dornici de războaie şi antrenaţi mereu şi prin mulţimea şi prin mărimea corpurilor de armată, erau mai presus decît ceilalţi barbari ; numai romanii le rezistau. Se spune chiar că şi

în această bătălie i s-a arătat lui Constantin prin semne şi vise cît de mult îl îndrumează providenţa divină. Acesta, după ce a învins în toate războaiele care s-au purtat sub domnia lui (An. 333), ca şi cum îi mulţumea lui Hristos, avea din ce în ce mai multă rîvnă în slujirea religiei lui, poruncind ca supuşii săi să considere că aceasta este singura religie adevărată şi mîntuitoare, religie care trebuie mărturisită. Dintr-o regiune stăpînită de el, a luat dintr-o cetate birul stabilit pentru stat şi 1-a distribuit bisericilor şi clerului din provincie şi a stabilit prin lege ca donaţia să fie valabilă pentru totdeauna. Deprinzîndu-i pe ostaşi să se închine lui Dumnezeu, cum făcea şi el, le însemna armele cu semnul crucii. Construind capele şi în palate, după modelul bisericii, purta în jur chiar şi tabernacolul în timp ce îşi stabilea tabăra împotriva duşmanilor, pentru ca, între timp, el însuşi să nu ducă lipsă, nici armata să nu fie lipsită de lumina sacră, cu care se cuvine să aducă laudă Domnului şi să-I fie aduse cuvîntări *.

Urmau de asemenea preoţi şi diaconi, slujitori ai tabernacolului şi care, conform legii bisericeşti, îndeplineau serviciul religios. Din acela, cohortele romane care acum se numesc Numeri[62] şi-au făcut fiecare cîte un tabernacol al lor şi aveau repartizaţi preoţi şi diaconi.

In ziua care se numeşte Duminică, pe care evreii o numesc cea dinţii, dar grecii o atribuie soarelui, şi care este înaintea zilei a şaptea (adică ziua lui Venus), a stabilit prin lege ca toţi să aibă zi în care să nu fie judecată sau alte preocupări, şi în cursul acestei zile să se ocupe numai cu rugăciuni. Şi cinsteau ziua de Duminică fiindcă e ziua în care Hristos a înviat din morţi; iar pe cealaltă, fiindcă atunci fusese răstignit pe cruce. Căci avea un cult deosebit pentru Prea sfînta Cruce, atît din cauza celor care i-au venit cu succes în ajutor în bătălii pornite împotriva adversarilor, cît şi pentru aceea că s-a făcut să se arate lui ca o minune în acest scop.

în sfîrşit, a interzis prin lege crucificarea, care la început era obişnuită la romani. Dar în reprezentările de pe monezi şi în zugrăveli, a poruncit ca acest semn

* Mss.r să aducă lauda cum se cuvine...,

62. Prin acest termen se înţelegeau truipe, sau corpuri de trupe, de importanţă diferită. Mai tîrziu, în secolul al VI-lea, desemna trupe de elită.

să fie înscris şi să apară întotdeauna ca o dovadă că reprezentările ei de pînă acum erau împodobite cu acest chip. Şi în toate lucrurile, mai cu osebire în legislaţie, se străduia să-L împace pe Dumnezeu. Căci e clar că împreunările pline de dezmăţ şi nesocotinţă, care, înainte de el, nu erau interzise, atunci au fost corectate, aşa cum se găseisc dintre acelea pe care le-a statornicit prin legi.

Dar acum este necesar să punem în schimb cele ce au fost hotărîte de el prin lege spre cinstirea şi aşezarea religiei, deoarece se pare că fac parte din istoria Bisericii (Sozomen, I, 8).

La romani a fost demult o lege care interzicea, celor ce la 25 de ani nu aveau soţii, privilegiile celor ce aveau soţii. Şi multe altele mai prevedea : să nu beneficieze de testament, cu toată înrudirea apropiată ; cei care nu aveau fii pierdeau jumătate din ceea ce le rămînea lor. Cei vechi au dat aceste legi voind ca Roma să fie bogată în populaţie, ca şi toate ţările supuse, şi pentru că, nu cu mult înainte de aceste legi, pierduseră mulţi oameni în războaiele civile. Văzînd aşadar împăratul că din această

cauză erau rău priviți cei care pentru Dumnezeu se străduiau să se păstreze curați şi fără copii, a judecat că e nesocotit ca, din cauza străduaniei şi sîrguinței oamenilor, să se considere că numărul lor poate creşte ; deoarece natura întotdeauna are grijă, printr-o distribuire cerească, de scăderea sau creşterea populației. Şi a propus o lege pentru întregul popor, care prevedea ca cei care nu aveau soții şi copii să se bucure de privilegii egale cu aceia care aveau soții şi copii. Dar a dat o lege prin care să aibă chiar mai mult aceia care trăiau în castitate şi abstinență, dîndu-le — bărbaților şi femeilor, chiar minori fiind — libertatea să facă testament împotriva legii comune. Căci a socotit că gîndesc bine toți aceia care caută să-L înduplece pe Dumnezeu şi să se ocupe de filosofia aducătoare de adevăr. Pentru acelaşi motiv şi vechii romani hotărînd cu multă uşurință (fecioria Vestalelor), au decretat pe unele fecioare vestale chiar la vîrsta de şase ani.

în felul acesta, judecata piosului împărat a fost plină de respect față de religie : căci a voit ca pretutindeni hotărîrile date de cei care au această sarcină să nu fie definitive şi a hotărît prin lege să se facă apel la episcopi, dacă unii vor să recuze pe judecătorii civili, socotind valabilă hotărîrea acelora mai degrabă decît a altor judecători şi, ca şi cum ar fi fost pronunțată de împărat, să fie respectată de toți, iar hotărîrile sinoadelor să rămînă neschimbate. Dar un lucru nu e demn de noi, faptul că am părăsit legea pentru folosul celor care sînt eliberați (din sclavie) în biserici. Cum din cauza subtilității legilor chiar pose**sorii involuntari întîmpinau dificultăți în privința acordării unei libertăți mai bune, numită egalitate în drepturile civile romane, a dat trei legi, decretînd ca toți cei eliberați în biserici sub mărturia preoților să se bucure de egalitatea în drepturi civile prin această pioasă soluție ; dovada acesteia se păstrează şi în timpul de față. Căci era specific unui obicei privitor la libertate ca legile scrise pentru eliberarea sclavilor să aibă precădere. Respectând aceasta, Constantin cinstea în felul acesta religia în toate privințele şi care era prin ea însăşi în plină glorie prin virtutea celor mai mulți care atunci erau în fruntea ei (Sozomen, I,** 9).

CAPITOLUL X

DESPRE DIFERIŢI DUHOVNICI ŞI DESPRE COMUNITATEA LOR

După încetarea persecuţiilor, mulţi duhovnici care supravieţuiseră erau mîndria Bisericilor ; cum a fost Osiu, episcop de Cordoba[63], şi Amfion din Epifania Ciliciei[6/1] şi Maxim[65], care, după Macarie, a fost intîistătător la Ierusalim, şi Pafnutie Egipteanul[06], prin care se spune că Dumnezeu a înfăptuit mai multe minuni, că i-a învins pe demoni şi că a dat sănătate unor diferiţi bolnavi. Unii spun că Pafnutie şi Maxim au fost printre duhovnicii aceia pe care împăratul Maxim[67] i-a condamnat la muncă în mină, scoţîndu-le ochiul drept şi tâindu-le piciorul sting (Sozomen, I, 10).

După aceştia, aflăm că a trăit Spiridon, episcop al Trimitundei, fost episcop în Cipru, pentru dovedirea virtuţii căruia cred că e suficientă părerea care s-a păstrat despre el pînă astăzi. Cîte au fost înfăptuite de el cu ajutorul lui Dumnezeu, mai

63. Osie (cea 257—358), episcop de Cordoba în Spania, din anul 295 a petrecut nult timp în preajma împăratului Constantin. A luat parte şi la Sinodul I Ecumenic, unde a propus să se hotărască printr-un canon celibatul preoţilor şi al diaconi-'.:-ı. Împotrivă s-a ridicat vestitul monah Pafnutie din Tebaida de sus (Egipt), care 2 apărat vrednicia Tainei căsătoriei preoţilor şi diaconilor. Osie a apărat ortodoxia niceeană, dar în 357, centenar fiind, a semnat sub ameninţări a doua formulă =r:ană de la Sirmium.

64. Adversar al lui Arie, a participat la sinoadele din Ancira (31'4), Neoce-rareea (314) şi Niceea (325). Sfîntul Atanasie cel Mare în *Epistola către episcopii :Egipt şi Libia,* îl citează alături de alţi 25 de episcopi, ale căror scrieri sînt
ecomandate ca ortodoxe, lipsite de orice semn de erezie (P.G., 25, 556 C-557 A).

65. Maxim II a păstorit între 333—350 (351). A participat la sinodul de la Tir ::n 335, dar a refuzat să semneze condamnarea Sfîntului Atanasie pe care 1-a primit - s întoarcerea acestuia din exil in 349.

66. Pafnutie, călugăr din Egipt, ucenic al Sfîntului Antonie, a ajuns episcop în . tbaida Egiptului. Intre 308—311 a pătimit în timpul persecuţiei lui Maximin Daia, :e-zînd ochiul drept şi fiind condamnat la muncă în mină. A apărat credinţa orto-::să la Niceea şi la sinodul de la Tir (355). A fost apreciat în chip deosebit de
aratul Constantin cel Mare.

67. Este vorba de Maximin Daia sau Daja care a domnit în Răsărit ca cezar *Xi>:* şi apoi împărat (310—313). A fost un duşman înverşunat al creştinilor pe care *.-î* persecutat.

multe ştiu cei din provincia lui; eu însă nu voi trece sub tăcere cele care au răzbit pînă la noi. El a fost un ţăran avînd soţie şi copii, dar nu era mai prejos în privinţa lucrurilor dumnezeieşti. Se spune că într-o noapte au venit nişte răufăcători la stîna cu oile lui şi, pe cînd se căzneau să fure, dintr-o data hoţii au fost imobilizaţi, fără ca să fie legaţi. Cînd s-a făcut ziuă şi el s-a dus acolo i-a găsit legaţi şi i-a dezlegat de lanţurile nevăzute, dar i-a învinuit şi le-a spus : «Pentru ce, fraţilor, cînd se putea să primiţi ceea ce doreaţi, aţi ales mai curînd să le furaţi şi să suportaţi nenorocirea o noapte întreagă ?». Şi fiindu-i milă de ei şi îndrumîndu-i către lucruri mai bune, le-a zis : «Plecaţi de aici luînd un berbec ; căci aţi lucrat în timpul nopţii şi se cade să vă despărţiţi de oile mele fără necaz». Iată un lucru pe care oricine îl poate admira pe drept cuvînt. încă un fapt întru nimic mai puţin minunat. Fiicei lui — o copilă numită Irina — un necunoscut i-a dat odată în păstrare o statuetă ; fata, asumîndu-şi răspunderea lucrului încredinţat, 1-a ascuns în pămînt, unde credea că poate fi păstrat cu grijă. S-a întîmplat între timp să moară fata, fără să-i fi spus nimic tatălui. Omul a venit să-şi ceară obiectul încredinţat, fără ca Spiridon să ştie despre ce e vorba. După ce a căutat în toată casa şi nu 1-a găsit, plîngea şi se tînguia pentru că acela care lăsase în păstrare statueta părea că e gata să moară, într-atît se supărase,

iar Spiridon, văzînd ce se poate întâmpla şi venind în fugă la mormîn-tul fetei, a chemat-o pe nume. La răspunsul ei, a întrebat-o despre obiectul depus. Şi după ce a aflat de la ea, întorcîndu-se şi găsind obiectul acolo unde copila îi indicase, i-a dat înapoi omului ceea ce cerea.

Şi pentru că a venit vorba despre aceasta, nu este nepotrivit să adaug şi cele ce urmează. Acest Spiridon avea obiceiul ca din fructele care se făceau să dea o parte săracilor, iar pe altele să le împrumute gratuit celor care doreau. Dar nu el le dădea, nici nu le primea el, ci doar le arăta camera de dormit, invitîndu-i pe cei care cereau să ia cît aveau nevoie şi apoi să aducă înapoi cît ştiau ei că au luat. Unul însă, după ce a primit împrumutul, a revenit după un timp ca să dea înapoi ceea ce luase. Spunîndu-i acestuia să pună înapoi în dormitor ceea ce fusese împrumutat de acolo, omul s-a dedat la o înşelătorie şi, crezînd că Spiridon nu ştie, nu a restituit ceea ce datora, ci, luînd cele datorate ca şi cum le-ar fi restituit, a plecat. Lucru care nu a putut rămîne neştiut multă vreme. După un timp, acela a venit, cerînd din nou de la Spiridon împrumut. Iar el 1-a trimis la hambar dîndu-i îngăduinţa să-şi cîntărească singur cît avea nevoie. Găsind însă acolo locul gol şi ştiin-du-1 de o neîndoioasă încredere, 1-a anunţat pe Spiridon. Acesta i-a răspuns : «Mă mir ceea ce-mi spui, omule. Cum oare numai ţie ţi se pare că hambarul e lipsit de cele necesare ? Mai degrabă gîndeşte-te la tine însuţi, nu cumva ai împrumutat în alt rînd ceea ce datorai, fără să restitui mai întîi ? Dacă nu este aşa, fără îndoială nu vei fi lipsit de cele de care ai trebuinţă, ci le vei găsi venind din nou». în felul acesta omul a recunoscut şi i-a spus cît îl înşelase. Vrednică de admiraţie este aşadar curăţia acestui preasfînt bărbat şi respectarea învăţăturii bisericeşti.

Se zice că la un moment dat, pentru anumite motive, episcopii din Cipru s-au întîlnit cu toţii, şi printre aceştia a fost şi Spiridon acesta, şi episcopul Trifilie Ledrenses, bărbat înzestrat cu darul vorbirii şi cu înţelepciune şi bun cunoscător al legilor. în timp ce se celebra întrunirea, i s-a spus lui Trifilie să ţină o cuvîntare către popor. Cînd a ajuns la cuvintele cunoscute : *Ia-ţi patul tău şi umblă* (Matei 9, 6), a spus *cubile* (pat nupţial, *n.tr.)* în loc de *lectum* (pat), schimbînd cuvintele. Spiridon, indignat şi ridicîndu-se din jilţul preoţesc, a zis : «Tu eşti mai bun decît Acela care a spus *lectum,* ca să încurci cuvintele întrebuinţate de El ?». A făcut acest lucru în faţa poporului, dovedind mediocritatea aceluia care vorbea privind cu îngîmfare. Căci era potrivit să te facă să roşeşti, fiind respectabil şi vrednic de laudă la treabă şi, totodată, înaintat în vîrstă şi în slujirea preoţească.

Dar cum era ospitalitatea lui faţă de străini se poate vedea din aceasta : apropiindu-se postul Paştelui a venit la el un om de pe drum în zilele cînd obişnuia să continue postul împreună cu ai săi şi să mă-nînce într-o anumită zi, rămînînd fără să mănînce la amiază. Văzînd dar că străinul e tare slăbit, zise fiicei sale : «Mergi şi spală picioarele străinului şi adu-i mîncare». După ce copila i-a spus că nu este nici pîine nici făină (lucruri din care de obicei nu puneau nimic deoparte din cauza postului), rugîndu-se mai întîi şi cerînd îngăduinţă, porunci fiicei să gătească carne de porc, pe eare o aveau păstrată la sare în casă. După ce au fost gătite bucatele şi

puse pe masă, aşezîndu-se lîngă străin mînca şi-l ruga pe străin să mănînce şi el împreună. Pentru că acesta refuza, mărturisind că el e creştin, îi spuse : «Cu atît mai mult nu trebuie să refuzi : căci *toate cele lumeşti trebuie date lumii* (Tit I, 15), aşa cum ne-a învăţat cuvîntul Domnului». Dar destul cît am spus despre Spiridon (Sozomen, I, 11).

CAPITOLUL XI

DESPRE DIFERITE FELURI DE A FI MONAH ŞI RINDUIALA LOR

Biserica s-a dovedit renumită şi învăţătura ei s-a dezvoltat prin virtuţile vieţii acelora care, îndeosebi în vremea aceea, se bucurau de o comunitate monahală. Căci un foarte folositor lucru le-a dat Dumnezeu oamenilor — această concepţie despre viaţă care pune mai prejos studiul multor doctrine şi al artei dialectice, ca şi cum ar fi neserioase, căci şi dacă îşi închină timpul unei opere mai bune nu-ţi arată deloc cum să trăieşti curat. Prin urmare, această concepţie despre viaţă, care trebuie admirată de comunitate, te învaţă în general, cu prudenţă firească şi simplă, acele lucruri care au desfiinţat nedreptatea şi se îngrijesc de cele de folos. Căci nu predică virtutea, ci mai degrabă o practică, fără să preţuiască cîtuşi de puţin gloria omenească şi, rezistînd cu bărbăţie patimilor sufleteşti, nu se socoate mai' prejos decît necesităţile naturale, nici nu se lasă doborîtă de o infirmitate a trupului. Avînd tăria unei minţi îndumnezeite, contemplă pururi pe Creatorul tuturor şi închinîndu-I-se zi şi noapte II înduplecă fără doar şi poate cu rugăciuni şi cîntări. Prin curăţia sufletului şi convieţuind în fapte bune, formîndu-se pentru a se îndeletnici cu cele sfinte, dispreţuind curăţirile şi libaţiunile, considerînd păcate numai pîngăririle, se ridică deasupra întîmplărilor ce-o copleşesc din afară, şi în felul acesta este stăpînă peste toţi. Nu se schimbă după voie prin stabilitatea şi cerinţele vieţii, nu se răzbună pentru relele îndurate, nu este chinuită de boală sau de lipsa apăsătoare a celor necesare ; ci mai degrabă se laudă cu acestea. Se gîndeşte toată viaţa la răbdare, blîndeţe, moderaţie ; şi, cît este posibil pentru natura umană să fie aproape de Dumnezeu, se foloseşte de cele prezente ca fiind trecătoare ; nici nu este con-strînsă de posesiunea lucrurilor pe care le stăpîneşte, nici nu se grăbeşte să se îngrijească de cele prezente mai mult decît trebuie. Ci, lăudînd întotdeauna simplitatea şi practicarea învăţăturilor ei, contemplă fericirea veşnică şi cu toată vigoarea se grăbeşte către sfîrşitul fericit, sus-pinînd neîncetat de teama lui Dumnezeu, ferindu-se de vorbe de ruşine, neîngăduind nici măcar să scoată un cuvînt despre care ştie că-l poate vădi prin propriile fapte.

Înţelegînd că cele necesare firii constau în puţin şi silindu-şi trupul să aibă nevoie de lucruri cumpătate, a pus mai presus castitatea ; cu dreptatea a pedepsit nedreptatea, şi cu adevărul, minciuna. Cu dreaptă socoteală împarte măsura tuturor lucrurilor ; trăieşte în armonie şi în comunitate cu cei apropiaţi ; se preocupă de prieteni şi de străini ;

cele ce-i aparţin le împarte cu cei care nu au, şi are grijă de cele necesare fiecăruia ; fără să fie neplăcut celor ce se bucură şi aducînd leacul mîngîierii celor ce suferă. îndreptîndu-şi mereu toată strădania către binele adevărat, învaţă prin vorbe curate şi prin sfaturi înţelepte pe cei care se depărtează de vorbirea îngrijită şi deşartă (ca şi cu medicamente pe cei care ascultă), rostindu-şi cuvintele cu demnitate şi respect, fără îndîrjire, rivalităţi sau duşmănie personală. Căci avînd raţiune, se fereşte de orice pornire lipsită de raţiune ; în general înfrînge patimile trupeşti şi sufleteşti. Reprezentantul acestei deosebit de alese concepţii despre viaţă a fost, după cum spun unii, profetul Ilie şi Ioan Botezătorul. Filon Pitagorioeanul[68] însă povesteşte (Philo Hebraeus, *Liber de Vita contemplativa)* că în vremea lui au meditat la concepţii despre viaţă distinşi evrei de pretutindeni, într-o aşezare în preajma lacului Măria, aşezat în coasta dealului. El face să pătrundă în locuinţa lor şi mîncare, în acea comunitate, cum vedem şi noi că este astăzi la monahii din Egipt. Căci scrie că acei care încep să mediteze la concepţia despre viaţă renunţă la toate lucrurile de care se folosesc, că se abţin de la orice împreunare şi locuiesc în afara zidurilor, pe ogoare şi în grădini singuratice. Casele lor sînt capele care la noi se numesc mî-năstiri, şi locuind solidari în ele celebrează cinstitele Taine, înduplecă pe Dumnezeu prin pslami şi imnuri şi nu se ating de mîncare înainte de răsăritul soarelui, Alţii, timp de trei zile sau mai mult, şi în anumite zile, se culcă pe jos, se abţin întotdeauna de la vin şi de la vietăţile care au sînge ; hrana lor este pîinea, sarea şi isopul, iar băutura, apa. Femeile locuiesc cu ei, fecioarele mai vîrstnice renunţînd de bună voie la căsătorie de dragul concepţiei despre viaţă. Şi Filon, povestind acestea, se părea că descoperă că acei care, după el, au fost făcuţi creştini din evrei, trăiesc pînă acum după obiceiul iudeilor şi-şi păstrează instituţiile. La alţii nu se găseşte acest fel de convieţuire. De unde deduc că această concepţie despre viaţă îşi are izvoarele la egipteni (Sozomen, I, 12).

Alţii spun că pricina acestei vieţi în comun au fost persecuţiile care au avut loc în decursul timpurilor din cauza religiei. Şi pentru că cei care fugeau se refugiau în munţi, în văi şi în deserturi, s-au obişnuit cu acest fel de viaţă. Dar fie că egiptenii, fie că alţii au fost la începutul acestei concepţii despre viaţă, un lucru este evident la toţi : că la respectul absolut şi la desăvîrşire, în respectarea moravurilor şi a practicilor, la acest mod de viaţă în comun, i-a îndrumat Antonie, mai marele monahilor. Pe acesta, care se refugiase atunci în deşertul Egiptului (An. 334), pentru slava virtuţii

68. Filon din Alexandria sau Filon Iudeul (cea 25 î.H. şi cea. 40 d.H.), filosof mistic iudeo-elin. A interpretat alegoric Vechiul Testament şi a scris numeroase cărţi.

lui, împăratul Constantin şi 1-a făcut prieten, 1-a onorat cu scrisori şi îi cerea să-i răspundă la ele.

Acest bărbat era originar din Egipt, născut într-un sat neînsemnat, în locul în care egiptenii au ridicat Heracleea. Rămînînd de mic copil orfan, a dăruit consătenilor săi ogoarele părinteşti; rînduind altă existenţă, a lăsat săracilor prin testament răsplată, considerînd că iubitorii de înţelepciune se străduiesc nu numai să-1 jefuiască de bani pe el însuşi, ci să-i şi împartă cu folos. împreună cu bărbaţii sîrguincioşi care l-au urmat, stimula virtuţile tuturor, apreciind că viaţa bună devine plăcută prin obişnuinţa însăşi, chiar dacă pentru început va fi fost dificilă. Descoperea feluri de abstinenţă superioară şi creştea pe fiecare zi prin practicarea

acesteia. înnoia ceva de parcă ar fi fost la început, înfrînînd poftele prin suferinţele trupului, luptînd împotriva patimilor sufleteşti cu voinţa unei înţelepciuni sfinte. Hrana lui era numai pîinea şi sarea, băutura — apa, iar timpul cinei — apusul soarelui. Adesea petrecea două sau mai multe zile fără să mănînce. Veghea, ca să spun aşa, întotdeauna noaptea întreagă şi-şi petrecea ziua în rugăciuni; dacă însă îl cuprindea somnul, dormea foarte puţin, şezînd, şi de cele mai multe ori întins pe jos, avînd doar pămîntul ca aşternut pentru odihnă. Evita ungerea cu ulei, folosirea băii sau a celor asemănătoare de orice fel, ca nu cumva prin scăldarea sa trupul să-1 tragă la moliciune. Şi se spune că nu a fost văzut vreodată gol. Nu era un om cultivat şi nici nu se gîndea la aceasta, dar mai degrabă o minte luminată, ca şi cea a mai vîrstnicilor literaţi. Şi chiar lăuda pe drept pe cei care se îndeletniceau cu acestea. A fost deosebit de îndurător, cast şi plăcut pentru cei cu care vorbea, fără urmă de asprime. Şi chiar dacă cei care discutau cu el ajungeau la probleme controversate, totuşi, în felul lui obişnuit, potolea de cele mai multe ori cu înţelepciune şi cu tact încordarea care creştea, şi trecea imediat la măsura cuvenită, modera strigătele celor care îi vorbeau şi le modela apucăturile ca după un program. Fiind plin de atîtea virtuţi — graţie providenţei divine — el nu considera că este o virtute faptul că ştie dinainte cele ce vor veni ; şi de aceea sfătuia că nu trebuie să trudeşti în zadar pentru aceasta, decla-rînd că nici acela care nu ştie cele ce vor veni nu va cădea sub pedepse şi nici acela care ştie nu va fi sfînt pentru asta. Spunea că adevărata slavă stă în preamărirea lui Dumnezeu şi în respectarea legilor Lui. Dacă cineva se îngrijea de acestea, îl învăţa să-şi cureţe sufletul ca să poată să mediteze şi să aibă parte de cunoaşterea a ceea ce va fi, fără îndoială făcînd cunoscută preştiinţa lui Dumnezeu.

El nu putea suferi să stea degeaba şi îndemna pe cel ce avea de gînd să trăiască bine să lucreze mereu, să discute cu sine însuşi şi să-şi dea socoteală lui însuşi de cele făcute, zi şi noapte ; iar dacă a făcut ceva reprobabil, să scrie, pentru ca pe viitor să se păzească de păcat, ruşinîndu-se singur dacă îşi descoperă mai multe păcate, temîndu-se totodată ca prin fixarea în scris să nu fie făcut cunoscut altora. Era muncitor şi, în special, o făcea pentru alinarea celor oprimaţi. Care altul s-a străduit cu atîta fervoare, dintre cei pentru care, din bunăvoinţă, venea adesea în oraşe ? Căci foarte mulţi, constfînşi de nevoie, îl trimiteau să îndeplinească o solie la judecători şi magistraţi; fiecare dintre aceştia îl socotea fie foarte distins văzîndu-1, fie elocvent auzin-du-1, şi vrednic de laudă cînd asculta pe cel care-1 sfătuia. Şi cu toate că era în acest fel, se străduia să nu fie cunoscut, ci să se refugieze. Dacă se ivea vreo nevoie de a veni în oraş, orînduindu-şi treburile pentru care venise, se întorcea întotdeauna în singurătate. Căci precum peştii trăiesc prin natura lor în umiditate, spunea el, pentru monahi este orînduit să ducă o viaţă de singurătate. Şi aşa cum cei dintîi putrezesc în contact cu pămîntul, tot aşa faima monahilor se pîngăreşte venind la oraş. Dădea dovadă de supunere şi recunoştinţă celor care-i acordau consideraţie. Şi era atent să nu aibă vreo comportare îngîmfată şi trufaşă şi nici să nu fie considerat astfel.

Am fost nevoit să vorbesc despre aceste cîteva din virtuţile lui Antonie [69], ca să luăm în considerare concepţia despre viaţă a unui asemenea om prin aceste exemple. A avut numeroşi ucenici, dintre care unii s-au făcut renumiţi în Egipt şi Libia, alţii în Palestina, în Siria şi Arabia ; şi fiecare dintre aceştia s-a purtat nu mai prejos decît

69. Sfîntul Antonie cel Mare a trăit în Egipt între 251—256. Viaţa lui a fost scrisă de Sfîntul Atanasie cel Mare la cererea călugărilor din Apus. Este tradusă in româneşte de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae şi publicată în P.S.B., voi. 16, Bucureşti 1988, p. *181*—245. în legătură cu acest Sfînt Părinte se poate consulta articolul înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Nicolae Corneanu: *Simţul Antonie cel Mare şi evlavia credincioşilor,* în *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creştină,* Timişoara 1984, p. 1112—416, împreună cu bibliografia de acolo.

un învățat, acolo unde s-a oprit. Pe mulți i-a învățat și i-a îndrumat către aceeași virtute și concepție despre viață, astfel încît ocupația unora dintre ei este să străbată orașe și provincii, sau chiar ogoare, și să cerceteze cu sîrg pe discipolii lui Antonie și pe urmașii lor. Dar cum puteau fi găsiți ușor aceia pentru care strădania cea mai încordată era să-și ascundă viața, și nu ca astăzi, cînd cei mai mulți dintre oameni, minați de glorie, se înconjoară ei înșiși de mulțime și se fac cunoscuți tuturor ?

Au fost deci discipoli foarte prețuiți ai lui Antonie, pe care i-am cunoscut, și alții mulți, ca și Pavel numit cel Simplu. Despre acesta se spune că, pe vremea cînd era țăran, a avut o soție de o deosebită frumusețe și, prinzînd-o vinovată de adulter, a surîs tăcut și a făgăduit cu jurămînt că el nu se va mai apropia de ea. Celui adulterin i-a spus atunci : «Ia-ți-o» ; și pe dată a plecat din oraș la Antonie. Spun oamenii că a fost foarte blînd și tare răbdător. Cînd a ajuns la bătrînețe și nefiind obișnuit cu îndelungata viață de monah, Antonie, punîndu-l la toate încercările, nu l-a găsit întru nimic mai prejos decît el însuși și, încercîndu-l și în concepția desăvîrșită despre viață, l-a îndemnat să locuiască deoparte, ca și cum n-ar avea nevoie de profesor. Dumnezeu adeverea încercarea lui Antonie și arăta prin fapte că omul este plin de virtute, superior profesorului însuși și pregătit să sfărîme și să alunge demonii (Sozomen, I, 13).

Cam în acest timp medita la concepția despre viață și Amonie Egipteanul, despre care umblă vorba că și-a luat soție silit de părinți, dar că nu s-a atins de ea. Căci la începutul căsătoriei, soțul primind-o pe soție în camera nupțială și rămînînd singur cu ea, i-a spus : «Căsătoria noastră, femeie, a fost celebrată pînă în clipa asta». Și o învață din scrierile sfinte cît de bine este să poți rămîne fecioară, și încerca mai ales să rămînă singur. Fata însă, pentru că îi lăudase fecioria în convorbirile lor, considera că e greu să se despartă de el; dormind in alt pat, a rămas alături de ea 18 ani, fără să se abată de la abstinența monahală. In acest timp femeia, invidioasă pe virtutea bărbatului, a gîndit că nu e drept ca un asemenea bărbat să stea ascuns în casă din cauza ei, ci trebuie mai degrabă să mediteze împreună la concepția despre lume, și l-a rugat aceasta pe bărbat. El, mulțumind lui Dumnezeu pentru acest gînd al femeii, zise : «Tu să ai casa asta, eu îmi voi face alta». Și venind în partea de sud a deșertului lacului Măria, pe lîngă locul Scytia, la muntele care este numit al Nitriei, a meditat acolo la concepția despre viață timp de *22* de ani; în afară de aceasta în fiecare an își vizita femeia.

Au fost mulți și vrednici discipolii acestui prea sfînt conducător al acestei mînăstiri, așa cum arată posteritatea ; cele mai multe și vrednice de respect provin de la el și sînt păzite cu străşnicie, îndeosebi la monahii egipteni. Căci cu cea mai mare silință, prin continuarea tradiției, au grijă — una sau alta din aceste mînăstiri — să încredințeze memoriei virtuțile monahilor din bătrîni; dar eu trebuie să amintesc pe aceia care au ajuns pînă la noi.

I-a fost dat așadar, acestui bărbat și ucenicului său Teodor, cu care mergea împreună, să treacă fluviul care se cheamă Licu. Dar ca să nu se vadă goi unul pe altul, Amonie a poruncit ca Teodor să iasă din apă , și pentru că se rușina și să se vadă pe sine însuși gol, deodată, printr-o putere divină, a trecut pe malul celălalt. Teodor, trecînd apa, și pentru că nu vedea nici haina aceluia și nici picioarele scufundate în apă, îl ruga pe bătrîn să-i explice cauza acestui fapt. Pentru că bă-

trînul refuza să-i spună, iar el nu avea de gînd să se grăbească fără să afle, la făgăduința lui Teodor că întîmplarea nu o va spune la nimeni atît cît va trăi, îi mărturisi ce s-a întîmplat.

Apoi, foarte curînd după acest lucru, s-a petrecut şi o minune pe care o voi povesti. Un copil aproape mort, muşcat de un cîine turbat, a fost salvat de alți părinți, care îl rugau plîngînd pentru însănătoşirea lui. Atunci el le spuse : «Nu de vindecarea mea e vorba ; dar dacă voi vreți să restituiți stăpînilor lui boul pe care l-ați furat, bolnavul se va însănătoşi pe dată», ceea ce s-a şi întîmplat.

Cînd Amonie acesta era pe moarte, se spune că Antonie a văzut sufletul lui ridicîndu-se la cer, însoțit de puterile divine, împreună cu cîntări; la sfatul celor din jurul său, nu a ascuns cauza acestei minuni. Căci ştia că, fixînd în aer o privire atentă, putea avea în mod uimitor viziunea unei minuni. Şi fiindcă nişte sciți care au venit după aceea au anunțat ora cînd a avut viziunea Antonie, s-a căzut de acord cu trecerea la cele veşnice a acelui bărbat şi i-au beatificat pe amîndoi : pe unul pentru că a trecut la binele sigur, iar pe altul pentru că de mult merita să primească o asemenea viziune. Dar este cale de multe zile între locurile unde îşi duceau viața unul şi celălalt. Acesta e felul în care au fost povestite acestea.

Ca întîistătător în acest loc am auzit că a meditat la concepția despre viață cu multă competență Eutihie, care sălăşluia în Bitinia, pe lîngă Olimp. Era plin de harul dumnezeiesc al vindecării suferințelor şi al facerii de minuni în felurite lucruri şi fapte, astfel că a fost chiar prietenul lui Constantin, pentru virtutea vieții. în vremea aceea cineva fusese pus în lanțuri pentru bănuiala că ar fi pus mîna pe putere şi, fugind, a fost căutat în apropiere de Olimp şi prins. Celor apropiați lui şi care îl rugau pe Eutihie să îndeplinească o solie pe lîngă împărat, acesta le-a spus : «întîi trebuie luate măsuri ca acest om să fie dezlegat de lanțuri, ca nu cumva să moară fiind legat prea strîns». Atunci, se zice, s-a îndreptat către paznicii lanțurilor, rugîndu-i să-l uşureze de o asemenea strînisoare. Cum aceştia nu voiau să o facă, uşile închise s-au deschis de la sine şi lanțurile celui legat s-au rupt pe dată. După aceea, venind la împărat, care trăia atunci în Bizanț, a meritat cu prisosință binefacerea pe care i-a cerut-o. Căci Constantin n-a putut să-i refuze cererile cînd el dădea dovadă de culmea celei mai frumoase cinstiri. Să fie de ajuns acestea spuse de noi pe scurt despre monahii care au meditat în mod strălucit la concepția despre viață. Cine ar vrea să se intereseze despre ei mai precis, cercetînd va afla că viața celor mai mulți dintre ei nu este scrisă aici (Sozomen, I, 14).

CAPITOLUL, XII

CUM S-A RIDICAT ARIE ÎMPOTRIVA BISERICII

Deşi Biserica era în floare din toate punctele de vedere, vrăjmaşul n-a suportat totuşi să o vadă ridicîndu-se, şi încă strălucitoare, ci a început să urzească planuri viclene țintind să dărîme Biserica cîrmuită de Domnul şi Creatorul tuturor lucrurilor. Vedea că el a fost descoperit de greşeala paginilor şi că au fost adoptate diferite uneltiri ale diavolilor şi că deja cei mai mulți nu mai adorau făptura, ci ofereau Creatorului imnuri, cum se cuvine. De aceea nu stîrnea pe față război împotriva

Domnului şi Mîntuitorului nostru, ci, găsind bărbaţi creştini care se declarau ca atare, dar, din dragoste pentru onoruri şi glorie deşartă, ajunseseră în robie, i-a folosit pe aceştia ca unealtă a urzelilor sale, şi prin ei a readus pe cei mai mulţi la greşeala originară : sfătuind să nu mai fie adorată făptura, ci afirmînd că însuşi Creatorul şi Făuritorul lumii este egal cu creatura.

Voi istorisi, unde a început şi în ce fel a semănat vrăjmaşul această vrajbă. Alexandria e un oraş foarte mare şi bogat în mulţime de oameni, deţinînd supremaţia nu numai la egipteni, dar şi la tebani şi la libienii din vecinătatea Egiptului. întîistătător în acest oraş, după Petru — acel vestit protector care, sub despoţii nelegiuiţi, Diocleţian şi Maximian, ce au renunţat de bună voie pînă la urmă la imperiu, primise cununa de martir (An. 310) — a fost Ahile. Acesta, sub distinsul Petru, 1-a numit diacon pe Arie — care fusese atras de noutăţile lui Meletie şi gonit de Biserică ; dar, rugat de către credincioşi şi primin-du-1 înapoi, a poruncit să slujească din nou. După Ahile a fost făcut episcop Alexandru, un foarte neobosit predicator al învăţăturii Evangheliei, lîn vremea aceea (An. 322) Arie era în ordinul preoţesc şi se părea că făptuise o îndepărtare de Sfînta Scriptură. Dar văzînd că Alexandru a luat asupra sa cîrma episcopatului, nu a lăsat timpul să lucreze, ci, împins şi de dorinţa de a distruge, căuta pricină. Totuşi, văzînd purtarea lăudabilă a bărbatului, nu avea destulă putere să urzească intrigi. Dar invidia îl împiedica să-1 lase în pace. De aceea, gă-sindu-1 pe el un duşman al adevărului, s-a sprijinit pe el pentru a dezlănţui furtuna în sînul Bisericii. Căci ameninţa să contrazică pe faţă învăţăturile apostolice ale lui Alexandru. Deci el, urmînd cuvîntul Sfintei Scripturi, spunea că Fiul este egal în slavă ou Tatăl şi că are aceeaşi fiinţă ca şi Dumnezeu Tatăl. Insă spunea că Fiul este făptură şi creatură, adăugind : «Era cîndva cînd nu era» şi alte lucruri care prin litera Evangheliei se dovedesc neadevărate. Acestea le predica cu stăruinţă nu numai în Biserică, ci şi în întrunirile şi sinoadele străine ; şi mer-gînd prin case, pe cei pe care putea îi convingea (Teodoret, I, 2).

Cei care însă îi acuzau în acest fel pe acei oameni îl învinuiau şi pe Alexandru, spunînd că nu e bine să tacă atunci cînd se aduc schimbări potrivnice dogmei. Dar acesta a socotit că e mai bine să se pună problema celor controversate de către ambele părţi; ca să nu rămînă impresia că disputa a încetat de nevoie, ci mai curînd prin limpezire. Deci, luînd loc ca judecător împreună cu clerul, a îndemnat ambele părţi la dezbatere. însă aşa cum se întîmplă de obicei cînd e vorba de războiul cuvintelor, şi unii şi alţii se străduiau să iasă victorioşi. Arie nu voia cu nici un chip să fie de acord că Fiul este de aceeaşi fiinţă şi veşnicie cu Tatăl (Sozomen I, 15).

Alexandru însă, predicînd învăţătura apostolică, stăruia, înainte de a-1 îndepărta, prin sfaturi şi mustrări. Dar după ce 1-a văzut că se trufeşte şi că predică pe faţă nelegiuirile impietăţii, 1-a înlăturat din rîndul preoţilor. Căci ascultase cum strigă legea dumnezeiască : «Dacă *ochiul tău cel drept se sminteşte, scoate-l şi aruncă-l de la tine*» (Matei o, 24).

în vremea aceea Silvestru era la conducerea Bisericii romane, urmînd lui Melchiade, care şi-a asumat drepturile patriarhale, după ce Marcelin[70] a fost glorificat în persecuţiile compatrioţilor. La Antiohia instaurîndu-se pacea după tiranul Bisericii, era întîistătător Vitalie (An. 314). Acesta a reclădit biserica veche, distrusă de tirani de-a lungul timpului. După care, Filogon, preluînd episcopatul, a

70. In realitate, între episcopul Marcelin (296—304) şi Melchiade sau Miltiade (311—314), la Roma au păstorit episcopii Marcel (308—309) şi Eusebie (309 — sau 3)10). A se vedea *Catalogul episcopilor* şi *papilor Romei,* la V. Stefanidis, *Istoria Bisericească,* ed. II, Atena 1953, p. 802 (în greceşte).

mai adăugat clădirii şi celelalte şi şi-a dovedit zelul credinţei în timpul lui Liciniu (An. 316). în Ierusalim, după Ermon a fost numit Macarie, bărbat demn de numele său şi înzestrat cu toate darurile. în aceeaşi vreme, la Constantinopol Alexandru deţinea întîietatea sfintei slujiri, foarte renumit pentru darurile apostolice. Atunci deci, Alexandru din Alexandria, văzînd că Arie este împuns de ghimpele poftei de dispută şi că aţîţă la blasfemie pe mulţi neiniţiaţi în ale credinţei şi se strîng în adunări particulare, a făcut cunoscută prin scrisori[71] întîistătătorilor Bisericilor blasfemia acestuia (Teodoret, I, 2).

CAPITOLUL XIII

SCRISOAREA LUI ALEXANDRU, EPISCOPUL ALEXANDRIEI, CĂTRE TOATE BISERICILE, ÎMPOTRIVA LUI ARIE

Prea iubiţilor şi dragilor slujitori ai Bisericii soborniceşti de pretutindeni, Alexandru le trimite sănătate întru Domnul.

Atîta vreme cît trupul Bisericii soborniceşti este unul singur, după porunca aflată în Sfînta Scriptură, ca să fie păstrată legătura unităţii şi a păcii (Efeseni 4, 3 ; 12, 26), rezultă că noi trebuie să scriem şi să facem cunoscut fiecăruia ceea ce fac unii şi alţii, pentru ca, fie că suferă fie că se bucură un membru, să suferim şi să ne bucurăm împreună la rîndul nostru. Au intrat în eparhia noastră bărbaţi duşmănoşi şi răzvrătiţi împotriva lui Hristos, care predică apostazia, care, pe oricine o propvăduieşte ar face să fie suspectat ca Antihrist. Şi am vrut să trec sub tăcere acest lucru, dacă acest rău s-ar fi petrecut numai între apostaţi şi nu ar fi mînjit urechile celor nevinovaţi, pătrunzînd şi în alte locuri. Dar de vreme ce Eusebie acum la Nicomidia, conside-rînd că de el depind problemele Bisericii — deoarece, după ce a părăsit oraşul Berit şi a rîvnit la Biserica din Nicomidia, nu a urmat după aceasta o pedeapsă — protejează şi pe aceşti apostaţi şi scrie peste tot unde a uneltit, lăudîndu-i, dacă în felul acesta atrag cumva pe unii neştiutori la această erezie nenorocită ridicată împotriva lui Hristos. Pentru aceasta am socotit că este necesar, cunoscînd că în lege stă scris să nu mai tac ci să aduc la cunoştinţă vouă, tuturor, dacă vă va scrie Eusebie nici să nu-l primiţi şi nici să nu luaţi în seamă spusele lui. Căci vrînd acum să schimbe prin aceştia vechea viclenie, întărită de timp, se preface că el scrie pentru aceştia, pe cînd lucrarea lui stă mărturie că se grăbeşte să se îndeletnicească cu asemenea lucruri pentru sine însuşi. Cît priveşte pe Arie şi Ahile, aceştia sînt apostaţi. împreună cu ei s-au îndepărtat de adevărata credinţă şi Aithalis, Carponie, un alt Arie, Sarmatie, Euzoie, Luciu, Juliu, Menas şi Helladie, Gaius, Secundus şi Teonas, care au fost numiţi cîndva episcopi.

Ceea ce spun ei, după părerea lor, este cam aşa : «Dumnezeu nu a fost Tată din

71. După multe încercări de a-l readuce la dreapta credinţă pe Arie, a convocat un sinod la Alexandria, în 320 sau 321, la care au luat parte aproximativ 100 de episcopi. Aceştia s-au pronunţat împotriva concepţiilor eronate ale lui Arie şi l-au excomunicat. Intrucît ideile lui Arie se răspîndeau cu repeziciune, episcopul Alexandru a l Alexandriei a socotit că este bine să prevină prin scrisori pe întîi-stătători; Bisericilor de răul care ameninţa Biserica, expunînd pe scurt conţinutul ereziei celei noi.

veci, spun ei; nu a fost din veci Cuvîntul lui Dumnezeu, ci a fost cîndva cînd Dumnezeu, nu era Tată. Dar Cuvîntul Domnului a fost făcut din ceea ce nu exista. Căci Dumnezeu care există a făcut fiinţa din nefiinţă, adică ceea ce nu exista din ceea ce nu exista. De aceea a fost cîndva cînd nu era. Fiul este făptura şi creatura Lui şi nu este asemenea Tatălui în privinţa fiinţei şi nu este adevărat, şi nici nu este adevărata Lui înţelepciune şi nici nu este Cuvîntul Tatălui după natură, ci este una desigur dintre creaturi şi făpturi. în mod impropriu se spune «Cuvîntul şi înţelepciunea» ; a fost şi El şi există în chiar cuvîntul Domnului şi în înţelepciunea Domnului în care Dumnezeu le-a făcut pe toate şi chiar pe el. De aceea şi se poate schimba şi se poate muta prin natura Lui, ca şi toate cele raţionale. Iar Cuvîntul este străin şi din afară şi departe de fiinţa Tatălui, şi Tatăl este invizibil Fiului. Căci Fiul nu L-a cunoscut întru totul şi prea bine pe Tatăl şi nici nu-L poate vedea întru totul. Căci Fiul nu şi-a cunoscut fiinţa, aşa cum este. A fost făcut pentru noi, pentru ca Dumnezeu să ne creeze pe noi prin El ca printr-un instrument. Şi nu s-ar fi împotrivit deloc dacă Dumnezeu nu ar fi vrut să ne facă pe noi».

I-a întrebat cineva pe ei dacă poate să se schimbe Cuvîntul aşa cum s-a schimbat diavolul. Şi nu s-au temut deloc să spună că se poate, aşa cum natura care există se poate schimba ; a fost făcut, spun ei, şi se poate schimba. Cei care spun aşa, adică Arie şi cei ce sînt alături de el, persistă cu neruşinare în aceasta, şi ei şi cei care se iau după ei.

Noi însă, împreună cu episcopii Egiptului şi Libiei, întrunindu-ne aproape o sută, i-am anatematizat. Cei care îl sprijină pe Eusebie se străduiesc să amestece minciuna cu adevărul şi să unească impietatea cu pietatea ; dar nu vor izbîndi. Căci va birui adevărul, şi *«lumina nu are nici o împărtăşire cu întunericul, şi nici o învoire nu este între Hristos şi Veliar» (II Cor. 6, 14).* Cine a mai auzit aşa ceva vreodată? Sau cine, auzind aceste cuvinte, nu se teme sau nu-şi va astupa urechile ca să nu-şi mînjească auzul cu murdăria unor astfel de cuvinte ? Cine, auzindu-l pe Ioan care spune : *«La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1)* nu i-ar fi dojenit pe aceştia care spun : «A fost cîndva cînd nu a fost» ? Sau chiar auzind în Evanghelie : *«Fiul cel Unul-Născut» ;* şi : *«toate prin El s-au făcut» (Ioan 1, 18 şi 3),* nu va avea ură faţă de cei care spun că Fiul este una dintre creaturi ? Cum poate fi astfel susţinut cînd este ştiut că toate au fost făcute prin El ? Sau cum poate fi Cel Unul-Născut acela care, după ei, este socotit împreună cu celelalte toate ? Cum nu va fi fost printre cele ce există, de vreme ce Tatăl spune : *«Cuvînt bun a răspuns inima Mea» (Ps. 44, 1);* şi iarăşi : *«Din pîntecele mai înainte de luceafăr Te-am născut» (Ps. 109, 3)?* Sau cum este diferit de fiinţa Tatălui, cînd este chipul desăvîrşit şi strălucirea Tatălui, Care spune : *«Cine M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl» (Ioan, 14, 9) ?* Cum, dacă Cuvîntul şi înţelepciunea Tatălui este Fiul, a fost cîndva cînd nu a fost ? Este ca şi cum ar spune că Dumnezeu a fost cîndva fără Cuvînt şi fără înţelepciune. Sau cum poate fi schimbabil şi variabil Acela care spune despre Sine : *«Eu sînt în Tatăl şi Tatăl este în Mine» (Ioan, 14, 10);* şi iarăşi : *«Eu şi Tatăl Meu una sîntem» (Ioan 10, 30)?* Iar proorocul spune : «Că *Eu sînt Domnul şi nu M-am schimbat» (Maleahi, 3, 6).*

Căci deşi în acele cuvinte a fost spus apostolului că a fost făcut om, totuşi nu s-a schimbat ci, cum a spus Apostolul : *«Iisus Hristos ieri şi azi şi în veci este Acelaşi»*

(Evrei, 13, 8). Ce motiv, crezi, că i-a îndemnat să spună că a fost făcut pentru noi, cînd Pavel scrie : «de *la El şi prin El şi întru El sînt toate» (Rom. 11, 36)?*

De aceea nu e de mirare că hulesc afirmînd că Fiul nu ştie întru totul pe Tatăl. Căci, pentru prima dată, cei ce au propus să se răzvrătească împotriva lui Hristos resping însuşi glasul Lui, care spune : *«Precum Mă cunoaşte Tatăl, şi Eu cunosc pe Tatăl» (Ioan, 10, 15).* Deci, dacă Tatăl în parte cunoaşte pe Fiul, e clar că şi Fiul nu-L cunoaşte pe Tatăl întru totul. Dar că este o impietate să spui acest lucru (căci Tatăl cunoaşte pe Fiul în mod desăvîrşit), este limpede că aşa cum Tatăl cunoaşte pe Cuvîntul Său, tot aşa şi Cuvîntul îşi cunoaşte Tatăl; altfel nu este. Pe aceia care spun aşa şi răstoarnă Scrierile Sfinte i-am înfrînt adesea ; şi iarăşi se vor schimba precum cameleonii, căznindu-se să întoarcă în folosul lor ceea ce este scris : *«Cînd vine cel nelegiuit vine şi defăimarea» (Pilde, 18, 3).*

Au fost mulţi eretici înaintea lor care, cutezînd mai mult decît se cade, s-au prăbuşit în propria nesăbuinţă. Aceştia străduindu-se, prin toate cuvintele lor, să se ridice întru nimicirea Cuvîntului lui Dumnezeu, au încercat prin acestea mai curînd să întărească acele erezii şi au ajuns mai aproape de Antihrist; de aceea au fost şi respinşi şi anate-matizaţi de Biserică. Ne întristăm deci pentru pierderea lor şi mai ales fiindcă odinioară şi ei au auzit cele ce sînt ale Bisericii, iar acum s-au depărtat cu totul de ea. Dar nu ne surprinde. Căci la fel au păţit şi Himeneu şi Filet şi, înaintea lor, Iuda care, după ce 1-a urmat pe Mîn-tuitorul, după aceea a ajuns trădător şi apostat. Dar nu sîntem neştiutori în privinţa acestora. Căci Domnul a prezis : *«Vedeţi să nu fiţi amăgiţi. Căci mulţi vor veni în numele Meu zicînd : Eu sînt şi vremea s-a apropiat. Să nu vă luaţi după ei» (Luca, 21, 8).* Ţinînd seama de acestea spuse de Mîntuitorul nostru, Pavel a spus *«că în vremurile de apoi unii se vor depărta de la credinţa cea adevărată, luînd aminte la duhurile cele înşelătoare şi la învăţăturile demonilor» (I Tim., 4, 1).*

De vreme ce Domnul şi Mîntuitorul nostru Iisus Hristos anunţă El însuşi acestea, iar prin Apostolul Pavel le arată, a urmat că noi, prin noi înşine, luînd cunoştinţă de impietatea lor, i-am anatematizat cum am spus mai sus : arătîndu-i străini de credinţa şi Biserica sobornicească. V-am arătat acestea, prea iubiţi şi prea dragi slujitori, ca nu cumva să primiţi pe vreunii dintre ei, dacă ar încerca să vină cumva la voi, şi nici să daţi ascultare lui Eusebie sau oricui altuia care scrie pentru ei. Căci se cade ca noi, fiind creştini, să-i îndepărtăm cu toate puterile pe toţi cei care vorbesc şi gîndesc împotriva lui Hristos, ca pe nişte răzvrătiţi împotriva lui Dumnezeu şi corupători de suflete ; şi nu vom da bună-ziua unor asemenea oameni, ca să nu se pară că împărtăşim şi păcatele lor, aşa cum spune fefricitul Ioan (// *Ioan,* 1, 11).

Salutaţi pe fraţii care sînt la voi. Vă salută aceia care sînt cu noi (Socrate, I, 3).

Nu numai pe aceasta, dar şi scrisoarea trimisă lui Alexandru, episcopul din Constantinopol, nu voi omite să le introduc în această lucrare, care să arate limpede toate cele ale ei, pentru ca să nu bănuiască cineva că acestea au fost plăsmuite de mine ; şi apoi şi pe aceea a lui Arie, şi celelalte scrisori de care duce lipsă povestirea istoriei, fiindcă sînt mărturie despre adevărul Scripturii şi dau la iveală cele petrecute. Acestea le-a scris episcopul din Alexandria, lui Alexandru din Constantinopol (Teodoret, I, 3).

CAPITOLUL XIV

SCRISOAREA ACELUIAŞI, CÂTRE ALEXANDRU, EPISCOPUL CONSTANTINOPOLEI

Prea iubitului frate şi dragului Alexandru, Alexandru îi trimite sănătate întru Domnul.

Pofta de putere a celor mai răi dintre oameni şi ispita avariţiei întind curse de obicei adevărului, care se crede că este cel mai important, prin diferitele prilejuri care se împotrivesc evlaviei bisericeşti. Căci unii răuvoitori, împinşi de diavolul care îi stăpîneşte, dispreţuiesc teama de judecata lui Dumnezeu, spre satisfacerea plăcerii proprii şi neţinînd seama de cuviinţă. Despre aceştia a fost necesar pentru mine să vă dau de veste, pentru răbdarea şi respectul vostru, ca să vă feriţi de aşa ceva, ca nu cumva vreunul din aceştia să cuteze să intre în eparhia voastră, fie el însuşi fie prin alţii. Căci sînt în stare să facă uz de ficţiuni de magician pentru a convinge, sau de scrisori false, care pot înşela pe cei ce le privesc cu credinţă simplă şi curată. Prin urmare, Arie şi Ahile, în uneltirea urzită de curînd, au urmat trufia lui Collu-tie şi mult mai rău decît el, care, învinuindu-i pe aceştia, a găsit prilej pentru voia lui cea rea. Aceştia, considerînd vrednică activitatea lui, nu au suportat nicidecum să fie supuşi rînduielii Bisericii, ci, clădindu-şi spelunci de tîlhari, ţin acolo sfaturi fără sfîrşit, lucrînd zi şi noapte împotriva lui Hristos şi împotriva noastră, şi se dedau patimilor pervertite. Aceştia, învinuind orice slavă pioasă şi apostolică, răzvrătindu-se împotriva lui Hristos, şi-au instituit o şcoală după modul iudaic ; negînd divinitatea şi egalitatea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos cu Tatăl şi diminuînd orice cuvînt al Lui de lucrare mîntuitoare şi de umilinţă pentru noi, se străduiesc să ţină predici avînd ca subiect pomenirea impietăţii acestora, [1]

Neţinînd seama de raţiunea dumnezeirii Lui şi a slavei negrăite pe care de la început a avut-o la Tatăl, ei întăresc părerea lipsită de pietate despre Hristos, a paginilor şi iudeilor ; şi urmărind lauda proprie, ca de obicei, folosesc orice bătaie de joc pe care o pot culege împotriva noastră. Statornicesc în fiece zi provocări şi persecuţii împotriva noastră, fie dînd loc la certuri prin venirea unor femei fără ruşine pe care le atrag, fie abătîndu-se ei înşişi de la creştinismul de obşte, în timp ce tinerele lor dau tîrcoale satelor, iar pe deasupra, cămaşa care nu poate fi ruptă a lui Hristos şi pe care ostaşii nu au vrut să o împartă *(Ioan, 19, 3),* aceştia cutează acum să o sfîşie. Şi noi cunoscînd viaţa lor şi strădaniile lor infame mai tîrziu, fiindcă acestea se petreceau în ascuns, acum îi excomunicăm printr-o hotărîre generală din Biserica cea care preamăreşte dumnezeirea lui Hristos. Au încercat totuşi să folosească manevre şi să unelteaască împotriva noastră aceia care, faţă de dragii noştri slujitori, încearcă să-şi compună o aparenţă de pace şi o demnitate a unităţii. Ceea ce este adevărat este că se grăbesc să atragă la nenorocirea lor pe unii dintre aceia prin vorbe mincinoase şi cer de la ei înscrisuri doveditoare şi neîndoielnice ; pentru ca, reeitindu-le persoanelor atrase de ei, să-i facă să persiste în greşelile lor, fără căinţă, ca şi cum, avîndu-i dragi, să-i aleagă episcopi. Căci nu mărturisesc ceea ce au făcut şi propovăduit greşit la noi şi pentru care au fost excomunicaţi ; ci, fie le învăluie în tăcere, fie le închid în raţionamente mincinoase şi vreo confuzie. Şi ascunzînd învăţătura lor falsificată într-o formă verosimilă şi atrăgătoare, îndeamnă spre

înşelătoria lor pe oricine e luat prin surprindere, şi nu se feresc să calomnieze faţă de toţi pietatea noastră. De aceea s-a întîmplat ca unii care au semnat scrisorile lor să fie primiţi în Biserică, pe care o ameninţă acum o mare primejdie, după cum socot, din pricina slujitorilor care şi-au asumat asemenea răspundere, prin aceea că nici regula apostolică nu îngăduie aceasta şi revarsă asupra lor puterea diavolească împotriva lui Hristos.

De aceea, prea iubiţii mei, fără nici o zăbavă m-am ridicat chiar eu spre a vă face cunoscută viclenia lor. Ei spun că a fost cîndva cînd Fiul lui Dumnezeu nu a fost; şi după aceea a fost făcut Acela care înainte nu fusese astfel; şi cîndva a fost făcut, astfel cum se întîmplă să fie orice om. Şi spun că toate le-a făcut Dumnezeu din ceea ce nu era, voind să amestece şi pe Fiul lui Dumnezeu printre creaturile raţionale şi neraţionale. Ca urmare a acestor afirmaţii, ei spun că natura Lui este schimbătoare, că e susceptibil şi de virtute şi de răutate, deşi se spune că este din ceea ce nu era, răsturnînd Sfînta Scriptură, în care se arată că El este veşnic şi în care se arată clar neputinţa de a fi schimbat a Cuvîntului, şi Înţelepciunea şi Dumnezeirea, care sînt Hristos. Putem deci — spun aceşti profanatori — să devenim şi noi fiii lui Dumnezeu, ca şi El. Că este scris : *«Am dat naştere la feciori şi i-am crescut» (Isaia, 1, 2).* Deoarece au pretextat ceea ce urmează, adică : *«Dar ei s-au răzvrătit împotriva Mea»,* lucru care nu e firesc pentru Mîntuitorul căci natura Lui nu poate fi schimbată, ei spun, lepădînd orice cuvinţă : Nu are vreo însuşire de Dumnezeu; dar pentru că natura Lui poate fi schimbată, Dumnezeu a ştiut de El prin previziune şi preştikiţă că El mi* se va răzvrăti şi că va trebui ales dintre toţi. Nu are de la natură — spun ei —ceva oarecum neasemuit între ceilalţi fii. Nici nu este prin natură fiul lui Dumnezeu, nici nu are vreo însuşire de Dumnezeu ; ci Dumnezeu L-a ales pe El, fiind de o natură care poate fi schimbată, pentru moderaţie, sîrguinţă şi virtute, neschimbîndu-se în rău ; deoarece chiar dacă Pavel sau Petru ar fi ajuns la aceasta, Iisus nu ar fi putut să se deosebească cu nimic de modul naşterii lor.

Aşadar, pentru condamnarea acestei doctrine nesăbuite, folosind chiar scrierile sfinte, am propus ceea ce se spune în Psalmi despre Hristos : *«Ai iubit dreptatea şi ai urît nedreptatea: pentru aceasta Te-a uns pe Tine Dumnezeu, Dumnezeul Tău, cu untdelemnul bucuriei, mai mult decît pe părtaşii Tăi»* (Ps. 44, 9). Că Fiul lui Dumnezeu nici nu a fost făcut din ceea ce nu era, nici nu a fost cîndva cînd nu a fost, e de ajuns să ne înveţe Ioan evanghelistul, care scrie despre El: *«Fiul cel Unul-Născut, Care este în sînul Tatălui» (Ioan, 1, 18).* îngrijindu-se Dumnezeu ca să arate unuia şi altuia lucrurile cele nedespărţite, a numit şi pe Fiul existînd în sînul Tatălui. Dar Cuvîntul Domnului nu se socoteşte nicidecum printre acestea care au fost făcute din ceea ce nu era : *Toate — spune —* «au *fost făcute prin El» (Ioan, 1, 3).* Căci Şi-a arătat propria fiinţă spunînd : «La *început era Cuvîntul, şi Cuvîntul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvîntul. Acesta era întru început la Dumnezeu. Toate prin El s-au făcut, şi fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut» (Ibid., 1—3).* Dacă toate s-au făcut prin El, cum oare Acela care a dăruit făpturilor existenţa, El însuşi nu a fost cîndva ? Nu este nici o raţiune ca Cel care face să fie de aceeaşi natură cu cele care sînt făcute. Dacă El însuşi era la început, atunci toate s-au făcut prin El, le-a făcut din ceea ce nu exista şi acel lucru care nu exista pare contrar acestora care au fost făcute din ceea ce

nu ca, şi cu totul deosebit. între Tatăl şi Fiul se dovedeşte că nu este nici o distanţă, şi nici pînă la vreun gînd, înţelegînd aceasta cu închipuirea minţii. Lumea creată din ceea ce nu exista are o natură nouă şi e născută de curînd de Tatăl prin Fiul, în aşa fel încît să primească fiinţă.

Contemplînd mai din înalt dumnezeirea Cuvîntului şi Inteligenţa universală mai presus de făpturi, prea-fericitul Ioan nu a vrut să vorbească despre naşterea Lui şi nici de făptura Lui, nici prin începutul versurilor, că Făcătorul a fost nenăscut. Căci singur Tatăl a fost nenăscut. Dar socot că a depăşit puterea de cunoaştere a Evangheliştilor şi a fost mai presus prin fiinţa de nespus a Fiului Unul-născut. Nu socot deci că aceia care cugetă cu pietate îndrăznesc să întrebe ceva despre acest lucru, pentru că este spus : «Cele *mai presus de tine nu le căuta şi cele mai puternice decît tine nu le iscodi» (Ecl. 3, 22).* Căci şi cunoaşterea acestora, ca şi a multor altora, este ascunsă înţelegerii omeneşti, aşa cum este la Pavel : *«Cele ce ochiul n-a văzut şi urechea n-a auzit şi la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor care Îl iubesc pe El» (I Cor. 2,9).*

«Nici stelele nu poţi să le numeri — a spus Dumnezeu lui Avram — şi *nici nisipul mării; iar picăturile de ploaie cine le va număra?» (Fac. 15, 5* şi ЭЕСL *1, 2).* Iar cine va cuteza să cerceteze mai adine existenţa, nu va fi nebun ? Despre aceasta duhul proorocilor spune : *«Şi neamul Lui cine îl va spune ?» (Isaia, 53, 8).* Căci şi Mîntuitorul nostru însuşi, voind să fie temelia acestei lumi, S-a grăbit să scape cunoaşterea acesteia de aceia, arătînd că această observare este dincolo de natura tuturor lucrurilor — numai Tatălui îi stă la îndemînă o aşa de mare înţelegere a cunoaşterii acestora : *«Nimeni* — spune — *nu cunoaşte pe Fiul, decît numai Tatăl, nici pe Tatăl nu-L cunoaşte nimeni decît numai Fiul» (Matei 11, 27).*

Nu socot deci că cei înţelepţi nu ştiu că este o nebunie să gîndeşti că Fiul a fost făcut din ceea ce nu era, deoarece nu are un început în timp care să arate că a fost făcut din ceea ce nu era. Căci dacă trebuie să existe în timp ceea ce spun aceştia : Era cînd nu era, sau în intervalul vreunui secol, şi dacă e adevărat că toate s-au făcut numai prin El, e limpede că orice veac şi timp şi spaţiu şi cîndva întru care se găseşte, ceea ce spun ei, a fost cînd nu a fost, s-au făcut prin El. Şi cum nu este de necrezut că Acela care a făcut şi timpul şi clipa, întru care este şi acel «a fost cînd nu a fost», să spună că nu a fost cîndva ? Este nebun şi încărcat cu toate păcatele cel ce spune că acela care este cauza altuia, tot acela este posterior acelei făpturi a cărei cauză este. După ei, înţelepciunea lui Dumnezeu, Care a creat toate, a premers acelui timp în care spun că Fiul încă nu fusese făcut de Tatăl, deoarece Scriptura minte — după ei — cînd spune că El este «mai *întîi născut decît toată făptura» (Colos. 1, 15).* Potrivit cu acestea strigă, şi frumos, vorbitorul Pavel, spunînd despre El : *«Pe Care L-a pus moştenitor a toate, şi prin Care a făcut şi veacurile» (Evr. 1, 2).* Dar chiar în El însuşi au fost create toate care sînt în ceruri şi pe pămînt, cele văzute şi cele nevăzute, ori Domniile ori Puterile, ori Stăpîniile ori Scaunele — toate au fost făcute prin El şi în El, şi El este înainte de toate.

Deoarece se consideră lipsită de credinţă argumentaţia prin care spun că Fiul a fost făcut din ceea ce nu era, trebuie ca Tatăl să fie întotdeauna Tată. Tatăl este întotdeauna şi în prezenţa Fiului, pentru aceea este numit Tată. întotdeauna în

prezența Fiului, Tatăl este desă-vîrşit şi existînd fără încetare, în afară de timp şi de spațiu, şi dînd naştere Fiului Unul-Născut nu din ceea ce nu exista. Căci ce poate fi mai nelegiuit decît să spui că nu a fost cîndva înțelepciunea lui Dumnezeu, aceea care zice : cînd El a aşezat temeliile pămîntului, atunci *Eu eram alături de El (Pilde, 8, 30);* sau să spui că puterea lui Dumnezeu nu a existat cîndva ? Sau că a avut un început Cuvîntul Lui, sau altele, din care este recunoscut Fiul şi este închipuit Tatăl ? Căci cine nu spune că există *strălucirea slavei (Evr. 1, 3),* distruge totodată şi lumina principală a cărei strălucire este. Dacă însă şi Chipul lui Dumnezeu nu a fost întotdeauna, e evident că nu a fost nici Cel al Cărui Chip este ; dar chiar fără să fie Chipul naturii lui Dumnezeu, se desființează împreună şi Acela care în toate este înfățişat de El.

De unde e limpede că filiațiunea Mîntuitorului nostru nu are nimic comun cu filiațiunea celorlalți. După cum natura Lui de nespus, de o superioritate fără seamăn, se admite că este mai presus de toate cele cărora El le-a dăruit ca să fie, tot aşa şi filiațiunea Lui naturală, care este din dumnezeirea Tatălui, se deosebeşte prin gloria de nespus, de

acei care au fost adoptați de El ca fii întru adopțiune. Căci El, Care este neschimbător, este desăvîrşit prin natură şi nu duce lipsă de nimic ; ceilalți însă, supuşi oricăror schimbări, au nevoie de ajutorul Lui. In ce a putut fi de folos înțelepciunea lui Dumnezeu sau în ce este slăvit adevărul Lui ? Sau cum poate fi îmbunătățit Dumnezeu-Cuvîntul cînd viața şi adevărul sînt lumină ? Iar dacă este aşa, cu cît mai rău este să spui că înțelepciunea sau Puterea lui Dumnezeu a fost cîndva în stare de slăbiciune, iar Cuvîntul a fost irațional şi prin aceasta rațiunea este întunecată, iar întunericul amestecat cu lumină, cînd Apostolul spune : «Ce *împărtăşire are lumina cu întunericul ? Sau ce învoire este între Hristos şi Veliar ?» (II Cor. 6, 15).* Şi, strigînd şi Solomon *(Pilde, 30, 19),* este imposibil să găseşti pe stîncă urma şarpelui care, după Pavel, este Hristos. Apoi, făpturile Lui, oameni şi îngeri, au primit binecuvîntarea Lui, străduindu-se să înainteze prin virtuți şi prin poruncile legii, cîtă vreme nu au căzut în păcat.

Dar Domnul nostru, Care este prin natură Fiul Tatălui, este preaslăvit de toți. Aceia care înlătură duhul robiei şi primesc prin fapte bune şi creştine duhul înfierii, ajutați de Fiul prin natură, devin şi ei fii prin adopțiune. Filiația Lui proprie şi prin natură şi fără seamăn, Pavel a arătat-o chiar de la Dumnezeu, spunînd : *«El, Care pe însuşi Fiul Său nu L-a cruțat, ci pentru noi* — adică noi care nu sîntem fii prin natură — *L-a dat morții» (Rom., 8, 32).* Spre a deosebi pe cei care nu sînt proprii, a spus că El este însuşi Fiul Său. Iar în Evanghelie spune : *«Acesta este Fiul Meu cel prea iubit întru Carele am binevoit» (Matei, 3, 17).* în Psalmi Mîntuitorul spune : *«Domnul a spus către Mine : Fiul Meu eşti Tu» (Ps. 2, 7).* Afirmînd înrudirea de natură, arată că nu sînt de aceeaşi natură cu El oricare alți fii în afară de Acesta. Ce înseamnă chiar ceea ce spune : *:«Din pîntece mai înainte de luceafăr Te-am născut» (Ps. 109, 3) ?* Nu arată oare acestea limpede filiația prin natură a Celui născut din Tatăl, filiație pe care nu a adus-o cu Sine prin respectarea şi practicarea obiceiurilor (noastre, *n. tr.),* ci a fost părtaş al însuşirii naturii ? De aceea Unul-Născut al Tatălui are o filiație inalienabilă. Rațiunea celor cu rațiune a cunoscut o filiație care nu este pentru ei în mod natural, ci prilejuită de obiceiuri şi prin darul lui Dumnezeu, şi chiar

schimbătoare. *«Fiii lui Dumnezeu* — spune — *văzînd fiicele oamenilor, şi-au luat dintre ele soţii» (Fac. 6, 2).* Şi iarăşi : *«Am născut feciori şi i-am crescut; dar ei s-au răzvrătit împotriva Mea» (Isaia, 1, 2),* am învăţat că Dumnezeu a spus prin Isaia.

Trec, prea iubiţii mei, peste multe ce am de spus, gîndind că este obositor să înştiinţez prin prea multe cuvinte pe nişte învăţaţi dragi. Căci voi înşivă sînteţi eruditi întru cele ale lui Dumnezeu, şi cunoaşteţi că doctrina care s-a ridicat acum împotriva credinţei Bisericii este a lui Ebion [72], şi a lui Artemon [73], stimulaţi de invidia lui Pavel din Samosata Antiohiei[74], care au fost excluşi din sînul Bisericii în adunarea sinodului tuturor episcopilor.

Lucian [75], care i-a urmat acestuia, a rămas în afara adunării celor trei episcopi timp mai îndelungat. Hrănindu-se cu murdăriile impietăţii acestora, Arie [76] şi Ahille au făcut să răsară acum ceea ce fusese sădit în ascuns faţă de noi, din neadevăr şi, împreună cu ei, şi sinodul celor răuvoitori. Şi nu ştiu cum au fost hirotoniţi în Siria trei episcopi, pentru că au fost în înţelegere cu ei, şi au fost aţîţaţi la rele. Hotărîrea în privinţa lor să fie încredinţată cercetării voastre, care nu uitaţi umilinţa pătimirii mîntuitoare şi istovirea şi sărăcia voită şi strigătele noastre pe care Mîntuitorul le-a luat asupra Sa pentru noi. Prin urmare, pentru arătarea dumnezeirii Lui cereşti dintotdeauna, acestea se potrivesc şi prin cuvinte pline de înţeles cu slava Lui naturală, iar împărăţirea şi şederea la Tatăl se explică mai limpede, cum este acel : «Eu *şi Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30),* fără să Se numească pe Sine Tată, şi fără să spună două naturi, ca fiinţă, despre cea care este una singură. Dar că păstrînd deplinătatea Tatălui, Fiul are o natură desăvîrşită purtînd în toate şi asemănarea cu Tatăl, iar chipul Lui care există nu poate fi schimbat şi înfăţişarea cauzei prime nu poate fi descrisă. De aceea chiar atunci cînd Filip dorea să-L vadă pe Tatăl, Domnul i S-a arătat cu bună voie. Căci cînd spune : *«Arată-ne pe* Tatăl», zice : *«Cine Mă vede pe Mine vede şi pe Tatăl» (Ioan, 14, 8, 9),* ca într-o oglindă fără pată şi însufleţit de chipul Lui dumnezeiesc ll contemplă pe Tatăl, pe Care în Psalmi îl cîntă întocmai

72. Ebion sau Thebutis este întemeietorul sectei ebionitilor (săracilor). Ebioniţii erau iudaizanţi rigorişti. Ei nu foloseau Evanghelia după Sfîntul Matei, negau pe Sfîntul Apostol Pavel, socotind că acesta a apostaziat de la Legea Veche, erau ataşaţi ritului mozaic şi chiar circumciziunii, interpretau pe profeţi după fantezia lor şi cinsteau Ierusalimul ca locaş al lui Dumnezeu. A se vedea Sfîntul Irineu, *Contra ereziilor,* I, 26, 2, trad. franceză de A. Rousseau, Paris, 1984 p. 117.

73. Artemon (t 270) eretic antitrinitar, nega divinitatea Mîntuitorului Iisus Hristos. A condus o şcoală la Roma.

74. Pavel de Samosata, episcopul Antiohiei (260—268), a profesat o învăţătură asemănătoare cu cea a lui Artemon. El respingea doctrina trinitară şi dumnezeirea Domnului nostru Iisus Hristos. Intre anii 264—269 s-au ţinut două sinoade în Antiohia, în care s-a discutat concepţia lui greşită şi apoi a fost condamnat ca eretic şi depus din treaptă.

75. Lucian (t 312) a fost întemeietorul Şcolii catehetice din Antiohia. Un timp a profesat erezia lui Pavel de Samosata. A fost un cunoscător profund al Sfintei Scripturi pe care a explicat-o într-o interpretare diferită de a Şcolii din Alexandria. Istoricul Eusebie de Cezareea vorbeşte în termeni elogioşi despre Lucian care a avut un sfîrşit martiric. El spune următoarele : «Tot astfel şi Lucian, presbiter al comunităţii din Antiohia, un bărbat minunat în toate privinţele, dar mai ales prin aspra lui vieţuire şi cunoaşterea adîncă a Sfintelor Scripturi, a fost fost dus în oraşul Nicomidia, unde petrecea atunci împăratul şi, după ce a apărat în faţa lui învăţătura pe care o mărturisea, a fost aruncat în închisoare şi omorît» *(Istoria Bisericească,* IX, VI, 13, P.S.B., 13, p. 345).

76. Concepţia lui Arie arăta afinitate cu concepţiile lui Artemon, Pavel de Samosata şi Lucian (Vezi Hergenroether, *Histoire de l'Eglise,* Nouvelle Edition, voi. II, Paris-Lyon, (fără data apariţiei) p. 27.

prea sfinţii bărbaţi, spunînd : *«întru lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. 35, 10).* De aceea şi acela care cinsteşte pe Tatăl, cinsteşte şi pe Fiul; şi cine slăveşte pe Fiul, slăveşte şi pe Tatăl, şi pe drept. Căci orice glas lipsit de evlavie, care cutează să se ridice împotriva Fiului, se referă şi la Tatăl.

Dar nu e de mirare dacă am să scriu, preaiubiţilor, făcîndu-vă cunoscut că au fost delaţiuni împotriva mea şi contra poporului nostru dreptcredincios, privind unele neadevărate devieri. Căci cei care se ridică împotriva dumnezeirii Fiului lui Dumnezeu nu se dau în lături să răspîndească şi acuzaţii calomnioase împotriva noastră : fiindcă nu consideră pe nici unul dintre cei vechi vrednici să fie comparat cu ei înşişi, nu suportă nici să se pună pe acelaşi plan cu profesorii de la care noi am învăţat carte din copilărie, şi nu socotesc pe măsura înţelepciunii lor pe nici unul din colegii de tagmă care există pretutindeni, ca şi cum numai ei ar fi înţelepţi şi nu ar avea nimic comun ; ca şi cum ei ar fi descoperit noi învăţături, şi numai lor li s-ar fi dezvăluit cele ce nimănui sub soare nu s-au făcut înţelese. O, trufie nelegiuită, nebunie fără margini, furie a slavei deşarte şi înţelepciune a Satanei care sălăşluieşte în sufletele lor ticăloase ! Nu i-a înspăimîntat interpretarea vechilor Scripturi, plăcute lui Dumnezeu, nu le-a îmblînzit sălbăticia cu respectul pentru Hristos al colegilor de tagmă ; faptele lor nelegiuite nu le-ar îngădui nici demonii, necutezînd să ridice glas de hulă împotriva Fiului lui Dumnezeu. Asemenea săgeţi, potrivit virtuţii de acum, să fie îndreptate împotriva acelora care cu talent şi erudiţie îndeamnă la război împotriva lui Hristos şi se iau la întrecere să împrăştie calomnii împotriva sfinţeniei. Ei zic că noi, cei care sîntem împotriva basmelor prin care s-a născocit a se spune că a fost făcut din ceea ce nu exista, aducem împotriva lui Hristos hula nevrednică şi care nu este scrisă, adică două lucruri nenăscute, ei, neştiutorii, zicînd că mai degrabă celălalt din doi trebuie să fie necesar, sau trebuie ştiut că Fiul este din ceea ce nu era, sau fără nici un dubiu să spună că au fost două lucruri naturale. Nepricepuţi care nu ştiu că este mult între Tatăl nenăscut şi cele cu raţiune sau fără raţiune care au fost create de El din ceea ce nu era; natura comună a acestora fiind acum una născută, prin care Tatăl Cuvîntului lui Dumnezeu a făcut toate din ceea ce nu era, este născută din însuşi Tatăl, aşa cum Domnul însuşi a declarat undeva, zicînd : *«Cine iubeşte pe Tatăl iubeşte şi pe Fiul care S-a născut din El» (I Ioan 5, 1).* Despre acestea noi credem, aşa cum cere Biserica apostolică, într-unui

Tatăl nenăscut, Care nu are nici o cauză ca să fie, Care nu se schimbă şi nu se mişcă, veşnic Acelaşi şi asemenea Sie însuşi, fără să pătimească nici creştere nici ştirbire, Cel care dă Legea şi pe Prooroci şi Evangheliile. Domnul Patriarhilor şi al Apostolilor şi al tuturor sfinţilor ; şi într-Unui Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut, născut nu din ceea ce nu era, ci din Tatăl, Care era ; nu după asemănarea trupurilor, prin tăieturi sau ale despărţirilor prin scurgeri, aşa cum le place lui Sabelie[77] şi lui Valentin[78], ci de nespus şi de negrăit, după acela care a spus, cum am zis mai sus : *«neamul Lui cine îl va spune ?» (Isaia, 53, 8).* Adică fiinţa Lui, oare exista, este de nepătruns pentru orice natură creată, aşa cum însuşi Tatăl este de nepătruns, prin aceea că natura celor înzestraţi cu raţiune nu cuprinde ştiinţa prin care Tatăl a născut pe Fiul. Ceea ce nu se cade a fi spus de mine, un bărbat plin de duhul adevărului, căci ne învaţă glasul lui Hristos prin care spune : *«Nimeni nu cunoaşte cine este Tatăl, decît doar Fiul şi nimeni nu cunoaşte cine este Fiul, decît*

doar Tatăl» (Matei, 11, 27); şi afirmînd că El nu Se schimbă şi nu Se mişcă, precum Tatăl, nu duce lipsă de nimic, Fiul nenăscut este desăvîrşit şi egal cu Tatăl, singurul nenăscut. Chipul este întru totul şi de neschimbat ca al Tatălui ; şi se cuvine ca chipul să fie pe de-a-ntregul desăvîrşit, prin care să nu lipsească ceva din egalitatea Lui cu Acela al cărui chip este, aşa cum însuşi Domnul ne-a învăţat, zicînd : *«Tatăl Meu este mai mare decît Mine» (Ioan, 14, 28),* după care credem întotdeauna că Fiul este din Tatăl. Căci *«este strălucirea slavei şi chipul fiinţei Tatălui» (Evrei, 1,3).*

Dar nimeni nu se îndoieşte vreodată că este nenăscut, aşa cum gîn-desc cei care sînt cuprinşi de orbire sufletească. Ca şi cînd «nu era» şi «întotdeauna», şi «înainte de toţi vecii», este acelaşi lucru cu «nenăscut». Dar nu orice înţelegere omenească exprimată de oameni este în stare să preţuiască acest lucru pe care îl numim «nenăscut», aşa cum cred că socotiţi şi voi, şi am încredere în părerea voastră a

77. Sabelie, eretic antitrinitar modalist, s-a născut probabil în Cirenaica şi a început să predice erezia sa în Roma, pe timpul episcopilor Zefirin (1'90—217) şi Calist (217—222). Excomunicat de Biserică, s-a dus în Egipt unde a continuat răs-piindirea concepţiei sale. Sabelie neagă dogma Sfintei Treimi. După el, Sfînta Treime nu are existenţă reală, ci' una modală. Unicul Dumnezeu are trei moduri de apariţie şi trei moduri de lucrări în istorie : ca Tată este Creator, ca Fiu este Mîn-tuitor, iar ca Duh Sfînt este Sfinţitor.

78. Valentin, autorul sistemului gnostic celui mai dezvoltat, născut probabil în Alexandria, a răspîndit concepţia lui eretică în Egipt, Asia, apoi la Roma unde a murit pe la anul 160. Sfîntul Irineu *(Contra ereziilor,* III, lil, 1) vorbeşte de sistemul lui Valentin, caracterizat prin emanaţia eonilor, în modul următor : Prima diadă, formată din Inexprimabilul şi Tăcerea, a emis a doua diadă formată din Tatăl şi Adevărul. Cele două diade formează tetrada care a produs Logosul şi Viaţa, Omul şi Biserica. Din Logos şi Viaţă sînt emanate 10 Puteri, iar din Om şi Biserică sînt emanate alte 12 Puteri. Cei 30 de eoni formează Pliroma, lumea ideală, opusă Kenomei, imperiului vidului. Tertulian (f pe la 240) a scris o carte Adversus *Valentinianos* combătînd sistemul gnostic al lui Valentin şi al admiratorilor acestuia.

tuturora, că în nici un fel nu trebuie exprimat «nenăscut» cu orice nume. Căci aceste nume vremelnice par că pot fi prelungite cu vrednicie, în dumnezeirea a însuşi celui Unul-Născut şi, ca să spun aşa, vechimea nu înseamnă nicidecum putere, deşi sfinţii bărbaţi, fiecare după puterea lui, au încercat să pătrundă această taină, cerînd îngăduinţa celor care îi ascultă pentru satisfacţia minţii, zicînd despre sine : am descoperit ceea ce am avut mai multă putere să atingem. Dar dacă aşteaptă ceva dincolo de om, orice bărbat se sprijină şi pe cuvîntul mai mare, acela care spune : *«In parte cunoaştem» (I Cor. 13, 9),* gîndind deja că poate greşi; e limpede că sînt mult lipsiţi de nădejde.

Aşadar era, şi întotdeauna, şi înainte de toţi vecii, orice ar fi ; totuşi nu Acesta este cel nenăscut. Prin urmare trebuie păstrată Tatălui nenăscut demnitatea proprie, zicînd că pentru El nu a existat nici o cauză, ca să zic aşa ; iar Fiului să-I fie acordată slava cuvenită. Să ştim că naşterea Lui de către Tatăl a fost înainte de veci, aducîndu-I închinare evlavioasă, cum am mai spus, şi propovăduind despre El cu toată credinţa, că era, şi întotdeauna, şi înainte de toţi vecii; cercetînd dumnezeirea Lui, dar închinînd prin toate chipului şi profunzimii Tatălui egalitatea desăvîrşită, zicînd că este propriu numai Tatălui faptul că este nenăscut, deoarece şi Mîntuitorul însuşi a spus : *«Tatăl Meu este mai mare decît Mine» (Ioan 14, 28).*

Aşadar în acest gînd evlavios despre Tatăl şi Fiul, aşa cum ne învaţă Sfînta Scriptură, mărturisim un singur Duh Sfînt, Care i-a inspirat şi pe sfinţii bărbaţi ai Vechiului Testament şi pe învăţătorii prea sfinţi ai Noului Testament într-una

singură, universală şi întotdeauna apostolică Biserică, care este şi de neînvins, chiar dacă toată omenirea ar lupta împotriva ei, şi fiind învingătoare asupra întregii necredinţe vrăjmaşe, aşa cum se asigură Tatăl Lui cînd strigă : *«Aveţi încredere : Eu am biruit lumea» (Ioan, 16, 33).* Ştim că aceasta s-a petrecut după învierea din morţi, al cărei început a fost făcut de Domnul nostru Iisus Hristos, Cel întrupat din carne adevărată, şi nu imaginar, din Măria, Născătoarea-de-Dumnezeu ; El, Care în vremurile de apoi, venind la neamul omenesc pentru ispăşirea păcatului, a fost răstignit pe cruce şi a murit; dar pentru dumnezeirea Lui nu a fost făcut mai mic. Căci a înviat din morţi, S-a înălţat la cer şi sade de-a dreapta Tatălui.

Acestea vi le-am prezentat în parte în această scrisoare, gîndind că este greu să consemnez fiecare fapt cu scrupulozitate, căci ştiu că aceste lucruri nu scapă străduaniilor voastre sfinte. Acestea le învăţăm, acestea le şi predicăm, acestea sînt învăţăturile Bisericii apostolice, pentru care noi şi murim, şi nu ne temem nicidecum de cei care vor să le nimicească. Chiar dacă aceştia ne vor tortura biciuindu-ne, noi nu ne vom pierde nădejdea. Iar adversarii acestora, adică Arie şi Ahille, şi cei care împreună cu ei sînt duşmanii adevărului, sînt alungaţi departe de Biserică, făcuţi străini de învăţătura noastră cucernică, după fericitul Pavel, care spune : *«Oricine v-ar vesti altă (Evanghelie) decît aceea pe care v-am vestit-o, să fie anatema, chiar dacă acela ar fi înger din cer» (Galat. 1,8).*

Ba chiar şi învăţătura şi altele (să fie anatema, *n. tr.)* dacă cineva total nepregătit s-ar înfumura cu alte cuvinte ale Domnului nostru Iisus Hristos, care se potrivesc evlaviei. Pe aceştia, aşadar, anatema-tizaţi de fraternitate, nici unul dintre voi să nu-i primească sau să îngăduie ca cineva să aibă ceva scris sau spus de ei. Căci oamenii simulează totul ca magii, cînd nu pot spune adevărul. In fine, străbat oraşele strădu-indu-se, cu aparenţă de prietenie şi, în numele păcii, întru nimic alta decît să dea şi să primească scrisori, prin închipuiri sau linguşiri, ca prin acestea să ducă la rătăcire pe femeiuştile decepţionate. Acestora dară — care au atîta cutezanţă împotriva lui Hristos şi care s-au îndepărtat aşa de pe faţă de creştinism şi care nu încetează între judecăţi să aţîţe la persecuţii împotriva noastră, cît le stă în putere, şi uneltesc să slăbească taina de nespus a naşterii lui Hristos — să le întoarceţi spatele, prea iubiţii mei. Şi să fiţi de acord cu noi, şi potrivnici nesăbuinţei nebune a lor la fel cu colegii noştri de tagmă, care sînt indignaţi şi mi-au scris împotriva lor şi au semnat, în tomul pe care tocmai vi l-am trimis prin fiul meu, arhidiaconul, care sînt preoţi atît din întregul Egipt şi Tebaida, cît şi din Libia şi Pentapole, Siria, Pamfilia, Asia, Capadocia şi din alte provincii, al căror exemplu sînt încredinţat că şi voi îl veţi sprijini. Acesta este unul dintre multele leacuri existente împotriva celor care fac rău, şi s-a găsit a-mi fi folositor ; pentru că popoarele seduse de ei se convertesc acum, ascultînd de preoţii noştri, şi se grăbesc să ajungă la penitenţă.

Salutaţi în numele nostru fraternitatea care este la voi. Vă doresc sănătate întru Domnul, prea iubiţii mei. Sînt şi unii care sînt anatema-tizaţi, dintre preoţi Arie,

dintre diaconi Ahille, Euzir, Althalie, Luciu, Sarmatie, Iuliu, Menas, un alt Arie şi Helladie.

Unele asemănătoare cu acestea am trimis şi lui Filogone, întîistătăto-rul oraşului Antiohia, şi lui Eustathie, care atunci era în fruntea Bisericii din Bereea, şi altor apărători ai învăţăturii apostolice. Dar nici Arie nu rabdă să se potolească ; şi el a scris celor care sînt de acord cu el. Că prea Sfinţitul Alexandru nu a scris nimic neadevărat împotriva lui, Arie însuşi a afirmat (acestea) în scrisorile sale trimise lui Eusebiu din Nicomidia. Nu voi uita să adaug şi scrisoarea aceasta, ca să pot să-i fac cunoscuţi celor neştiutori pe cei care împărtăşesc impietatea lui (Teodoret, I, 4).

CAPITOLUL XV

SCRISOAREA LUI ARIE CĂTRE EUSEBIE

Celui foarte drag Domnului, Omului lui Dumnezeu, credinciosului, drept-credinciosului Eusebie, Arie, care suferă pe nedrept persecuţia din partea papei Alexandru pentru toate, pentru biruinţa adevărului, pe care şi tu îl aperi, îi trimite sănătate întru Domnul.

Venind tatăl meu, Amonie, în Nicomidia am socotit nimerit să te salut prin el, ştiind că recunoşti că are dragoste şi afecţiune pentru fraţii întru Domnul. Episcopul Alexandru ne tulbură cumplit şi ne persecută şi îndîrjeşte împotriva noastră toate sufletele binevoitoare, în aşa măsură încît ne-a dat afară şi din oraş, ca pe nişte oameni fără Dumnezeu : fiindcă nu sîntem de acord cu el, care afirmă public că veşnic e Dumnezeu şi veşnic e şi Fiul; cum este Tatăl este şi Fiul; că Fiul coexistă în Dumnezeu nenăscut; că este născut dintotdeauna ; că S-a născut din cel nenăscut; că Dumnezeu-Tatăl nu i-a precedat cu nici un gînd, cu nici un atom ; că Fiul este dintotdeauna din însuşi Tatăl. Şi fiindcă Eusebie, fratele tău din Cezareea, şi Teodot şi Paulin şi Atanasie şi Grigorie şi Aetie şi toţi cei din Orient spun că Tatăl a existat înainte de Fiul fără început, au fost anatematizaţi, în afară doar de Filogon şi Hellanie şi Macarie, oameni eretici, neînvăţaţi; dintre aceştia, unii zic că Fiul a emanat, alţii că e chip, alţii că e împreună nenăscut. Nu putem să auzim aceste impietăţi chiar dacă ereticii ne ameninţă cu ucideri fără număr.

Noi însă, fiindcă spunem şi ştim şi propovăduim şi vom propovădui că Fiul nu este nenăscut şi nici parte din Nenăscut, în nici un fel, şi nici în altă privinţă ; dar fiindcă după voinţă şi sfat a existat înaintea vremilor şi înainte de toţi vecii Dumnezeu desăvîrşit, Unul-Născut, Care se poate schimba, şi înainte de a se năşite, sau de a fi creat, sau hărăzit, sau produs, nu exista, căci nu era nenăscut, îndurăm persecuţii pentru că am spus că Fiul are început, că Dumnezeu însă este fără început şi pentru ca am spus că este din ceea ce nu exista. Dar noi am spus aşa întrucît nu este o parte din Dumnezeu şi nici din altceva ; de aceea îndurăm persecuţii. De altfel tu ştii. Iţi doresc sănătate întru Domnul, amintindu-ţi de necazurile noastre, adevărate Collucianist Eusebie, adică evlavios.

Eusebie era deci episcopul Cezareii, Theodot era în Laodiceea ; Pau-iin, în Tir ; Atanasie, în Anazarbos şi Grigorie, în Berit iar Aetie în Lida. Lida însă este cea care se numeşte acum Diospolis. Arie se lăuda că este de acord cu aceştia. Iar vrăjmaşi îi

numeau pe Filogonie, întîi-stătător al oraşului Antiohia, pe Hellanic din Tripolis şi pe Macarie din Ierusalim, inventînd calomnii împotriva lor : că predicau că Fiul este veşnic şi mai înainte de toţi vecii şi egal cu Tatăl în slavă şi de aceeaşi fiinţă. După ce Eusebie îşi atribuise această scrisoare şi a vărsat singur veninul impietăţii sale, a scris în felul acesta lui Paulin, episcopul din Tir (Teodoret, I, 5).

CAPITOLUL XVI

SCRISOAREA LUI EUSEBIE CĂTRE PAULIN, EPISCOP ÎN TIR

Eusebie, Stăpînului meu în Domnul, sănătate.

Nici osîrdia stăpînului meu Eusebie [78bis] întru adevărul cuvîntului nu a fost trecută sub tăcere, ci a ajuns pînă la această problemă, stăpîne. Şi, cum era firesc, ne-am bucurat pentru stăpînul meu Eusebiu ; pentru tine însă ne întristăm, considerînd că tăcerea unui bărbat atît de însemnat este o totală acceptare. De aceea te rog pe tine, care ştii că e lipsit de cuviinţă ca un bărbat înţelept să ştie unele lucruri şi să tacă asupra adevărului, ca îndemnat de considerente nemateriale să începi să scrii despre lucruri de felul acesta. Deoarece şi pentru tine este de folos şi pentru cei care te aud, şi mai ales cît timp vei vrea să scrii, ca urmare, toate cele ale Scripturii şi cele rămase din cuvîntul ei şi din voinţa ei. Pentru că n-am auzit vreodată de doi nenăscuţi şi nici de unul împărţit în doi. Şi nici nu am învăţat şi nu am crezut că a pătimit ceva cu trupul, Stăpîne al meu ; ci Unul singur nenăscut dar Unul singur din Acela adevărat vorbind în general, şi nu făcut din fiinţa Lui şi, fără să fie de fel părtaş cu natura nenăscută sau fiiind din fiinţa Lui, ci făcut desăvîrşit, altceva prin natură şi putere, cît ţine de asemănarea întru totul, de dragostea şi de puterea Făcătorului, făcut bine-înţeles într-un chip de nespus.

78 bis. Este vorba despre Eusebie de Nicomidia.

Acest lucru îl considerăm şi-1 credem greu de cuprins nu numai cu mintea omenească, dar chiar cu cea mai presus de toţi oamenii. Şi acestea le spunem nu constrînşi de raţiunea noastră, ci învăţînd din Sfînta Scriptură că a fost creat şi zidit şi născut din fiinţă, şi de o natură care nu se schimbă şi de negrăit, asemănător Făcătorului, aşa cum însuşi Domnul spune : *«Domnul M-a zidit la începutul lucrărilor Lui, înainte de lucrările Lui cele mai de demult. Eu am fost din veac întemeiat, înainte de a se fi făcut pămîntul»* (Pilde, 8, 22). Dacă însă era din El, adică de la El, ca o parte a Lui sau din mişcarea naturii, nu se poate spune nicidecum că a fost creat sau zidit. Şi tu ştii acest lucru, stăpîne adevărat, că ceea ce a existat din (cel) nenăscut, creat de unul, sau de celălalt, sau zidit, nu era de la început; a spune că el e nenăscut, înfăţişează o arătare, ca şi cum ar fi născut din fiinţa Tatălui şi ar fi de natură egal cu El. Ci ştim că Scriptura spune nu numai despre El că a fost născut, ci şi despre alţii cu totul neasemănători Lui ca natură întru totul. Căci despre oameni spune : *«Am născut feciori şi i-am crescut; dar ei s-au răzvrătit împotriva Mea» (Isaia 1, 2);* şi iarăşi : *«Pe Dumnezeu, Care te-a născut, L-ai uitat» (Deut. 23, 18).* Şi un altul spune : *«Cine a creat picăturile de rouă» (Iov 38, 8);* spunînd nu că natura este din natură, ci fiecare (făptură) din voinţa Lui. Căci nu sînt din aceeaşi fiinţă, ci toate făcute după voia Lui, aşa cum au fost făcute. El este într-adevăr Dumnezeu ; însă

acestea asemănătoare Lui, care vor fi făcute la fel ca şi Cuvîntul, sînt făcute prin activitate spontană. Şi toate au fost făcute de Dumnezeu prin El, însă toate de la Dumnezeu. Cunoscînd acestea şi explicîndu-le după harul divin care ţi-a fost dat, grăbeşte-te să scrii stăpînului meu, Alexandru. Căci sînt încredinţat că dacă îi vei scrie, se va converti. Salută pe toţi cei care sînt întru Domnul. Harul lui Dumnezeu să te ţină sănătos şi să ridici cuvînt pentru noi, stăpîne (Teodoret, I, 6).

CAPITOLUL XVII

DESPRE PUTEREA LUI EUSEBIE DIN NICOMIDIA

Asemenea lucruri scriau aceştia unul către altul, înarmîndu-se la luptă împotriva adevărului. Şi răul devenea mai rău prin violenţa în-dîrjirii acelor care erau de acord cu aceste scrisori. Cei care erau de aceeaşi părere cu Alexandru semnau chiar în tomosul lui. Alţii făceau cele contrare. Din partea adversă se mişca mai cu osebire Eusebie din Nicomidia, fiindcă Alexandru, în scrisoarea sa, făcuse o menţiune gravă referitoare la el. în vremea aceea Eusebie avea foarte mare putere : el stăpînea Nicomidia. Căci acolo, cu foarte puţin timp înainte, Diocleţian şi cu cei din jurul său stabiliseră reşedinţa imperială. De aceea mulţi episcopi ascultau pe Eusebie. Şi el scria adesea lui Alexandru pentru ca, renunţînd la problema care stîrnea dezbinare, să-1 sprijine pe Arie şi pe cei care erau de o părere cu el; iar în oraş spunea unor episcopi să nu dea ascultare celor scrise de Alexandru.

De aceea totul era în mare tulburare. Căci se părea că nu numai cei întîistătători ai Bisericii se certau între ei folosind diferite raţionamente, dar şi poporul era împărţit. Căci unii erau de părerea unora, iar alţii, de părerea celorlalţi. Şi la atîta tulburare, s-a adăugat un motiv care .şi în public şi chiar în teatre a dus la pierderea încrederii în creştinism. Aceştia, stabiliţi chiar în Alexandria, ca şi cum ar fi devenit biruitori în urma persecuţiilor anterioare, se înarmau mai tare şi trimiteau solii la episcopii din provincii ; iar cei din tabăra adversă împărtăşeau răzvrătirea asemănătoare a acelora (Socrate, I, 3).

CAPITOLUL, XVIII

DESPRE MELETIENI ŞI ÎN CE FEL S-AU ÎNDEPĂRTAT DE BISERICĂ ŞI, FIINDCĂ ALEXANDRU NU VOIA SĂ-L SPRIJINE PE ARIE, ŢINEAU ÎNTRUNIRI PENTRU ARIE ÎN DIVERSE LOCURI

Meletienii se amestecau aşadar cu susţinătorii lui Arie (An. 315), iar între timp se îndepărtaseră de Biserică. Sub Petru, episcopul oraşului Alexandria, care a suferit martiriul în timpul împăratului Dio-cleţian, Meletie a fost făcut episcop al unui singur oraş din Egipt, pentru multe alte motive, dar mai ales fiindcă în timpul persecuţiei, negîndu-şi credinţa, a adus sacrificii. Cel condamnat a avut mulţi a-depţi şi a fost făcut ereziarhul acelora din Egipt, care pînă acum se numesc, de la el, meletieni, fără să aibă vreo satisfacţie după dreptate, de vreme ce au rămas separaţi de Biserică. El spunea că a suferit o nedreptate şi adesea nu ţinea seama de Petru şi îl contrazicea. Dar Petru, în timpul persecuţiei, primind cununa martiriului, a murit.

Iar acela l-a ponegrit pe Ahile, care a primit episcopatul după Petru ; şi iarăşi, împotriva lui Alexandru, care se ştie că a fost numit după Ahile.

între acestea a intervenit chestiunea cu Arie, iar Meletie împreună cu ai săi îl apăra pe Arie, conspirînd împreună cu el împotriva episcopului. Toţi cei cărora li se părea greşită erezia lui Arie adoptau întotdeauna părerea lui Alexandru, atît li se părea de dreaptă hotărîrea împotriva celor care erau de părerea lui Arie. Scriau şi cei care erau la

Nicomidia în jurul lui Eusebie, şi alţii cărora le plăcea părerea lui Arie, pînă să se rezolve condamnarea de mai înainte, şi să fie readuşi condamnaţii în sînul Bisericii, ca şi cum nu ar fi rostit nimic rău.

Şi aşa, din diversele scrisori destinate episcopului Alexandru au făcut colecţie; din aceste scrisori, Arie, din acelea oare erau, pentru el, iar Alexandru, din cele împotriva lui. Şi aici stă obîrşia luptei între eretici, care acum se răspîndesc peste tot, adică ai lui Arie, ai lui Eunomie şi aceia care îşi trag numele de la Macedonie. Căci fiecare dintre aceştia a folosit scrisorile lor ca mărturii în apărarea ereziei sale (Socrate, I, 3).

Cei care erau în jurul lui Eusebie implorîndu-1 adesea pe Alexandru nu l-au înduplecat şi, ca şi cum suportau nedreptatea, unelteau şi au devenit mai aprigi în a da putere învăţăturii lui Arie ; adunînd un consiliu în Bitinia, au scris tuturor episcopilor, ca să şi-i asocieze pe credincioşii lui Arie şi să facă aşa ca şi Alexandru să li se asocieze. Cînd străduania lor s-a dovedit zadarnică, deoarece Alexandru nu a fost de acord, Arie a fost însărcinat cu o solie la Paulin, episcopul din Tir, şi la Eusebie din Pamfilia, episcopul Cezareii din Palestina, şi la Patrofil din Scythopolis, cerînd împreună cu ai lor să poruncească să oficieze, împreună cu poporul care era cu el, celebrarea Tainelor Bisericii, aşa cum avusese el înainte slujirea de preot. Spuneau că în Alexandria este un obicei, aşa ca şi acum, ca existînd un singur episcop deasupra tuturor, preoţii să deţină bisericile fiecare separat, iar poporul să celebreze cu solemnitate adunările în ele. Atunci aceia, împreună cu alţi episcopi întruniţi în Palestina, au dat un asemenea decret privitor la cererea lui Arie : porunceau să se ţină adunările ca şi mai înainte ; că sînt totuşi supuşi pontifului Alexandru şi să se roage întotdeauna să aibă parte de pacea lui şi de comuniune. Şi cum în Egipt, ţinîndu-se multe sinoade, s-au înmulţit ereziile, în aşa măsură încît au ajuns pînă la reşedinţa împăratului, foarte mîhnit era împăratul Constantin, prin aceea că o credinţă, începînd de curînd să se extindă, a îndepărtat pe mulţi de creştinism prin dezbinarea învăţăturii. Şi de aceea îi învinuia pe Arie şi pe Alexandru şi le declara în scris că, de vreme ce nu se putea evita această problemă, să o pună deschis şi cu mai multă îndîr-jire în discuţie şi să dea curs celor care la început nici nu erau de dorit, nici de gîndit, sau gîndite mai degrabă a fi ţinute sub tăcere, pe bună dreptate, de vreme ce nu se putuseră despărţi unul de altul, fiind totuşi într-o altă parte a dogmei în dezacord. Acestea le-a scris şi lui Alexandru şi lui Arie, cînd învinuindu-i, cînd sfătuindu-i ; nu este cazul să redau aici această parte din scrisoare. Căci întreaga scrisoare se află în cărţile lui Eusebie, în *Viaţa lui Constantin* (Sozomen, I, 14).

CAPITOLUL, XIX

SCRISOAREA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN CĂTRE ALEXANDRU, EPISCOPUL ALEXANDRIEI, ŞI CĂTRE ARIE,

PRIN CARE ÎI ÎNDEAMNĂ SĂ REVINĂ LA PACE

Constantin cel Mare, Biruitorul şi Evlaviosul, lui Alexandru şi lui Arie.

Am aflat că începutul problemei de faţă a avut loc atunci cînd tu, Alexandre, te informai de la preoţi ce gîndea fiecare din ei despre un anume loc prevăzut în lege, dar mai mult pentru o parte a unei probleme deşarte. Iar tu, Arie, ceea ce nici la început n-ar fi trebuit să gîndeşti era mai potrivit să fi încredinţat tăcerii ; ceea ce ai gîndit, ai expus imediat cu nechibzuinţă, de unde, iscîndu-se dezbinare între voi, nu se mai ţinea seama de Taine. Iar un popor sfînt e împărţit în două, intrînd discordia într-un trup comun. De aceea fiecare dintre voi să arate bună-voinţă celuilalt, de la egal la egal, şi astfel ca cei ce slujesc împreună, fiecare să-1 asculte pe celălalt care îl sfătuieşte de bine. Nici nu este demn să ceri acest lucru, şi nici să răspunzi la asemenea lucruri celor care întreabă. Căci probleme de acest fel, care se ridică nu din necesitatea vreunei legi, cer o pierdere de timp. Şi chiar dacă s-ar datora vreunui exerciţiu natural, totuşi trebuie să le păstrăm închise în gînd şi nu să le aducem imediat în discuţii publice şi nici să le încredinţăm urechilor tuturor fără să chibzuim. Căci oare cît este de capabil fiecare dintre oameni, ca să poată ori să examineze fără greş, ori să interpreteze după cuviinţă greutatea atît de mare a unor lucruri de o asemenea importanţă şi foarte delicate ? Sau dacă cineva poate, cu greu totuşi, să facă acest lucru, pe cît de mulţi din popor îi va convinge ? Sau cine va susţine subtilităţile unor probleme atît de importante, fără primejdia de a greşi ? Deci trebuie să ne ferim de vorbăria de acest fel, ca nu cumva, din neputinţa naturii noastre şi fiind prea puţin explicit ceea ce se expune, mintea celor care învaţă ascultînd nefiind în stare să ajungă să perceapă fără greş problema, poporul să fie divizat între necesitatea de a huli şi cea de a face schismă. De aceea, şi întrebările imprudente şi răspunsurile neatente să acorde de ambele părţi egală îngăduinţă. Căci nu s-a înteţit la voi prilejul de luptă pentru o datorie supremă a legii şi nici nu a fost introdusă vreo nouă erezie pentru credinţa în Dumnezeu, ci aveţi una şi aceeaşi opinie, după cum aveţi un singur semn al comuniunii. Pentru nişte motive de vrajbă între unii şi alţii, neînsemnate şi prea lipsite de importantă, nu se cade, şi nu se poate crede nicicum că este îngăduit ca voi să dezbinaţi atîta popor al lui Dumnezeu, popor pe care se cuvine să-1 ocîrmuiţi cu înţelepciunea **şi** cu rugăciunile voastre.

Dar eu vreau să dau de gîndit înţelepciunii voastre cu un mic exemplu : ştiţi că înşişi filosofii sînt în acord unanim în privinţa unei singure teorii ; cînd însă nu sînt de acord în anumite puncte de vedere, deşi sînt separaţi în virtutea disciplinei, totuşi se înţeleg între ei în unitatea întregului. Astfel stînd lucrurile, e cu atît mai bine ca voi, slujitorii lui Dumnezeu cel mare, să fiţi de acord între voi, voinţa credinţei !

Să avem în vedere aşadar cu mai multă raţiune **şi** să cugetăm cu mai largă înţelegere dacă este drept ca pentru cuvinte neînsemnate şi deşarte să se iste neînţelegerea fraţilor cu fraţii şi cinstea sinodului să fie înjosită de voi prin vrajba lipsită de evlavie, în timp ce între voi vă certaţi pentru lucruri atît de mărunte şi fără importanţă. Sînt lucruri josnice şi mai degrabă potrivite cu prostiile copiilor, decît vrednice de înţelepciunea unor bărbaţi sfinţi şi chibzuiţi. Aşadar să ne retragem de bună voie din faţa ispitirilor diavolului. Dumnezeu cel mare, Mîntuitorul nostru al

tuturor, a strălucit într-o lumină comună pentru toți, prin a Cărui providență îngăduiți-mi să duc la desăvîrşire această strădanie a mea, slujitorul lui Dumnezeu ; pentru ca să vă pot chema la adunarea sinodală prin cuvîntarea mea către poporul Lui, şi slujirea şi stăruința[1] sfatului ; fiindcă, aşa cum am spus, aveți aceeaşi credință, şi o singură neînțelegere, după voi, aceea a ereziei, iar porunca legii în părțile sale năzuieşte către țelul unei singure voințe.

Deci acest lucru care a stîrnit vrajba între voi, de vreme ce nu ține de puterea întregii legi, nu trebuie să ducă ia vreo dezbinare şi răzvrătire între voi. Spun acestea nu atît silindu-vă în orice chip să cădeți de acord în privința acestei probleme destul de vrednică de cinste şi de orice fel ar fi, căci şi cinstirea sinodului poate fi păstrată de voi neştirbită, şi una şi aceeaşi comuniune păzită, chiar dacă între voi se iscă în particular o neînțelegere a unuia față de altul, pentru un nimic, fiindcă nu voim cu toții acelaşi lucru în toate, şi nici nu avem cu toții aceeaşi fire sau o aceeaşi înțelegere. O singură credință să aveți în providența divină, o singură cumpătare, o singură credință în Dumnezeu. Cele care s-au dezbătut între unii şi alții pentru aceste probleme neînsemnate, chiar dacă nu pot fi întrunite într-o singură părere, trebuie să rămînă totuşi în gînd, păstrate în minte şi neexprimate. Iar jurămîntul pentru dragostea comună şi credința în adevăr, pentru slava lui Dumnezeu şi respectul legii, trebuie să rămînă neschimbate la voi.

întoarceți-vă deci la prietenie şi înțelegere între voi; redați întregului popor îmbrățişarea voastră, iar în ce vă priveşte, recunoaşteți-vă din nou unii pe alții, pentru a împăca sufletele voastre, prin care să împăcați pe prietenii voştri. Căci prieteniile reînnodate în înțelegere după prilejuri de duşmănie sînt de cele mai multe ori mai plăcute. Redați-mi dar liniştea zilelor şi pacea nopților, ca să se păstreze bucuria luminii curate şi fericirea vieții acum liniştite pentru mine; altminteri vom fi nevoiți să ne jeluim, şi să fim mereu încărcați de lacrimi şi viața nu va fi de trăit în pace.

E timpul ca popoarele lui Dumnezeu, adică împreună slujitorii mei, dezbinați astfel pe nedrept de vrajba vătămătoare dintre voi, să se unească iarăşi. Dar ca să simțiți în acest fel imensitatea tristeții mele, ascultați. Venind de curînd în oraşul Nicomidia, mă grăbeam să mă îndrept repede spre Orient. Şi cum ținta mea erați voi, şi cum eram deja cu voi, în parte am fost reținut de vestitorul acestui lucru : să nu fiu silit să văd cu ochii ceea ce socoteam cu neputință ca să ajungă la urechea mea. De aceea, prin împăcarea voastră, deschideți-mi căile Orientului pe care mi le-ați închis prin vrajba dintre voi; şi, credeți-mâ, veți vedea pe dată bucuria şi a voastră şi a tuturor celorlalte neamuri, şi veți rezolva, pentru libertatea şi înțelegerea în comun a tuturor, acțiunea de mulțumire datorată lui Dumnezeu prin rostiri cuvenite. (Socrate, I, 4) [79].

CAPITOLUL, XX

PENTRU CE CONSTANTIN A FĂCUT SĂ SE ȚINĂ SINODUL LA NICEEA, ATÎT PENTRU PROBLEMA ARIANA, CÎT ŞI PENTRU PRECIZAREA SĂRBĂTORII PAŞTELUI

Se recunoaşte că a scris acestea lui Alexandru şi lui Arie, cînd înviiiuindu-i, cînd sfătuindu-i. Dar suporta cu greu cînd auzea că unii se ridicau împotriva tuturor în privinţa stabilirii sărbătorii Paştelui. Căci atunci în oraşele din Răsărit, cei care erau dezbinaţi din acest motiv, fără să fie separaţi între ei în lăuntrul societăţii, totuşi sărbătoreau Duminica după obiceiul iudeilor şi, cum e de obicei, întinau strălucirea adunării printr-o asemenea deosebire.

79. Scrisoarea se află în întregime la Eusebie de Cezareea, *Viaţa Iui Constantin,* 2, 63—72, trad. cit., în P.S.B., 14, p. 1:17—121.

Pentru amîndouă motivele se grăbea deci împăratul să facă pace în sînul Bisericii. Socotind că acest neajuns l-ar putea reţine înainte de a ajunge la cei mai mulţi, a trimis un bărbat din anturajul lui — renumit pentru credinţa şi totodată viaţa lui şi dovedit în privinţa învăţăturii de credinţă, prin mărturisirile de mai înainte — ca să-i împace pe egiptenii răzvrătiţi din cauza credinţei şi pe cei din Răsărit, dezbinaţi din cauza sărbătoririi Paştelui. Acesta era Osie, episcopul oraşului Cordoba. Deoarece, trecînd peste orice speranţă disputa se şi amplifica şi erezia avea mai multă putere decît împăcarea nădăjduită, s-a întors fără să fi obţinut nimic acela care a fost trimisul Bisericii pentru pace. Atunci acel prea-vestit sinod de la Niceea a stimulat zelul împăratului; şi a poruncit ca episcopii şi cei care erau cu ei să vină la sinod cu asinii publici, cu măgari, şi cu cai iuţi (Sozomen, I, 15).

CARTEA A II-A

CAPITOLUL I

DESPRE INTÎISTĂTĂTORII BISERICILOR, CARE AU LUAT PARTE LA SINODUL DE LA NICEEA

Discutau aşadar în Sinodul de la Niceea, de pe scaunele apostolice, Macarie din Ierusalim, Eustatie care era mai marele Bisericii Antiohiei din Oros, şi Alexandru din Alexandria, care este lîngă lacul Măria. însă episcopul roman Iuliu [80] a lipsit din cauza vîrstei înaintate; în locul lui erau de faţă Vitus şi Vincenţiu, preoţii aceleiaşi Biserici, în afară de aceştia însă au mai venit şi mulţi alţii buni şi foarte buni de la diferite popoare. Unii foarte pregătiţi pentru a înţelege şi exprima şi învăţătura Cărţilor sfinte, precum şi eruditi în alte discipline, şi vestiţi pentru viaţa şi virtutea lor. Dar şi bărbaţi, încercaţi în toate cele, ale căror nume socot că e de folos să fie amintite (Sozomen, I, 16)[81].

Astfel, seninele Domnului Iisus se vădeau în persoana celor care erau împrejur, după Sfîntul Apostol. Căci era Iacov din Antiohia Mig-doniei, pe care sirienii şi asirienii o numesc Nisibia, care a înviat pe unii din morţi, a vindecat pe alţii şi a dat dovadă, prin alte nenumărate minuni, că este plin de har. Dar consider că e de prisos să enumăr iarăşi în lucrarea aceasta, cele ce am expus mai pe larg într-o istorie a Domnului Cel mult iubit. Şi Paul din Neocezareea, care este un castru aşezat lîngă malul Eufratului, şi care a fost dărîmat din mînia lui Liciniu ; căci acesta avusese amîndouă mîinile legate şi arse cu fierul roşu şi de aceea nervii articulaţiilor şi-au pierdut mobilitatea, fiind uscaţi şi mortificaţi. Altora li s-a scos ochiul drept, altora li s-a tăiat urechea dreaptă. Unul dintre aceştia era Pafnutie din Egipt. Şi acolo părea că s-a adunat într-un singur loc un popor de atleţi şi martiri întru Hristos.

Despre ei, şi Eusebie al lui Pamfil spune acelaşi lucru în cartea a treia a Vieţii lui Constantin (Teodoret, I, 7).

80. In timpul Sinodului Ecumenic de la Niceea din 305, la Roma păstorea episcopul Silvestru I (314—336) deja amintit. Episcopul Iulian a păstorit între 337—352.

81. In realitate, acest fragment a fost luat de Casiodor din Sozomen, I, 17 şi nu 16 cum este indicat în Migne. Pe parcursul lucrării sînt numeroase asemenea nepotriviri pe care le corectează J. Bidez în ediţia publicată în colecţia berlineză Die *griechischen christlichen Schriîtsteller der ersten Jahrhunderte,* voi. 50, Berlin 1960, ediţie pe care o reia şi colecţia «SouTces Chretiennes» 306, Paris, 1983.

Aşadar erau adunaţi laolaltă cei mai iluştri slujitori ai lui Dumnezeu, din toate Bisericile care erau răspîndite în toată Europa, în Libia, în Asia; şi o singură casă de rugăciune, lărgită parcă de Dumnezeu, închidea în ea pe toţi într-unui, pe sirieni şi pe

cilieni, pe fenicieni şi pe arabi, pe palestinieni, pe egipteni, tebani, libieni ; nu lipseau nici aceia care erau din Mesopotamia, ba a venit chiar şi un episcop persan. Nu au lipsit din adunarea lor nici sciţii, iar Pontul, Asia, Frigia şi Pamfilia au trimis pe bărbaţii cei mai pregătiţi. Mai erau şi vraci, macedoneni, ahei şi epiroţi, şi între aceştia, cei care locuiau acolo. Din Spania însă era unul singur, vestitul Osie, şi şedea lîngâ ceilalţi. Intîistătătorul Alexandru din cetatea de scaun lipsea din pricina bătrîneţii ; dar preoţii prezenţi îi ţineau locul.

Astfel, numai împăratul Constantin, singurul din lume împodobind pentru Hristos cununa, a închinat Mîntuitorului său ceea ce i-a fost descoperit de Dumnezeu despre biruinţa asupra vrăjmaşilor şi a duşmanilor ; ceea ce constituie imaginea unei mulţumiri aduse în chip apostolic, după părerea mea. Atunci s-a împlinit cuvîntul acela : *«Adunaţi din toate neamurile care sînt sub cer, bărbaţi cucernici, printre care erau părţi şi mezi şi elamiţi şi cei care locuiesc în Mesopotamia şi în Iudeea şi în Capadocia, în Pont şi Asia, în Frigia şi Pamfilia, în Egipt şi în părţile Libiei cea de Ungă Cirene, şi romani veniţi din afară, iudei şi prozeliţi, cretani şi arabi» (Fapte, 2, 5, 9, 10, 11).* Totuşi le lipsea acel lucru pe care, asemenea acestora, toţi dintre slujitorii lui Dumnezeu îl păstrează cu stăruinţă. în adunarea de faţă erau o mulţime de episcopi, în număr mai mare de trei sute, aceştia fiind urmaţi de preoţi, de diaconi şi de acoluţi, al căror număr nu putea fi socotit. Dintre slujitorii lui Dumnezeu, unii se distingeau prin vorba înţeleaptă, alţii străluceau prin viaţă cumpătată şi răbdare ; iar alţii erau înzestraţi doar pe jumătate cu virtuţile acestora. Printre ei, unii erau cinstiţi prin longevitate, alţii prin tinereţe, distingîndu-se prin tăria sufletului cei care veniseră de curînd în rangul acestei slujiri. Tuturor acestora, fără îndoială, împăratul poruncise să li se dea în fiecare zi hrană din belşug. Despre cei care s-au adunat acolo a povestit Eusebie al lui Pamfil.

După ce împăratul a sărbătorit victoria asupra lui Liciniu, a alergat şi el la Niceea. Între episcopi, cei mai vestiţi erau Pafnutie din Teba de sus şi Spiridon din Cipru. Pentru că am amintit de ei, voi vorbi mai pe urmă. (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL II

DESPRE MEMORIILE ÎNFĂŢIŞATE ÎMPĂRATULUI ŞI ARSE LA PORUNCA LUI ŞI DESPRE DEZBATERILE PRIVITOARE LA ÎNVĂŢĂTURA LUI ARIE

Erau de faţă deci, împreună cu episcopii, bărbaţi iscusiţi în a purta discuţii, şi care se străduiau să fie de folos sinodului. Dar cum se întîmplă de obicei, mai mulţi dintre slujitori, ca şi cum s-ar fi adunat ca să discute despre probleme personale, au considerat că a venit momentul să îndrepte ceea ce îi supăra pe ei; şi unii dintre aceştia poate greşeau, înfăţişînd împăratului un memoriu în care expuneau cele petrecute. Şi cum aceasta se întîmplă cu uşurinţă în fiecare zi, împăratul i-a sfătuit ca într-o zi stabilită anume, fiecare să facă cunoscut de ce s-a făcut vinovat celălalt. Cînd a venit ziua aceea, luînd memoriile care-i fuseseră înfăţişate, a spus : «Aceste învinuiri vor avea timpul lor, adică ziua marii judecăţi, dar Judecător va fi Acela care

îi va judeca atunci pe toţi. Mie, ca om, nu-mi este îngăduit să rînduiesc un auditor pentru lucruri de felul acesta, cu sacerdoţi acuzatori şi acuzaţi totodată, care nu s-a stabilit că trebuie să fie dovediţi ca atare, sau să fie judecaţi de alţii. Luînd pildă de la răbdarea dumnezeiască, hai să iertăm unii altora greşeala şi să renunţăm la acuzaţiile aduse de unii altora. Şi să ne dăm silinţa să ne ocupăm de cele ce ţin de credinţă, în care scop ne-am adunat aici».

Spunînd împăratul acestea, a poruncit ca fiecare să urmeze Scriptura şi să ardă memoriile, şi a stabilit o zi în care să vină să rezolve cele rămase nelămurite. Dar înainte de ziua stabilită, episcopii, adu-nîndu-se între ei, l-au chemat pe Arie şi discutau împreună propunerile aduse de el. Şi fiindcă, aşa cum se întîmplă de obicei, subiectul discutat i-a atras către probleme diferite, unii erau de părere că nu trebuie adusă nici o schimbare vechii credinţe tradiţionale, atunci cînd simplitatea obiceiurilor se transmitea fără o cercetare amănunţită celor care primeau taina credinţei. Alţii, însă, răspundeau că nu trebuie să urmezi învăţăturile celor vechi fără să le cercetezi. Cei mai mulţi dintre episcopii care au venit la adunare şi clericii care îi urmau, dis-cutînd cu pricepere, s-au făcut cunoscuţi folosind arta elocinţei şi au fost făcuţi cunoscuţi şi împăratului şi celor care erau în jurul lui. Printre aceştia era şi Atanasie, pe atunci diacon, pînă cînd a fost episcop împreună cu Alexandru, din ale cărui studii se părea că prezenta cea mai mare parte. Şi unii dintre filosofii greci au participat cu intervenţii bine venite la aceste discuţii : unii dîndu-şi silinţa să cunoască cum este această învăţătură, alţii însă, ostili creştinilor, deoarece religia grecilor începea să slăbească, conduceau taina învăţăturii (creştine) către afirmaţii contradictorii, astfel încît dădeau naştere la nemulţumiri împotriva lor, şi se contraziceau între ei şi cel mai adesea susţineau ceea ce contraziceau mai înainte (Sozomen, I, 16).

CAPITOLUL, ni

DESPRE UN MĂRTURISITOR LAIC, SIMPLU, ÎNTRECIND PE UN BĂRBAT PRICEPUT lN A ARGUMENTA; ŞI DESPRE UN BĂTRÎN SIMPLU, UN FILOSOF, CARE DEZVĂLUIE ÎNVĂŢĂTURA CREŞTINĂ

In vreme ce majoritatea participanţilor erau aprinşi de plăcerea discuţiei, unul dintre mărturisitorii laici, avînd o inteligenţă nativă, i-a înfruntat pe cei pricepuţi în argumente, zicînd : Ascultaţi dară ! Hristos şi apostolii nu ne-au transmis meşteşugul de a argumenta şi minciuna deşartă a vorbelor, ci ştiinţa curată care trebuie păstrată cu evlavie şi fapte bune. Cei de faţă au fost surprinşi de acestea spuse de un tînăr, cu suflet de bătrîn, şi au fost de acord cu cele spuse. Iar cei pricepuţi în a argumenta au încetat să se mai bucure ca pînă atunci, auzind raţiunea simplă a adevărului (Socrate, I, 5).

Se mai spune şi altceva : în vreme ce unul dintre ei era lăudat pentru măreţia vorbirii lui şi îi insulta pe slujitori, un bătrîn simplu şi cinstit şi foarte bine văzut printre mărturisitori nu a îngăduit înfumurarea aceluia, ci l-a înfruntat cu vorba. Acest lucru a stîrnit rîsul printre cei lipsiţi de cuviinţă şi printre cei care îl ştiau un simplu mărturisitor, dar a trezit teama printre cei mai cu experienţa vîrstei, care trebuiau să ţină seama ca nu cumva un bărbat meşter în vorbe să stîrnească rîsul. Totuşi erau unii care îl lăsau să afirme ce vrea, căci tare se temeau să se împotrivească unuia ca el. «In numele lui Iisus Hristos, spuse, ascultă, filosofule, învăţătura despre adevăr : Unul singur este Dumnezeu în cer şi pe pămînt, Creatorul tuturor celor văzute şi nevăzute, Care a făcut toate acestea cu puterea Cuvîntului Său, şi Duhul a întărit prin sfinţenia Sa. Acest Cuvînt deci, pe Care noi îl numim Fiul lui Dumnezeu, avînd milă de oameni, i^a liberat de greşeală şi de religia păgînă, a suferit să Se nască dintr-o femeie şi să moară pentru ei, şi să vină din nou pentru a judeca viaţa fiecăruia. Credem, fără să cercetăm, că aşa s-au petrecut acestea. Deci nu te mai trudi în zadar încercînd să răstorni ceea ce am învăţat cu evlavie. Nu mai cerceta în ce fel au putut să se întîmple sau să nu se întîmple acestea. Dar dacă crezi ceea ce te sfătuiesc eu, răspunde la acestea». Iar filosoful, încremenit de uimire, a spus : «Cred». Atunci, aducînd mulţumiri pentru biruinţă, îndemna la cele pe care cel mai bătrîn le-a prezentat şi împreună cu care mai înainte urmăreau acelaşi lucru, îi îndemna să fie cu toţii alături de el, jurînd că el nu s-a schimbat pe neaşteptate ci a fost poftit de îndată la creştinism de o putere de negrăit (Sozomen, 1, 17).

CAPITOLUL IV

PRIN CE FEL DE LUPTA ALEXANDRU, EPISCOPUL CONSTANTINOPOLULUI, L-A FĂCUT SĂ TACĂ PE FILOSOFUL PAGINILOR

Se istoriseşte însă — în preajma acestei minuni — despre un fapt al lui Alexandru, episcopul oraşului Constantinopol. Sosind la Bizanţ împăratul Constantin, unii filosofi, venind la el, se plîngeau că acela nu L-ar cinsti pe Dumnezeu precum se cuvine, şi ar practica unele schimbări în cele sfinte, prin introducerea unui nou cult în republică, în afară de acela care a fost respectat de strămoşi şi a fost pe placul conducătorilor greci şi romani pe care i-au avut de-a lungul veacurilor ; şi mai voiau să discute cu episcopul Alexandru despre învăţătură. Dar el nu avea experienţă în acest fel de a purta discuţii, căci dădea mărturie prin modul de viaţă. Căci a fost un om mare şi demn de admiraţie în relaţiile de viaţă.

După ce, la îndemnul împăratului, a primit să poarte discuţia, şi s-au adunat filosofii, care voiau să vorbească toţi ca să se aleagă unul dintre ei, părintele nostru de sfîntă amintire, Alexandru, a cerut ca toţi ceilalţi, oricine ar fi, să păstreze tăcere; şi i-a îndemnat să asculte doar cele ce vor fi spuse şi de unii şi de alţii. Unul dintre ei asumîndu-şi în întregime sarcina discuţiei, sfîntul Alexandru a spus acestui filosof : «în numele lui Iisus Hristos, îţi poruncesc întîi de toate să nu vorbeşti». Şi odată cu acest cuvînt, a trebuit să curme intervenţia. Căci acel om cînd a auzit acel cuvînt, a

fost constrîns să închidă gura. Nu crezi că a fost drept să se ia în considerare dacă nu e socotită mai mare minunea aceasta, ca un om, şi încă filosof, să piardă atît de lesne menirea de a vorbi, decît (faptul că) piatra este ţinută departe de mînă prin puterea cuvîntului, cum spun unii că a făcut Iulian din Caldeea ? Şi totuşi acestea s-au petrecut aşa cum au fost relatate. (Sozomen, I, 17).

CAPITOLUL V

DESPRE CEA DINŢII ADUNARE A EPISCOPILOR ÎN PALATUL DIN NICEEA ŞI DESPRE RENEGAREA LUI ARIE

Intre timp, preoţii care tot veneau îl împingeau pe Arie spre mijloc şi puneau la cale o studiere amănunţită a propunerilor lui. Dar se temeau să se pronunţe cu nesăbuinţă pentru oricare din părţi. Această adunare sfîntă şi venerabilă nu părea străină de amestecul adversarilor. Căci erau printre ei unii, puţini, dar vicleni, şi care se prefăceau că vorbesc pe scurt, ascunzîndu-şi viclenia, şi nu apărau făţiş blasfemia lui Arie. Cînd s-au adunat cu toţii, împăratul a pregătit sala cea mare în palatul regal, avînd grijă să fie puse acolo scaune şi bănci destule pentru toţi cei din ordinul clerical ; pregătind astfel cinstirea care li se cuvenea, i-a poftit să intre şi să ţină sfatul (sinodul) despre cele ce erau actuale. El însă, împăratul, a intrat cel din urmă, împreună cu puţini, avînd o măreţie demnă de laudă, o înfăţişare minunată, purtînd pe chip demnitatea şi mai minunată a modestiei. S-a aşezat în mijlocul lor pe un scaun mai mic decît al altora, cerînd în primul rînd să-i fie îngăduit acest lucru prin voinţa episcopilor. Atunci a luat loc odată cu el acea adunare prea sfîntă. Întîi a fost ales prin sorţi întîistătător marea Eustatie din Antiohia; căci Filogen despre care am pomenit nu de mult, trecuse într-o viaţă mai bună ; iar pe acest bărbat minunat episcopii şi preoţii şi tot poporul de creştini, printr-o hotărîre comună, l-au silit, chiar împotriva voinţei lui, să vină la conducerea acelei Biserici. Aşa că acesta a împodobit fruntea împăratului cu flori de laudă şi, cu sîrgul pe care-1 avea pentru cele sfinte, a pronunţat binecuvîntări. După el, Eusebie care este numit al lui Pamfil. Celor care erau de faţă prea-vestitul împărat le-a adresat îndemnuri de unire şi armonie, reamintindu-le cruzimea tiranilor şi pacea plină de cinstire care a fost instaurată sub domnia sa prin voinţa divină. în acelaşi timp şi întrucît părea un lucru rău şi foarte crud ca, odată nimiciţi duşmanii şi fără ca cineva să se încumete a se împotrivi, preoţii să se insulte între ei şi să se facă de ruşine şi să dea prilej de rîs şi de ocară persoanelor lipsite de credinţă şi fără Dumnezeu, (era cazul ca) atunci cînd a pornit discuţia despre lucrurile sfinte, să se ţină seama de învăţătura Sfîntului Duh în scrierile sfinte. Căci există cărţi ale Evangheliei, spune el, şi ale apostolilor şi scrieri ale vechilor prooroci, care ne învaţă ceea ce cunoaştem despre legea sfîntă. înlăturînd dar lupta pentru vorbele inspirate de voinţa divină, să socotim cu mintea care este rezolvarea problemei. Acestea şi altele asemenea acestora le arăta preoţilor ca unor părinţi, precum un fiu iubitor de tată, străduindu-se să înlăture discordanţa învăţăturilor apostolice *. Cea mai mare parte a sinodului se supunea celor spuse şi îmbrăţişau cu drag unii şi ceilalţi unanimitatea şi curăţia învăţăturilor. Cîţiva însă,

despre care am mai pomenit, şi, înaintea tuturor, Minofante din Efes şi Scythopolit Patrophil, episcopul Teogonie Niceanul şi Narcis din Neronia, care este după Cilicia, care acum se numeşte Irenopol, şi, împreună cu aceştia, Teonas Marmariceanul şi Secund din Egiptul lui Ptolemeu, împotrivin-du-se învăţăturilor apostolice, îl apărau pe Arie : scriind o mărturisire de credinţă, au dat-o adunării în comun. Aceasta, după ce a fost citită de toţi, a fost ruptă pe loc şi a fost declarată falsă şi de rea-credinţă. Iscîndu-se rumoare şi agitaţie generală împotriva lor şi fiindcă toţi învinuiau de trădare adusă de aceia credinţei, cei care s-au temut s-au ridicat şi l-au renegat pe Arie, cu excepţia lui Secund şi Teonas [82]. După ce dar acela a fost nimicit ca un necredincios şi au fost cu toţii de acord în credinţa şi slăvirea care dăinuie pînă azi în Biserică, fiind întărit prin semnăturile tuturor, sinodul s-a încheiat. Cu viclenie totuşi şi lipsă de lealitate bărbaţii numiţi mai sus au consimţit în limitele credinţei — cum stau mărturie atît cele uneltite după aceea de ei împotriva celor care au luptat pentru credinţă, cît şi cele ce sînt cunoscute prin chiar scrierile lor (Teodoret, I, 7).

CAPITOLUL VI

RAPORTUL EPISCOPULUI EUSTAŢIU AL ANTIOHIEI DESPRE SINODUL DE LA NICEEA

Aşadar Eustatie, episcopul Antiohiei, despre care am pomenit la început, a relatat acestea despre ei, arătînd ceea ce s-a făcut şi dovedind hula lor, cînd explică chiar acele cuvinte proverbiale : *«Domnul m-a zidit la începutul căilor Lui, în lucrarea Lui...» (Pilde, 8, 22).* Continui dar chiar de aici, cu cele ce s-au petrecut. Deoarece, din pricina acestui sinod, a venit în oraşul Niceea o mare mulţime şi se puneau întrebări

* Ed. Niv. et Frob. concordanta sinoadelor.

82. La Sinodul I Ecumenic a luat parte şi Arie împreună cu un grup de episcopi care împărtăşeau concepţia lui, între care, Secund al Ptolemaidei (Egipt), Teonas al Marmaricii şi Eusebie al Nicomidei. Arie împreună cu Secund şi Teonas nu au semnat actele sinodale, respingînd categoric termenul *omousios* şi au fost exilaţi în Iliric. După trei luni au fost exilaţi şi Eusebie al Nicomidiei cu Teogonie de Niceea, pentru că n-au recunoscut şi semnat anatema pronunţată împotriva lui Arie, deşi ei semnaseră Simbolul de credinţă niceean (Pr. Prof. I. Rămureanu, cap. *Sinoadele ecumenice,* în *Istoria Bisericească Universală,* voi. I, ed. III-a, Bucureşti, 1987, p. 318—319.

despre felul credinţei, Eusebie, cu vădită neobrăzare, a înfăţişat scrierea blasfematoare care, citită în faţa tuturor, într-o clipă a pricinuit între cei de faţă un mare dezastru din cauza discordiei; dar în acelaşi timp a pregătit pentru autorul ei o înfrîngere fără ieşire. După ce opera a fost luată, scrierea nedreptăţii fiind ruptă in văzul tuturor, unii exponenţi ai păcii au reţinut din tratat numele lui Eusebie, făcând cu toţii plîngere îndreptăţită. însă adepţii lui Arie, temîndu-se să nu fie excluşi dintr-un atît de mare sinod întrunit acolo, în cele din urmă au anatematizat învăţătura interzisă a lui Arie, adăugind de comun acord scrisori şi consemnînd cu mîna lor, şi la fel cu ceilalţi din întregul sinod, recunoscînd că aveau cunoştinţă de aceasta. Cum

însă i-au întrecut pe întîistătători în meşteşugiri şi agerime, ca să spun aşa, aceia care trebuiau mai mult să facă penitenţă au început atunci, mai întîi pe ascuns, după aceea pe faţă, să expună părerile reprobate, întinzînd adesea capcane acelora de care se părea că se lasă convinşi, şi vrînd să arunce sămînţa dihoniei. Şi atunci, temători şi evitînd pe susţinătorii unui sinod atît de important, încercau pe ascuns să combată pe susţinătorii credinţei. Dar nu credem că oameni fără Dumnezeu pot birui legea sfîntă care trebuie venerată şi învăţătura Evangheliei. Căci chiar dacă prind destulă putere, în urmă sînt înfrînţi straşnic, după cum spune glasul proorocului Isaia. Aşa deci a fost cu marele Eustatie. (Teodoret, I, 8).

CAPITOLUL VLT

RAPORTUL LUI ATANASIE ÎN FAŢA AFRICANILOR

Dar rivalul acestuia şi stîlpul apărării adevărului, Atanasie, succesorul vestitului întîistătător Alexandru, cînd a scris celor din Africa a adăugat şi acestea : Episcopii care s-au adunat s-au căznit să nimicească vorbele lipsite de pietate, născocite de arieni, precum că Fiul este făptură şi creatură, cum spuneau ei, din nefiinţă ; şi, a fost cîndva cînd nu a fost; şi că este de o natură care se schimbă. Au pus cuvintele cunoscute din Scripturi : că este de la natură Fiul Unul Născut din Dumnezeu, Cuvîntul, Puterea, înţelepciunea singură a lui Dumnezeu, Dumnezeu adevărat, cum spune Ioan ; şi aşa cum a scris Pavel, *«strălucirea slavei şi chipul fiinţei» (Evrei, 1, 3),* arătînd că este Fiul Tatălui. însă cei care erau în jurul lui Eusebie îndemnaţi de propria lor nebunie vorbeau între ei şi spuneau : să fim de acord, căci şi noi sînitem din Dumnezeu. Un singur Dumnezeu, de la Care sînt toate ; şi *«cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi de la Dumnezeu» (II Cor. 5, 17).* Se gîndeau însă şi la cele scrise în *Păstorul:* întîi de toate să crezi că este un singur Dumnezeu, Care a creat toate şi le-a desăvîrşit şi a hotărît ca să fie din nefiinţă. Dar ceilalţi episcopi, văzînd răutatea lor şi vicleşugul cumplit al necredinţei, au spus mai deschis şi, ca să zic aşa, mai insistent, că este din Dumnezeu, adică au scris cu toţii că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl ; că făpturile, fiindcă nu pot să fie prin ele însele, ci au o origine a existenţei, se spune că sînt de la Dumnezeu. Fiul însă este singurul care este socotit chiar de o fiinţă cu Tatăl. Căci aceasta este caracteristic Celui Unuia-Născut şi Cuvîntului adevărat al Tatălui. Şi aşa s-a ivit prilejul ca să se spună că este de o fiinţă cu Tatăl. După aceea, unii episcopi care pretindeau că sînt puţini, dintre cei care erau socotiţi arieni dacă spun că Fiul nu este creatură, ci numai Puterea şi înţelepciunea Tatălui, şi Chipul etern şi asemenea în toate Domnului, şi cu adevărat Dumnezeu, au fost surprinşi cei din jurul lui Eusebie că îşi făceau semne între ei, căci şi acestea se întîmplă chiar şi la noi ; căci şi noi, spun aceştia, sîntem socotiţi chipul şi slava Domnului. Despre noi se şi spune şi s-a mai spus ; întotdeauna noi pentru că trăim, constituim şi multe puteri. Desigur, orice putere a pornit din ţara Egiptului; se

spune că şi omida şi lăcusta sînt puteri mari. Şi iarăşi : *«Domnul puterilor, cu noi» (Ps., 45, 8).* Dar chiar şi noi sîntem asemenea lui Dumnezeu. Şi nu avem acestea numai pentru că ne-a numit şi fraţi. Dacă însă spun ei că şi Fiul este adevărat Dumnezeu, să nu ne întristăm. Căci este un fapt adevărat. Aceasta este gîndirea stricată a arienilor.

Dar chiar episcopii aceia care au văzut vicleşugul lor, au adunat din Scripturi strălucirea, şi izvorul şi caracteristicile şi imaginea care ţin de fiinţă. Şi aceasta : *«întru lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. 35, 9);* şi : *«Eu şi Tatăl Meu una sîntem» (Ioan, 10, 30).* Şi au scris mai limpede şi pe scurt că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl. Toate cele proorocite au acest înţeles. Căci murmurul lor, ca şi cum aceste cuvinte nu ar fi fost rostite prin autoritatea Scripturilor, este dovedit chiar de către aceştia a fi deşertăciune. Căci chiar aceia care afirmau cu impietate — şi nu după cele scrise, întrucît nicăieri nu se găseşte deplin spus lucrul acesta.că e din ceea ce nu este, şi că a fost cîndva cînd nu a fost — ii învinuiesc pe ceilalţi. De aceea ei nu au fost condamnaţi din cauza cuvintelor scrise, ci prin cele înţelese cu cuget curat. Căci chiar ei, ca şi cei care vorbesc despre gunoaie, au spus tocmai acestea despre lume. Dar episcopii, fără să descopere ei înşişi cuvintele, ci avîndu-le de la Părinţi, au consemnat mărturiile. Căci preoţii vechi dinaintea lor — vreo sută treizeci din Roma cea mare şi din oraşul nostru — i-au acuzat pe toţi cei care spun că Fiul este făptură sau creatură şi că nu este de o fiinţă cu Tatăl. Şi acest lucru îl ştia Eusebie, episcopul din Cezareea, cel dintîi apărător al sectei lui Arie ; pînă la urmă însă a subscris la sinodul de la Niceea. Le-a scris şi cetăţenilor săi, confir-mîndu-le că ştie şi alţi episcopi învăţaţi şi celebri din vechime care au subscris la dumnezeirea Tatălui şi a Fiului, folosind termenul de consubstanţialitate. Aceştia deci, de teama Sinodului au recunoscut credinţa mărturisită, după îndemnul proorocului care spunea : *«Poporul acesta Mă cinsteşte cu buzele, dar inima lor e departe de Mine» (Isaia, 29, 13).* Dar Teona şi Secund, refuzînd să consimtă, au fost condamnaţi. Iar în urmă venind în sinod douăzeci, au subscris hotărîrii privind vieţuirea în biserici. (Teodoret, I, 8).

CAPITOLUL Vm

DESPRE SABIN, EPISCOPUL MACEDONIENILOR

Să nu dăm crezare lui Sabin care i-a numit pe aceia proşti şi nepricepuţi. Căci Sabin, episcopul macedonienilor din Heracleea Traciei. după adunarea acelora şi cele care au fost dezvăluite din cele scrise prin diferite sinoade preoţeşti, nu a ţinut seama de aceia care s-au întrunit la Niceea, ca şi cum aceia ar fi fost nişte proşti şi necunoscători : fiindcă nu înţelegea că şi acela care, după o examinare atentă, mărturiseşte credinţa lui Eusebie, recunoaşte că nu le-a luat în seamă. Şi, după bunul lui plac, unele lucruri le-a trecut cu vederea, pe altele le-a minimalizat ; şi le-a însuşit însă pe toate cîte-1 ajutau puterile lui să înţeleagă. Şi îl laudă pe Eusebie din Pamfilia ca pe un martor demn de încredere ; totodată îl laudă şi pe împărat, ca pe unul care ar formula învăţături ale creştinilor. învinuieşte însă credinţa mărturisită

la Niceea, ca pe una formulată de nişte proşti care nu ştiu nimic ; şi dispreţuieşte spusele aceluia pe care obişnuia să-1 considere drept, înţelept şi martor fără de minciună. Căci spune Eusebie că dintre bărbaţii lui Dumnezeu întruniţi la Niceea, unii au strălucit prin înţelepciunea cu-vîntului, alţii au fost lăudaţi pentru cumpătarea în viaţă ; aceasta, pentru că împăratul care era de faţă stabilise dintru început ca toţi să fie cu totul de acord şi să continue în aceeaşi direcţie. în felul acesta cele contrarii spuse de Sabin, ca şi cele ale lui Eusebie şi ale tovarăşilor lor sînt recunoscute şi unele şi altele. Şi dacă cineva a avut vreun rol, ne vom aminti de Sabin. Iar acordul, cu privire la credinţă, formulat la marele sinod de la Niceea şi lăudat de Eusebie cu voce limpede, acesta este numit şi Simbolul Niceean. (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL, IX

DESPRE CREDINŢA SINODULUI DIN NICEEA

Credem într-Unui Dumnezeu, Tatăl atotputernic, făcătorul tuturor celor văzute şi nevăzute. Şi într-Unui Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, născut din Tatăl, Unul născut, adică de o fiinţă cu Tatăl; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, Cel de o fiinţă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut, şi cele din cer şi cele de pe pămînt. Care pen+ru noi oamenii şi pentru a noastră mîntuire a coborît, S-a întrupat şi S-a făcut om ; şi a pătimit, şi a înviat a treia zi, şi S-a înălţat la ceruri ; şi Care va veni să judece viii şi morţii. Şi în Duhul Sfînt. Insă pe cei care spun : Era pe cînd nu era ; sau, nu era înainte să fie ; sau a fost făcut din cele ce nu existau; sau că este din altă fiinţă ori substanţă ; sau creat, sau că Fiul lui Dumnezeu se schimbă — pe toţi aceştia Biserica universală şi apostolică îi anatematizează. Această credinţă vrednică de cinstire au recunoscut-o şi au îmbrăţişat-o trei sute optsprezece părinţi; şi, aşa cum spune Eusebie, au expus-o în scris în acord unanim. Numai cinci nu au fost de acord, nevrînd să recunoască cuvîntul consubstanţialitate : întîistătătorul Eusebie din Nicomidia, Teogonie din Niceea, Mares din Calcedonia, Teonas Marmaricenul şi Secund din Ptolemeea ; aceştia spuneau că consubstanţial este ceea ce este din cineva, fie din naştere, fie din derivare, fie din sădire. Din sădire — ca un rod din rădăcină ; din derivare — ca fiul unui tată ; din naştere însă, ca două sau trei verigi de aur. Dar, spun ei, Fiul lui Dumnezeu nu este potrivit cu nici una din aceste posibilităţi. De aceea spuneau ei că în credinţă nu e cazul să nu te contrazici. Bărbaţii numiţi mai sus şi care nu au ţinut seama mai ales de cuvîntul consubstanţialitate nu au vrut să subscrie la depunerea lui Arie. Aşa că sinodul l-a anatematizat pe Arie şi pe toţi tovarăşii săi, adăugind că nimeni să nu se apropie de el în Alexandria. Şi, la îndemnul împăratului, l-a trimis de îndată în exil, pe Arie şi pe cei din preajma lui Eusebie, şi pe Teogonie şi pe toţi care erau împreună cu ei. (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL X

CUM AU FOST PRIMIŢI EUSEBIE ŞI TEOGONIE, DUPĂ CE AU TRIMIS SCRISOARE DE PENITENŢĂ

Eusebie şi Teogonie, după un exil de scurtă durată, trimiţînd scrisoare de penitenţă, au recunoscut credinţa în consubstanţialitate, lucru pe care îl vom explica, cum şi felul cum au procedat. Atunci însă în sinod Eusebie, numit din Pamfilia Cezareii Palestinei, fiind ales episcop, prea puţin dîndu-şi seama şi neluînd în consideraţie că trebuie să respecte termenii credinţei, împreună cu toţi ceilalţi, adică să fie de acord şi să subscrie cu întreaga mulţime a credincioşilor repartizaţi diocezei sale, a subscris termenii credinţei, şi pretutindeni unde ţinea predică interpreta cu subtilitate cuvîntul consubstanţialitate. Aşa că nimeni nu a putut avea vreun dubiu asupra lui în această problemă. Există însă cuvinte care au fost consemnate în felul acesta de însuşi Eusebie (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL XI

EPISTOLA LUI EUSEBIE DIN PAMFILIA DESPRE CREDINŢA SINODULUI DE LA NICEEA, ADRESATĂ CELOR DIN PALESTINA

Credem că şi voi, dragii mei, aţi învăţat din alte ocazii că zvonul de obicei o ia înaintea vorbelor răspîndite despre cele petrecute. Dar pentru ca adevărul auzit în felul acesta să nu vă fie anunţat într-alt fel, a trebuit să vă facem cunoscute în primul rînd cele prezentate nouă în scris despre credinţă. Căci şi Domnul nostru, trimiţîndu-Şi apostolii să propovăduiască, spune : *«Mergînd învăţaţi toate neamurile, botezîn-du-le în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei 28, 19).* Despre acestea vă şi spunem că aşa le-am primit şi aşa le ştim, dar chiar de curînd aşa le-am cunoscut şi aşa le-am ştiut, şi pînă la moarte vom stărui pentru această credinţă anatematizînd orice erezie fără Dumnezeu. Toate acestea le-am aflat din inimă şi din suflet, prin care le-am cunoscut noi înşine, iar acum afirmăm cu bună credinţă ceea ca ştim şi spunem în faţa Atotputernicului Dumnezeu şi a Domnului nostru Iisus Hristos : vă vom arăta prin dovezi şi vă vom încredinţa că şi în trecut aşa am crezut şi am propovăduit. După ce am arătat limpede această credinţă, nu mai încape nici o îndoială. Căci şi împăratul nostru, iubitor de Dumnezeu, a dovedit cel dintîi că are această credinţă şi a mărturisit că şi el ştie astfel ; şi ne-a îndemnat să fim cu toţii de acord întru această credinţă, să respectăm învăţăturile ei introducînd şi adăugind doar cuvîntul consubstanţialitate. Şi chiar el a interpretat acest cuvînt spunînd : că nu se spune consubstanţial după patimile trupului, nici nu subzistă din Tatăl, nici după vreo micşorare. Şi că natura nu poate subzista inteligibilă fără materie şi necorporală fără vreo patimă corporală, ci trebuie înţeleasă mai bine prin unele raţiuni sfinte şi de negrăit.

Astfel medita prea înţeleptul şi prea cucernicul împărat. Indicînd interpretarea credinţei, aşa cum a fost expusă de ei, de o fiinţă cu Tatăl şi consubstanţial ou Tatăl, aceasta nu a fost lăsată fără examinare. Căci au avut loc consfătuiri şi dialoguri, şi cugetul aprofunda înţelesul celor spuse. Şi ceea ce spuneau despre fiinţă, însemna

pentru ei precizarea că este din Tatăl şi nu că este ca o parte a Tatălui. De aceea şi nouă ni se părea că este bine chibzuit să fim de acord în cuget cu doctrina credinţei care învaţă că Fiul este din Tatăl, şi nu că este o parte a fiinţei Lui. De aceea şi noi am fost în cuget de acord, fără să respingem cuvîntul de consubstanţialitate, avînd în faţa ochilor noştri intenţia de pace şi fără să ne depărtăm de înţelegerea cea mai adevărată. După asta am acceptat chiar şi că e născut, nu făcut; fiindcă făcut, spunem că este lucrarea comună a celorlalte făpturi create de Fiul şi cu care mărturisim şi propovăduim că Fiul nu are nimic asemănător. De aceea spunem că El nu este făptură, ceea ce se potriveşte cu acele lucruri care sînt făcute de El, ci că este, mai presus de făptură, întru totul din fiinţa pe care se pare că învăţătura dumnezeiască o arată ca născută din Tatăl; desigur, numai pentru că există un singur Făcător de negrăit şi de neînchipuit al întregii naturi. Astfel, raţiunea cercetată cunoaşte şi că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl, nu după măsura trupurilor şi nici apropiat vieţuitoarelor muritoare. Căci nu e nici prin împărţirea fiinţei, nici prin slăbiciunea sau schimbarea fiinţei sau puterii părinteşti. Pentru toţi ceilalţi însă natura nenăscută a Tatălui le este străină. Dar trebuie propovăduit că Fiul este de o fiinţă ou Tatăl, pentru că Fiul nu are nimic egal cu creaturile făcute de Dumnezeu, ci este asemănător prin toate felurile numai Tatălui care L-a născut şi nu este din nici o altă substanţă sau esenţă, ci din Tatăl. Şi lucrul acesta ni s-a părut că trebuie consimţit că a fost bine interpretat : căci ştim că şi unii episcopi din bătrîni, şi scriitori iscusiţi şi nobili, au folosit cuvîntul de consubstanţialitate în învăţătura despre Tatăl şi Fiul, adică în raţionamentul divin.

Acestea deci au fost spuse despre credinţa formulată asupra căreia am consimţit cu toţii, nu fără atenţie, dar după înţelesurile expuse pe faţă chiar la întrebările împăratului iubitor de Dumnezeu, şi fiind de acord cu raţiunile expuse mai înainte, am crezut că, după credinţă, anatematizarea acelora a fost pronunţată fără asprime, pentru că această interpretare nu interzicea folosirea cuvintelor în scrierile sfinte. De aici s-a creat o întreagă confuzie şi o lipsă de disciplină în toate Bisericile. într-adevăr, nici o Scriptură de inspiraţie divină nu spunea : din cele ce nu existau ; sau, a fost cîndva cînd nu a fost, şi cele spuse de ceilalţi, ni s-a părut lipsit de raţiune să spunem sau să propovăduim acestea ; căci nici înainte nu obişnuiam să folosim asemenea vorbe.

V-am scris acestea, dragii mei, din necesitatea de a vă aduce la cunoştinţă punctul nostru de vedere şi părerea generală. Şi pentru că, judecind drept, unele lucruri scrise atunci ne jigneau într-un fel; dar după aceea ne-am însuşit cele care nu erau supărătoare. De aceea, analizînd cu mărinimie sensul cuvintelor, am hotărît să fim de acord asupra acelor lucruri care au fost mărturisite chiar de noi în expunerea credinţei.

Acestea le-a explicat Eusebie al lui Pamfil în scrisorile trimise în Cezareea Palestinei ; iar Bisericilor din Alexandria, din Egipt, din Libia şi din Pentapole şi celor care le sînt învecinate, sinodul le-a scris acestea într-un decret comun. (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL XII

EPISTOLA SINODULUI DIN NICEEA ADRESATA ALEXANDRIEI ŞI EGIPTULUI

Marii şi sfintei, prin harul Domnului, Biserici din Alexandria şi prea iubiţilor fraţi adunaţi din Egipt, Libia şi Pentapole, episcopii întruniţi şi ţinînd marele şi sfîntul sinod din Niceea, le trimitem sănătate întru Domnul.

Deoarece prin harul lui Dumnezeu şi al împăratului nostru Constantin, mare iubitor de Dumnezeu şi care ne-a întrunit din provincii şi cetăţi diferite în oraşul ales, s-a ţinut un mare şi sfînt sinod, ni s-a părut cu totul necesar să vă trimitem şi vouă scrisori de la acest sfînt şi cinstit sinod, ca să ştiţi cele ce s-au dezbătut şi s-au examinat, cele ce s-au hotărît şi s-au semnat. într-adevăr, înainte de toate, învăţăturile lui Arie şi ale celor de o părere cu el sînt considerate ca fiind lipsite de credinţă şi nedrepte şi fără Dumnezeu, în prezenţa împăratului nostru Constantin, iubitorul de Dumnezeu, care însuşi a fost de acord cu hotărîrea tuturor de a fi anatematizată ca lipsită de credinţă şi nedreaptă şi fără Dumnezeu secta lui, cuvintele ca şi termenii pe care îi foloseau, hulind pe Fiul lui Dumnezeu şi spunînd : că este din cele ce nu existau ; şi iarăşi, că a fost cîndva cînd nu a fost. Dar cum a fost, sau iarăşi cum nu a fost ? Şi spunînd pentru liberul arbitru că Fiul lui Dumnezeu este capabil de răutate sau de virtute, îl numeau creatură şi făptură. Aşadar sinodul sfînt şi universal a anatematizat toate acestea ca lipsite de socotinţă şi de minte şi ca hulă şi nu a fost de acord nici să mai audă de secta fără credinţă, de nebunia ei, şi nici să se caute înţeles sensurilor ei neadevărate.

Iar despre cele ce s-au petrecut, ce fel de termen au avut, despre toate aţi şi auzit, sau veţi auzi : Nu cumva să vi se pară că insultăm un bărbat pentru greşeala lui de a da poveţe demne de mustrare. Dar lipsa lui de credinţă a fost atît de evidentă încît pînă şi Teonas Marmarioea-nul şi Secund Ptolemeul s-au folosit de ea. Căci şi ei au fost condamnaţi. Dar harul de nespus al lui Dumnezeu — nimicind sectele acelea rele, şi hula, ca şi dezbinarea şi cutezanţa unora, şi vrajba, după ce s-a anunţat avertizarea (neliniştea), infirmînd-o — a liberat Egiptul. Mai ră-mîneau cele care s-au săvîrşit prin răutatea lui Meletie şi a acelora care sînt cîrmuiţi de el, chiar şi din partea aceea pe care s-a bizuit sinodul, ceea ce vă aduc la cunoştinţă, prea iubiţi fraţi. Căci Sinodul, în îndurarea sa, a hotărît că şi Meletie (care, pe bună şi chibzuită dreptate, nu merita nici o îndurare) să rămînă în oraşul lui, dar fără să aibă nicidecum vreo putere, nici să aleagă, nici să cîrmuiască, nici vreo provincie, nici în orice oraş s-^ar arăta, şi să aibă doar numele neîntinat. Dar aceia oare au fost numiţi de el ou puterea de a avea rang şi slujire prin hirotonie harică, ca şi cum ar fi, în toate privinţele, succesorii tuturor celor aleşi în fiecare parohie şi Biserică de prea iubitul colitur-ghisitor al nostru Alexandru, pentru aceştia s-a hotărît ca ei să nu aibă nici o putere de a alege, şi numele lor să nu fie date pe faţă şi să nu întreprindă nimic în afara voinţei Bisericii universale al cărei întîistă-tător era Alexandru. Căci cu harul

lui Dumnezeu şi rugăciunile voastre nu au fost aflaţi în vreo schismă ; dar rămînînd fără pată în Biserica apostolică şi universală, se cuvine să aibă puterea de a alege pe oricine şi să se dea numele acelora care sînt vrednici de preoţie ; şi să facă absolut totul conform legii şi hotărîrilor Bisericii. Dacă se va întîmpla ca unul din Biserică să se săvîrşească din viaţă, atunci să fie promovaţi în rangul celui decedat aceia care au fost ridicaţi de curînd, dar numai dacă vor fi consideraţi vrednici şi-i va alege poporul, cu aprobarea şi asentimentul episcopului marelui oraş, Alexandria. în felul acesta s-a îngăduit şi pentru toţi ceilalţi.

Cu privire la Meletie [83] însă nu s-a hotărît nicidecum în acelaşi fel, din cauza lipsei lui de supunere dovedită pînă atunci, cît şi din cauza obrăzniciei şi înclinării lui spre răutate : că să nu se dea nici o autoritate sau putere unui om care ar putea din nou să dea aceleaşi exemple de nesupunere.

Acestea sînt deosebite şi potrivite pentru Egipt şi în Biserica marelui oraş,

83. Episcop de Licopolis în Tebaida Egiptului, Meletie a iniţiat schisma ce-i poartă numele, în timpul persecuţiilor de la începutul secolului al IV-lea. Schisma a durat circa şase decenii şi a produs mari neajunsuri ortodoxiei egiptene. Pentru raţiuni de iconornie bisericească, Sinodul I Ecumenic nu a luat măsuri împotriva lui Meletie, acesta ipierzlnd doar drepturile episcopale.

Alexandria. Dacă însă se hotărăşte altcumva, sau se stabileşte o altă învăţătură, în prezenţa prea iubitului nostru frate întru preoţie, Alexandru, el fiind de faţă va putea să vă lămurească mai precis, ca unul care a înfăptuit şi a comunicat cele petrecute. Dar să vă anunţăm şi concordanţa Sfintelor Paşti, căci în rugăciunile voastre trebuie orîn-duit şi acest lucru ca, — aşa cum toţi fraţii din Răsărit, care la început îl celebrau odată cu iudeii, acum îl celebrează odată cu romanii şi cu voi şi cu toţi cei care prăznuiau Pastile de la început —, de acum trebuie să-1 prăznuiască la vremea aceasta.

Bucurîndu-vă aşadar pentru cele ce s-au petrecut şi pentru pacea şi buna înţelegere între toţi, şi pentru faptul că orice erezie a fost smulsă din rădăcini, sprijiniţi-1 pe fratele nostru întru preoţie, pe episcopul nostru Alexandru, care ne-a bucurat cu prezenţa sa şi care s-a trudit atîta pentru pacea voastră, chiar în vremea aceasta. Rugaţi-vă totodată şi pentru noi toţi, pentru ca cele bine hotărîte să aibă putere prin Domnul nostru Iisus Hristos, fiind făcute cu voinţa de bine, aşa credem, a lui Dumnezeu Tatăl, şi întru Sfîntul Duh, a Cărui slavă este în veci. Amin.

Treimea veşnic consubstanţială este Dumnezeu (Teodoret, I, 9 ; Socrate, I, 6).

CAPITOLUL. XIII

PENTRU CE CONSTANTIN L-A CONVOCAT LA SINOD PE ACESIE, EPISCOPUL NOVAŢIENILOR

Din această epistolă a Sinodului e clar că nu numai Arie şi cei care gîndeau la fel ca el au fost anatematizaţi, ci şi spusele sectei lui; şi pentru că au căzut de acord asupra Paştelui, l-au sprijinit pe ereziarhul Meletie.

Dar zelul împăratului mă îndeamnă să amintesc şi alte lucruri voite de el şi felul în care vedea el buna înţelegere. Căci avînd viziunea păcii în Biserică, 1-a chemat la sinod şi pe Acesie, episcopul credinţei novaţienilor[84]. După ce dar a fost consemnată şi întărită prin scris de către sinod definiţia credinţei, împăratul 1-a întrebat pe Acesie

84. întemeiată de preotul Novaţian la Roma, pe la jumătatea secolului al IH-lea secta novaţienilor, sau a «catharilor», avea un caracter rigorist. Novaţienii înlăturau pe cei ce săvîrşeau păcate grele după botez, rebotezau pe cei veniţi la secta lor, interziceau a doua căsătorie. Secta s-a răspîndit în toată lumea creştină şi a durat sute de ani. Novaţian, om deosebit de învăţat, a reuşit să fie hirotonit episcop constituindu-şi în cadrul sectei sale propria episcopie, aceasta întîmplîn-du-se pe timpul episcopului Corneliu (250—253). De la Novaţian a rămas un tratat de dogmatică, intitulat: De *Trinitate.*

dacă şi el e de acord cu această credinţă, cu hotărîrea privind sărbătorirea Paştelui. Iar acela spuse : Nu am cunoştinţă, împărate, de o definiţie dată de sinod. Aşa că încă de mult şi de pe vremea apostolilor eu singur am luat cunoştinţă şi despre cuvîntul credinţei şi despre data sărbătoririi Paştelui. Apoi, întrebat din nou de împărat: Dar pentru ce te-ai despărţit de comunitate ? —, el a reamintit cele ce s-au petrecut sub Deciu în timpul persecuţiei şi a adus în discuţie precizarea regulii foarte severe : că nu trebuie să fie vrednici de împărtăşirea cu cele sfinte aceia care, după botez, au săvîrşit un păcat pe care Sfînta Scriptură îl numeşte păcat de moarte, ci trebuie să fie poftiţi să se pocăiască, să aibă nădejdea iertării nu de către preoţi, ci numai de către Dumnezeu care are puterea de a ierta păcatele. După ce Acesie a spus acestea, împăratul zise : O, Acesie, pune scara şi, dacă poţi, urcă singur în cer.

Acestea nu au fost spuse nici de Eusebie al lui Pamfil, şi nici de alţii. Eu însă le-am auzit de la un bărbat care nu a minţit niciodată, care era şi foarte bătrîn şi relata aşa cum a văzut cele ce s-au petrecut în sinod. (Socrate, I, 6).

CAPITOLUL XIV

PENTRU CE AU FOST STABILITE CANOANELE BISERICEŞTI ŞI DESPRE SĂRBĂTORIREA A DOUĂZECI DE ANI DE DOMNIE AI LUI CONSTANTIN

Iar Sinodul, vrînd să îndrepte viaţa oamenilor, şi a celor care rămîn în Biserică, a stabilit legi pe care le numim canoane. în prevederile acestora unii erau de părere să se introducă o lege prin care episcopii, preoţii, diaconii şi ipodiaconii să nu se culce cu soţiile pe care le avuseseră înainte de hirotonisire. Dar mărturisitorul Pafnutie, ridicîndu-se în public, i-a contrazis, mărturisind că sînt demne de cinste căsătoriile şi zicînd că este castă convieţuirea cu soţia proprie. Şi a sfătuit sinodul să nu statornicească o asemenea lege, afirmînd că aceasta ar constitui o pricină gravă de desfrîu fie pentru ei înşişi, fie pentru consoartele lor. Şi acestea le-a expus Pafnutie, deşi nu cunoştea cele ale căsătoriei. Şi Sinodul a lăudat opinia lui şi nu a luat nici o hotărîre în privinţa aceasta, şi a lăsat totul la voia fiecăruia, fără constrîngere (Sozomen, I, 22).

Odată hotărîte acestea în sinod, s-a întîmplat să vină vorba de sărbătorirea a douăzeci de ani de domnie ai împăratului Constantin. Şi este un obicei al romanilor să celebreze printr-o sărbătoare publică 7 — Casiodor fiecare deceniu al unui împărat. Constantin deci, socotind că este potrivit, a poftit atunci sinodul la ospăţ şi l-a cinstit cu daruri cum se cuvine. Celor care îndemnau la buna înţelegere intre credinţe şi la pace tuturor celor care erau în Niceea . să se scrie despre cele stabilite în sinod celor care au lipsit, poftindu-i să renunţe la orice discordie, şi să între unii şi alţii, fiind rugat să vorbească, le-a grăit la despărţire se supună credinţei formulate în sinod. Că această credinţă nu este altceva decît hotărîrea lui Dumnezeu se vede din consensul stabilit prin Sfîntul Duh de atîţia preoţi de valoare şi recunoscut, după cercetarea foarte amănunţită şi după mustrarea tuturor celor ce se îndoiau (Sozomen, I, 23).

CAPITOLUL XV

SCRISOAREA LUI CONSTANTIN, DESPRE ARIE ŞI SCRIERILE LUI

Prea măritul împărat Constantin, Biruitorul, către episcopi şi popor.

Arie, luîndu-se după cei răi şi lipsiţi de credinţă, se cuvine să sufere şi pedeapsa acelora. Şi Porfiriu [85], duşman al credinţei dumnezeieşti, dînd la iveală scrieri duşmănoase faţă de religie, a meritat să do-bîndească o vrednică pedeapsă, în aşa măsură încît cu timpul i-a fost spre ocară şi l-a acoperit de ruşine. Iar acum a hotărît ca Arie şi cei din secta lui să se numească porfirieni : pentru ca, imitînd obiceiurile acelora, să aibă parte de numele lor. Cu privire la acestea însă, dacă se găseşte ceva din scrierile lui Arie, să fie aruncate în foc, pentru ca să piară nu numai doctrina lui coruptă, dar să nu poată rămîne nici un comentariu despre ea. Şi poruncesc chiar oa, dacă cineva este descoperit că a ascuns scrieri ale lui Arie şi nu le-a încredinţat repede focului fără să facă cunoscut, să fie pedepsit cu moartea. De îndată ce a fost găsit vinovat de aceasta, să suporte pedeapsa capitală. Dumnezeu să vă aibă în pază. Amin. (Socrate, I, 6).

CAPITOLUL XVI

SCRISOAREA ACELUIAŞI, CÂTRE EUSEBIE DIN PALESTINA, PRIVIND REDACTAREA CĂRŢILOR SFINTE ŞI PURIFICAREA MORMÎNTULUI DOMNULUI

Constantin cel Mare, Biruitorul şi Evlaviosul, către Eusebie. După cum am aflat, în oraşul care-mi poartă numele, o mare mulţime de oameni, veghind la mulţumirea Dumnezeului şi Mîntuitorului

85. Porfiriu (232—304) a fost unul dintre elevii lui Plotin <f 270). A scris o carte cu titlul Contra *creştinilor.*

nostru, s-a dedicat prea sfintei Biserici; pentru ca acest progres să fie eficient, s-a considerat că era necesar să se ridice în el chiar mai multe biserici. De aceea, după

cum este şi voinţa mea, se cade să fac cunoscut înţelepciunii tale dorinţa ca să porunceşti să fie scrise, de către iubitori iscusiţi ai antichităţii, care cunosc perfect meseria, cincizeci de cărţi, din pergament, bine întocmite şi uşor de mînuit, ale Sfintei Scripturi, a căror întocmire şi folosinţă ştii cît este de necesară bisericilor. Au fost trimise scrisori, pentru liniştea mea, către consulul provinciei, ca să se îngrijească să dea toate cele trebuincioase întocmirii lor. Dar, ca să fie întocmite mai repede cărţile indicate, va fi nevoie de străduinţa ta. Căci s-a stabilit, prin autoritatea scrisorii mele, să primeşti două vehicule publice pentru transportul lor. în felul acesta şi cărţile vor fi transportate în cele mai bune condiţii pînă în faţa ochilor mei, dar să fie şi însoţite de un diacon din Biserica ta ; cînd acesta va ajunge la mine, va cunoaşte dărnicia evlaviei mele. Dumnezeu să te aibă în pază, prea iubite frate.

E de ajuns atîta pentru ce trebuia spus; trebuie ştiut mai limpede în ce fel prea strălucitul împărat a luat hotărîrea să se străduiască pentru cele sfinte. Am să adaug dar cele ce s-au înfăptuit privitor la curăţirea mormîntului.

Aflînd că unii nobili şi persoane care celebrau cultul idolilor aco-periseră mormîntul Domnului, în intenţia de a da uitării amintirea mîntuirii, şi zidiseră deasupra un templu închinat unui geniu al des-frîului, adică Venerei[86], pentru ca acolo să aducă insulte prin cîntecele fecioarelor, a ordonat să fie dărîmat acest templu blestemat, iar praful lui pîngărit să fie aruncat la sacrificiile funerare şi împrăştiat departe de oraş. Apoi să fie înălţat lui Dumnezeu un sanctuar mare şi frumos, aşa cum se vede din epistola trimisă lui Macarie, episcopul oraşului. (Teodoret, I, 16).

CAPITOLUL XVII

CARTE DE POCĂINŢĂ TRIMISĂ DE EUSEBIE ŞI TEOGONIE

Eusebie şi Teogonie, trimiţând celor mai mari episcopi carte de pocăinţă, au fost rechemaţi din exil, la porunca împăratului, şi şi-au căpătat înapoi bisericile, alungîndu-i pe aceia care au fost numiţi în locul lor, adică : Eusebie pe Amfion, iar Teogonie, pe Crestus.

86. In mitologia romană, Venera sau Venus era considerată zeiţa vegetaţiei sau a fertilităţii. Mai tîrziu a fost identificată cu Afrodita, zeiţa dragostei şi a frumuseţii.

Iată cuprinsul acelor cărţi de pocăinţă :

Fiind osîndiţi de sfinţia voastră înainte de judecată, am fost nevoiţi să îndurăm cu răbdare cele hotărîte de Sfîntul Sinod. Dar fiindcă este total lipsit de logică să dăm calomniatorilor împotriva noastră înşine dovada tăcerii, facem cunoscut că noi am revenit împreună întru credinţă şi că, cercetîndu-i sensul, ne-am împăcat cu toţii cu cuvîntul consubstanţialitate ; nu am mai perseverat în erezie, amintindu-ne de neîncrederea Bisericii care ne stăruia în minte. Şi spre mulţumirea celor care trebuiau să ne sfătuiască pe noi, am subscris întru credinţă. N-am subscris însă

anatematizarea, dar nu fiindcă ne acuzau credința, ci pentru că nu credem că este așa cel care a fost acuzat, fiind asigurați de cel care ne-a trimis scrisoarea nouă, și prin convorbirile avute între noi. Dacă, dar, Sfîntul Sinod al vostru este mulțumit că nu ne-am împotrivit, ci ne-am supus hotărîrii voastre, vă aducem mulțumire și prin această relatare : nu exilul l-am suportat cu mare greutate, ci excluderea noastră, în urma bănuielii de erezie. Căci dacă ne socotiți pe noi vrednici să ne arătăm acum în fața voastră, veți fi cu toții de acord și veți da hotărîrea voastră și asupra aceluia care acum este acuzat : fiindcă veți considera sfințiile voastre că merită clemența și rechemarea. Căci este absurd ca acela care, fiind socotit vinovat, să fie rechemat pentru mulțumirea acelora care și-au pierdut încrederea în el ; după cum și noi, prin tăcere, am prilejuit o judecată de învinuire tocmai împotriva noastră. Socotiți-ne deci vrednici, așa cum se cuvine cinstirii voastre, și să amintiți împăratului, mare iubitor al lui Dumnezeu, și să vă ocupați de rugămințile noastre și grabnic să vă gîndiți la noi, așa cum se cuvine din partea voastră.

Aceasta este cartea (de pocăință) a revenirii lui Eusebie și a lui Teogonie. Din cuvintele ei însă presupun că aceștia au subscris-o sub îndemnul credinței, dar nu au voit să consimtă la condamnarea lui Arie. Din acestea rezultă că și Arie a fost rechemat înaintea acestora. Dar deși se pare că acestea s-au petrecut astfel, totuși i-a fost interzis să intre în Alexandria. Aceasta se vădește însă din intențiile lui, pe care s-a descoperit după aceea că le-a urzit în timpul penitenței lui, așa cum se va da pe față la vreme potrivită. (Socrate, I, 10).

CAPITOLUL XVIII

DESPRE CONSACRAREA ȘI PODOABELE ORAȘULUI ȘI DESPRE CULTUL CELOR DIN IERUSALIM ȘI DESPRE LEMNUL CRUCII CA ȘI DESPRE CUIELE CU CARE A FOST ȚINTUIT DOMNUL

Intre timp, după sinod, împăratul se arăta bucuros. Imediat după ce au fost sărbătoriți public cei douăzeci de ani ai săi de domnie, a pornit cu grabă la zidirea de biserici. Și făcea aceasta în fiecare oraș, ca și în orașul care-i purta numele. (Socrate, I, 12). Deoarece toate îi reușeau din plin, a vrut să locuiască într-un oraș al lui. Venind la oîmpia situată în fața Ilionului[87], lîngă Helespont[88], deasupra mormîntului lui Aiax[89], unde au avut tabăra aheii[90] cînd luptau împotriva Troiei, a desemnat orașul și a făcut porțile care se văd și astăzi de cei care vin pe mare. Pe cînd se îndeletnicea cu acestea, i-a apărut Dumnezeu în somn și l-a sfătuit să-și aleagă alt loc și îndrumîndu-1 către Bizanț, în Tracia, i-a porunci să locuiască* acolo. (Sozomen, II, 2).

Și fiindcă de la început a fost numit Bizanț, a mărit orașul și l-a înconjurat ou un zid înalt și, împodobindu-1 cu diferite construcții, l-a făcut la fel cu Roma imperială (An. 333). Și dîndu-i numele Constanti-nopol, a întărit prin lege ca să fie numit a

doua Romă ; aşa este cunoscută legea înscrisă pe o coloană de marmură aşezată în Strategiu, lîngă statuia ecvestră a lui. Şi a înălţat în acest oraş două biserici, numindu-le pe una «Irina» şi pe cealaltă, «a Apostolilor».

Dar, aşa cum am mai spus, Constantin nu numai că a făcut să sporească învăţătura creştinilor, dar a distrus şi temple ale paginilor. A ridicat statui împodobite în public în oraşul Constantinopol şi a ridicat tripodium-uri, în spectacolele de circ, de care să-şi amintească cei care le-au văzut. (Socrate, I, 12).

Intre timp Elena, mama împăratului, după numele căreia satul principal din Drepanum a fost numit oraşul Helenopol, fiind sfătuită în somn, s-a dus grabnic la Ierusalim; şi găsind Ierusalimul pustiu şi fără pază, a căutat mormîntul lui Hristos. Deşi cu mare greutate, l-a găsit totuşi (An. 325). Aşa că a dat poruncă să fie dărîmat imediat acel templu blestemat. Şi a fost dat la iveală monumentul înălţat Domnului, iar în jurul lui, trei cruci dărîmate, şi cuie, şi totodată şi titlul scris cu litere ebraice,

87. Unul dintre numele oraşului Troia.
88. Vechi nume al strîmtorii Dardanele, care uneşte Marea Egee şi Marea de Marinară.
89. Aiax a fost fiul lui Oileus, regele locrienilor. Renumit prin vitejia sa in războiul troian, este socotit al doilea după Ahile în ceea ce priveşte iuţeala picioarelor.
90. Grecii din regiunea Ahaia, la Nord de Peloponez»

greceşti şi latineşti : IISUS NAZARINEANUL REGELE IUDEILOR. (Socrate, I, 13). Se zice că unul, chiar mort, la atingerea crucii, ar fi înviat. Despre lemnul acesta Sibilla a spus paginilor : «O, *de trei ori fericit lemnul pe care a fost răstignit Domnul.*'» [91]. Atunci însă au început îndoielile : oare cruce a fost a Domnului şi care ale tîlharilor ? De aceea Macarie, întîistătătorul oraşului, a rezolvat în felul următor problema acestor îndoieli. Oferind una din acele cruci, împreună cu o cuvîntare hotărîtă, unei femei renumite prin nobleţea ei, chinuită de o îndelungată suferinţă, a recunoscut puterea Mîntuitoru-lui. Căci de îndată ce crucea a atins femeia, a alungat suferinţa cumplitei boli şi i-a redat femeii sănătatea (Sozomen, II, 1).

Tot aşa mama împăratului, dorind să cunoască cu care cuie au fost găurite mîinile lui Hristos, a pus unele în coiful împăratului, pentru ca, apărat de providenţă, capul fiului ei să îndepărteze suliţele în război ; pe altele le-a amestecat cu frîul calului, din grijă pentru împărat, împlinind astfel vechea profeţie. Căci proorocul Zaharia a strigat odinioară, zicînd : *Şi va fi (scris) pe frîul calului «sfinţit lui Dumnezeu atotputernicul»* (cap. 14, 20).

Şi a distribuit o parte din crucea mîntuitoare familiei regale (Teodoret, I, 18).

In credinţa că oraşul în oare se va păstra această parte (din cruce) va fi apărat, a pus, cu devoţiune, partea care a revenit lui Constantin, după cum se spune, în statuia lui, înălţată deasupra columnei purpurii în forul lui Constantin. (Socrate, I, 13). Iar partea care a rămas a încredinţat-o, închisă într-o casetă de argint, preotului oraşului. Şi oriunde (putea) aduna meşteri, acolo ridica biserici mari şi frumos împodobite.

înfăptuind toate acestea, după ce s-a ţinut un banchet cu fecioare sacre, ea însăşi îndeplinind oficiul de slujitoare, la optzeci de ani trecuţi, şi făptuind altele

asemenea acestora, s-a întors la fiul ei. Şi a trecut din lumea aceasta cu bucurie, încredinţînd fiului său multe îndatoriri ale evlaviei, la care a adăugat alte noi binecuvîntări. (Teodoret, I, 18).

După toate acestea, împăratul, avînd mare grijă pentru creştini, şi-a întors faţa de la superstiţiile paginilor, a suprimat monomahiile [92], a luat măsuri să se pună statuile sale în temple, iar cotul [93] cu care se măsura Nilul a hotărît să nu mai fie dus în fiecare an în templul lui Serapis[94], ci în biserică. (Socrate, I, 14).

Şi aşa, voind ca să arate Constantinopolul asemănător Romei în toate, nu a dat

91. *Oracolele sibiline,* VI, 26.
92. Luptele de gladiatori.
93. Unitate de măsură.
94. Zeu de origine egipteană, introdus de timpuriu în Grecia şi apoi la Roma. Era socotit zeul vindecărilor.

greş. Căci l-a făcut mai mare şi în bogăţii şi în populaţie. Ceea ce cred eu că a fost posibil datorită dragostei de Dumnezeu pe care o avea oraşul şi ajutorării celor în nevoie din partea locuitorilor. Căci în aşa măsură a crescut credinţa, încît mulţi dintre cetăţenii iudei, şi aproape toţi păgînii de acolo, au trecut la credinţa creştină. In oraşul acesta, cu trecerea timpului, religia s-a văzut mai puternică ; nu s-au mai făcut altare sau temple păgîne, şi nici jertfe, decît pe vremea lui Iulian, pentru scurt timp ; adică după aceea au încetat acestea. Iar acest oraş al lui Hristos, întemeiat de curînd, Constantin i-a închinat numelui său şi l-a împodobit cu biserici multe şi mari. Iar Divinitatea venea în ajutorul dorinţelor împăratului şi îi indica, prin multe apariţii, că bisericile pe care le ridica acolo erau sfinte şi mîn-tuitoare. (Sozomen I, II, 2).

CAPITOLUL XIX

DESPRE LOCUL UNDE ÎNAINTE SE CELEBRA CULTUL ZEIŢEI VESTA[95], IAR ACUM SE AFLĂ BISERICA ARHANGHELULUI, ŞI DESPRE MINUNILE CARE SE SÂVÎRŞESC ACOLO, ÎN NUMELE LUI HRISTOS

Locul însemnat a fost cunoscut celor străini, ca şi celor din oraş, de pe vremea cînd acolo se celebra cultul zeiţei Vesta ; în urmă a fost făcută o biserică. Locul acesta se numeşte acum al lui Mihail şi e situat în partea dreaptă pentru cei care călătoresc pe mare din Pont spre Constantinopol, la o distanţă de aproape treizeci şi cinci de stadii[96] pentru o corabie. Pentru aceia care înconjoară tot golful venind pe uscat, are o întindere de mai bine de şaptezeci de stadii. Acest loc a primit numele, păstrat pînă acum, de la faptul că acolo se ştie precis că s-a arătat dumnezeiescul arhanghel Mihail, ceea ce eu însumi confirm că este adevărat.

Aşadar, puterea divină a arătat chiar pentru mulţi alţii că aşa este, prin dovezile lucrurilor însele. Căci unii aflaţi în situaţii grele sau în primejdii de neînlăturat, alţii suferind de boli sau slăbiciuni necunoscute, rugîndu-se acolo lui Dumnezeu, au

95. In mitologia romană, Vesta era socotită zeiţa protectoare a focului din cămin şi a căminului în general. In mitologia greacă îi corespunde zeiţa Hestia.
96. Stadiu, măsură de lungime, varia între 147 şi 192 m.

binemeritat însănătoşirea. Dar ce minuni şi cum s-au petrecut fiecare acolo, e lung de istorisit. Dar voi povesti cele întîmplate lui Aquilin, un cunoscut al meu şi coleg în procesele judecate în for, unele auzite de la el, unele cunoscute chiar de, mine. Chinuit de o febră mistuitoare provocată de o fiere roşie (evidentă prin culoarea roşie), medicii i-au dat, cînd era însetat, un pahar, al căruit (conţinut) 1-a vomat; imediat după ce a vomat, fierea răspîndită a colorat pielea feţei lui cu o culoare asemănătoare ei. Şi orice mînca sau bea, voma. După ce a îndurat acestea multă vreme şi nici un aliment nu-1 ajuta să se hrănească, nu a mai avut încredere nici în ştiinţa medicilor ; şi cînd era aproape pe moarte, le-a poruncit alor săi ,să-l ducă la locul acela : crezînd că fie că va muri acolo, fie că va scăpa de boală. In timpul nopţii puterea divină s-a arătat celui care zăcea şi 1-a învăţat că orice ar mînca, să combine în aşa fel băutura, ca să fie făcută din piper şi vin şi miere. Făcînd aşa, a scăpat de boală ; desigur, cu raţiunea medicinei, dar medicilor li se pare că este contraindicat să prescrii celor bolnavi de fiere băuturi calde.

Am auzit şi despre un bărbat, Probian, oare avea în palat o armată de medici, fiind imobilizat de o suferinţă cumplită de podagră şi a scăpat de dureri tot acolo ; i s-a arătat şi lui în chip minunat sfînta vedenie (An. 339). Şi pentru că era încă păgîn, s-a făcut după aceea creştin, şi-şi păstrează şi acum credinţa. Totuşi nu voia să se închine cauzei care i-a adus deplina mîntuire, adică prea sfintei Cruci. Puterea divină arătîndu-se aceluia care avea această idee, i-a arătat semnul crucii, care era aşezată în altarul aceleiaşi biserici.

Şi a făcut cunoscut că, de cînd a fost răstignit Hristos, toate cele care au fost făcute spre folosul neamului omenesc, poate în afară doar de virtutea de a adora crucea, nu au fost înfăptuite nici de îngerii cei sfinţi, nici de oamenii cei evlavioşi. (Sozomen, I, 2).

CAPITOLUL XX

DESPRE DÂRÎMAREA TEMPLELOR

în timp ce popoarele şi oraşele se alăturau religiei creştine, ceilalţi, care se temeau ca fiilor şi soţiilor lor să nu li se întîmple ceva rău dacă s-ar împotrivi, nu aveau linişte. Lipsiţi de adăpostul mulţimii de temple, slujitorii şi preoţii au predat statuile de mare preţ pe care le aveau la ei, şi pe cele care se numeau fulgerele lui Jupiter. Şi le aduceau chiar ei din locurile ascunse ale templelor sau de la intrarea lor, aşa că cele care înainte erau la ei, fără să fie văzute şi erau ştiute numai de, preoţi, au ajuns să fie dispreţuite de toţi. Dar unele statui şi portrete făcute din materiale preţioase au fost topite în foc şi depuse în tezaurul statului. Insă cele care erau executate artistic din bronz au fost transportate la Constantinopol pentru a-1 împodobi (An. 335), dăinuind pînă astăzi, aşezate în locuri publice, şi în pieţe, în circuri şi în locuinţele (împăratului), ca ale Phythiei, preoteasa lui Apolo, şi în muzeele de pe Helicon, şi oracolele din Delphi. Au fost jefuite templele lui Ianus,

altele au fost lăsate fără acoperiş, iar altele, lăsate în părăsire, au ajuns în stare de mizerie şi ruină. Atunci s-au ruinat şi au fost aproape dărîmate templul lui Esculap în Egeea Ciliciei şi templul lui Venus din Afaci, lîngă muntele Liban şi lîngă fluviul Adonis ; şi unul şi altul erau vestite la ei. In templul acela cu care se făleau cei din Egeea, erau vindecaţi cei care aveau o suferinţă a trupului, arătîn-du-li-se noaptea un spirit care îi vindeca. Iar la Afaci, printr-o invocare într-o zi anumită, un foc strălucind ca o stea se pierdea pe dată de pe culmea muntelui Liban în apropierea fluviului, despre care spuneau că este Venus. (Sozomen, II, 4).

CAPITOLUL XXI

DESPRE CONVERTIREA BARBARILOR

Între timp, fiindcă o mulţime de neamuri trecuseră din Tracia în Asia şi unii barbari din alte părţi se agitau împotriva romanilor, mulţi dintre preoţii lui Hristos erau captivi împreună cu ei. Şi cum aceştia îi vindecau pe bolnavi, şi alungau spiritele numai pronunţînd numele lui Hristos, şi invocau pe Fiul lui Dumnezeu, şi mai şi meditau la lume şi viaţă într-o comuniune desăvîrşită, barbarii au admirat viaţa acestor bărbaţi, ca şi lucrările lor. Şi au crezut că bine gîndesc şi că vor avea un Dumnezeu binevoitor dacă vor imita pe oamenii mai buni şi, ca şi ei, îl vor împăca pe Dumnezeu. Şi alegîndu-şi singuri dintre ei conducători pentru a-i îndruma, primeau învăţătura şi se botezau şi apoi se duceau în grabă în biserici. (Sozomen, II, 5).

CAPITOLUL XXII

EUSEBIE DIN NICOMIDIA A ATACAT EPISCOPATUL DIN CONSTANTINOPOL ; SCRISOAREA LUI CONSTANTIN ÎMPOTRIVA ACELUIA

Apărătorii ticăloşiei lui Arie nu au părăsit sinodul. Aceia care, pentru el, şi-au dat mîna într-o mărturisire a credinţei, au imitat după aceea purtările lupilor. Căci după ce prea sfîntul Alexandru, care în cu-vîntările lui a tunat împotriva lui Arie, Alexandru deci, episcopul Bizanţului, căci aşa se numea atunci Constantinopolul, a trecut într-o viaţă mai bună, Eusebie, apărătorul necredinţei, nesocotind regulile pe care cu puţin înainte de consfinţirie şi el împreună cu ceilalţi episcopi, părăsind la repezeală Nicomidia a uzurpat scaunul constantinopolitan, deşi se comunicaseră peste tot regulile că episcopii şi preoţii nu au voie să treacă diratr-un oraş în altiul. Dar nu e de mirare că unii care se înverşunează astfel împotriva dumnezeirii Celui Unul Născut nesocotesc cu nesăbuinţă şi alte legi. Căci nu numai atunci a făcut acest lucru neobişnuit dar şi altădată a săvîrşit ceva asemănător. Acesta, pe cînd era episcop în Berit, a trecut degrabă în Nicomidia şi în cele din urmă, după Sinod, a fost alungat din acea nebunie a impietăţii date pe faţă şi, odată cu el, şi Teogonie din Niceea.

Acest lucru l-a făcut cunoscut în scrisoare împăratul Constantin. Iar eu m-am gîndit să intercalez în această lucrare sfîrşitul acestei scrisori : «Cine este acesta care învaţă astfel pe poporul nevinovat ? Eusebie este de o cruzime de tiran. Să se ştie pretutindeni faptul că este protejatul unui tiran — ceea ce este evident din multe lucruri. Acest lucru este dovada morţii episcopilor de bună credinţă ; acest lucru îl strigă pe faţă şi persecutarea de mare cruzime a creştinilor. Acum nu spun nimic despre injuriile aduse mie, prin care atunci cînd cea mai mare parte dintre adversari discutau despre uneltire, acesta avea ochii aţintiţi împotriva mea. Un singur lucru i-a lipsit — că nu a oferit tiranului şi un sacerdoţiu înarmat. Dar să nu creadă cineva că sînt mai puţin pregătit pentru dovedirea acestora. Judecata este cunoscută, fiindcă se ştie că preoţii şi diaconii care l-au urmat pe Eusebie au fost prinşi de mine. Dar trec şi peste acele lucruri care acum sînt cunoscute nu pentru indignarea stârnită, ci pentru tulburarea lor dovedită de mine. Singura grijă, după mine, este să observ că voi sînteţi chemaţi să împărtăşiţi crima (aceasta). Căci din cauza dezbinării şi răsturnării provocate de Eusebie, aţi dobîndit o conştiinţă depărtată 3e adevăr. Dar însănătoşirea acestei situaţii nu va întîrzia, dacă, alegînd acum un episcop credincios şi integru, vă reîntoarceţi la Dumnezeu. Fiindcă în prezent există în voi dorinţa (în această direcţie), ar trebui să existe în voi şi această reîntoarcere; şi să cumpăniţi în judecata voastră dacă Eusebie, prevenit, nu a venit cumva încoace (aici), cu cea mai nebună pază a complicilor săi şi nu a zdruncinat, fără pic de ruşine, ordinea dreptăţii. Dar fiindcă despre pomenitul Eusebie se cade să vorbesc pe scurt în faţa devotamentului vostru, ascultaţi. Răbdarea voastră vă aminteşte de sinodul ţinut în oraşul Niceea : acestui sinod i-am dovedit şi eu cu cucernicie închinarea conştiinţei mele, nevoind altceva decât să statornicesc buna înţelegere între toţi şi, în faţa tuturor, să combat şi să înlătur această discordie, care a avut obîrşia în trufia lui Arie din Alexandria, întărită prin dorinţa pervertită şi funestă a lui Eusebie. Dar tocmai Eusebie, o dragii şi prea iubiţii mei, cu ce atentă cercetare credeţi (fiindcă în conştiinţă era învins), cu cîtă neorînduială stăruia în minciuna declarată, trimiţîndu-mi diverşi care să mă roage pentru el, cerînd de la mine iertare ca nu cumva, dovedit pentru răul făcut, să fie lipsit de cinstire.

Martor mi-e Dumnezeu, Care să fie şi în mine, şi în dragostea voastră de bine. Căci şi pe mine m-a tulburat şi m-a luat prin surprindere acel pe care îl cunoaşteţi şi voi. Atunci toate s-au petrecut aşa cum le dorea el, fiindcă răul sălăşluia în conştiinţa lui. Dar, ca să trec cu vederea celelalte rătăciri ale lui, ascultaţi, vă rog, ce a făcut mai ales împreună cu Teogonie, părtaş al necredinţei lui. Poruncisem să fie trimişi încoace cîţiva din Alexandria care se îndepărtaseră de la credinţa noastră fiindcă cu slujirea

lor aprindeau flăcările minții. Dar aceşti binevoitori şi prea buni episcopi, pe care adevărul Sinodului îi păstra pentru penitență, nu numai că i-au primit pe aceia, i-au şi găzduit la ei, dar au hotărît chiar să împărtăşească voința de rău a lor. De aceea am hotărît să se ia aceste măsuri cu privire la aceşti nerecunoscători — să fie smulşi şi deportați într-un loc de exil îndepărtat. Acum e da datoria voastră să vă întoarceți la Dumnezeu, cu acea credință care întotdeauna se şi cuvine să fie, şi se cade să fie şi să acționeze în voi. Căci noi ne bucurăm să avem episcopi curați, şi drept-credincioşi şi îndurători. Dar dacă cineva îndrăzneşte cumva să încurajeze la amintirea lor nesănătoasă, sau la laudă, va fi de îndată reprimat în îndrăzneala sa, de intervenția slujitorului lui Dumnezeu, adică a mea. «Domnul să vă aibă în pază, prea iubiți frați». (Teodoret, I, 18 şi 19).

CAPITOLUL XXIII

EUSEBIE OÎŞTIGĂ DIN NOU DE LA CONSTANTIN IERTAREA OBȚINUTĂ PENTRU ARIENI

Aşadar, aceştia au fost şi condamnați şi alungați din oraş. Şi în Nicomidia a fost hirotonit episcop Amfion (ed.f Appion), iar în Niceea, Chrestus. Dar începînd din nou prin uneltirile obişnuite şi găsind că, prin minciuni, ar putea avea parte de clemența împăratului, au fost repuşi şi au recăpătat puterea de mai înainte. Căci Eusebie, cum am mai spus, a fost, în mod abuziv, întîistătător şi la Constantinopol şi, venind adesea la împărat, a dobîndit o mai mare părere de sine şi, cîştigîndu-i încrederea prin convorbiri repetate, a statornicit represiuni crîncene împotriva apărătorilor adevărului. Dintru început a declarat că doreşte scaunul Ierusalimului şi, ca unul care are în vedere o foarte vestită operă de edificare, l-a prins în cursă pe împărat prin-tr-un plan bine întocmit. De aceea a fost trimis cu mult respect, iar împăratul i-a dăruit vehicule şi alte compensări. Odată cu el a plecat deci şi Teogonie din Niceea, părtaş la toate sfaturile rele ale lui, aşa cum am mai spus. (Teodoret, I, 20 şi 21).

CAPITOLUL XXIV

PRIN CE ÎNŞELĂTORIE EUSTATIE DIN ANTIOHIA A FOST ÎNDEPĂRTAT DE LA EPISCOPAT ŞI TRIMIS ÎN EXIL ŞI CARE AU FOST CEI HIROTONIȚI DUPĂ EL

Venind apoi în Antiohia şi arborînd o mască de prietenie, s-au făcut stăpîni printr-o nemaipomenită silnicie. Căci Eustatie, mare luptător pentru adevăr, i-a arătat o largă ospitalitate frățească. Cînd au ajuns la locurile sfinte şi i-au văzut pe toți de acord, adică pe Eusebie din Cezareea, pe Patrofil din Scythopolis, pe Actie din Lida, pe Teo-dot din Laodiceea, şi pe alții, care luaseră lepra lui Arie, le-au anunțat

cele puse la cale şi, împreună cu ei, au venit la Antiohia. Iar sosirea lor era prezentată sub un aspect lipsit de onoare ; însă ceea ce se punea la cale era un război al credinţei. Căci negustorii (conducătorii) au venit la sinod (An. 331) întovărăşind o femeie prostituată şi îndemnînd ca cele spuse de ea să fie luate în seamă. Apoi, toţi ceilalţi fiind sfătuiţi să plece, au introdus-o pe femeia de trei ori nenorocită. Iar ea, arătîndu-şi copilul mic de la sîn, spunea că 1-a conceput şi 1-a născut în urma concubinajului cu Eustatie, pe care îl tot numea neruşinat. El însă, conştient de calomnia ei atît de evidentă, a dat poruncă să se prezinte cei care au cunoştinţă de acest fapt. Şi pentru că ea spunea că nu are nici un martor pentru acuzare, judecători prea drepţi i-au cerut să jure. Bineînţeles că legea susţine cu tărie (Deut. 19, 15) că cele afirmate trebuie sprijinite de doi sau trei martori, pentru a fi crezute adevărate ; iar Apostolul *(I Tim. 5, 19)* învaţă să nu fie primită pîra (acuzaţia) împotriva unui preot, decît dacă e făcută cu doi sau trei martori. Dar aceştia, disprețuind legile sfinte, au primit acuzaţia fără martori adusă împotriva unui asemenea bărbat. După ce femeia aceea a depus jurămînt a adăugat că acel copil e rodul concubinajului cu Eustatie. Şi atunci, ca nişte iubitori ai adevărului, aceştia au dat un decret împotriva bărbatului adulter ; unii aduceau pe faţă reclamaţii împotriva episcopilor (deoarece erau de faţă mulţi şi se împotriveau, în numele învăţăturilor apostolice, şi nu ştiau nicicum cele puse la cale) şi lăudau pe marele Eustatie, împiedicînd aplicarea decretului nedrept al acelora. După ce s-a înfăptuit aceasta, cei care au pregătit această faptă au plecat de îndată la împărat şi l-au convins că pîra a fost adevărată şi dreaptă sentinţa (contra) lui Eustatie, care au pus să fie izgonit, ca tiran şi bărbat adulter, el, (care era) încarnarea evlaviei şi chipul curăţiei. Iar el a fost dus prin Tracia la oraşul Iliriei. Iar aceia au hirotonit în locul lui pe Eulalie.

La scurtă vreme, în timp ce acesta încă trăia, aceia au vrut să-1 mute acolo pe Eusebie din Palestina ; dar pentru că Eusebie s-a ferit de mutare şi împăratul a interzis-o, l-au numit pe Eufronie. La un an şi cîteva luni acesta a murit, fiind episcop, şi (ei) au transmis episcopatul acelei Biserici lui Placit. Însă toţi aceştia au ţinut ascunsă ciuma lui Arie. Şi aceasta pentru că mulţi dintre cei care trăiau în credinţă, şi dintre preoţi, şi dintre ceilalţi, părăsind comunităţile bisericeşti, se adunau tocmai la ei. Pe aceştia toţi îi numeau susţinătorii lui Eustatie, fiindcă după plecarea lui, se adunau de o parte. Iar femeia aceea de trei ori nenorocită, pradă suferinţei unei boli nemiloase, a dat pe faţă înşelăciunea ; şi a mai dezvăluit şi acea ticluire a tragediei, făcînd cunoscute cele care păreau pregătite nu de doi sau de trei, ci de foarte mulţi preoţi. Căci se spune că ea s-a învoit pe bani să aducă acea calomnie. Iar jurămîntul nu a fost cu totul fals, deoarece acel copil despre care a jurat era fiul unuia numit Eustatie, meşter fierar. (Teodoret, I, 21).

CAPITOLUL XXV

DESPRE DIVIZAREA POPORULUI DIN ANTIOHIA DIN PRICINA LUI EUSTATIE

Atunci a izbucnit în Antiohia o adevărată răscoală în urma depunerii lui Eustatie, şi după aceea s-a ajuns la un foc atît de mare cu privire la alegerile episcopului, încît a pierit aproape toată cetatea, poporul împărţindu-se în două părţi. Unii se îndreptau spre Antiohia ca să-1 transporte pe Eusebie în Palestina, alţii se străduiau să-1 readucă pe Eustatie. De fiecare parte era şi poporul din oraş, dar şi mînă armată şi toţi se agitau ca împotriva duşmanilor, încît s-ar fi ajuns poate, la arme, dacă nu i-ar fi ţinut în frîu teama de Dumnezeu şi de conducători. Căci împăratul a potolit răscoala prin scrisorile sale. Eusebie însă a refuzat şi s-a retras în Palestina ; admirînd această hotă-rîre, împăratul i-a scris, lăudînd propunerea şi declarîndu-1 fericit şi că e demn să fie ales episcop nu al unui singur oraş, ci al lumii întregi.

De altfel se spune că scaunul Bisericii din Antiohia a fost vacant timp de opt ani. La urmă a fost numit Eufronie, prin străduniia duşmanilor credinţei niceene. Aşadar acestea fiind expuse în acest volum conform rânduielilor bisericeşti, e timpul să fie puse în ordine cărţii© care urmează. (Socrate, I, 18).

CARTEA A III-A

CAPITOLUL I

DESPRE CONVERTIREA NEAMURILOR DE INDIENI ŞI DE PERŞI

In vremea credinciosului împărat Constantin au primit învăţături elementare creştine şi neamurile de indieni şi cele din Iberia (Geor-gia). Am auzit însă că şi armenii tot atunci au devenit creştini. Căci se zice că Tiridate, regele de atunci al acestui neam, în urma unui semn minunat al lui Dumnezeu, semn care a avut loc în preajma casei lui, s-a făcut creştin şi totodată a poruncit ca toţi cei supuşi autorităţii lui să-şi plece capul de asemenea lui Dumnezeu într-o singură învăţătură. De acolo învăţătura creştină a trecut şi la alte neamuri vecine şi s-a răspîndit mult. La perşi însă cred că începutul creştinismului a avut loc în timp ce unii dintre ei, venind la ostroini[97] şi la armeni cu interese comerciale, cum obişnuiau, au stat de vorbă cu acei bărbaţi sfinţi şi au cunoscut virtuţile lor. (Sozomen II, 7).

CAPITOLUL II

CUM AU ACUZAT IUDEII PE CREŞTINII PERSANI; CINE, CÎŢI ŞI ÎN CE FEL AU PĂTIMIT EI ÎNTRE PERŞI

Cu trecerea timpului s-au înmulţit şi au început să aibă biserici şi preoţi şi alţi slujitori. Nu puţin îi întrista acest lucru pe magi[98], cărora este ştiut că le-a fost încredinţată dintru început religia perşilor, prin succesiunea generaţiilor, ca unui trib sacerdotal. Acest lucru îi nemulţumea şi pe iudei, duşmani oarecum naturali ai învăţăturii creştine. De aceea l-au acuzat în faţa lui Sapor[99], regele de atunci, pe Simion, arhiepiscopul Seleuciei şi al oraşelor din Ctesifon, în regatul persan, că ar fi prieten cu împăratul romanilor căruia îi dezvăluie interesele comerciale ale perşilor. Sapor, dînd crezare acestor abateri, în primul rînd i-a pedepsit pe creştini impunîndu-le biruri foarte mari ca să-i recunoască pe cei mai mulţi dintre ei, care au fost mai greu loviţi de sărăcie ; şi a adăugat în felul acesta, prin oameni cruzi, şi

97. Locuitori ai provinciei Osrhoene, creată de Diocleţian în jumătatea de Sud a provinciei Mesopotamia, avînd capitala la Edessa.

98. Cunoscători în astrologie şi conducători în religia lui Zoroastru.

99. Este vorba de regele perşilor Sapor II sau «cel Mare», din dinastia sassanidă, care a domnit între 310—370.

exilul, pînă cînd, lipsiţi de bani şi siliţi de abuzurile repetate, creştinii au ajuns să-şi dispreţuiască legile propriei religii. Iar după aceasta i-a nimicit prin sabia ameninţărilor pe preoţi şi pe slujitorii lui Dumnezeu, a desfiinţat bisericile şi le-a confiscat toate bunurile. Dar pe Si-mion a poruncit să fie adus la el, ca pe unul care a trădat regatul şi religia perşilor. Iar magii, ajutaţi de iudei, se grăbeau să distrugă

sfintele biserici. Simion a fost prins, pus în lanţuri şi dus la rege. Simion a fost un om mare şi vestit pentru curajul lui. Căci după ce Sapor a poruncit să fie dus la tortură, nici nu i-a fost frică, nici nu i s-a închinat. Din această pricină, regele, înfuriindu-se mai tare, l-a întrebat de ce nu i se închină, deoarece înainte obişnuia să o facă. Iar Simion a spus : «înainte nu eram adus în lanţuri cînd negam credinţa în adevăratul Dumnezeu şi, neavînd nici îndoială în această privinţă, împlineam toate cele datorate regelui. Acum însă nu-mi este îngăduit să mai fac acest lucru. Căci am venit ca să lupt pentru învăţătura şi credinţa noastră».

Celui care spunea acestea, regele i-a poruncit să se închine soarelui şi i-a făgăduit că, dacă va face şi mai mult, el îl va răsplăti cu cea mai mare cinste ; dar l-a ameninţat că, dacă se împotriveşte, îl va trimite la moarte împreună cu tot neamul creştinesc. Cum pe Simion nici nu-l putea înspăimînta cu torturi şi nici nu-l putea înduplecа cu făgăduinţe, căci rămînea tare şi nu voia să se închine soarelui şi nici să-şi trădeze religia, a poruncit să fie ţinut în lanţuri, crezînd că, după mai multă vreme, îi va slăbi rezistenţa. Pe cînd era dus la carceră, l-a văzut un eunuc bătrîn, Ustazades (al. Ustazanes, şi Ustazares), care l-a crescut pe Sapor şi era mai marele palatului. Acesta, ridicîndu-se, i s-a închinat. Căci şedea în faţa porţilor palatului. Simion l-a primit cu ocări şi a strigat la el cu furie şi şi-a întors capul cu dispreţ. Bătrînul, fiind creştin, nu cu mult timp înainte fusese silit să se închine soarelui. Atunci eunucul, izbucnind în plîns, s-a dezbrăcat "gernînd de haina strălucitoare cu care era îmbrăcat şi, luînd o îmbrăcăminte de doliu, şedea plîngînd şi gemînd în faţa palatului regal : Vai! — spuse — cum să cred că Dumnezeu mai este în preajma mea, cînd eu l-am renegat, în timp ce pentru această cauză bunul meu prieten Simion nici nu mi-a răspuns şi a trecut, întorcîndu-şi capul furios ? Cînd Sapor a auzit acestea, chemîndu-l la el, l-a întrebat de ce jeleşte sau dacă i s-a întîmplat vreun necaz în împrejurimile palatului. Ustazades i-a răspuns : «O, rege, nu am suferit nici o nenorocire în casa acestei lumi. Ce bine era dacă, în locul celor ce mi s-au întîmplat acum, m-aş fi ales cu toate celelalte nenorociri! Plîng pentru că trăiesc, cînd ar fi trebuit să mor. Văd soarele la care m-am închinat ca să mă supun voinţei tale, şi nu după juruinţa voinţei mele. Este drept să mor pentru amîndouă aceste motive : şi fiindcă l-am trădat pe Hristos, şi fiindcă te-am înşelat pe tine». Şi spunînd acestea, a jurat pe Creatorul cerului şi al pămîntului că nu îşi va mai schimba hotărîrea. Sapor însă, admirînd statornicia eunucului, se înverşuna mai cumplit împotriva creştinilor, pentru ca, acţionând astfel, să aibă mai multă roadă nelegiuirile lui. Tratîndu-l însă pe bătrîn cînd cu blîndeţe, cînd cu nu mai puţină ferocitate, gîndea că acela se va răzvrăti împotriva sa. Şi fiindcă nu făcea nimic, Ustazades mărturisind că el niciodată nu va fi atît de prost încît să şovăiască a cinsti pe Dumnezeu Creatorul, mai degrabă decît pe cele care au fost create de Dumnezeu, atunci cuprins de furie, Sapor a poruncit să i se taie capul cu paloşul. în timp ce era dus la moarte, l-a rugat pe călău să-l sprijine puţin, pentru că avea să trimită ceva regelui, şi chemînd pe unul dintre eunucii credincioşi, îi porunci să-i spună lui Sapor acestea : «Pentru cinstea pe care din

tinereţe şi pînă acum am avut-o în casa ta, o rege, slujind cu zel şi pricepere şi tatălui tău şi ţie, nu-mi lipsesc martorii, şi tu ştii prea bine aceasta. Pentru toate cîte vi le-am închinat cîndva vouă, dă-mi în schimb aceasta : ca nu cumva vreun neştiutor să creadă că sînt dus la pedeapsa capitală ca unul care nu am dovedit credinţă regelui, sau că am dat dovadă de vreo voinţă de rău, şi ca să se arate mai limpede ce se întîmplă, un crainic să anunţe tuturor strigînd că lui Ustazades i se taie capul nu pentru că ar fi fost duşman regelui, ci fiindcă a mărturisit că este creştin, refuzînd să renunţe la Dumnezeul său în faţa regelui». Eunucul a anunţat regelui acestea. Sapor a pus de îndată un crainic să strige aşa cum a fost rugămintea lui Ustazades. Căci el credea că ceilalţi creştini ar putea renunţa la credinţa creştină dacă îşi vor da seama că nu va ierta nimic unui creştin acela care ucide pe bătrînul care 1-a crescut şi a fost devotat în prietenia lui. Ustazades însă s-a străduit să fie strigată în public cauza morţii sale crezînd că mulţi creştini ar putea fi înspăimîntaţi dacă el s-ar fi închinat soarelui din frică ; dar acum, văzînd că el moare pentru credinţă, se vor găsi mulţi imitatori ai virtuţii sale (Sozomen, II, 8). Iar Simion, aflînd acestea în închisoare, a înălţat lui Dumnezeu cîntece de slavă pentru acela.

In altă zi, care era a şasea zi de sărbătoare a săptămînii mari, în care înainte de sărbătoarea învierii se celebra amintirea de fiecare an a Patimilor Mîntuitorului, regele a hotărît ca şi Simion să piară prin sabie. Căci, adus din nou de la carceră în palatul regal, îi vorbea lui Sapor cu prea multă înflăcărare despre credinţă, şi nu a vrut să se închine nici regelui şi nici soarelui. în aceeaşi zi a poruncit să piară în acelaşi fel şi alţi o sută de creştini aflaţi în închisoare. Pînă la urmă s--a poruncit ca Simion să fie omorît în aşa fel încît să vadă moartea tuturor. Căci printre aceştia erau unii episcopi, alţii preoţi, alţii din diferite ordine preoţeşti. Pe cînd erau cu toţii duşi la moarte, venind mai marele magilor, îi întreba pe ei dacă vor să trăiască şi să aducă închinare regelui, şi soarelui. Şi cum nici unul nu alegea asemenea viaţă, călăii pregăteau martiriul morţii. Simion, care era de faţă, îi îmbărbăta pe toţi şi vorbea despre înviere şi evlavie şi, folosind credinţa din Sfînta Scriptură, spunea : «Adevărata viaţă este să mori astfel, iar negarea lui Dumnezeu este moarte sigură ; adăugind că, după puţin timp, chiar fără intervenţia nimănui, va surveni moartea. Acesta este sfîrşitul inevitabil al tuturor muritorilor, după aceasta însă dăinuirea nu este la fel pentru toţi, ci oarecum după felul cum oamenii au făcut să prevaleze raţiunea în viaţa lor, a celor care şi-au rînduit bine darurile şi primesc fără să crîcnească răul loviturilor. Dar dintre toate lucrurile bune, nimic nu este mai mare şi mai fericit decît să alegi a muri pentru Dumnezeu». Spunînd acestea, şi parcă învăţîndu-i pe fiii săi cum se cuvenea ca fiecare să fie instruit în întrecerile sfinte, Simion înainta voios spre moarte. Şi după ce călăul îi omorîse pe cei o sută, la urmă a venit la Simion, la Abedeealla şi la Anania : amîndoi bătrîni, cu părul alb, numiţi în timp ce păstorea Simion în Biserică, prinşi şi puşi în lanţuri odată cu el (Sozomen, II, 9).

Atunci Pusicius, care era acolo ca mai mare peste toţi angajaţii regelui, văzîndu-1 pe Anania cum tremura pe cînd se pregătea să moară, spuse : închide puţin ochii, bătrîne, şi fii sigur că în curînd îl vei vedea la faţă pe Hristos. Imediat ce a spus acestea a fost prins, dus la rege şi s-a dovedit că este creştin, căci vorbise în favoarea

învățăturii creştine şi gîndindu-se la martiri. Atunci regele a dat poruncă să fie ucis într-un chip neobişnuit şi deosebit de crud, adică străpungîndu-i-se ceafa, limba să-i fie scoasă şi aruncată de acolo. După ce s-a făcut aşa, unii au acuzat-o şi pe fiica sa ; fecioara, nevinovată, a fost prinsă şi ucisă.

în anul următor, în ziua în care se celebra amintirea Patimilor lui Hristos şi se aştepta sărbătoarea învierii, o poruncă neobişnuit de crudă a lui Sapor s-a răspîndit prin toată țara perşilor : erau condamnați la moarte toți cei care mărturiseau că sînt creştini. Se spune că atunci o mulțime fără număr de creştini au pierit prin sabie : pe unii îi găseau ascunşi magii, căutîndu-i cu sîrg prin oraşe şi adăposturi, alții însă, fără să spună nimic, se predau singuri, de bună voie, ca să nu se creadă că, prin tăcerea lor, se lepădau de Hristos. în timp ce toți creştinii piereau astfel fără cruțare, mulți au fost uciși chiar în palatul regelui, printre aceştia şi Azanes, un eunuc foarte drag regelui. Cînd Sapor a auzit aceasta, s-a întristat şi a schimbat această distrugere generală şi a poruncit să fie uciși numai aceia care propovăduiau religia. Cam în acelaşi timp, căzînd bolnavă regina (Sozomen, II, 10), a fost luată sora episcopului Simion, pe nume Tharbua, împreună cu sclava cu care-şi împărțise viața; în urma uneltirilor unor iudei care le acuzau, s-a întîmplat să fie considerate că au făcut farmece reginei, din cauza morții lui Simion. în adevăr, regina, cum cei bolnavi obişnuiesc să plece urechea la asemenea, vorbe, a bănuit că e adevărată învinuirea mai ales aceea făcută de iudei, deoarece şi ea ştia unele lucruri asemănătoare, şi îi socotea pe iudei că îi sînt binevoitori şi nu mint. Magii, luîndu-le pe Tharbua şi pe celelalte, le-au nimicit prin torturile unei morți crîncene. Legate de stîlpi, tăindu-le prin mijloc cu fierăstrăul, le-au sfîrtecat omorîndu-le cu cruzime, şi au pus-o pe regină să treacă printre stîlpi pe cînd ele îşi dădeau sufletul.

Se spune că Tharbua aceasta a fost tare frumoasă şi, îndrăgită de unii dintre magi, i s-a cerut în ascuns să trăiască împreună, făgăduin-du-i-se ca răsplată iertarea sa şi a celorlalte, dacă ar fi consimțit la păcat. Ea nu a suportat nici să audă de desfrînare, ci aducînd mustrări pentru această cerere ruşinoasă, a păşit cu bucurie la moarte, ca să nu-şi trădeze sfînta feciorie.

Magii şi conducătorii lor, străbătînd întreaga provincie, după porunca lui Sapor, ca să-i prindă pe preoții şi propovăduitorii învățăturii creştine, îi pedepseau pe episcopi şi pe preoți, şi mai ales în regiunea adiabenilor. Aici este locul să numim pe Persicus şi alți mulți creştini (Sozomen, II, 11).

în vremea aceea l-au prins şi pe episcopul Acepsima şi pe mulți dintre clericii lui ; avîndu-l pe întîistătător, au crezut că e destul, lăsîn-du-i pe ceilalți lipsiți de sprijin. Dar Iaoob, un preot din Pont, (oare de bună voie) îl urma pe Acepsima şi rugîndu-i pe magi, s-a întîmplat să fie prins în capcană în acelaşi fel. Căci atunci îl servea voios şi pe bătrîn şi îi uşura întrucîtva şi suferința şi pe cît putea îi oblojea fără încetare rănile. In adevăr, după puțin timp magii l-au torturat cu mare cruzime, silindu-l să se închine soarelui. La refuzul lui, l-au pus din nou în lanțuri. Dar aveau în carceră şi

mulţi alţi preoţi şi diaconi, după ce îi biciuiseră. Trecînd cîtva timp, mai marele magilor a cerut sfatul regelui în privinţa acelora; primind încuviinţarea să facă ce vor voi, dacă aceia nu se vor închina soarelui, ei au comunicat în carceră voinţa regelui. La răspunsul lor deschis, că niciodată nu vor fi trădători ai lui Hristos şi nici nu se vor închina soarelui, i-a sfîşiat cu vergile, fără pic de milă. Acepsima a murit bărbăteşte odată cu aceştia, pentru mărturisirea credinţei. Unii dintre armeni, în timp ce erau ostatici la perşi, luînd trupul lui în ascuns, l-au înmormîntat cum se cuvenea. Alţii însă, deşi n-au fost mai puţin biciuiţi, au trăit mai mult decît se sperase ; şi nevrînd să-şi schimbe credinţa, au fost din nou puşi în lanţuri. împreună cu aceştia era Aithala ; în timp ce era lovit cu mare furie, i s-au dislocat umerii, astfel că după aceea era văzut cum îşi purta mîinile mortificate şi alţii îi duceau mîncarea la gură.

Aşadar sub domnia acestuia, au trecut la viaţa cea bună, prin mărturisire, preoţi, diaconi, monahi şi sfinte fecioare şi alţi membri ai Bisericii şi nenumăraţi sîrguitori pentru învăţătura creştină. Tot în vremea aceea a pătimit episcopul Marc Bichor împreună cu aproape două sute cincizeci de clerici care fuseseră prinşi de perşi, împreună cu acela. Atunci a fost încununat cu titlul de martir şi Milesie, care mai înainte era ostaş în armata persană, iar apoi, părăsind armata, şi-a dovedii zelul pentru convieţuirea apostolică. (Sozomen, II, 12).

Căci se spune că, după ce fusese hirotonit episcop într-un oraş persan, adesea a pătimit multe şi, lovit şi schingiuit, a suportat totul cu bărbăţie. Şi pentru că pe nimeni nu a putut convinge de existenţa lui Hristos, a blestemat oraşul şi a plecat de acolo. în scurtă vreme, cînd fruntaşii acelui oraş au greşit faţă de rege, a venit pe neaşteptate o armată cu trei sute de elefanţi, a distrus oraşul şi, arîndu-l ca pe o regiune pustiită, l-au lăsat semănăturilor. Episcopul Milesie însă, purtînd cu el numai o desagă, în care avea codicele sfînt al Evangheliilor, a purces să predice la Ierusalim, şi de acolo în Egipt, ca să-i vadă pe monahii care sălăşluiau acolo. Sirienii, care au scris despre faptele şi viaţa lui, sînt martori că acesta a fost un sfînt şi a făcut şi minuni. Se spune că aceia care au fost încununaţi cu martiriul în timpul domniei lui Sapor au fost vreo şaisprezece mii de bărbaţi şi femei. (Sozomen, II, 13).

CAPITOLUL III

SCRISOAREA LUI CONSTANTIN CĂTRE REGELE PERŞILOR, CU PRIVIRE LA CREŞTINI

împăratul Constantin s-a îngrijit din propria voinţă de apărătorii credinţei la perşi. Aflînd că aceia au avut mult de suferit de la cei fără credinţă şi că regele acestora, supus greşelilor îi expune la diferite primejdii, i-a trimis prin legaţii care erau atunci acolo, sfaturi, rugîndu-l să-i trateze cu cinstea cuvenită pe credincioşii lui

Dumnezeu care erau în stăpînirea lui. Dar strădania credinciosului împărat e mai bine pusă în valoare cunoscînd scrisoarea lui.

SCRISOAREA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN CĂTRE REGELE PERŞILOR, SAPOR. DESPRE GRIJA LUI DUMNEZEU FAŢĂ DE OAMENI

Ca apărător al sfintei credinţe, am avut parte de lumina adevărului : condus de adevărul luminii, cunosc sfînta credinţă. Prin urmare, aşa cum dovedesc lucrurile însele, văd că aceasta este credinţa demnă de cinstire şi care prilejuieşte tuturor învăţătura cunoaşterii Preasfîn-tului Dumnezeu. Mărturisesc că eu am această credinţă. Că avînd în ajutor puterea acestui Dumnezeu, am dobîndit, printr-o nădejde de nezdruncinat în mîntuire, toată întinderea de pămînt începînd de la ţărmul oceanului ; aşa că toţi cei care au fost înrobiţi de atîţia tirani prin înfrîngeri silnice şi au fost ţinuţi în întuneric, redobîndind libertatea tuturor lucrurilor, se ridică printr-o administraţie oarecum reînviată. Acestui Dumnezeu mă închin, al cărui semn juruit lui Dumnezeu îl poartă pe umăr armata mea şi de la Care, cînd li cere cu vorbă dreaptă ceva, dobîndeşte. Şi chiar din însemnele victoriei primesc pe dată binefaceri. Pe acest Dumnezeu deci mărturisesc că îl voi slăvi cu o amintire fără moarte şi cred, cu mintea curată, că este mai presus de toate lucrurile. Pe El îl voi invoca în genunchi fugind de tot sîngele vărsat în mod înfiorător şi de mirosurile îngrozitoare de care trebuie să fugim, şi evit orice flacără prea pămîntească. Greşeala blestemată şi de nespus a doborît multe dintre popoare şi a hărăzit infernului toate neamurile. Căci pe acestea Dumnezeul tuturor le-a adus pe lume pentru oameni prin grija îndurării Lui; din necesitate, nu îngăduie ca acestea să fie determinate după dorinţa fiecăruia. El cere însă tuturor (oamenilor) un gînd curat şi un suflet neprihănit, pretinde comportări pline de virtute şi credinţă, îl încîntă operele de blîndeţe şi milă, îi iubeşte pe cei blînzi, are ură pentru cei ce tulbură pe alţii, îndrăgeşte credinţa, pedepseşte perfidia, disprefuieşte orice dominaţie plină de trufie, pedepseşte neînduplecarea celor îngîmfaţi, îi nimiceşte pe cei care se ridică la trufie, dar îi răsplăteşte cu cele meritate pe cei umili şi răbdători.

Şi iată că în felul acesta, preţuind mult şi dreapta domnie, îşi întinde sprijinul puterii Sale şi păzeşte în liniştea păcii înţelepciunea imperială. Căci, şi nu cred că greşesc, frate al meu, trebuie să mărturisesc că acest Dumnezeu este Cel dintâi dintre toţi, şi Părinte, pe care mulţi care au domnit la noi, ispitiţi de greşeli nebune, au încercat să-L nege. Dar pe toţi aceştia i-a ajuns un sfîrşit funest, aşa că orice neam de oameni care venea după ei era considerat că imaginează uciderea lor ca un exemplu al blestemului. Cred că unul dintre aceştia este Vale-rian [10°], pe care un bici al mîniei divine, gonindu-l parcă de pe pămîn-turile noastre, l-a mînat în părţile voastre, ca pedeapsă. Acesta, foarte vestit pentru modestia sa, este cunoscut la noi prin aceea că a arătat acest semn. Dar şi acest lucru s-a schimbat în bine pentru ca în vremea noastră să fie evident un asemenea necaz. Căci am văzut şi eu sfîrşitul acelora care

nu de mult au tulburat poporul credincios prin învăţături nelegiuite despre Dumnezeu. Aşa că aduc nemăsurate mulţumiri lui Dumnezeu fiindcă tot neamul omenesc se bucură cuviincios de nemărginita putere dumnezeiască, respectînd legea divină, odată redobîndită liniştea. De aceea eu cred că şi chiar pentru noi toate provin în felul cel mai bun şi cu grijă, atunci cînd, prin religia lor curată şi demnă de laudă şi prin înţelegerea divină, cădem de acord să se zidească toate cum se cuvine.

Aşadar, despre asemenea comunitate de oameni, adică a creştinilor pentru care vă spun toate acestea, cu cîtă plăcere crezi că o ascult, cînd pînă şi rangurile cele înalte ale perşilor sînt împodobite prin ei mai mult decît o doresc ? Tu însă vei cîrmui în mod fericit dacă vei fi ca şi ei şi vei avea aceleaşi în comun cu ei. Căci aşa, vei avea un stăpîn al tuturor blînd, binevoitor şi îndurător. Pe aceştia ţi-i încredinţez ţie, pentru ca aceea ce este frumos să accepţi după evlavie. Pe aceştia să-i iubeşti cum se cuvine şi să-i faci părtaşi ai îndurării tale, şi promite-ţi pe conştiinţă, ţie şi mie, că vei avea încredere în harul nesfîrşit.

Aşa a făcut prea bunul împărat, înzestrat cu credinţă şi avînd grijă nu numai de supuşii lui, ci şi de aceia care se aflau sub alte ocîr-muiri. De aceea şi el însuşi, cu proteguirea divină, a pus stăpînire şi pe întreaga Europă şi pe Libia, şi pe deasupra,

iOO. După relatarea scriitorului creştin Lactanţiu în scrierea *Despre moartea persecutorilor, 5,* în anul 260, Valerian a fost luat prizonier în războiul cu perşii, în timpul regelui Sapor I (241—272) şi a murit în captivitate. Ca să-i umilească pe romani, perşii l-au jupuit de viu şi i-au pus trupul umplut cu paie într-un templu persan.

avînd şi cea mai mare parte din Asia, a avut pretutindeni supuşi devotaţi. Chiar şi unii dintre barbari îi slujeau de bună voie, alţii pentru că erau învinşi. Pretutindeni se vedeau victorii şi împăratul se vădea învingător în toate. (Teodoret, I, 24).

CAPITOLUL, IV

DESPRE SFÎRŞITUL LUI ALEXANDRU, EPISCOPUL ALEXANDRIN

şi DESPRE ÎNCEPUTUL ÎNTÎISTATĂTORULUI ATANASIE

In vremea aceea murind minunatul bătrîn Alexandru, care nimicise blasfemiile lui Arie, la cinci luni după sinodul de la Niceea [101], Atanasie a primit conducerea Bisericii din Alexandria. Am amînat să relatez persecuţile, fugile, ocările şi nenumăratele pericole prin care a trecut, şi pe care Rufin le-a făcut cunoscute cu elocinţa lui. (Teodoret, I, 26, An, 328).

CAPITOLUL V

CELE ÎNTREPRINSE ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE ŞI CUM S-A REFUGIAT ACESTA LA ÎMPĂRAT

După mai multe întruniri terminate cu scandal şi vrajbă şi cu strigătele celor care acuzau cerînd ca Atanasie să fie condamnat ca vrăjitor violent şi nevrednic de preoţie, cei trimişi de împărat l-au scos încet din adunare, de teamă să nu ajungă pradă unui atac. Iar el, ştiind că nu poate fi în siguranţă dacă întreprinde ceva împotriva atîtor acuzatori, avîndu-i împotrivă şi pe judecători, s-a grăbit să vină la împărat (Sozomen, II, 24).

Venind aşadar Atanasie la împărat, i-a făcut cunoscut toate prezumţiile episcopilor împotriva sa, iar episcopii, adunîndu-se la Mareotes, au trimis la împărat pe unii dintre preoţii care erau de acord cu ei, adică pe Teogonie din Niceea, pe Teodor din Perintia, pe Marin din Calcedon, pe Narcis din Cilicia şi pe alţii asemenea acestora. Urzind minciuni şi născocind anumite planuri şi pure calomnii, le-au prezentat ca adevărate acuzaţii aduse împotriva lui Atanasie. Ticluind acestea, au venit în oraşul Aelia. Căci împăratul poruncise ca orice întrunire din Tir să se ţină la Aelia. A poruncit să se adune şi alţii de pretutindeni, pentru ca să se sfinţească

101. Bătrînul episcop Alexandru a murit la 17 aprilie 328, deci nu *după cinci luni* de la Sinodul niceean cum spune Teodoret, iar Sfîntul Atanasie a fost numit episcopul Alexandriei în acelaşi an, la 8 iunie.

Bisericile înălţate. De asemenea a trimis bărbaţi devotaţi, vestiţi pentru credinţa şi evlavia lor, recomandîndu-le să cumpănească îndelung toate, nu numai pentru pontifi şi preoţi, dar şi pentru toţi cei care aveau nevoie şi alergau de pretutindeni. A fost împodobit şi altarul sacru, ornat cu mantii regale, cu vase, aur şi pietre preţioase. (Teodoret, I, 30).

CAPITOLUL VI

CUM A FOST RECHEMAT ARIE DIN EXIL ŞI CE EXPUNERE I-A DAT LUI CONSTANTIN, ŞI DESPRE ÎNŞELĂTORIILE ARIENILOR

între timp, împăratul 1-a rechemat pe Arie din exil şi i-a poruncit să mărturisească printr-o scriere scurtă ceea ce crede despre Dumnezeu. Atunci el, evitînd termenii noi pe care îi găsise mai înainte, a ticluit o altă explicaţie, pe care a întărit-o cu cuvinte simple, jurînd chiar că el aşa crede şi chiar aşa şi gîndeşte şi că nu concepe nimic în alt fel. Dar iată textul expunerii lui : «Preoţii Arie şi Euzoie, către stă-pînul nostru preacredincios şi iubitor de Dumnezeu, împăratul Constantin. Aşa cum a cerut evlavia ta iubitoare de Dumnezeu, împărate Doamne, expun credinţa mea şi mărturisesc în scris în faţa lui Dumnezeu că aşa cred şi eu şi toţi cei care sînt împreună cu mine, precum urmează. Credem într-unui Dumnezeu, Tatăl atotputernicul, şi în Domnul Iisus Hristos, Fiul Său, Care S-a născut din El mai-nainte de toţi veci; în Dumnezeu Cuvîntul, prin Care toate s-au făcut, cîte în cer şi pe pămînt, Care a venit şi S-a întrupat şi a pătimit şi a înviat şi S-a suit la ceruri ; şi iarăşi va veni ca să judece viii şi morţii ; şi în Duhul Sfînt, şi în învierea trupului, şi în viaţa veacului ce va să vie, şi în împărăţia cerurilor, şi într-una sfîntă şi universală

Biserică a lui Dumnezeu, care este de la începuturi şi pînă la sfîrşit. Această credinţă am deprins-o din sfînta Evanghelie, cînd Domnul spune apostolilor Săi : *«Mergînd, învăţaţi toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19).* Dacă însă nu credem şi nu susţinem acestea, cu adevărat în Tatăl, în Fiul şi în Sfîntul Duh, aşa cum ne învaţă Biserica universală şi sfînta Scriptură, pe care le urmăm în totul, judecătorul nostru va fi Dumnezeu, şi acum şi în ziua ce va veni. De aceea ne rugăm evlaviei tale, împărate care iubeşti pe Dumnezeu, ca atîta vreme cît sîntem clerici şi avem credinţă şi înţelegerea

Bisericii şi a sfintei Scripturi, să daţi poruncă să fim uniţi Bisericii noastre mame, prin credinţa ta paşnică şi iubitoare de Dumnezeu ; să puneţi capăt anchetelor şi excesului de cercetări, pentru ca şi noi toţi împreună, pe de o parte, -şi sfîntă Biserică, pe de alta, împăcaţi, să rostim cuvinte înălţătoare pentru domnia paşnică şi evlavioasă şi pentru tot neamul tău».

Unii au judecat că această expunere de credinţă este compusă cu iscusinţă, ca să dea impresia că l-au împăcat pe împărat prin vorbe şi în felul acesta este purificată de învăţăturile lui Arie, în măsura în care i se acordă încredere şi au înţeles şi unii şi ceilalţi. Dar împăratul, socotind că Arie şi Euzoie cred la fel cu aceia care s-au întrunit la Niceea, s-a bucurat mult. Totuşi nu s-a lăsat convins să-i primească în comunitatea Bisericii înainte de a fi cercetaţi şi verificaţi de persoane potrivite, conform legii bisericeşti, ci i-a îndrumat la episcopii adunaţi atunci la Ierusalim, scriindu-le să examineze buna credinţă a expunerii lor şi să pronunţe o hotărîre de clemenţă referitoare la ei. Dar dacă ei cred că aceia au suferit o nedreptate din invidie sau că nu aveau de unde să ceară judecători care să-i găsească vinovaţi, să-i trimită înapoi, în penitenţă. Iar cînd s-a ivit prilejul, pe partizanii lui Arie i-au primit în mijlocul comunităţii în urma scrisorilor împăratului. Şi după ce au făcut aceasta, au răspuns chiar ei împăratului, şi Bisericii din Alexandria, în Egipt şi Tebaida şi în Libia, recomandîndu-le tuturor episcopilor şi clericilor să-i primească cu drag, de vreme ce împăratul a dovedit că, credinţa lor este cea adevărată, aceea pe care ei au expus-o în chiar scrisoarea lor. Aceste lucruri se ştie că s-au petrecut în Ierusalim (Sozomen, II, 26 şi 27).

Iar Atanasie, fugind din Tir, a venit la Constantinopol şi a povestit cînd a venit la împărat cele pătimite ; şi a cerut ca cele petrecute în Tir să fie examinate şi în prezenţa lui. împăratul Constantin apreciind că cererea lui este judicioasă a scris episcopilor care se întruniseră la Tir următoarele. (Sozomen, II, 27 şi 28).

CAPITOLUL VII

SCRISOAREA PRIN CARE CONSTANTIN CONVOACĂ PE EPISCOPI, CA SĂ CUNOASCĂ EL ÎNSUŞI PROBLEMELE EXPUSE DE ATANASIE

Aşadar împăratul, trimiţînd o scrisoare sfîntă, a convocat sinodul, pentru ca cele prezentate de Atanasie să fie examinate în prezenţa sa ; iată cuvintele lui :

Constantin cel credincios şi victorios, către episcopii adunaţi în oraşul Tir.

Eu nu am cunoştinţă de cele hotărîte în sinodul vostru cu tulburare şi cu duşmănie. Căci se pare că adevărul a fost înăbuşit de o lipsă de disciplină zgomotoasă. Fără să ţineţi seama de ceea ce îi place lui Dumnezeu, din cauza certurilor pe care le duceţi împotriva alor voştri, vă străduiţi ca şi rugăminţile voastre să fie de neînvins. Dar va fi lucrarea providenţei divine dacă şi această strădanie, odată descoperită, va putea fi anulată, iar pentru noi va fi limpede dacă, întrunindu-vă acolo, săvîrşiţi ceva cu bune intenţii sau cu duşmănie.

De aceea vreau ca voi toţi să vă uniţi cu toată graba din respect pentru mine, pînă cînd veţi putea dovedi prin voi înşivă integritatea faptelor petrecute la voi. însă ţinînd seama de prietenia cu care v-am scris acestea şi v-am convocat la mine prin scrisori, odată cu ea să luaţi cunoştinţă de cele ce urmează.

îndreptîndu-mă către oraşul care poartă numele meu, din prea fericita noastră patrie, deodată în mijlocul pieţii s-a apropiat de mine atît de neaşteptat episcopul Atanasie, împreună cu cîţiva preoţi pe care îi avea în jurul său, încît mi-a pricinuit oarecare teamă. Căci martor mi-e Dumnezeu, Care observă totul, că n-aveam cum să ştiu cine este, cînd l-am văzut întîi, dacă nu mi-ar fi povestit atunci cineva dintre ai noştri şi cine este şi ce nedreptate a îndurat. N-am stat de vorbă cu el atunci, nici n-am luat parte la vreo convorbire. în timp ce el cerea să fie ascultat, iar eu refuzam şi aproape că dădusem poruncă să fie îndepărtat, cu multă încredere el mi-a cerut, nimic altceva decît venirea voastră pentru ca în prezenţa voastră să poată explica, cu gemetele lui, ceea ce a pătimit. Şi pentru că mi s-a părut logic şi potrivit la vremea aceea, am poruncit să vă fie scrise mai degrabă acestea, pentru ca toţi care vă întruniţi la sinodul din Tir să vă grăbiţi neîncetat să beneficiaţi de îngăduinţa noastră care vă este propice ; adică să se arate prin aceste lucrări ale voastre curăţia şi justeţea judecăţii voastre în prezenţa mea, căci şi voi mă recunoaşteţi de slujitor al lui Dumnezeu : căci şi ca împărat sînt slujitorul lui Dumnezeu. Aşadar numele lui Dumnezeu este cinstit în pace pretutindeni şi este binecuvîntat prin închinarea mea lui Dumnezeu chiar printre barbarii care pînă acum nu cunoşteau adevărul. Căci e neîndoios că acela care nu cunoaşte adevărul, nu[1] poate cunoaşte nici pe Dumnezeu. Şi nu e mai puţin adevărat, aşa cum a fost proorocit, că pînă şi barbarii au recunoscut ca slujitor credincios şi au învăţat să se teamă de Domnul, Care S-a arătat pretutindeni ca apărător al meu şi ca Acela care are grijă chiar prin lucrările Lui. De aici mai ales îl ştiu ei pe Dumnezeu. Şi ei îl slăvesc pe Dumnezeu din teama de mine. Voi însă, care trebuie să faceţi cunoscute sfintele minuni ale îndurării Lui, să nu spun că le păziţi, dar că nu faceţi altceva decît cele care duc la conflict şi pornesc din ură, şi, ca să spun mai precis, cele care se vede că duc la pieirea neamului omenesc. Dar grăbiţi-vă, cum am spus, să veniţi la mine fără întârziere, ştiind că voi căuta să acţionez cu toată puterea, întru cele care privesc legea lui Dumnezeu, mai ales acelea vor fi păzite fără şovăire. La acestea nu va putea avea loc nici critica, nici credinţa greşită, cînd vor fi împrăştiaţi şi zdrobiţi pe faţă şi distruşi cu totul vrăjmaşii prea sfintei legi, cei care au aruncat ocări fără de număr, sub pretextul sfinţeniei. (Socrate, I, 22).

CAPITOLUL VIII

VENIND EPISCOPII CARE ERAU FAVORABILI LUI ARIE, L-AU DEFĂIMAT PE ATANASIE, PENTRU CA SĂ FIE TRIMIS ÎN EXIL

Această scrisoare i-a făcut să se frămînte pe aceia care fuseseră întruniți în sinod, deoarece mulți se întorseseră în oraşele lor. însă aceia care erau în preajma lui Eusebie şi Teogonie, a lui Marin, PatrofiL Ursachie şi Valens, venind în oraşul Constantinopol n-au îngăduit să se discute despre cupa spartă sau despre altarul răsturnat sau despre nimicirea lui Arsenie, probleme pe care le pregătiseră în sinod, ci au găsit altă acuzație, anunțîndu-i împăratului că Atanasie amenință că el nu va mai trimite, ca de obicei, grîne din Alexandria în oraşul Constantinopol. Din generozitatea împăratului Constantin se trimiteau din Alexandria la Constantinopol cam optzeci de mii de banițe de grîu pentru cei săraci. Se pare că şi lucrul acesta a fost făcut de episcop. Ei spuneau că au auzit aceasta pe cînd Atanasie o spunea episcopilor Amantie, Anu-bio, Arbatio şi Petru. Şi astfel, o derogare are multă putere atunci cînd cel care o înfăptuieşte este considerat demn de încredere. înfuriat de această înşelătorie, împăratul l-a trimis pe Atanasie în exil şi i-a poruncit să locuiască în Gallia. Unii zic că împăratul a făcut aceasta şi pentru unirea Bisericii, căci Atanasie evita comuniunea cu Arie. Iar acesta trăia în Treveri, în Gallia. (Socrate, I, 23).

Dar nimeni să nu se mire că un asemenea bărbat a fost înşelat din cauza preoților care vorbeau lucruri inexacte. Şi minunatul prooroc David a fost înşelat cînd a fost mințit nu de un episcop, ci de sclavul Siba împotriva lui Mefiboşet. (Teodoret, I, 33).

CAPITOLUL D£

CUM A FOST DEPUS MARCEL DIN ANCIRA, ŞI DESPRE SOFISTUL ASTERIE

Aşadar, episcopii adunați în oraşul Constantinopol l-au depus pe Marcel[102] din Acira Galatiei, dintr-o pricină asemănătoare. Un oarecare Asterie, oare practica în Capadocia învățătura de sofist, renunțînd la aceasta, făgăduia să adopte religia creştină ; a şi încercat să scrie cărți care l-au dus pînă acolo, şi prin care a întărit învățătura lui Arie. El spunea că Hristos este Puterea lui Dumnezeu, aşa cum este spus la Moise : că lăcusta şi omizile sînt puterea lui Dumnezeu ; şi multe altele la fel cu acestea. Dar acest Asterie se ducea adesea la episcopii care nu ocoleau secta lui Arie. Se grăbea să vină şi la sinoade, cerînd episcopatul în vreun oraş. Dar a fost lipsit de preoție fiindcă s-a dovedit că a adus sacrificii în timpul persecuției. Străbătînd oraşele Siriei, arăta cărțile cu care era obişnuit. Marcel, cunoscînd acestea şi voind să scrie împotriva lui, a întrecut măsura contestării. Căci s-a apucat să spună ca Paul din Samosata, că Domnul Hristos este numai om.

Cunoscînd acestea, cei care s-au adunat atunci la Ierusalim nu au vorbit nimic de Asterie, fiindcă nu era în rîndul preoţilor. Iar lui Marcel, ca unul care îndeplinea funcţia sacerdotală, cercetîndu-i învăţătura cărţii lui şi găsindu-1 întinat de dogma celui din Samosata, i-au poruncit să se lepede de secta aceea. Cel acuzat a făgăduit să ardă cartea. Cum operaţia aceasta se prelungea, colegiul episcopilor, la convocarea împăratului, a venit în oraşul împăratului, fiind de faţă şi Eusebie şi episcopii care erau cu el, şi în oraşul Constantinopol iarăşi a fost luat în discuţie Marcel. Şi deoarece Marcel nu voia să ardă, cum făgăduise, scrierea interzisă, l-au depus din episcopat. In locul lui l-au numit în Ancira pe Vasile [103]. Dar şi această scriere în trei cărţi, combătînd cu tărie credinţa greşită a lui a distrus-o Eusebie. Marcel însă a primit după aceea episcopatul în sinodul din Sardes, spunînd că a înţeles că nu din pricina cărţii sale a fost depus, ci ca unul care era adeptul lui Paul. (Socrate, I, 24).

CAPITOLUL X

ÎN CE FEL A MURIT ARIE, ÎN TIMP CE SE STRĂDUIA CA CEI DIN CONSTANTINOPOL SA FIE PRIMIŢI ÎN COMUNITATE DE ALEXANDRU

102. Marcel de Ancira (f către 374) a participat la Sinodul I Ecumenic. Mai tîrziu însă a căzut în erezia lui Sabelie şi a fost condamnat la Sinodul II Ecumenic (381).

103. Vasile de Ancira (t către 364) a fost medic. In 336 a fost ales episcop în locul lui Marcel de Ancira dar, făcîndu-i-se opoziţie, a ocupat scaunul episcopal mai tîrziu. Intre 358—360, împreună cu Gheorghe de Laodiceea, a fost conducătorul partidei homoiousienilor, arieni moderaţi.

Cînd Arie a venit în Egipt după sinodul de la Ierusalim, fiindcă Biserica din Alexandria evita comuniunea cu el, a venit din nou în oraşul Constantinopol unde se adunau adepţii săi, care voiau şi să arate supunere episcopului Eusebiu din Nicomidia, şi să participe la sinod. Alexandru, episcopul de atunci din Constantinopol [m], intuind străduania lor, şi-a dat silinţa să pună capăt acestei străduinţe. Neavînd puterea să făptuiască aceasta a interzis străduinţele lui Arie, zicînd că aceluia nu-i este îngăduit să fie preot, nici să infirme hotărîrea episcopilor din aproape toată lumea, care s-au întrunit cu el în oraşul Niceea. Dar Eusebie şi cei oare erau în jurul lui, după ce mai întîi n-au reuşit să-1 înduplece pe Alexandru cu sfaturile lor, au ameninţat apoi cu teroarea : că, dacă nu-1 primeşte pe Arie, în cutare zi, el însuşi va fi deportat în exil. Iar Arie va fi primit în comuniunea tuturor. După acestea s-au despărţit unii de alţii. Unii aşteptau ziua fixată ca să se împlinească ameninţările; Alexandru însă cerea să nu se ajungă la îndeplinirea spuselor lui Eusebie. Cu atît mai mult era constrîns de teamă, cu cît ceilalţi aproape îl convinseseră pe împărat să facă aşa cum voiau ei. în ziua dinaintea aceleia fixate, el a îngenunchiat în altar şi a stat în genunchi toată noaptea, rugîndu-1 pe Dumnezeu să împiedice hotărîrea duşmanilor săi (Sozomen, II, 28).

Alexandru se ruga deci în genunchi. împăratul însă, vrînd să-1 încerce pe Arie, l-a chemat la palat şi l-a iscodit să vadă dacă respectă hotărîri-le sinodului de la Niceea. Acesta, fără să se codească, a subscris degrabă învăţătura de credinţă, evitînd

104. A păstorit după anul 325 şi a murit în 336 sau 337.

deznodămîntul cu vicleşug abil prin această semnare. Mirat, împăratul i-a cerut să jure. A făcut şi acest lucru, în mod fraudulos bătîndu-şi joc la fel de ingenios, şi de jurământ. Eu consemnez ceea ce am auzit despre acest şiretlic. Căci se spune că Arie a Înscris secta sa în lista pe care o purta sub altar ; de aceea el a crezut că jură adevărul, zicînd că el aşa ştie cum a scris. Am consemnat şi acest lucru aşa cum l-am auzit, căci am luat cunoştinţă din scrisorile împăratului că a depus jurămînt. împăratul, încrezător, a poruncit să fie primit de episcopul Alexandru în comunitatea oraşului Constantinopol. Era într-o sîmbătă. A doua zi fiecare aştepta să se sfătuiască cu ceilalţi; dar opiniile lui Arie au fost urmate

de judecata lui Dumnezeu. Căci după ce a ieşit din palatul împăratului, însoţitorul lui Eusebie era privit cu condescendenţă, ceea ce era evident pentru întregul oraş. Cînd a ajuns în locul care se numeşte forul lui Constantin, unde se află o columnă de culoarea purpurei, 1-a cuprins deodată o groază, dintr-un colţ ascuns al conştiinţei şi, odată cu frica s-au pornit vărsături din stomac. Căutînd un refugiu în apropiere şi văzînd că se află aproape de forul lui Constantin, s-a îndreptat într-acolo. Ajungînd acolo, odată cu vărsăturile 1-a cuprins o sfîrşeală şi odată cu fecalele a căzut şi el în drum. Şi atunci s-a prăbuşit, şi a început să-i curgă mult sînge şi-i mai curgeau bucăţi de splină şi de ficat. Şi după toate acestea a urmat imediat şi moartea. Acolo unde s-au petrecut acestea, în oraşul Constantinopol, cum am mai spus, se arată dincolo de forul lui Constantin şi piaţa transformată în portic. Toţi aceia care trec pe acolo arată cu degetul locul care aminteşte moartea îngrozitoare a lui Arie [105]. (Socrate, I, 25).

După un timp, un partizan al rătăcirii lui Arie, bogat şi influent, şi-a dat silinţa să cumpere de la stat locul acela. Şi demolînd ceea ce era înainte, a clădit acolo o casă care să ducă la uitarea acelui fapt şi în felul acesta să i se piardă amintirea. Zvonul însă a străbătut întreg oraşul şi a vestit lumii întregi moartea lui Arie. (Sozomen, II, 28).

capitolul xi

DREPT-CREDINCIOŞII SE ÎNTÎLNEAU LA ÎNCEPUT CU ADEPŢII LUI ARIE ŞI PURTAU DISCUŢII DESPRE LEGEA LUI CONSTANTIN PRIN CARE A PORUNCIT CA PREDICILE ERETICILOR SĂ FIE VERIFICATE DE SLUJITORII BISERICEŞTI

Dar, cu toate că învăţătura lui Arie se făcea cunoscută multora prin discuţii, poporul totuşi nu făcea încă deosebirea specifică, nici nu o cunoştea după numele întemeietorului ei. Se adunau toţi în biserică şi stăteau de vorbă, în afară de novaţieni şi frigieni şi valentinieni şi mar-cioniţi şi paulieni şi cei care îmbrăţişaseră alte erezii. împotriva tuturor acestora împăratul a promulgat o lege care propunea să li se interzică predicarea şi frecventarea bisericilor ; nu le erau îngăduite nici întrunirile în case particulare şi nici oficierea publică. Fiindcă el gîndea că mai bine să vină în comuniunea Bisericii universale, în care şi sfătuia să se întrunească toţi. Cred

105. Despre moartea lui Arie a scris Sfîntul Atanasie cel Mare în *Epistola adresată episcopilor Egiptului şi Libiei împotriva arienilor* şi în *Epistola către tratele Serapion despre moartea lui Arie.* A se vedea mai pe larg la Mitropolit Nicolae Corneanu, Moarfea *ereticului Arie în lumina documentelor vremii,* în *Studii Patristice,* Timişoara 1884, p. 230—244.

că din cauza acestei legi s-a pierdut amintirea ereziei. Căci din timpul primilor împărați, cei care se închinau lui Hristos, chiar dacă se deosebeau prin diversitatea sectelor, în fața păginilor erau socotiți totuși creștini și la fel erau supuși pătimirilor. Iar din pricina aceloraşi persecuții, nu puteau să se judece singuri pe ei înșiși, și de aceea, întrunindu-se laolaltă, celebrau liturghia. Așa că, deși erau puțini, nu păreau totuși că sînt separați. Insă după această lege, nu se puteau întruni în public în biserici, și nici în ascuns, de vreme ce episcopii orașelor și clericii care observau acestea îi împiedicau. Așa s-a făcut că, de teamă, cei mai mulți au trecut la Biserica universală. Alții însă au păstrat credința lor, fără să rămînă continuatorii ereziei. (Sozomen, II, 30).

CAPITOLUL XII

ÎN CE FEL ŞI UNDE A LÂSAT ÎMPĂRATUL CONSTANTIN PE CEI TREI FII AI SÂI ÎMPĂRAȚI, ŞI A MURIT PRIMIND BOTEZUL

Tocmai cînd preacredinciosul împărat era mai bucuros pentru creștinătate și și-a dat seama de întărirea credinței de la Niceea prin mărturisirea adevăratului Dumnezeu, tocmai atunci a avut bucuria să afle cele petrecute cu Arie. Și avînd împăratul trei fii, i-a numit cezari și a hotărît ca fiecare dintre ei să conducă imperiul său timp de zece ani. Astfel, primului dintre ei, numit ca și el, Constantin, i-a dat conducerea regiunilor apusene în deceniul care îi revenea ; cel de al doilea, numit după bunicul său, Constanțiu, a hotărît să fie conducătorul Orientului, în al doilea deceniu ; iar pe cel mai tînăr, Constant, l-a hotărît pentru al treilea deceniu. La un an după această hotărîre, intrînd în al șaizeci și cincilea an de viață, s-a îmbolnăvit și a plecat din orașul Constantinopol spre regiuni cu ape calde. (Socrate, II, 25).

Pe cînd trăia în Nicomidia, agravîndu-i-se boala și conștient fiind că viața nu-i mai este sigură, a primit harul sfîntului botez. Căci tot amînase pînă atunci (An. 336), considerînd că s-a făcut vrednic să fie botezat în apele Iordanului. A lăsat apoi celor trei fii moștenirea imperiului și s-a grăbit să se întoarcă în Alexandria, la marele Atanasie, deși

era acolo şi Eusebie care se străduia să-i dea sfaturi contrarii. (Teodoret, I, 23). într-o suburbie a Nicomidiei a fost iniţiat în Taina sfîntului botez (Sozomen, II, 32).

După ce a făcut testamentul, statornicind moştenitori pe cei trei fii, a murit. Trupul împăratului, aşezat într-un sicriu de aur, a fost dus la Constantinopol şi aşezat în palat, într-un loc înalt. Fiindcă a fost înconjurat de multe onoruri şi aproape venerat cît a trăit, a fost de faţă unul dintre fiii lui. După ce a venit Constanţiu din Orient, rămăşiţele pămînteşti au fost înmormîntate cu funeralii imperiale în biserica Apostolilor ; au făcut aceasta pentru ca împăraţii şi preoţii să nu fie lipsiţi de rămăşiţele apostolilor. Şi a trăit împăratul Constantin şaizeci şi cinci de ani, dar a domnit treizeci şi doi. A murit în timpul consulilor Felician şi Tacian (adică în anul Domnului 336, Chron. Cassiod. 338), în ziua de 22 a lunii mai, care era al doilea an al celei de a două sute opta Olimpiade. (Socrate, I, 26).

CARTEA A IV-A

CAPITOLUL I

CUM S-A RĂSPÎNDIT ÎNVĂŢĂTURA LUI ARIE PRINTRE UNII PREOŢI

Aşa s-au petrecut lucrurile în sînul Bisericii în timpul împăratului Constantin. După moartea lui, învăţătura sinodului de la Niceea a ajuns din nou să dea loc la nemulţumiri. Căci cît a trăit Constantin, deşi nu şi-au însuşit-o cu toţii, nu îndrăzneau totuşi să o renege pe faţă. Dar după moartea lui cei mai mulţi s-au îndepărtat pe faţă de acel sinsd. Aceştia erau aceia care dintru început se arătau a fi suspicioşi, şi în special, adepţii lui Arie, Eusebie şi Teogonie, care credeau că învăţătura lor se va întări dacă se interzice reîntoarcerea lui Atanasie, iar adepţii lui din dioceza egipteană îşi vor nega jurămîntul. Şi aceia tocmai asta făceau, conduşi de preotul prin care, pe vremea lui Constantin, Arie a fost rechemat din exil. Căci acest preot era plăcut şi lui Constanţiu pentru că respecta testamentul tatălui său, în aşa măsură, încît avea acces La împărat şi la cei care erau puternici la palat. Eusebie însă părea aşa de la largul lui în palatul regal încît pe adepţii lui i-a făcut fruntaşi şi oameni de curte. Din această cauză au reînceput discuţii dese, în public şi în particular, cu privire la învăţătură — şi odată cu acestea au reînceput şi injuriile, duşmăniile şi cele care de obicei urmează acestora (Sozomen, III, 1).

CAPITOLUL II

CUM A REVENIT ATANASIE ÎN ALEXANDRIA REDOBÎNDIND SIMPATIA FIULUI CEL MIC AL LUI CONSTANTIN, ŞI SCRISOAREA ACESTUIA

între timp Atanasie s-a reîntors din părţile occidentale, în Alexandria, unde şi Constantin, încă de pe vremea cînd trăia, prefera să revină. Se spune chiar că a voit să consemneze acest lucru în testament, dar, murind, fiul său mai mare, Constantin, care domnea în regiunile apusene, a făcut-o şi a trimis celor din Alexandria o scrisoare în felul următor :

împăratul Constantin, către poporul constituit în Biserica universală din Alexandria.

Cred că mintea voastră preasfîntă nu este neştiutoare de faptul că Atanasie a fost trimis un timp în Galia, ca să predice legea sfîntă, deoarece cruzimea duşmanilor săi neîmpăcaţi punea în pericol viaţa sa sfîntă, şi poate ca, prin şiretenia răilor acelora, să nu i se întîmple ceva nemeritat. Ca să evite aşadar aceasta, a fost înlăturat de la îndatoririle lui imediate. Şi aşa a fost sfătuit (i s-a poruncit), să

locuiască acolo, pentru ca în oraşul acela în care trăia să nu ducă lipsă de nimic din cele necesare. Dar atît de vrednică de cinstire este virtutea lui, după încercările milostivirii dumnezeieşti, încît dispreţuieşte supărările nenorocirilor. Drept aceea, cu tot respectul pentru voi, stăpînul nostru, cuviosul Constantin, părintele meu de fericită amintire, propusese ca acest episcop să fie reaşezat pe locul său. Totuşi, fiindcă soarta omenească i-a luat-o înainte şi s-a săvîrşit din viaţă înainte de a împlini această dorinţă, am considerat normal să îndeplinesc eu dorinţa împăratului de fericită amintire. Cînd se va întoarce la voi, aveţi grijă să aibă parte de cinstirea pe care i-o arăt şi eu. Căci nu e surprinzător să facem pentru el ceva vrednic de laudă. Pentru că, imaginea voinţei voastre şi atitudinea unui asemenea bărbat mi-au mişcat sufletul şi m-au îndemnat să fac acesta. Providenţa divină să vă aibă în pază, prea iubiţi fraţi. (Sozomen, III, 2).

CAPITOLUL III

DESPRE UNELTIRILE ARIENILOR ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE

Bizuindu-se pe această scrisoare, Atanasie a venit în Alexandria şi poporul din Alexandria l-a primit cu drag. însă arienii, urzind o conspiraţie împotriva lui, stîrneau dese răscoale, prin care prilejuiau lui Eusebie ocazia să-1 ponegrească în faţa împăratului — spunînd că, fără să se plece sinodului tuturor episcopilor, a pus stăpînire pe Biserică cu de la sine putere. Şi atît l-au ponegrit, încît împăratul, indignat, l-a alungat din oraşul Alexandria. în timpul acesta, murind episcopul Eusebie, a primit episcopatul discipolul său Agapie, al Cezareii Palestinei, care a scris şi multe alte cărţi, şi a adunat şi multe lucruri scrise despre dascălul său. (Sozomen, IV, 2).

CAPITOLUL IV

DESPRE MOARTEA FIULUI LUI CONSTANTIN

Nu după multă vreme şi împăratul Constantin, fiul mai mare al lui Constantin, în timp ce încerca să năvălească în regiunile fratelui mai mic, Constant, în cursul unui atac în jurul Aquileii, a murit, cînd erau consuli Acindin şi Brocle (An. 339). Aşa că şi conducerea regiunilor occidentale ale imperiului roman i-a revenit lui Constant, iar cele orientale, lui Constanţiu (Socrate, II, 3).

CAPITOLUL V

IN CE FEL ATANASIE, DUPÂ CE ARIENII I-AU PORNIT DIN NOU RĂZBOI, A PLECAT ÎN REGIUNILE ITALIEI

Şi aşa, în timp ce Constantin a statornicit un imperiu veşnic, împărţind prin testament fiilor săi domnia temporară (căci nici unul dintre ei nu era de faţă), un preot recomandat chiar de sora lui a crezut că testamentul se referă la el : luîndu-1 a vrut să-1 dea lui Constanţiu, care i se părea mai aproape decît ceilalţi şi credea că poate veni înaintea celorlalţi. Făcîndu-i-se cunoscut lui Constanţiu acest lucru, el a primit cu încredere testamentul trimis. Acela, văzînd pe Constanţiu lipsit de voinţă şi că poate fi mînuit ca o trestie în bătaia vîntului, s-a încumetat să pornească război împotriva învăţăturii Evangheliei şi să dezlănţuie o furtună cumplită împotriva Bisericii. Căci spunea că sînt vinovaţi aceia care introduceau în doctrina credinţei cuvîntul de consubstanţialitate, cuvînt care nu se găseşte în Scriptură şi care dă naştere la discordie între ei şi preoţi. Ţesea intrigi, acuzîndu-1 pe Atanasie şi pe adepţii lui. Colaboratorii săi erau Eusebie şi Teogonie şi Teodor din Perint, care părea mai înzestrat cu talent oratoric, şi a scris explicarea Evangheliilor ; cei mai mulţi îl numesc Herocleios (An. 341). Aceştia, văzîndu-1 deseori pe împărat, pretindeau că întoarcerea lui Atanasie este pricina multor rele. Şi spuneau că din cauza lui sînt tulburări nu numai în Egipt, dar şi în Palestina şi în Fenicia şi la neamurile vecine. Apoi copleşind cu vorbe de felul acesta atenţia slabă a împăratului, l-au sfătuit ca Atanasie să fie din nou exclus din Biserică. Dar acesta, aflînd de sfatul lor, a plecat în părţile din Apus. (Teodoret, II, 3).

CAPITOLUL VI

CE A HOTĂRÎT EPISCOPUL IULIU ÎN PRIVINŢA LUI ATANASIE

Eusebie însă şi cu tovarăşii lui au trimis episcopului Iuliu Romanul calomnii întocmite împotriva lui Atanasie. Iuliu, respectînd legea bisericească, le-a poruncit şi acelora să vină la Roma şt l-a chemat pe cinstitul Atanasie la judecata obişnuită. El a venit, răspunzînd prompt chemării, dar purtătorii de calomnii n-au plecat la Roma, ştiind că minciuna lor poate fi uşor descoperită. Iar oile, văzîndu-se părăsite de păstor, l-au ales pe lup drept păstor peste ele, adică pe Grigorie, care, purtindu-se timp ele şase ani mai crud" ca animalele sălbatice, şi-a primit pedeapsa răutăţii sale : a fost sfîşiat cu cruzime de toţi. (Teodoret, II, iv;.

CAPITOLUL VII

ÎMPĂRATUL CONSTANT ŢINE PARTEA LUI ATANASIE

Venind la Constant, după ce Constantin fiul a murit în război, Atanasie relata cu mînie intrigile arienilor şi războiul purtat împotriva credinţei apostolice, şi amintea numele tatălui lui şi sinoadele impunătoare la care a luat parte, cum şi faptul că sinodul părea întărit prin hotărîrea comună. însoţind acestea cu lacrimi, a trezit în împărat zelul tatălui său. Căci de îndată ce a auzit acestea, i-a scris fratelui său, îndemnîn-du-1 să păstreze neatinsă moştenirea evlaviei tatălui lor, care a şi dom-

nit cu credinţă, i-a şi învins pe tiranii romanilor şi a şi subjugat neamurile aflate împrejur. (Teodoret, II, 5).

CAPITOLUL VIII

DESPRE MOARTEA LUI ALEXANDRU, EPISCOPUL CONSTANTINOPOLULUI, ŞI DESPRE NUMIREA LUI PAVEL LA ORTODOCŞI, IAR LA ARIENI, MACEDONIE

Dar din aceste tulburări, s-a iscat la Constantinopol o altă nenorocire, mai mare ca aceea dinainte, din motive asemănătoare. Alexandru, întîistătătorul Bisericii din Constantinopol, după ce a terminat lupta cu Arie, a plecat din lumea aceasta, în al treisprezecelea an al episcopatului său, în vîrstă de nouăzeci şi opt de ani (An. 326) [m], şi nu a lăsat pe nimeni în locul său ; dar a hotărît să fie ales unul dintre cei doi pe

106. Anul morţii episcopului Alexandru al Constantinopolului este indicat greşit. A se vedea nota 104.

care i-a indicat el. Şi fiindcă toţi doresc un om supus şi renumit dovedit pentru viaţa sa fără pată, l-au hirotonit episcop pe Pavel, preotul numit de el, un bărbat tînăr ca vîrstă, dar bătrîn, ca înţelepciune. Dacă însă ar fi vrut să aleagă numai după aspectul reverenţios, l-ar fi făcut pe Macedonie, pe atunci diacon, care se pare că era mai în vîrstă. Din această pricină s-a ivit o mai mare luptă pentru hirotonirea episcopului, ceea ce a adus tulburări în sînul Bisericii, deoarece poporul s-a împărţit în două, unii apărînd învăţătura lui Arie, iar ceilalţi, hotărîrea sinodului de la Niceea. Cită vreme a trăit Alexandru, omousienii erau mai puternici decît episcopii arienilor, fiindcă aceştia fiind dovediţi, erau ameninţaţi zilnic. Cînd însă a murit Alexandru, s-a pornit lupta din ambele părţi. Căci omousienii l-au hirotonit episcop pe Pavel, iar adepţii lui Arie, pe Macedonie. Şi Pavel a fost hirotonit în biserica numită şi «Irina», care este aproape chiar de biserica Sofia, în care se pare că hotărîrea Iui Alexandru a fost cunoscută mai bine. (Socrate, II, 4).

CAPITOLUL IX

ÎNLĂTURÎNDU-L PE PAVEL, EUSEBIE DIN NICOMIDIA A LUAT EPISCOPATUL DIN CONSTANTINOPOL; DESPRE SINODUL DIN ANTIOHIA ŞI DESPRE NUMIREA LUI EUSEBIE ÎN ALEXANDRIA, ŞI A LUI GRIGORIE, DUPA EL; DESPRE MODIFICAREA SINODULUI DIN NICEEA

După scurtă vreme împăratul, venind la Constantinopol, s-a indignat din cauza hirotonirii făcute de episcopii arieni ; convocînd sinodul, a făcut să fie înlăturat Pavel[107]; şi a decretat să fie episcop Eusebie, care plecase din Nicomidia la Constantinopol. După acestea, împăratul a plecat la Antiohia. Eusebie însă nu admitea să renunţe, ci punea totul în mişcare ca să ducă la îndeplinire proiectul lui. A făcut aşa ca să se ţină un sinod în Antiohia Siriei, cu care ocazie s-a făcut sfinţirea

107. Episcopul Pavel a păstorit la Constantinopol în trei rînduri: întîia oară între 337—339; a doua oară de la sfîrşitul anului 339 pînă la începutul anului 342 ; a treia oară de la începutul anului 346 pînă la sfîrşitul anului 351.

bisericii pe care părintele împăraților începuse să o înalțe şi, după moartea lui, Constanțiu a terminat-o, la optsprezece ani de la începerea ei ; de fapt a făcut aceasta spre nimicirea şi distrugerea sinodului de la Niceea. La acest sinod s-au întrunit nouăzeci de episcopi din diferite oraşe. Dar nu a fost de față Maxim, succesorul lui Macarie din Ierusalim, gîndind că ar putea fi silit să subscrie la condamnarea lui Atanasie. Şi nici Iuliu, întîistătătorul măreței Rome, nu a fost de față şi nu trimis pe cineva în locul său. Aşa că sinodul din Antiohia s-a ținut sub conducerea împăratului Constanțiu, în timp ce erau consuli Marcelin şi Probin (adică în anul 340 după Cassiodor sau 341 după Baron). Era al cincilea an de la moartea lui Constantin, tatăl împăraților. în fruntea Bisericii din Antiohia era atunci Placit, succesorul lui Eufronie. Cei care apărau meritul lucrării lui Eusebie socoteau că se face o derogare pentru Atanasie ; în primul rînd au fost denigrați ca şi cum ar fi călcat legea pe care tocmai atunci o decretaseră chiar ei — fiindcă nu primise preoția în urma hotărîrii întregului sinod al episcopilor, ci a intrat în Biserică atribuindu-şi-o singur. Şi apoi, fiindcă la venirea sa, iscîndu-se tulburări în popor, au murit mulți în vremea răscoalei ; şi pentru că unii au fost loviți de Atanasie, s-a spus că au fost predați judecătorilor. (Socrate, II, 5).

Prin această derogare petrecută atunci l-au numit episcop în Alexandria, dîndu-i lui Eusebie cognomenul de Emisen. (Socrate, II, 6).

Dar pentru că acesta care a fost hirotonit s-a temut să se ducă în Alexandria, l-au făcut episcop pe Grigorie. Procedînd astfel, au schimbat credința, fără a se face vinovați față de sinodul de la Niceea ; dar prin crearea acestui precedent, schimbînd şi citind actele în sinoadele care s-au succedat, încetul cu încetul sfîrşitul credinței a ajuns înapoi la nebunia ariană (Socrate, II, 7).

CAPITOLUL X

SCRISOAREA DESPRE CREDINȚA SINODULUI DIN ANTIOHIA, ŞI DESPRE RĂZBOIUL CU FRANCII, ŞI DESPRE CUTREMURUL DIN ANTIOHIA

Noi nu am fost partizanii lui Arie ; căci cum ar fi urmat episcopii pe un preot ? Nu am urmat nici vreo altă credință, ci am sprijinit cele ce au fost expuse din vechime. Căci am fost şi cercetători şi cunoscători ai acestei învățături, şi mai degrabă am gîndit-o decît am urmat-o. Căci dintru început am învățat să credem întru Unul Dumnezeu al tuturor, Dumnezeul Care a creat şi Care are grijă de toate cele care înțeleg şi simt, şi întru Unul Fiul, Unul-Născut, Care există mai înainte de toți vecii şi Care rămîne împreună cu Tatăl Său, Care le-a făcut pe toate cele văzute şi cele nevăzute ; şi Care în vremea din urmă prin buna voie a Tatălui a coborît şi Şi-a luat trup din Sfîntă Fecioară ; a pătimit şi şade de-a dreapta Tatălui ; şi iarăşi va veni să judece viii şi morții, şi va rămîne Împărat în veci şi Dumnezeu. Credem şi în Sfîntul Duh. Iar dacă trebuie să adăugăm, credem şi în învierea trupului şi în viața veşnică.

Cei care au scris acestea în prima scrisoare au trimis-o în oraşe. Dar după puţin timp au trimis o alta în Antiohia. în acelaşi timp s-a întîmplat să se işte tulburări chiar în stat. Căci un trib de franci, aşezat împrejurul celor două falii, a fost cotropit de romani. Tot atunci a avut loc şi un puternic cutremur de pămînt în Orient, în special în Antiohia, care a fost zguduită mulţi ani de-a rîndul. (Socrate, II, 7).

CAPITOLUL XI

CUM A VENIT GRIGORIE ÎN ALEXANDRIA, ŞI A FUGIT ATANASIE, ŞI NECAZURILE CARE I S-AU ÎNTÎMPLAT LUI GRIGORIE

În timpul acesta pe Grigorie îl întovărăşea în Alexandria un comandant de armată sirian, împreună cu ostaşi înarmaţi în număr de cinci mii, printre care erau şi partizani de ai lui Arie, care rămăseseră pe acolo. Cred însă că trebuie să spun cum a fost izgonit Atanasie din biserică, pentru a nu se înţelege că a fugit. Era spre seară şi poporul era atent la străji, căci toţi nădăjduiau că va fi o adunare. în acest moment a venit comandantul oştii şi a înconjurat biserica cu cohortele sale. Dar Atanasie, văzînd ce se petrece, s-a gîndit să nu se întîmple ceva rău poporului din cauza sa. Şi poruncind diaconului să continue rugăciunea, a cerut din nou să se cînte psalmul. Şi în timp ce se intona psalmodia, au ieşit cu toţii printr-o uşă a bisericii. Ostaşii stăteau liniştiţi în vreme ce se petrecea aceasta. Dar Atanasie a ieşit nevătămat printre cei care intonau psalmul. Şi fugind în felul acesta, a plecat la Roma. Abia atunci a ajuns Grigorie în fruntea Bisericii din Alexandria. Dar poporul din Alexandria nepricepînd ce s-a întîmplat, a dat foc bisericii care se numea a lui Dionisos. (Socrate, II, 8).

CAPITOLUL XII

ÎN CE FEL, LA MOARTEA LUI EUSEBIE, PAVEL A FOST DIN NOU ADUS ÎN BISERICA, ŞI A FOST NUMIT DE ARIENI MACEDONIE

Iar Eusebie a trimis o delegaţie la Iuliu, episcopul oraşului Roma, rugîndu-1 să fie judecător împotriva lui Atanasie. Dar Eusebie nu a mai ajuns să cunoască cele hotărîte la Iuliu, deoarece a mai trăit puţină vreme după sinod, şi apoi a încetat din viaţă. Aşa că cei din Constantinopol l-au adus din nou în Biserică pe Pavel. De asemenea, cei ai lui

Arie au hirotonit pe Macedonie în biserica ce se numeşte a lui Pavel. Acest lucru era susţinut de partizanii lui Eusebie şi urmaşii opiniei lui, adică Teogonie din Niceea, Marin din Calcedonia, Teodor din Heracleea, şi alţii. Dar ereticii Ursachie şi Valens, după ce au trimis episcopului Iuliu o scrisoare de penitenţă şi recunoscînd cuvîntul de consubstanţialitate, au fost admişi la împărtăşanie. (Socrate, II, 9).

CAPITOLUL XIII

CUM A FOST OMORÎT DE POPOR COMANDANTUL OŞTILOR, HERMOGEN, CARE VOIA SĂ-L ALUNGE PE PAVEL DIN BISERICA ŞI RĂZBUNAREA CARE A URMAT

în timpul acesta se înălţa o uriaşă văpaie de luptă din cauza lui Macedonie, iar războiul civil între creştini făcea să se verse mult sînge în oraş. Cînd a auzit aceasta, Constanţiu, numit împărat la Antiohia, a ordonat lui Hermogen, comandantul oştilor din Tracia, să-1 alunge pe Pavel din Biserică. Venirea acestuia la Constantinopol a provocat mari tulburări, căci intenţiona să-1 alunge pe episcop. Poporul s-a răsculat, căci era pregătit să se răzbune. Cum Hermogen insista să-1 izgonească pe Pavel cu forţa armată, poporul s-a aprins, aşa cum se întîmplă de obicei în asemenea împrejurări, şi i se împotrivea orbeşte ; dînd foc casei lui, l-au prins şi l-au omorît. Acestea s-au petrecut în timpul celui de al treilea consulat al lui Constanţiu şi al doilea al lui Constant (adică în anul Domnului 341).

în vremea aceea Constant tocmai i-a supus pe franci imperiului roman. Constanţiu însă, ocupîndu-se de moartea lui Hermogen, a venit călare din Antiohia la Constantinopol şi l-a expulzat pe Pavel din oraş. Prin condamnare însă a lovit şi în oraş, lipsindu-1 de grinele adunate de tatăl lui, peste patruzeci de mii de baniţe care erau măcinate zilnic. Căci numai el furniza aproape optzeci de mii de baniţe în fiecare zi trimi-ţîndu-le din oraşul Alexandria. După toate acestea, amîna să-1 numească pe Macedonie episcop al oraşului ; căci era mîniat şi împotriva lui, nu numai fiindcă fusese hirotonit fără voinţa sa, ci pentru că din pricina discordiilor născute între el şi Pavel, au murit mulţi, printre care a pierit şi comandantul armatei. Deci trimiţîndu-1 să ţină slujbe numai în biserica în care a fost hirotonit, a plecat iarăşi la Antiohia. (Socrate, II, 10).

CAPITOLUL XIV

CUM A FOST ÎNDEPĂRTAT GRIGORIE DIN ALEXANDRIA ŞI A FOST CHEMAT ACOLO ARIANUL GEORGE

După aceea arienii, îndepărtîndu-1 din Alexandria pe Grigorie, care le era odios, şi fiindcă din cauza lui avusese loc incendiul, dar şi pentru că nu le ierta greşeala lor, l-au chemat pe George din Capadocia, un arian îndîrjit. (Socrate, II, 10).

CAPITOLUL XV

SCRISOAREA LUI IULIU ROMANUL CĂTRE CEI DIN ORIENT, CU PRIVIRE LA ATANASIE, PAVEL ŞI CEILALŢI EPISCOPI ORTODOCŞI ADUNAŢI LA ROMA

Părăsind Alexandria, Atanasie a plecat la Roma. S-a întîmplat ca în timpul acela să-1 întîlnească tot acolo şi pe Pavel, episcopul de Constantinopol, şi pe Marcel

din Ancira, şi pe Asclepie din Gaza. Acesta, pentru că s-a împotrivit arienilor, fiind proscris de ei, ca şi cum ar fi răsturnat altarul, a fost condamnat. în locul lui, Biserica din Gaza a fost încredinţată lui Quintian. Lucian, episcopul din Adrianopol, înlăturat din Biserica sa în urma unei acuzaţii, trăia la Roma. Aşa că episcopul roman, cunoscînd învinuirile aduse fiecăruia şi aflînd că toţi erau de acord cu sinodul de la Niceea, i-a adunat pe toţi la un loc, ca unul care purta grija tuturor şi, pentru respectul scaunului propriu, i-a trimis pe toţi în Bisericile lor şi le-a scris episcopilor din Orient învi-nuindu-i că nu s-au purtat corect cu aceşti bărbaţi fără vinovăţie, pe care i-au alungat din Bisericile lor, fără să ţină seama cîtuşi de puţin de cele hotărîte în sinodul de la Niceea. Şi a poruncit unora dintre aceştia să se prezinte la el într-o anumită zi, ca să le arate decretul drept, dat de el cu privire la ei. Şi a ameninţat că el nu va îngădui altceva dacă vor întîrzia să pună capăt acestor tulburări şi schimbări. Acestea le-a ı rls el. *Iar Atanasie si Pavel au trimis episcopilor din Orient scrisorile*-_i Iuliu, şi fiecare şi-a recăpătat scaunul său. (Sozomen, III, 7).

CAPITOLUL XVI

CE AU RĂSPUNS LA SCRISOAREA LUI IULIU CEI DIN ORIENT

Iar episcopii din Orient, suportînd cu greu acest lucru, adunaţi la Av.rhia (An. 346) i-au răspuns lui Iuliu printr-o scrisoare, compusă stil ales, dar plină de multă ironie şi alcătuită nu fără oarecare ir-. r-.irţare. Căci recunoşteau că Biserica romanilor este darnică faţă

de toţi, ca o mamă evlavioasă care există din vechime şi are grijă apostolică, deşi învăţăturile veniseră de la predicatori ai învăţăturii din Orient. Ei însă considera că nu trebuie socotiţi pe locul al doilea dacă nu abundă în mărimea sau mulţimea bisericilor, din moment ce nu sînt mai prejos prin calitatea vieţii. Dar îi aduceau lui Iuliu învinuirea că părea să fi fost de acord cu adepţii lui Atanasie şi, spre insulta lor, a desfiinţat hotărîrea lor; şi declarau fapta lui nedreaptă şi în dezacord cu hotărîrile bisericeşti. După ce au scris acestea, au adăugat că, dacă Iuliu acceptă acuzaţia adusă de ei ;şi confirmă pe episcopii numiţi în locul celor acuzaţi, se împacă cu el şi cad de acord. Dacă însă nu primeşte principiile lor, vor lua măsuri împotrivă ; iar dacă episcopii din Orient nu sînt reintegraţi, Novatie va fi alungat din Biserica romană. Dar despre cele care s-au petrecut în privinţa hotărîrilor de la Niceea, au preferat să nu-i răspundă nimic în scrisoare. (Sozomen, III, 6).

CAPITOLUL XVII

CE S-A ÎNTÎMPLAT LA REÎNTOARCEREA LUI ATANASIE ÎN ALEXANDRIA

Acestea le-au răspuns în scris episcopului Iuliu Romanul episcopii din Orient. Dar după ce a intrat Atanasie în Alexandria, s-a produs o puternică represiune a poporului care ţinea partea iui George, numit episcop acolo. Şi spuneau că din cauza

aceasta s-au petrecut tulburări şi moarte de oameni, şi acuzaţii de felul acesta le relatau împotriva lui Atanasie, ca autor al nelegiuirilor, cum se întîmplă adesea în asemenea încăierări. Din cauza aceasta Sabin, întîistătător al ereticilor din Macedonia, îl acuza mereu pe Atanasie. Dacă el s-ar gîndi cît rău i-au făcut arienii lui Atanasie şi homousienilor, sau cîte sinoade s-au ţinut din cauza lui, sau cîte a făcut ereziarhul Macedonie împotriva întregii Biserici, ar tăcea, ruşinîndu-se tare. (Socrate, II, cap. 11).

CAPITOLUL XVIII

CUM A FOST EXPULZAT DIN NOU PAVEL DIN CONSTANTINOPOL, ŞI CÎTE OMORURI S-AU FĂCUT CÎND A FOST ADUS ÎN BISERICĂ MACEDONIE

împăratul Constanţiu, care trăia în Antiohia, cînd a auzit că Pavel a primit din nou scaunul în Constantinopol, mîniat, i-a poruncit lui Filip, care pe atunci avea cea mai mare putere între ceilalţi judecători şi era numit al doilea după împărat, ca să-l izgonească pe Pavel din Biserică şi să-l aducă pe Macedonie. însă comandantul Filip, temîndu-se de o răscoală a poporului, s-a purtat cu diplomaţie faţă de Pavel şi a trecut sub tăcere porunca împăratului. Prefăcîndu-se că are de gînd să trateze cu el în public, s-a dus la termele numite Zeuxippe şi, cu respectul cuvenit, l-a chemat acolo pe Pavel. Cînd acesta a venit, comandantul i-a arătat de îndată porunca, iar episcopul a suportat cu răbdare acolo hotărîrea nedreaptă. Mai apoi comandantul, temîndu-se de o năvală a mulţimii care se adunase acolo, din cauza atmosferei de spaimă, a dat poruncă să se deschidă o fereastră a fermelor, prin care Pavel a fost dus la palat şi urcat într-o corabie anume pregătită, şi dus în mare grabă în exil. Prefectul a dat poruncă să rămînă păzit în Tesalonic, de unde era originar Pavel, şi să trăiască acolo cum îi place, chiar şi prin alte oraşe ale Iliriei, dar să nu se apropie de părţile orientale. Şi iată cum Pavel a fost expulzat din Biserică pe negîndite. Iar Filip se grăbea de la terme spre biserică ; cu el şedea în vehicol Macedonie, împreună cu comandantul şi cu ostaşi înarmaţi. Lucrul acesta a adus spaimă în popor şi au alergat la biserică cu toţii, omousieni şi arieni. După ce prefectul a ajuns cu Macedonie la biserică, o teamă de neînţeles a cuprins şi poporul şi pe ostaşi. Şi fiind prea mare mulţime, iar comandantul nu putea să intre, ostaşii au început să împingă populaţia cu violenţă ; şi fiindcă din pricina locului strimt nu puteau să se dea înapoi, soldaţii au crezut oă li se împotrivesc şi, scoţînd săbiile din teacă, au început sâ-i omoare. Atunci, după cum se spune, au pierit trei mii o sută cincizeci de oameni. Unii au murit ucişi de ostaşi, alţii însă din cauza înghesuielii. După toate acestea, Macedonie, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nici o nenorocire sau ca unul care era departe de orice vină, a primit episcopatul încredinţat mai curînd de comandant, decît după regulile bisericeşti. Cu atîţia morţi au obţinut el şi arienii drepturi în Biserică, în vremea aceea împăratul înălţa o biserică mai mare, care acum se numeşte Sofia şi este legată de biserica ce se numeşte Irina, pe care tatăl împăratului, fiindcă întîi era mai mică, a făcut-o mai frumoasă şi mai mare ; dar amîndouă sînt cunoscute ca aparţinînd unei singure clădiri. (Socrate, II, 12).

CAPITOLUL, XIX

DIN NOU DESPRE CALOMNIILE ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE

între timp s-a urzit o altă uneltire împotriva lui Atanasie. Căci tatăl împăraţilor hotărîse ca Biserica din Alexandria să furnizeze grîne săracilor ; şi s-a spus că Atanasie le-a vînldut şi le-a folosit după bunul lui plac. Dînd crezare acestora, împăratul a poruncit să fie omorît. Dîn-du-şi seama, Atanasie a fugit pe furiş. Atunci Iuliu, episcopul oraşului Roma, avînd cunoştinţă de uneltirile arienilor urzite împotriva lui

Atanasie, după ce a prirnt scrisorile lui Eusebie, l-a chemat pe Atanasie, cînd a aflat locul unde se ascundea. Intre timp a primit şi scrisorile episcopilor egipteni, care afirmau că cele spuse împotriva lui Atanasie sînt neadevărate. La acestea, Iuliu le-a răspuns în scris acelora care erau adunaţi la Antiohia, acuzîndu-i în primul rînd pentru injuriile aduse în scrisori, apoi pentru că nu l-au chemat pe el la sinodul lor, deşi canoanele stabilesc să nu se ia nici o hotărîre fără pontiful Romei ; şi-apoi, că denaturează încetul cu încetul credinţa şi că cele petrecute la Tir au fost puse la cale prin înşelăciune şi şiretlic ; că, împotriva legii, au alcătuit numai dintr-o singură parte documentele celor petrecute, relatînd şi neadevărurile născocite despre Arsenie. Nu am reprodus chiar scrisorile din cauza ostenelii ce o produce lectura lor. După puţină vreme, Pavel, prefăcîndu-se că are drum spre Corint, s-a dus din Tesalonic la Roma şi, împreună cu Atanasie, a arătat împăratului Constant faptele lui. (Socrate, II).

CAPITOLUL. XX

DESPRE DELEGAŢII EPISCOPILOR DIN ORIENT TRIMIŞI LA CONSTANT PENTRU CELE CE SE PETRECUSERĂ

Împăratul însă a scris fratelui său Constanţiu să trimită cîţiva dintre episcopii din Orient care să dea justificare pentru condamnarea unora. Pentru aceasta sînt aleşi trei : Narcis Irenopolitul, episcopul Ci-lix, Teodor din Heracleea Traciei şi Marcu din Aretusa Siriei. Venind în Italia, aceştia şi-au apărat propria cauză, străduindu-se să-1 convingă pe împărat că hotărîrea sinodului din Orient este dreaptă. Şi pentru că li se cerea să facă mărturisirea de credinţă, ei au ascuns credinţa care a fost expusă la Antiohia. Subscriind cu toţii, au prezentat o altă mărturisire de credinţă cu mult diferită de aceea de la sinodul din Niceea. Constant, văzînd că oamenii sînt implicaţi pe nedrept şi că acuzaţiile pentru care se spunea că au fost excluşi din comunitate nu erau adevărate, ci scornite din pricina diferenţelor de credinţă, şi că nu puteau să dea justificarea pentru care veniseră, i-a trimis la ale lor.

După trei ani, episcopii din Orient au trimis iarăşi o scrisoare celor din Occident, pe care au numit-o scriere cu multe versuri, prin faptul că părea compusă cu un belşug de cuvinte care le întrecea pe cele de mai înainte. în ea nu au pomenit nimic despre fiinţa lui Dumnezeu. Însă i-au renegat pe aceia care spun că Fiul lui

Dumnezeu era din cele ce nu existau, sau din altă substanţă şi nu din Dumnezeu, şi că a fost cîndva o vreme sau un timp cînd nu era. Apoi preoţii din Occident nu au vrut să-i admită pe Martirie şi pe Macedonie, care aduceau scrisorile, zicînd că învăţătura de la Niceea e suficientă, şi nu e cazul să se mai discute nimic. Cum Constant, cerînd fratelui său ca Atanasie să-şi recapete scaunul, nu a putut obţine nimic, din cauză că se împotriveau ereticii, atunci au venit Atanasie şi Pavel, cerînd să se ţină un sinod în care să se dovedească că au fost excluşi pentru că au apărpt învăţăturile adevărate. (Sozomen, III, 9).

CAPITOLUL XXI

CONSTANT L-A PUS lN MIŞCARE PE FRATELE SĂU PENTRU CREDINŢĂ, IAR CONSTANŢIU A PORUNCIT SA SE CONVOACE SINODUL LA SARDICA

Auzind aceasta, Constant a scris fratelui său sfătuindu-1 să păstreze nepătată moştenirea evlaviei părintelui lor, căci şi acela, cîrmuind imperiul, i-a învins şi pe despoţii romani, şi a subjugat şi neamurile barbare dimprejurul lor. Mişcat de această scrisoare, Constanţiu a poruncit să se întrunească la Sardica[108], un oraş în Iliria, şi episcopii din Orient şi cei din Occident, dat fiind că multe alte patimi necesitau o lecuire prin sinod. Căci şi pe Pavel, episcopul oraşului Constantinopol, arienii îl aduseseră în primejdie de moarte ca pe un autor al răzvrătirii pentru dreapta învăţătură, şi mai adăugaseră încă şi* alte lucruri care sînt proprii colomniatorilor. Tocmai atunci însă, din pricina uneltirilor duşmanilor, poporul din Sardica nu a îngăduit să-1 aducă. Puţin după aceea, la moartea lui Constant, arienii, plîngînd blîndeţea voinţei împăratului, şi, alungîndu-1 pe Pavel din oraşul de reşedinţă imperială, l-au trecut (mutat) în orăşelul Cucuzen, care atunci era în Capadocia, acum însă este în Armenia a doua. Dar cu asta nu le-a fost de ajuns turbaţilor întreaga viaţă a minunatului Pavel, deşi l-au statornicit în singurătate. Căci, trimiţînd slujitori ai morţii, l-au supus unei morţi violente. Şi lucrul acesta îl relatează fericitul Atanasie spre apărarea propriei fugi, (Teodoret, II, 5) spunînd următoarele :

CAPITOLUL XXII

RELATAREA LUI ATANASIE DESPRE OMORÎREA LUI PAVEL, EPISCOPUL

108. Tensiunea dintre ortodocşii niceeni şi arieni nu s-a înlăturat odată cu Sinodul I Ecumenic. Uneori, cu acordul tacit sau manifest al unor împăraţi, arienii s-au dedat la asupriri crunte asupra ortodocşilor, aşa cum se vede din capitolele anterioare. Pentru o înţelegere mai cuprinzătoare a problematicii, pot fi consultate următoarele lucrări: Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Sinodul I ecumenic de la Niceea de la 325. Condamnarea ereziei lui Arie, Simbolul Niceean,* în «Studii Teologice», XXIX (1977), nr. 1—2, p. 15—60; Idem, *Lupta Ortodoxiei contra arianismului de la Sinodul I ecumenic pînă la moartea lui Arie,* rev. cit., XIII (1961), nr. 1—2, p. 13—31 ; Idem, *Sinodul de la Sardica din 343. Importanţa lui pentru istoria pătrunderii creştinismului la geto-daco-romani,* în rev. cit., XIV (1962), nr. 3—4, p. 146—182 ; Idem, *Sinoadele de Ia Sirmium dintre anii 348 şi 358. Condamnarea lui Fotin de Sirmium,* în rev., cit., XV (1963), nr. 5—6, p. 266—313.

CONSTANTINOPOLEI

Cei care îl urmăreau şi l-au descoperit pe Pavel, episcopul din Constantinopol, au hotărît, în orăşelul Cucuzen din Capadocia, la îndemnul prefectului Filip, că Pavel trebuie să fie sugrumat. Acela era slujitorul sfaturilor nedrepte. Astfel de cruzimi au luat naştere din blasfemia lui Arie. Căci slujitorii prezumţiilor lui se înverşunau ca smintiţii împotriva Unuia-Născut. După ce Pavel a murit în felul acesta ajungînd mai cu-rînd în împărăţia cerurilor, l-au numit episcop pe Macedonie, aproape un adept al acestuia, căci hulea cumplit împotriva Duhului Sfînt. Dar nu după multă vreme l-au expulzat şi pe acesta, căci nu mărturisea că a fost creat acela pe care Scriptura îl numeşte Fiu. Deoarece, răspun-zînd lor, a apărut ca întemeietor al unei erezii proprii : zicea el că Fiul nu este consubstanţial cu Tatăl, dar propovăduia că este asemenea Tatălui în toate ; însă numea pe faţă că Duhul a fost creat. Acestea s-au petrecut, am spus, nu mult după aceea. (Teodoret, II, 5).

CAPITOLUL XXIII

DESPRE ADUNAREA EPISCOPILOR ÎN SINODUL DE LA SARDICA

Era aşadar al unsprezecelea an de la moartea tatălui celor doi împăraţi ; atunci au fost consuli Ruffin şi Eusebie, cînd s-a ţinut sinodul de la Sardica (An. 347). Din ţinuturile Hiperiei au venit aproape trei sute de episcopi, după cum spune Atanasie. Din părţile orientale, numai şaptezeci şi şase, cum spune Sabin. Printre aceştia se număra şi Ischiras, ca episcop din Mareos, pe care cei care îl condamnaseră pe Atanasie îl înaintaseră la episcopatul acestei provincii. Unii au adus ca motiv infirmităţi corporale, alţii acuzînd scurtele amînări, şi pentru aceasta învinuindu-l pe episcopul Iuliu Romanul. De un an şi şase luni fusese făcut cunoscut sinodul şi Atanasie stătea la Roma aşteptînd judecata sinodului.

Cînd s-au întrunit deci la Sardica, cei din Orient nu voiau să dea faţă cu cei din Occident, zicînd că ei nu vor sta de vorbă decît dacă vor fi excluşi din colegiu adepţii lui Atanasie şi cei ai lui Pavel şi deoarece Protogen, episcopul din Sardica, şi Osie, cel al Cordobei, din Spania, nu au îngăduit să fie îndepărtaţi din sinod apărătorii lui Pavel şi ai lui Atanasie, aceia au plecat. Şi ajungînd la Filipopole, în Tra-cia, au ţinut un sindo ei între ei şi au şi anatematizat public consubstanţialitatea ; şi consemnînd în scrisori doctrina fiinţelor diferite, le-au trimis peste tot. Dar aceia care se întruniseră la Sardica au condamnat chiar de la început hotărîrea acestora, apoi i-au privat de demnitate pe cei care îl acuzaseră pe Atanasie ; şi întărind formula credinţei de la Niceea, şi respingînd discuţiile despre inegalitatea persoanelor divine, au statornicit mai clar consubstanţialitatea, îndrumînd chiar ei peste tot cele scrise de ei. In felul acesta şi unii şi alţii au socotit că au procedat just : cei din Orient — pentru

că aceia au sprijinit pe cei condamnaţi de ei ; iar cei din Occident, pentru că cei care condamnaseră au fugit înainte de cercetare. Şi de asemenea, fiindcă aceştia păstrau în adevăr credinţa din Niceea, iar ceilalţi îndrăzniseră să o falsifice. Aşa că au redat lui Pavel şi lui Atanasie locul lor, ca şi lui Marcel din Ancira Galatiei, care pînă atunci, aşa cum s-a mai spus, fusese condamnat. (Socrate, II, 16).

CAPITOLUL XXIV

SCRISOAREA SINODULUI DIN SARDICA, CĂTRE TOŢI EPISCOPII

Cele petrecute la Sardica le va expune mai clar scrisoarea sinodului, scrisoare pe care nu am pregetat să o intercalez în scrierea aceasta, pentru felul în care aduce explicaţii.

Sfîntul sinod din Sardica, prin graţia lui Dumnezeu întrunind pe cei din oraşul Roma, din Spania, din Galia, din Italia, din Campania, Calabria, Africa, Sardinia, Panonia, Misia, Dacia, Dardania, cealaltă Dacie, Macedonia, Tesalia, Ahaia, Epir, Tracia, Rodope, Asia, Caria, Bitinia, Helespont, Frigia, Pisidia, Capadocia, Pont, Cilicia, cealaltă Fri-gie, Pamfilia, Lidia, insulele Ciclade, Egipt, Tebaida, Libia, Galatia, Palestina şi Arabia, trimite sănătate tuturor episcopilor şi conslujitorilor sfintei şi apostolicei Biserici, iubiţii fraţi întru Domnul.

In adevăr, adeseori şi multe rele au săvîrşit adepţii nebuniei lui Arie, împotriva celor care-L slujesc pe Dumnezeu şi păzesc dreapta credinţă. Căci cei care propuneau o doctrină falsă au încerat să-i îndepărteze pe cei cu dreapta credinţă ; şi într-atît s-au răzvrătit împotriva credinţei, încît zvonul nu a putut rămîne necunoscut împăraţilor iubiţi de Dumnezeu. Astfel încît, cu ajutorul lui Dumnezeu, chiar cei mai credincioşi conducători adunîndu-se din cele mai îndepărtate provincii şi oraşe, au dat poruncă să aibă loc în oraş acest sfînt sinod de la Sardica, pînă cînd, după înlăturarea tuturor discordiilor şi îndepărtarea oricărei perfidii, să fie păstrată neştirbită de toţi doar credinţa în Hristos. Căci au venit episcopi din Orient invitaţi de împăraţi drept credincioşi, în special pentru faima care s-a răspîndit despre prea iubiţii noştri fraţi întru credinţă, adică despre Atanasie din Alexandria, Marcel din Ancira Galatiei şi Asclepa din Gaza. Poate că au ajuns şi pînă la voi asemenea ponegriri : fiindcă au încercat să le vînture şi pînă la urechile noastre, ca să se creadă că sînt adevărate cele relatate împotriva celor nevinovaţi şi să lase să pătrundă părerea aceasta nedreaptă a ereziei. Dar nu a fost îngăduit să se facă acest lucru mai multă vreme. Fiindcă Domnul este Intîistătătorul Bisericilor, Care a suferit moartea pentru aceştia şi pentru ele ne-a dăruit nouă tuturor suirea la ceruri. Şi aşa, de curînd, Eusebie şi Marin şi Teodor, ca şi Teogonie, Ursachie, Valens, Minophante şi Ştefan au scris lui Iuliu, slujitor întru credinţa noastră, episcop al Bisericii Romei, împotriva preoţilor de

aceeaşi credinţă cu noi numiţi mai înainte, adică Atanasie, episcopul Alexandriei şi Marcel, episcopul Andrei din Galatia şi lui Asclepa din Gaza. Au mai scris şi episcopi din alte părţi, aducînd mărturii despre curăţia lui Atanasie, preot de credinţa noastră ; şi au confirmat că cele înfăptuite de Eusebie şi de sectanţii lui nu sînt altceva decît lucruri pline de minciuni şi calomnii. Şi cum cei chemaţi de prea iubitul nostru Iuliu, preot de credinţa noastră, nu s-au prezentat, ca şi cum faptele s-ar fi adeverit, prin cele scrise de acelaşi episcop Iuliu, s-a văzut clar că există calomniatori. Căci dacă aceia ar fi presupus ceea ce s-a săvîrşit împotriva lor, nu ar fi întîrziat să se prezinte. Dar, chiar şi din ceea ce au făcut în acest sfînt şi mare sinod, uneltirea lor a ieşit clar la iveală. Căci venind în oraşul Sardica şi văzînd pe fraţii noştri, Atanasie, Marcel, Asclepa şi pe ceilalţi, le-a fost teamă să se apropie de judecata noastră ; şi, deşi chemaţi nu o dată, nici de două ori, ci chiar de mai multe ori, nu au vrut să răspundă la chemări. De bună seamă cei întruniţi în sinod, bătrînul Osie (care pentru vîrsta lui ca şi pentru mărturisire, şi pentru atîta muncă s-a dovedit demn de toată cinstea) şi ceilalţi insistau şi îi pofteau să intre la judecată, pentru ca ei, prezenţi, să expună cele ce preoţii de aceeaşi credinţă au scris împotriva lor, defăimîndu-i în absenţă.

Dar, cum am mai spus, cei chemaţi nu au venit; şi într-un fel, respingînd o judecată dreaptă, au dat pe faţă uneltirile şi strădaniile lor. Căci aceia care se încred în spusele lor nu se dau în lături să le dovedească pe faţă. Dar de vreme ce nu s-au prezentat, sîntem încredinţaţi că nimeni dintre voi nu poate să nu ştie adevărul despre ei.

Şi dacă ar vrea să unelteaască cumva din nou ceva acolo, să ştie toţi că, neavînd nimic prin care să poată învinui pe preoţii noştri, sînt scoşi la lumină chiar atunci cînd sînt absenţi, iar cînd sînt prezenţi, o iau la fugă. Căci au fugit, prea iubiţi fraţi, nu numai din pricina calomniei îndreptate împotriva acelora, dar fiindcă au văzut că au apărut acuzatori ai lor pentru diferite nelegiuiri. Erau vădite lanţuri şi cătuşe. Veniseră din exil oameni şi conslujitori de ai noştri, nu numai rude dar şi prieteni ai lor, care din cauza acelora erau consideraţi ca morţi. Şi ceea ce este de mirare, e că au fost de faţă episcopi dintre care unul purta cătuşe şi lanţuri cu care fusese legat din cauza lor. Iar alţii dovedeau că din cauza uneltirilor lor fuseseră duşi la moarte, căci s-au lăsat conduşi de asemenea trufie încît au încercat să ucidă chiar un episcop pe care, dacă nu ar fi scăpat prin fugă, l-ar fi omorît. A venit şi preotul nostru, fericitul Teodul, fugind de caznele lor, prin care se poruncise să fie ucis. Iar alţii arătau răni de săbii, alţii se plîngeau că au suferit de foame din cauza lor ; şi acestea nu erau dovezi aduse de un om oarecare, ci de toate Bisericile pentru care aceştia se prezentaseră aici şi care făceau parte din delegaţie şi care făceau cunoscut flagelul violenţelor, că au fost urmăriţi de ostaşi înarmaţi, mulţime cu ciomege, teroarea judecătorilor, reproşînd scrisorile falsificate. A fost citită scrisoarea lui Teogonie împotriva preoţilor noştri, Atanasie, Marcel şi Asclepa, care se pare că a impresionat pînă şi pe împăraţi. Scrisoarea aceasta au făcut-o cunoscută diaconii lui Teogonie. în afară de acestea s-au adăugat la cele spuse goliciunea fecioarelor, incendierea bisericilor, carcera împotriva preoţilor noştri. S-a văzut că toate acestea au fost comise nu pentru alta, decît pentru

erezia detestabilă a arienilor. Căci oricare dintre ei ar fi respins hirotonirea, şi comuniunea s-ar fi expus de fapt acestor injurii.

Dîndu-şi seama deci de situaţia critică a nelegiuirilor lor, au dat înapoi, tulburaţi. Şi nemaiavînd tăria să se ţină ascunşi, au venit în oraşul Sardica pentru ca prin sosirea lor să arate cumva că nu au să-vîrşit nimic din acestea. Văzînd însă pe cine împilaseră ei cu calomniile şi că aceia oprimaţi de ei erau în acelaşi timp acuzatori, şi avînd în faţa ochilor lor reproşurile, nu au vrut să intre cînd au fost chemaţi ia judecată. Iar consluijtorii noştri, Atanasie, Marcel şi Asclepa, proce-dînd potrivit credinţei, fără să se plîngă prea mult, ameninţîndu-i şi provocîndu-i şi promiţînd că vor da pe faţă nu numai calomniile lor, dar şi ceea ce greşiseră în Bisericile lor, aceia au fost cuprinşi de o asemenea mustrare de conştiinţă, încît au fugit. Prin fugă au confirmat calomniile lor şi au mărturisit greşelile lor, sustrăgîndu-se judecăţii, cu toate că răutatea şi calomniile lor au fost date pe faţă nu numai de 10 — Casiodor alţii mai înainte, dar chiar şi de aceştia. Aşadar am avut grijă să examinăm strădaniile lor împotriva adevărului, pentru ca să nu fie acuzaţi de încă o nedreptate prilejuită de fuga lor. Şi cu această premisă, din cele făptuite am dedus că ei sînt calomniatori şi nu au făcut altceva decît uneltiri organizate împotriva conslujitorilor noştri. Căci este ştiut că Arsenie, despre care spuneau că a fost omorît de Atanasie, trăieşte aici şi se învîrte printre cei vii ; de aici s-a dovedit că au scornit şi alte lucruri. Au răspîndit în public faptul că cupa a fost spartă de Macarie, preotul lui Atanasie ; cei care veniseră din Alexandria şi Mareos au dovedit că aşa ceva nu s-a întîmplat Dar cînd au scris şi lui Iuliu, episcopul Egiptului, conslujitor de-al nostru, s-a confirmat că nici pomeneală n-a fost de aşa ceva. Au spus apoi că au fost ridicate monumente împotriva acelora, ceea ce totuşi s-a văzut că a fost dovedit de o singură parte ; în aceste fapte păgîneşti erau cercetaţi şi catehumenii. Dintre aceştia un singur catehumen, întrebat, a spus că era înăuntru cînd Macarie a venit în acelaşi loc. Dar un altul, fiind întrebat, a spus că mult vestitul acela Ischiras era bolnav atunci şi zăcea în cămăruţa lui. Aşadar, de aici rezultă că nu s-a petrecut faptul, că şi catehumenii erau înăuntru, şi Ischiras nu era de faţă, ci zăcea bolnav. Căci ticălosul de Ischiras, minţind că Atanasie a ars unele cărţi sfinte, a fost declarat că era bolnav în vremea cînd Macarie a fost acolo. Aşa că s-a dovedit şi prin aceasta că este un calomniator. în sfîrşit, datorită unor asemenea calomnii, au răsplătit cu numele de episcop pe Ischiras, care nici nu fusese vreodată preot. Căci doi preoţi care îşi duceau cîndva viaţa alături de Meletie şi după aceea au fost sprijiniţi de fericitul Alexandru, episcopul oraşului Alexandria, numiţi împreună cu Atanasie, au mărturisit că acela n-a fost niciodată preotul lui Meletie şi nici nu l-a avut Meletie în biserica din Mareos ca slujitor. Iar acela care n-a fost nici măcar preot, pe acela l-au dat acum drept episcop, pentru ca în numele lui să însăpăimînte cu calomniile lui pe auditori.

Au fost citite şi scrisorile conslujitorului nostru Marcel şi a fost dovedită ticăloşia lui Eusebie şi a celor ai lui. Căci cele spuse de Marcel, ca o plîngere, tocmai acestea erau o acuzaţie, ca şi cum el ar fi făcut o confirmare. Au fost deci citite acestea şi altele şi, tot aşa problemele care le-au precedat, credinţa acestui om fiind găsită

dreaptă. Căci nu de la Sfîntă Măria a luat început Dumnezeu Cuvîntul, aşa cum susţineau aceştia, şi nici nu a afirmat că împărăţia Lui are sfîrşit, ci a scris că împărăţia Lui este fără început şi fără sfîrşit. însă, împreună-slujitorul Asclepa a arătat documentele din Antiohia, făcute în prezenţa acuzatorilor şi a lui Eusebie din Cezareea, şi prin hotărîrea episcopilor judecători s-a dovedit nevinovat. Şi e adevărat, prea cinstiţi fraţi, că, deşi chemaţi în repetate rînduri, nu au vrut să se supună ; şi e adevărat şi că au fugit. Căci îngroziţi de propria conştiinţă şi-au dovedit calomniile prin fugă ; ba au fost astfel dovedite şi cele puse în sarcina lor de acuzatorii care erau prezenţi.

Pe lîngă acestea însă, chiar şi pe aceia care pînă atunci fuseseră acuzaţi din cauza ereziei lui Arie şi daţi afară, nu numai că i-au sprijinit, dar i-au pus chiar în rang superior, promovînd pe diaconi la preoţie, pe preoţi la episcopat, nu pentru altceva decît ca să poată semăna şi extinde nelegiuirea şi să corupă evlavia credinţei. Căci printre aceştia sînt căpetenii ca : Eusebie, Teodor din Heracleea, Narcis din Neroniada Ciliciei, Ştefan din Antiohia, George din Laodiceea, Acachie din Cezareea Palestinei, Minofant din Efes, Ursachie din Singidunul Misiei, Valens din Mirsia Panoniei. Iar aceştia, întrunindu-se cu cei din Orient, nu îngăduiau ca aceia să păşească în sfîntul sinod, nici măcar să se apropie de Biserica lui Dumnezeu. Şi venind în Sardica, ţineau adunări ei între ei, în locuri izolate, şi făceau unele lucruri înspăimîntătoare. Dar nimic din acestea nu a ajuns pînă la o adevărată judecare, iar noi nu am putut nici ţine sfîntul sinod.

Am putut cunoaşte toate acestea de la conslujitorii noştri, Macarie din Palestina şi Asterie din Arabia, care au venit împreună cu ei şi s-au depărtat de perfidia lor. Căci aceştia, venind la sfîntul sinod, au povestit ultragiile pe care le-au suferit, spunînd că la aceia nimic nu se petrece drept. Şi au mai adăugat că, fiind de dreaptă credinţă, au fost împiedicaţi de aceia să vină în aceste locuri şi, din cauza amenin-ţării, cu greu au putut să se separe de aceia. De aceea, venind la Sardica, au rămas toţi într-o singură casă şi nu se puteau depărta cîtuşi de puţin. Nu se cuvenea să trecem sub tăcere acestea şi nici să lăsăm fără pedeapsă calomniile, lanţurile, uciderile, rănirile, emiteri de scrisori false, biciuirile, necinstirea fecioarelor, exilurile, distrugerile de biserici, incendiile, migrarea din oraşe mai mici la biserici mai mari şi, peste toate acestea, nebunia lui Arie care se ridică acum împotriva dreptei credinţe datorită acestora.

Drept aceea, am hotărît că fraţii noştri plini de har şi slujitori : Atanasie, episcopul oraşului Alexandria şi Marcel din Ancira Galatiei, şi Asclepa din Gaza, conslujitorii lui Hristos, sînt nevinovaţi şi curaţi ; scriind către dioceza fiecăruia, ca poporul fiecărei Biserici să ştie puritatea episcopului lor, să cunoască şi că îl au episcop şi că pot ţine nădejdea vie. Iar aceia care au intrat în Biserica lor ca nişte lupi, adică Grigorie în Alexandria, Vasile în Ancira, Quintian în Gaza, nu trebuie să fie numiţi nici episcopi, nici creştini, nici nu trebuie să aibă cu ei nici un fel de părttăşie, nici să aibă scrisori de la ei şi nici nu trebuie să le scrie. Iar pe Teodor din Heracleea Europei şi Narcis din Neronia-da Ciliciei, Acachie din Cezareea Palestinei

şi Ştefan din Antiohia, Ursachie din Sigidunul Misiei, Valens din Mirsia Panoniei, Minofant din Efes şi George din Laodiceea, deşi n-au venit din Orient de frică, totuşi, pentru că au fost acuzaţi de Alexandru, episcopul de fericită amintire al oraşului Alexandria, şi pentru că au fost de partea arienilor, şi pentru crimele comise de ei, printr-un decret general sfîntul sinod îi depune din episcopat ; şi am hotărît că aceştia nu numai că nu pot fi episcopi, dar că nu au dreptul să se cuminece cu credincioşii. Căci aceia care se despart de fiinţa şi divinitatea Tatălui şi îndepărtează de Tatăl pe Cuvîntul, se cuvine a fi îndepărtaţi de Biserica universală şi lipsiţi de numele de creştin.

Să fie aşadar anatematizaţi de noi şi de toţi, şi să fie socotiţi că fac negoţ cu cuvîntul adevărului. Căci învăţătura apostolică zice : *«Dacă cineva vă propovăduieşte altceva decît aţi primit, să fie anatema» (Galat. 1, 9).* Anunţaţi aşadar ca nimeni să nu cuminece cu ei ; căci nu este nici o *«părtăşie între lumină şi întuneric» (II Cor. 6, 14).* Izgoniţi-i pe aceştia departe de toţi (oamenii); căci nu poate fi părtăşie între Hri&tos şi Veliar. Păziţi-vă, fraţi întru har, să nu Ie scrieţi şi nici să nu primiţi scrieri de-ale lor. Şi străduiţi-vă, voi preaseinstiţi fraţi şi conslu-jitori, ca şi cum, prezenţi cu duhul în sinodul nostru, aţi fost de acord şi aţi hotărît cu consimţămîntul vostru cele ce sînt recunoscute într-un glas de toţi conslujitorii noştri de pretutindeni, laolaltă. Să-i respingem, însă şi să-i aruncăm dincolo de marginile Bisericii universale pe aceia care nu afirmă că Hristos Dumnezeu este, dar spun că nu este Dumnezeu adevărat; că este Fiul.dar nu este Fiul adevărat, că desigur este născut şi totodată nenăscut. Căci astfel mărturisesc că înţeleg ei născut, fiindcă astfel au spus, că ceea ce a fost născut a fost făcut. Şi că, de vreme ce Hristos a fost înainte de veacuri, i-au dat început şi sfîrşit, fiindcă are început, nu în timp, ci înainte de veacuri. Prin urmare două vipere au purces din şarpele arian, Valens şi Ursachie, care se laudă şi nu stau la îndoială să se numească creştini, mărturisind că şi Cuvîntul, ca şi Duhul, a fost şi rănit, şi omorît, şi a murit şi a înviat; şi se străduieşte cohorta de eretici să susţină că fiinţa Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh este diferită şi este împărţită. Noi însă am primit şi am învăţat aceasta din tradiţie universală şi apostolică şi avem această credinţă şi mărturisire, că este o singură fiinţă, numind-o a Tatălui şi a Fiului şi a Duhului Sfînt. Şi dacă întreabă care e fiinţa Fiului, mărturisim că este tot aceea ca a Tatălui : crezînd fără nici o îndoială că Tatăl nu a fost şi nu a putut fi fără Fiul şi nici Fiul fără Tatăl, fiindcă Cuvîntul este Duh. Căci esite absurd să spui că Tatăl nu a fost cîndva Tată ; că nici nu a putut exista nici nu a putut fi numit Tată fără Fiul. Există mărturia Fiului însuşi : *«Eu sînt în Tatăl şi Tatăl în Mine» (Ioan 14, 11);* şi *«Eu şi Tatăl una sîntem» (Ioan 10, 30).* Nimeni dintre noi nu neagă că a fost născut : dar pentru cine a fost născut ? Pentru toate cele care se numesc vizibile şi invizibile. Este creatorul arhanghelilor, şi al îngerilor, al lumii, şi al neamului omenesc, fiindcă spune : *«înţelepciunea, creatoarea tuturor, m-a învăţat» (înţ. Sol. 7, 21).* Şi toate au fost făcute de El *(Ioan 1, 3).* Căci nu putea să fie dintotdeauna, dacă ar fi avut un început : deoarece Cuvîntul, care este dintotdeauna, nu are început. Iar Dumnezeu nu are niciodată sfîrşit. Nu spunem că Tatăl este Fiul şi nici că Fiul este Tatăl ; ci Tatăl este Tată, iar Fiul este Fiul Tatălui. Mărturisim că puterea este Fiul Tatălui. Mărturisim

că Cuvîntul este al lui Dumnezeu Tatăl, în afară de care altceva nu există, şi propovăduim că Cuvîntul este adevăratul Dumnezeu, şi înţelepciunea, şi Puterea şi Fiul cel adevărat. Şi nu spunem «Fiul», aşa cum sînt numiţi ceilalţi fii, deoarece aceia fie că vor fi dumnezei pentru renaştere, fie că sînt numiţi fii pentru că devin vrednici de aceasta, nu pentru că sînt de aceeaşi fiinţă cu Tatăl şi Fiul. Mai mărturisim că este Unul-Născut şi Primul născut dar spunem Cuvîntul Unul-Născut pentru că a fost dintotdeauna şi este în Tatăl; iar Primul născut este ca om. Se deosebeşte totuşi de creatura comună, fiindcă e primul născut din morţi. Mărturisim că Dumnezeu este unul. Mărturisim că dumnezeirea Tatălui şi a Fiului este una singură ; şi nimeni nu neagă că Tatăl este mai mare decît Fiul, nu pentru că e de altă fiinţă, nu pentru că e vreo diferenţă, ci pentru că însuşi numele de tată este mai mare decît cel de fiu. Dar aceasta este o blasfemie a lor şi o interpretare greşită : ei susţin că El a spus că este prin har : *Eu şi Tatăl una sîntem (Ioan 10, 30),* pentru împăcare şi unanimitate. Dar toţi cei din Biserica universală am dezaprobat înţelegerea lor nebună şi josnică, ca a unor oameni muritori. Aceştia, fiindcă au început să fie corupţi, sînt cunoscuţi că greşesc fiind în dezacord şi că tind la schimbări ; de aceea ei pot spune că este diferenţă şi distanţă între Dumnezeu-Tatăl atotputernic şi Fiul — ceea ce este absurd să accepţi şi oarecum să consideri. Noi însă credem şi afirmăm şi aşa înţelegem, fiindcă Sfînta Scriptură a spus : *Eu şi Tatăl una sîntem,* pentru consubstanţialitate, care este una şi aceeaşi, şi a Tatălui şi a Fiului, şi credem că El va împăraţi cu Tatăl veşnic, fără început şi fără sfîrşit şi împărăţia Lui nu are nici timp nici micşorare, pentru că este veşnică ; fiindcă nu a început niciodată să fie, şi tot aşa nu poate să se sfîrşească. Credem şi ştim că Sfîntul Duh este Apărător, pe care însuşi Dumnezeu ni L-a făgăduit şi hărăzit, şi credem că El ne-a fost trimis. Dar nu El a pătimit, ci Omul în care s-a întrupat din Fecioara Măria şi care a putut să pătimească precum muritorii. Dumnezeu însă este nemuritor. Credem că a înviat a treia zi, nu Dumnezeu a înviat în Om, ci Omul în Dumnezeu, (Om) pe care l-a oferit în dar Tatălui Său şi pe care l-a liberat întruitotul. însă credem că la timpul potrivit şi hotărît, El însuşi ne va judeca pe toţi şi pentru toate.

Dar nebunia lor este atît de mare şi mintea lor este orbită de un întuneric atît de adînc, încît nu pot distinge lumina adevărului şi nici să înţeleagă pentru ce motiv a fost spus : *Pentru ca şi aceştia în Noi să fie una (Ioan 17, 21).* E limpede dar pentru ce a zis *una:* pentru că apostolii au primit Duhul Sfînt al lui Dumnezeu ; ei însă nu erau Duh, şi nici unul dintre ei nu era Cuvîntul, sau înţelepciunea, sau Virtutea sau Unul-Născut. *Aşa cum eu şi tu,* spune, *una sîntem (ibid.), tot aşa şi aceştia în noi să fie una (ibid.)* Fără doar şi poate, Sfîntă Scriptură a făcut deci această distincţie : *în Noi să fie una,* spune. Nu spune : aşa cum Noi una sîntem, Eu şi Tatăl ; dar discipolii strîns uniţi ei între ei să fie una, şi în mărturisirea credinţei, şi în harul şi evlavia lui Dumnezeu-Tatăl, şi să poată fi una în îngăduinţa şi milostivirea Domnului şi Mîntuitorului nostru.

Din această scrisoare este recunoscută şi calomnia acuzatorilor şi nedreptatea judecătorilor dinainte şi adevărata puritate a dogmei. Căci Sfinţii Părinţi ne-au învăţat nu numai natura divină, dar au explicat şi învăţătura detaliilor. (Teodoret, II, 8).

CAPITOLUL XXV

DESPRE SOLII CELOR DIN SARDICA DESTINAŢI LUI CONSTANŢIU ŞI DESPRE UNELTIREA MIŞELEASCA PREGĂTITĂ ÎMPOTRIVA LOR DE ŞTEFAN, ÎNTÎISTĂTĂTORUL DIN ANTIOHIA

Luînd cunoştinţă de acestea, Constant s-a întristat, văzînd uşurătatea fratelui său şi s-a cutremurat din pricina instigaţiilor la rele şi a acelora care înşelau în felul acesta indulgenţa împăratului. A trimis cu scrisori, la fratele său doi episcopi, aleşi dintre cei din sinodul din Sardica şi împreună cu ei şi pe comandantul militar Salian, vestit pentru credinţa şi dreptatea lui. Dar scrisorile nu conţineau numai îndemn şi sfat, ci şi ameninţare din partea împăratului credincios. întîi îi comunica fratelui său să-i asculte pe episcopi şi să ia cunoştinţă de nedreptăţile pe care şi le-au permis Ştefan şi alţii, şi de asemenea să-l redea pe Atanasie comunităţii lui ; căci odată dovedită calomnia, au ieşit la iveală şi nedreptatea şi cruzimea vechilor judecători. Şi mai adăuga că dacă nu voia să facă ceea ce era drept, el personal se va duce la Alexandria şi-l va reinstaura pe Atanasie la cîrma oilor care îl doresc şi va alunga de acolo bandele de duşmani.

Constanţiu, primind în Alexandria această scrisoare, a făgăduit că va face ce îi vor îngădui vremurile. Dar calomniatorii adevărului, înspăi-mîntaţi, au uneltit o mare mişelie. Stabiliseră, într-un loc mai îndepărtat, pe sacerdoţii destinaţi de sinod. Iar comandantul militar fusese trimis cu altă destinaţie.

Ştefan, episcopul de atunci al Antiohiei, împreună cu alţi colaboratori ai despotismului său, pregătea naufragiul corăbiilor cu care apărătorii dogmelor drepte se străduiau să îndepărteze diferitele calomnii. Conducătorul acestora era un tînăr, pe nume Onager, care acţionînd cu asprime şi bucurîndu-se de o vieţuire nedreaptă, nu numai că îi chinuia pe unii cu torturi în plină stradă şi îi bătea cu ciomegele, dar năvălind fără ruşine chiar în case, îi lua pe bărbaţii şi pe femeile cele mai cinstite. Şi ca să nu vorbesc mai mult despre dibăcia lui, voi povesti înşelăciunea pregătită împotriva bărbaţilor foarte buni. Căci Onager acesta, venind la o prostituată, spune că de curînd au sosit nişte străini şi că au nevoie pentru noapte de prostituate. Apoi luînd cincisprezece inşi certaţi cu disciplina şi ascunzîndu-i în cortul vecin al episcopilor, s-a îndreptat cu femeia prostituată spre uşa unde se odihneau bărbaţii aceia. Găsind-o deschisă, l-a convins pe un sclav, dîndu-i bani, să o introducă pe femeie pe uşa pe care *i-o* arăta el, unde se credea că dormeau amîndoi preoţii, şi l-a învăţat să o primească pe femeie înăuntru ; iar el s-a dus să-şi cheme tovarăşii. S-a întîmplat însă că episcopul mai bătrîn, cu numele de Euphrat, să doarmă afară. Iar Vincenţiu (aşa se numea celălalt) dormea în lăuntrul camerei. Cînd femeia a intrat pe uşă, Euphrat auzind zgomotul paşilor ei, cînd era încă întuneric, a întrebat cine umblă. La răspunsul ei, Euphrat, înspăimîntat, crezînd că diavolul a imitat vocea femeii, a chemat în ajutor pe Mîntuitorul Hristos. însă Onager, realizatorul acestei nedreptăţi, a intrat cu tovarăşii săi asupra faptului, strigînd că sînt păcătoşi şi i-a

destinat judecătorilor pentru nevrednicie. Iscîndu-se zarvă mare, vin în fugă şi sclavii, se deşteaptă şi Vincenţiu şi, închizînd uşa casei, au putut să prindă şapte calomniatori. Onager a fugit cu ceilalţi. Femeia a fost închisă împreună cu ceilalţi. în zori, chemîndu-1 pe comandantul militar care venise cu ei, au pornit la palat. Şi strigînd ticăloşiile lui Ştefan, spuneau că nedreptăţile lui nu mai au nevoie de judecată nici de biciuiri. Striga în special comandantul militar, rugind ca împăratul să ordone ca acuzaţia nedreaptă să fie cercetată nu de sinod, ci mai curînd de justiţie şi făgăduind că în primul rînd el va încredinţa pe preoţi episcopilor lor şi că e necesar să fie predaţi şi slujitorii lui Ştefan. Dar fiindcă acesta se împotrivea cu neruşinare, spunînd că preoţii nu trebuie să fie scăpaţi de biciuire, şi împăratul şi judecătorii au hotărît ca cercetarea cauzei să aibă loc în lăuntrul palatului.

Şi în primul rînd au interogat-o pe femeie cine a condus-o la locul de găzduire al episcopilor. Aceasta a răspuns că a venit un tînăr la ea şi i-a vorbit despre sosirea unor străini şi că ar fi nevoie de ea şi că la venirea serii a condus-o la locuinţă şi la intrarea în casă i-a spus să intre sub portic. A vorbit şi de anchetarea episcopului, şi de teroarea dezlănţuită, şi de cuvîntarea lui, şi de năvala imediată a celor veniţi după aceea.

După ce au luat cunoştinţă de acestea, judecătorii au chemat în faţa lor pe tînărul prins împreună cu ceilalţi. Acesta, fără să fie nevoie de biciuiri, a dat pe faţă uneltirea pusă la cale şi a mărturisit că toate acestea le-a săvîrşit Onager. Acesta, adus în faţa judecăţii, a spus că toate acestea i le-a ordonat Ştefan. Şi astfel, cunoscînd nedreptatea lui Ştefan, au îngăduit episcopilor care erau de faţă să-1 condamne, şi a fost alungat din Biserică. Şi totuşi Biserica nu a fost liberată de ciuma ariană. Căci după el a fost numit Leonţiu, de neam din Frigia, total lipsit de voinţă. Dar Constanţiu, cunoscînd din proprie experienţă cele uneltite împotriva episcopilor, i-a scris lui Atanasie cel mare şi o dată, şi a doua oară, şi a treia oară, poftindu-1 să se întoarcă din ţinuturile occidentale, aşa cum îi indica şi în scrisori. (Teodoret, II, 8, 9 şi 10).

CAPITOLUL XXVI

SCRISOAREA LUI CONSTANŢIU CĂTRE ATANASIE, INVITÎNDU-L SÂ VINA LA EL

împăratul biruitor Constanţiu, către episcopul Atanasie.

Răbdarea şi îndurarea noastră nu au îngăduit să mai fii înconjurat şi bătut de valurile sălbatice ale mării. Evlavia noastră constantă nu şi-a întors privirile de la cel îndepărtat de pămîntul patriei şi lipsit de lucrurile personale şi rătăcind prin locuri neumblate nici de animale. De aceea am tot amînat să-ţi scriu despre ce vreau să-ţi propun, nădăjduind că vei veni la noi din propria ta voinţă şi vei cere de la noi satisfacţie pentru cele îndurate. Dar, pentru că teama a împiedicat poate ceea ce îţi propunea voinţa ta, ţi-am trimis scrisori pline de generozitate pentru fericirea ta, ca

fără teamă să te grăbeşti să te înfăţişezi nouă de îndată. In măsura în care eşti stăpîn pe dorinţa ta, vei avea dovada clemenţei noastre fiind restabilit în drepturile tale. Căci pentru aceasta, l-am rugat pentru tine şi pe stăpînul şi fratele meu, împăratul biruitor Constant, să-ţi prilejuiască posibilitatea să vii la noi, pentru ca, cu acordul nostru al amîndurora, reintegrat în patrie, să ai chezăşia absolută a favoarei noastre. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXVII

A DOUA SCRISOARE A ACELUIAŞI, PENTRU ACELAŞI LUCRU

împăratul biruitor Constanţiu, către episcopul Atanasie.

Deşi am arătat în scrisorile noastre anterioare în ce măsură trebuie să vii la curtea noastră fără îngrijorare, pentru că voim nespus să te stabileşti la reşedinţa ta, totuşi am trimis şi acum aceste scrisori la sfinţia ta pentru ca să te poftim ca, urcîndu-te într-un vehicul public, să te grăbeşti să vii la noi, fără urmă de neîncredere sau teamă, ca să poţi dobîndi ceea ce doreşti. (Socrate, II, 13).

CAPITOLUL XXVIII

A TREIA SCRISOARE A LUI CONSTANŢIU CÂTRE ACELAŞI

împăratul biruitor Constanţiu, către episcopul Atanasie.

Cînd am fost în Edessa, preoţii tăi care erau de faţă au fost de părere că, odată trimişi preoţii la tine, ar trebui să te grăbeşti spre curtea noastră ; şi după ce ne vom fi văzut, să te îndrepţi degrabă spre Alexandria. Dar, fiindcă a trecut prea mult timp de cînd, primind scrisoarea noastră, nu te-ai grăbit, tocmai de aceea ne-am grăbit noi să te sfătuim ca măcar acum să te îndrepţi îndată ca să te înfăţişezi vederii noastre şi, în felul acesta, să poţi să fii redat patriei tale şi să te bucuri în linişte de elocinţa ta. Spre o întărire a celor spuse, l-am trimis pe diaconul Achit, de la care poţi afla şi voinţa sufletului nostru, şi că poţi obţine cele ce doreşti.

Primind Atanasie aceste scrisori la Aquileia, căci acolo s-a oprit la plecarea din Sardica, a dat fuga la Roma şi arătînd episcopului Iuliu scrisorile, a făcut nespusă bucurie Bisericii Romane. Căci se considera că şi împăratul din Orient e de acord cu credinţa lor, pentru că l-a chemat cu încredere la el pe Atanasie. Insă Iuliu a trimis clericilor şi poporului din Alexandria aceste scrisori în privinţa lui Atanasie. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXIX

SCRISOAREA LUI IULIU CĂTRE CEI DIN ALEXANDRIA, ÎN APĂRAREA LUI ATANASIE

Arhiepiscopul Iuliu, către preoții, diaconii, poporul şi locuitorii din Alexandria, frați prea iubiți întru mîntuire în Domnul.

Ne bucurăm, şi eu şi voi, prea iubiți frați, pentru că vedeți acum în fața ochilor roadele credinței voastre. Acest gest, la drept vorbind, se adresează fratelui şi coepiscopului nostru Atanasie, pe care Dumnezeu vi l-a redat pentru curăția vieții lui şi rugăciunile voastre. De aici se poate crede că rugăciunile voastre pline de dragoste au urcat dintot-deauna la Dumnezeu. Căci vă aduceți aminte de făgăduințele cereşti şi de iubirea pe care ați învățat-o din învățătura fratelui meu Atanasie, de care am mai vorbit şi l-ați cunoscut integru, după credința sădită în voi pe care ați dobîndit-o de la el ; căci pînă la urmă nu poate fi îndepărtat de voi acela ale cărui cuvinte le-ați avut mereu prezente în sufletele voastre atît de curate. Aşa că nu e nevoie să vă scriu mai multe. Căci toate cele ce v-ar putea fi spuse de mine, credința voastră le-a şi cunoscut şi harul divin a împlinit dorințele rugăciunii noastre comune. Mă bucur alături de voi, şi iarăşi zic, mă bucur, fiindcă v-ați păstrat neînfricat credința în suflete. Nu mai puțin mă bucur şi pentru fratele meu Atanasie, fiindcă, deşi a avut parte de multă tristețe, nu a uitat nici o clipă dorința voastră şi afecțiunea voastră. Şi chiar dacă un timp a fost îndepărtat de voi cu trupul, totuşi cu duhul se dovedeşte că a fost mereu alături de voi. Iar şi eu, frați prea iubiți, socot că încercarea pornită împotriva lui nu a fost fără glorie. Căci şi credința voastră şi a lui este cunoscută de toți şi bine primită. Căci dacă nu s-ar fi petrecut atîtea şi asemenea lucruri, cine ar crede că voi ați dat dovadă de o asemenea judecată şi de atîta îndurare față de un asemenea episcop, sau că el a putut fi înconjurat de atîtea virtuți datorită cărora nu şi-a pierdut nădejdea în ceruri ? A binemeritat deci în orice fel, şi acum şi pentru viitor, chiar martiriul glorios al mărturisirii. Căci deseori tare frămîntat, pe mare şi pe uscat, a călcat în picioare toată strîmbătatea ereziei lui Arie ; şi de multe ori, fiind împins pînă aproape de primejdie, din invidie, a disprețuit moartea, apărat de Dumnezeu Atotputernicul şi de Domnul Iisus Hristos, Mîntuitorul nostru nădăjduind să înlăture nedreptățile şi să fie redat mîngîierii voastre, aducîndu-vă mai mari izbîndiri dintr-o puternică conştiință, vouă, pentru care s-a acoperit de glorie pînă la capătul pămîntului. Şi avînd încredere în hotărîrea sa şi în învățătura cerească, a fost iluminat de o judecată nemuritoare şi s-a reîntors la voi. Trebuie să-l iubiți deci acum cînd străluceşte pentru voi, încă mai mult decît atunci cînd a plecat de la voi. Căci dacă focul face dovada purității materialelor prețioase, adică a aurului şi a argintului, ce ar putea fi socotit vrednic de un asemenea bărbat atît de mare care, după ce a învins atîtea tribulații şi primejdii, vă este redat acum neîntinat, dovedit nu numai de noi, ci de întregul sinod ? Primiți-l deci acum, prea iubiți frați, cu tot darul ceresc, pe păstorul şi întîistătătorul vostru, adică pe Atanasie, împreună cu aceştia care au

împărţit cu el atîtea suferinţe. Şi bucuraţi-vă să aveţi parte de învăţătura lui, voi cei flămînzi şi însetaţi, ca să zic aşa, după păstorul vostru, acum cînd aţi mîncat şi aţi băut chiar voi sfinţenia voastră cu ajutorul Scripturilor mîntuitoare. Căci, cît a trăit printre străini, voi aţi fost mîngîierea lui, iar în persecuţii şi primejdii, voi l-aţi înviorat cu sufletele şi minţile voastre prea credincioase. Eu mă şi veselesc gîndind şi văzînd cu ochii minţii bucuria fiecăruia dintre voi, la reîntoarcerea lui şi întîmpinările poporului şi sărbătorirea glorioasă a celor care aleargă să-l vadă ; şi cum va fi, şi ce mare pentru voi, acea zi în care odată cu reîntoarcerea fratelui meu şi cu desfiinţarea relelor vechi, se dă la o parte orice uneltire ; şi cu reîntoarcerea dorită şi preţioasă, pe toţi uniţi într-o bucurie a veseliei depline. O bucurie de felul acesta ajunge pînă la noi, cu măreţia sa. Căci se ştie că şi acest lucru ne este îngăduit prin voia lui Dumnezeu, dat fiind că şi noi trebuie să ne ridicăm spre lauda unui bărbat atît de mare.

Dar e mai bine să încheiem scrisoarea printr-o rugăciune : Dumnezeu atotputernicul şi Fiul Său unul născut, Domnul şi Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, să vă dea pentru vecie această bucurie, acordîn-du-vă răsplata meritată pentru minunata voastră credinţă, pe care aţi dovedit-o în chip lăudabil faţă de pontiful vostru ; pentru ca şi voi şi aceia care sînt cu voi, să aveţi parte acum, aici, şi pe viitor de toate cele bune : *Cele ce ochiul n-a văzut şi urechea n-a auzit, şi la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a pregătit Dumnezeu celor care îl iubesc pe El (I Cor. 2, 9).* în numele Domnului nostru Iisus Hristos, prin Care şi Căruia aducem slavă în vecii vecilor lui Dumnezeu Atotputernicul, Amin. Vă doresc sănătate, prea iubiţi fraţi. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXX

CE I-A CERUT CONSTANŢIU LUI ATANASIE ŞI ATANASIE LUI CONSTANŢIU, ŞI CUM AU FOST EXPULZAŢI ERETICII, DE EPISCOPII DREPTCREDINCIOŞI CARE ŞI-AU PRIMIT ÎNAPOI BISERICILE

încrezător deci în aceste scrisori, Atanasie vine în Orient. împăratul Constanţiu nu l-a primit cu supărare atunci; dar încerca să-l constrîngă, influenţat de instigările arienilor şi i-a zis lui : Ai primit bineînţeles reşedinţa ta în baza decretului sinodului şi cu asentimentul nostru ; dar deoarece în Alexandria sînt unele neamuri care se reţin de la împărtăşirea cu tine, îngăduie ca ei să aibă în oraş o biserică a lor. La propunerea aceasta, Atanasie s-a grăbit să răspundă : îţi stă în putere, împărate, să ordoni şi să acţionezi oricum vei vrea. Dar şi eu îţi cer un privilegiu, pe care te rog să mi-l acorzi. Şi făgăduind împăratul că-l va acorda pe dată, Atanasie a adăugat imediat că cere să i se acorde acelaşi privilegiu pe care a cerut să-l primească împăratul. Căci şi el solicita să se acorde cîte o biserică pentru fiecare grupare care se reţinea de la comuniunea cu arienii. Şi aşa arienii, ştiind că hotărîrea lui Atanasie nu le este de folos lor, au spus că trebuie amînat acest lucru şi că trebuie făcut ceea ce

doreşte împăratul; că împăratul, potrivit celor hotărîte în sinodul de la Sardica, a redat reşedinţele proprii lui Pavel, şi lui Atanasie, şi lui Marcel şi lui Asclepa din Gaza şi lui Luciu din Adrianopole. Drept care sfintele scrisori ale împăratului erau trimise la fiecare grupare, în bisericile acelora cărora li se ordona să le primească de îndată. Aşa că în Ancira, după izgonirea lui Vasile şi primirea lui Marcel în locul lui, s-a produs o dezordine nu întîmplătoare, care a dus la o derogare contrară înţelepciunii ; căci pe Asclepa din Gaza l-au primit pe dată. în oraşul Constantinopol, Macedonie i-a urmat lui Pavel la scurtă vreme, ţinînd adunările chiar la el, în îndepărtata biserică. Numai pentru Atanasie a scris împăratul episcopilor şi clerului şi poporului, ca să-1 primească cu drag. Mai mult, a ordonat, prin alte scrisori, să fie abolite toate cele hotărîte împotriva lui prin sentinţe. Cele scrise cu privire la amîndouă aceste probleme sînt cunoscute în felul acesta (Scorate, II, 18).

CAPITOLUL XXXI

SCRISOAREA LUI CONSTANŢIU, PRIN CARE SÎNT ANULATE TOATE CELE SĂVÎRŞITE ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE

Constanţiu cel Mare, biruitor, credincios, urează sănătate episcopilor şi preoţilor Bisericii universale.

Prea veneratul episcop Atanasie nu a fost părăsit de harul lui Dumnezeu ; căci deşi a fost supus pentru scurtă vreme judecăţii oamenilor, totuşi este ştiut că a primit hotărîrea ce i se datora de la providenţa care vede totul : reintegrat în patria sa, cu voinţa lui Dumnezeu şi hotărîrea noastră, a fost reintegrat totodată şi în Biserica în care era întîi-stătător prin ajutorul dumnezeiesc. Ca urmare, se cuvenea să-1 înconjurăm cu blîndeţe, pentru că toate cele arătate împotriva lui şi a celor care erau în împărtăşire cu el, orice suspiciune şi înşelătorie împotriva lui ca şi toate celelalte, sînt nule şi neavenite ; şi înlesnirile pe care le-au avut pînă acum clericii lui să rămînă neatinse, aşa cum se cuvine. Sîntem de părere însă că acest lucru trebuie adăugat harului lui, ca să ştie toţi cei din ordinele sfinte că i s-a acordat de toţi în unanimitate şi să fie fără teamă, şi episcopii şi clericii; căci e suficientă revenirea de bunăvoie a fiecăruia în jurul lui. Şi pe aceia care, orînduiţi de o mai bună chibzuială, aleg împărtăşirea cu el, îi sfătuim pe toţi aceştia să dobîndească şi acum cu voia lui Dumnezeu, iertarea noastră, în măsura în care providenţa a acordat-o mai înainte. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXXII

SCRISOAREA LUI CONSTANŢIU CĂTRE CEI DIN ALEXANDRIA, CA SĂ-L PRIMEASCĂ PE ATANASIE

Constanţiu cel Mare, biruitor, credincios, urează sănătate poporului din Alexandria al Bisericii universale.

înfăţişînd tuturor intenţia noastră de dreptate, ştiind că multă vreme providenţa v-a lipsit de veghetorul vostru, adică de episcopul Atanasie, care s-a făcut cunoscut tuturor pentru spiritul lui de dreptate şi pentru probitatea moravurilor sale, am fost de părere să-l trimit iarăşi la voi. Primindu-l deci cum se cuvine de obicei şi avînd ajutorul rugăciunilor către Dumnezeu cel milostiv, grăbiţi-vă să respectaţi îndeajuns bună învoirea potrivită vouă şi totodată plăcută nouă, şi pacea potrivită rînduielilor bisericeşti, dovedită pretutindeni. Căci nu e cuminte să se iţte vreo discordie între voi sau o agitaţie contrară disciplinei vremurilor noastre ; voim ca nici aceasta să nu existe nicicum între voi. Şi vă îndemnăm după obicei să urmăriţi îndeajuns predicile, avîndu-l pe el întîistătător şi ajutor pe lîngă Dumnezeu; pentru ca această hotărîre să ajungă ca o făgăduinţă tuturor, chiar neamurilor rătăcite care se mai închină la idoli, să se grăbească cu zel spre cunoaşterea sfintei religii. O, prea iubiţi locuitori ai Alexandriei, vă îndemn iarăşi să persistaţi în cele care s-au spus şi să primiţi cu toţii cu drag şi evlavie pe episcopul care v-a fost trimis printr-o hotărîre venită de sus şi prin voinţa noastră şi să consideraţi că trebuie îmbrăţişat cu tot sufletul şi cu întreaga voinţă. Căci aşa se cade ca şi voi să faceţi şi se ştie că este şi de datoria bunăvoinţei noastre. Iar pentru a zădărnici orice prilej de a se isca vreo tulburare, precizăm prin scrisoarea noastră că toţi cei oare vor fi recunoscuţi ca răzvrătiţi vor trebui să suporte pedeapsa corespunzătoare. Ţinînd seama deci şi de hotărîrea noastră întru Dumnezeu, şi de interesele credinţei voastre, ca şi de pedeapsa prevăzută împotriva celor răzvrătiţi, respectaţi cum se cuvine drepturile de care se bucură sfînta religie. Şi cinstiţi pe omul hărăzit şi iubit de Dumnezeu cu tot respectul şi preţuirea ; şi, împreună cu el, înălţaţi cu bucurie Dumnezeului Mîntuitor al tuturora rugăciuni, şi pentru voi înşivă şi pentru sprijinul vieţii noastre (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXXIII

SCRISOAREA LUI CONSTANŢIU PENTRU ATANASIE, CA SĂ FIE ABOLITE TOATE CELE HOTĂRÎTE ÎMPOTRIVA LUI

împăratul Constanţiu, biruitor, urează sănătate lui Nestorie.

în acelaşi fel s-a scris către conducătorii din Niceea, Tebaida şi Libia. Toate cele ce se dovedesc că s-au statornicit pînă acum spre jignirea şi nedreptăţirea episcopului Atanasie, ordonăm să fie acum suprimate. Căci şi slujirea în care au fost clericii lui, voim să o capete înapoi neştirbită. Sîntem de părere deci ca această poruncă a noastră să fie respectată ; odată redat Bisericii sale episcopul Atanasie, cei care erau în comuniune cu el să aibă sacerdoţiul pe care l-au avut întotdeauna, pe care şi

ceilalţi clerici se ştie că l-au avut, pentru ca şi aceştia să fie stăpâniţi de bucurie. (Soorate, II, 18).

CAPITOLUL XXXIV

CUM S-A REÎNTORS ATANASIE LA ALEXANDRIA

înarmat cu atîtea şi asemenea scrisori, prea sfinţitul Atanasie a pornit prin Siria şi a venit în Palestina, ajungînd la Ierusalim şi făcînd cunoscute episcopului Maxim cele petrecute la sinodul din Sardica şi fiindcă împăratul Constanţiu fusese de acord cu hotărîrea şi judecata acelora, a făcut pregătiri ca să aibă loc sinodul episcopilor care locuiau aici. Maxim însă, deloc lipsit de energie, a chemat pe toţi episcopii din Siria şi Palestina. După ce s-a ţinut sinodul, i-a redat chiar el fericitului Atanasie dreptul la comuniune şi demnitate. Chiar sinodul a scris celor din Alexandria şi tuturor episcopilor, clericilor şi poporului din Egipt şi Libia, cele petrecute şi hotărîte cu privire la Atanasie. Din care cauză episcopii detractori ai lui Atanasie l-au discreditat foarte mult pe Maxim, fiindcă, lăsîndu-1 în părăsire la început, iar apoi, după căinţă, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, a făcut cunoscută hotărîrea în favoarea lui Atanasie, hotărîre prin oare îi erau redate dreptul la comuniune şi demnitatea. Luînd cunoştinţă de acestea, Ursachie şi Valens, care la început avuseseră un zel aprig cu privire la învăţătura lui Arie, abătîndu-se de la voinţa anterioară, au plecat la Roma, ducînd episcopului Iuliu declaraţia de penitenţă, prin care au consimţit verbal cu privire la consubstanţialitate şi au trimis scrisori lui Atanasie, mărturisind că ei s-au angajat să fie de acord şi în celealte privinţe. Şi in felul acesta Ursachie şi Valens, biruiţi de cele petrecute cu Atanasie, s-au convertit atunci.

Atanasie deci a pornit spre Alexandria prin Pelusiu. Şi trecînd prin oraşe, propovăduia ca toţi să se despartă de arieni şi să îmbrăţişeze dogma consubstanţialităţii. Iar în unele Biserici a făcut înscăunări. Şi acesta a fost începutul altei plîngeri împotriva lui, fiindcă s-a încumetat să facă înscăunări în Bisericile altora. Acestea s-au petrecut cu Atanasie. (Socrate, II, 19).

CAPITOLUL XXXV

DESPRE EVENIMENTELE CARE TULBURAU ATUNCI STATUL ŞI DESPRE DISCORDIA POPORULUI DIN ANTIOHIA DIN CAUZA CREDINŢEI

în timpul acesta statul era agitat de evenimente neaşteptate. Nu e lipsit de importanţă să le expunem pe cele referitoare la colectorii de impozite. Despre faptul că, la moartea întemeietorului oraşului Constantinopol, cei trei fii ai săi şi-au asumat conducerea imperiului, s-a relatat anterior. Trebuie ştiut însă că împreună cu ei a domnit şi vărul lor, pe nume Dalmaţiu, avînd numele tatălui; acesta, după ce a domnit foarte puţin, a fost ucis de soldaţi, fără ca Constanţiu să ordone, dar nici să interzică să fie omorît. Atunci însă Constantin cel mic a invadat teritoriile fratelui său, şi a fost ucis şi el de soldaţi într-o încăierare. După moartea lui Constantin cel

mic, a izbucnit războiul perşilor împotriva romanilor, în care Constanţiu nu era în măsură să facă faţă ; căci atunci cînd într-o noapte s-a dat o luptă aproape de graniţa romanilor cu perşii, în scurtă vreme s-a recunoscut că mai tari au fost perşii. In timpul acela nici creştinii nu trăiau în linişte, ci, datorită lui Atanasie, se dădea bătălia în privinţa cuvântului consubstanţial în sînul Bisericii. (Socrate, II, 20).

In sfîrşit, la Antiohia clerul şi poporul nu cădeau de acord în privinţa credinţei lor, ci îşi arătau voinţa lor prin coruri, cum se obişnuieşte, ca să înalţe imnuri lui Dumnezeu, cu ajutorul psalmilor. Şi unii ziceau slava Tatălui şi Fiului, ca egali în cinstire ; ceilalţi însă prin schimbarea prepoziţiei — Tatăl în Fiul — arătau că Fiul este în al doilea loc. Astfel stînd lucrurile şi pentru că nu ştia ce să facă, Leonţiu — care era atunci la cîrma Antiohiei şi de partea ereziei adverse, şi pentru că nu se încumeta să împiedice pe aceia care, conform tradiţiei sinodului de la Niceea, îi slăveau pe Dumnezeu în psalmi, şi fiindcă se temea să nu izbucnească o răscoală în popor — se zice că a spus aşa, atingîndu-şi capul, cărunt acum : La topirea acestei zăpezi, se va isca o mare jale. Arăta prin aceasta că la moartea sa acea discordie care se vădea în imnuri va provoca o răscoală în popor, deoarece succesorii săi nu vor îngădui poporului să aibă credinţe diferite.

Atanasie deci venind în Egipt, a făcut cunoscute scrisorile sinodale ale lui Iuliu, episcopul Romei, în plus şi scrisoarea sinodală a lui Maxim din Ierusalim, ca să se vadă deosebirea între cele ce conţinea fiecare. (Sozomen, III, 19).

CAPITOLUL XXXVI

SCRISOAREA SINODULUI DIN IERUSALIM CĂTRE EPISCOPII EGIPTENI

Sfîntul sinod întrunit la Ierusalim, trimite sănătate întru Domnul preoţilor, diaconilor şi poporului, fraţi prea iubiţi, reuniţi din Egipt, Libia şi Alexandria.

Nu sîntem vrednici, prea iubiţi fraţi, să aducem mulţumiri cum se cuvine Dumnezeului nostru, al tuturora, pentru că a făcut întodeau-na minuni, chiar şi de curînd, cu Biserica voastră, redîndu-vă, în bunătatea Lui, pe păstorul şi stăpînul vostru şi pe conslujitorul nostru, Atanasie. Căci cine a nădăjduit vreodată să vadă cu ochii trupului pe acela pe care acum şi noi şi voi îl privim, uitîndu-ne la cel pe care aţi dorit să-l vedeţi ? In adevăr, rugăciunile voastre au fost auzite de Dumnezeul tuturor, care are grijă de Biserica Sa şi a fost atent întotdeauna la lacrimile şi durerea voastră ; de aceea a auzit rugăciunile voastre. Că eraţi ca nişte ori rătăcite şi obosite, care nu au nici un păstor Pentru asta v-a cercetat adevăratul Păstor din ceruri şi, avînd grijă de pile lui, v-a restituit pe acela pe care ştiţi că-l doreaţi.

Iată că şi noi, făcînd totul pentru pacea Bisericii şi unindu-ne cu voi în iubire, ne întrecem întru preţuirea lui; şi, împărtăşindu-ne cu el, vă vorbim prin mijlocirea lui şi vă trimitem scrierile de faţă. Aşa că, după binevoitoarea voastră juruinţă, să ştiţi că şi noi am fost legaţi cu acel lanţ al iubirii. Sînteţi datori deci să vă rugaţi neîncetat lui Dumnezeu pentru credinţa celor mai iubitori împăraţi ai noştri, deoarece şi ei,

cunoscînd dorința voastră, au hotărît să vi-l redea ! Pri-mindu-l deci cu toată cinstea şi cu brațele deschise, înălțați rugăciuni binevoitoare lui Dumnezeu, care v-a făcut asemenea dar, grăbiți-vă să vă bucurați totdeauna întru Dumnezeu şi să aduceți slavă Domnului prin care şi cu care este slava Tatălui în vecii vecilor. Amin.

Venind aşadar Atanasie în Egipt, i-a depus pe aceia pe care îi ştia din secta lui Arie. Acelora depuşi de el, le-a poruncit ca Bisericile lor să respecte credința sinodului de la Niceea şi să o păzească cu cea mai mare grijă. (Sozomen, III, 21).

CAPITOLUL XXXVII

DESPRE TIRANUL MAGNENȚIU ŞI DESPRE BRITANIU ŞI NEPOȚIAN

în timp ce se petreceau aceste lucruri, tiranul Magnențiu a ieşit de prin părțile Spaniei (An. 352) ; acesta, printr-un vicleşug, l-a ucis pe teritoriul galic pe Constant, împăratul părților occidentale. Fapta aceasta a dat naştere unui război intern. Căci tiranul Magnențiu stăpînea Italia, Africa şi Libia, iar acum, şi Galia. Iar în părțile Iliriei şi la Sir-mium a fost pornit de către soldați un alt război, prin tiranul numit Bri-taniu. Dar şi Roma era agitată de tulburări nu întîmplătoare. Căci vărul lui Constanțiu, pe nume Nepoțian, pusese mîna pe domnie, ajutat de meritele dovedite în monomanii ; soldații lui Magnențiu l-au răstignit şi pe Nepoțian. Magnențiu însă, în înaintarea lui devasta toate regiunile Spaniei. Toate aceste rele au venit năvalnic la scurtă vreme una după alta. Căci în al patrulea an după sinodul de la Niceea au fost cunoscute aceste evenimente (în timpul consulilor Sergiu şi Nigian, adică în anul Domnului 350). Din aceste veşti se părea că drepturile la domnie au revenit numai lui Constanțiu ; promovat astfel, el însuşi se pregătea cum putea împotriva tiranilor. (Socrate, II, 20).

CAPITOLUL XXXVIII

DESPRE CAPCANELE ÎNTINSE ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE ŞI DESPRE UŞURĂTATEA LUI CONSTANȚIU

De aceea adversarii lui Atanasie, socotind că a sosit momentul prielnic, unelteau din nou împotriva lui. Aşa că l-au făcut pe împăratul Constanțiu să creadă că a distrus Egiptul întreg şi Libia. Invidia le-a crescut mult mai ales din faptul că făcuse hirotoniri în parohii străine.

în acest timp Atanasie, cînd a venit la Alexandria, a convocat sinodul episcopilor din Egipt. Aceştia au decretat în unanimitate cele stabilite la sinodul din Sardica şi din Ierusalim. Iar împăratul Constanțiu, cîştigat el însuşi de secta arienilor, a schimbat în sens opus toate cele pe oare le aprobase puțin înainte. în primul rînd a ordonat să fie deportat în exil Pavel, episcopul Bisericii din Constantinopol ; în timp ce era dus la Cucus, în Armenia, acesta a fost sugrumat. Fiind gonit iarăşi Marcel,

Vasile a invadat din nou Biserica din Ancira. Iar Luciu, pus în lanţuri la Adrianopole, a murit în temniţă. Şi atît de puternică influenţă au avut cele ce se spuneau despre Atanasie, încît împăratul, cuprins de o furie nemăsurată, a poruncit ca acesta să fie ucis oriunde va ti găsit; şi odată cu el, şi Theodul şi Olimp, întîistătătorii Bisericilor din Tracia. Voinţa împăratului nu i-a rămas necunoscută lui Atanasie care, avînd presimţiri, a scăpat prin fugă şi a evitat mînia împăratului. Arienii au dat proporţii fugii lui, în special Narcis, episcopul din Nero-nia, George din Laodiceea, şi Leonţiu, întîistătătorul de atunci al Bisericii din Antiohia. Acesta, pe cînd era preot, a fost privat de demnitate, fiindcă, trăind cu o femeie numită Eustolia şi voind să ascundă bănuiala ruşinoasă, se ştie că şi-a tăiat singur organele genitale, şi, în rest, trăia cu fidelitate alături de femeie. După aceea, ca urmare a stăruinţei împăratului Constanţiu, a fost numit episcop în Biserica din Antiohia după Ştefan, care urmase la început lui Placit. S-au spus destule despre acestea (Socrate, II, 21).

CAPITOLUL, XXXIX

DESPRE MACEDONIE ŞI DESPRE CRUZIMEA LUI

în vremea aceea Macedonie era la conducerea Bisericilor din Constantinopol, Pavel fiind omorît cum s-a spus mai înainte. Acesta, ca şi cum ar fi fost împărat, a pornit un război între creştini şi făcea nu mai puţine rele decît tiranii de atunci. Căci, convingîndu-1 pe împărat, care jefuia bisericile, să-i vină în ajutor, a făcut să fie întărite prin va fi găsit; şi odată cu el, şi Theodul şi Olimp, întîistătătorii Bisericilor ficînd mai multe mînăstiri pe care el însuşi le înălţase după voinţa lui în oraşul Constantinopol, şi în înţelegere cu episcopii care erau în cauză, se spune că deseori a doborît pe cei care cunoşteau învăţătura lui Pavel. în primul rînd i-a expulzat pe aceştia din Biserici, iar apoi i-a silit să se împărtăşească cu el, astfel încît mulţi s-au sfîrşit din cauza cruzimii rănilor, alţii erau privaţi de cele necesare, alţii de cea mai elementară bunăvoinţă, alţii erau arşi cu fierul în frunte, pentru a fi în felul acesta marcaţi cu un semn. Toate acestea le făcea în toate oraşele din Orient, dar mai ales la Constantinopol. Episcopul Macedonie a înăsprit această persecuţie care dura. Celelalte oraşe elene din Iliria, ca şi unele părţi din Spania, erau în linişte. (Socrate, II, 22).

CARTEA A V-A

CAPITOLUL I

LA MOARTEA LUI CONSTANT, ARIENII L-AU AŢIŢAT DIN NOU PE CONSTANŢIU ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE

A trecut cîtva timp ; la moartea lui Constant, împărat în Occident, partizanii lui Arie s-au adresat lui Constanţiu, adueîndu-i aminte de Atanasie, ca şi cum el ar fi fost acela care i l-a făcut duşman pe fratele său, pentru ca, ieşindu-şi din fire, să ajungă la războaie. Aţîţat de aceştia, Constanţiu nu numai că l-a gonit dar a ordonat chiar să fie distrus preasfinţitul Atanasie.

Şi trimiţînd pe comandantul Sebastian cu puternice trupe militare a dat ordin să fie ucis, ca rătăcit. Dar cum a venit Sebastian cu armata şi cum a fugit Atanasie, va povesti mai bine chiar el, care a suferit şi a fost eliberat ca prin minune ; căci spre justificarea fugii sale spune următoarele :

CAPITOLUL II

CE RELATEAZĂ ATANASIE SPRE JUSTIFICAREA FUGII SALE

Căci într-adevăr e bine să se cerceteze felul plecării şi să o cunoască de la ai săi, fiindcă arienii se luau la întrecere cu ostaşii ca să-i întărite şi să ne prezinte urît pe noi, celor care nu ne cunoşteau ; şi chiar dacă nu au nici pic de compasiune, cei care aud îşi găsesc totuşi liniştea în zarvă. Se făcuse deja noapte şi unii din popor veniseră de strajă, şi se aştepta adunarea de a doua zi. Deodată însă apăru comandantul cu ostaşii, care aveau peste cinci mii de arme, şi săbii scoase din teacă, arcuri, săgeţi şi drugi de fier. El personal a dat ocol bisericii, stabilind care soldaţi să stea în preajma lui, pentru ca nimeni din cei care ieşeau din biserică să nu poată scăpa din mîna lor. Eu însă, socotind că nu-i cuminte să las poporul într-o împrejurare atît de tulbure şi să nu mai ţin piept împotriva lor în asemenea primejdii, aşezîndu

mă în scaun |am dat unui diacon să citească psalmul, în timp ce cei din popor răspundeau: *Că în veac este mila lui (Ps. 117, 1);* şi aşa toţi au plecat la casele lor. Dar intrînd după aceea comandantul şi în-conjurînd sanctuarul cu soldaţii ca să ne poată prinde, clericii care au mai fost găsiţi, împreună cu cei din popor strigau, cerînd să plecăm şi noi odată cu poporul. Eu însă spuneam dimpotrivă, să nu plecăm noi înainte de a ieşi cu toţii însemnaţi cu semnul crucii. Ridicîndu-mă deci după terminarea predicii, am poruncit să plece toţi, zicîndu-mi că e mai bine să fiu eu ameninţat de primejdie, decît să sufere o vătămare oricine dintre ei. In timp ce ieşeau mai mulţi, şi urmau şi ceilalţi, unii din monahii care au fost acolo cu noi, şi unii clerici, ridieîndu-se, ne-au tras după ei; iată martorii adevărului. în timp ce unii soldaţi înconjurau sanctuarul şi alţii alergau împrejurul bisericii, am trecut prin mijlocul lor, prin toate primejdiile, cu ajutorul Domnului, Care mi-a ocrotit drumul. Am slăvit îndelung pe Domnul, că nu am lăsat nici poporul pradă uciderii, ci s-a procedat chiar la salvarea lui şi noi am găsit posibilitatea de a scăpa din mîna celor oare ne urmăreau (Teodoret, II, 13).

CAPITOLUL m

CE POVESTEŞTE IARĂŞI ATANASIE DESPRE FAPTELE LUI GEORGE, ÎN CARTEA DESPRE FUGA SA

Ce a făcut George în Alexandria în timpul acela, vom povesti prin chiar gura lui Atanasie, care a pătimit toate acestea. Că în cartea pe care a scris-o despre fuga sa spune aşa :

Aşadar în Alexandria s-au ridicat din nou cei care căutau să ne ucidă. *Şi faptele de pe urmă sînt mai rele decît cele dintîi (Matei 12, 45).* Căci soldaţii care au înconjurat deodată biserica se luptau în loc să se roage. George, trimis de ei din Capadocia la începutul păresimi-lor, a sporit relele pe care le învăţase prin şiretenia lor. Şi aşa, în săp-tămîna de după Paşte, erau trimise fecioare la închisoare, episcopii înşişi erau duşi de soldaţi, casele orfanilor şi văduvelor erau luate şi se făceau descinderi în case, iar noaptea creştinii erau puşi sub pază, casele erau sigilate şi fraţii celor din cler făceau faţă primejdiilor pentru fraţii lor. Aceste lucruri sînt foarte rele, dar după aceea au avut loc unele şi mai grave. Căci în săptămîna care a urmat după Sfintele Rusalii, poporul ajunînd a ieşit la cimitir pentru rugăciune, pentru că refuzau împărtăşirea cu el. Luînd cunoştinţa de asta, netrebnicul acela 1-a în-tărîtat pe Sebastian, comandantul maniheu, care s-a năpustit asupra poporului chiar în acea zi de Duminică, năvălind cu o mulţime de ostaşi înarmaţi, purtînd săbii scoase din teacă, arcuri şi săgeţi. Şi găsind puţini care se rugau, deoarece cei mai mulţi plecaseră, a făcut cele ce ştia el că trebuia să făptuiască. Aprinzînd un foc şi ducînd fecioarele lîngă foc, le silea să mărturisească că sînt ariene. Şi pentru că se părea că ele sînt biruitoare şi nici nu se gîndese deloc la foc, le sfîşia faţa aşa de rău, că după un timp cu greu puteau fi recunoscute. Şi luînd patruzeci de bărbaţi i-a sfîrtecat printr-o nouă tortură. Tăind nuiele de palmier care aveau ghimpii lor, le-a sfîrtecat

aşa de rău spinarea biciuindu-i, încît unii dintre ei păreau mai degrabă că sînt tăiaţi de medici, din cauza ghimpilor care atîrnau de spinările lor ; alţii însă, care nu au suportat torturile, au murit. Iar pe aceia care au putut să mai trăiască, şi pe o fecioară, i-a deportat în exil, în Oasis cea mare. întîi nu a îngăduit să fie redate trupurile celor morţi, ci le-a ascuns, lăsîn-du-le neîngropate, ca şi cum o asemenea cruzime putea rămîne neobservată. Acestea le fac însă aceia care sînt ieşiţi din minţi. Căci în vreme ce părinţii celor morţi se bucurau tocmai pentru mărturisire, dar plîngeau pentru trupurile celor morţi, strigau mai degrabă ceea ce gîndeau despre impietate. Iar după acestea au deportat în exil din Egipt şi Libia pe episcopii Ammonie, Muiu, Gaius, Philonie, Hermes, Pleniu, Psenosirie, Nilamonie, Agathon, Anagamph, Ammonie, Marc, Dracontiu, Adelphin, Athenodor şi preoţii Hierax şi Dioscor, şi i-a îm-brîncit aşa de rău pe drum, încît unii din ei au murit chiar în timpul drumului, iar alţii, în exil. Au izgonit mai mult de treizeci de episcopi, care aveau zelul lui Achab, încît, dacă ar fi putut, ar fi tăiat pînă şi adevărul. (Socrate, II, 23).

Asupra acestor fapte, Atanasie a scris chiar scrisori de consolare acelor fecioare care au pătimit crunte suferinţe, spunînd printre altele : De aceea nimeni dintre voi să nu fie întristat, chiar dacă necredincioşii vă refuză îngroparea şi interzic şi să vi-i luaţi. Căci nemernicia arienilor a mers pînă acolo încît închid porţile şi stau împrejurul locului de înmormîntare, ca demonii, ca nu cumva vreunul dintre credincioşii dragi să fie înmormîntat.

Acestea şi altele la fel cu acestea făcea George în Alexandria. Sfîntul Atanasie însă nu considera nici un loc sigur ca să evite fie să fie dus viu, fie ca mort, să fie deoapitat: căci împăratul poruncise să-i fie adus capul lui. De aceea şi făgăduise şi un premiu foarte mare aceluia care îi va aduce asemenea veste. (Teodoret, II, 14).

CAPITOLUL IV

IN CE FEL BRITANIU A FOST PRIVAT DE CONDUCERE

între timp împăratul a instalat tabăra în Illiria, constrîns de nevoile publice şi mai ales de Britaniu, care fusese aclamat «August» de soldaţi. Cînd a venit în Sirmium, după încheierea tratatelor mutuale, 1-a văzut pe Britaniu. S-a întîmplat ca soldaţii care-1 aleseseră pe el să treacă de partea lui Constanţiu. Aşa stînd lucrurile, l-au aclamat, ca o singură voce, numai pe împăratul Constanţiu August (An. 354). Şi pentru că nu se mai amintea nimic de Britaniu, acesta simţindu-se deodată trădat, s-a prosternat la picioarele împăratului. La rîndul său, Constanţiu, luîndu-i coroana şi purpura, i-a vorbit cu blîndeţe, îndem-nîndu-1 să-şi găsească liniştea într-o situaţie particulară, căci asta se potrivea mai bine cu vîrstă lui, decît să aibă o situaţie care-1 împovăra de griji ; şi a dat ordin să fie restituite cheltuielile fără măsură din funcţiile publice.

Cum însă Britaniu întîrzia în Prusia Bithiniei, Constanţiu i-a scris, spunînd că el a fost pricina multor lucruri bune fiindcă 1-a scăpat de atîtea preocupări şi

neplăceri care îi apăreau în cale ; dar că el nu a făcut bine, deoarece cele ce trebuiau îndeplinite pentru el însuşi, le-a cheltuit mai degrabă pentru acela. (Socrate, II, 23).

CAPITOLUL V

DESPRE GALLUS CEZAR ŞI DESPRE SEMNUL CRUCII CARE A APĂRUT ATUNCI PE CER

Şi atunci împăratul 1-a făcut Cesar pe vărul său, Gallus. Impunîn-du-i numele său, 1-a trimis în Siria Antiohiei, pentru ca părţile din Orient să fie apărate de el. La sosirea lui în Antiohia, i-a apărut dinspre Orient semnul Mântuitorului. Căci o coloană în formă de cruce a fost văzută pe cer, spre marea minunare a celor care priveau.

Pe alţi comandanţi ai săi i-a trimis cu armată puternică împotriva lui Magnentie. Iar el rămînea în Sirmium şi urmărea desfăşurarea evenimentelor. Pe atunci Fotie, întîistătătorul Bisericii, expunea pe faţă dogma pe care o descoperise chiar el. (Socrate, II, 24).

Spunea însă : Dumnezeu atotputernicul este unul singur, care prin Cuvîntul său a făcut lumea. Dar evita să spună că naşterea şi existenţa Fiului este înainte de toţi vecii, ci propovăduia că s-a născut din Măria (An. 355). (Sozomen, IV, 5).

CAPITOLUL VI

DESPRE FOTIN EREZIARHUL ŞI DESPRE CONDAMNAREA LUI

Pentru că a izbucnit o răzmeriţă, împăratul a poruncit să se adune sinodul la Sirmium. Şi s-au adunat acolo din părţile Orientului Marcu din Aretusa, şi George din Alexandria, pe care l-au numit arienii după înlăturarea lui Grigorie. A venit chiar şi Vasile, după expulzarea lui Marcel, întîistătător în Ancira, Pancratie din Pelusium, Hipacian din Heracleea. Iar dintre occidentali, Valens Mirsenul şi Osie, episcopul Cordobei, cel mai vestit dintre oamenii de pe atunci. Aceştia s-au întrunit la Sirmium, după ce au fost consuli Sergiu şi Nigrian (adică An. 351) (an în care, din pricina tulburărilor provocate de războaie, nici unul din consuli nu a fost numit în mod solemn) şi l-au condamnat degrabă pe Fotin, căci aveau cunoştinţă de învăţătura lui Sabelie din Libia şi a lui Paul din Samosata). (Socrate, II, 24).

CAPITOLUL VII

CREDINŢA CARE A FOST FĂCUTĂ CUNOSCUTĂ LA SIRMIUM, ÎMPREUNĂ CU CAPITOLELE RESPECTIVE

După acestea au publicat articolele de credinţă, o versiune în limba greacă, alta în latină, punînd cu toţii în acord textul cu sensul. (Socrate, IV, 5).

Căci atunci, ca şi cum ar dezaproba învăţăturile din vechime ale credinţei, au interzis alte formulări despre credinţă. Şi pe una a publicat-o în limba greacă Marcu din Aretusa, dar fără să corespundă cu limba din Roma, nici ca exprimare nici ca compoziţie, şi fără să fie potrivită nici chiar pentru lumea greacă. Aşa că pe cea compusă în latină de Marcu o adăugăm aici mai jos ; pe a doua însă, pe care au reluat-o după aceea în Ariminum, o vom expune în locul potrivit, cînd vom vorbi despre cele petrecute acolo ; şi una şi alta însă au fost traduse în greacă.

Marcu deci a expus în felul următor articolele de credinţă : Credem în unul Dumnezeu, Tatăl atotputernicul, creatorul şi făcătorul tuturor lucrurilor, din Care îşi ia nume toată paternitatea în cer şi pe pămînt; şi în Fiul Său Unul-Născut, Domnul nostru Iisus Hristos, Care s-a născut din Tatăl, mai înainte de toţi vecii ; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, prin Care s-au făcut toate în cer şi pe pămînt, văzute şi nevăzute ; fiind Cuvîntul, şi înţelepciunea şi Lumina adevărată, şi Viaţa ; Care în zilele de pe urmă S-a făcut om din Sfînta Fecioară, şi a fost răstignit, şi a murit şi a fost îngropat ; şi a înviat din morţi a treia zi, şi S-a înălţat la ceruri şi sade de-a dreapta Tatălui ; şi va veni la sfîrşitul veacului să judece viii şi morţii şi să dea fiecăruia după faptele lui. A cărui împărăţie fiind fără de sfîrşit, va dăinui în vecii fără sfîrşit. Căci va şedea la dreapta Tatălui nu numai în veacul acesta, dar şi în cel ce va veni. Şi în Duhul Sfînt cel invocat, adică Mîngîietorul pe care făgăduind că-L va trimite apostolilor după înălţarea la ceruri, L-a trimis ca să-i înveţe şi să le amintească toate lucrurile. Prin care sînt sfinţite sufletele celor care cred în El cu adevărat. Dar pe aceia care spun că Fiul este din cele care nu existau, sau de altă fiinţă şi nu din Dumnezeu, şi că era un timp sau un veac cînd nu era, pe aceia sfînta Biserică universală îi ştie de străini.

De aceea spunem iarăşi :

1. Dacă cineva spune că Tatăl şi Fiul sînt doi Dumnezei, să fie anatema.

2. Şi dacă cineva nu mărturiseşte că Dumnezeu Hristos, Fiul lui Dumnezeu dinainte de veacuri, este Cel prin care Tatăl a lucrat la crearea tuturor lucrurilor, să fie anatema.

3. Dacă cineva cutează să spună că Cel nenăscut, sau Tatăl Lui, e născut din Măria, să fie anatema.

4. Dacă cineva va spune că Fiul este născut din Măria după preştiinţă, şi nu că S-a născut din Tatăl înainte de veci şi că prin El s-au făcut toate *(Ioan 1, 5),* să fie anatema.

5. Dacă cineva va spune că fiinţa lui Dumnezeu se lărgeşte sau se strînge, să fie anatema.

6. Dacă cineva va spune că fiinţa lărgită a lui Dumnezeu îl face pe Fiul sau va numi Fiu lărgirea fiinţei Lui, să fie anatema.

7. Dacă cineva va spune că Fiul este un cuvînt afectiv sau pronunţat de Dumnezeu, să fie anatema.

8. Dacă cineva va spune că Fiul este numai om, născut din Măria, să fie anatema.

9. Dacă cineva care spune că este Dumnezeu şi om născut din Măria, îl înţelege pe însuşi Dumnezeul nenăscut, să fie anatema.

10. Dacă cineva interpretează ca iudeii ceea ce este scris : *Eu sînt Dumnezeu cel dinţii, şi Eu cel de pe urmă şi nu este alt Dumnezeu afară de Mine (Isaia 46, 6),* deşi acesta se spune despre distrugerea idolilor şi zeilor care nu există, ca mai curînd despre distrugerea Dumnezeului Unul-Născut înaintea veacurilor, să fie anatema.

11. Dacă cineva, auzind că *Cuvîntul a fost făcut trup,* va socoti că Cuvîntul S-a schimbat în trup sau făcîndu-Se schimbarea S-a îmbrăcat în trup, să fie anatema.

12. Dacă cineva care aude că Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut a fost răstignit spune că a suportat ispitirea sau pătimirea, sau schimbarea sau mutarea sau uciderea, să fie anatema.

13. Dacă cineva afirmă că ceea ce este scris Să *facem om (Gen. I, 26)* nu a spus Tatăl către Fiul, ci Tatăl către El însuşi, să fie anatema.

14. Dacă cineva va spune că împotriva lui Iacov nu a luptat *(Gen. 32, 24)* Fiul ca om, ci Dumnezeu nenăscut, sau Tatăl Lui, să fie anatema.

15. Dacă cineva care va spune că ceea ce este scris : *Domnul a slobozit ploaie de la Domnul (Gen. 19, 22)* nu înţelege că ploaia a fost trimisă de Tatăl şi Fiul, ci El de la El, să fie anatema. Căci Dumnezeu Fiul a trimis ploaia de la Dumnezeu Tatăl.

16. Dacă cineva auzind că se spune Dumnezeu Tatăl, sau Fiul Dumnezeu, şi Dumnezeu Tatăl şi Fiul şi Dumnezeu de la Dumnezeu, afirmă că sînt doi Dumnezei, să fie anatema ; şi nici nu potrivim pe Fiul Tatălui, ci ştim că este supus Tatălui. Căci nu a coborît în trup fără voia Tatălui şi nici nu a slobozit ploaie de la El, ci de la Domnul, desigur dîndu-i Tatăl autoritatea. Şi nici nu şade de-a dreapta Tatălui, după voia Sa, ci a auzit spunînd Tatăl : *Şezi de-a dreapta Mea (Ps. 109, 1).*

17. Dacă cineva spune că Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh sînt o singură persoană, să fie anatema.

18. Dacă cineva spunînd Sfîntul Duh Mîngîietorul afirmă că este Dumnezeu nenăscut, să fie anatema.

19. Dacă cineva, aşa cum ne-a învăţat pe noi, spune că Mîngîietorul nu e altul în afară de Fiul, căci spune : *Şi Tatăl, pe care Eu îl voi ruga, vă va trimite alt Mîngîietor (Ioan 14, 10),* să fie anatema.

20. Dacă cineva spune că Duhul e o parte a Tatălui sau a Fiului, să fie anatema.

21. Dacă cineva spune că Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh sînt trei Dumnezei, să fie anatema.

22. Dacă cineva afirmă că Fiul lui Dumnezeu a fost făcut precum una dintre creaturi, la sfatul lui Dumnezeu, să fie anatema.

23. Dacă cineva va spune că Fiul S-a născut fără voia Tatălui, să fie anatema. Căci Tatăl nu L-a născut pe Fiul fără voia Lui şi silit de o necesitate naturală, ca şi cum nu ar fi voit; ci L-a născut pe loc, cum a voit, chiar fără de timp şi fără suferinţă, din El însuşi.

24. Dacă cineva spune că Fiul e nenăscut şi fără început, ca şi cum ar fi doi fără început, şi zicînd doi nenăscuţi, făcînd astfel doi Dumnezei, să fie anatema. Căci Fiul este capul şi începutul tuturor, iar capul lui Hristos este Dumnezeu. Căci astfel, prin Fiul toate se întorc cu evlavie la un singur început al tuturor lucrurilor, care este fără început. Şi iarăşi, analizînd cu ascuţime, sensul creştin, zicem :

25. Dacă cineva nu va spune că Hristos Dumnezeu, Fiul lui Dumnezeu este înainte de veac, lucrînd cu Tatăl la toată creaţiu-nea, ci este Cel care S-a născut din Măria, şi zice că de atunci Fiul a fost numit şi Hristos şi a căpătat început ca să fie Dumnezeu, să fie anatema, aşa ca acela din Samosata. (Socrate, II, 25).

CAPITOLUL VIII

ALTA CREDINŢĂ EXPUSĂ PE LATINEŞTE LA SIRMIUM, PE CARE NOI O TRADUCEM DIN GREACĂ ; ŞI DESPRE DISCUŢIA CU FOTIN

Deoarece cineva a avut plăcere să discute despre credinţă, toate au fost cercetate şi expuse cu precauţie la Sirmium în prezenţa lui Valens, a lui Ursachie, a lui Gherman şi a celorlalţi. Se ştie că există un singur Dumnezeu Tatăl atotputernic, aşa cum se vesteşte chiar în toată lumea. Şi un Fiu Unul-Născut al Lui, Iisus Hristos, Domnul şi Dumnezeul şi Mîntuitorul nostru născut din El înaintea veacurilor ; nu trebuie spus însă doi Dumnezei, fiindcă Domnul însuşi spune : *Voi merge la Tatăl Meu, şi la Tatăl vostru, la Dumnezeul Meu şi Dumnezeul vostru. (Ioan 20, 17).* Că este Dumnezeul tuturor, aşa cum ne învaţă şi Apostolul : *Dumnezeu nu este numai al iudeilor; nu este El oare şi al grecilor şi al neamurilor ? Da, este. Că din credinţă va îndrepta şi pe cei tăiaţi împrejur, şi prin credinţă, pe cei netăiaţi împrejur (Rom. 3, 29, 30),* şi toate celelalte concordă şi se pare că nu rămîne nici un dezacord. Dar fiindcă pe mulţi impresionează cuvîntul latin «fiinţă», care în greceşte se spune oooîa, ca să se ştie mai exact ojioouoiov, adică de aceeaşi fiinţă, şi ojiotouaiov, adică asemănător ca fiinţă, nu e necesar deloc să se facă vreo menţiune a acestor cuvinte, şi nici să se facă o expunere despre ele în Biserică. Şi asta, pentru motivul şi raţiunea că în Sfintele Scripturi nu e consemnat nimic asemănător şi pentru că acestea sînt mai presus de ştiinţa şi înţelegerea omenească şi pentru că nimeni nu poate să redea neamul Fiului, aşa cum este scris : *Cine va spune neamul Lui ? (Isaia 53, 8).* Căci trebuie ştiut că singur Tatăl a cunoscut cum L-a născut pe Fiul, iară Fiul, în ce fel a fost născut El din Tatăl. Şi nu este nici o îndoială că Tatăl este mai mare prin slavă şi demnitate şi dumnezeire, şi e mai puternic prin însuşi numele său de tată, mărturie aducînd însuşi Fiul Său : *Tatăl care M-a trimis,* a zis, *este mai mare decît Mine (Ioan, 14, 28).* Nimeni nu ignoră că acest lucru este potrivit credinţei universale, că Tatăl şi Fiul sînt două persoane ; că Tatăl este mai mare iar Fiul Îi este supus împreună cu toate pe care Tatăl le-a supus Lui. Tatăl însă nu are început, e invizibil, nemuritor şi

fără pătimire. Fiul e născut din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină şi, aşa cum s-a mai spus, nimeni nu cunoaşte naşterea Lui, decît numai Tatăl. Iar Fiul, Domnul şi Dumnezeul nostru, a luat carne sau trup, adică S-a făcut om, aşa cum a vestit şi îngerul, şi ne învaţă toate Scripturile, şi mai ales însuşi Apostolul, învăţătorul neamurilor : Hristos a luat trup din Măria Fecioara, prin care a pătimit. Dar este vîrful şi întărirea întregii credinţe, ca Treimea să fie slujită totdeauna, aşa cum citim şi în Evanghelie : *Mergînd, învăţaţi toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh (Matei 28, 19).* Iar numele Treimii este întreg şi desăvîrşit. Sfîntul Duh, Paracletul trimis de Fiul, a venit după făgăduinţă, ca să sfinţească pe apostoli şi pe toţi cei ce cred.

Cu aceste explicaţii deci, chiar după condamnare, îndemnau ca toţi să cadă de acord cu Fotin şi să subscrie, promiţînd să-i redea episcopatul, dacă prin penitenţă ar anatematiza dogma pe care el însuşi a aflat-o şi ar consimţi la hotărîrea lor. El însă nu şi-a însuşit propunerea lor, ci i-a provocat la discuţie. Astfel că în ziua stabilită după voinţa împăratului, s-au întrunit episcopii care erau acolo şi destui senatori, pe care împăratul i-a desemnat să fie de faţă la discuţii. Dintre aceştia s-o opus lui Fotin întîistătătorul de atunci al Bisericii din Ancira, Sabin, în timp ce secretarii scriau spusele lor. Sînt cunoscute mari controverse ivite în dezbaterile dintre cele două părţi. Iar Fotin, biruit, a fost condamnat. Iar cînd se oprea în fuga lui, procura cărţile în ambele limbi, că se pare că nu era neştiutor al limbii latine. A scris chiar împotriva tuturor ereziilor, străduindu-se să-şi întărească propria dogmă. Dar destul cu acestea spuse despre Fotin. Trebuie reţinut totuşi că episcopii întruniţi la Sirmium au fost obligaţi la penitenţă prin expunerea credinţei, exprimată în limba latină. Căci după editare au considerat-o contrară ei. Şi-au dat silinţa ca să fie reprodusă de episcopii care au semnat-o căci de cei mai mulţi era ascunsă. împăratul însă a ordonat prin edicte să fie căutată chiar ediţia, ameninţînd cu torturarea pe acela care va fi găsit că a ascuns-o. Dar nici teroarea nu a putut să distrugă ceea ce a fost statornicit odată, pentru aceea că de mulţi era luată în considerare. Dar şi despre asta s-a spus destul. (Socrate, II, 25).

CAPITOLUL IX

DESPRE OSIE HISPANUL

Dar şi despre Osie Hispanul, care a venit acolo nu de bună voie, am pomenit : trebuie spus pe scurt şi despre el. Cu foarte puţin timp înainte bărbatul acesta a fost trimis în exil, cu trudă mare din partea arienilor. Şi atunci, cu strădania celor care s-au întrunit la Sirmium, împăratul l-a chemat, voind să facă, din convingere sau de nevoie, să fie de acord cu cei de faţă. Şi aşa s-a făcut, căci era socotit a fi cea mai bună mărturie a credinţei lor. De aceea, cum am spus, a venit de nevoie. Şi deoarece refuza să fie de acord, a îndurat bătăi şi chinuri, deşi era bătrîn ; apoi, prin puterea argumentelor care i s-au adus, a consimţit şi a subscris.

Aşa s-au sfîrşit cele cunoscute că s-au desfăşurat atunci la Sirmium. împăratul însă mai întîrzia în Sirmium şi aştepta sfîrşitul războiului care era purtat împotriva lui Magnentie. (Socrate, II, 26).

CAPITOLUL x

DESPRE TIRANUL MAGNENTIE ŞI DESPRE TIRANIA LUI SILVAN

în timpul acesta Magnentie, ajungînd la Roma cea bătrînă, a omorît mulţi din senatori şi din popor. Şi observînd că se apropie împotriva sa soldaţii lui Constanţiu, a plecat în părţile occidentale ale Galiei. Şi cum acolo de cele mai multe ori purtau război unii cu alţii, se părea că sînt biruitori cînd aceştia, cînd aceia. în cele din urmă Magnentie, fiind învins, a fugit în Mirsa, care este o tabără în Galia ; şi văzîndu-şi soldaţii întristaţi parcă de înfrîngere, se căznea să-i îmbărbăteze prin cuvîn-tări, după obicei. Atunci soldaţii, pregătiţi să-i arate lui Magnentie obişnuita simpatie, voind să se manifeste diferit, au strigat cu toţii : Auguste Constanţiu, tu să învingi. Magnentie şi-a atribuit sieşi această povestire, ca unul care nu obţinuse domnia prin voinţa zeilor. Şi de aceea, părăsind tabăra, se îndreaptă către altele mai depărtate. Dar, urmărit de soldaţii lui Constanţiu, în urma unei ciocniri în apropiere de muntele Seleucus, a fugit singur şi a ajuns în oraşul Lugdunum ; şi găsind omorîţi pe mama şi pe fratele pe oare-1 făcuse cezar, în cele din urmă s-a omorît şi el, în al şaselea an de consulat al lui Constanţiu şi în al treilea al lui Constant Gallu (adică în an. 353), în ziua de 15 august. Şi nu după multă vreme, Decentie, un alt frate al său, s-a strangulat singur. Dar nici aşa nu s-a aşternut pacea în stat. Căci după puţin timp a apărut în Gallia Occidentală tiranul Silvan, pe care comandanţii lui Constanţiu l-au omorît degrabă. (Socrate, II, 27).

CAPITOLUL XI

DESPRE ÎMPOTRIVIREA IUDEILOR ŞI DESPRE TIRANIA ŞI UCIDEREA LUI GALLUS CEZAR

Iudeii, care opuneau rezistenţă în Diocezareea Palestinei, provocau tulburări în locurile învecinate ; şi luînd armele, încercau să se împotrivească romanilor. Aşa că după acestea Gallus Cezar, aflîndu-se în Antiohia, i-a prins cu armata pregătită şi le-a jefuit oraşul. Şi fiindcă i se părea că a procedat bine, nesuportînd fericirea, a trecut la tiranie. Şi fără să arate împăratului intenţia lui, i-a ucis pe chestorul cu numele de Magnus, şi pe Domitian, prefectul Orientului. Pentru care Constanţiu, indignat, l-a chemat. Fără să-şi dea osteneala să-1 nesocotească, s-a dus la împărat. Dar cînd a ajuns în dreptul insulei Flaco-nens, Constanţiu a dat ordin să fie omorît acolo. (Socrate II, 27).

CAPITOLUL XII

DESPRE IULIAN CEZAR ŞI CUM I-A URMAT LIBERIU LUI IULIU

Dar după cîtăva vreme Constanţiu, făcîndu-l cezar pe Iulian, fratele lui Gallus, l-a trimis în Galia împotriva barbarilor. Iar Gallus, ca şi Constant, a încetat (activitatea) în al şaptelea an de consulat al lui Constanţiu şi al treilea al său (An. 354).

Iulian, în consulatul următor al lui Arbiti şi al lui Iulian s-a făcut cezar, în ziua a şaptea a lunii noiembrie. (Socrate, II, 27).

După înlăturarea tiranilor, se părea că Constanţiu va avea linişte ; şi părăsind Sirmium, a venit la bătrîna Romă, voind să-şi sărbătorească acolo triumful prin prăzile de război luate de la tirani. Şi auzind că cu acest prilej poate să împace în credinţă pe episcopii celor două părţi, a hotărît să ţină iarăşi sinod în Italia. în timpul acesta a murit papa Iuliu, după ce a cîrmuit timp de cincisprezece ani Biserica. I-a urmat Liberie [109]. (Sozomen, IV, 7).

CAPITOLUL XIII

DESPRE ERETICUL AETIU

în Antiohia Siriei s-a ridicat un alt ereziarh, Aetiu, supranumit Sine Deo (Fără Dumnezeu) (An. 356). Acesta avea aceleaşi păreri ca şi Arie ; dar se despărţise de arieni întrucît se retrăsese de la comuniunea cu Arie. Acesta, aşa cum s-a mai spus, una gîndea şi alta mărturisea ; însuşindu-şi termenul sinodului de la Niceea a subscris, voind să-l înşele pe împărat; de aceea Aetiu îi îndepărta pe arieni. Căci acest Aetiu era întîi de toate un eretic şi dădea impresia că apără cu fervoare dogma lui Arie. Erudit în oarecare măsură, s-a întors la Alexandria. Şi venind în Antiohia Siriei, de unde era originar, a fost numit diacon de către Leonţiu, episcopul de atunci al oraşului Antiohia. Dar pe cei oare veneau la el îi cîştiga prin discuţii înşelătoare. Căci făcea acest lucru urmînd categoriile lui Aristotel, discutînd şi pregătind unele comentarii, pe care nu le înţelegea, şi nici nu cunoştea de la oameni eruditi intenţia lui Aristotel. Căci acela, din cauza sofiştilor care luau în rîs filozofia, scriind această operă pentru exerciţiile tinerilor, a opus sofiştilor dialectica prin dispute de felul acesta. Filozofii contemplativi însă, care răspîndesc cărţile lui Platon şi ale lui Plotin, combat cele afirmate cu artă de Aristotel. Dar Aetiu, neavînd un profesor în contemplaţie, a insistat în comentariile sofiste. Pentru că nu putea să înţeleagă nici cum este o naştere nenăscută, şi nici în ce fel ceea ce se naşte este coetern cu cel născut. Era deci Aetiu puţin iniţiat, şi necunoscător al scrierilor sfinte, şi pregătit doar pentru dispute, încît oricine putea să-l considere un ţăran. Şi măcar că nu-i citise nici pe cei vechi, care fuseseră interpreţi ai creştinilor învăţaţi, afirma că

109. Episcopul Liberie a păstorit între 352—366.

găseşte multă mulţumire în cărţile lui Clement şi ale Africanului, ca şi în ale lui Origen, deoarece acei bărbaţi au fost foarte pregătiţi în virtuţile unei totale înţelepciuni. Şi a făcut el scrisori către împăratul Constanţiu şi către diverşi alţii, învăluind discuţiile şi făcînd unele comentarii. Pentru asta chiar i se spunea Sine Deo. Şi deşi propaga aceleaşi idei ca şi Arie, totuşi era socotit eretic de către cei ai acestuia, care nu erau în stare să înţeleagă ambiguităţile silogismelor lui, întrucît el pe acelea le ştia. Şi de aceea se credea că a fost izgonit din Biserica lor, cîtă vreme el mai degrabă refuzase să se împărtăşească cu ei. Dintre aceia care atunci erau numiţi aetieni, azi sînt numiţi eunomieni. Căci după un timp, Eunomie, secretarul lui, a dat la iveală o variantă a ereziei lui. Dar despre Eunomie vom da explicaţii la locul cuvenit. (Socrate, II, 28).

CAPITOLUL XIV

DESPRE DUŞMANII LUI ATANASIE

Iar duşmanii credinţei, socotind că au găsit momentul împotriva apărătorilor ei, se sileau tare pe lîngă împărat ca să izgonească din Biserici pe toţi aceia care se credea că sînt îndepărtaţi de ei, ca fiind de altă credinţă ; sau fiindcă, atât cît a trăit Constant, s-au împotrivit împăratului Constanţiu ; aşa că s-a ajuns aproape la război. îl acuzau în special pe Atanasie, zicînd că a fost mereu invidios, şi cît trăia Constant, iar Constanţiu părea că cinsteşte pe acesta, şi astfel se ţineau departe de atitudinea lui. Dar, întruniţi la Antiohia, Narcis Cilix, Teodor din Tracia, Teogonie din Niceea, Patrofil din Scithopole, Minofante din Efes şi încă vreo treizeci alţii au scris tuturor episcopilor că s-a întors la Alexandria împotriva sancţiunilor Bisericii, şi nici în sinod nu a fost găsit fără vină ; şi porunceau să nu se împărtăşească cu el şi să nu-i trimită lui corespondenţa, ci lui George, care fusese hirotonit de ei. Dar lui Atanasie, nici o vorbă despre acestea. (Sozomen, II, 7).

CAPITOLUL XV

DESPRE SINODUL ŢINUT LA MILAN

Aşadar, după înfrîngerea lui Magnentie, cum Constanţiu deţinea singur domnia imperiului roman, îşi dădea toată silinţa ca episcopii din Occident să fie de acord cu aceia care negau că Fiul este de aceeaşi fiinţă cu Tatăl. Şi făcea aceasta, voind să nu-şi impună de la început voinţa, ci să-i convingă cu abilitate ca să fie de acord cu decretul dat de episcopii din Orient împotriva lui Atanasie. Căci nădăjduia să-şi impună mai uşor voinţa în domeniul religiei, dacă Atanasie va fi condamnat printr-o hotărîre comună. (Sozomen, IV, 7).

Aşa că s-au adunat atunci în Italia episcopi din Orient, nu mulţi, fiindcă majoritatea lor au fost împiedicaţi fie de bătrîneţe, fie de dificultăţile drumului. Din

Occident însă au venit mai mult de trei sute, ca să se țină sinodul de la Milan după ordinul împăratului. Cînd au ajuns cei din Orient, în primul rînd s-a cerut să fie comună hotărîrea împotriva lui Atanasie, pentru ca astfel să fie interzisă pînă şi intrarea lui în Alexandria. Cînd episcopii Paulin din Trevirii Galliei, Dionisie din metropola Alba a Italilor şi Eusebie din Verceli au înțeles că se pune la cale nimicirea credinței celor din Orient şi împotriva lui Atanasie, ridicîndu-se strigau cu glas tare că, prin cele ce se petreceau acolo, erau impuse viclenia şi înşelăciunea împotriva învățăturii creştinătății. Căci ei spuneau că învinuirile aduse lui Atanasie nu sînt adevărate, deoarece acestea se dovedeau născocite pentru schimbarea credinței. Şi pentru că ei strigau acestea, sinodul episcopilor a luat sfîrşit. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XVI

DESPRE EXILUL EPISCOPILOR ORTODOCŞI, DEOARECE ATANASIE I-A MENȚIONAT ÎN CARTEA DESPRE JUSTIFICAREA FUGII SALE

însă după înlăturarea lui Atanasie, ereticii nu au reuşit să formuleze o nouă învățătură de credință.

Căci nici unul dintre aceştia nu a putut pune vreo concluzie, deoarece în prezența împăratului se striga că s-a procedat nedrept şi fără evlavie. De aceea au fost şi ei excluşi din Biserică şi li s-a impus să locuiască pe tărîmuri de pămînt cît mai îndepărtate. Lucru pe care minunatul Atanasie l-a consemnat astfel în acea justificare. Cine a putut ține minte atîtea cîte au făptuit aceia ? Căci atunci, fiind pace în Biserici (An. 360), şi popoarele rugîndu-se în adunări, Liberie, episcopul oraşului Roma, Paulin, episcopul metropolitan al Galliei, Dionisie Italul, Lucifer din metropola insulelor Sardiniei, şi Eusebie din Italia, episcopi buni cu toții şi propovăduitori ai adevărului, sînt izgoniți si trimişi în exil, fără să aibă nici o vină, decît aceea că nu au vrut să fie de acord cu nebunia ariană, şi nici nu au subscris calomniilor ce ni s-au adus. Iar despre cel mai mare şi mai bun bătrîn, despre adevăratul mărturisitor Osie, cred că e inutil să mai vorbesc. Căci e cunoscut de toți că au făcut să fie şi el trimis în exil. Căci nu era un obscur, ci de toți era ştiut ca unul foarte cunoscut. Care sinod oare nu l-a avut 12 — Casiodor în frunte, sau, vorbind pe drept, pe cine a nemulțumit ? Care Biserică nu păstrează amintirea ocrotirii lui ? Cine nu a plecat sănătos de la el, după ce venise încărcat de durere ? Cine i-a cerut ceva, la nevoie, şi nu a obținut de la el ceea ce a cerut ? Şi totuşi pînă şi împotriva lui au îndrăznit atîtea, pentru că, avînd cunoştință de strădaniile lor lipsite de evlavie, nu a vrut să-şi semneze propriul act de acuzare. (Teodoret, II, 15).

Şi aşa, împăratul i-a trimis şi pe ei în exil. Gîndea el ca sinodul să fie universal, astfel ca toți episcopii din Orient, venind în Occident, să cadă, dacă se poate, de acord. întrucît lucrul acesta i s-a părut dificil din pricina drumurilor lungi, a reflectat să țină un sinod dublu : la Rimini cei din Italia care atunci se întruniseră acolo, iar cei din

Orient, în Nicomidia, oraş în Bitinia. Aranjînd împăratul astfel lucrurile, rezultatul nu a fost aşa cum a voit,pentru că nici un sinod nu a stabilit un acord, ci fiecare s-a divizat. Căci nici cei care veniseră la Rimini nu s-au putut înţelege între ei, iar cei din Orient, întruniţi în Seleucia Isauriei, au căzut pradă altei schisme. Acest lucru va fi relatat la locul potrivit. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XVII

DIALOGUL PURTAT ÎNTRE LIBERIE ŞI CONSTANŢIU ŞI ÎN CE FEL LIBERIE A FOST SORTIT EXILULUI

Eu vreau să relatez dialogul pe care Liberie, prea vestit întru toate, l-a purtat pentru adevăr împotriva lui Constanţiu, fiindcă este consemnat de credincioşii din vremea aceea. El era la cîrma Bisericii romane după Iuliu, succesorul lui Silvestru. împăratul Constanţiu spuse : Noi, de vreme ce eşti creştin şi episcop al oraşului nostru, am considerat de bine ca, chemîndu-te, să te îndemnăm să nu mai stai la gînd şi să renegi comuniunea cu nelegiuitul Atanasie, stăpînit de o nespusă trufie. E un lucru bine stabilit în toată omenirea şi hotărîrea sinodului l-a statornicit în afara comuniunii bisericeşti. Episcopul Liberie zise : împărate, hotărîrile Bisericii trebuie prezentate cu cea mai mare dreptate. De aceea, dacă evlavia ta consideră aşa, porunceşte să se instituie o dezbatere, şi dacă Atanasie va apărea vrednic de condamnare, atunci conform canoanelor uzuale ale Bisericii să se proclame sentinţa cuvenită împotriva lui. Căci nu e posibil să fie condamnat un bărbat fără să fi fost deloc cercetat. împăratul Constanţiu spuse : Lumea întreagă i-a judecat nelegiuirile ; dar el, chiar la început şi-a nesocotit contemporanii. Episcopul Liberie zise : Cei care au subscris nu au văzut cu

ochii lor cele petrecute ; dar pentru slavă şi de teamă, şi ca să nu se expună jignirilor tale, au fost de acord. împăratul spuse : Ce înseamnă slavă, şi teamă, şi jignire ? Liberie zise : Cei oare nu iubesc slava lui Dumnezeu pun mai presus darurile tale. Aşa că aceştia nu l-au văzut, şi fără să-l cerceteze au stabilit că este în afara creştinătăţii. împăratul spuse : A fost prezent la condamnarea sinodului de la Tir, şi în sinod toţi episcopii din lumea întreagă l-au judecat la fel. Liberie zise : Omul acesta nu a fost niciodată judecat în prezenţă. Căci cei care s-au întrunit atunci l-au judecat şi au rostit sentinţa după plecarea lui Atanasie de la judecată. Eunucul Eusebie zise : în sinodul de la Niceea a fost dovedit străin de credinţa unicersală. Liberie spuse : Numai cînd l-au judecat cei dintre care unii au venit în acea corabie în Mareotis, care au fost trimişi spre a-l acuza, şi să prezinte fapte împotriva lui. Dintre aceştia care au fost hotărîţi, doi au murit, Teogonie şi Teodor ; ceilalţi trei însă trăiesc, adică Maris, Valens şi Ursachie. Aceştia, care au fost trimişi la Sardica, pentru această cauză, au ţinut sinodul şi ei au arătat în sinod declaraţiile de penitenţă, cerînd iertare pentru că la Mareotis, prin calomnia unora din părţi, au prezentat fapte împotriva lui Atanasie. Declaraţiile lor le avem acum în mînă. Cu care dintre aceştia se cuvine să fim în comuniune, împărate : cu aceia care la început au condamnat şi apoi şi-au cerut

110. Se ştie că episcopii care au luat parte la Sinodul I din Niceea au folosit pentru transport, în mod gratuit, poşta imperială. Acest privilegiu l-au acordat şi împăraţii care au convocat sinoadele următoare.

iertare, sau cu aceia care îşi dau încă silinţa să acuze acestea ? Episcopul Epictet a spus : «O, împărate, nu e vorba acum de credinţă, nici de judecata bisericească, ci ca să fie cinstit în faţa senatorilor adunaţi în oraşul Roma, ca şi cum l^ar fi biruit pe principe». împăratul a spus lui Liberie : «Ce reprezinţi tu din toată omenirea, căci numai tu ţii parte omului celui mai blestemat, oa să alungi pacea întregii omeniri şi a Bisericii ?». Liberie a spus : «Nu pentru faptul că sînt singur, cauza credinţei e micşorată. Căci şi în vechime s-au găsit numai trei care să reziste poruncii regelui». Eunucul Eusebie a zis : «L-ai făcut pe împăratul nostru Nabucodonosor ?» Liberie spuse : Nu. Dar oare omul care nu a fost cercetat trebuie judecat eu atîta lipsă de raţiune ? Eu cer să fie mai întîi prezentat actul de acuzare, care infirmă credinţa proclamată la Niceea; ca în felul acesta, fraţii noştri fiind rechemaţi din exil şi reaşezaţi în locurile lor, dacă aceia care dau naştere la tulburări în Biserici vor consimţi la credinţa apostolică, atunci, întrunindu-se toţi la Alexandria, unde sînt şi acuzatorii şi apărătorul lor, după examinarea cauzei, să putem da o hotărîre. Episcopul Epictet a spus : «Dar poşta oficială [110] nu e suficientă pentru transportul episcopilor ?». Liberie a spus : «Problemele Bisericii nu au nevoie de poşta oficială. Căci Biserica are destule mijloace ca să-şi ducă episcopii pînă la mare». împăratul a spus : «Cei oare au semnat mai întîi actul nu pot fi dezvinovăţiţi; căci trebuie să prevaleze hotărârea celor mai mulţi episcopi. Tu eşti singurul care aperi prieteniile acelui nelegiuit». Liberie a zis : împărate, n-am auzit niciodată ca un judecător să acuze pe acuzat în absenţa acestuia, decît dacă acesta are o duşmănie personală», împăratul a spus : Dar a făcut rău tuturor în comunitate, nimănui însă atîta cît mie. Nu i^a fost de ajuns moartea fratelui meu mai mare şi nu a încetat să-1 împingă adesea pe Constant, de fericită amintire, spre duş-mănirea mea, deoît cînd noi, împiedioîndu-1 cu mai multă blîndeţe, am temperat mişcările celui care aţîţa. Nu am nici un merit, nici în privinţa lui Magnentie sau Silvan, dacă nu-1 voi expulza pe acel nelegiuit din rîndurile Bisericii. Liberie a spus : «Să nu-ţi exerciţi duşmăniile cu ajutorul episcopilor, căci mâinile clericilor trebuie să fie libere pentru a sfinţi. De aceea dacă tu consideri, porunceşte să fie chemaţi preoţi în locurile cuvenite şi dacă se vor arăta de acord cu acela pe care noi îl apărăm în prezent conform credinţei ortodoxe statornicite în sinodul de la Niceea, atunci cei întruniţi acolo vor lua măsuri pentru pacea lumii, ca să nu fie omul care nu a greşit acuzat pe nedrept». împăratul a spus : «Un singur lucru ţi se cere : vreau să te stabilesc din nou la Roma, dacă accepţi să intri în comuniunea Bisericii; şi de aceea, restabilind pacea şi subscriind, întoarce-te la Roma». Liberie a zis : «Mi-am şi luat rămas bun de la fraţii din Roma, căci sînt mai importante hotărîrile Bisericii decît să vieţuieşti în oraşul Roma». împăratul a spus : «Ai deci trei zile ca să te gîndeşti : dacă subscrii, te întorci la Roma, altfel, gîndeşte-te în ce loc vrei să fii deportat». Liberie a zis : «Un interval de trei zile nu poate nicicum schimba hotărîrea. De aceea trimite-mă unde vrei».

După două zile, împăratul cercetîndu-1 pe Liberie, oare nu-şi schimbase deloc părerea, a poruncit să fie trimis în exil în Bereea Tra-ciei. La plecarea lui Liberie, împăratul i-a trimis cinci sute de monede de aur pentru cheltuială. Atunci Liberie a spus celui care le aducea : «Du^te şi dă-le împăratului, căci are nevoie să-şi plătească

ostaşii». Şi împărăteasa i-a trimis la fel tot atâta. Liberiu a zis : «Dă-le împăratului, căci are nevoie pentru plata ostaşilor săi. Dar dacă împăratul nu are nevoie de ele, să le dea lui Auxentie şi lui Epictet, căci ei au nevoie de ele». Şi fiindcă nu a primit nimic de la ei, eunucul Eusebie i-a oferit alte monezi de aur. I-a spus lui Eusebie : «Ai devastat bisericile întregului oraş, şi îmi aduci acestea mie ca unui condamnat ? Pleacă mai degrabă, învaţă să fii creştin». Astfel stînd lucrurile, nevoind să primească nimic, după trei zile a fost trimis în exil. (Teodoret, II, 15 şi 16).

CAPITOLUL XVIII

CUM A FOST RECHEMAT DIN EXIL LA VENIREA MATROANELOR ROMANE

Şi astfel, apărătorul adevărului şi biruitor a ajuns după o vreme în Tracia, aşa cum se poruncise. Au trecut doi ani, Constanţiu a venit în Roma. Soţiile senatorilor şi ale căpeteniilor îi rugau să-l implore pe împărat să restituie turmelor pe păstorul lor, şi spuneau că dacă ei nu înduplecă sufletul împăratului, ele îi vor părăsi şi se vor duce în grabă la acel mare păstor. Dar bărbaţii le-au spus : Nouă ne e frică de mînia împăratului şi poate că nu vom avea parte de o altă îngăduinţă. Dar dacă voi îl rugaţi fierbinte, ziseră, poate vă cruţă şi se va alege într-un fel : fie că ascultă rugăminţile, fie că dacă nu va voi să se înduplece, vă va lăsa să plecaţi fără vreo supărare. Ţinînd seama de acest sfat, femeile, împodobite după obicei, s-au dus la împărat, ca să-i aducă frumoase laude ; pentru ca, judeeîndu-le nobile şi însemnate, după îmbrăcămintea deosebită, să aibă respect pentru ele şi să le cruţe. Ducîndu-se deci la împărat, strigau aşa : Fie-ţi milă de acest oraş, care nu are purtarea de grijă a unui păstor, care este pradă vicleniilor lupilor. Dar el le-a răspuns : Oraşul nu duce lipsă de un alt păstor; căci există un episcop care are grijă de el. Căci după marele Liberie fusese hirotonit unul dintre diaconii lui, pe nume Felix Acesta a slujit cu fermitate credinţa proclamată la Niceea, dar împărtăşea fără deosebire pe cei corupţi. Totuşi nici un locuitor al Romei nu a intrat în biserică atunci cînd el stătea acolo. Şi acest lucru matroanele l-au spus împăratului. înduplecat de aceste rugăminţi, a ordonat să fie rechemat cel deosebit între toţi şi să fie amîndoi împreună la cîrma Bisericii.

Aceste scrisori de rechemare au fost citite în spectacolele de circ ; poporul striga că hotărîrea împăratului e dreaptă, că, aşa cum spectatorii sînt împărţiţi în două după culori, tot aşa se cuvine ca unul să fie în fruntea unora, şi 'celălalt în fruntea celorlalţi[112]. însă, deşi la început, au fost favorabili scrisorilor împăratului, după

111. Este vorba de Felix II care a păstorit ca antipapă între 352—365.

112. După cum s-a putut constata, împăratul Constanţiu sprijinea făţiş pe arieni. Propunerea lui viza rămînerea episcopului arian Felix la Roma, paralel cu episcopul ortodox Liberie.

aceea, schimbîndu-şi gîndul, au strigat într-un glas : Un singur Dumnezeu, un singur Hristos, un singur episcop. Şi eu am considerat că aceste voci rostesc adevărul. După

aceste glasuri evlavioase şi îmbietoare la dreptate ale poporului iubitor de Hristos, a revenit şi preasfinţitul Liberie. Iar Felix, plecînd, a locuit în alt oraş. (Teodoret, II, 17).

CAPITOLUL, XIX

CUM A UZURPAT EUDOXIE EPISCOPATUL DIN ANTIOHIA

în vremea aceea, murind Leonţiu, care l-a hirotonit diacon pe ereticul Aetiu, Eudoxie, episcopul din Germanicia, oraş în Siria, fiind atunci prezent la Roma, s-a prefăcut că are motive serioase şi vorbindu-i iscusit împăratului, ca şi cum oraşul germanicilor ar avea nevoie de grijă şi de paza lui, a cerut să se întoarcă la ale sale. împăratul, fără să bănuiască nimic, l-a învoit să plece. Iar el, avînd camerieri care-l ajutau, părăsindu-şi oraşul a uzurpat episcopatul Antiohiei. Pentru asta şi-a dat silinţa să adune sinodul preoţilor ca să-l restabilească în treapta lui de diacon. Lucru care nu s-a putut realiza, pentru aceea că ura împotriva lui Aetiu era mai puternică decît dorinţa lui Eudoxie. Şi despre acestea e destul să se ştie atîta. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XX

DESPRE SINODUL DE LA RIMINI ŞI DESPRE CONFRUNTĂRILE CARE AU AVUT LOC ACOLO

Dintre aceia întruniţi la Rimini, cei din Orient, renunţînd la tăcere, spuneau să arate sinodului cele petrecute cu Atanasie. în strădania acestora erau uniţi şi Ursachie şi Valens, care la început ţinuseră învăţătura lui Arie; ulterior însă au fost de acord cu homousienii, cînd a fost dată cartea de către episcopul Romei, cum s-a mai spus. Căci aceştia treceau mereu de partea celor mai tari. Ajutoare le erau Germinie, Auxentie, Demofil şi Gaius. Deci cînd în sinod unul dintre cei prezenţi încerca să propună ceva, atunci Ursachie şi Valens spuneau că trebuie să se suspende toate cele ce s-au spus despre credinţă şi să se reia o nouă expunere, pe care au relatat-o cei care s-au întrunit puţin mai înainte la Sirmium. Spunînd acestea şi avînd în mîini o hîrtie, au dat citire expunerii de credinţă formulată la Sirmium şi pe care, aşa cum am mai spus, au ascuns-o. Conţinutul ei este acesta :

CREDINŢA EXPUSA LA SIRMIUM ÎN PREZENŢA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN AUGUST, CONSULI FIIND EUSEBIE ŞI HIPATIE, 11 CALENDELE LUI IUNIE (22 MAI) (An. 359)

Credem întru Unul şi adevăratul Dumnezeu, Tatăl atotputernic, creatorul şi făcătorul tuturora. Şi întru Unul-Născut Fiul lui Dumnezeu mai înainte de toţi vecii şi înainte de orice început, şi mai înainte de orice timp care poate fi socotit, şi înainte de orice putere de gîndire, născut fără pătimire din Dumnezeu, prin Care şi vecii au

fost înfăptuiți și toate au fost făcute. Iar Unul-Născut a fost născut numai din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, asemenea Tatălui care L-a născut, după Scripturi; naşterea Lui nu a cunoscut-o nimeni, decît numai Tatăl care L-a născut. Ştim că Fiul Lui, Unul-Născut, a venit din ceruri din porunca Tatălui ca să şteargă păcatele, şi S-a născut din Măria Fecioara, şi a trăit în mijlocul apostolilor şi a împlinit toate cele rînduite după voința Tatălui; şi a fost răstignit şi a murit şi a coborît la iad şi a orînduit cele care erau acolo ; cei care păzeau porțile iadului s-au înspăimîntat văzîndu-L; şi a înviat a treia zi şi i-a îndreptat pe discipoli, şi după trecerea a patruzeci de zile s-a înălțat la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui ; şi va veni într-o nouă zi, spre slava Tatălui, ca să redea fiecăruia după fapta lui. Şi întru Duhul Sfînt, pe Care însuşi Iisus Hristos, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu, a făgăduit să-L trimită mîngîietor neamului omenesc, după cum este scris : *Merg la Tatăl Meu şi voi ruga pe Tatăl Meu şi vă va trimite alt Mingîietor, Duhul adevărului; El va primi de la Mine, şi vă va învăța şi vă va aminti de toate (Ioan 14, 16).* Dar cuvîntul «substanță» pentru că a fost pus cu simplitate de Părinți, să nu fie cunoscut popoarelor şi să producă disensiuni şi fiindcă nu e conținut nici în Scripturi, a vrut să fie suprimat şi să nu mai fie nici o amintire despre ființa lui Dumnezeu, pentru aceea că Sfintele Scripturi mi pomenesc niciodată de ființa Tatălui şi a Fiului. Spunem însă că Fiul este asemenea Tatălui în toate, aşa cum spun şi ne învață Sfintele Scripturi.

După ce s-au citit acestea, s-au ridicat cei care nu au fost de acord şi au zis : Nu am venit aici lipsiți de credință (căci o păstrăm întreagă aşa cum am învățat-o de la început), ci mai curînd pentru ca să intervenim, dacă este vreo noutate cu privire la acestea. Dacă cele citite aici nu aduc nimic nou, anatematizați pe față erezia ariană, aşa cum rîn-duiala Bisericii a înlăturat şi alte erezii, ca fiind blasfemii. Căci faptul că dogma lui Arie care huleşte a provocat Bisericii tulburări care dăinuie şi acum, şi răzvrătiri, e un lucru arhicunoscut în toată omenirea. Aşa că această propunere, cîtă vreme nu a fost însuşită în întregime de Ursachie şi de Valens şi de alții, a provocat discordie în Biserică. Căci unii au fost de acord cu acestea care s-au citit la Rimini, dar alții au întărit din nou credința de la Niceea. Au luat în rîs însă scrierea acelui text, şi în special Atanasie episcopul oraşului Alexandria în scrisoarea trimisă celor apropiați lui, pe care cine o citeşte va găsi cît este de corectă. (Socrate, II, 29).

Căci arienii care au venit la Rimini spuneau, vrînd să-i îndemne pe cei din apus spre simplificare, că nu trebuie, din cauza a două cuvinte, care nici nu se găsesc în scrieri, să fie discordie în sînul Bisericii ; ci să se mărturisească doar că Fiul este asemenea Tatălui în toate, iar cuvîntul ființă să fie trecut sub tăcere. Dar simțind minciuna acestora, episcopii homousieni i-au demis. Şi ei au făcut cunoscut împăratului prin scrisori voința lor ; spunînd ca ei sînt fiii Părinților sinodului de la Niceea, şi totodată şi moştenitorii lor. (Teodoret, II, 18). Trebuie ştiut că sinodul i-a condamnat pe Ursachie şi Valens, pe Au-xentie şi pe Germinie, pe Gaius şi pe Demofil şi pe tovarăşii lor, care refuzau să anatematizeze dogma lui Arie. Aceştia, indignați din cauza condamnării, s-au grăbit să vină la împărat, aducîndu-i credința citită în sinod. (Socrate, II, 29).

Scrisoarea lor adresată lui Constanțiu va arăta însă mai clar învățătura întreagă a credinței. Cuvintele ei sînt acestea : (Teodoret, II, 18 şi 19).

CAPITOLUL XXI

SCRISOAREA EPISCOPILOR ORTODOCŞI DIN SINODUL DE LA RIMINI, CĂTRE ÎMPĂRATUL CONSTANŢIU

Ne bizuim pe porunca divină şi pe ordinul pietăţii tale, întărit odinioară. Căci ne-am întrunit laolaltă în Rimini toţi episcopii din toate oraşele Occidentului şi pentru a fi cunoscută credinţa Bisericii universale şi pentru a fi arătaţi cei care au gînduri opuse. Căci discutînd între noi, am găsit că cel mai bun lucru este să rămînă credinţa aşa cum a fost statornicită din vechime, pe care se ştie că au propovăduit-o profeţii, evangheliştii şi apostolii, de la Domnul nostru Iisus Hristos (care este şi apărătorul domniei tale şi susţinătorul sănătăţii tale), atîta vreme cît vom avea grijă să o păstrăm şi, păstrînd-o, o vom sluji pînă la sfîrşit. Căci se vede că e nelogic şi nelegiuit să fie schimbat de către aceştia ceva din cele stabilite, adică din cele care au fost discutate şi definitivate împreună cu prea slăvitul Constantin, tatăl tău şi împăratul. Doctrina şi semnificaţia lor s-a răspîndit şi a fost propovăduită pentru urechile şi sufletul tuturor oamenilor. Această credinţă a fost atacată şi coruptă numai de erezia ariană ; prin ea nu numai această erezie, dar şi celelalte au fost condamnate. Şi dacă-i adaugi ceva e imprudent, şi dacă îi înlături ceva e primejdios. Şi dacă totuşi s-ar face altcumva, posibilitatea de a o face să fie a celor ce cu duşmănie vor acestea. De aceea Ursachie şi Valens, fiind părtaşi şi de acord cu dogma ariană, s-au separat de comuniunea cu noi. Şi ca să o primească, cunoscînd greşeala ce au săvîrşit, cereau să dobîndească iertare şi penitenţă ; şi înscrisurile lor dovedesc că aşa s-au petrecut acestea, prin care ei au urmărit iertarea păcatelor. Căci era pe vremea în care aceste fapte erau cunoscute, cînd s-a ţinut sinodul din Milan, în prezenţa preoţilor Bisericii Romane. Cunoscînd totodată, chiar după moartea lui Constantin a cărui amintire e vrednică de pomenire, că el a expus credinţa consemnată cu toată integritatea şi atenţia, el care a învăţat acestea primind lumina botezului şi s-a dus la răsplata unei păci binemeritate, socotim că nu este logic să mai admitem vreo schimbare după el şi să privim cu dispreţ atîţia sfinţi duhovnici şi martiri, pe cînd cei care au inventat şi au redactat dogma lui sînt ştiuţi că au cunoscut, conform vechii Biserici, pedeapsă pentru toate.

Dumnezeu a transmis în vremea domniei tale credinţa lor prin Domnul nostru Iisus Hristos, prin care ţi-a fost acordat ţie un astfel de imperiu, încît să dobândeşti chiar capătul pămîntului nostru. Nenorociţii aceştia, fără pic de înţelepciune, s-au proclamat iarăşi ei singuri, cu o ticăloasă prezumţie, propovăduitori ai unei cugetări lipsite de credinţă şi se străduiesc să schimbe termenii adevărului. Căci în timp ce erau în vigoare hotărîrile sinodului conform poruncii tale, aceia au dat la iveală sfatul înşelăciunii lor. Se sileau cu oarecare abilitate să aducă nişte schimbări. De o asemenea răutate îi găsim cuprinşi pe unul Gherman, pe Auxentie şi pe Gaius, care pun în discuţie erezia. Doctrina lor, cel puţin cea care este cunoscută, se dovedea că

depăşeşte toate blasfemiile. Cînd au văzut că noi nici nu sîntem de părerea lor, şi nici nu sîntem de acord cu cele care păreau că sînt absurde, s-au retras din sinodul nostru, ca să dea impresia că redactează ceva. A fost un scurt moment, în care s-a dat pe faţă şi voinţa lor. Dar pentru ca problemele bisericeşti să nu ajungă întotdeauna la aceleaşi agitaţii, căci tulburările şi răzvrătirile repetate se împletesc mereu, ni s-a părut important ca acele lucruri care au fost decretate pînă atunci să fie respectate în toată legalitatea şi neschimbate. Dar pe bărbaţii numiţi mai sus i-am respins de la comuniunea cu noi.

Pentru asta am trimis soli la mărinimia ta, oa să-ţi aducă la cunoştinţă prin scrisoarea noastră hotărîrea sinodului. Iar solilor le-am poruncit ca, înainte de toate, să-ţi spună adevărul exprimîndu-1 după dreaptă şi serioasă cugetare, ca să pună la curent şi credinţa ta, fiindcă nu va fi pace, cum spun Ursachie şi Valens, dacă dreptele hotărîri nu vor rămîne neschimbate. Căci cum se poate crede că este pace la aceia care răstoarnă drepturile păcii ? Căci mai curînd acestea vor da naştere la conflict şi răzvrătire între celelalte oraşe şi Biserica romană. Pentru aceea invocăm îndurarea ta, să pleci urechea binevoitoare şi ochii blînzi către solii noştri şi să nu îngădui să se modifice ceva, spre nedreptă-ţirea celor decedaţi ; ci să ne îngădui să rămînem întru cele care au fost hotărîte şi consfinţite de înaintaşii noştri. Căci avem toată încrederea că ei au practicat toate cu dreaptă socoteală, cu înţelepciune şi cu Duh Sfînt. Iar acelea care sînt schimbate acum de ceilalţi aduc neîncredere celor credincioşi, şi nicidecum credinţă celor necredincioşi.

Te implorăm dară să ordoni ca acei care sînt deţinuţi în diverse locuri, care sînt afectaţi şi de vîrsta înaintată şi de apăsarea sărăciei, să se întoarcă la ale lor : ca nu cumva, lipsite de episcopi, Bisericile să para că sînt mereu părăsite. Şi te mai rugăm încă să nu se adauge nici să se elimine ceva din acestea care acum sînt definitivate, ci să rămînă neatinse toate cele care au fost păstrate şi de evlavia tatălui tău şi în vremea ta, şi nici să nu îngădui să ne istovim fiind departe de parohiile noastre, pentru ca episcopii să poată să se roage în linişte cu poporul lor şi să se dedice cultului divin, implorînd pe Dumnezeu pentru pacea imperiului tău şi pentru sănătate, pe care providenţa să ţi-o dăruiască neîntrerupt. Solii noştri aduc numele şi semnăturile episcopilor, care vor putea face cunoscută credincioşia ta chiar prin însăşi lectura Sfintei Scripturi. (Teodoret, II, 18 şi 19).

Acestea le-a scris sinodul şi le-a trimis prin episcopi. Ursachie şi Valens însă, prevenind sosirea lor, au trecut sub tăcere sinodul, ară-tînd împăratului expunerea credinţei pe oare o aduceau ei. împăratul, care era adept al dogmei ariene, s-a indignat împotriva sinodului, şi i-a cinstit mai tare pe Ursachie şi pe Valens. Pentru că aceia care fuseseră trimişi de sinod, întîrziind, nu au avut putinţa să capete un răspuns. Tîrziu totuşi Constanţiu a trimis sinodului, prin episcopii care erau prezenţi, următoarea scrisoare :

CAPITOLUL XXII

SCRISOAREA LUI CONSTANŢIU CĂTRE SINODUL DIN RIMINI

Constanţiu August, învingător şi triumfător, urează sănătate tuturor episcopilor întruniţi la Rimini. Bunăvoinţa voastră nu ignoră că întotdeauna ne-am gîndit la legea sfînta care trebuie cinstită. Acum însă nu putem să-i vedem pe cei douăzeci de episcopi pe care i-a trimis înţelepciunea voastră, ca solie, deoarece trebuie să facem un drum în preajma barbarilor, şi, aşa cum ştiţi, se cuvine să examinăm utilitatea legii dumnezeieşti cu sufletul curat de orice gînd. Aşa că am ordonat ca episcopii să aştepte revenirea noastră în Adrianopol ; pentru ca să putem auzi cele ce s-au petrecut, atunci cînd statul va fi în bună orîn-duială. Sfinţiilor voastre să nu le pară greu de suportat aşteptarea revenirii lor ; pentru ca, pînă se întorc cei care vă aduc răspunsul nostru, să puteţi duce la capăt cele cunoscute ca necesare Bisericii universale.

Episcopii primind această scrisoare au răspuns precum urmează :

CAPITOLUL XXIII

SCRISOAREA SINODULUI DIN RIMINI, TRIMISĂ ÎMPĂRATULUI CONSTANŢIU

Am primit scrisoarea îndurării tale, împărate Doamne, iubitor de Dumnezeu, din al cărei conţinut aflăm că din pricina unei obligaţii de stat nu ai putut să vezi pe solii noştri şi ne porunciţi să aşteptăm sosirea lor pînă cînd cele hotărîte de noi şi cunoscute a fi în concordanţă cu strămoşii noştri, le va cunoaşte evlavia voastră de la ei. Pentru aceea mărturisim şi acum prin această scrisoare şi confirmăm că nu ne vom depărta nicidecum de la cuvîntul nostru. Şi acest lucru l-am adăugat solilor noştri. Te implorăm dară să porunceşti ca scrisorile acestea, dovadă a moderaţiei noastre, să fie recitite cu suflet împăcat, şi să primeşti cu inimă bună cele ce am trimis prin solii noştri. Mărinimia ta trebuie să ia în considerare împreună cu noi cît de mare e tristeţea şi cîtă jale este ca, în prea fericitele vremuri ale tale, Bisericile atît de mari să pară lipsite de episcopi. Şi de aceea ne rugăm iarăşi clemenţei tale, împărate Doamne iubitor de Dumnezeu, ca să hotărăşti să ne reîntoarcem la Bisericile noastre înainte de rigorile iernii (dacă acest lucru este plăcut evlaviei voastre). Pînă atunci putem şi acum să înălţăm rugăciuni solemne, împreună cu poporul, Dumnezeului atotputernic şi Domnului Hristos Mîntuitorul nostru, pentru imperiul tău-(Socrate, II, 29).

CAPITOLUL, XXIV

PENTRU CE A FOST CONSTANŢIU INDIGNAT ÎMPOTRIVA EPISCOPILOR CARE AU PLECAT

După ce au scris acestea şi au aşteptat puţină vreme, fără ca împăratul să dea vreun răspuns, episcopii s-au întors în oraşele lor. Pentru împărat însă, care şi înainte de asta încerca să răspîndească secta lui Arie în Biserici, plecarea lor a fost

motiv de jignire, zicînd că a fost disprețuit, pentru aceea că fără porunca lui sinodul părea dizolvat. De aceea i-a îngăduit lui Ursachie şi acelora care erau în jurul lui să procedeze cu încredere împotriva Bisericii, aşa cum îi este pe plac. A poruncit ca expunerea de credinţă citită la Rimini să fie trimisă prin Bisericile Italiei, poruncind ca aceia care nu vor voi să subscrie să fie izgoniţi din Biserici, şi în locul lor să fie numiţi alţi episcopi. (Socrate, II, 20).

CAPITOLUL XXV

DESPRE SINODUL ŢINUT ÎN NICEEA TRACIEI

Ia Ursachie şi cei de acord cu el, plecînd din Italia, au venit în oraşul Traciei numit Niceea şi zăbovind scurtă vreme acolo au ţinut un alt sinod. Şi interpretînd în limba greacă expunerea credinţei citită la Rimini, au întărit-o spre publicare. Iar apoi făceau cunoscut tuturor că aceasta este credinţa care a fost recomandată şi publicată de sinodul universal la Niceea, ca, prin asemănarea de nume, să-i înşele pe cei mai încrezători din Niceea cu acest şiretlic, gîndind că credinţa a fost rostită în Niceea Bitiniei. Dar acest plan nu le-a folosit la nimic, căci în scurtă vreme au fost demascaţi şi luaţi în rîs. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XXVI

CUM A EVITAT DIN NOU ATANASIE FURIA LUI CONSTANŢIU

în timpul acesta, Atanasie, simţind că se urzesc vicleşuguri împotriva lui, nu s-a gîndit de fel să vină la împărat, căci nu a considerat util acest lucru. Dar a trimis la împărat, care atunci era în Occident, cinci episcopi aleşi din Egipt, printre care Serapion din Thmuis, un bărbat sfînt prin viaţa lui deosebită şi foarte iscusit în ale vorbirii, şi, împreună cu aceştia, trei preoţi, prin care să şi-l atragă pe împărat şi să dea explicaţii pentru abaterile duşmanilor şi să facă cele ce sînt în avantajul lui şi al Bisericilor. In timp ce aceştia călătoreau pe mare, la scurtă vreme a sosit scrisoarea împăratului prin care îl chema. Lucru pentru care şi Atanasie şi poporul au fost tulburaţi, fiindcă nici nu era dispus să se supună împăratului eretic şi nici să i se împotrivească fără a fi în primejdie. Cu toate acestea a întîrziat să plece, iar aducătorul scrisorii s-a întors fără vreun rezultat. La venirea verii însă, a sosit un alt trimis al împăratului, care îl încolţea prin însuşirile funcţiei sale şi era foarte îndîrjit împotriva clerului. Curînd, văzînd că poporul e pregătit pentru război, a plecat şi acesta. Nu după multă vreme se strîng legiuni din Egipt şi Libia. Şi cum se anunţase că Atanasie este ascuns în biserica numită Teonia, comandantul, adunîndu-şi ostaşii, şi pe Hi-larie, trimis iarăşi de împărat, a intrat pe neaşteptate în biserică spăr-gînd uşile, şi nu l-a găsit pe Atanasie, deşi l-a căutat peste tot. Căci se spune că adesea

multe primejdii sînt înlăturate de vestirea divină, aşa cum, cu ajutorul lui Dumnezeu, a scăpat şi din această situaţie. (Sozomen, IV, 8).

CAPITOLUL XXVII

CUM A PROOROCIT PAGINILOR, CARE ÎL OCĂRAU, NECAZURILE VIITOARE

în urma acestor fapte şi a altora asemănătoare prevestite lui de Dumnezeu, Atanasie era numit mag de către păgîni şi eretici. Căci merge vorba că odată, pe cînd umbla el prin oraş, s-a întîmplat ca o cioară mică să croncănească în zbor. Văzînd acestea mulţimea de păgîni, ca şi cum ar fi voit să-l înjosească pe mag, îi cereau să le dezvăluie ce semnificaţii avea acea cioară mică. El, surîzînd în tăcere, se zice că a spus : «Aceasta înseamnă că mîine va veni limba latină. Strigînd acest lucru, vă vesteşte o zi viitoare plină de necazuri, din porunca împăratului roman». Şi aşa s-a întîmplat că vorba lui Atanasie, chiar luată în rîs, şi-a atins scopul. Căci a doua zi au sosit la judecători scrisori de la împăratul, cu porunca să nu se îngăduie paginilor să intre în templele lor şi nici să-şi celebreze credinţele şi festivităţile solemne. Şi astfel sărbătorile lor venerabile şi generale au fost desfiinţate atunci. (Sozomen, IV, 9).

CAPITOLUL, XXVIII

NENOROCIRILE CARE S-AU PETRECUT ÎN ALEXANDRIA DIN CAUZA LUI GEORGE

Şi cum Atanasie, aşa cum s-a mai spus, a evitat deseori primejdiile, păzea Biserica ajutat de cler şi de popor, pînă cînd prefectul Egiptului şi comandant militar, căruia nu-i erau pe plac, ci-i înfrunta, i-a predat lui George. Nu după multă vreme a venit acesta şi s-a făcut stăpîn pe biserici cu de la el putere. Dar pentru că acesta s-a purtat crud peste măsura şi obiceiul unui preot, — şi în special faţă de apărătorii lui Atanasie, pe care, femei şi bărbaţi, i-a pus în lanţuri şi îi bătea — poporul, întărîtat, era cît pe ce să-l omoare, dacă nu ar fi fugit la împărat, scăpînd cu greu. După asta, partizanii lui Atanasie au stăpînit iarăşi mult timp bisericile, care, la venirea comandantului Egiptului, s-a aflat că au fost predate susţinătorilor lui George. Dar mai pe urmă, venind secretarul împăratului, mulţi dintre cei din Alexandria au fost supuşi torturilor. Şi pe urmă a revenit chiar George, mai înfricoşător şi mai odios ca înainte, ca unul care l-a împins pe împărat la uciderea multora. De el însă nu ţineau seama monahii din Egipt, a căror cinste o recunoştea întreaga mulţime, considerînd adevărată mărturia lor : căci trăiau prin tăria celei mai înalte filosofii. (Sozomen, IV, 9).

Pentru faptul că toţi ostaşii, şi mai ales locuitorii din Spania, acuzau credinţa adevărului expusă în Niceea Traciei, stau dovadă scrisorile trimise de ei în Iliria. Autorul acestor scrisori a fost episcopul de atunci al Bisericii romane, Damasus, care,

după Liberie îşi asumase drepturile episcopale, fiind înzestrat cu multe merite deosebite. La aceste scrisori a avut nouăzeci de părtaşi veniţi la Roma din Italia şi Gallia. Nu mai e număr numele lor, fiind foarte multe. Dar textul scrisorii este acesta :

CAPITOLUL XXLX

SCRISOAREA LUI DAMASUS ŞI A CELORLALŢI, TRIMISĂ ÎN ILIRIA, ÎMPOTRIVA SINODULUI ŢINUT ÎN NICEEA TRACIEI

Damasus şi Valerian şi ceilalţi episcopi, către prea iubiţii fraţi episcopi, întruniţi în Iliria, sănătate întru Domnul.

Noi credem că sfîntă noastră credinţă, întemeiată pe învăţătura apostolilor, o ţineţi şi voi şi pe aceasta o propovăduiţi tuturor popoarelor, şi care, desigur, nu se deosebeşte întru nimic de aceea a Părinţilor atît de înzestraţi, motiv pentru care este drept să-i învăţaţi şi pe ceilalţi.

Dar după spusele fraţilor din Gallia şi Veneţia am aflat că înclinaţi către unele erezii. Episcopii trebuie nu numai să se ferească de răul acesta, dar chiar să lupte împotriva a ceea ce se petrece din nepriceperea sau necunoaşterea unora care se înşală prin nişte interpretări greşite. Aşadar nu se cuvine să se lase clintiţi de diferite doctrine, ci să întărească mai mult hotărîrea Părinţilor noştri. Este scris că Auxentie din Milan a fost condamnat tocmai din această cauză. De aceea drept este ca în toată lumea romană toţi cunoscătorii legii să aibă cunoştinţă de ceea ce este o lege şi să nu pîngărească credinţa cu diferite alte doctrine. Aşa că, atunci cînd ticăloşia ereticilor a început să se răspîn-dească, aşa cum se întinde blasfemia nelegiuiţilor arieni, de îndată Părinţii noştri, aleşi în număr de trei sute optsprezece, după ce a avut loc hotărîrea de la Niceea, au înălţat acest zid puternic împotriva armelor diavoleşti. Şi cu acest leac a fost zdrobit veninul aducător de moarte — astfel că Tatăl şi Fiul trebuie să fie crezuţi că sînt de o singură divinitate, de o singură putere, de o singură măreţie, de o singură fiinţă sau substanţă, împreună cu Sfîntul Duh. De altfel, cei înţelepţi au considerat că aceia sînt străini de comuniunea cu noi. Această hotărîre binefăcătoare şi minunată chibzuinţă unii au voit să o co-rupă cu alte gînduri şi să o pîngărească.

Dar chiar dintru început problema a fost pînă într-atîta corectată tocmai de către aceia care la Rimini s-au adunat ca să o modifice şi să revină asupra ei, încît au mărturisit că li s-a strecurat în suflet o altă îndoială, poate pentru că nu au înţeles că acest lucru este contrar hotă-rîrii Părinţilor, stabilită la Niceea. Şi nici o influenţă nu a putut avea loc printre cei întruniţi la Rimini, deoarece este clar că nici episcopul roman, a cărui hotărîre trebuia să fie aşteptată înainte de orice, şi nici Vinchentie, care a respectat fără greş atîţia ani episcopatul, şi nici alţii nu şi-au dat acordul cu cele de mai sus. Ba mai mult încă, aşa cum am mai spus, chiar aceştia care erau consideraţi că au stat deoparte de adunare, chiar ei, urmînd din nou un sfat mai bun, au dat dovadă că nu sînt de acord cu acestea. Aşadar înţelepciunea voastră înţelege

bine că această singură credinţă, care s-a întemeiat la Niceea pe autoritatea apostolilor, trebuia păzită cu permanentă dîrzenie ; şi totodată cei din Răsărit care ştiu că au credinţa universală fac acest lucru împreună cu noi. cei din Occident, ba chiar se mîndresc cu aceasta. Credem însă că cei care pregetă în această străduanie trebuie să fie separaţi fără întîr-ziere de comuniunea cu noi şi să li se ia titlul episcopal, pentru ca noroadele, eliberate de greşeala lor, să poată respira. Căci aceia care sînt ţinuţi în laţul înşelăciunii nu vor putea în nici un chip să îndrepte poporul de la înşelăciune. Să fie de acord, aşadar, toţi sacerdoţii lui Dumnezeu, cu hotărîrea iubirii voastre, în oare gîndim că veţi continua să fiţi statornici şi fermi. Chiar aşa şi trebuie să credem şi noi împreună cu voi. Bucuraţi-ne cu răspunsurile iubirii voastre. Să fiţi sănătoşi, prea iubiţi fraţi. (Teodoret, II, 22).

Dar şi marele Atanasie în scrisoarea pe care a trimis-o celor din Africa a discutat în felul următor despre sinodul din Rimini :

CAPITOLUL XXX

DIN SCRISOAREA LUI ATANASIE DESPRE SINODUL DIN RIMINI

După ce acestea au fost cunoscute, cine să-i primească pe aceia care au îndrăzneala să numească sinod pe cel de la Rimini, sau vreun alt sinod în afară de cel de la Niceea ? Sau cine nu-i consideră odioşi pe aceia care resping hotărîrile Părinţilor şi preferă cele ce au fost de curînd stabilite cu încăpăţînare şi violenţă la Rimini ? Cine va fi de acord cu aceşti oameni care nu-şi asumă nici propriile lor opinii ? Căci în cele zece sau chiar mai multe sinoade ale lor, cum am mai spus, consemnînd de fiecare dată altceva s-au arătat a fi cei care acuză numai cele ale altora. Şi au pătimit ceea ce au suferit atunci iudeii trădători. Căci precum aceia care au părăsit *Izvorul apei celei vii şi au săpat jîn-tîni care nu pot ţine apa* (Ier. 2, 13), aşa cum este scris la Ieremia proorocul, tot aşa şi pe acestea, împotrivindu-se sinodului universal, şi-au rînduit multe sinoade, care la ei sînt deşarte şi se vede clar că nu pot avea putere ; să nu-i îngăduim deci pe ei care au îndrăzneala să numească sinod, în afară de cel de la Niceea, pe cel de la Rimini sau un altul; de vreme ce se ştie că şi aceia care îl recunosc pe cel de la Rimini, au ignorat cele petrecute acolo, şi puteau să tacă. Căci ştiţi, prea iubiţii mei, avînd cunoştinţa şi voi de la ai voştri care au fost de faţă atunci la Rimini, că Ursachie şi Valens, Eudoxie şi Auxentie şi împreună cu Demofil au fost condamnaţi pentru că voiau altceva decît ceea ce a fost hotărît să fie consemnat la Niceea : pentru că, fiind îndemnaţi să anatematizeze erezia ariană, au refuzat, ba au încercat să o şi apere. însă episcopii cu adevărat slujitori integri ai Domnului şi cu dreaptă credinţă, vreo două sute, au subscris că ajunge numai credinţa de la Niceea şi că nu vor să caute sau să afle nimic mai mult şi nimic mai puţin în afară de credinţa aceasta. Au făcut cunoscute acestea chiar şi lui Constanţiu, care ordonase să se ţină sinodul. (Teodoret, II, 23).

CAPITOLUL XXXI

CE RELE A SĂVÎRŞIT MACEDONIE ÎN ORAŞUL CONSTANTINOPOL ŞI CUM L-A NEMULŢUMIT DUPA ACEEA PE ÎMPĂRAT

în timpul acesta Macedonie provoca tulburări în provinciile şi oraşele învecinate cu oraşul Constantinopol, aţîţînd slăbiciunea chiar a slujitorilor împotriva Bisericilor. El a făcut episcop în Cizic pe Eleusin, şi în Nicomidia pe Marathonie, care întîi fusese diacon, dîndu-şi osteneala să instituie mînăstiri de bărbaţi şi de femei. Astfel, acest Macedonie, punînd stăpînire pe episcopat, îi persecuta pe aceia care nu consimţeau să-1 recunoască, şi nu numai pe dreptcredincioşi, dar şi pe novaţieni, ştiind că şi aceştia susţin cuvîntul de consubstanţialitate. Episcopul lor, Anghel, la începutul persecuţiei, a fugit. Iar mai mulţi bărbaţi de seamă, reţinuţi pentru că nu au vrut să ia împărtăşanie cu el, au fost pedepsiţi. Aceştia, după suplicii îngrozitoare, erau siliţi să o primească şi să o ia în gură. Căci cei care deschideau cu lemnul gura oamenilor, le introduceau cele sfinte. Apoi prinzînd pe femei şi pe copii, îi sileau să se împărtăşească. Iar dacă vreunul era împotrivă, imediat urmau bătăi, lanţuri şi schingiuiri; iar femeilor care nu voiau să se împărtăşească le sfîşiau sînii, strîngîndu-i într-un arc; iar altora le ardeau aceleaşi organe , fie cu fierul, fie cu lînă aprinsă. Acestea le-am auzit de la bătrînul Auxonie, care a pătimit aceleaşi chinuri. (Socrate, II, 30).

Deci acestea au fost faptele lui Macedonie, întreprinse pentru creştinătate : ucideri, lupte, agitaţii, războaie civile. Fapte care au născut ură aprinsă nu numai la cei care le sufereau, dar şi la cei apropiaţi lor. L-a jignit chiar pe împăratul însuşi, şi pentru aceasta, şi pentru altele asemenea. Casa în care era sicriul conţinînd trupul împăratului Constantin era ameninţată de ruină ; de aceea paznicul şi cei care intrau să se închine erau cuprinşi de teamă. Aşa că Macedonie a gîndit să mute osemintele împăratului, ca nu cumva sicriul să fie sfărîmat. Poporul care aflase aceasta se împotrivea, zicînd că nu trebuie să fie deplasate osemintele împăratului, ca să nu dea impresia că au fost îndepărtate. Pentru aceasta poporul s-a împărţit în două părţi : unii spuneau că nu este nici o suferinţă pentru un mort care este mutat, alţii afirmau că este o nelegiuire ; împreună cu aceştia erau şi apărătorii homousiei. Macedonie însă, fără să dea prea multă importanţă acelora care se opuneau, a mutat corpul împăratului în biserica unde odihneşte corpul martirului Acachie. După ce a făcut aceasta, cei care nu erau de acord au venit la aceeaşi biserică şi s-au prins la încăierare ; şi aşa au murit mulţi oameni, 13 — Casiodor iar intrarea bisericii şi pronaosul s-au umplut de sînge. Aflînd aceasta, împăratul s-a mîniat împotriva lui Macedonie, şi pentru cei care au murit, şi pentru că trupul tatălui său a fost mutat din ordinul aceluia. Lăsînd aşadar guvernator al părţilor Spaniei pe Cezar Iulian, el s-a îndreptat spre Orient. (Socrate ibid. şi Sozomen, cap. 20).

DESPRE EPISCOPUL LEONŢIU DIN ANTIOHIA ŞI DESPRE AETIE, CARE A FOST PROFESORUL LUI EUNOMIE

Leonţiu, episcopul Antiohiei, fiind arian, se străduia să-şi ascundă lipsa de energie. Văzînd că poporul şi preoţii sînt dezbinaţi, că unii zic Slavă Tatălui şi Fiului, iar alţii Slavă Tatălui prin Fiul şi întru Duhul Sfînt, el personal spunea rugăciunea în linişte, iar cei care erau de faţă nu auzeau nimic altceva decît atunci cînd zicea «în vecii vecilor». Şi cum acest lucru nu făcea nici un rău, se spunea că este spre buna învoire între oameni. Dar fiindcă era aţîţat şi împotriva luptătorilor pentru adevăr şi nu promova decît pe eretici, era evident că acoperă ciuma, cînd din teama de popor, cînd constrîns de frica de împărat, care interzicea să se spună că Fiul nu este asemenea Tatălui. în aceste vremuri tulburi, Aetie, profesorul lui Arie prin părerile sale, slujea în treapta diaconiei. Dar Flavian şi Diodor, îmbrăţişînd viaţa monahală, lucrînd însă pe faţă pentru dogma apostolică, au combătut uneltirile pe care le urzea împotriva credinţei episcopul Antiohiei, Leonţiu ; şi spuneau că a ales un bărbat pătruns de învăţături rele, care a ajuns în culmea puterii datorită impietăţii şi avea numele de diacon spre piei-rea Bisericii. Şi îl ameninţau chiar să îi interzică comuniunea apostolică şi, venind în Spania, să dea pe faţă cele ce se petreceau din viclenie. Temîndu-se de acest lucru, Leonţiu l-a înlăturat pe Aetie din slujire, dar îl răsplătea cu alte favoruri. Apoi acea minunată asociere, adică Flavian şi Diodor, nefiind încă învestiţi cu putere sacerdotală, dar fiind foarte pe placul poporului, îi îmbiau pe toţi, zi şi noapte, întru ardoarea credinţei. Căci aceştia au fost cei dintîi care, împărţind în două corurile celor care cîntau psalmi, i-au învăţat să cînte melodia lui David alternînd. Acest lucru s-a petrecut la început pentru prima oară în Antiohia şi s-a răspîndit pînă la marginile lumii întregi. Aceştia, chemînd la mormintele martirilor pe iubitorii de cele sfinte, făceau privegheri, slăvind astfel pe Dumnezeu.

Văzînd acestea, Leonţiu a judecat că nu e prudent să le interzică, deoarece vedea că mulţimea se ataşa foarte mult de acei bărbaţi minunaţi. Dar folosind blîndeţea cuvintelor, le cerea să ţină aceste slujbe mai bine în biserici. Cei care cunoşteau prea bine isteţimea lui, au făcut ceea ce s-a ordonat şi i-au adunat pe iubitorii lor în biserici, ca să aducă slavă lui Dumnezeu cu glasuri unite. Dar Leonţiu nu s-a îndu-plecat să-şi potolească răutatea. Afişînd un chip plin de blîndeţe, a ascuns nedreptatea lui Ştefan şi a lui Placit. Căci sprijinind pe adversarii dreptei credinţe, cu toate că aceştia duceau o viaţă de ruşine, i-a înălţat la rangul de preot şi de diacon. Dar pe aceia care erau înzestraţi cu toate virtuţile şi apărau credinţa apostolică i-a îndepărtat de la această cinste. în felul acesta clerul avea mulţi eretici; poporul însă lupta mult pentru păstrarea credinţei, aşa încît învăţaţii lor nu lăsau să se vadă blasfemia lui. Dar ce nelegiuiri şi nedreptăţi au făcut în Antiohia Placit şi Ştefan şi Leonţiu se va dovedi prin propria operă scrisă. Noi însă să revenim la celelalte. (Teodoret, II, 24).

CAPITOLUL XXXIII

DESPRE EUDOXIE, CARE S-A FĂCUT STĂPÎN PE EPISCOPAT, ŞI DESPRE CUTREMURUL CARE A AVUT LOC ÎN NICEEA BITINIEI

Germanicia este un oraş aşezat la hotarele Ciliciei, Siriei şi Capa-dociei. în fruntea Bisericii acestui oraş era Eudoxie, care, la moartea lui Leonţiu, şi-a însuşit scaunul Antiohiei şi a început să jefuiască, cu cruzimea lui, via Domnului. Şi nici nu-şi ascundea răutatea, ca Leonţiu, ci se împotrivea făţiş învăţăturii apostolice şi-i făcea pe drept-credincioşi să îndure multe chinuri.

în vremea aceea, în fruntea Bisericii din Ancira, după Marcel, era Vasile, iar Eustatie, în Sebastia Armeniei. Aceştia, avînd cunoştinţă de nedreptăţile şi sălbăticia lui Eudoxie, le-au arătat prin scrisorile lor lui Constanţiu, care se afla în Occident. Căci ei erau cunoscuţi împăratului, şi pentru curăţia vieţii lor se bucurau de favoarea lui. Cînd a aflat Constanţiu aceste lucruri, a scris celor din Antiohia că nu el i-a acordat lui Eudoxie conducerea Bisericii, cum pretindea acela. Şi a ordonat ca Eudoxie să fie izgonit şi să-şi primească pedeapsa pentru faptele sale în Niceea Bitiniei, poruncind să se ţină acolo sinodul. Căci chiar Eudoxie intervenise la potentaţii de la palat ca să se ţină sinodul la Niceea. Dar Dumnezeu atoateştiutorul, cunoscînd cele ce vor fi ca şi cum s-ar fi şi petrecut, a împiedicat să fie ţinut sinodul, printr-un cutremur teribil. (An. 364). Căci cutremurul acela a distrus mare parte din oraş şi a adus moarte multor locuitori. Văzînd aceasta, cei care se adunaseră acolo s-au întors la Bisericile lor. Cred că aceasta s-a întîmplat din înţelepciunea lui Dumnezeu, căci în oraşul acela învăţătura credinţei apostolice a fost răspândită de sfinţii Părinţi împotriva lui Arie. Şi poate că a doua adunare ar fi putut să recunoască acolo cele dimpotrivă, pentru ca succesul arienilor să apară cu acest chip, în care fel să poată atrage mai curînd pe cei mai simpli, ca şi cum ar prezenta sinodul acela vechi. Iar cîr-mui corul Bisericilor a îndepărtat mai repede acest sinod. (Teodoret, II, 25 şi 26).

Dar din momentul în care oraşul s-a cutremurat, nu au mai putut să fugă ; şi au avut pentru prima oară experienţa primejdiei. Se spune însă că înainte de a avea loc acel măcel, l-a prevăzut un oarecare Ursachie, soldat de neam persan, care fusese mărturisitor sub Liciniu, şi după terminarea armatei se ocupa cu înţelepciunea divină, în foişorul oraşului. Această cercetare de la înălţime l-a învăţat să plece din oraşul care avea să pătimească ceea ce peste puţin timp s-a făcut vădit. Aşa stînd lucrurile, alergînd cu repeziciune la biserică, i-a anunţat pe clerici să-l implore pe Dumnezeu să-i scape de primejdia ce-i ameninţa. Cînd a văzut că aceştia îl iau în rîs, întorcîndu-se în foişor, a îngenuncheat şi a izbucnit în lacrimi. Intervenind între timp cutremurul, mulţi au pierit, ceilalţi s-au împrăştiat prin ogoare şi munţi. Ursachie însă a fost găsit mort, zăcînd îngenuncheat, aşa cum obişnuia cînd se ruga. Se vorbeşte că înainte de a muri l-a rugat pe Dumnezeu să-i pună capăt vieţii înainte de a vedea pieirea oraşului în care îl cunoscuse întîi pe Hristos, şi se credea că era

cunoscător al înţelepciunii bisericeşti. Căci el, cu o vorbire demnă, alunga pînă şi demonii. într-o vreme, pe cînd cineva era hărţuit de demon, a început să alerge prin tot oraşul cu sabia scoasă din teacă şi, pe cînd fugeau cu toţii, a rămas el singur, şi numindu-1 pe Hristos, Acesta l-a curăţit pe acel om şi a făcut să se potolească furia lui. Printre alte diverse merite vrednice de cinste se cuvine să-1 amintim şi pe acesta. în faţa Nicomidiei era un balaur care îşi avea culcuşul într-una din văile dimprejur şi care îi ucidea cu suflarea lui pe aceia care treceau pe acolo. Ursachie, venind acolo, s-a rugat. Atunci şarpele acela plecînd de bună voie şi izbindu-se cu capul de două ori, a murit. Acestea mi le-au povestit cei care l-au văzut chiar pe Ursachie. (Sozomen, IV, 15).

CAPITOLUL XXXrV

DESPRE SINODUL CARE S-A ŢINUT LA SELEUCIA

Acum dară voi relata cîte ceva despre alt sinod, cam de importanţa sinodului din Rimini, pe care împăratul Constanţiu poruncise să fie ţinut în Orient. Căci mai întîi era vorba să se întrunească episcopii în Niceea Bitiniei. Dar adunarea lor a fost împedicată de groaznicul cutremur. Aceasta a avut loc sub consulatul lui Taţian şi al lui Cereai (An. 358) în ziua de opt a lunii august. Se duceau tratative, aşadar, ca să se mute sinodul în oraşul vecin Niceii. Pentru că nu le-a plăcut acolo, voiau să se întrunească în Tarsul Ciliciei. Pînă la urmă au vrut să ţină sinodul în Seleucia Isauriei, care se numeşte Aspera. Acesta a avut loc sub consulatul lui Eusebie şi al lui Hipatie (An. 359). Cei care s-au adunat au fost în număr de o sută şaizeci. Printre ei era unul cunoscut la palat sub numele de Leona. In prezenţa acestuia s-a luat hotărîrea că problemele de credinţă trebuie supuse conducătorului regiunii. Atunci cînd s-a luat hotărîrea, a fost dat să fie de faţă ostaşul Lauriţiu, conducătorul Isauriei, care a considerat că această situaţie trebuie să aibă acordul episcopilor. Au convenit deci ca în ziua de douăzeci şi şapte a lunii septembrie să aibă loc adunarea şi discutau despre redactarea celor petrecute. Erau de faţă chiar şi secretari care consemnau cuvintele fiecărei părţi. Acestea se găsesc adunate la un anume Sabin. De asemenea, în prima zi Leona a poruncit ca cele ce se propun să fie expuse fiecăruia. Cei care erau de faţă au spus că nici o problemă nu trebuie abordată decît după ce vin şi ceilalţi. Căci lipseau Macedonie din Constantinopol, Vasile din Ancira şi alţii care se temeau să nu fie acuzaţi. Şi chiar Macedonie se prefăcea bolnav, Patrofil invoca o durere de ochi şi alţii au găsit alte asemenea prilejuri de a lipsi. Şi pentru că Leona spunea că problema trebuie deschisă chiar dacă aceia lipsesc, episcopii au spus iarăşi că nu se poate proceda altfel, decît dacă se discută viaţa celor acuzaţi. Căci au fost acuzaţi Chirii din elrusalim, Eustatie din Se-bastia Armeniei şi alţii. Unii spuneau că trebuie luate în discuţie vieţile celor acuzaţi, alţii însă spuneau că nimic nu este de cercetat înainte de credinţă. Se mai punea şi problema părerii diferite a împăratului : în scrisorile lui se citea cînd că trebuie să se ia în considerare problema credinţei, cînd atitudinea celor acuzaţi. Pricina aceasta i-a dus la schismă pe cei prezenţi şi mulţimea din Sinod s-a împărţit în două părţi. Conducătorul unei părţi era Acachie

din Cesareea Palestinei, George din Alexandria, Ursachie din Tyr, Eudoxie din Antiohia, pe care i-au urmat alţi treizeci şi doi. In cealaltă parte au fost George din Laodiceea Siriei, Sofronie din Pompeiopolul Paflagoniei, Eleusie din Cizic, pe care îi urmau mai mulţi alţii. Şi pentru că s-a căzut de acord să se discute în primul rînd problema credinţei, chiar şi aceia care erau de partea lui Acachie au negat deschis credinţa de la Niceea, străduindu-se să redacteze altă credinţă. Dar cei din partea cealaltă, în număr mai mare, au acceptat toate cele de la sinodul din Niceea ; se punea întrebarea numai asupra termenului de consubstanţialitate.

Ivindu-se astfel multe confruntări între unii şi alţii, în cele din urmă, spre seară, Silvan, întîistătătorul Bisericii din Tars, a strigat cu voce tare, zicînd că nu e nevoie să se redacteze o nouă credinţă, ci că trebuie folosită aceea expusă de curînd în Antiohia în timpul sfinţirii. După spusele lui, cei care erau de acord au plecat. Cei din cealaltă parte au reluat credinţa rostită la Antiohia, pe care, după ce au recitit-o, au încheiat sinodul în ziua aceea. Dar a doua zi întrunindu-se în locul de rugăciune din Seleucia şi închizînd porţile, au subscris la credinţa recitită. Dar cititorii şi diaconii prezenţi subscriau chiar şi pentru cei absenţi, declarînd că semnează această hotărîre acţionînd în interesul celor absenţi. (Socrate, II, 31).

Insă Acachie şi ceilalţi de aceeaşi părere cu el întrebau pentru ce se subscria cu biserica închisă, zicînd : Cele ce se petrec pe ascuns sînt suspectate ca fiind incorecte. Dar el făceau asta fiindcă doreau o altă formulare a credinţei ; şi a citit-o chiar acela care o pregătise, şi acolo în faţa judecătorilor Lauriţiu şi Leona, străduindu-se să-i confere tărie.

Acestea s-au petrecut în ziua a doua. Iar a treia zi, Leona se grăbea să adune din nou pe episcopii celor două părţi : în ziua aceea nu a lipsit nici Macedonie din Constantinopol, nici Vasile din Ancira. Cînd amîndoi s-au găsit în acelaşi loc, cei care erau de partea lui Acachie iarăşi nu au voit să participe, zicînd că mai întîi trebuie excluşi din sinod aceia care înainte au fost condamnaţi şi care în prezent erau acuzaţi. Şi pentru că neînţelegerea lua proporţii, după ce au ieşit aceia care se părea că erau puşi sub acuzaţie, au intrat şi aceia care erau de partea lui Acachie. Atunci Leona spuse că i s-a dat o declaraţie de către aceia care erau cu Acachie, tăinuind că este redactarea dogmei. Şi cum episcopii care erau de faţă tăceau, crezînd că conţine altceva decît expunerea credinţei, redactarea credinţei lui Acachie, cu o prefaţă, a fost de îndată recitită în felul următor :

Noi, cei care ne-am întrunit în Seleucia Isauriei, conform voinţei împăratului în ziua de ieri, a cincea în calendele lui octombrie (An. 359), ne-am dat toată silinţa să slujim pacea potrivit învăţăturii bisericeşti şi să medităm cu statornicie asupra credinţei, aşa cum ne-a învăţat împărâtul nostru Constanţiu cel iubitor de Dumnezeu, conform glasurilor profetice şi evanghelice, şi să nu adăugăm nimic în afara Scripturilor în credinţa bisericească. Şi aceasta, fiindcă unii din sinod i-au insultat pe unii dintre noi, pe alţii i-au împiedicat să vorbească, pe alţii i-au demascat fără voia lor, iar pe cei condamnaţi din diverse provincii i-au avut lîngă ei, de asemenea şi pe aceia care au fost numiţi contrar regulilor i-au introdus cu ei, astfel încît sinodul s-a umplut din toate părţile de strigăte, cum au observat şi prea

strălucitul însoţitor Leona şi Lauriţiu, prea strălucitul conducător al provinciei. Pentru toate acestea facem o interpretare, fiindcă nu respingem credinţa expusă cu autoritate în consacrarea din Antiohia, rostită atunci, chiar dacă Părinţii noştri din vremea aceea s-au contrazis în problema discutată ; căci pe mulţi i-a tulburat cuvîntul de consubstanţialitate, în trecut şi pînă în prezent. Acum însă, fiindcă se spune că au fost inventate de unii spre deosebirea dintre Fiul şi Tatăl, acele cuvinte ou-ouoîov şi ou-otooaiov, respingem cuvintele de aceeaşi fiinţă şi de o fiinţă asemănătoare, ca fiind străine de Scripturi, şi anatematizăm cuvîntul dvoţMov, adică diferit şi-i considerăm străini de Biserică pe toţi care mărturisesc în acest fel.

Mărturisim însă deschis că Fiul este asemenea Tatălui, precum spune Apostolul despre Fiul: *Care este chipul lui Dumnezeu cel nevăzut (Colos. 1, 15).* Mărturisim şi credem întru Unul Dumnezeu Tatăl atotputernicul, făcătorul cerului şi al pămîntului, al tuturor celor văzute şi nevăzute. Credem şi întru Unul Iisus Hristos, Fiul Lui, născut din El fără pătimire, înainte de toţi vecii, Dumnezeu adevărat, Unul născut din Dumnezeu, Lumina, Viaţa, Adevărul, înţelepciunea, Voinţa, prin Care toate s-au făcut în ceruri şi pe pămînt, fie văzute, fie nevăzute. Credem că acesta, întru săvîrşirea veacului, pentru iertarea păcatelor S-a întrupat din Sfînta Fecioară Măria şi, făcîndu-Se om, a pătimit pentru păcatele noastre, şi a înviat, şi S-a înălţat la ceruri şi sade de-a dreapta Tatălui ; şi iarăşi va veni cu slavă să judece viii şi morţii. Credem în Duhul Sfînt, pe care Domnul nostru Mîntuitorul L-a numit Paraclet, adică Mîngîietor *(Ioan, 15, 16);* făgăduind, după ce a plecat, că trebuie trimis ucenicilor, pe care L-a şi trimis, prin care i-a sfinţit pe cei care cred în Biserică şi i-a botezat în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh.

Pe aceia însă care predică altceva decît această credinţă, îi considerăm că sînt străini de Biserica universală.

Aceasta a fost vorbirea lui Acachie despre credinţa lui. A subscris şi el şi cei care au fost de acord cu el, în numărul despre care am spus mai sus.

După citirea acestui crez, Sofronie din Pompeiopolul Paflagoniei a strigat aceste cuvinte : Dacă ne va fi îngăduit să ne dezvăluim în fiecare zi propria credinţă, integritatea credinţei nu va persista. Asta a spus Sofronie. Eu însă spun că, dacă ar fi spus de la început aceste cuvinte despre credinţa de la Niceea cei care au fost înainte de ei şi după aceia, orice dispută ar fi putut înceta. Şi atunci, schimbînd unii cu alţii şi auzind multe cuvinte din această cauză şi din pricina celor care au fost acuzaţi, au plecat.

A patra zi, reunindu-se toţi, din nou s-au ridicat probleme în contradictoriu. între aceştia, Acachie şi-a arătat părerea lui cu aceste cuvinte : Dacă credinţa de la Niceea a fost schimbată odată, nimic nu ne împiedică să formulăm şi acum o altă credinţă. La acestea, Eleusie din Cizic răspunse : Sinodul de faţă s-a reunit nu ca să anatematizeze şi nici să întreprindă o expunere a credinţei, ca şi cum aceasta nu ar exista ; ci, cunoscînd credinţa Părinţilor, pe aceasta să o păstreze toată viaţa, pînă la moarte. Cu aceste cuvinte Eleusie a combătut deci părerea lui Acachie, numind credinţa Părinţilor pe aceea rostită la Antiohia. Pe bună dreptate oricine i-ar fi putut

obiecta, zicînd : Cum îi numeşti, o Eleusie, Părinţi, cîtă vreme nu îi recunoşti pe părinţii lor ? Căci aceştia care s-au întrunit la Niceea, căzînd de acord întru credinţă asupra termenului consacrat, de consubstanţialitate, sînt numiţi Părinţi pe drept, pentru aceea că i-au precedat şi în timp ; iar cei care s-au întrunit după aceea la Antiohia au primit de la ei drepturile sacerdotale. Dacă însă aceia care s-au întrunit la Antiohia şi-au renegat părinţii, rezultă că cei din urmă i-au urmat pe nimicitorii părinţilor acestora. Cum dară, dacă aceia au respins acea credinţă ca neîntemeiată, aceştia au admis-o ca probabilă ? Dacă însă aceia nu au avut Duh Sfînt, care este primit prin ceremonia punerii mîinilor, nici aceştia nu au primit preoţia. Căci cum ar putea primi ceva de la aceia care nu au ce să dea ? Aceste răspunsuri ar putea să le spună oricine lui Eleusie.

în vreme ce se petreceau acestea, s-a ajuns la altă problemă. Căci de vreme ce Acachie în mărturisirea sa a spus că Fiul este asemenea Tatălui, se întrebau unii pe alţii întru ce este Fiul asemenea Tatălui. Şi aceia care erau în jurul lui Acachie spuneau că numai în privinţa voinţei este Fiul asemenea Tatălui, nu în privinţa fiinţei. Toţi ceilalţi însă declarau că în privinţa fiinţei. Şi toată ziua au petrecut-o în aceste controverse. Şi l-au învinuit pe Acachie, care în predicile pe care le-a scris a spus că Fiul este asemenea Tatălui întru toate ; acum însă nega că este asemenea în ce priveşte fiinţa.

Fiindcă aceştia se contraziceau şi nu ajungeau la o înţelegere, Leona s-a ridicat şi a încheiat sinodul. Şi aşa s-a sfîrşit sinodul întrunit la Seleuoia. In altă zi, rugat fiind să intervină, nu a voit, zicând : Mi-am pus în gînd să ajungem la un acord în sinod, dar din cauza împotrivirii voastre nu pot. Astfel stînd lucrurile, nici aceia care erau în jurul lui Acachie nu au voit să vină la sinod. Iar o altă parte, venind în biserică, l-a chemat pe Acachie şi pe cei care erau cu el ca să ceară părerea lui Chirii, episcopul Ierusalimului. Dar trebuie să se ştie că Chirii încă demult fusese acuzat şi condamnat, fiind adesea chemat la judecată. Timp de doi ani fără întrerupere a evitat, de frica celor care-l acuzau. Odată condamnat însă, a trimis celor care l-au condamnat o declaraţia de apel, făcînd apel la o instanţă superioară. A consimţit la acest apel chiar împăratul Constanţiu. Şi aşa el singur şi primul, în afară de uzanţele şi regula ecleziastică, a fost făcut episcop ; pentru ca, aşa ca şi în judecăţile publice, să fie folosită declaraţia de apel. Atunci deci s-a dus în Seleucia pentru a fi judecat. Şi de aceea episcopii îl chemau pe Acachie şi pe cei de o credinţă cu el, pentru ca, avînd cunoştinţă de acuzaţii, să dea o hotărîre generală. Şi chemau şi pe alţii, pe unii care fuseseră acuzaţi şi s-au alăturat singuri lui Acachie. Pe aceştia care nu au voit să vină după mai multe chemări, i-au condamnat, chiar şi pe Acachie, pe George din Alexandria, pe Ursachie din Tir, pe Teodul din Cheraea, pe Pen din Frigia, pe Teodosie din Filadelfia Lidiei, pe Evagrie din insulele Mitilene, pe Leonţiu din Tripolisul Lidiei şi pe Eudoxie, care întîi a fost în Germanicia, iar apoi a pus mîna pe episcopatul Antiohiei din Siria. L-au condamnat de asemenea şi pe Patrofil, fiindcă şi el, acuzat de presbiterul Dorotei, nu a voit să răspundă chemării. Pe aceştia deci i-au condamnat. Dar i-au excomunicat pe Asterie, Eusebie, Avgar, Vasile, Fele, Fidel,

Eutihie, Magnus, şi pe Eustatie, hotărînd ca aceştia să rămînă astfel, pînă cînd, dîndu-şi acordul, să se dezlege singuri de acuzaţii.

îndeplinindu-se acestea, au făcut cunoscut parohiilor lor condamnarea pronunţată ; şi în locul lui Eudoxie l-au numit episcop pe Anian pe care, descoperindu-l cei care erau în jurul lui Acachie, l-au denunţat lui Leona şi lui Lauriţiu, care l-au trimis în exil. După aceasta, episcopii care l-au hirotonit pe Anian au făcut contestaţie pe lîngă Leona şi Lauriţiu, împotriva lui Acachie şi a celor de partea lui, zicînd că a fost încălcată hotărîrea sinodului. Şi fiindcă nu se lua nici o măsură, au plecat la Constantinopol ca să expună împăratului cele petrecute. (Socrate, II, 32).

CAPITOLUL XXXV

DESPRE DELEGAŢII SINODULUI DE LA SELEUCIA ŞI DESPRE CERCETAREA LUI AETIE ŞI DESPRE FAPTELE CELOR DIN RIMINI

Aşa a luat sfîrşit sinodul întrunit în Seleucia. Cine ar vrea însă să cunoască toate amănuntele trebuie să recitească actele secretarilor. Căci conform acestora lucrurile s-au petrecut astfel. Cei de o credinţă cu Acachie au ajuns la împărat cît de repede au putut. Altă parte a episco-piloi s-a întors fiecare la ale sale. Doar zece dintre ei, trimişi printr-o hotărîre comună, ajungînd la împărat, au găsit pe cei zece trimişi de sinodul din Rimini. Partizanii lui Acachie aranjaseră ca potentaţii din palat să-i protejeze pe cei din partea lor şi prin mijlocirea lor le surîdea favoarea împăratului. Căci spuneau că unii au fost de acord cu ei, alţii însă au fost corupţi cu banii Bisericii, iar alţii au fost induşi în eroare prin dezbinări nepotrivite. Asta făcea Acachie, viclean din fire şi pregătit să prindă pulsul şi să vorbească, încă de pe cînd avea o Biserică neînsemnată, adică aceea a lui Eusebie din Pamfilia, după care a luat el episcopatul şi se făIea că l-a avut învăţător pe acela. Şi fiind aşa, convingea cu uşurinţă despre tot ce voia.

Erau aşadar la Constantinopol douăzeci de episcopi de la amîndouă sinoadele, şi alţii care erau prezenţi întâmplător ; s-a dat poruncă să se judece în primul rînd cazul lui Aetie, fiind de faţă mari căpetenii, ca Honorat, pe oare nu cu mult înainte împăratul, înapoindu-se de la Roma, l-a numit prefect al oraşului Constantinopol. După aceea însă, deoarece audia însuşi împăratul împreună cu judecătorii, s-a înţeles că este compromisă credinţa lui Aetie ; în aşa fel încît chiar şi împăratul şi alţii erau tulburaţi ca de o blasfemie de cuvintele lui. Se spune însă că Acachie şi partizanii lui s-au prefăcut întîi că nu cunosc această erezie şi au tratat cu împăratul, în mod discret, ca să-l judece chiar el împreună cu căpeteniile lui, crezînd că Aetie nu poate fi învins prin cuvinte şi că e mai mult decît necesar să fie cîştigată bunăvoinţa judecătorului, făcînd să aibă cîştig fără efort lupta ereziei. Neputînd împlini acest lucru, cereau să fie date la iveală documentele de la Rimini şi să le ia cei trimişi de către Sinodul din Seleucia. Şi pentru că se punea problema cuvîntului fiinţă, semnau cu jurămînt că nu vor mărturisi nicicînd că Fiul este diferit ca fiinţă, şi spuneau că sînt gata să renunţe la această erezie. Şi fiindcă cei din Occident îngăduiseră pe

neaşteptate cuvîntul de fiinţă la Rimini, susţineau că documentele trebuie să fie scrise în acest fel. Spuneau însă că dacă cuvîntul de fiinţă, este trecut sub tăcere, odată cu cuvîntul fiinţă va fi trecut sub tăcere, fără doar şi poate, şi ceea ce s-a hotărît despre consubstanţialitate, lucru pe care cei mai mulţi dintre prelaţii din Occident îl admiteau cu tărie, din respect pentru Sinodul de la Niceea. Pînă şi împăratul a fost înduplecat să laude această scriere, luînd în considerare mulţimea adunată la Rimini şi pentru că nu păcătuia acela care spunea că Fiul este asemenea Tatălui şi crezînd că e la fel de valabilă mărturisirea de consubstanţial cu aceea de substanţă asemănătoare, şi că nu diferă întru nimic ca sens, ci doar prin cuvintele pe care Sfînta Scriptură nu le cunoaşte. Deci, cu această hotărîre a ordonat ca episcopii să cadă de acord cu credinţa sinodului din Rimini[113]. Şi cum a doua zi se pregătea pentru consulat (care, după obiceiul romanilor, era celebrat în prima zi a lunii ianuarie) a cumpănit toată ziua şi mare parte din noapte, avînd discuţii între episcopi, pînă cînd episcopii care veneau din Seleucia au subscris documentul stabilit la Rimini. (Sozomen, IV, 21 şi 22).

CAPITOLUL XXXVI

CUM AU CONFIRMAT CREDINŢA SINODULUI DIN RIMINI ŞI L-AU DEPUS PE AETIE ÎMPREUNA CU ALŢII

Acachie şi cei care erau cu el, zăbovind cîtva timp la Constantinopol, i-au chemat pe episcopii din Bithynia, printre care erau şi Macarie Macedoneanul şi episcopul Ulfila al goţilor. Aceştia, adunîndu-se cu toţii în număr de cincizeci, au confirmat scrierea citită la Rimini; adăugind că de altfel în Dumnezeu nu se poate vorbi despre substanţă (fiinţă) sau esenţă şi că, în afară de această scriere, toate celelalte, fie că au fost exprimate, fie că urmează să fie exprimate, trebuie respinse cu tot dinadinsul[114]. Terminate acestea, l-au depus pe Aetie din funcţia de diacon, ca unul oare gîndea în mod eretic şi care, contrar rînduielii bisericeşti, a scris multe lucruri de gîndire omenească şi a dictat dialoguri pline de blasfemie şi care s-a făcut

113. In cele patru sinoade ţinute la Sirmium (Mitroviţa), concepţia ariană a evoluat în modul următor: In 351, serniarienii au respins atît expresia ortodoxă «homousios», cît şi erezia ariană, în general; în 357, arienii extremişti numiţi anomieni au impus formula eretică «neasemănător (anomios) şi în toate şi după fiinţă», formulă semnată şi de cei doi episcopi apuseni Osie de Cordoba şi Liberie, aflat atunci în exil; în 358 a fost adoptată expresia «asemănător (homiusios) în substanţă cu Tatăl», iar în 359 a fost alcătuită formula «asemenea (homios) cu Tatăl în toate» sau «asemenea cu Tatăl după Scripturi». La Seleucia, în Isauria şi la Rimini (Ariminium) în Italia, a fost adoptată această ultimă formulă, omiană, fiind socotită ca cea mai moderată.

114. In 360, la Constantinopol au fost confirmate mărturisirile de credinţă de Ia Seleu'cia şi Rimini şi, prin autoritatea episcopului Acachie al Cezareii Palestinei, cu sprijinul împăratului Constanţiu, s-a năzuit să fie impusă formula omiană în tot imperiul.

autor de tulburări în sînul Bisericii şi de răzvrătiri. Spun însă unii că nu l-au depus cu dragă inimă, ci că voiau ca el să-şi atribuie răspunderea celor ce se spunea că el mărturiseşte. Văzînd însă indignarea de atunci a împăratului cu privire la

Macedonie, l-au depus şi pe acesta, şi pe Eleusie din Cizic, şi pe Vasile din Ancira, şi pe Ortasie din Sardica şi pe Dracontie din Pergam. Şi în vreme ce dădeau impresia unei discordii în privinţa dogmei, totuşi în timpul depunerii nu au făcut menţiunea credinţei acelora ; ci le arătau tuturor individual vinovăţiile prin care s-au abătut de la rînduiala bisericească. (Sozomen, IV, 23).

CAPITOLUL XXXVII

DIN CE PRICINA A FOST DEPUS CHIRIL AL IERUSALIMULUI

Printre aceştia l-au depus şi pe Chirii al Ierusalimului, ca unul care era de acord cu Eustatie şi cu Elpidie. Căci aceştia au înţeles altfel decît aceia care s-au întrunit în Mitilene. Printre aceştia a participat şi el; şi după ce a fost depus din Palestina, fusese în comuniune cu episcopii Vasile şi George din oraşul Laodiceea. Căci atunci cînd Chirii a primit episcopatul în Ierusalim, se confrunta, cu privire la dreptul de mitropolit, cu Acachie din Cezareea Palestinei, ca episcop al reşedinţei apostolice. Stabiliţi aici în Antiohia îşi aduceau neajunsuri unul altuia ca şi cum nu l-ar fi cunoscut bine pe Dumnezeu. Căci în primul rînd amîndoi dădeau impresia că se suspectează reciproc. Unul lăuda dogma lui Arie ; Chirii însă îi urma pe cei care propovăduiau consubstanţialitatea Tatălui şi a Fiului. Aşa că Acachie, prinzînd momentul cînd episcopii erau de aceeaşi părere cu el, l-a depus pe Chirii pentru acest motiv. Cum foametea pusese stăpînire pe provincia celor din Ierusalim, mulţimea celor lipsiţi îndrepta privirea către episcop spre a le veni în ajutor în lipsa de alimente. Şi pentru că nu existau nici bani ca să-i aline (ca să îngrijească de lipsuri), a vîndut vasele sfinte şi pînza de la catapeteasmă şi a făcut faţă nevoilor populaţiei. (Sozomen, IV, 24).

Cu aceasta a înduplecat inima împăratului, iar Acachie a născocit împotriva lui Chirii ceea ce se ştia. Afirma că Chirii a vîndut haina sfînta pe care prea vestitul împărat Constantin i-o dăduse, în cinstea Bisericii din Ierusalim, lui Macarie, episcopul acelui oraş, pentru ca îmbrăcat cu ea să-şi îndeplinească slujba sfîntului botez (căci era ţesută din aur şi mătase), şi că haina aceea a cumpărat-o un dansator, Thime-licus ; iar acesta, fiind îmbrăcat cu haina aceea, a murit chiar cînd dansa, şi a fost schilodit prin moarte. (Teodoret, II, 23).

Profitînd de această acuzaţie, Acachie l-a depus pe Chirii din episcopat [m]. Cei care-J sprijineau pe Acachie i-au alungat din oraşul Constantinopol pe episcopii condamnaţi. Dar, deşi erau de acord cu el, nu au vrut totuşi să subscrie la depunerea acelora, căci erau în număr de zece, şi le-au poruncit să rămînă fiecare la locul lui, dar să nu-şi mai îndeplinească funcţia, nici să nu mai conducă Biserica, pînă vor subscrie. Iar dacă nu vor face penitenţă pînă în şase luni şi nu vor arăta în scris acordul unanim cu toate hotărîrile şi cu cele petrecute în acel sinod, vor fi depuşi şi ei.

După asta, episcopii care erau de acord cu ei au hirotonit pe alţii în fiecare provincie. Şi pentru că aşa au socotit, au scris tuturor episcopilor şi clericilor ca să

respecte acestea şi să le ducă la bun sfîrşit. Aşa s-a făcut că nu după mult timp, lui Macedonie i-a urmat Eudoxie, lui Vasile Atanasie, lui Eleusie, Eunomie, care după aceea a fost căpetenia ereziei eunomiene. După aceea, locul lui Eustatie, episcopatul Bisericii din Sebastena, l-a luat Meletie (Sozomen, IV, 24).

Expunerea credinţei a fost citită chiar şi în oraşul Constantinopol, cu completări. Dar noi, găsind cu greu labirintul expunerilor, vom trata altădată despre numărul lor. (Socrate, II, 32).

CAPITOLUL XXXVIII

ENUMERAREA DIFERITELOR EXPUNERI ERETICE, DUPĂ EXPUNEREA CREDINŢEI SINODULUI DE LA NICEEA

Căci după sinodul de la Niceea, discutat la Antiohia, au redactat o dublă expunere. A treia este aceea care a fost oferită de Narcis împăratului Constant, în Galia. A patra, cea a lui Eudoxie, a fost trimisă în Italia. La Sirmium au fost redactate trei, dintre care una a fost recitită în Rimini în timpul consulatului. A opta a fost redactată în Seleucia de tovarăşii lui Acachie ; ultima a fost rostită cu adăugiri la Constantinopol. Era adăugat să nu se spună nici fiinţă nici subzistenţă în Dum-

115. In secolul al IV-lea, Ierusalimul încă mai purta numele latin de Aelia Capitolina, iar episcopia ortodoxă de aici făcea parte din dioceza Cezareii Palestinei. Sfîntul Chirii al Ierusalimului (f 386), autorul celebru al *Catehezelor* (traduse în româneşte şi publicate de Pr. D. Fecioru în colecţia «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 5 şi 6, Bucureşti 1943) era un susţinător înfocat al Sinodului I Ecumenic. Acachie însă era semiarian şi toate acuzaţiile neteologice aduse Sfîntului Chirii vizau în primul rînd îndepărtarea acestuia din scaunul episcopal al Bisericii din Ierusalim. A se vedea în acest sens articolul Pr. Prof. Ştefan Alexe, *Siîntul Chirii al Ierusalimului, Părinte al Bisericii Ecumenice,* în «Îndrumător Bisericesc», Buzău 1987.

nezeu. Primul care a fost de acord cu aceasta a fost Ulfila, episcopul de atunci al goţilor. Căci mai înainte împărtăşea credinţa de la Niceea, urmînd pe episcopul Teofil al goţilor, care subscrisese, fiind prezent în sinodul de la Niceea. Aşadar, Acachie şi Eudoxie^ împreună cu ai săi din Constantinopol aveau neînţelegeri (An. 363) în privinţa unor episcopi din cealaltă parte care trebuiau condamnaţi. Văzînd că împăratul este indignat împotriva lui Macedonie, întîi l-au condamnat pe acesta, ca autor al mai multor crime, şi pentru că l-a primit în comuniune pe un diacon dovedit de prostituţie. (Socrate, *ibidem).*

CAPITOLUL XXXIX

ARIANUL EUDOXIE A PUS STĂPÎNIRE PE EPISCOPATUL DIN CONSTANTINOPOL, DUPĂ ACELA DIN ANTIOHIA, ŞI DOCTRINA GREŞITĂ A LUI AETIE

După expulzarea lui Macedonie, Eudoxie, dispreţuind scaunul Antiohiei, a năvălit în biserica din Constantinopol, bizuindu-se pe ajutorul lui Acachie, şi amîndoi, călcînd hotărîrile lor anterioare, au promulgat altele contrare. Căci după ce

l-au depus mai întîi pe Dracontie pentru faptul că trecuse din Galatia în Pergam, fără să cugete la ceea ce se petrecuse, l-au trimis pe Eudoxie la alt scaun. După ce au făcut asta, au trimis în toate părţile mărturisirea de credinţă citită în Rimini, împreună cu adaosul pe care l^au făcut chiar ei în Constantinopol, şi au anunţat că cei care nu subscriu vor fi trimişi în exil la porunca împăratului. Au adus la cunoştinţă faptele lor şi altora din Orient, care erau de acord cu ei, şi episcopului Patrofil din Scithopol, care tocmai revenise din Seleucia în oraşul lui. Instalîndu-se deci Eudoxie în Constantinopol, biserica cea mai mare de atunci, care se numeşte Sofia, a fost sfinţită, în al zecelea consulat al lui Constanţiu şi în al treilea al lui Iulian Caesar (An. 360), în ziua de cincisprezece a lunii februarie. Şi Eudoxie, cînd a luat loc pe scaunul acela, el cel dintîi, cu o voce care a fost auzită pretutindeni, a zis : Tatăl âoeB'/jţ, Fiul euae67jC. Aceste două cuvinte greceşti au sensuri diferite în greceşte : căci doeSTjC înseamnă şi lipsită de pietate şi fără slăvire, iar euoeS"»]? înseamnă pios şi slăvit. Cînd a spus aceste cuvinte s-a iscat o tulburare în popor, ca şi cum ar fi zis că Tatăl nu este pios, Fiul însă este pios. La acestea, el zise : Nu vă tulburaţi de cele ce am zis ; căci Tatăl este doe67]S, pentru că nu slăveşte pe nimeni ; Fiul însă este euoeSvj?, pentru că îl slăveşte pe Tatăl. După ce Eudoxie a spus acestea, agitaţia s-a potolit; dar multe rîsete au umplut biserica. Şi pînă astăzi acele cuvinte sînt luate în derîdere ; căci cu asemenea cuvinte şi învrăjbiri ereziarhii, prin încurcarea cuvintelor, dezbinau Biserica. Şi în felul acesta s-a încheiat şi sinodul de la Constantinopol. (Socrate, II, 35).

Aşadar, Acachie şi tovarăşii lui nu renunţau, ci întruniţi la Antiohia răsturnau cele afirmate pînă atunci ; şi din scrierile care fuseseră citite la Rimini şi Constantinopol, se străduiau să înlăture cuvîntul asemănare şi introduceau afirmaţia, aşa cum voise Arie la început, că Fiul Se deosebeşte de Tatăl prin fire şi voinţă şi că a fost făcut din ceea ce nu exista. La acestea au consimţit şi adepţii lui Aetie. Căci după Arie, acest Aetie a fost primul care a îndrăznit să folosească aceste cuvinte. Pentru aceasta era numit «fără Dumnezeu», şi pe urmă adepţii lui au fost numiţi neasemănători şi neexistenţiali de către aceia care la Antiohia fuseseră de acord cu consubstanţialitatea. Cînd aceia care erau fideli Sinodului de la Niceea îi întrebau pe aceştia pentru ce în expunerea lor de credinţă spuneau că Fiul este Dumnezeu din Dumnezeu şi îndrăzneau să-L numească făcut din ceea ce nu exista, răspundeau cu aceste cuvinte : Aşa este spus, că Dumnezeu din Dumnezeu, aşa cum se găseşte şi în Apostol *(Rom. 19, 36).* însă toate sînt de la Dumnezeu, chiar şi singurul între toţi, Fiul lui Dumnezeu. Şi de aceea s-a exprimat în formulări, conform Scripturilor. (Sozomen, IV, 28).

Primul care a folosit acest cuvînt a fost episcopul Grigorie din Laodiceea ; cînd propovăduia el acestea, nu ştia în cel fel a cercetat şi a interpretat pe larg Origen mai înainte caracteristica termenilor Apostolului. (Socrate, II, 35).

DESPRE CRUZIMEA LUI GEORGE ÎN ALEXANDRIA ŞI CEI CARE AU FOST EPISCOPI ÎN IERUSALIM DUPĂ CHIRIL

între timp, Atanasie stînd încă ascuns, George îi chinuia cu cruzime atît pe păgîni cît şi pe creştinii care i se împotriveau ; căci gîndea să-i aducă la părerea lui şi pe unii şi pe alţii, iar dacă îl respingeau îi tortura. Celor înţelepţi le era odios, căci aproape îi dispreţuia ; judecătorilor le da porunci, iar faţă de popor era de-a dreptul un tiran, şi peste măsură de trufaş cu cei puternici ; îi asuprea mai ales pe păgîni, cărora le interzicea să aducă jertfe şi să respecte festivităţile strămoşeşti. Atunci a adus în oraş ostaşi înarmaţi şi pe comandantul Egiptului, a luat statuile şi podoabele templelor, ceea ce mai tîrziu a fast cauza morţii lui. După depunerea lui Chirii, cum s-a spus mai înainte, Here-nie a pus mîna pe Biserica din Ierusalim, şi după el Heraclie, iar după acesta Hilarie. Am arătat că aceştia au fost la cîrma acelei Biserici pînă la domnia împăratului Theodosie, cînd Chirii a revenit la episcopatul său. (Sozomen, IV, 29).

CAPITOLUL XLI

DESPRE MACEDONIE ŞI MACEDONIENI

Macedonie, alungat din Biserica din Constantinopol fără să fie condamnat, nu voia să se potolească. A trecut de partea acelora oare la Seleucia îl părăsiseră pe Acachie şi pe tovarăşii săi. A trimis solii la Sofronie şi Eleusie, ca să apere credinţa expusă mai întîi la Antiohia şi confirmată după aceea, la Seleucia şi voia să-i convingă că credinţa în asemănarea fiinţei trebuie răspîndită în public. S-au strîns în jurul lui mulţi dintre prieteni, care acum sînt numiţi, după el, macedonieni. Căci toţi care l-au îndepărtat pe Acachie în sinodul din Seleucia au consfinţit pe faţă cuvîntul consubstanţialitate, deşi mai înainte nu declaraseră aceasta în mod vădit. Mulţi sînt de părere că acest cuvînt nu a fost o inovaţie a lui Macedonie, ci mai degrabă a lui Maratonie, episcopul Nicomidiei; de aici erau numiţi şi maratonieni; la aceştia s-a refugiat Eustatie, alungat din Sebastia. Şi cînd Macedonie a evitat să cuprindă pe Duhul Sfînt în tratatul Sfintei Treimi, atunci şi Eustatie spune : «Eu nu accept să-l numesc Dumnezeu pe Duhul Sfînt şi nici nu mi-l imaginez ca o creatură».

Deci aceasta este cauza pentru care aceia care sînt de acord cu expunerea consubstanţialităţii numesc în felul acesta persoanele care se împotrivesc Duhului. (Socrate, II, 35).

Aşa că, după ce Macedonie a fost izgonit din Biserica din Constantinopol, nu ştia cele spuse de Acachie şi de Eudoxie ; dar învăţa că Dumnezeu Fiul este în toate, şi în privinţa fiinţei, asemenea Tatălui. Dar că Duhul Sfînt nu este părtaş la aceste

lucruri, ci slujitor şi îndeplinind o datorie, şi toate cele ce se pot spune despre sfinţii îngeri. (Sozomen, IV, 26).

CAPITOLUL XLII

DESPRE CELE FĂPTUITE DIN NOU DE ARIENI CHIAR ÎMPOTRIVA ARIENILOR ; ŞI ÎN CE FEL EUSTATIE A DEZVĂLUIT NETREBNICIA LUI EUDOXIE ; ŞI SCRISOAREA SINODULUI DIN CONSTANTINOPOL CĂTRE GEORGE DIN ALEXANDRIA, CONDAMNÎNDU-L PE AETIE ŞI SCRIERILE LUI

Adepţii lui Acachie s-au întrunit în mare grabă la Antiohia, făcînd penitenţă, pentru că spuseseră că Fiul este asemenea Tatălui. Şi sub următorul consulat, adică al lui Taurus şi Florenţiu (An. 361), în timp ce Euzoie era la cîrma acelei Biserici, fiind prezent acolo şi împăratul, puţini mai aduceau vorba despre cele ce susţinuseră pînă atunci, spunînd că trebuie scoasă formularea «de aceeaşi fiinţă» din expunerea credinţei, consemnată atît la Rimini cît şi la Constantinopol. Şi fără să ascundă, ci spunînd deschis că Fiul este în toate diferit de Tatăl, nu numai cu privire la fire, dar chiar şi cu privire la voinţă ; şi că era din ceea ce nu exista, aşa cum a proclamat Arie. împreună cu aceştia erau şi adepţii lui Aetie. (Socrate, II, 35).

în împrejurarea aceea, în vreme ce se aducea acuzaţia de perfidie lui Eudoxie, printre alţii Eustatie zise : Pentru că vrei, împărate, să se facă cercetare asupra credinţei, consideră blasfemia lui Eudoxie. Căci a înfăţişat o expunere care, printre altele, cuprinde : cele care sînt ex-pusp în mod diferit sînt neasemănătoare după fire.

Unul este Dumnezeu Tatăl, de la Care sînt toate ; şi unul este Domnul Iisus Hristos, prin care s-au făcut toate.

Dar e diferenţă între «de la Care» şi «prin Care» ; Fiul este deci diferit de Dumnezeu Tatăl.

împăratul, impresionat de această formulare, l-a întrebat pe Eudoxie dacă recunoaşte că îi aparţine. El însă a negat, zicînd că este a iui Aetie. Atunci împăratul a poruncit să fie adus acela; întrebat, a mărturisit că e a lui, deşi nu era a lui; şi aşa a fost trimis în exil.

Totuşi Eustatie afirma că şi Eudoxie spunea acelaşi lucru, şi cerea să fie anatematizate cele scrise de Aetie. Ceea ce, deşi tîrziu, a făcut, şi a condamnat ceea ce a predicat acela şi înainte şi după aceea. Apoi chiar el a cerut să fie anatematizat, acel ojioouatov, pentru că nu e cuprins în Scripturi. Atunci Silvan a spus : Şi «din ceea ce nu exista, şi creatură» şi «de altă fiinţă» — nu au fost scrise nicăieri. Şi e drept să fie respinse acestea. Aceasta a decretat şi împăratul să se facă şi, deşi cu greu, au făcut-o. îndeplinindu-se acestea, cereau ca şi ei înşişi să respingă acel ojiooudtov. Atunci Silvan spuse argumentat şi cu dreptate :

Dacă Dumnezeu-Cuvîntul nu este din cele ce nu există, nici creatură, nici de altă fiinţă, atunci este consubstanţial cu Tatăl care L-a născut ; aşa cum e Dumnezeu din Dumnezeu, şi Lumină din Lumină, are aceeaşi natură cu Părintele. Atunci împăratul, mîniat, i-a ameninţat cu exilul. Dar aceia spuseră : Ai puterea să pedepseşti ; noi însă nu răs-turnăm cele statornicite de Părinţi. împăratul a poruncit

atunci să fie azvîrliţi din Biserică şi în locul lor să fie numiţi alţii. Eudoxie, care deţinea tiranic Biserica din Constantinopol, alungîndu-1 pe Eleusie din Cizic, l-a numit episcop pe Eunomie. Şi l-au respins pe Aetie în cele scrise, considerînd că sînt părtaşi ; şi i-au scris lui George cele petrecute. (Teodoret, II, 27).

Copia scrisorii întregului Sinod către George împotriva lui Aetie din cauza blasfemiei lui nelegiuite

Sfîntul Sinod întrunit la Constantinopol trimite sănătate episcopului George, cinstitului domn al oraşului Alexandria. Sinodul, criti-cînd pe Aetie pentru nelegiuirile lui şi scrierile lui pline de păcate, conform hotarîrilor Bisericii, s-a procedat de către episcopi aşa cum se cuvenea în privinţa lui. A fost depus din diaconat şi a fost declarat în afara Bisericii. Aceste măsuri au fost adoptate şi de noi, ca nu cumva scrisorile lui nelegiuite să fie citite de cineva, ci să fie aruncate, pentru că sînt cu totul fără nici un folos. La acestea noi adăugăm că el trebuie anatematizat, dacă îşi menţine aceeaşi opinie, împreună cu adepţii lui.

Ca urmare trebuia ca toţi episcopii întruniţi în Sinod să-1 depună din toate Bisericile din lume pe autorul păcatelor şi schismelor şi să fie de acord cu hotărîrea pronunţată pe drept împotriva lui. Dar, contrar aşteptărilor şi nădejdii noastre, Sera şi Ştefan, Heliodor şi Teofil nu au vrut să fie de acord cu hotărîrea noastră şi nici să subscrie redactarea ei ; deşi Sera condamna, evident, şi aroganţa necugetată a aceluiaşi Aetie. Căci spunea că el îşi asumă o situaţie foarte grea, cînd spusese : cele ce Dumnezeu a ascuns pînă acum apostolilor, i le-a revelat lui. După afirmaţii atît de nesocotite şi pline de trufie, dovedite de numitul Sera cu privire la Aetie, nu au putut fi înduplecaţi cu rugăminţi ca să fie de acord cu hotărîrea noastră.

Totuşi noi, cuprinşi de multă răbdare, am insistat îndelung pe lîngă ei, cînd indignîndu-ne, cînd rugîndu-i, cînd amenin ţîndu-i, cînd im-plorîndu-i din nou ca să fie de acord cu noi şi să stabilească în sinod acordul unanim. Insistam deci, doar de-ar auzi, doar de-ar înţelege şi de-ar ţine seamă. Cum însă, după insistenţele noastre îndelungate, nu s-au înduplecat să urmeze hotărîrea pronunţată de bărbatul numit mai sus, socotind că Biserica e mai demnă de cinstire decît prieteniile bărbaţilor acelora, am sfîrşit prin a le fixa un termen pentru excomunicare, acordîndu-le un răgaz de şase luni pentru a face penitenţă. Pentru ca, dacă în răstimpul acesta se vor căi şi vor subscrie formulării fraţilor lor, să fie admişi în Biserică şi să redobîndească iubirea şi încrederea în ei. Dacă însă nu vor face penitenţă şi vor pune prieteniile oamenilor mai presus de rînduiala Bisericii şi bunei noastre înţelegeri, atunci îi considerăm nedemni de episcopat.

După depunerea lor va fi necesar să fie aleşi alţi episcopi în locul lor pînă ce Biserica legală asumîndu-şi ordinea potrivită rînduielii bisericeşti să fie de acord cu ea ; era vorba desigur să fie aleşi dintre episcopii care slujesc cu toţii legătura iubirii, vorbind în mod desăvîrşit într-un singur cuget şi un singur înţeles. Ca să cunoşti deci cele hotărîte de sinod, am transmis aceste scrisori reverenţei tale, rugîndu-ne ca să

păzeşti acestea cu harul lui Hristos, şi să conduci în pace şi cu bună rînduiala Bisericile de sub coducerea ta. (Teodoret, I, 28).

CAPITOLUL XLIII

DESPRE EUNOMIE Şî lN CE FEL A FOST HIROTONIT IN CIZIC. ŞI CUM, IZGONIT DIN NOU DE ACOLO, A DEVENIT AUTORUL UNEI EREZII

Căci pe acest Aetie îl laudă Eunomie în cărţile sale şi îl numeşte omul lui Dumnezeu şi îl cinsteşte cu multe onoruri. Dar atunci a fost şi în interesul acelora care i se opuneau, iar el personal a primit de la aceştia hirotonia în episcop. Eudoxie deci şi Acachie, de acord cu ai lor în privinţa celor petrecute la Niceea în Tracia, au numit alţi episcopi în locul lui Vasile şi al lui Eleusie ; socot că e inutil să vorbesc acum despre aceştia. Voi vorbi doar despre cuvîntarea ţinută de Eunomie. Cînd Eleusie, fiind în viaţă şi Eunomie, primise Biserica din Cizic, şi >cum Eudoxie a văzut starea de sănătate a poporului şi a băgat de seamă că împăratul se înverşunează împotriva acelora care mărturiseau că Fiul Unul-Născut a fost creat, l-a silit să ascundă înţelesul acesta şi să nu-1 dezvăluie celor care îl acuzau făcînd cercetări, spunînd şi lui Eunomie că vom propovădui la momentul potrivit cele ce acum trecem sub tăcere şi îi vom învăţa pe cei neştiutori, iar pe cei ce ne vor contrazice îi vom îndupleca, ori îi vom constrînge sau îi vom pedepsi. Eunomie, convins de aceste făgăduieli, îşi continua impietatea în ascuns. Dar cei care sînt educaţi în predici dumnezeieşti, văzînd abilitatea celor spuse, cu greu o suportau : căci considerau că trebuie contrazise părerile personale şi nu cele ale înţelepciunii. Cei oare se adunau în jurul lui într-un fel de rătăcire eretică şi se înşelau că aşa este această doctrină s-au dus acasă la el, rugîndu-1 să le expună clar adevărul învăţăturii şi să nu se vadă de unii şi de alţii că ei sînt conduşi de tot felul de învăţături. Atunci el, primind propunerea, le-a dezvăluit sensul pe câre îl ascundea. Acelora care spuneau că e mare nelegiuire să nu aibă parte de adevăr toţi cei de sub conducerea lui, el, atras de aceste cuvinte şi de altele de acelaşi fel, le-a revelat blasfemia sa într-o întrunire în biserică. Iar ei, cu sufletele înflăcărate de zel, s-au îndreptat spre Constantinopol. Şi mai întîi au cercetat pe Eunomie despre cele ale lui Eudoxie ; şi cum acesta nu i-a primit, ei s-au dus la împărat şi i-au dezvăluit, cu strigăte, ticăloşia aceluia. Spuneau ei că mai degrabă spusele aceluia sînt lipsite de pietate decît ale lui Arie. împăratul, mîniat din cauza lor, i-a poruncit lui Eudoxie să fie adus Eunomie şi, dovedit de vinovăţie, să i se ia sacerdoţiul. Şi cum Eudoxie tot amîna, accep-tînd violenţa acuzatorilor, aceştia s-au dus din nou la împărat, plîngîn-du-se că Eudoxie nu a făcut nimic din ceea ce i se poruncise, ci doar dispreţuia oraşul care pierea sub blasfemiile lui Eunomie. Atunci Constanţiu l-a ameninţat pe Eudoxie cu expulzarea, dacă nu-1 aduce pe Eunomie ca să fie judecat şi, dovedit de acuzaţiile aduse, să fie pedepsit. Temîndu-se de aceasta, Eudoxie i-a scris lui Eunomie să fugă din Cizic şi să se gîndească la el, că nu a ascultat deloc de sfaturile lui. Iar Eunomie, temîndu-se, a plecat; dar neputînd suporta jignirea, îl acuza pe Eudoxie de trădare şi afirma că a fost insultat, şi el şi

Aetie. După care a înfiinţat o grupare ca pază personală. Căci aceia care urmăreau recunoaşterea învăţăturii lui s-au despărţit de Eudoxie, acu-zîndu-l de trădare, şi s-au alăturat ei înşişi lui Eunomie ; aceştia pînă acum erau ştiuţi că poartă numele aceluia. Aşa că Eunomie, devenind ereziarh, a sporit blasfemia lui Arie sporind nelegiuirea. Că s-a făcut sluga patimei şi aroganţei proprii, o arată chiar cele ce s-au petrecut. Căci atunci cînd Aetie a fost depus şi expulzat, nu a plecat împreună cu el : deşi îl numise învăţat şi om al lui Dumnezeu, a rămas totuşi legat de Eudoxie. însă atunci cînd se cerea pedeapsa pentru impietatea lui, nu era ratificată hotărîrea sinodului; de aceea a hirotonit episcopi şi preoţi fiind lipsit de vrednicia episcopală. (Teodoret, II, 26).

CAPITOLUL XLIV

DESPRE APOLINARIE — TATĂL ŞI FIUL — ŞI DESPRE EREZIA LOR

Tot în vremea aceea, în Laodicea Siriei erau doi bărbaţi numiţi cu acelaşi nume, tatăl şi fiul, numiţi Apolinarie şi unul şi altul. Tatăl îndeplinea funcţia de preot, iar fiul avea funcţia de lector. Amîndoi erau doctori în elocinţa greacă. Tatăl era filolog, iar fiul retor. Tatăl, fiind de neam din Alexandria, la început a fost profesor în Berit, după aceea în Laodiceea şi plecînd şi-a luat soţie de acolo şi l-a avut fiu pe Apolinarie. Şi amîndoi studiau atunci cu sofistul Epifanie ; fiindu-i prieteni, îl ajutau mult. De aceea episcopul Teodot Laodiceanul, temîndu-se ca desele convorbiri cu sofistul să nu-i atragă către păgînism, le-a interzis să se ducă la şcoala lui. Ei însă, păsîndu-le prea puţin de episcop, îl înconjurau pe Epifanie cu mai multă prietenie. Mai apoi, George, succesorul lui Teodot, neputînd să le mai interzică aceasta, i-a înlăturat pe amîndoi de la împărtăşanie. Atunci Apolinarie fiul, considerînd că este o jignire şi bizuindu-se pe emfaza elocinţei sofistice, a introdus şi el o noutate în erezie, care acum poartă numele pe care-l purta autorul. Unii spun că erau înfuriaţi împotriva lui George, nu atîta din pricina expusă mai sus, ci pentru că îl vedeau că răspîndea învăţături diferite : uneori afirma că Fiul este asemenea Tatălui, aşa cum s-a hotărît la Seleucia, alteori se îndrepta către hotărîrea arienilor. Şi socotind prilejul potrivit, s-au îndepărtat. Şi pentru că nu li se alătura nimeni, au introdus pacostea ereziei sub masca credinţei. Şi întîi spuneau că sufletul nu a fost luat de la Dumnezeu-Cuvîntul în actul întrupării. Apoi, parcă împinşi de căinţă, corectîndu-se singuri, adăugară : sufletul a fost luat, dar nu avea minte, iar Dumnezeu-Cuvîntul a fost luat în om în locul minţii. Numai în această privinţă se spunea că au greşit aceia care acum sînt numiţi cu numele acelora ; căci recunosc că Treimea este consubstanţială. (Socrate, II, 36).

CAPITOLUL XLV

REGELE PERŞILOR NU A PUTUT SĂ-I BIRUIE PE ROMANI, DATORITĂ CUVINTĂRILOR EPISCOPULUI IACOB

Cum în timpul acesta Sapores, regele perşilor, a instalat tabere împoriva romanilor, Constanţiu, venind la Antiohia cu o mare armată, i-a pus pe fugă pe duşmani (An. 357). Lucru pe care nu armata romanilor l-a făcut, ci Dumnezeu, Căruia I se închină romanii. Încerc să povestesc acum amintirea victoriei. Nisibie, pe care unii o numesc Antiohia

Migdoniei, este aşezată la hotarul dintre perşi şi romani. Aici era episcop şi conducător şi comandant Iacob, renumit prin lumina harului apostolic. Am socotit că nu mai trebuie să consemnez sau să enumăr în istoria aceasta minunile demne de laudă ale acestuia. Dar voi expune doar un fapt al lui în această povestire.

Armata perşilor asedia deci oraşul lui, supus romanilor, şi deşi pîn-dea de şaptezeci de zile fără întrerupere şi cucerise multe oraşe şi în jurul acestuia ridicase multe ziduri şi valuri, şi făcuse şi şanţuri pentru a cuceri oraşul, nu a reuşit să pună mîna pe el. După aceea, perşii urmînd de departe cursul năvalnic al rîului Migdoniu, care curge repede prin mijlocul oraşului, şi înălţînd ambele lui maluri pentru ca apele adunate în albie să crească şi să poată năvăli cu mai multă putere, cînd au văzut că apa se ridică pînă la malurile pe care le făcuseră, au îndreptat năvălirea rîului către zid, care, neputînd rezista presiunii puternice a apei, s-a înclinat şi a căzut. Astfel, apa pătrunzînd cu mare putere, a culcat la pămînt şi cealaltă parte din zid, pe unde fluviul ieşea din oraş.

Văzînd aceasta, Sapores a crezut că poate cuceri oraşul fără luptă. Şi a stat liniştit în ziua aceea, pentru ca albia rîului să se cureţe şi să poată merge prin ea. Dar a doua zi, cînd a crezut că poate intra cu toată armata în oraş prin locul lăsat de zidurile ruinate, a văzut că zidul fusese înălţat de amîndouă părţile. Căci omul acela prea sfînt i-a mobilizat prin cuvîntări pe ostaşi şi pe ceilalţi locuitori ai oraşului. Astfel făcînd, a refăcut şi zidul şi a făcut şi întărituri ca să-i îndepărteze pe cei care s-ar apropia. Şi nu a făcut asta venind la zid, ci rugîndu-se Domnului în templul sfinţit. Apoi pe Sapores l-a înspăimîntat nu numai refacerea zidului, dar l-a tulburat şi o vedenie. Căci a văzut stînd deasupra zidului pe cineva ca învăluit într-o mantie imperială şi strălucind în purpură şi diademă. Crezînd însă că este împăratul romanilor, a ameninţat cu moartea pe aceia care îl anunţaseră că împăratul nu este acolo de faţă. Cum aceia afirmau că au spus adevărul şi că Constanţiu s-a oprit la Antiohia, după înfăţişarea pe care o vedea, a recunoscut că spusele lor sînt adevărate, şi a spus că Dumnezeu luptase în locul romanilor. Cînd a văzut că e ceva grav, nefericitul a trimis o săgeată în aer. Şi deşi a văzut că nu poate arunca săgeţi în trup, nu s-a putut abţine de la nebunia Iui. Atunci Efrem, un om minunat şi scriitor distins în Siria, îl implora pe prea sfîntul Iacob să vină la zid şi văzîndu-i pe barbari să arunce săgeţile blestemului saupra lor. înduplecat, venerabilul om a urcat într-un turn şi cînd a văzut o armată de mii şi mii de oameni, nu a cerut petru ei alt blestem decît gîndaci şi ţînţari ca să poată recunoaşte puterea care vine de sus prin animale mici. Rugăciunea a fost urmată de nouri de ţînţari şi gîndaci. Şi au umplut trompele elefanţilor, căci sînt scobite, şi au umplut deodată urechile şi nările cailor şi ale altor turme. Iar aceştia, neputînd suporta atacul animalelor mici, i-au aruncat, scuturîndu-se, pe cei care şedeau pe spinarea lor şi pe cei care îi purtau, şi au tulburat linia de

bătaie care era în învălmăşeală. Cei care părăseau armata fugeau în mare grabă. In felul acesta, împăratul de trei ori nefericit, recunoscînd că i-a fost făcută o mică şi milostivă mustrare de Dumnezeu care se îngrijeşte de sufletele celor care i se închină cu evlavie, şi-a retras de acolo armata. Iar din acest asediu s-a ales cu o tulburare în loc de victorie. (Teodoret, II, 30).

CAPITOLUL XLVI

DESPRE SINODUL ÎNTRUNIT DIN NOU ÎN ANTIOHIA

în timpul acesta, Constanţiu zăbovea în Antiohia. Şi, liniştit în privinţa războiului cu părţii, îi convocă iarăşi pe episcopi, silindu-i să nu recunoască nici cuvîntul «de aceeaşi fiinţă» şi nici «de altă fiinţă». Atunci Eudoxie, uzurpînd după Leonţiu scaunul din Antiohia, a fost apoi gonit după multe sinoade deoarece deţinea pe nedrept şi episcopatul din Constantinopol, iar Biserica din Antiohia părea lipsită de păstor. întru-nindu-se atunci episcopii, şi cum erau mulţi şi adunaţi din toate părţile, îi spuneau împăratului că mai întîi trebuie să hotărască un păstor şi apoi să se sfătuiască cu acela despre învăţătura Bisericii. (Teodoret, II, 31).

CAPITOLUL XLVII

DESPRE MUTAREA SFÎNTULUI MELETIE LA EPISCOPIA DIN ANTIOHIA ŞI DESPRE EXPUNEREA LUI PRIVIND UNITATEA TREIMII

în vremea aceea, prea sfîntul Meletie conducînd un oraş în Armenia şi domolindu-i pe barbari, se părea că are parte de linişte. Arienii, socotind că acesta va fi de acord cu ei, i-au cerut lui Constanţiu să-1 orînduiască întîistătător al Bisericii din Antiohia. Odată cu ei au subscris la hotărîrea lui chiar şi ortodocşi, pentru curăţia vieţii lui şi puritatea dreptei învăţături; iar hotărîrea aceasta au recomandat-o ambele părţi episcopului Eusebie din Samosata.

Cînd a venit marele Meletie, i-au alergat în întîmpinare popor din amîndouă părţile, împreună cu ei şi iudei şi păgîni, doritori să-1 vadă pe acel foarte vestit Meltie. Atunci împăratul a poruncit şi lui şi altora, care ştiau să explice, să interpreteze poporului locul acela : *Domnul m-a zidit la începutul căilor Lui în lucrările Lui (Pilde, 8, 22);* şi a cerut ca secretarii să consemneze vorbele acelora. Cel dintîi şi-a vomat putoarea ciumei eretice George din Laodicea. După el, Acachie din Cesareea, încercînd să emită o doctrină de mijloc, s-a îndepărtat mult de blasfemia acelora ; totuşi nu a slujit întru totul integritatea învăţăturii apostolice. Al treilea s-a ridicat marele Meletie şi a arătat exactitatea rînduielii în discuţia despre cele sfinte. Căci uzînd de autoritatea adevărului, a evitat şi ceea ce era în plus, şi ceea ce era în minus. Şi cum toată mulţimea îi era favorabilă, rugîndu-1 să-i exemplifice pe scurt învăţătura, el a arătat trei degete, apoi, strîngînd două, a întins unul singur, spunînd

cu vocea lui minunată : Trei sînt cele pe care le înţelegem, dar discutăm ca despre unul singur (Teodoret, *ibidem).*

CAPITOLUL XLVIII

ÎN CARE, DUPĂ IZGONIREA LUI MELETIE, ARIANUL EUZOIE A FOST NUMIT EPISCOP AL ANTIOHIEI

în acest timp se spune că arhidiaconul bisericii lui, pe cînd acela vorbea, a întins mîna şi i-a astupat gura. Dar acela şi-a semnat sentinţa mai clar cu mîna decît cu vocea. Căci cu trei degete deschise, şi apoi închise, şi din nou cu unul singur întins, a arătat forma degetului mare : că trei una sînt. Apoi, în timp ce arhidiaconul lui a îndepărtat mîna de la gură, striga cu voce tare că trebuie respectat sinodul de la Niceea. (Sozomen, IV, 27).

Arienii şi-au asmuţit limba calomniei împotriva acestei doctrine, afirmînd că sfîntul Meletie este sabelian. Din această pricină l-au convins pe împărat să fie trimis în exil în propria provincie. Şi Euzoie, numit mai sus, a lăudat pe faţă dogma ariană; căci marele Alexandru îl suspendase din diaconat.

Aşa stînd lucrurile, poporul creştin dezbinat de eretici se aduna în biserica apostolică situată în locul numit Vetus. Treizeci de ani după ce a fost expulzat marele Eustatie, ortodocşii au suportat greutăţile făcute de arieni, susţinînd necesitatea schimbări lucrurilor. (Teodoret, II, 31). Aceia care la început au respectat învăţătura de la Niceea, le-au refuzat adepţilor lui Meletie împărtăşirea, zicînd că Meletie a fost hiro-nit prin hotărîrea ariană, iar adepţii lui au fost botezaţi de el; din care pricină Biserica de Antiohia s-a divizat în mai multe părţi. (Sozomen. IV, 27).

Cînd au văzut ortodocşii că lipsa de pietate a ereticilor creşte mai mult şi că apărătorii dogmei apostolice sînt înfrînţi făţiş, că sfîntul Meletie a fost izgonit şi a fost numit ereticul Euzoie, şi-au amintit de cuvintele spuse de Lot : *Mîntuieşte-ţi (zise), mîntuieşte-ţi sufletul (Fac. 19, 17).* Şi, lîngă acestea, cuvintele Evangheliei care zic : *Dacă ochiul drept al tău te **sminteşte, scoate-l şi aruncă-l de la tine*** (Matei, 5, 29). Acelaşi lucru este statornicit de Domnul şi cu privire la mînă şi la picior, fiindcă spune Domnul : ***Căci mai bine să piară unul din mădu**larele tale decît **tot trupul tău să fie trimis în gheenă (Matei 5, 30).*** (Teodoret, II, 31).

CAPITOLUL XLIX

DESPRE STATORNICIA LUI EUSEBIE FAŢĂ DE MELETIE

Apoi minunatul Eusebie, al cărui decret am amintit pînă acum că fusese preţuit, văzînd trădarea care se pregătea împotriva lui Meletie, s-a întors în oraşul său. Dar arienii, temîndu-se de dovada scrisă, l-au sîătuit pe Constanţiu să trimită pe cineva

ca să revoce decretul dat de Eusebie cu privire la Meletie. Atunci a fost trimis un mesager care să îndeplinească în grabă acest lucru. Cînd a venit acesta şi a anunţat hotărîrea împăratului, Eusebie, demn de toată admiraţia, a spus : < Nu voi restitui ceea ce mi s-a dat de comunitate, decît dacă-mi vor cere toţi aceia care mi l-au încredinţat». Cînd acela care fusese trimis a transmis aceasta, împăratul, indignat, l-a trimis din nou, ca să dea înapoi ceea ce primise, adăugind în scris că, dacă refuză să restituie, să i se taie mîna dreaptă — poruncind totuşi verbal celui trimis să nu facă ceea ce este în scrisoare. Cînd a citit Eusebie scrisoarea şi a văzut pedeapsa impusă de împărat, i-a oferit, împreună cu dreapta, şi mîna stîngă, cerînd să-i fie tăiate amîndouă. Căci decretul, spuse, dovadă limpede a ciumei arienilor, nu-1 voi da.

Văzînd această tărie a lui, Constanţiu l-a lăudat mult. Căci şi cei lipsiţi de pietate admirau acţiunea lăudabilă a celor care li se împotriveau, fiindcă erau copleşiţi de măreţia faptelor. (Teodoret, II, 32).

CAPITOLUL L

ÎN CE CHIP IULIAN, RENEGlND RELIGIA CREŞTINA, PREGĂTEA RĂZBOI ÎMPOTRIVA LUI CONSTANŢIU ŞI DESPRE MOARTEA LUI CONSTANŢIU

Acestea erau lucrurile care se petreceau în Bisericile din Orient, în timpul acesta Iulian Cezar, învingînd în război pe barbarii care sălâşluiau lîngă fluviul Rin (An. 361), pe unii i-a ucis, pe alţii i-a capturat. Împodobit cu o victorie strălucită, şi îndrăgit de soldaţi pentru modestia vieţii şi blîndeţea lui, a fost numit de ei August. Aşa stînd lucrurile, fără să gîndească de fel la Constanţiu, îi încînta cu onoruri pe judecătorii făcuţi de el şi, spre invidia aceluia, Iulian trimitea scrisori prin care arăta că el, din cauza războiului purtat împotriva lui Magnentie, i-a împins pe barbari în Italia. Schimbîndu-şi de îndată religia, fiindcă înainte era socotit creştin, s-a numit el însuşi pontif [116] ; şi venind la templele paginilor, aducea jertfe şi îi sfătuia şi pe supuşii săi să facă acelaşi lucru.

Cum Constanţiu zăbovea în Antiohia din cauza războiului cu perşii, nădăjduind să poată pune mîna pe Iliria fără război, porni la drum către ei; zicea că vrea să-i dea satisfacţie lui Constanţiu şi că nu atîta după voia lui, cît după voinţa ostaşilor, a luat bunurile sfinte ale imperiului. Se spune că ajungînd la graniţele acestora, după culesul viilor, cînd s-a stîrnit furtună, strugurii au apărut din nou. Mai mult, o ploaie căzînd de sus, a format semnul crucii pe haina lui şi a celorlalţi. Văzînd acestea, i se părea şi lui şi altora că, strugurii apărînd peste timpul potrivit, se arată un semn bun al lucrurilor ; ploaia însă căzînd, i-a făcut scoarţă haina peste care căzuse. Alţii spuneau însă că semnul strugurilor în afara timpului potrivit semnifică pierderea împăratului. Aşa ca şi strugurii, şi în scurtă vreme imperiul va fi al lui. Despre cruce

116. împăraţii romani păgîni purtau între alte titluri şi pe acela de «Pontifex Maximus». Prin reluarea acestui titlu, împăratul apostat arăta limpede intenţia lui de a restabili religia păgînă.

spuneau că acest semn prevesteşte că este învăţătura cerească a creştinilor şi că toţi trebuie să-şi facă semnul crucii ; căci timpul care a urmat a dovedit întemeiate amîndouă spusele. Iar Constanţiu, auzind

că Iulian vine împotriva lui, abandonînd pregătirea războiului cu părţii[117], venea spre Constantinopol. (Sozomen, V, 1).

Şi la Mopsucrene — între Cilicia şi Capadocia — suferind un atac de apoplexie din prea multă frămîntare, a murit, în vremea consulilor Taurus şi Florentius, în ziua a treia a lunii noiembrie, în vîrstă de patruzeci şi cinci de ani (An. 361), dintre care treisprezece a domnit împreună cu tatăl său, iar douăzeci şi cinci, după acesta. (Socrate, II, 37).

După moartea lui, Iulian a luat şi Tracia. Şi nu după mult, venind la Constantinopol, a fost aclamat împărat. (Sozomen, V, 1).

117. Popor nomad de origine iraniană, oare în secolul III î.H. a întemeiat între Eufrat şi Indus un stat part. Din secolul III d.H., acest stat a fost încorporat în imperiul persan.

CARTEA A VI-A

CAPITOLUL I

DESPRE NEAMUL ŞI STUDIILE LUI IULIAN ŞI CUM A AJUNS LA IMPERIU

Acum trebuie spus cîte ceva despre Iulian, despre neamul şi studiile lui şi în ce fel a devenit el împărat.

Constantin, care a numit Bizanţul Constantinopol, după numele său, a avut doi fraţi din acelaşi tată, nu şi din aceeaşi mamă : unui numit Dalmaţiu, altul, Constanţiu. Şi Dalmaţiu a avut un fiu cu acelaşi nume ca el ; Constanţiu însă a avut doi fii, pe Gallus şi pe Iulian. După moartea lui Constantin, întemeietorul oraşului Constantinopol, cînd soldaţii l-au ucis pe Dalmaţiu cel tînăr, atunci şi aceştia, la moartea tatălui, s-au aflat aproape în primejdie de moarte ca şi Dalmaţiu, dacă o boală considerată fără leac nu l-ar fi cruţat pe Gallus ; Iulian era la vîrstă copilăriei, avînd opt ani.

Cînd tulburarea împăratului s-a potolit, Gallus era în împrejurimile Efesului, la profesorii săi, unde avea chiar proprietăţi de la părinţi. Iar Iulian crescînd, se instruia în sălile de curs din Constantinopol în bazilica în care erau profesorii, mergînd în haine particulare ; avea pedagog pe un eunuc numit Mardonie, iar învăţător pe Nicocle din Laconia. Retorica o învăţa la Eubol, un sofist creştin. Lucrul acesta se petrecea din grija lui Constanţiu, ca să nu se abată către credinţele lui superstiţioase, studiind cu un sofist păgîn. Căci la început Iulian era creştin. Cum făcea progrese la învăţătură, s-a răspîndit în popor zvonul că ar putea conduce şi statul roman. Cînd zvonul acesta s-a răspîndit pînă departe, împăratul Constanţiu a fost cuprins de îngrijorare. Aşa că l-a scos din oraşul imperial şi l-a trimis în Nicomidia, recomandîndu-i să nu se ducă la Libaniu, sofistul sirian. Căci Libaniu, izgonit atunci de pedagogii din Constantinopol, se oprise în Nicomidia. Deci era interzis ca Iulian să studieze la Libaniu pentru că era păgîn, dar totuşi erau folosite lecturile cărţilor lui. Cînd a făcut progrese în retorică, a venit în Nicomidia filozoful Maxim, nu acela din Bizanţ, tatăl lui Euclid, ci acela din Efes ; mai tîrziu, împăratul Valentinian a poruncit ca să fie ucis acesta, deoarece practica magia. Atunci însă nu a venit la Ni

comidia decît pentru că a fost atras de faima lui Iulian. Astfel, Iulian, după ce a apreciat cuvintele filosofice, a început să imite şi religia profesorului. Acesta i-a insuflat şi dorinţa de a domni. Cum acestea nu au scăpat urechilor împăratului, oscilînd între nădejde şi teamă, voind să adoarmă bănuiala (fiindcă la început a fost un creştin integru, iar după aceea a devenit un trădător), s-a tuns şi simula o viaţă de monah ; în ascuns studia filosofia, pe faţă însă citea cărţile sfinte ale creştinilor. Apoi a fost numit lector în biserica Nicomidiei şi în acest chip a îndepărtat mînia împăratului. Făcea acestea într-adevăr de teamă ca nu cumva să-i scadă speranţa pe care şi-o făurise în minte. Şi spunea multora dintre prietenii lui că vor fi mai fericite vremurile în care el va pune stăpînire pe domnie.

Dar în acest timp lucrurile se petreceau împotriva lui, căci fratele său Gallus, numit Cezar, a venit la Nicomidia ca să-1 vadă, pe cînd se îndrepta spre Orient. In scurtă vreme, Gallus fiind ucis, pe neaşteptate, Iulian a devenit suspect împăratului care a poruncit ca şi acesta să fie supravegheat. Dar cînd a căzut în timp ce fugea, rătăcind în diverse locuri, a fost salvat. Şi tîrziu, abia, găsindu-1 ascuns Eusebia, soţia împăratului, l-a implorat pe împărat să nu i se facă nici un rău, ci mai degrabă să fie trimis să studieze filosofia la Atena. (Socrate, III, 1).

Iulian a început aşadar să dorească sceptrul imperial. De aceea, parcurgea toată Helada, îi întreba pe profeţi să-i răspundă şi îi consulta, dacă va ajunge să fie împărat ; şi a găsit un bărbat care i-a mărturisit că îi va spune ce doreşte. Conducîndu-1 într-un loc al idolilor şi introducîndu-1 în sanctuar a invocat pe demonii ispititori. La apariţia solemnă a acestora, Iulian a fost cuprins de groază şi şi-a făcut semnul crucii în frunte. Atunci demonii privind semnul Domnului şi al victoriei amintite, au dispărut imediat. Văzînd acestea, magul a început să-1 învinovăţească pe Iulian. Dar el şi-a arătat spaima şi a spus că e uimit de puterea crucii, pentru că demonii, văzînd acest semn, au dispărut. Apoi magul zise : Să nu crezi că s-au temut, după cum spui, omule bun, ci mai degrabă s-au retras detesînd acest semn. Şi interpretînd astfel, l-a umplut de ură pentru semnul creştinesc pe bietul Iulian. (Teodoret, III, 3).

După acestea deci împăratul l-a chemat pe Iulian şi l-a făcut Cezar (An. 360) ; şi dîndu-i de soţie pe sora sa Constanţia, l-a trimis împotriva barbarilor în Galia. Căci aceşti barbari, de la care împăratul Constanţiu ceruse despăgubire împotriva lui Magnentie, căci ei nu să-vîrşiseră nimic împotriva tiranului, jefuiau oraşele romanilor. Cum Iulian era cam tînăr, a poruncit să nu se încumete să întreprindă nimic decît cele hotărîte de sfatul comandanţilor. Şi, deoarece aceştia, primind puterea, au dat dovadă de neglijenţă şi de aceea barbarii i-au biruit, Iulian a hotărît ca aceşti comandanţi să nu aibă parte de plăceri. Luîndu-i însă pe ostaşi şi angajîndu-se să le lase prăzile de război ale duşmanilor ucişi, a început să-i învingă pe barbari şi şi-a atras dragostea ostaşilor. Se spune că, după ce a intrat într-un oraş, atîrnînd de coloane cununa de lauri cu care de obicei se împodobesc oraşele, s-a rupt funia şi coroana a căzut pe capul lui şi l-a încununat tocmai bine pe el. Văzînd acestea, au strigat cu toţii că acesta este semnul că va fi împărat. Unii spun că Constanţiu l-a trimis împotriva barbarilor pentru ca acolo să piară. Eu nu ştiu care dintre versiuni

este cea adevărată. Căci acela care i-a dat soţie pe sora sa, dacă ar fi avut aceste intenţii, mai degrabă nu ar fi stîrnit uneltiri împotriva sa.

Cînd Iulian s-a plîns împăratului de neglijenţa comandanţilor, a fost trimis un alt comandant al armatei, indicat pentru zelul lui, prin ajutorul căruia a dat piept cu încredere cu barbarii. Şi cînd aceia au arătat prin legaţii lor scrisorile împăratului care îi invita în provincii, el i-a pus în lanţuri pe legaţii lor. Cînd i-a întîlnit, i-a învins şi l-a trimis lui Constanţiu pe regele făcut prizonier. Favorizat de această reuşită, soldaţii l-au aclamat ca August. Şi pentru că lipsea coroana imperială, unul dintre cei care purta drapelele, luînd lanţul pe care îl avea la gît, l-a aşezat în jurul capului lui Iulian. In felul acesta deci Iulian a fost făcut împărat. Ce a făcut după aceea filosoful acela, să judece cei care vor citi cele ce urmează.

Căci la început, înainte de a fi trimisă solia la Constanţiu şi de a-şi atrage simpatia binefăcătorului său, proceda aşa cum găsea de cuviinţă : fie mutînd pe judecătorii din provincii, fie făcînd abstracţie de Constanţiu şi recitind public scrisorile întocmite de acei barbari. De aceea, cei mai mulţi îl urmau, îndepărtîndu-se de Constanţiu. Atunci şi-a lepădat şi chipul creştinătăţii pe care-l avea. Şi în timp ce străbătea diverse oraşe, deschizînd templele, aducea ofrande idolilor şi el singur s-a numit pontif al paginilor.

In vreme ce făcea acestea, pregătea un război civil împotriva lui Constanţiu, căutînd prilej atît cît îi stătea în putere să realizeze acest scop. Studiile lui filosofice nu ar fi putut îndeplini acest lucru dacă Dumnezeu, judecătorul tuturor intenţiilor, nu ar fi pus capăt unuia fără vreo dezbatere cu celălalt. Căci cînd Iulian a venit în Tracia, i s-a anunţat că Constanţiu a murit. Şi aşa a scăpat imperiul roman de un război civil.

Venind Iulian la Constantinopol, a început să se gîndească cum să potolească poporul şi să-şi cîştige cu demnitate simpatia lui. Ceea ce a şi făcut cu abilitate. Căci el ştia bine că Constanţiu este urît de toate popoarele care adoptaseră cuvîntul de consubstanţialitate ; drept care se vedeau izgoniţi din biserici şi episcopii erau trimişi în exil şi pedepsiţi cu confiscarea bunurilor. Mai ştia şi că păgînii au fost mîhniţi de interzicerea jertfelor şi doreau să vină timpul cînd să li se deschidă templele şi să aibă îngăduinţa să aducă jertfe idolilor. Şi astfel, din-du-şi seama că ambele părţi au avut de suferit din cauza celui care a murit şi toţi, în general, se plîngeau de cruzimea eunucilor şi mai ales de jafurile lui Eusebie, faţă de toţi se purta prefăcîndu-se cu multă artă. Pentru unii simula, pentru alţii însă era generos din slavă deşartă ; dar tuturor, în general, se arăta după cum le era religia. în primul rînd distanţîndu-se de cruzimea lui Constanţiu faţă de supuşi şi condamnînd-o în faţa întregului popor, a ordonat ca episcopii trimişi în exil să fie rechemaţi, să li se redea bunurile confiscate. A dat poruncă să fie deschise de îndată şi templele paginilor, cu toate cele necesare. A decretat ca toţi cei care au fost oprimaţi de eunuci să primească înapoi cele luate cu sila de aceştia. Iar pe Eusebie, care conducea cabinetul împăratului, l-a condamnat la moarte, nu numai pentru că oprimase pe mulţi, dar şi pentru că auzise că fratele său, Gallus, a fost omorît în urma acuzaţiei acestuia. A înmormîntat trupul lui Constanţiu cu onoare regească. I-a izgonit din palat pe eunuci, pe bărbieri şi pe bucătari. Pe

eunuci — fiindcă soţia lui a murit şi după aceea nu şi-a luat alta. Pe bucătari — ca să folosească mîncări simple. Iar pe bărbieri, pentru că, spunea, unul e suficient pentru mulţi. Restituind multora dintre scriitori situaţia de mai înainte, a ordonat să se dea celor care au mai rămas dintre ei material pentru scris. A pus capăt şi curselor publice de cai şi catîri şi a ordonat să fie folosiţi aceştia pentru utilităţi publice.

Puţini lăudau aceste lucrări ale lui, cei mai mulţi le dezaprobau ; fiindcă fastul de la palat era îndepărtat, se părea că imperiul e de dispreţuit. El însă, fără să doarmă nopţile, scria cărţi şi coborînd în senat le citea în public. El singur, de la Iuliu Cezar, a recitat în senat cuvîn-tările împărăteşti. Avea respect pentru cei care îşi cultivau cunoştinţele, mai ales pe cele filosofice. De aceea faima aduna de pretutindeni asemenea bărbaţi, proveniţi din preajma palatului, care, înveşmîntaţi în mantie, erau cunoscuţi mai mult prin îmbrăcăminte decît prin învăţătură. Şi erau severi faţă de toţi creştinii, bărbaţi fermecători şi care erau binevoitori religiei împăratului.

Dar avînd Iulian marele defect al slavei deşarte, i-a ponegrit pe toţi împăraţii dinainte de el în cuvîntarea pe care a scris-o despre împăraţi. Mînat de această aroganţă, a scris şi cărţi împotriva creştinilor. Cînd i-a gonit pe bucătari şi bărbieri, a procedat ca un filosof, nu ca împărat; dar cînd a bîrfit şi a ponegrit, nu a făcut-o nici ca filosof, nici ca împărat. (Socrate, III, 1).

CAPITOLUL II

CUM A REVENIT IULIAN LA CREDINŢA PAGINILOR ŞI DESPRE JERTFELE ADUSE IDOLILOR

Se spune că Iulian chiar de la început a renegat credinţa creştină atît de făţiş şi fără ruşine, încît prin unele sacrificii şi invocaţii, pe care păgînii le numesc expiaţii ca şi prin vărsările de sînge, urmărea să se purifice, ca prin botezul nostru, şi să renunţe la mărturisirile bisericeşti. Căci în vremea aceea, în secret cît şi în public păgînii aduceau sacrificii în temple, fără teamă. Se spune chiar că în timp ce aducea o jertfă, i s-a arătat în măruntaiele unei oi sacrificate semnul crucii, înconjurat de o coroană. La vederea acestuia, unii dintre slujitori au fost îngroziţi, considerînd în felul acesta puterea şi veşnicia credinţei creştine, pentru că coroana oare înconjura crucea este semnul victoriei şi fiindcă circumferinţa cercului nu se sfîrşea acolo unde începuse, ci se amplifica prin nişte reverberaţii. Pentru că ceilalţi se minunau, împăratul i-a îmbărbătat cu cunoştinţele lui, spunînd că semnele au arătat lucruri prospere şi folositoare pentru el, şi că semnul credinţei creştine să fie înfrînat mai puternic; şi nici nu-i este îngăduit lui să-1 lărgească pe cît ar vrea, de vreme ce cercul este limitat printr-o margine. (Sozomen, V, 2).

CAPITOLUL III

CHIAR ŞI ÎNAINTE DE A FI ÎMPÂRAT, A FOST PĂGÎN, ÎN ASCUNS

Iulian, de frica lui Constanţiu, care îi ucidea pe cei din familie, de teama despotului, s-a alăturat corului de lectori şi citea în biserică, ascultat de popor, cărţile dumnezeieşti. Căci a clădit şi Biserica Martirilor, pe care providenţa divină nu a sprijinit-o. (Teodoret, III, 2).

Cum pînă acum copiii Gallus şi Iulian sălăşluiseră în Capadocia, se spune că atunci au avut grijă să ridice o biserică măreaţă pentru înmormîntarea martirului Memma şi şi-au împărţit lucrarea între ei. Deoarece amîndoi se luptau să se întreacă unul pe altul în clădire, se spune că a avut loc o minune ; şi dacă nu ar fi supravieţuit pînă acum unii care să povestească cele ce au auzit de la aceia care au fost de faţă, poate ar părea de necrezut. Partea lui Gallus se înălţa şi creştea în totul ; dar lucrările lui Iulian, unele erau săpate, altele erau aruncate afară chiar de pămînt şi se umpleau de moloz. De cîteva ori nu au putut lega temeliile instalate în pămînt, ca şi cum o forţă violentă din-tr-un loc inferior le-ar alunga, aruncîndu-le înapoi. Aceasta părea tuturor a fi o minune. Căci după aceasta socoteau că Iulian nu este un om sincer în religia creştină. (Sozomen, V, 2).

CAPITOLUL TV

CIT A FOST DE ÎNVERŞUNAT IULIAN ÎMPOTRIVA CREŞTINILOR

Cît a deţinut singur imperiul şi a deschis templele şi a reparat altele, a dat dovadă de toată devoţiunea, chiar şi slujitorilor templelor, care erau numeroşi. Căci deseori a indicat cetăţenilor în general să adere la ritualul păgîn şi să aibă parte de donaţia lui, arătînd deschis că el este duşmanul creştinilor ; aşa că nici nu vrea ca aceia să vină la el şi nici să primească soliile lor. în sfîrşit, cînd perşii au pornit războiul, nisibenii trimiţînd o delegaţie, ca şi tuturor creştinilor, le-a interzis şi celor care deschideau templele şi celor care voiau să vină la cele sfinte ale lor, spunînd că nu le va da ajutor şi nici nu va primi delegaţia lor, ca fiind a unui oraş pîngărit şi nici nu se va duce la ei, dacă nu va afla că au trecut la păgînism.

Acest lucru l-a transmis şi în Palestina, plîngîndu-se de cei din Constanţia. Locul acesta, fiind fostul Gaza, numit şi Maioma, era plin de creştini. Şi a binemeritat de la Constantin demnitatea de cetate şi a fost numită Constanţia, după numele fiului său. Pe nedrept a socotit Constantin că oraşul părea să fie supus paginilor din Gaza. Căci în timpul domniei lui Iulian, cei din Gaza au făcut proces celor din Constanţia. Judecătorul, avînd reşedinţa acolo, le-a subordonat tot lor Constanţia, care era situată la o distanţă de aproape douăzeci de stadii. Şi de aici, desfiinţînd numele de mai înainte, a fost numit cu cuvîntul de Gaza Maritima. Căci aveau aceiaşi judecători şi comandanţi. Doar drepturile Bisericii păreau că vădesc două oraşe, căci fiecare din ele are episcopul său şi clerul său. Şi privegherile martirilor şi adunările la ei se fac separat şi episcopatul şi Biserica fiecăreia au hotarele lor. 15 — Casiodor într-o vreme, la moartea episcopului Majumen, unul dintre întîi-stătă-torii Bisericii din Gaza s-a

străduit să aducă în subordinea sa clerul din amîndouă părţile, zicînd că nu este îngăduit ca în fruntea unui singur oraş să fie doi episcopi. Cei din Maioma s-au opus iar sinodul provinciei a hotărît să-şi hirotonească singuri episcopul, crezînd că desigur aceia sub Constantin au meritat să aibă privilegiile unei cetăţi pentru evlavia credinţei şi le-au pierdut ; dar după hotărîrea unui împărat păgîn, să nu fie lipsiţi de cinstirea acordată mai de mult în privinţa preoţilor şi a rînduielii Bisericilor. (Sozomen, V, 3).

Tot în vremea aceea a interzis ca oraşul mare şi înfloritor, Cezareea din Capadocia, să se numească aşa şi a abrogat denumirea lui veche pe care a binemeritat-o din partea lui Claudiu Cezar ; pentru că înainte se numea Mazaca. Căci îl ura de mult, fiindcă toată populaţia lui era creştină şi dărîmaseră templul lui Jupiter şi al lui Apolo. Şi deoarece, în timpul domniei lui, sanctuarul Fortunei, singurul care se păstrase, a fost distrus de creştini, s-a manifestat cu multa cruzime împotriva oraşului ; şi învinovăţea populaţiile păgîne locuind acolo pentru că nu se răzbunaseră singure şi nu au sprijinit într-un mod oarecare Fortuna. Cerînd, prin biciuiri, toate proprietăţile şi banii bisericilor cezareene, a poruncit să fie aduse în mijlocul oraşului. Şi din ele a trecut în tezaurul public trei sute de livre de aur. A poruncit ca preoţii să fie strînşi toţi şi alături de soldaţi să fie duşi să slujească în provincie, lucru grav şi jignitor. Iar pentru populaţia creştină, împreună cu soţiile şi copiii, a poruncit să fie înscrisă şi să plătească biruri ca populaţia rurală, şi a jurat cu ameninţare că, dacă nu-şi reclădesc degrabă templele, oraşul va avea de suferit şi galileenii nu vor mai avea capitala lor. Căci aşa obişnuia să-i numească pe creştini. Aşa s-ar fi întîmplat, dacă sfîrşitul lui nu ar fi venit degrabă. (Sozomen, V, 4).

CAPITOLUL V

LA ÎNCEPUTUL DOMNIEI SALE I-A MAI CRUŢAT PE CREŞTINI

Cruţîndu-i pe creştini la început, a părut mai blînd, ştiind că cei care i-au persecutat mai înainte n-au ajutat cu nimic propagarea păgî-nismului, oricît i-au pedepsit pe creştini, care mai cu seamă din cauza aceasta s-au înmulţit şi au fost glorificaţi murind pentru adevărata credinţă. Nutrind deci invidie pentru cinstirea lor, s-a ferit să-i supună la cazne, socotind că e necesar să convingă poporul mai degrabă prin cuvîntări şi îndemn să cultive păgînismul, gîndind că prin aceasta îşi arată clemenţa. (Sozomen, V, 4).

CAPITOLUL VI

ÎN CE FEL MARES, EPISCOPUL DIN CALCEDONIA, L-A ÎNVINUIT PE FAŢĂ PE IULIAN

Se spune că, pe cînd aducea jertfe zeiţei Fortuna la Constantinopol, a venit la el Mares, episcopul Calcedoniei, şi l-a numit în public necredincios şi â8eo<;, adică fără Dumnezeu, şi apostat. El însă i-a reproşat doar orbirea (căci era bătrîn şi pentru slăbiciunea ochilor se folosea de mîna altuia). Pe lîngă acestea, voind chiar să ponegrească pe Dumnezeu, a spus ca de obicei : nici Dumnezeul tău din Galileea nu te

poate vindeca. Dar Mares i-a răspuns zicînd : Eu mulţumesc Dumnezeului meu pentru orbirea mea, pentru că aşa s-a făcut ca să nu te pot vedea lipsit de credinţă. Iar împăratul a plecat fără să spună nimic. Considera că mai curînd în felul acesta se întăreşte păgînismul, dacă el se arată populaţiei creştine plin de răbdare şi blîndeţe. (Sozomen, V, 4).

CAPITOLUL VII

DESPRE RECHEMAREA CELOR CARE FUSESERĂ EXPULZAŢI DE CONSTANŢIU. DESPRE PRIGOANA ÎMPOTRIVA CLERULUI ŞI A POPULAŢIEI CREŞTINE

Procedînd astfel, i-a rechemat pe aceia care fuseseră alungaţi de Constanţiu pentru religia lor şi le-a redat bunurile confiscate, ordonînd poporului să nu jignească pe nici un creştin şi să nu-1 blameze dacă nu vrea să aducă jertfe ; mai degrabă veneau de bună voie la altare să se izbăvească de demoni şi îi pregătea să fie purificaţi. Clericilor însă le-a retras toate privilegiile şi onorurile obişnuite şi a desfiinţat legile statornicite pentru ei, dîndu-i pe seama senatului. Chiar şi fecioarelor şi văduvelor care din cauza sărăciei erau hrănite odată cu clericii, a poruncit să li se impute cele ce socoteau că au primit pînă atunci din bunul public. Căci împăratul Constantin, statornicind problemele bisericilor, a prevăzut pentru fiecare oraş ca clerul să capete toate binefacerile necesare, şi a întărit prin lege acest lucru, care este respectat şi acum, după moartea lui Iulian. Spun unii că acest bir a fost plin de cruzime. Căci după bani, luau şi podoabele sfinte ; distrugeau bisericile înălţate sub Constantin şi Constanţiu ; banii daţi odată pentru construcţii erau ceruţi din nou. în asemenea împrejurări preoţii şi clerici şi populaţia creştină erau tare necăjiţi. Sozomen, V, 5).

CAPITOLUL, vin

RĂZVRĂTIREA PORNITĂ ÎMPOTRIVA PAGÎNILOR LA ALEXANDRIA

între timp în marele oraş al Alexandriei s-a petrecut din această cauză, o răzvrătire. în oraş era un loc lăsat în părăsire şi neglijat de multă vreme şi plin de murdării ; aici, păgînii care aduceau odinioară jertfe zeităţii Mitra, sacrificau oameni ; locul acesta Constanţiu l-a acordat Bisericii din Alexandria, ca fiind liber. George, voind să facă aici un loc de rugăciune, îl curăţa. în timp ce se făcea aceasta, s-a găsit un sanctuar construit la mare adîncime în care erau celebrate misterele paginilor. Erau acolo multe cranii de oameni, şi mari dar şi copii, care trebuie să fi murit acolo, pentru ca din viscerele lor să fie îndeplinite ritualurile magice. Găsind deci creştinii acestea în sanctuarul lui Mitra, s-au străduit să dezvăluie tuturor aceste nelegiuiri, spre ruşinea paginilor şi au arătat capetele de oameni pe care le-au găsit. Păgînii din Alexandria văzîndu-le, n-au putut suporta această ocară şi, cuprinşi de mînie, au dat năvală asupra creştinilor, cu tot ceea ce găseau la îndemînă şi le putea folosi drept arme şi au omorît mulţi, pe unii cu sabia, pe alţii cu ciomege sau pietre, pe alţii

sugrumîndu-i cu funii, pe unii chiar răstignindu-i, ca să înjosească sfîntă cruce, pe cei mai mulţi rănindu-i. Şi aşa a fost că nici pe cei mai apropiaţi nu i-au cruţat, ci filosof a lovit pe filosof, fratele pe frate, tatăl pe fii şi părinţi şi fiecare, la rîndul său, a fost atacat de moarte. De aceea creştinii au cerut ca locul acela să fie curăţit. (Socrate, III, 2).

CAPITOLUL IX

CUM S-A STINS GEORGE DIN ALEXANDRIA

în vremea aceasta, după ce judecătorii au anunţat că Constanţiu a murit şi că domneşte Iulian, populaţia păginâ din Alexandria s-a răzvrătit şi, năvălind asupra lui George, l-a legat în lanţuri. După puţin timp au venit în carceră şi l-au ucis şi aşezînd cadavrul lui pe o cămilă l-au purtat de dimineaţă prin tot oraşul pînă seara, iar seara tîrziu l-au ars. Mulţi spun, dintre arieni, că asta au făcut-o cei care îl iubeau pe Atanasie ; eu însă cred fără îndoială că acest lucru l-au făcut păgînii, pentru că aveau şi neînţelegeri cu el din cauza idolilor şi a batjocoririi templelor şi a interzicerii solemnităţilor. Că şi Iulian s-a cornportat tot aşa, stau mărturie scrisorile trimise celor din Alexandria, în care îi învinovăţeşte şi extinde pedeapsa, ca pentru cinstirea lui Sera-pis,[118] pe care îl numeşte păzitorul oraşului şi al lui Alexandru"[9], întemeietorul lui, dar şi al unchiului lui Iulian, devotat păgînătăţii şi duşman al creştinilor. (Sozomen, V, 7).

CAPITOLUL X

CUM A ÎNCHIS IULIAN (UNCHIUL LUI IULIAN APOSTATUL) BISERICILE ŞI A JEFUIT PODOABELE BISERICII

Se spune că a arătat mult zel ca să depună în tezaurul imperial multe şi valoroase vase din Biserica Antiohiei şi că a închis bisericile şi i-a alungat pe toţi clericii şi a rămas atunci preot doar Teodorit. Prin-zîndu-1 pe acesta că păzea vasele, l-a lovit cu cruzime şi a poruncit să fie ucis cu o sabie nouă. Pentru că acesta a răspuns cu curaj în timpul tuturor caznelor şi pentru mărturisirea (apărarea) credinţei, l-a înfrînt. Şi după ce a adunat toate vasele închinate lui Dumnezeu şi toate odăj-diile, aruncîndu-le la pămînt şi aducînd insulte şi ocări lui Hristos cum i-a venit la gură, s-a mai şi aşezat peste ele, atingînd culmea ocărilor. Se spune că nu mult după aceasta i-au fost lovite locurile ascunse ale trupului şi cele din jurul coapselor şi au ajuns aproape să-i putrezească, şi s-au făcut viermi ; cu toate îngrijirile medicilor, boala nu a putut fi vindecată. Căci s-au preparat tot felul de leacuri din măruntaie de păsări, ca să-i ungă cu consistenţa lor membrele bolnave şi putrede. Dar pînă ce a

11B. Zeu egiptean al cărui cult a fost instituit de Ptolemeu Lagos (323—283 Î.H.). Avea atribute ale altui zeu egiptean Osiris şi ale zeilor greci Zeus, Hades *i Asclepios.

119. Alexandru cel Mare a întemeiat oraşul Alexandria în 332—331 î.H. împăratul Iulian Apostatul îl socotea, din această pricină, drept zeu ocrotitor al acestui oraş egiptean.

murit nu a fost scutit de această suferinţă. Faptul acesta a fost explicat prin mînia dumnezeiască, întrucît chiar şi custozii tezaurelor imperiale şi mulţi alţii au murit de moarte năpraznică şi cumplită, ca şi cum ar fi fost blestemaţi de mînia divină. (Sozomen, V, 7).

CAPITOLUL XI

DESPRE MARTIRII EUSEBIE, NECTARIE ŞI ZENON

După ce am spus acestea, e timpul să amintesc de fraţii creştini Eusebie, Nectarie şi Zenon, împotriva cărora populaţia din Gaza ară-tîndu-şi ura i-a prins ascunşi acasă, i-a predat în lanţuri, i-a biciuit, apoi mergînd cu toţii în teatru, au început să strige împotriva lor, ca şi cum le-ar fi distrus templele şi ar fi făptuit multe în trecut spre injuria paginilor. Şi aţîţîndu-se unii pe alţii, cum e obiceiul în popor, alergînd la carceră i-au scos de acolo şi i-au ucis cu multă cruzime, tîrîndu-i cînd cu capul la pămînt, cînd ridicaţi, şi rănindu-i cu beţe, pietre şi ciomege.

Am auzit că au ieşit şi femeile şi .le-au rănit trupurile ou suveicile războaielor de ţesut ; iar bucătarii publici au aruncat peste ei apă, alţii, oale încinse, alţii le-au găurit membrele cu sule: După ce it-au sfîrtecat şi le-au spart capetele — creierii lor zăceau la pămînt —, i-au scos în afara oraşului unde de obicei erau aruncate vitele moarte. Acolo le-au ars trupurile, iar oasele care au rămas le-au amestecat cu cadavrele cămilelor şi asinilor, ca să nu poată fi descoperite cu uşurinţă.

Lucrul acesta nu a rămas necunoscut multă vreme, căci o femeie creştină, care nu era din Gaza, la o poruncă divină, adunîndu-le noaptea şi punîndu-le într-o urnă le-a dat unui văr de al lui Zenon ca să le păstreze. Dumnezeu i-a arătat femeii acest bărbat, pe care ea nu-l cunoştea, căci stătea ascuns în timpul persecuţiei care avusese loc de curînd. In felul acesta el a primit rămăşiţele pămînteşti de la femeie şi le-a păstrat în casa lui. Cînd acesta a primit episcopatul aceleiaşi Biserici, pe cînd era conducător Teodosie, după ce a fost înălţată bazilica în faţa oraşului, şi a fost stabilit altarul, a aşezat oasele martirilor lîngă mărturisitorul Nestor. Acesta, în timpul vieţii, a locuit cu aceste rude ale sale ; a fost prins de popor odată cu martirii şi a avut şi el parte de lanţuri şi biciuiri. Dar acesta, în timp ce era tîrît, avînd un corp foarte frumos, i-a făcut pe asupritori să se îndure de el. Şi l-au aruncat în afara porţilor pe jumătate viu, dar mai degrabă aproape mort. Unii l-au luat şi l-au dat lui ZenOn ; dar în timp ce acesta îl îngrijea, el a murit. (Sozomen, V, 8).

CAPITOLUL XII

DESPRE MONAHUL ILARIE ŞI DESPRE CRUZIMEA LOCUITORILOR DIN HELIOPOL ŞI A CELOR DIN ARETUSA, ÎMPOTRIVA CREŞTINILOR, ŞI DESPRE EPISCOPUL MARCU ŞI MARTIRIUL SAU

între timp, pe cînd cei din Gaza îl căutau pe monahul Ilarie, acesta a fugit în Sicilia ; acolo, adunînd lemne din munți și purtîndu-le pe umeri le vindea în oraș, își ducea viața de fiecare zi. Dar fiindcă virtuțile lui au fost dezvăluite de demoni, a venit în Dalmația și acolo, cu puterea divină, făcea multe minuni, așa încît pînă și marea, care se întinsese peste unele locuri, s-a retras, la un cuvînt al lui. Dar și de aici a plecat, ca să se depărteze de unde i se dusese vestea că locuiește ; tot schimbînd locul, se străduia să rămînă neștiut de toți, ca să facă să dispară părerea despre el, prin mutări dese. într-un tîrziu, în vreme ce mergea spre Cipru, a ajuns în Pafos ; invitat de episcopul din Pafos, a îndrăgit locul acela și stabilindu-se în preajma terenului Caribdei a început să mediteze. Dar fuga nu l-a împiedicat să fie martir. Căci fugea fiindcă învățătura dumnezeiască este să nu-i aștepți pe persecutori. Dar aceia care ajung să fie persecutați au poruncă să se poarte cu fermitate.

Cei din Gaza și din Alexandria sînt cunoscuți că au făptuit asemenea lucruri. Dar cei din Heliopole și cei din Aretusa care locuiesc în Siria au ajuns la o asemenea cruzime, după cum relatează oamenii din acele vremuri, încît le-au silit pe fecioarele sfinte, neobișnuite să fie văzute de popor, să stea dezgolite în public, în teatru. La început au rîs de ele, după aceea le-au tuns, în cele din urmă, tăindu-le pe la mijloc, chemau porcii să le mănînce.

După părerea mea, locuitorii din Heliopol au ajuns să fie atît de cruzi cu fecioarele sfinte pentru faptul că obiceiul bătrînesc prin care fecioarele lor se prostituau înainte de căsătorie le interzicea să fie văzute. Căci Constantin, după ce a distrus templul lui Venus din acel oraș, întîi a construit acolo o biserică și a interzis prin lege practicarea prostituției obișuite.

Iar locuitorii din Aretusa i-au hărăzit o moarte de neînchipuit episcopului orașului lor, Marcu, un bătrîn venerabil și prin viața și prin vorbirea lui. îl urau mai dinainte, pentru că pe vremea lui Constanțiu, ca să-i aducă pe păgîni la creștinism, le-a dărîmat templul lor, foarte frumos împodobit și de mare valoare. Cînd a domnit Iulian s-a produs o mișcare împotriva lui și el a poruncit ca ori să fie răscumpărat prețul templului, ori să fie clădit din nou. Și cum nici una din soluții nu era posibilă nici pentru creștini, nici pentru preot, în primul rînd a fugit, potrivit legii evanghelice ; după aceea însă, deoarece, din cauza lui, mulți erau expuși unor primejdii și situații critice, a revenit de unde fugise și s-a predat singur, de bună voie poporului, ca să facă cu el ce-o vrea. Aceștia, în loc să-1 laude pe filosof, cum ar fi trebuit, au crezut că îi disprețuiește și dînd năvală asupra lui,- l-au tîrît pe toate străzile, atît bărbații, cît și femeile, smulgîndu-i părul și membrele ; și i-au tăiat urechile cu niște sfori subțiri. Pînă și copiii de pe lîngă profesori rîdeau de el, dîndu-i palme și împungîndu-1 cu condeiele, fără cruțare. Și după aceea l-au dus într-o pivniță rău mirositoare. Și fiindcă mai respira încă, ungîndu-1 cu miere și leșie și punîn-du-1 într-un *coș* împletit l-au atîrnat la aer. Și se spune că atunci viespile și albinele, apropiindu-se de el și hrănindu-se din carnea lui, el le-ar fi spus locuitorilor din Aretusa : că el fiind mai sus, pe ei îi vedea așezați mai jos ; dar și mai tîrziu ei vor avea aceeași moarte. (Sozomen, V, 9).

Procedînd aşa, ei îl constrîngeau să reclădească templul, sau să dea despăgubiri. Şi pentru că nu o făcea, crezîndu-l sărac, cereau fie jumătate din cheltuieli, fie, pînă la urmă, cît de puţin. Acestora le-a spus : Nu voi da nici un ban pentru toţi. Învinşi astfel de către el, au întrerupt torturile. (Teodoret, III, 6).

S-a răspîndit vorba că prefectul păgîn de atunci a admirat curajul lui Marcu şi, venind la împărat, s-a plîns spunînd că e o ruşine să fie supus ua bătrîn la atîtea suplicii şi creştinii să se fălească îngăduindu-se atîta suferinţă, căci este mai mare ruşinea. Marcu s-a încununat cu acest sfîrşit. (Sozomen,V, 9).

CAPITOLUL, XIII

DESPRE MARTIRII MACEDONIE, TEODUL ŞI TAŢIAN

Tot atunci şi frigienii Macedonie, Teodul şi Taţian au suferit proba martiriului. Căci în timp ce judecătorul provinciei a deschis templul în oraşul Meroe din Frigia şi l-a curăţit, fiind plin de multă vreme de moloz, aceştia, intrînd într-o noapte, au sfărîmat idolii. Şi fiindcă din cauza acestui fapt mulţi au fost prinşi şi duşi la tortură, aceia s-au denunţat ei singuri. Şi cum judecătorul nu voia să-i ucidă, gustînd parcă satisfacţia delictelor, la strigătele poporului i-a pedepsit cu cazne variate. In cele din urmă, punîndu-i deasupra unor grătare mici, a poruncit să se dea foc. Şi în timp ce ardeau, au spus : Dacă te desfată porţiile de carne, o Amates (căci aşa se numea judecătorul), întoarce către foc şi celelalte părţi, ca să nu găseşti cumva carne pe jumătate crudă, cînd vei începe să mănînci. Şi aceştia l-au înfrînt printr-o încrîncenare cumplită.

Spun unii că Busiris a avut o mărturisire foarte răspicată şi puternică în Ancira Galatiei, cînd era în erezia care se numeşte a encrati-ţilor, adică a abstinenţilor. Cînd judecătorul l-a prins sărind aproape împotriva paginilor, voia să-l tortureze în public şi a poruncit să fie atîrnat de un lemn. Atunci Busiris, ridicînd repede mîinile deasupra capului şi-a lăsat libere laturile ; a spus că nu e nevoie să se ostenească slujitorii să-l atîrne şi să-l dea jos, deoarece el este gata pentru pedeapsa pe care vor să i-o aplice, şi îşi pregătea laturile pentru schingiuitori, Judecătorul, mirat de făgăduiala lui, a fost uimit şi mai mult de încercarea făcută. Căci în timp ce laturile lui erau sfîşiate cu cîngi de fier, atîta vreme cît judecătorul o dorea, a ţinut mîinile întinse şi a suportat rănile cu bucurie. După aceea însă, pus în lanţuri, se liniştea. După puţină vreme, anunţîndu-se moartea lui Iulian, a mai trăit pînă la domnia lui Teodosie ; şi s-a convertit, făcînd penitenţă în Biserica universală pentru erezia anterioară. (Sozomen, V, 10).

CAPITOLUL XIV

DESPRE MARTIRIUL LUI VASILE ŞI AL LUI EUPSIHIE

Cam în acelaşi timp se spune că şi-au sfîrşit viaţa în martiriu Vasile, preotul bisericii din Ancira, şi Eupsihie din Cesareea Capado-ciei, abia căsătorit. Căci pînă atunci se pare că fusese doar logodit. Eupsihie a fost omorît lîngă templul Fortunei, care, aşa cum am mai spus, fusese dărîmat; şi cei din Cesareea au încercat în comun mînia împăratului, şi unii au fost pedepsiţi cu moartea, alţii cu fuga. Vasile, om învăţat, încercat în privinţa învăţăturii, cît a trăit Constanţiu s-a împotrivit arienilor. Şi din cauza decretului lui Eudoxie a fost îndepărtat din cler. Cînd însă a venit împărat Iulian, îi îndemna în public pe creştini să urmeze învăţătura sa şi să nu se murdărească cu religia păgînă, să nu pună nici un preţ pe onorurile acordate de împărat, să le considere trecătoare şi prilejuri de condamnări veşnice. Din această cauză a trezit suspiciunea şi ura paginilor, fiindcă stătea să-i privească atunci cînd aduceau jertfe în public şi spunea şi striga cu tărie că nici un creştin nu va fi considerat nevinovat de această greşeală. Prins şi predat judecătorului provinciei, după ce a îndurat cu curaj multe cazne, *a*-fost încununat cu martiriul.

Acestea le-am găsit relatate împreună, deşi se pare că martiriul lor a avut loc în ani sau zile diferite. (Sozomen, V, 10).

CAPITOLUL XV

DESPRE CRUZIMILE CARE AU AVUT LOC ÎN GAZA ÎMPOTRIVA CREŞTINILOR, ÎN SEBASTIA ŞI ÎN FENICIA

Cele făptuite în vremea aceea de cei aţîţaţi de ispita idolilor sînt' multe şi lipsesc din cărţile lor ; eu însă voi povesti cîteva din cele multe.

în Ascalonia şi Gaza, tăind şi umplînd cu orz pîntecele bărbaţilor demni de preoţie şi al femeilor onorabile prin vieţuire feciorelnică, le-au expus spre mîncare porcilor. Iar în Sebastia, oraş din aceeaşi provincie, au deschis mormîntul lui Ioan. Botezătorul şi au dat foc, iar vasele şi cenuşa le-au împrăştiat. Apoi nelegiuirea pe care au făptuit-o în Fe-nicia, cine poate să o spună sau să o audă fără să verse lacrimi? Căci în Heliopol, care este în preajma Libanului, era un diacon pe nume Chirii. Acesta, în vremea împăratului Constanţiu, aprins de zel divin, a sfărîmat mulţi idoli şi i-a ars în foc. Amintindu-şi de fapta acestuia, bărbaţi care nu trebuie să fie pomeniţi, nu numai că l-au ucis, dar tăindu-i pîntecele, au mîncat din ficatul lui. Aceştia totuşi nu au putut fugi de Dumnezeu atoatevăzătorul, ci şi-au primit pedepsele meritate pentru nemernicia lor. Căci toţi care au fost părtaşi la acea nelegiuire, şi-au pierdut dinţii şi au rămas fără grai, căci şi limba le-a căzut, mîncată de cangrenă. Şi-au pierdut şi vederea şi prin pătimirile lor au propovăduit tuturor virtutea pietăţii. (Teodoret, III, 6).

CAPITOLUL XVI

DESPRE STATUIA ANDROGINA AŞEZATĂ ÎN BISERICĂ DE PĂGÎNI

Iar în EmeSa, care este la graniţa acelui oraş, au dedicat lui Dio-riis ŢuvtSt, adică lui Bachus femeie, biserica ridicată de curînd lui Dumnezeu ; şi în bătaie de joc au aşezat acolo un androgin, adică unul care arată ca bărbat şi ca femeie. în Dorostol, oraş însemnat în Tracia, Ernilian, luptătorul niciodată învins, a fost dat focului de judecătorul

Capitolin al întregii Tracii. Apoi faptele episcopului Marcu din Aretusa sau pătimirea lui Eschil şi a lui Sofocle se ştie că lipsesc din cuvîntare, pentru ca prezentarea cu cuviinţă a acelei tragedii să poată fi citită în ordine. (Teodoret, III, 6).

CAPITOLUL XVII

DESPRE LEGILE STABILITE DE IULIAN ÎMPOTRIVA CREŞTINILOR

Şi alte nenumărate fapte au fost comise în vremea aceea pe tot pămîntul şi pe mare, de cei necredincioşi împotriva celor credincioşi. Atunci un împărat demn de ură impunea legi împotriva credinţei. în primul rînd a interzis poeţilor şi retorilor şi filosofilor să citească învăţăturile fiilor galileenilor, căci aşa numeau ei pe credincioşii Mîn-tuitorului nostru. Ne rănim, spunea, cu propriile noastre săgeţi, potrivit proverbului. Unii dintre noi, înarmaţi cu scrieri, pornesc războaie împotriva noastră. După asta a scos o altă lege, hotărînd să fie scoşi din armată cei din Galileea. (Teodoret, III, 7).

CAPITOLUL XVIII

DESPRE ÎNTOARCEREA LUI ATANASIE ÎN ALEXANDRIA

Poporul din Alexandria l-a primit cu drag pe Atanasie,. care se întorcea după fuga lui. Au izgonit din biserici pe arieni şi i-au încredinţat lui Atanasie încăperile venerabile. Iar arienii, întrunindu-se în case neînsemnate, l-au avut pe Luciu în locul lui George. (Socrate III, 4).

CAPITOLUL XIX

DESPRE LUCIFER ŞI EUSEBIE

Cam în acelaşi timp, episcopii Lucifer din Carali şi Eusebie din Vercelli au fost rechemaţi din exil la porunca împăratului. Şi amîndoi, revenind din exilul de dincolo de graniţele Tebei, examinau în ce mod s-ar putea îndrepta rînduiala tulburată a Bisericii. S-a întîmplat ca Lu-cifer să ajungă în Antiohia Siriei, Eusebie, în Alexandria ; şi, împreună cu Atanasie, ţinînd sfat, au îndreptat învăţătura Bisericii.

Totuşi Lucifer a trimis în locul său un diacon prin care mărturisea că s-a gîndit că el va şti ce s-a stabilit, prin hotărîrea sinodului. El însă, venind la Antiohia, a găsit Biserica agitată, dezbinată ; şi nu atît erezia ariană practicată sub Euzoie o dezbina, ci chiar şi adepţii lui Meletie, care erau plini de zel în jurul învăţătorului lor, s-au îndepărtat de tovarăşii lor. Lucifer, după ce l-a numit episcop pe Paulin, a plecat din nou. Eusebie, venind la Alexandria, a ţinut sinodul împreună cu Atanasie. (Socrate, III, 4 şi 5).

CAPITOLUL, XX

SINODUL ŢINUT LA ALEXANDRIA CU ATANASIE

S-au întrunit episcopi din diferite oraşe şi au discutat despre problemele cele mai importante şi mai urgente. Cînd au discutat despre divinitatea Sfîntului Duh, L-au cuprins în consubstanţialitatea Treimii. Şi au declarat Cuvîntul întrupat nu numai cu trup, dar şi cu suflet, aşa cum hotărîseră odinioară bărbaţii Bisericii. Nu au introdus o nouă credinţă în Biserică, ci aceea pe care tradiţia bisericească a predat-o creştinilor. Căci toţi cei din vechime, prin discutarea acestui cuvînt, ne-au lăsat nouă scrierile atît de preţioase asupra acestui cuvînt. Irineu şi Clement, Apolinarie Hierapolitul, şi Serapion, întîistătătorul Bisericii din Antiohia, au mărturisit în predicile lor că a avut suflet Cel care S-a făcut om. Şi lui Berii, episcopul din Filadelfia întemeiată în Arabia, după ce s-a ţinut Sinodul, cel care i-a scris, tot lui Berii, i-a transmis tocmai aceste lucruri. Dar chiar şi Origen, peste tot în cărţile sale, îl numeşte însufleţit pe Cel care s-a făcut om ; cînd a vorbit despre Adam şi despre Hristos, dar şi de Eva şi de Biserica pe larg. Martori vrednici ai acestor spuse sînt Sfîntul Pamfil[J20] şi cel care avea cognomenul lui, Eusebie[m]. Căci amîndoi lăudînd împreună viaţa lui Origen[122] şi îm-potrivindu-se adversarilor lui, au scris cărţi de valoare în favoarea lui, spunînd că nu Origen a abordat întîi această dezbatere, ci s-a interpretat tradiţia mistică a Bisericii. Insă aceia care s-au întrunit la Alexandria au renunţat, nu fără cercetări subtile, să mai discute despre substanţă şi subzistenţă. Osie din Cordoba, întîistătătorul Spaniei, despre care a mai fost vorba, îndemnat de împăratul Constantin să lase să se stingă flacăra aprinsă atunci de Arie, a nimicit şi

120. Preotul Pamfil din Cezareea Palestinei a reorganizat biblioteca scriitorului alexandrin Origen. Vezi şi nota 38.

121. Subliniem că Eusebie de Cezareea, prieten cu Constantin cel Mare, a fost ucenicul şi prietenul preotului Pamfil. Atît de strînsă a fost prietenia lor, încît istoricii bisericeşti de mai tîrziu, l-au numit pe Eusebie «al lui Pamfil».

122. Cei doi prieteni au alcătuit lucrarea *Apologia Iui Origen,* pe care Eusebie a terminat-o după moartea lui Pamfil. Din nefericire această lucrare s-a pierdut.

învăţătura lui Sabelie din Libia, a discutat problema substanţei şi subzistenţei. (Socrate III, 5).

între timp, mai mulţi episcopi adunaţi în Alexandria cu Atanasie şi Eusebie au întărit sinodul constituit; şi au mărturisit că Duhul Sfînt este de aceeaşi fiinţă cu

Tatăl şi cu Fiul, şi au numit-o Treime, şi fiindcă problema fiinţei şi ipostasului tulbura Bisericile, cu multă înţelepciune s-a hotărît ca aceste cuvinte să le folosească numai împotriva adepţilor lui Sabelie, ca să nu se considere, din sărăcie de cuvinte, că ipostasul este acelaşi lucru cu fiinţa. (Sozomen, V, 11).

CAPITOLUL XXI

DEOSEBIREA DINTRE FIINŢA ŞI IPOSTAS

Acestea s-au discutat în sinodul de atunci. Noi însă, dacă ştim ceva despre fiinţă şi ipostas, nu este lipsit de interes să o arătăm pe scurt.

Aşadar, cei care au explicat cu prudenţă termenul grecesc ooota au definit fiinţa (esenţa) în mod diferit, ca 6«oaTdtoecoS adică ipostas, şi nu au mai făcut nici o discuţie [m].

Dar învăţătorul Irineu, în cartea în care a strîns cuvintele literă după literă, numeşte acest cuvînt de-a dreptul barbar, căci nu este spus de vreunii dintre cei vechi, iar dacă se găseşte pe undeva, nu indică ceea ce se înţelege astăzi. Căci aminteşte că la Sofocle, în Fenica, ipostas înseamnă locul răzvrătirilor. Meneandru spune că subzistenţă înseamnă drojdia de la vin care se strînge în butoi. Trebuie ştiut totuşi că, chiar dacă filosofii antici nu au mai întrebuinţat acest cuvînt, cei mai tineri dintre filosofi au folosit cuvîntul de subzistenţă pentru substanţă. Iar definiţia substanţei au explicat-o în mai multe feluri. Dacă prin definiţie fiinţa este circumscrisă, cum am putea folosi adecvat acest cuvînt cînd e vorba de Dumnezeu, care e de necuprins ? Evagrie [124], în cartea despre monahi, interzice să se vorbească

123. Pînă la Sfîntul Vasile cel Mare, termenii ousia şi ipostasis, în latineşte, substantia şi subsistentia, erau întrebuinţaţi ca sinonimi. Sinodul din Alexandria din 362, prezidat de Sfîntul Atanasie cel Mare, prin folosirea ambiguă a acestor termeni, a dat naştere la îndelungi controverse. Sfîntul Vasile cel Mare este primul care face deosebire în Dumnezeu între fiinţă (ousia) şi ipostasuri (ipostaseis) în formula *mia ousia treis ipostaseis,* adică o *singură iire (tiinţâ) in trei ipostasuri,* susţinînd că această formulă este singura acceptabilă.

despre Dumnezeu fără de ruşine şi respect. Şi nu îngăduie să fie definită dumnezeirea în nici un fel. Căci el spune că definiţiile sînt proprii lucrurilor create. El spune aşa : Orice propoziţie are fie un gen despre care se vorbeşte, sau o specie, sau o diferenţă, sau ceva propriu, sau ceva întîmplător, sau o vorbire compusă din acestea. Dar nimic din cele spuse mai sus nu poate fi cuprins în Sfîntă Treime. Prin urmare ceea ce este de negrăit să fie adorat trecîndu-se sub tăcere. Aşa spune Evagrie. Nouă însă ne este îngăduit, făcînd această digresiune, să vedem ce s-a spus, în măsura în care nu aducem vreo vătămare adevărului istoric. (Socrate, III, 5).

CAPITOLUL XXII

O PARTE DIN CARTEA LUI ATANASIE DESPRE JUSTIFICAREA FUGII LUI

Iar cartea lui despre justificarea fugii, scrisă cîndva de el, Atanasie le-a citit-o atunci celor de faţă ; îi sfătuiesc pe cei studioşi să caute şi să citească părţile interesante şi pe care le-am inserat aici, ca să fie folosite, cartea întreagă fiind din multe versuri. Căci spune : iată care sînt supoziţiile celor lipsiţi de pietate, care făptuiesc aceste lucruri fără să roşească. întîi au uneltit împotriva noastră şi acuză şi acum, fiindcă am putut să înlătur mâinile lor pregătite să ucidă ; şi se jeluiesc amarnic pentru că nu au putut să mă lovească mai rău ; şi invocă drept cauză frica, ignorînd că atîta vreme cît ei mormăie acestea, ei singuri întorc vinovăţia împotriva lor. Căci dacă este rău să fugi, mult mai rău este să persecuţi. Unul se ascunde ca să nu moară ; altul, însă, urmăreşte ca să ucidă. Şi ca să se fugă este scris : cine caută să ucidă încalcă legea şi el însuşi dă prilej de fugă. Dacă deci cei care persecută invocă fuga, să se ruşineze ei mai degrabă. Să înceteze uneltirile şi ca urmare încetează să fugă cei ce fug. Dar nu renunţă la abilitatea lor şi se grăbesc sti ne prindă cu toată puterea, ştiind că fuga este cel mai bun indiciu al celor care urmăresc persecutarea răbdătorilor. Căci nimeni n-a fugit vreodată de cineva blînd şi îngăduitor, ci mai

124. Evagrie Ponticul sau Monahul (f 399/400), prieten cu Părinţii Capadocieni, monah erudit, a scris în general pentru monahi. Iată cîteva titluri: Ainfi'erfteflcos, tratează despire cele opt păcate capitale : lăcomia pintenului, desfrînarea, iubirea de arginţi, tristeţea, mînia, trîndăvia, slava deşartă ; *Monahul* sau *Despre viata practică, Gnosticul* sau *Către cel vrednic de gnoză, Şase sute de probleme prognostice sau gnostice.* Pe lîngă acestea, a scris o lucrare pentru monahii care trăiau în obşte şi alta *Către călugăriţe.* Cel mai bun studiu asupra lui Evagrie Ponticul este cel al fostului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, de pioasă amintire, Dr. Iustin Moi-sescu, publicat în. greceşte la Atena în 1937 cu titlul: *Evagrie Ponticul. Viaţa, operele, învăţătura,* precum şi întinsul rezumat în limba română, cu titlul Evagrie *din Pont,* publicat în revista «Biserica Ortodoxă Română», LVI (1938), nr. 5—6, p. 230— 274.

degrabă de cel crud şi viclean. Căci oricine gemea şi era lovit de Saul, fugea şi venea la David. *(I Regi 22, 2).* Dar aceştia, din cauza celor care se ascund, se străduiesc să-i omoare ca să nu pară că blamează însăşi răutatea lor. Aceştia sînt orbiţi şi în această privinţă. Căci cu cît fuga e mai manifestă, cu atît sînt mai evidente pentru toţi omorurile şi exilurile provocate de ei. Căci dacă ucid, moartea strigă mereu împotriva lor ; dacă ameninţă cu exilurile, pretutindeni se va şti că ei înşişi au hărăzit împotriva lor amintirea răului. Şi dacă ar avea mintea întreagă, ar vedea că ei înşişi se constrîng la aceasta şi că ei se lovesc de sfaturile lor. Dar fiindcă şi-au pierdut minţile de aceea se amăgesc cu persecuţiile ; şi căutînd să ucidă, nu-şi mai privesc lipsa lor de credinţă. Căci dacă fac vreun rău acelora ce fug, încearcînd să ucidă, ce fac cînd îl văd pe Iacob fugind de fratele său Esau (Fac. 27, 44) şi pe Moise cum coboară în Madian din cauza fricii de Faraon (Ieşire 2, 15) ? Cum îl dezvinovăţesc pe David, fugind de Saul, care l-a trimis în casă ca să-1 omoare, după ce fusese ascuns în peşteră *(I Regi, 19, 11; 24, 4)* şi şi-a schimbat înfăţişarea pînă cînd s-a depărtat de Abimeleh, şi în felul acesta a scăpat de uneltirile duşmanilor *(Ibid., 21, 13)?*

Ce să spună aceştia care dezvăluie cu neruşinare toate lucrurile, văzînd că prea marele Ilie a înviat un mort printr-o rostire ; şi totuşi era ascuns din cauza lui Ahab şi

a fugit din cauza Izabelei ? Atunci, fiind căutaţi şi fiii proorocilor, aceştia s-au ascuns, refugiindu-se în peşteri la Abdia *(III Regi, 17, 22; 19, 3).* Dar dacă nu au citit acestea, ca fiind din vechime, să-şi amintească măcar de Evanghelii. Căci şi ucenicii au plecat de frica iudeilor, ascunzîndu-se şi ei (Fapte *8, 1),* şi Pavel, căutat în Damasc de conducătorul poporului, a fost lăsat în jos, peste zid, într-un coş de nuiele şi a scăpat din mîinile celui care-l urmărea *(II Cor. 11, 33).* Cînd Scriptura spune acestea despre sfinţii bărbaţi, ce scuză crezi că pot găsi ei pentru neruşinarea lor ? Deci, dacă acuză frica, ei vorbesc împotriva lor înşişi, ca unii fără minte ; iar dacă ei spun că acest lucru se petrece împotriva voinţei lui Dumnezeu, se dovedesc cu totul neeunoscători ai Sfintelor Scripturi. Căci în lege *(Num., 35, 9)* s-a arătat că trebuie să-şi aleagă şi cetăţile în care să fugă, pînă cînd cei care sînt căutaţi pentru a fi omo-rîţi să poată scăpa în vreun fel. în ultimul timp al veacurilor, venind chiar Cuvîntul Tatălui, care a vorbit lui Moise, i-a dat din nou această însărcinare, zicînd : *«Cînd veţi fi persecutaţi în această cetate, fugiţi în alta»* (Matei 10, 23). Şi mai încolo spune : *«Deci cînd veţi vedea urîciunea pustiirii, care a fost spusă prin proorocul Daniel, stînd în locul cel sfînt, cine citeşte să înţeleagă; atunci cei care sînt în Iudeea să fugă în munţi şi cel care este pe casă să nu coboare ca să-şi ia ceva din casă; cel care va fi pe ogor, să nu se întoarcă să-şi ia haina» (Ibid., 24, 15, 18).*

Sfinţii, ştiind acestea, au purtat discuţia în felul acesta. Căci cele pe care Domnul le rosteşte acum, acestea le-a spus sfinţilor chiar înainte de a veni întrupat. Şi aceasta este indicaţia care duce la desăvîrşirea oamenilor : să facă ceea ce porunceşte Dumnezeu. De aceea şi Cuvîntul întrupat pentru noi, cînd era căutat, întocmai ca şi noi, a binevoit să se ascundă *(Ioan 8, 59);* şi cînd s-a pornit iarăşi persecuţia, a fugit şi a scăpat de uneltiri *(Ioan 11, 54).* Căci se cuvenea ca El să pătimească şi acest lucru, ca şi foamea şi setea, şi să dovedească în acest chip că şi El este întrupat. La început a fost repede făcut om ; cînd era mic de tot. Tot El l-a îndrumat pe Iosif cu ajutorul îngerului : *«Scoală, ia-ţi copilul şi pe mama Lui şi fugi în Egipt. Căci Irod va cere sufletul copilului» (Matei, 2, 13).* După moartea lui Irod se pare că a fugit în Nazaret din cauza lui Arhelau, fiul lui Irod. Şi atunci cînd s-a făcut El însuşi cunoscut ca Dumnezeu şi a vindecat mîna uscată, *«iar fariseii ieşind* din sinagogă *au ţinut sfat împotriva Lui, ca să-L omoare ; Iisus însă, ştiind* aceasta, *a plecat de acolo» (Matei 12, 14, 15).* Căci şi atunci cînd l-a sculat din morţi pe Lazăr : «din *ziua aceea,* spune Apostolul, *s-au hotărît să-L ucidă. De aceea Iisus nu mai umbla pe faţă între iudei, ci a plecat de acolo într-un ţinut aproape de pustiu» (Ioan 11, 53, 54).* Şi apoi Mîntuitorul zice : *«Eu sînt mai înainte de a fi existat Avraam. Iar iudeii au luat pietre ca să le arunce asupra Lui. Iisus însă s-a ferit şi a ieşit din templu. Şi trecînd prin mijlocul lor, a plecat» (Ioan 8, 58, 59; Luca 4, 24),* şi aşa s-a dus. Crezi că aceia care au văzut lucrurile acestea, sau mai degrabă le-au auzit, pentru că nu le-au văzut, cum oare, aşa cum este scris, nu trebuie să fie arşi în foc, fiindcă gîndesc şi vorbesc lucruri potrivnice celor pe care le face şi le propovă-duieşte Domnul ? Căci atunci cînd Ioan a suferit martiriul şi apostolii i-au îngropat trupul, *«Iisus auzind, a plecat de acolo, cu corabia într-un loc în pustiu» (Matei 14, 13).* Domnul deci, făcînd aşa, tot aşa propovăduia. Dar bine ar fi dacă aceştia s-ar ruşina şi şi-ar arăta în faţa oamenilor obrăznicia şi nu s-ar părea că-şi pierd minţile acuzîndu-L

iară şi iară tocmai pe Mîntuitorul aruncînd împotriva Lui blasfemia. Dar nici un smintit nu ar putea să-i susţină, deoarece ei II acuză că nici nu cunoaşte măcar Evanghelia. Căci pricina raţională şi adevărată a plecării noastre şi a fugii, şi evangheliştii au amintit că e hotărîtă de Mîntuitorul. Noi însă trebuie să socotim asemenea lucruri şi privitor la sfinţii bărbaţi. Căci cele ce au fost consemnate despre Mîntuitorul într-un mod omenesc, acelea sînt considerate comune neamului omenesc. El a luat asupră-Şi cele care sînt ale noastre şi a arătat pătimirile slăbiciunii noastre. Acestea le-a consemnat Ioan astfel : *«Căutau deci să-L prindă, şi nimeni n-a pus mîna pe El, pentru că nu venise încă* ceasul Lui» (Ioan. 7, *30).* Căci înainte ca să vină ceasul, El spunea Maicii Lui : *«Nu a venit încă ceasul Meu» (Ioan 2, 4).* Şi acelora care erau numiţi fraţii Lui, le-a spus : *«Vremea Mea încă nu a sosit» (Ioan 7, 6).* încă în timpul Patimilor spunea discipolilor : *«Dormiţi acum şi vă odihniţi. Iată, s-a apropiat ceasul şi Fiul Omului va fi dat în mîinile păcătoşilor» (Matei 26, 45).* Dar înainte de a veni vremea nu a îngăduit să fie prins, şi nici nu S-a ascuns cînd a venit vremea, ci El însuşi S-a predat duşmanilor. Tot aşa şi martirii se păzeau în vremea persecuţiilor, şi cînd erau căutaţi, fugeau în ascunzători ; dar cînd erau găsiţi, se supuneau martiriului. Am relatat destul despre Atanasie. (Socrate, III, 6).

CAPITOLUL XXIII

CUM EUSEBIE, VENIND LA ANTIOHIA DIN CAUZA LUI PAULIN ŞI VAZIND POPORUL DEZBINAT, S-A INDIGNAT

In timpul acesta Eusebie, episcop în Vercelli, a venit de îndată din Alexandria în Antiohia şi găsindu-l pe Paulin sfinţit de Lucifer, iar poporul dezbinat, şi pe susţintătorii lui Meletie făcînd ei înşişi slujbele, a fost foarte mişcat, fiindcă nu fuseseră cu toţii de acord cu înscăunarea făcută. El a blamat cele petrecute tocmai la ei şi a plecat, păstrînd tăcere, din consideraţie pentru Lucifer. In adunarea episcopilor a făgăduit cele ce trebuiau îndreptate; dar cu toată grija lui, nu a putut totuşi să-i unească.

între timp a revenit din exil şi Meletie ; găsindu-şi tovarăşii ţinînd separat adunările, i-a prezidat; dar Bisericile le conducea Euzoie, în-tîistătător arian. Paulin deţinea doar o mică biserică în lăuntrul oraşului şi din respect pentru el, Euzoie nu l-a alungat. Meletie însă celebra slujbele în afara porţilor oraşului. Atunci Eusebie a plecat din Antiohia. Lucifer însă, simţind că Eusebie nu recunoaşte înscăunarea lui, a considerat acest lucru o insultă şi s-a mîniat tare şi evita să se împărtăşească cu Eusebie. Şi, în dezacord cu sinodul, căuta să nu aprobe cele hotărîte de sinod.

în vreme ce se petreceau între ei aceste lucruri de tristă amintire, au îndepărtat pe mulţi din Biserică şi pînă la urmă s-a născut o altă erezie, cea a luciferienilor. Dar Lucifer nu a putut să-şi potolească mînia ; căci era legat prin mărturisirile sale, atîta vreme cît făgăduise

prin diaconul său că va ratifica cele stabilite de sinod. De aceea, res-pectînd şi el credinţa Bisericii, s-a întors în Sardinia, la scaunul lui. Cei care mai înainte fuseseră supăraţi împreună cu el, s-au separat de Biserică.

Eusebie însă, călătorind prin Orient, asemenea unui bun medic, îi întărea pe cei slăbiţi în credinţă, catehizîndu-i şi învăţîndu-i pe toţi prin predici bisericeşti. Plecînd de acolo, a venit în Iliria şi de acolo, străbătînd din nou Italia, a rostit aceleaşi învăţături. (Socrate, III, 7).

CAPITOLUL XXIV

DESPRE ILARIE DIN PICTAVIUM

Dar Ilarie din Pictavium, episcop în Aquitania cealaltă, îi catehi-zase cu învăţăturile dreptei credinţe atît pe episcopii din Italia cît şi pe cei din Galia, ca unul care revenise primul din exil[123]. *(An. 364).* Şi astfel, amîndoi au lucrat cu zel pentru credinţă. Ilarie însă, bun cuvîn-tător, a consemnat în cărţile lui preferinţa pentru deofiinţimea Treimii, în cărţi a expus-o cu tărie şi a nimicit dogma arienilor. Aceste lucruri se cunosc că s-au petrecut la puţin timp după exilul lor. (Socrate, III, 8).

CAPITOLUL XXV

DESPRE MACEDONIENI

Şi în acea vreme adepţii lui Macedonie şi ai lui Eleusie, ai lui Eustatie şi ai lui Sofronie, toţi au fost denumiţi numai după Macedonie, şi ţineau dese sinoade. Şi convocîndu-i pe aceia care le urmaseră în Seleucia, i-au anatematizat pe episcopii din cealaltă parte, adică pe adepţii lui Acachie ; şi respingînd credinţa sinodului din Rimini, au întărit mai mult cele care au fost proclamate la Seleucia şi expuse la Antiohia.

Cînd aceştia au fost întrebaţi de unii care spuneau : Voi, care acum vă numiţi macedonieni, dacă ştiţi altceva decît adepţii lui Acachie, pentru ce aţi luat parte pînă acum la comuniunea lor ca şi cum aţi fi în comuniune cu ei ? înveninat, le-a răspuns episcopul Sofronie din Pom-

1(25. Sfîntul Ilarie Pictavianul, episcop de Pictavium,, astăzi Poitiers în Franţa, mare apărător al ortodoxiei credinţei niceene împotriva ereziei ariene, a fost condamnat de împăratul Constanţiu la un exil în Frigia, oare a durat patru ani (356— 360). După întoarcerea din exil, Sfîntul Ilarie a continuat lupta împotriva arianismului, împreună cu prietenul său episcopul Eusebiu de Vercelli. A scris lucrări teologice foarte însemnate, ca *Despre Sinoade* şi *Despre Siînta Treime.*

peiopolul Paflagoniei : Cei din Occident, zise, lîncezeau în consubstanţialitate ; iar Aetie predica în Orient despre diferenţa de fiinţă. Şi unii şi alţii greşeau, deoarece aceştia din urmă legau, prin numele de consubstanţialitate, fiinţele separate ale Tatălui şi Fiului, iar celălalt separa pe faţă natura Fiului de natura Tatălui, crezînd că el personal predica cu pioşenie că Fiul este deosebit de Tatăl prin substanţă. Şi fiindcă aceştia gîndeau aşa, noi am preferat să alegem calea de mijloc pentru adevărul credinţei.

în felul acesta deci erau mulţumiţi să dea satisfacţie celor care întrebau. (Socrate, III, 8).

CAPITOLUL XXVI

PENTRU CE ŞI IULIAN L-A PERSECUTAT PE ATANASIE

Aşadar împăratul, auzind că Atanasie, stabilit în Biserica din Alexandria, predică poporului în felul îngăduit de lege şi că mulţi păgîni au fost convertiţi la creştinism, i-a poruncit să plece din oraş (An. 365) [m]. Iar dacă rămîne, a ordonat să fie pedepsit cu amenzi grele : găsind ca motiv de crimă în privinţa lui faptul că în timpul împăratului precedent a fost pedepsit cu fuga şi nu a primit scaunul episcopal din porunca lui. De aceea, potrivit poruncii împăratului, se pregătea de fugă. Dar văzînd în jurul lui poporul de creştini în lacrimi a spus : «Aveţi încredere, fiii mei, e un nor care va trece în curînd». Spunînd acestea, şi-a luat rămas bun ; a încredinţat Biserica unor prieteni plini de zel şi a plecat din Alexandria. (Sozomen, V, 14).

CAPITOLUL XXVII

CUM A ÎNCURAJAT IULIAN CREDINŢA PÂGINÂ ÎN CIZIC

între timp, printr-o solie la împărat, cei din Cizic îşi îndeplinesc obligaţiile privind problemele lor şi restituirea templelor; lăudîndu-i pentru grija lor faţă de cele sfinte, împăratul le-a acordat tot ce au cerut. Dar pe episcopul Eleusie l-a alungat din oraş, ca unul care a jefuit templele şi a statornicit să se dea alimente pentru văduve şi să se *înalţe mînăstiri pentru tinerele fecioare, îndemnîndu-i* pe păgîni să-şi lepede credinţa părintească şi să treacă la învăţătura creştină. Le-a interzis chiar pelerinilor creştini să vină în Cizic : crezînd că ei ar putea da naştere la răzvrătiri din cauza

126. Data de 365 este eronată. După cum este cunoscut, împăratul Iulian a murit către sfârşitul lunii iunie 363.

religiei şi i-ar putea favoriza pe creştinii din oraşul lor. Totodată a ordonat ca meşterii şi făurarii de monede (de aici se vede ce erau *monetarii,* de care se face menţiune în *Pandecte),* care, după orînduiala împăraţilor mai vechi, erau împărţiţi în două părţi, să locuiască în Cizic împreună cu soţiile şi copiii. Căci aceştia furnizau în fiecare an publicului un adevărat dar : unii, hlamide pentru militari, alţii, bani noi. Şi pentru că Iulian a hotărît să stabilească ritul paginilor cu orice chip, s-a gîndit să uzeze de forţă şi torturi împotriva celor care refuzau să aducă jertfe.

Dar a poruncit doar atît : în fiecare oraş să fie consemnat numărul lor, şi nu a interzis ca aceştia să se roage. Căci ştia că nici o necesitate nu poate să împiedice ceea ce a hotărît fiecare de bună voie. Pe de altă parte, se grăbea să-i îndepărteze din oraşe pe clerici şi pe întîi-stătătorii Bisericilor, străduindu-se ca absenţa lor să fie rezolvată cu încetul de Biserică şi să nu existe nici slujitori întru cele sfinte, nici unii care să predice, sau să se ia parte la Taine ; şi aşa, după timp îndelungat, se va aşterne uitarea religiei fiecăruia. (Sozomen, V, 14),

CAPITOLUL XXVIII

DESPRE TIT, EPISCOPUL DIN BOSTRA

Aşa că, printr-un ordin public, a poruncit celor din Bostra [127] să-î alunge departe din oraşul lor pe episcopul Tit. După această poruncă, i-a pus sub urmărire pe clerici, ca şi cum ei ar provoca tulburări în popor. Atunci Tit a trimis împăratului o scrisoare de contestaţie, spunînd că cetele de păgîni şi de creştini se duşmănesc între ele şi că, la îndemnul său, răzvrătirea creştinilor s-a potolit. După spusele acestea, împăratul s-a silit să aţîţe împotriva lui Tit duşmăniile poporului, scriind celor din Bostra că episcopul Tit i-a acuzat zicînd că poporul a încetat răscoala la îndemnurile lui, şi nu din proprie voinţă ; şi îi sfătuieşte să-1 izgonească fiind duşman al poporului. Căci nu poruncea să se procedeze cum era just şi legitim, ci, din ură pentru credinţă, se străduia să aducă învinuiri prin cuvinte, dar să facă răul prin fapte. De aceea, creştinii se împrăştiau prin oraşe şi provincii. De această situaţie au suferit şi cei mai mulţi dintre strămoşii mei. Tot atunci şi bunicul, născut din tată păgîn, el şi cu toată casa lui, oare erau din neamul lui Alafion, s-au creştinat cei dinţii, în Betelea, un sat din Gaza, mai populat şi avînd temple antice şi clădiri foarte frumoase, şi mai ales un Panteon, clădit pe o înălţime, care domina întregul sat. Locul acesta a fost numit

127. Bostra, oraş în Arabia, avea o biserică foarte veche. Se ştie că în 244, Origen a făcut o călătorie în acest oraş pentru a avea o discuţie teologică cu episcopul locului, Berii, căzut în mrejele unor erezii.

lăcaş, cred că după un cuvînt grec şi sirian.

Se spune că autorul creştinării tuturor acestora a fost un monah, Ilarie. Căci atunci cînd Alafion a fost vătămat de demon, iudeii şi păgînii i-au făcut descîntece şi sacrificii de purificare, dar nu l-au putut ajuta cu nimic. Iar Ilarie, numai cît a invocat numele lui Hristos, a alungat demonul, iar pe el l-a trecut la religia creştină. Şi bunicul meu a progresat în expunerile şi interpretările Scripturilor noastre, căci era talentat şi plin de ştiinţă, fiind priceput şi în arta aritmeticii şi de aceea era foarte drag celor din Gaza şi din Ascalon şi, indirect, şi necesar în explicarea locurilor grele ale Sfintei Scripturi.

Aceştia cei dintîi au construit în locul acela biserici şi mînăstiri şi le-au împodobit cu cinste şi ospitalitate pentru pelerini şi indigeni.

Din neamul acela au fost pînă la noi bărbaţi foarte buni, pe care eu, de foarte tînăr, i-am văzut încărcaţi de ani[128]. (Sozomen, V, 14).

CAPITOLUL XXIX

IULIAN A PORUNCIT CA, DUPĂ CULTUL CREŞTIN, SĂ FACĂ ŞI PAGINII CUVÎNTÂRI ŞI POMENI, SĂ ADUCĂ OFRANDA TEMPLELOR A ZECEA PARTE ŞI SĂ ÎNDEPLINEASCĂ CELELALTE OBICEIURI PE CARE LE AVEAU CREŞTINII

Şi astfel, împăratul, tot străduindu-se ca toată autoritatea sa să se extindă asupra lumii păgîne, suporta cu greu să vadă că mai degrabă creştinii îşi făceau datoria. Erau şi templele deschise şi păgînii aduceau sacrificii în oraş, conform voinţei lui. El însă se frămînta de grija ca nu cumva elanul lui să fie zădărnicit de numărul mare al creştinilor. Şi cel mai mult îl tulbura faptul că auzea că mulţi dintre preoţii săi au soţii creştine, şi fii, şi sclavi. Socotind însă că situaţia creştinătăţii constă în viaţa bună şi vieţuire comunitară, s-a străduit să împodobească pretutindeni templele păgîne cu construcţiile şi rînduiala religiei creştine, cu reşedinţe şi procesiuni, dar cu învăţături şi îndemnuri păgîne. A instituit lectori ai superstiţiilor lui în număr egal cu clericii, ca să celebreze cu solemnitate, şi anumite ore şi zile de cuvîntări. A mai ordonat de asemenea să aibă (acest cuvînt poate trebuie înlăturat) grija bărbaţilor şi a femeilor care ştiu să mediteze la lume şi viaţă, pe lîngă locuinţele pelerinilor şi ale

128. Istoricul Sozomen a scris *Istoria* sa *bisericească* în timpul împăratului Teodosie II (408—450) care i-a supus cartea la o cenzură severă.

săracilor, şi la alte griji arătate cu privire la cei aflaţi în nevoie, aceasta constituind religia paginilor, acţiuni care să se numească pietate.

A stabilit ca, dacă cineva greşeşte fără voia şi ştiinţa sa, să suporte o uşoară mustrare, potrivit tradiţiei creştine, după penitenţă. Se spune că a căutat cu ardoare în special însemnările scrisorilor episcopilor prin care obişnuiesc cei care-şi scriu, unul altuia, să-i recomande pe pelerini şi unde pleacă, şi de la cine vin, să se precizeze în toate chipurile ; şi să fie recompensaţi după merit, dacă ar fi sau nu cunoscuţi şi prieteni, prin mărturia făţişă a semnului crucii.

Luînd în considerare toate acestea, era grăbit ca păgînii să se obişnuiască cu îndatoririle creştinilor. Dar fiindcă pentru mulţi este greu de crezut că el ar fi vrut să urmeze străduaniilor creştinilor, nu avem cum să dovedim altfel decît cu cuvintele împăratului însuşi. Căci a trimis lui Arsatie, episcopul Galatiei, o scrisoare în felul acesta :

Cultul paginilor nu se desfăşoară conform intenţiei noastre, din cauza nepăsării slujitorilor lui. Căci strălucirea, măreţia şi noblеţea zeilor este mai presus de orice raţiune şi speranţă. Dar să fie zeii binevoitori gîndurilor noastre, cu toată nepăsarea pe care o avem ; căci grija lor faţă de noi s-a făcut în scurtă vreme atît de mare, cum la început nimeni nu şi-ar fi închipuit să o implore măcar. Pentru ce, dacă credem că acest lucru poate fi de ajuns, şi nu ne uităm cum grija pentru pelerini a îmbogăţit cultul creştinilor, şi multă mîngîiere în jurul mormintelor şi al morţilor, şi un devotament pentru raporturi cinstite, dar nu reale, ci considerate convieţuire pură ? Lucruri care la noi, cred eu, trebuie să se petreacă sub semnul adevărului. Nu e suficient deci ca tu să fii aşa, ci toţi sacerdoţii dimprejurul Galatiei, pe care sau îi rogi, sau îi îndupleci prin raţiune, sau pur şi simplu îi îndepărtezi de îndată din slujirea preoţească dacă nu-şi pleacă zeilor capul, împreună cu soţiile, cu fiii şi cu sclavii lor ; căci sclavii nu mai suportau să facă acest lucru, ori fiii lor îl disprеţuiau, ori galileenii se purtau fără evlavie faţă de zei şi mai curînd se purtau cu impietate, decît cu pietate. Apoi, în-deamnă-i pe toţi ca preotul să nu se ducă la spectacole, să nu bea prin cîrciumi sau să exercite cine ştie ce meserie ori lucrări ruşinoase sau lipsite de

onoare. Cei oare se supun să fie în cinste, iar pe cei care nu se supun izgoneşte-i. Stabileşte case de oaspeţi în fiecare oraş pentru ca pelerinii să se bucure de îndurarea noastră ; şi nu numai ai noştri, dar şi cei străini care sînt lipsiţi de mijloace. Şi ca să ai posibilitatea să o faci, am dat de curînd un decret prin care toată Galatia să dea în fiecare an treizeci de mii de baniţe de griîu şi şaizeci de mii de sextari de vin. A cincea parte din acestea trebuie plătită săracilor care rămîn în temple, restul, distribuit pelerinilor săraci. Căci e ruşinos faptul că galileenii lipsiţi de pietate nu-i părăsesc, ci mai curînd îi hrănesc pe iudei şi pe cei asemenea lor, asemenea şi pe ai noştri, iar ai noştri sînt părăsiţi de mîngîierea alor noştri. De aceea învaţă-i şi pe păgîni să strîngă contribuţii în acest scop şi satele paginilor să aducă zeilor ca ofrande roadele pămîntului şi instituie pentru ei acest fel de binefaceri învâţîndu-i că odinioară aceasta a fost îndatorirea alor noştri. Căci şi Homer aduce această dovadă, arătînd că Eumeu face acest lucru. Iar noi nu imităm exmplele bune ale alor noştri, ci îngăduim altora să fie indiferenţi pînă la neruşinare, lăsîndu-i să necinstească pe zei, în loc să-i respecte.

Aşa că, dacă voi afla că tu ai făcut aşa, voi fi plin de bucurie. Pe conducătorii provinciilor să-i primeşti mai rar acasă ; trimite-le deseori scrisori. Nici unul din preoţi să nu-i întîmpine cînd vin în oraş, cînd vin în templele zeilor, să nu fie întîmpinaţi la intrare şi nici precedaţi de ostaşi şi nicidecum de vreun slujitor al cultului nostru. Cînd ajunge în pragul templului să apară ca un oarecare. Tu însă, aşa cum ştii, eşti judecător în lăuntrul templului. Căci acest lucru se pare că îl impune însăşi hotărîrea sfînta. Cei care se supun sînt evlavioşi prin adevăr, cei care se opun dau dovadă de slavă deşartă. Căci ce se cuvine, sau ce ajutor merită acela care refuză să aibă favoarea mamei zeilor ? Cei care au neglijat-o nu vor rămîne numai fără pedeapsă, ci vor avea de îndurat şi mînia noastră ; căci nu e îngăduit să fie cruţaţi aceia care i-au avut duşmani pe zei. Aşa că sfătuieşte-i ca, dacă vor să se bucure de protecţia mea, să-şi dea silinţa toţi să aducă cinstire mamei zeilor[129]. (Sozomen, V, 16).

CAPITOLUL XXX

ÎN CE FELURI A ÎNCERCAT SĂ RIDICE PĂGÎNISMUL ŞI SĂ-I 1NDRUMEZE PE SOLDAŢI SPRE CULTUL IDOLILOR

împăratul, înfăptuind acestea pentru nimicirea creştinilor, nu s-a gîndit să-i îndemne pe supuşi la aceasta şi s-a ruşinat să facă uz de forţă pe faţă. între timp, pentru ea să-i obişnuiască pe soldaţi cu păgî-nismul, s-a căznit să readucă la vechiul simbol semnul acela sublim al romanilor, pe care Constantin, aşa cum s-a mai spus, l-a însemnat în forma crucii. In imaginile publice l-a înfăţişat pe Jupiter aducîndu-si

129. Ca «mamă a zeilor» a fost considerată zeiţa Gaea, personificare a pămîntului, element primordial din care se trăgeau toţi ceilalţi zei.

dim cer coroana şi purpura, pe Mercur şi pe Marte privindu-1, ca *9* dovadă a celui înţelept şi puternic. Şi recurgea la diferite reprezentări, pentru ca, prin mijlocirea puterii, pe neştiute să fie adoraţi zeii şi in felul acesta supuşii să fie înşelaţi în ascuns.

Căci considera că, dacă ie impune el însuşi acest lucru, după aceea va realiza ce va voi. Iar cunos-cîndu-i pe cei ce refuzau acestea, îi va face să le accepte prin forţa, întorcîndu-i spre cultul romanilor pe cei ce ezitau, şi pe cei care seopuneau hotărîrilor statului şi propriei sale conduceri.

Puţini într-adevăr, supuşi pedepsei, au cunoscut şiretenia ; fiindcă nu au vrut să se închine aşa cum era obiceiul. Mulţimea însă, ca de obicei, se închina statuilor, din pură ignoranţă. Totuşi acest lucru nu i-a folosit împăratului! Gîndindu-se îndelung cum să înalţe credinţa păgînă, a găsit modalitatea ca să dea soldaţilor creştini coroana pentru merite cunoscute. Cum se apropia timpul cînd soldaţii primesc de obicei darurile împăratului (aceasta avea loc de cele mai multe ori în prima zi a lunii ianuarie sau în ziua de naştere a împăratului sau a oraşelor de reşedinţă imperială), a căutat cum ar putea sâ-i înşele pur şi simplu, la adăpostul tradiţiei. Şi a ordonat ca toţi care se apropiau de mîna împăratului să-i ofere — sfătuiţi de oficialităţi — tămîie aprinsă. Căci în faţa lui era aşezat un altar şi tămîie, potrivit vechiului ceremonial al romanilor. Atunci însă unii şi-au dovedit pe faţă tăria şi nu au suportat nici să-i ofere tămîie aprinsă şi nici să primească darul de la împărat. Altora însă, cu gîndul la lege şi tradiţie, nu le-a trecut măcar prin minte că ar comite un păcat. Alţii însă, atraşi de cîştig sau sub imperiul fricii sau determinaţi de o decizie bruscă, chiar dacă au înţeles, nu au vrut totuşi să se abată de la oredinţa păgînă. Şi pentru că cei mai mulţi, amăgiţi de ignoranţă, îl invocau între ei pe Hristos, la masă, sau la un pahar, aşa cum e obiceiul, cineva le-a răspuns, zicînd : Pentru ce îngăduiţi să fie invocat Hristos, de care v-aţi lepădat puţin mai înainte, atunci cînd primind darul împăratului, aţi pus tămîie în foc ? Cînd au auzit soldaţii acestea şi au înţeles cele petrecute, apărînd pe neaşteptate în faţa tuturor au început să alerge şi dînd năvală îl strigau pe Dumnezeul lor şi arătau tuturor oamenilor că sînt creştini şi că îşi vor păstra credinţa, că ceea ce au făcut a fost din ignoranţă şi că, dacă se poate spune, numai mîna a fost păgînă, dar nu au acţionat în deplină cunoştinţă. Şi ajungînd pînă la împărat, au aruncat aurul pe care îl primiseră şi cereau cu glas tare să primească ceea ce le-a dat şi să-i ucidă şi pe ei. Căci mărturiseau că au făcut penitenţă, pentru că mîna lor dreaptă păcătuise fără ştiinţă şi se străduiesc să supună întregul trup pedepsei, pentru Hristos. (Sozomen, V, 16).

Aceste lucruri au stîrnit mînia împăratului. Şi în primul rînd a poruncit să li se taie capul. Fiind duşi la moarte, urmaţi de popor, de cei care admirau virtutea lor dovedită pentru credinţă, au ajuns la locul unde de obicei sînt pedepsiţi cei vinovaţi. Atunci cel mai bătrîn dintre toţi l-a rugat pe călău să taie, înaintea tuturor, capul unui adolescent cu nume de roman, ca să nu se descurajeze privindu-i pe ceilalţi. Şi cînd tînărul şi-a pus genunchii în pămînt şi călăul şi-a scos sabia din teacă, a venit degrabă un crainic care a strigat să oprească execuţia. Mai tîrziu tînărul acela, scăpat de la ucidere, spuse : Un roman nu a fost vrednic să fie numit martir al lui Hristos. Şi cu toate că împăratul răuvoitor a interzis vărsarea de sînge, totuşi, mînat de invidie, nu le-a îngăduit să locuiască în oraşe, ci i-a trimis în exil, în locurile cele mai îndepărtate ale romanilor, (Teodoret, III, 16).

Iar după aceea a poruncit să nu intre în palat aceia care refuză să aducă jertfe ; şi a dat ordin ca aceia să nu facă parte din nici un colegiu, nici din for, nici din vreo judecătorie, nici din vreo demnitate şi nici din vreun loc în administraţie. (Sozomen, V, 17).

capitolul xxxi

DESPRE TRUPUL MARTIRULUI VAVILA ŞI DESPRE STATUIA LUI APOLO DISTRUSĂ DE TRĂSNET

Pe cînd deci Iulian aştepta la oracolul lui Apolo din Dafne răspunsul cu privire la victorie în războiul cu părţii, şi el se plîngea de vecinătatea trupului martirului Vavila, a poruncit să dezgroape corpul acestuia. Pentru aceasta, în timpul festivităţii, pe cînd creştinii intonau psalmi purtînd trupul martirului, şi, spre indignarea împăratului, un tinerel, Teodor, povestea nenumăratele torturi la care a fost supus, deci cînd se petrecea aceasta, un demon fals a făcut să crească gloria martirului, arătînd mai limpede minciuna. Căci un fulger trimis din cer a aprins întregul templu şi a făcut praf însăşi statuia lui Apolo pitianul — căci era din lemn şi aurită pe dinafară. Aflînd aceasta în timpul nopţii, prefectul de atunci din Orient, pe nume Iulian, unchiul lui Iulian, a venit în grabă la Dafne, vrînd să ofere zeului său satisfacţie şi văzîndu-1 transformat în cenuşă, îi lovea cu vergile pe veioxopooS (adică paznicii templului), crezînd că această faptă a fost comisă de vreun creştin. Deşi torturaţi, aceştia nu au vrut să mintă, strigînd că incendiul a început de deasupra, nu de jos. La acestea şi ţăranii veniţi din locurile învecinate au spus că au văzut cum fulgerul a fost pornit din cer. (Teodoret, III, 9 şi 10).

CAPITOLUL. XXXII

DESPRE CONFISCAREA VASELOR SFINTE DIN BISERICI ŞI CUM AU FOST PEDEPSIŢI DE VOINŢA DIVINĂ PREFECTUL IULIAN ŞI FELIX, PENTRU CĂ AU DISPREŢUIT BISERICA

în timpul acesta au poruncit să fie destinate tezaurului fiscal vasele sfinte din biserici. Fiind înlăturate porţile bisericii mai mari, sanctuarul a devenit accesibil tuturor. Intrînd în biserică Iulian, prefectul Orientului, a intrat şi Felix, prefectul tezaurului regal, şi, odată cu ei, Elpidie, păzitorul bunurilor particulare. Se spune că Felix şi Elpidie au fost întîi creştini şi s-au lepădat de credinţă vrînd să fie supuşi unui împărat necredincios. Iar prefectul Iulian a urinat fără ruşine în sfîntul altar ; şi în timp ce Euzoie a încercat să-1 împiedice, el l-a lovit în cap. Se spune însă că a zis că religia creştină a fost părăsită de providenţa divină. Apoi Felix, văzînd podoabele vaselor pe care Constantin şi Constanţiu le oferiseră adesea, spuse : Iată vasele în care este slujit Fiul Măriei. Dar pentru aceste impietăţi şi prezumţii necugetate au

fost, nu după multă vreme, loviți de pedepse. Căci curînd după aceea Iulian, ţintuit de o crudă infirmitate, a murit în urma putrezirii viscerelor. Şi nu elimina murdăria pe căile digestive, ci gura nelegiuită, care rostise blasfemii, a ajuns să fie organul acestei evacuări. Se spune că soţia lui a fost renumită pentru credinţa ei şi ea i-a spus : Se cuvine să aduci laudă Mîntuitorului Hristos, bărbate, fiindcă prin această boală ţi-a arătat măreţia puterii Sale. Căci nu ai fi putut cunoaşte pe Cel împotriva căruia ai vrut să lupţi, dacă obişnuita îndelungă-răbdare nu ţi-ar fi trimis în chip miraculos aceste chinuri. Cunoscînd dară prin aceste cuvinte şi prin suferinţele neîntârziate cauza bolii, îl ruga pe împărat să fie redată biserica acelora cărora le-a fost luată. Dar nu l-a înduplecat nici pe el şi a ajuns la capătul vieţii. Iar Felix, lovit şi el neîntârziat de boală prin puterea divină, a vărsat sînge pe gură o zi întreagă. Şi apoi, noaptea, după ce s-au deşertat toate venele corpului, şi pier-zîndu-şi toată puterea, s-a stins şi el, încredinţîndu-se morţii veşnice. (Teodoret, III, 11 şi 12).

CAPITOLUL XXXHI

CUM S-A CONVERTIT LA ANTIOHIA FIUL SACERDOTULUI

între acestea, un tînăr, fiu de preot (păgîn) crescut în necredinţă, a trecut în acel timp în adunarea creştinilor. Era pe atunci o femeie de o deosebită consideraţie şi strălucea prin cinstea de diaconiţă. Aceasta era prietenă cu mama tînărului şi de multe ori cînd mama venea la ea, îl îmbrăţişa pe copil şi îl îmbia spre slujirea numelui de creştin. Pe urmă, după moartea mamei, venea tînărul la ea şi se bucura de învăţătura obişnuită. Cînd şi-a însuşit bine înţelepciunea ei, a întrebat-o pe învăţătoare cum ar putea să evite religia tatălui şi să dobîndească puterea de a predica adevărul. Ea i-a spus să fugă de la tatăl lui şi să-L urmeze pe Creatorul ei şi al lui şi să se ducă în alt oraş, unde se scape de urmărirea împăratului necredincios şi i-a făgăduit să aibă ea însăşi grijă de el. La aceasta, tînărul i-a spus : Voi reveni, apoi, şi îmi voi încredinţa sufletul ţie. Au trecut cîteva zile şi Iulian a venit la Dafne ca să celebreze sacrificiile publice. împreună cu el, şi tatăl tînărului, căci era sacerdot şi obişnuia să-1 urmeze pe împărat; împreună cu el erau şi acest copil şi fratele lui, avînd însărcinarea să servească masa împăratului. De obicei sacrificiile se celebrau timp de şapte zile la Dafne. In prima zi, cînd tînărul stătea în faţa patului împăratului şi împărţea solemn bucatele, cuprins de oroare a venit în grabă în oraşul Antiohia, la femeia aceea minunată. Eu am venit — spuse — şi nu te înşel în cele făgăduite ; iar tu, gîndind la salvarea amîndurora, ţine-ţi făgăduiala. Ea s-a ridicat pe dată, l-a însoţit pe tînăr la Meletie, om al lui Dumnezeu, care i-«a ordonat să locuiască în partea superioară a casei. între timp, tatăl, căutîndu-şi fiul, a trecut şi prin Dafne şi, venind în oraş, cutreiera toate străzile şi cartierele, cercetînd cu ochii peste tot şi căutînd să-1 descopere. Cînd a ajuns în locul unde îşi avea locuinţa sfîntul Meletie, avînd o bănuială, l-a văzut pe fiu privindu-1 de la fereastră. Şi dînd fuga, l-a prins şi l-a dus acasă. întîi l-a chinuit, apoi i-a pus pe mîini, pe picioare şi pe spate greutăţi încinse în foc. După asta l-a lăsat legat în cameră cu uşile încuiate şi s-a dus la Dafne.

Acestea le-am auzit de la un bărbat bătrîn, care le povestea. Acesta a mai adăugat că, plin de Duh Sfînt şi de har, băiatul a sfărîmat toţi idolii tatălui şi a început să rostească blesteme împotriva neputinţei lor. După asta, gîndindu-se la

ceea ce a făcut, s-a înspăimîntat de venirea tatălui şi L-a rugat pe Domnul Hristos să-l ajute să zdrobească zăvoarele şi să deschidă uşile : «Pentru Tine, Doamne, am făcut acestea şi nu mi-a fost teamă să le fac». Zicînd acestea, au căzut deodată zăvoarele şi s-au deschis uşile. Iar el a venit din nou la învăţătoare, care, îmbrăcîndu-l cu haine femeieşti şi hotărîndu-i să stea în casă, după cîtăva vreme l-a dus din nou la sfîntul Meletie. Acesta l-a dat în mîna lui Chirii, episcopul din Ierusalim, şi aşa au venit în Palestina în timpul nopţii. Acesta, după moartea lui Iulian, l-a îndrumat şi pe tatăl tînă-rului la adevărul creştin. Printre altele mi-au fost povestite şi acestea. (Teodoret III, 13).

CAPITOLUL XXXIV

CUM A SPURCAT IULIAN TOATE CU APELE DE LA SACRIFICIU ŞI I-AU STAT ÎMPOTRIVA IUVENTIE ŞI MAXIMIN

în timpul acesta Iulian se înarma fără ruşine împotriva evlaviei credinţei, dar la înfăţişare se prefăcea blînd ; şi pregătea curse ca să-i înşele pe nevinovaţi. întîi a spurcat prin sacrificii fîntînile oraşului, apele din Dafne, ca fiecare din cei care beau apa să fie cuprins de groază. Şi cum umplea cu nelegiuirea aceea chiar alimentele care se vindeau populaţiei (căci erau stropite cu apa aceea şi pîinea şi carnea şi fructele şi zarzavaturile si toate cele cîte se mănîncă), văzînd acestea cei care căpătaseră numele mîntuirii oftau şi strigau cînd vedeau asemenea oroare. Şi totuşi mîncau, supunîndu-se legii Apostolului : *«Mîncaţi,* zice *(I* Cor. *10, 27), tot ce se vinde la măcelărie, fără să întrebaţi nimic pentru conştiinţă».* Dar doi militari vestiţi, căci erau scutieri ai împăratului, la un ospăţ s-^au revoltat mai tare de această oroare şi au folosit cuvintele minunaţilor străluciţi care au crescut în Babilon, zicînd : Ne-ai lăsat unui rege nedrept care s-a depărtat de Tine mai mult ca toate neamurile care sînt pe pămînt. Aceste cuvinte au fost transmise împăratului de unul dintre convivi. împăratul, aducîndu-i de îndată la el pe aceia foarte tari, i-a întrebat ce au vorbit. Ei, văzînd un prilej de încredere în întrebarea împăratului şi încurajînd zelul lui lăudabil, au spus următoarele, îndemnaţi de obişnuinţa evlaviei : O. împărate, noi care am respectat pînă acum legile care trebuie lăudate şi pe care le-au aşezat Constantin şi fiii săi, regretăm acum văzînd că toate sînt pline de groază, iar alimentele şi băutura sînt spurcate. Acestea le-am deplîns şi acasă şi le plîngem şi în faţa ta ; căci acest lucru nu ne place la domnia ta.

Auzind acestea, el, numit de cei asemeni lui blînd şi filosof, şi-a arătat un chip plin de îndurare, dar şi-a arătat imediat faţa impietăţii, poruncind să fie bătuţi crunt. I-a lipsit şi de lumină, ba mai mult, cum e mai adevărat, i-a eliberat de nenorocirea acelor vremuri şi a avut grijă să le fie oferite cununile victoriei. Căci se prefăcea că vrea să depărteze de la ei vina injuriei imperiale şi a poruncit ca aceasta să se răspîndească în public, căci vedea cu ochi răi onoarea şi pe apărătorii exageraţi ai adevărului ce se numeau martiri. Numele acestora au fost Iuventie şi Maximin, cărora oraşul Antiohia, ca cinstitoare a celor care luptă pentru credinţă, le-a închinat

un monument de preţ, care este cinstit şi în zilele noastre prin serbări în fiecare an. Dar şi mulţi dintre nobili şi cei care aveau parte de asemenea încredere dintre cei cu o deosebită demnitate, au dobîndit aceleaşi coroane. (Teodoret, III, 14).

CAPITOLUL XXXV

VALENTINIAN, CARE A DOMNIT DUPĂ EL, L-A LOVIT PE SLUJITORUL TEMPLULUI PENTRU CĂ A FOST STROPIT CU APĂ DE LA JERTFE

Valentinian, care nu după mult timp a ajuns împărat, era pe atunci numit conducătorul a o mie de lăncieri din preajma palatului. Acesta nu şi-a ascuns zelul pe care-1 avea pentru credinţă. într-una din zile, cînd acela care trebuia lovit de trăsnet intra în comunitate în templul Fortunei şi de amîndouă părţile uşilor stăteau slujitorii templului, care, cum spuneau chiar ei, purificau prin stropire pe cei care intrau, Valentinian, care mergea înaintea împăratului, a văzut pe hlamida sa o picătură din apa de stropire. Şi, indignat, l-a lovit cu pumnul pe slujitorul templului, zicînd că a fost murdărit, nu purificat. împăratul, văzînd aceasta, a poruncit să fie dus sub pază şi destinat sihăstriei. Dar după ce a trecut un an şi cîteva luni, Valentinian, ca răsplată a unei mărturisiri, a primit imperiul. Căci nu numai în viaţa cealaltă, Dumnezeu îi cinsteşte pe cei care îl iubesc, dar uneori acordă chiar pe loc recompense pentru faptele bune şi prin recompensele prezente încurajează nădejdea. (Teodoret III, 15).

CAPITOLUL XXXVI

DESPRE MARTIRUL ARTEMIE ŞI DESPRE STAREŢA PUBLIA

Pe Artemie, care pe vremea lui Constanţiu a fost comandantul Egiptului, pentru că în vremea aceea a distrus multe statui ale idolilor, nu numai că l-a lipsit de orice posibilităţi, dar l-a pedepsit cu tăierea capului. Acestea şi altele asemănătoare le-a îndurat acela plin de blîn-deţe şi străin de orice mînie, aşa cum îl numeau necredincioşii. Să adaug la acestea chiar minunea unei femei care cu zel divin a dispreţuit necredinţa aceluia. Publia era în vremea aceea foarte renumită şi înzestrată cu virtuţi de preţ. Aceasta, la scurt timp după ce şi-a plecat capul jugului căsniciei, a dăruit Creatorului rod vrednic de cinste. Căci Ioan, statornicit de multă vreme preot în Antiohia şi respingînd adesea decretele guvernatorului apostolic, a răsărit din trupul acelei femei minunate. Aceasta, avînd în preajma ei adunarea celor care păzeau fecioria în demnă vieţuire comunitară, lăuda adesea împreună cu ele pe Făcătorul şi pe Mîntuitorul Dumnezeu. La trecerea împăratului pe acolo ele cîntau în cor, cu glas limpede, judecind demn de dispreţ şi derîdere pe cel care se înşeală şi făcînd să răsune mai puternic acele cîntări care parcă preamăreau slăbiciunile idolilor. Spuneau cu David : *«Statuile neamurilor argint şi aur, operele mîinilor oamenilor».* Şi iarăşi : «Să *fie asemenea lor cei care le fac şi toţi cei care au încredere în* ei» *(Ps. 113, 4, 8).*

Auzind acestea împăratul, tare înfuriat, cînd a trecut pe acolo le-a poruncit să tacă. Dar ele, temîndu-se prea puțin de porunca lui, au cîntat în cor cu mai mult avînt. Cînd a trecut din nou, ele intonau : «Să *se scoale Dumnezeu şi să se risipească vrăjmaşii* Lui» *(Ps. 67, 1).* Cuprins de furie, împăratul a poruncit să-i fie adusă conducătoarea corului. Deşi a văzut-o topită de bătrînețe, nu s-a înduioşat nici de slăbiciunea trupului şi nici nu s-a străduit să-i cinstească virtutea sufletului, ci a poruncit unor derbedei să o pălmuiască. Ea, primind ocările acelea ca pe o cinstire deosebită, s-a întors acasă şi îl înfiera pe el în cunoscute melodii spirituale, ca şi cum compozitorul acelei cîntări ar fi îndepărtat de Saul un spirit răufăcător. Căci şi Iulian, în rătăcirea lui, îndreptând demonii către el îşi pierdea mințile împotriva darului evlaviei. (Teodoret, III, 17).

CAPITOLUL, XXXVII

DESPRE VASILE ŞI GRIGORIE

Nu mică era întristarea lui Apolinarie Şirul înzestrat cu multă ştiință, ca şi a lui Vasile şi Grigorie [130] din Capadocia, cuvântători creştini ai acelor timpuri, şi mulți alți bărbați cu darul elocinței. Unii dintre ei au fost plini de zel pentru adevărata slavă, alții au fost cuprinşi de nebunia ereziei ariene. De aceea, considerînd că creştinii trebuie înarmați, le-a interzis să se instruiască prin lecțiile lor. Atunci

130. Sfîntul Vasile cel Mare (f 379), arhiepiscopul Cezareei Capadociei, şi prietenul său Sfîntul Grigorie de Nazianz <f cea 390) au fost colegi de studii la Atena cu Iulian Apostatul.

Apolinarie, pentru că era învățat şi ingenios totodată, a prezentat în versuri eroice, după modelul poemelor lui Homer, antichitatea ebraică de pînă la imperiul lui Saul şi a împărțit întreaga operă în douăzeci şi patru de cărți, dînd fiecăreia numele unei litere, conform împărțirii homerice. A mai făcut şi o altă operă, după fabulele lui Menandru, lucrate prin asemănare cu comediile ; a imitat şi tragediile lui Euripide şi lira lui Pindar. Şi, pentru a completa, preluînd teme din Sfînta Scriptură, a compus toate temele enciclopedic, foarte asemănătoare celor greceşti, prin număr, calitate, moravuri, compoziție, caracter şi dispoziție. Şi nu le cinsteau din cauza bătrîneții oamenilor şi pe care le credem că sînt plăcute de folosit, ci, după părerea mea, le considerau (pe cele ale lui Apolinarie) egale cu ale celor vechi. Căci a făcut chiar împăratului o carte, deloc obscură, împotriva filosofilor păgîni, pe care a intitulat-o <Pentru adevăr». In această carte, fără să vorbească de mărturiile sfinte, a dovedit că şi aceia s-au înşelat, el însă cunoaşte adevărul despre Dumnezeu. Luînd cunoştință de aceasta, împăratul a scris episcopilor cunoscuți : Am citit şi am dezaprobat. I-au răspuns episcopii : Şi dacă ai citit, tot n-ai înțeles ; căci dacă ai fi înțeles, n-ai fi dezaprobat. Unii spun că scrisoarea a fost a lui Vasile, întîistătătorul Bisericii din Capa-docia, ceea ce nu e de necrezut. Dar, fie că e a lui, fie că e a altuia, este drept să lăudăm învățătura despre virtute. (Sozomen, V, 17).

CAPITOLUL XXXVIII

DESPRE ACEIA CARE, DE DRAGUL BANILOR, S-AU ÎNDEPĂRTAT DE CREDINŢĂ

Mulţi care, nu pe bună dreptate, aveau numele de creştini, pentru că puneau banii şi onorurile prezente mai presus de fericirea adevăratei credinţe, au ajuns pînă la nelegiuirea de a aduce sacrificii. Unul dintre aceştia a fost sofistul Eubol din Constantinopol. Urmînd obiceiurile împăraţilor, el s-a prefăcut un fervent creştin sub Constanţiu, dar sub Iulian a devenit repede păgîn ; iar după Iulian voia din nou să fie creştin. Prosternat cu capul înainte în faţa uşilor bisericii, el striga cu glas mare : Călcaţi-mă în picioare, smintit ce sînt! (Socrate, III, 11).

CAPITOLUL XXXIX

CUM A JEFUIT IULIAN DE BANI PE CREŞTINI

Cum Iulian se îndrepta împotriva perşilor, voind să se răzbune pentru faptul că sub Constanţiu ei invadaseră graniţele romanilor, şi ştiind că în lupte se întîmplă adesea nenorociri, şi fiindcă avea nevoie de bani mai mulţi, a găsit modalitatea să jefuiască de bani pe creştini. Le-a pretins bani mulţi celor care nu voiau să aducă sacrificii şi, de fapt, erau impuşi creştinii. Căci fiecare dintre ei dăruia după starea sa materială şi împăratul, printr-o colectă nedreaptă, s-a justificat pe nedrept. Căci unde nu era, aplica această lege ; iar unde era, lua el însuşi. Aşa că păgînii i-au asuprit greu pe creştini; uneori îi chinuiau şi prin torturi corporale. Cînd împăratul auzea acestea, le răspundea creştinilor care se duceau la el, împiedicîndu-i să se apere : E de datoria voastră să îndurați cu răbdare suferinţele ; căci aceasta este învăţătura Dumnezeului vostru. (Socrate, III, 11).

CAPITOLUL XL

CUM ŞI-AU BĂTUT JOC DE EL LOCUITORII DIN ANTIOHIA

Şi a venit împăratul în Antiohia cu gînd să lupte împotriva perşilor. Cum poporul se plîngea că marfa de vînzare abundă, dar se vinde mai scump, voind să-şi arate bogăţia generozităţii sale, a stabilit preţuri mai mici decît trebuia în piaţa unde se făceau vînzări. Şi după ce au fugit cîrciumarii şi diferiţii neguţători, au lipsit cele necesare. Cei din Antiohia însă cu greu au suportat acestea şi i-au adus insulte împăratului. (Sozomen, V, 18). Se plîngeau împotriva lui şi făceau glume la adresa bărbii lui : barba lui era cam lungă. Spuneau deci : să-i fie tunsă, ca barba lui să folosească la funii. Şi fiindcă de multe ori el sacrifica idolilor un taur pentru credinţa lui, a poruncit să se facă un altar în formă de taur, în întregime din aur. Oamenii, bîrfindu-l spuneau : taurul ăsta o să răstoarne lumea. Înfuriat pînă la mînie de aceste insulte a ameninţat că va distruge oraşul Antiohia. De aceea, voind să se întoarcă

la Tars în Cilicia, a poruncit să fie pregătite cele necesare. Sofistul Libaniu l-a făcut să renunțe la această intenție, scriind o carte în favoarea celor din Antiohia şi, celor din Antiohia, despre mînia împăratului, cărți pe care nu le-a publicat. Iar împăratul, refu

zînd să se răzbune prin intervenţii militare, a îndepărtat mînia indignării sale prin injurii reciproce. Căci a scris o carte plăcută şi destul de civilizată împotriva celor din Antiohia, pe care a numit-o Antiohioa. Dar a săvîrşit multe rele împotriva creştinilor chiar în oraşul acela. (Socrate, III, 15).

CAPITOLUL, XLI

DESPRE STATUIA LUI HRISTOS, DARÎMATĂ DE IULIAN

Nu voi trece sub tăcere, ci voi povesti ceea ce s-a întîmplat sub Iulian. Căci a fost un semn al puterii lui Hristos şi un indiciu al mîniei lui Dumnezeu împotriva împăratului. Cînd a aflat că în Cesareea din Filippi, oraş al Feniciei, care se numea Panea, există o statuie deosebită a lui Hristos, pe care a ridicat-o acolo femeia aceea vindecată de curgere de sînge, după ce a dat-o jos, a aşezat acolo propria lui statuie. Cînd a căzut din cer un trăsnet năprasnic, statuia a fost despicată pînă aproape de piept, iar capul şi gîtul au fost aruncate într-o parte şi înfipte în pămînt. Dar cealaltă parte a rămas pe loc pînă azi şi a păstrat semnul fulgerului. Atunci păgînii au tîrît statuia lui Hristos şi au sfă-rîmat-o. Mai tîrziu însă creştinii, adunînd bucăţile, au reconstituit statuia aşezînd-o în biserică, unde se păstrează şi azi. Această statuie, aşa cum relatează Eusebie, se ştie că este leacul tuturor patimilor şi suferinţelor. Lîngă ea au crescut nişte ierburi de o specie pe care nu o cunoaşte nici un medic de pe pămîntul nostru. (Sozomen, V, 20).

CAPITOLUL XLII

DESPRE BINEFACERILE IERBURILOR CARE CRESC LÎNGĂ LOCUL IZVORULUI DĂTĂTOR DE VINDECĂRI PRIN HRISTOS ŞI DESPRE MINUNILE CARE SE PETRECEAU, ÎN DIFERITE LOCURI, PENTRU NUMELE LUI HRISTOS

Eu cred că, odată cu venirea lui Dumnezeu, nici o minune şi nici o binefacere nu trebuie socotite de necrezut. Căci şi multe alte minuni, petrecute în oraşe şi sate şi de multe ori în provincii, au fost transmise din vechime ca fiind adevărate — lucru pe care-l voi dovedi îndată.

Este în Palestina un oraş numit Nicopole, care, deşi e încă un sat, cartea sfîntă a Evangheliei îl numeşte Emaus. După devastarea Ierusa-17 — Casiodor limului şi victoria asupra Iudeii, romanii l-au numit Nicopole, după sfîrşitul victorios al războiului. La intrarea în acest oraş, la răscrucea unde se ştie că, după înviere, Hristos a mers cu Luca şi Cleopa, avînd de gînd să meargă în alt sat, este un izvor cu ape bune de leac, care înlătură suferinţele oamenilor şi curăţă animalele suferind de diverse boli. Aşa cum se întîmplă, se spune că pe drum a apărut Hristos însoţit de ucenicii Săi şi şi-a spălat picioarele şi astfel apa a devenit tămăduitoare pentru diverse suferinţe. Se spune chiar că în Hermopol din Tebaida, un arbore care e numit

Perseidis ar tămădui bolile multora dacă este legat de gîtul bolnavului fructul sau frunza sau o bucată din coaja lui. Despre acest arbore se spune că, pe cînd Iosif a fugit de Irod în Egipt, cu Hristos şi cu Sfînta Fecioară Măria, a ajuns în oraşul Hermopol. Imediat ce au intrat în oraş, acest copac, neputînd doar răbda apropierea Mîntuitorului Hirstos, s-a închinat pînă la pămînt şi L-a adorat cu umilinţă. Am povestit despre arborele acesta lucrurile pe care le-am auzit de la mulţi. Cred însă că acesta a fost un semn făcut cetăţenilor de prezenţa divină ; sau pentru că acest arbore era adorat de religia păgînă pentru măreţia şi frumuseţea lui, s-a înclinat, neputînd suporta divinitatea lui Hristos. Dar din cauza demonilor care tremurau cînd vedeau pe cel ce distrugea asemenea lucruri ca şi toate statuile egiptenilor, conform proorocirii lui Isaia, după alungarea demonului, pentru a-L mărturisi pe Hristos arborele a rămas gol. La egipteni şi la palestinieni se păstrează dovezile faptelor petrecute. (Sozomen, V, 20).

CAPITOLUL XLHI

CUM I-A ÎNARMAT IULIAN PE IUDEI ÎMPOTRIVA CREŞTINILOR ŞI DESPRE TEMPLUL DIN IERUSALIM

Şi aşa Iulian i-a înarmat chiar pe iudei împotriva creştinilor. Con-vocîndu-i, în primul rînd, i-a întrebat pentru ce nu aduc jertfe cînd legea le ordonă să aducă, şi cum ei au răspuns că într-un singur loc li s-a îngăduit să aducă sacrificii, el a poruncit de îndată Dumnezeului pc care-L ura să refacă templul distrus; credea, nefericitul, că el poate să se împotrivească cuvîntului Domnului al cărui adevăr s-a vădit odată în plus prin acest fapt.

Iudeii primind cu plăcere cuvintele acestea au trimis vorbă tuturor iudeilor din toate părţile lumii. Aceştia, oriunde se întîlneau, ofereau bucuros bani pentru ridicarea templului; şi împăratul a trimis o sumă mare de bani, nu din dărnicie, ci ca să se împotrivească adevărului. A trimis şi un conducător, pe cel mai vrednic realizator dintre meşterii necredincioşilor. Căci se spune că pentru a face curăţirea terenului, au avut găleţi de argint şi coşuri şi luntri. Şi cînd au început să sape, oamenii lucrau mult în ziua fixată ; dar noaptea se înălţa pămînt din vale. Aşa că după ce înlăturau şi ce rămăsese din temeliile dinainte, pregăteau altele noi. Şi după ce au pregătit, un vînt puternic s-a pornit deodată, s-a iscat furtună şi vijelie şi au fost împrăştiate toate cele ce fuseseră pregătite. Şi purtîndu-se ei ca nişte nebuni, neavînd deloc conştiinţa răbdării divine, s-a pornit întîi un groaznic cutremur de pămînt. Şi cine nu a fost pătruns de tainele divine, a fost zdrobit. Dar cum nici acest semn nu i-a îngrozit, focul care ieşea din temeliile pe care le săpau a ars pe mulţi dintre cei care săpau, altora le-a ars mîinile. Şi noaptea, cînd mulţi dintre ei dormeau în porticul învecinat, a căzut deodată chiar porticul, împreună cu acoperişul şi i-a strivit pe cei care dormeau. în altă zi, s-a arătat pe cer semnul strălucitor al crucii mîn-tuitoare

Pînă şi hainele iudeilor erau pline de mici semne de cruce, fără însă să strălucească, ci colorate în negru. Aşa că răzvrătiţii gîndind bine la acestea şi cutremurîndu-se de biciul divin, au revenit la ai lor, mărturisind că există Dumnezeu, dovedit, răstignit pe lemn de strămoşii lor.

Iulian auzind aceasta, în timp ce era deja vestit de toţi, nu l-a cuprins totuşi teama, căci avea inima împietrită, ca şi Faraon. (Teodoret, III, 17).

CAPITOLUL, XLIV

131. Despre arătarea unei cruci luminoase pe cer scriu istoricul Sozomen în *Istoria bisericească* (IV, 5) şi Sfîntul Chirii al Ierusalimului, care a descris această apariţie cu totul neobişnuită, la anul 331, împăratului Constanţiu. A se vedea *Epistola către Constanţiu, preabinecredinciosul Împărat, despre semnul luminos al crucii, arătat pe cer, care a iost văzut in Ierusalim,* tradusă şi publicată odată cu *Catehezele,* partea II, Bucureşti 1945, p. 599—604. Sfîntul Chirii relatează între altele : «în aceste sfinte zile ale Sfintelor Cincizeci de zile, la 7 mai, pe la ceasul al treilea din zi, s-a arătat pe cer o cruce foarte mare făcută din lumină, care se întindea de deasupra Golgotei pînă la sfîntul Munte al Măslinilor. N-a fost văzută de unul sau doi, ci s-a arătat cu totul lămurit la întreaga mulţime a cetăţii. Să nu se creadă apoi că a trecut iute ca o nălucă ; dimpotrivă, a fost văzută cu ochii timp de mai multe ceasuri pe pămînt; prin strălucirea sa orbitoare întrecea razele soarelui. Fără îndoială, crucea luminoasă ce s-a arătat pe cer ar fi fost întunecată de soare, fiind biruită de strălucirea razelor lui, dacă ea n-ar fi oferit privitorilor o strălucire mai mare decît a soarelui» (p. 601).

DESPRE RĂZBOIUL CU PERŞII ŞI FELUL CUM A PIERIT ATUNCI IULIAN

Cînd perşii au aflat că a murit Constanţiu, au venit plini de încredere la graniţele romanilor, declarînd război. Pentru aceasta, Iulian, după ce a strîns armata, a trimis la Delfi, la Delos şi la Dodona, ca să capete răspuns dacă, pornind război, va izbîndi. Atunci toţi profeţii îi şi dădeau încredere ca să lupte şi îi şi făgăduiau izbînda. Un singur răspuns însă nu va fi greu să îl înscrie ca exemplu de minciună şi corupere. Căci acesta sună astfel : Acum noi, zeii toţi, păşim, consemnînd trofeele victoriei de lîngă fluviul Tir. Eu, Marte, voi fi comandantul luptător al lor. Aşadar se cuvine ca ei să dea pe faţă ridicolul acestor profeţii, care îl numesc pe Apolo Pitianul domn înţelept şi stăpîn al muzelor.

Eu însă mă încrîncen dovedind minciuna coruperii lui. Căci a spus Tir, voind să spună fluviul Tigru ; fiindcă numele lui este asemănător cu al Tirului. Fluviul acesta însă, prăvălindu-se din munţii Armeniei şi curgînd prin ogoarele asirienilor, se varsă în golful persic. Iar nefericitul, înşelat de aceste răspunsuri, visa şi treaz victoria ; şi după lupta cu perşii se pregătea să pornească război cu cei din Galileea, căci aşa îi numea pe creştini, considerând că e o ruşine să se războiască cu ei, deşi ar fi trebuit să acorde mai multă importanţă vitejiei lor. Căci Socrate, chiar dacă ar fi fost numit Critias, iar Pithagora, Phalaris, nu ar fi avut parte de vreo neplăcere din cauza schimbării numelui ; şi nici Nereu, dacă ar fi fost numit Tersites, nu şi-ar fi pierdut frumuseţea cu care l-a înzestrat natura. Neputînd cuprinde cu mintea nimic din toate acestea, a considerat că, prin această denumire, ne atribuie nouă ceva monstruos. Şi

încrezător în răspunsul înşelător, ameninţa că va pune în biserici statui ale demonilor. (Teodoret, III, 18).

După aceste ameninţări, a fost înfrînt de un singur om în Bereea. Căci acesta era nobil şi era în fruntea senatului din oraşul său ; iar zelul lui întru Hristos l-a făcut vestit. Căci văzînd că fiul său a decăzut în lipsa de credinţă care era răspîndită pe atunci, l-a alungat din casă şi l-a renegat în public. Fiul, întîlnindu-1 pe împărat pe drum, în oraşul învecinat, i-a făcut cunoscută renegarea lui de către tatăl său. Împăratul i-a ordonat tînărului să nu vorbească nimic, făgăduindu-i să-1 înduplece pe tată. Şi cînd a ajuns în Bereea, i-a invitat la prînz pe nobili şi pe mai-marii oraşului ; printre aceştia era şi tatăl aceluia şi i-a poruncit să ia masa împreună cu fiul lui. Şi i-a spus tatălui, în timpul mesei :

Nu mi se pare drept să obligi pe cineva să se abată de la voinţa sa şi să-şi schimbe gîndurile, dacă nu vrea. Nu-i mai impune fiului tău să urmeze învăţăturile tale, dacă el refuză. Căci nici eu nu te oblig să urmezi religia mea, deşi aş putea foarte bine să te silesc. Acela, înţe-legînd că e vorba de religia divină, spuse : Vorbeşti, împărate, de acesta care se înşală, care îl urăşte pe Dumnezeu şi care pune minciuna înaintea adevărului ? Atunci, împăratul, afişînd o figură milostivă, spuse : Nu-1 mai ponegri. Şi întorcîndu-şi faţa de la el, spuse tînărului : Am eu grijă de tine, fiindcă nu pot să-1 îndemn pe tatăl tău să o facă.

Am relatat acestea nu degeaba, ci voind să arăt nu numai credinţa acelui om minunat, şi cît de disprețuită era puterea lui Iulian de mai mulţi oameni. (Teodoret, III, 18).

Locuia în Antiohia un bărbat minunat, dascăl al tinerilor. Mai era acolo şi mult cunoscutul sofist Libaniu, lipsit de credinţă, aşteptînd izbînda lui Iulian, avînd în faţa ochilor ameninţările lui. Şi l-a întrebat pe dascălul nostru, luînd oarecum în derîdere credinţa noastră : Acum, zise, ce crezi că face fiul teslarului ? Iar acela, după ce s-a gîndit puţin, a prezis inspirat de harul divin, şi a spus : Sofistule, Creatorul tuturor, pe Care tu L-ai numit fiul teslarului, pregăteşte locşorul pentru înmor-mîntarea lui Iulian. într-adevăr, după cîteva zile s-a anunţat moartea celui care se înşela : aşezat în locşorul lui a fost dus şi a dispărut tulburarea ameninţărilor. (Teodoret, III, 18).

CAPITOLUL XLV

ÎN CE FEL A PREVESTIT MONAHUL IULIAN MOARTEA ÎMPĂRATULUI IULIAN ÎNAINTE DE A FI AUZIT DE EA

în vremea aceea preacredinciosul Iulian, poreclit Saba, despre a cărui viaţă am şi scris, şi care în comportarea lui trupească parcă imita viaţa îngerilor netrupeşti, înălţa rugi nesfîrşite lui Dumnezeu, cînd a auzit ameninţările lipsite de credinţă ale împăratului Iulian. Şi în clipa în care acesta a fost lovit, pe cînd celălalt se ruga, a ştiut de moartea lui, cu toate că se pare că s-au petrecut mai mult de douăzeci de schimbări din acel loc pînă la suferinţa aceluia. Căci se spune că, gemînd şi invocînd

îndurarea Domnului, deodată şiroiul de lacrimi s-a oprit, a fost cuprins de bucurie şi faţa lui s-a înveselit. Văzînd această schimbare în sufletul său slujitorii lui l-au rugat să le dezvăluie motivul acestei bucurii neaşteptate. Atunci el a spus : jefuitorul nemilos al viei celei sfinte şi-a primit pedeapsa pentru pustiirile pe care le-a făcut şi acum e mort, nu mai poate teroriza şi ameninţa. Toţi au tresăltat de bucurie aflînd acestea şi au înălţat lui Dumnezeu cîntări de slavă. Mai tîrziu au venit veşti că moartea lui Iulian s-a petrecut în aceeaşi zi şi aceeaşi oră pe care a ştiut-o şi a prevestit-o acel bătrîn prea înţelept. (Teodoret, III, 19).

CAPITOLUL XLVI

DESPRE FELUL NECHIBZUIT ÎN CARE A CONDUS IULIAN

Moartea lui Iulian a dovedit că totdeauna s-a purtat fără chibzuinţă. Căci, pe cînd trecea cu armata fluviul care desparte imperiile perşilor şi romanilor, a incendiat corăbiile fără să-i prevină pe soldaţi sau să le vorbească, ci obligându-i să lupte. îndată comandanţii, cuprinşi de grabă, îi îmbărbătau pe soldaţi şi îi încurajau ou o nădejde pe care împăratul le-o spulberase cînd, prin incendierea corăbiilor, le făcuse imposibilă întoarcerea. în plus, cînd a trebuit să strîngă alimente pentru soldaţi, nu a ordonat să fie aduse nici din hotarele lor şi nici n-a poruncit să fie prădat ceva din belşugul duşmanilor. Şi părăsind ţinuturile locuite, continua drumul prin locuri pustii, unde soldaţii, lipsiţi de hrană şi de apă, fără călăuză pe drum, rătăcind prin provincia pustie, şi-au dat seama de sfaturile prea înţeleptului împărat. (Teodoret, III, 20).

Stăpînind multe sate şi tabere, cucerea acum şi oraşe. Cînd a ajuns în oraşul Ctesifon, atîta l-a asediat pe rege, încît acesta îi trimitea nenumărate solii, făgăduind să-i dea o parte din ţara sa, dacă renunţă la război. Dar Iulian nu a voit şi nici nu s-a îndurat de cei care îl rugau ; şi nici nu s-a gîndit că a învinge este un lucru bun, dar a triumfa este un lucru de invidiat. Avea încredere mai cu seamă în arta magică pe care o învăţa de la filosoful Maxim şi socotea că va avea parte de gloria lui Alexandru Macedon sau chiar de una mai mare. Gîndea, conform părerii lui Pithagora şi a lui Platon, că, prin reîncarnare, el are sufletul lui Alexandru, sau că este mai degrabă un nou Alexandru, în alt corp. De asta nici n-a vrut să audă de rugăciunile regelui perşilor. (Socrate, III, 18).

Un bătrîn, după ce a avut la început conducerea prizonierilor prin ţinuturile pustii, pe urmă, sub aparenţa unui trădător, s-a lăsat plătit ca să le arate un drum mai scurt. Dar, după ce au mers trei zile şi au ajuns la o pustietate şi mai mare, l-au ucis pe bătrîn cu ciomegele, căci a mărturisit că a făcut acest lucru pentru libertatea patriei şi că suportă cu răbdare orice tortură. In acest timp armata perşilor a apărut în faţa armatei obosite de drum a romanilor şi s-au pregătit pentru înfruntarea

războinică. (Sozomen, VI, 1). Se plîngeau romanii că împăratul nu a vrut să sfîrşească războiul, cu făgăduinţa unui cîştig. Intre timp se împotriveau perşilor, care îi hărţuiau şi de multe ori îi puneau pe fugă pe romani. Dar Iulian era prezent călare, şi-şi îmbărbăta armata, amăgindu-se, chiar lipsit de apărare cum era, cu nădejdea fericirii sale. (Socrate, III, 18).

CAPITOLUL XLVII

DESPRE OMORÎREA LUI IULIAN

O lance aruncată înspre el, trecînd prin braţ, i s-a înfipt în coaste. Rana aceasta i-a adus sfîrşitul vieţii. Dar cine i-a făcut această rană, binemeritată, nu se ştie pînă astăzi. Unii spun însă că cineva nevăzut a făcut aceasta, iar alţii, că un păstor dintre ismailiteni, alţii, că un soldat ostenit de drum şi de foame. Dar fie că a fost un om, fie că a fost un înger, e limpede că a săvîrşit acest lucru la porunca divină. Căci se spune că după ce a fost rănit, şi-a umplut mîna cu sîngele său şi l-a aruncat în aer, zicînd : «Ai învins, Galileene !» Şi în chiar acest fapt a recunoscut înfrîngerea în urma blasfemiei. (Teodoret, III, 20).

Iar Calist, oare pe atunci era în armată printre cei intimi ai împăratului şi a întocmit istoria lui, spune că a murit fiind rănit de un demon. Iulian a murit deci în timpul celui de al patrulea consulat al său (An. 363), pe care l-a purtat împreună cu Salustiu, în ziua a şasea a lunii Iunie, în ţinutul perşilor, în al treilea an de domnie şi al şaptelea de cînd a fost numit de Constanţiu, în vîrstă de treizeci şi unu de ani[132]. (Socrate, III, 18).

132. Cel mai bun studiu asupra lui Iulian Apostatul l-a făcut Sfîntul Grigorie de Nazianz în Cuvînfdn'Ie IV şi V. A se vedea în această privinţă Ioan G. Coman, Sfîntul *Grigorie de Nazianz despre împăratul Iulian. încercarea asupra* Discursurilor IV şi V, voi. I (Institutul Român de Bizantinologie, Nr. 5), Bucureşti 1938 ; Idem, Cauzeie *generale ale politicii anticreştine a împăratului Iulian după mărturii patristice* (Institutul Român de Bizantinologie, Nr. 6), Bucureşti 1938. In ceea ce priveşte atitudinea lui Iulian faţă de creştini, se poate cerceta cu folos Diac. Dr. Ioan I. Pulpea (Răinureanu), *Lupta împăratului Iulian împotriva creştinismului,* Bucureşti 1942.

CAPITOLUL XLVni

CE VRĂJITORII AU FOST DESCOPERITE DUPĂ MOARTEA LUI

După moartea lui au fost date la iveală unele vrăjitorii. Oraşul Cara este acela care păstrează pînă astăzi rămăşiţele lipsei lui de credinţă. Mergînd pe acest drum, fiindcă prin Edesa nu voise să treacă din cauza cultului dreptei credinţe, a intrat în templul care era cinstit de păgîni. Acolo, în timp ce celebra unele sacrilegii împreună cu tovarăşii lui, a închis uşile şi zăvoarele şi a poruncit soldaţilor să fie atenţi să nu intre nimeni înăuntru pînă nu se va întoarce el. Şi a revenit şi el şi a celebrat acolo sacrilegii cu uşile închise, după ce a pus unii soldaţi să stea de pază ca nimeni să nu intre. Dar, cum o domnie de pietate a urmat aceleia lipsite de pietate, atunci cînd unii au intrat în templu, au găsit acolo statui ciudate ale împăratului şi celebra lui înţelepciune şi pietate. Căci au văzut o femeie spînzurată de păr, cu mîinile întinse, al cărei pîntece fusese deschis ca să se cerceteze în ficatul ei izbînda asupra perşilor. Această nelegiuire a fost descoperită la Cara.

Iar în Antiohia se spune că au fost găsite în palat mai multe lăzi pline cu capete de oameni, şi nenumărate corpuri de morţi aruncate în puţuri. în acest oraş, cînd s-a anunţat moartea lui, toţi au ţinut o festivitate publică şi îşi dădeau frîu liber nu numai în biserici şi la mormintele martirilor, dar chiar în teatre predicau izbînda crucii şi săreau de bucurie împreună cu preoţii. Eu însă am socotit necesar să menţionez aici şi strigătele de satisfacţie ale lor, pentru ca amintirea acestor lucruri să fie păstrată şi pentru posteritate. Căci strigau cu toţii împreună : «Maxime, prostule, unde sînt profeţiile tale ? A biruit Dumnezeu şi Hristos al Său». Aici trebuie să se termine cartea, ca puterea lipsei de credinţă să nu fie legată de o domnie de pietate. (Teodoret III, 21 şi 22).

CARTEA A VII-A

CAPITOLUL I

DESPRE AUSPICIILE LUI IOVIAN ŞI CUM A IEŞIT EL DIN TERITORIILE PERŞILOR

A doua zi, soldaţii, într-o cumplită agitaţie, neîngăduind nici o amînare, îi pun lui Iovian pe cap panglica de împărat. Era un bărbat voinic şi nobil, în vremea în care Iulian a propus milenariul prin lege soldaţilor, ca ei să aleagă dacă aduc jertfe sau pleacă din armată. Iar acela a ales mai degrabă să piardă centura de militar, decît să se supună ordinelor unui împărat lipsit de credinţă. Pe el Iulian îl avea atunci printre militari din motive de război.

în timp ce soldaţii îl trăgeau cu forţa la domnie, el striga, spunînd că nu vrea să domnească asupra unor păgîni, deoarece el este creştin. Dar după ce toţi au strigat într-un glas, spunînd că şi ei sînt creştini, a primit domnia. (Socrate, III, 19).

Se gîndea dar Iovian la salvarea tuturor şi în ce fel ar putea să scape armata teafără din încercuirea duşmanilor. Şi nu a avut nevoie de sfaturi deosebite, ci a cules rodul de mare preţ al semînţei evlaviei sale. Căci Dumnezeu şi-a arătat imediat purtarea de grijă şi a îndrumat nehotărîrea lui către limanul liniştii. Cînd regele perşilor a aflat dificultăţile lui, a trimis o solie şi a cerut pace, apoi a trimis soldaţilor alimente şi a ordonat să fie pregătită într-un loc retras o piaţă pentru vînzarea lor. După încheierea tratatelor, şi-a adus acasă armata nevătămată. (Teodoret, IV, 2).

Aceste tratate, oricît de ruşinoase pentru gloria romanilor, erau pe potriva vremurilor. Căci, renunţînd la Siria şi cedînd perşilor oraşul Nisibe din Mesopotamia, a plecat. Aceste veşti i-au îmbărbătat pe creştini, dar pe păgîni i-au umplut de jale. Soldaţii învinovăţeau mult entuziasmul imprudent al lui Iulian şi îi atribuiau lui pricina pierderii hotarelor romanilor; fiindcă, amăgit de un fals trădător al perşilor, a dat foc corăbiilor care transportau grîne pe fluviu şi a supus la foame pe soldaţi. (Socrate, III, 19).

CAPITOLUL II

CE A SCRIS SOFISTUL LIBANIU ÎMPOTRIVA CREŞTINILOR ŞI ÎN CE FEL ISTORIOGRAFUL SOCRATE A CONTRAZIS SPUSELE LUI

Sofistul Libaniu[133] a scris atunci o carte în care îl căina pe Iulian şi pe care a intitulat-o «Iulianus», de bună seamă fascinat de renumele lui; în carte aminteşte şi

cărţile pe care le-a publicat Iulian împotriva creştinilor. Şi dacă sofistul a adus laude împăratului, eu le-aş trece sub tăcere, urmînd datele istoriei.

Dar fiindcă un retor atît de talentat ponegreşte parcă religia creştină în memoria cărţilor lui Iulian, tocmai pentru aceea trebuie spuse cîteva lucruri împotriva lui, pornind chiar de la cuvintele lui.

împăratul, prelungind nopţile de iarnă — zice — cînd se apleca asupra cărţilor care vorbesc despre omul Dumnezeu din Palestina şi despre Fiul lui Dumnezeu, se lupta cu mai multă stăruinţă şi, în această luptă, a reuşit să prezinte ca ridicol şi deşertăciune cele cu care sînt cultivaţi aceia. In aceste preocupări a fost considerat mai înţelept, decît bătrînul Tirius. Să fie binevoitor Tirius ăsta şi să primească liniştit cuvintele mele.

Acestea sînt cuvintele lui Libaniu. Eu însă ştiu că el era un sofist din cei mai buni; dacă totuşi nu ar fi avut aceeaşi religie ca împăratul, tot ceea ce spun creştinii despre Iulian ar fi spus şi el atunci şi poate, ca retor, ar fi exagerat. Căci şi cît a trăit Constanţiu l-a copleşit cu laude, şi după moarte, cu injurii referitor la nelegiuirile lui. Şi dacă bătrînul Porfiriu [134] ar fi fost împărat, ar fi socotit cărţile lui mai presus decît ale lui Iulian. Dar şi Iulian, dacă ar fi fost sofist, ar fi spus că şi el e rău, ca şi Eubol. Aşa că acela, ca unul din suita lui, ca sofist şi prieten al împăratului, a spus ce a gîndit; şi noi, atît cît putem, să ne împotrivim.

întîi a spus că se apleca asupra cărţilor, prelungind nopţile în timpul iernii. A se apleca asupra cărţilor înseamnă că avea intenţia să facă polemică, aşa cum obişnuiesc sofiştii. Căci cărţile le ştia de mai de mult ; dar atunci se apleca asupra lor şi mai

133. Sofistul Libaniu (f 393), ultimul mare retor păgîn, a sprijinit politica lui Iulian Apostatul de a reintroduce religia păgînă. A fost profesorul de retorică al Sfinţilor Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz şi Ioan Gură de Aur.

134. Porfiriu (232—304), filosof neoplatonic, a scris o carte intitulată Contra *creştinilor,* care nu s-a păstrat, fiind arsă în 435 din ordinul împăratului Teodosie II. Eusebie de Cezareea, în *Istoria Bisericească* (VI, XIX, 2—10) spune că Porfiriu defăima Sfintele Scripturi şi pe creştini, în special pe Origen, despre viaţa căruia da informaţii inexacte şi mincinoase.

mult se îndîrjea. De unde rezultă limpede nu că a reuşit să le combată, cum crede Libaniu, ci că era frămîntat de slăbiciunea adevărului lui ; şi toate care acolo sînt puse bine şi cu prudenţă, se muncea să le ponegrească ca un detractor. Căci nu spunea nimic care să reziste în orice situaţie ; ci, ba răsturnînd, ba ascunzînd adevărul, afirma minciuni despre acela cu care se duce polemica. Şi cine este împotriva cuiva, ca un duşman, nu numai se poartă ca atare, dar se apucă şi să vorbească. Faptul că Iulian sau Porfiriu, pe care îl numeşte bătrînul Tirius, au fost amîndoi detractori, rezultă limpede din cuvintele lui. Căci Porfiriu, în istoria filosofiei, pe care a redactat-o el, defăimează viaţa lui Socrate, cel mai mare filosof ; şi a spus despre el asemenea lucruri cum obişnuiesc cei care ţin să aducă prejudicii. Aşa a făcut şi cu Socrate, pe care grecii îl considerau vrednic de admirat, pentru curăţia lui,

pentru dreptatea şi celelalte virtuţi. Pe acesta, Platon, minunatul filosof al lor, şi Xenofon şi alţi filosofi din ceata lor nu numai că îl cinstesc ca pe unul iubit *de* Dumnezeu, dar afirmă că a fost chiar mai înţelept decît este un om.

La rîndul său, Iulian, din invidie, şi-a dat pe faţă sentimentele lui pentru împăraţi şi, criticînd viaţa tuturor celor care au domnit înainte de el, nu l-a cruţat nici pe filosoful Marcu. Nu cred necesar să spun mai mult. Căci eu, înţelegînd caracterul lor din spusele amîndurora, am zis acestea.

Să auzim însă ce relatează Grigorie de Nazianz despre Iulian. In cartea a doua împotriva paginilor, spune, după altele, şi următoarele : «Acestea le-au transmis altora despre Iulian înseşi faptele şi puterea imperială pe care şi-a asumat-o ; mie însă mi s-a dezvăluit caracterul lui mai mult, cînd l-am cunoscut mai bine pe acest om la Atena. El venise acolo pe vremea cînd fratele său era considerat duşmanul împăratului. Şi venirea lui acolo a avut un dublu scop : unul oarecum mai decent, prin care spunea că el a venit ca să vadă Elada şi să se instruiască ; altul însă, ascuns şi prea puţin cunoscut, să se informeze asupra acelora care aduc jertfe demonilor şi asupra bărbaţilor înşelători, fiindcă nu avea încă dezlegare pentru lipsa lui de credinţă. Aşa că nu degeaba am fost cu luare-aminte. Căci nu întîmplător am văzut aceste lucruri ; dar nestatornicia comportării lui şi abateri repetate m-au făcut să fiu prevăzător. E profet deosebit acela care priveşte bine. Căci nici un semn nu mi se părea în favoarea lui. Grumaz neclintit, umeri mobili, ochi iscoditori îndreptaţi aici şi acolo şi aruncînd priviri furioase ; picioare fremătînd de nerăbdare, nări respirînd insulte şi dispreţ, atitudini ridicole şi avînd într-una tocmai acest aspect; un rîs ne-stăpînit şi aproape clocotind ; acceptări însoţite de negaţii, o raţiune lipsită de orice raţiune, întrebări fără nici o rînduiala şi o replică în total dezacord cu ceea ce îi este de fapt pe plac. Dar ce să mai întind vorba ? Pe el l-am cunoscut înaintea operelor lui, şi din opere l-am recunoscut. Şi chiar dacă ar fi de faţă cei care erau atunci, ar aduce mărturie că, de îndată ce am văzut acestea, am şi spus : «O, ce răutate hrăneşte republica romanilor !» Şi după ce am prevestit acestea, am dorit ca mai bine să fiu mincinos. Căci ar fi fost mai bine aşa, decît să se umple pămîntul de asemenea nelegiuiri. Cred că niciodată nu au fost asemenea catastrofe, chiar cînd au apărut multe potopuri, multe incendii, multe molimi şi prăbuşiri de pămînt ; deşi se spune că oamenii au fost inumani, şi cruzi, şi potriviţi după diferite firi. De aceea a avut un sfîrşit vrednic de trufia sa».

Acestea le-a relatat Grigorie despre Iulian.

Insă cei care au rostit multe vorbe împotriva creştinilor s-au străduit să denatureze adevărul, interpretînd cîte ceva din scrierile sfinte, schimbînd altele, prezentînd totul conform propriei lor intenţii. Mulţi însă, opunîndu-li-se, au dezvăluit aceste lucruri, distrugînd şi combă-tînd sofismele lor zadarnice. Şi înainte de toţi, Origen, deşi a trăit cu mult timp înainte de Iulian. Căci el, privind în faţă şi interpretînd acele lucruri care păreau că tulbură pe cititorii de cărţi sfinte, a lăsat de o parte născocirile sofiste ale detractorilor. Dacă Iulian şi Porfiriu ar fi citit mai des acestea, acceptîndu-le cu drag, şi-ar fi îndrumat poate către alte lucruri cuvintele lor

şi nu s-ar fi dedat la blasfemii sofiste. Faptul că împăratul s-a silit să ponegrească acele cărţi în faţa unor ignoranţi şi a unor simpli făcători de cuvinte, şi nu în faţa acelora care dobîndesc adevărul Sfintelor Scripturi, se vede clar din acest lucru : alegînd acele cuvinte care sînt aşezate mai omeneşte pentru o bună înţelegere, după ce a adunat multe exemple de felul acesta, în cele din urmă spune : «Fiecare din acestea, dacă nu au o înţelegere de negrăit, sînt pline de cea mai mare hulă adusă lui Dumnezeu». Acestea le-a spus Iulian în cartea a treia împotriva creştinilor. însă în cartea pe care a redactat-o despre cinism, arătînd cum trebuie să fie plăsmuite povestirile sfinte, spune că adevărul lor trebuie ascuns. Căci spune aşa : «Naturii îi place să fie ascunsă şi fiinţa tainică a zeilor nu suferă să pătrundă prin cuvinte goale în urechile profane». Se evidenţiază prin acestea că împăratul a avut îndoială asupra Sfintelor Scripturi, fiindcă sînt cuvinte tainice, care trebuie contemplate într-un fel de negrăit. Dar se revoltă pentru ce nu au avut cu toţii aceeaşi părere şi insistă asupra acestora care între creştini par că acceptă cu simplitate spusele divine. Nu trebuia să se revolte împotriva celor simpli şi nici să se înfurie din cauza lor împotriva scrierilor sfinte, nici să prindă ură şi să respingă acele lucruri pe oare le înţeleseseră mai bine, deoarece nu toţi gîndeau atunci aşa cum voia el. Era deci la fel cu Porfiriu. Acesta, jignit de nişte creştini din Cesareea Palestinei, nemaistăpînindu-şi mînia, a părăsit creştinătatea, furios; şi scriind blasfemii din ură pentru duşmani a fost lipsit de creştinătate, aşa cum l-a învinuit Eusebie al lui Pamfil.

împăratul însă, infirmîndu-i scrierile, s-a purtat cu mîndrie faţă de creştinii mai simpli ; de la acea suferinţă s-a întors către blasfemiile iui Porfiriu. Amîndoi au greşit cu voie şi, păcătuind cu ştiinţă, au şi fost pedepsiţi cu pedeapsa meritată.

Cînd deci sofistul Libaniu a spus, oarecum în bătaie de joc, că în Palestina fac Dumnezeu un om, şi un Fiu al lui Dumnezeu, pare că uită cuvintele sale. Căci la sfîrşitul cărţii lui l-a zeificat pe Iulian, zicînd, printre altele : «Căci aproape au zădărnicit prima veste a morţii iui, pentru că s-a socotit că a minţit în privinţa lui Dumnezeu». Şi, puţin mai jos, spune : «O, copil al demonilor, şi discipol al demonilor, şi închinător al demonilor». Deşi cineva ar înţelege altfel acestea, el a spus totuşi despre Iulian aceleaşi lucruri pe care le afirmă creştinii şi care li se impută. Dacă s-ar fi gîndit să-1 laude, trebuia să ocolească acest termen şi să nu-1 indice ca pe cineva consacrat demonilor, aşa cum a îndepărtat celălalt cuvînt pe care, cînd i-a fost reproşat, l-a şters. Căci raţiunea sfîntă a creştinilor a ştiut în ce fel omul Hristos a fost făcut Dumnezeu şi cum, ca om, a fost văzut, dar ca Dumnezeu, nevăzut, şi cum amîndouă acestea sînt adevărate. Păgînii însă, înainte de a crede, nu pot să înţeleagă. Căci cuvîntul divin spune : *«Dacă nu veţi crede, nu veţi înţelege» (Isaia* 7, *9).* De aceea ei nu se ruşinează că mulţi oameni îşi fac zei, şi cu ce bune obiceiuri sînt instituiţi, şi drepţi şi curaţi si nu înşelători, nedrepţi sau beţivi, adică Hercule, Dionisos şi Asclepios, aşa cum Iulian nu se ruşinează să-i invoce în cărţile lui. Dacă aş vrea să înşir dintre aceştia zeităţile bărbaţi şi femei, aş da loc unei lungi digresiuni. Dar pentru cei care vor să cunoască, este destul să pomenim acestea : Pallium a lui Aristotel şi Corona lui Dionisie şi cartea lui Eginus de multă smintire şi mulţimea de

poeți care, scriind despre asemenea lucruri, au arătat cu adevărat ridicolul şi deşertăciunea teologiei paginilor.

Dar să arătăm că e ceva specific paginilor să zeifice pe oameni cu cea mai mare uşurință. Rodienilor, preocupați de o calamitate, li s-a răspuns să împace pe preoul frigian Atis cu nebuniile celebre ale fri-gienilor. Răspunsul suna astfel : împăcați pe Atis, zeul mare, curat Adonis, al unei vieți bune, dătător de bogății, şi pe Dionisos cu plete lungi. în acest răspuns, pe Atis, care, dintr-o iubire nebună, s-a omorît singur, îl numeşte şi Adonis şi Dionisos.

Cînd Alexandru Macedon a trecut în Asia, congresul fiind favorabil lui Alexandru, a născocit aceste versuri : Dintre zei consultă-1 pe Jupiter, şi slăveşte pe Minerva cea de trei ori născută, tu, care în corpul tău muritor ascunzi un rege divin, pe care Jupiter l-a zămislit dintru început ca ajutor al eroilor ; legile bune ale veseliei l-au hotărît rege pe Alexandru. Acestea le-a rostit demonul în Pitia ; cei care linguşeau împreună pe cei puternici, îi şi zeificau.

Ce să mai zicem dacă l-au zeificat pînă şi pe atletul Cleomede, spunînd : «Cleomede, ultimul dintre eroii cetății, pe care să-1 cinstiți cu jertfe, căci încă nu e muritor».

Din cauza acestui răspuns, Diogene Cinicul şi filosoful Enomau l-au dezaprobat pe Apolo Pitianul. Iar locuitorii din Cizic l-au numit pe Adrian al treisprezecelea zeu. Dar tocmai Adrian l-a zeificat pe iubitul său Antinous. Şi Libaniu nu spune că acestea sînt ridicole şi deşertăciune ? Şi cu această digresiune să considerăm suficiente cele spuse spre discreditarea lui. (Socrate, III, 19).

CAPITOLUL III

DESPRE CREDINȚA CEA DREAPTĂ A LUI IOVIAN ŞI CE I-A RĂSPUNS ATANASIE DIN ALEXANDRIA

Împăratul Iovian deci, imediat ce a păşit pe pământul imperiului său, a ordonat în primul rînd ca episcopii să se întoarcă din exil şi a recunoscut că trebuie să se restituie bisericile acelora care au respectat cu strictețe credința mărturisită la Niceea. I-a scris şi lui Atanasie, care era cel mai de seamă apărător al acestor dogme, cerîndu-i să-i răspundă în scris adevărata învățătura a dogmelor divine. Acesta, convocînd pe episcopii cei mai buni predicatori, i-a răspuns rugîndu-1 să păzească credința mărtursită la Niceea, ca fiind conformă cu învățătura apostolică. (Teodoret, IV, 2). Cuprinsul acestei scrisori este următorul :

Atanasie şi ceilalți episcopi veniți în numele tuturor episcopilor din Egipt, Tebaida şi Libia, către prea credinciosul şi preamilostivui Învingător, August, Iovian.

Se cade ca un împărat iubitor de Dumnezeu să aibă voința de a învăța şi dorința de cele sfinte. Astfel, avînd inima în mîna lui Dumnezeu, vei cîrmui în pace imperiul de-a lungul multor ani. Şi fiindcă tu vrei, cu evlavia ta, să înveți credința Bisericii

universale, ne-am îngrijit să-I mulţumim lui Dumnezeu pentru aceasta, ca să facem cunoscută evlaviei tale credinţa mărturisită la Niceea de către toţi Părinţii. Unii care au renegat această credinţă s-au răzvrătit împotriva noastră, pentru că nu am fost de acord cu nebunia lui Arie. Aceştia au devenit autorii ereziei şi schismei Bisericii universale. Credinţa în Domnul nostru Iisus Hristos, adevărată şi pioasă, este limpede pentru toţi şi este cunoscută şi citită în scrierile dumnezeieşti. Căci întru această credinţă au suferit martiriul sfinţii care acum odihnesc întru Domnul. Credinţa ar fi rămas pururi neatinsă, dacă abilitatea unor eretici nu ar fi încercat să o pîngărească. Căci unul ca Arie şi adepţii lui au încercat să se răzvrătească şi să strecoare lipsa de credinţă împotriva ei, zicînd : din cele ce nu existau, şi că Fiul lui Dumnezeu este creatură şi făptură şi că poate să se schimbe. Aşa i-au atras pe mulţi, astfel încît pînă şi aceia care păreau că sînt cum trebuie au fost tîrîţi în această blasfemie. Dar Părinţii noştri, întrunindu-se, aşa cum am mai spus, în sinodul de la Niceea, au anatematizat secta lui Arie şi au mărturisit credinţa Bisericii universale, întemeindu-se pe Scriptură. Şi prin această mărturisire erezia a fost potolită pretutindeni unde apăruse. Şi această credinţă era citită şi predicată în toate bisericile. Dar fiindcă unii voiau să reînvie erezia lui Arie, au pornit să anatematizeze tocmai această credinţă proclamată la Niceea. Unii însă îşi închipuie că ei mărturisesc această credinţă, dar ei ştiu că neagă tocmai adevărul, interpretînd altfel consubstanţialitatea, şi hulind împotriva Duhului Sfînt, cînd spun că este creatura şi făptura slăvită de Fiul.

Considerînd, prin forţa împrejurărilor, că ofensa născută din această pricină împotriva poporului dă prilejul mărturisirii evlaviei tale, ne-am îngrijit de sinodul din Niceea; pentru ca pioasa ta credinţă să ştie cu cîtă exactitate este consemnată şi cît de mult greşesc aceia care vor să predice ceva în afara ei. Află, împărate iubitor de Dumnezeu, că aceasta este predicată din veac şi pe aceasta au mărturisit-o Părinţii întruniţi la Niceea. Şi cu această credinţă sînt de acord toate Bisericile din Spania şi din Britania, şi nu mai puţin cele întemeiate în Galia, Italia şi Dalmaţia, în Misia şi Macedonia şi totodată în întreaga Hela-dă ; dar şi în întreaga Africă, Sardinia, Cipru, Creta, Pamfilia, Licia, Isauria şi în tot Egiptul, şi în Libia, în Pont, în Capadocia şi la părţii din vecinătate, şi Bisericile din Orient, cu excepţia cîtorva, adepte ale lui Arie. Am ştiut, din probe, hotărîrea tuturor înţelegerilor prealabile şi avem scrisori, şi îi cunoaştem pe aceia, împărate iubitor de Dumnezeu. Deşi unii şi alţii, puţini, contrazic această credinţă, ei nu vor putea aduce un prejudiciu pe tot globul pămîntesc. îmboldiţi de multă vreme de erezia ariană, acum ei contrazic cu multă îndîrjire evlavia însăşi. Şi pentru ca pioşenia ta să cunoască acestea, deşi poate le ştie, ne-am străduit totuşi să alăturăm credinţa mărturisită de trei sute optsprezece episcopi în sinodul de la Niceea.

Credinţa sinodului de la Niceea este aceasta : Credem într-Unui Dumnezeu, Tatăl, Atotţiitorul, Făcătorul tuturor celor văzute şi nevăzute. Şi în Unul Domnul

nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, din Tatăl născut, adică de aceeaşi fiinţă cu Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat; născut nu făcut, de o fiinţă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut, cele din cer şi cele de pe pământ, Oare pentru noi oamenii şi pentru a noastră mîntuire S-a coborît din ceruri, S-a întrupat, S-a făcut ora, a pătimit şi a înviat a treia zi. S-a înălţat la cer şi va veni să judece viii şi morţii. Şi în Duhul Sfînt. Iar pe aceia care spun : Era pe cînd nu era, şi înainte de a se naşte nu era ; şi că a fost făcut din cele ce nu existau, sau din altă substanţă ori esenţă ; zicînd că Fiul lui Dumnezeu este creat, sau că se poate schimba, sau muta — pe aceştia Sfîntă Biserică Apostolică şi Universală îi anatemaltizează.

în această credinţă, împărate iubitor de Dumnezeu, noi trebuie să stăruim ca întru Una Sfîntă şi Apostolică să nu fie schimbată de o corupere a cuvintelor sau de o dispută ; ceea ce au făcut la început sectanţii lui Arie, zicînd că Fiul este din ceea ce nu a fost, şi, că era cînd nu era ; şi ereat, şi făcut, şi supus schimbării.

Pentru aceasta, aşa cum am mai spus, sinodul de la Niceea a ana-tematizat erezia în felul următor : a fost mărturisită credinţa, în adevăr (în Treime). Căci nu au spus, simplu, Fiul asemenea Tatălui, ca să nu se creadă, simplu, că este Dumnezeu adevărat asemenea lui Dumnezeu. Dar au scris şi că este consubstanţial, ceea ce este specific unui fiu din naştere adevărat, născut din tatăl adevărat şi propriu.

Şi nu L-au înstrăinat nici pe Sfîntul Duh de Tatăl şi de Fiul, ci mai curînd L-au slăvit împreună cu Tatăl şi cu Fiul într-o singură credinţă în sfîntă Treime, pentru că divinitatea este una singură în Sfîntă Treime. {Teodoret, IV, 3).

Citind împăratul această scrisoare şi-a întărit ştiinţa şi simţirea pe care le avusese despre cele sfinte ; şi a redactat încă o lege ca să se redea Bisericilor obişnuitele grîne, aşa cum statornicise marele Constantin, iar Iulian interzisese să fie date. Şi fiindcă foametea ivită din cauza lipsei de credinţă a lui Iulian nu îngăduia să fie plătită atunci toată suma pe care o hotărîse Constantin, Iovian a făgăduit să facă cheltuieli pentru moment doar a treia parte, astfel încît, la încetarea foametei, să poată fi date toate grînele. (Teodoret, IV, 4).

CAPITOLUL IV

CUM AU PROSPERAT DREPTCREDINCIOŞII IN VREMEA LUI IOVIAN Şl ERETICII AU FOST CONSTRÎNŞI

Aşadar a rechemat împăratul pe episcopii trimişi în exil de Constanţiu şi care nu se grăbiseră să se întoarcă în timpul lui Iulian. Atunci se închideau şi toate templele paginilor, iar preoţii fugeau în toate părţile ; îmbrăcaţi la început cu mantie, îşi părăseau tocmai această îmbrăcăminte şi se întorceau la înfăţişarea obişnuită. S-a pus capăt şi vărsării de sînge, care în timpul lui Iulian se practica fără măsură. Pe de altă parte, creştinii nu se linişteau : căci întîistătătorii altor credinţe se duceau mereu la împărat, crezînd că obţin de la el bunăvoinţă împotriva duşmanilor lor. Mai întîi, macedonienii i-au trimis împăratului o scrisoare cerîndu-i să alunge din Biserică pe

aceia care predicau că Fiul nu este asemenea şi să fie ei primiţi în Biserică. Cei care trimiseseră scrisoarea erau Vasile din Ancira, Silvan din Tars, Sofronie din Pompeiopol, Pasinic Zilenul, Leonţiu Comanul, Calicra Claudiopo-litul, Teofil Castabalen. Primind scrisoarea acestora, împăratul le-a trimis-o înapoi fără răspuns, spunînd doar acestea : «Eu urăsc conflictele, dar îi iubesc şi îi cinstesc deopotrivă pe aceia care se grăbesc spre bună înţelegere». Şi aceasta a fost considerată o juruinţă a împăratului. Căci atunci a fost dată pe faţă intenţia sectanţilor lui Acachie ; şi, ca de obicei, s-au referit la juruinţa împăratului. întrunindu-se în Antiohia Siriei, au stat de vorbă cu Meletie, care se despărţise de ei de puţin timp şi dădea impresia că apără astfel ideea de consubstanţialitate. Şi asta au făcut, pentru că îl vedeau că este onorat, atunci cînd împăratul ezita, întocmind de comun acord o scrisoare, au mărturisit consubstanţialitatea şi, întărind credinţa de la Niceea, i-au trimis-o împăratului. Conţinutul acestei cărţi este următorul: Preacredinciosului nostru stăpîn Iovian, Augustul, Biruitorul, iubitor de Dumnezeu, sinodul în prezenţa episcopilor din diverse provincii întruniţi în oraşul Antiohia. Că evlavia ta s-a străduit în primul rînd să slujească pacea şi buna înţelegere, o ştim bine şi noi, împărate iubitor de Dumnezeu. Nu ignorăm nici că bine ţi-ai asumat astfel culmea adevăratei unităţi şi dreptslăvitoarei credinţe. Dar ca să nu fim consideraţi alături de aceia care falsifică învăţătura adevărului, adăugăm evlaviei tale că noi am primit şi respectăm credinţa ţinută de la început la Niceea. Cît priveşte cuvîntul de consubstanţialitate, care pentru unii se pare că are alt înţeles, noi spunem că a primit din partea Părinţilor interpretarea cuvenită, care în-

seamnă că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl şi că este asemenea Tatălui prin fiinţă. Căci nu credem în vreo pătimire cu privire la naşterea negrăită. Şi nici cuvîntul zis substanţă (fiinţă) nu este însuşit de Părinţi conform uzanţei paginilor, ci spre nimicirea adepţilor lui Arie, care s-au pornit să predice cu lipsă de pietate ceva despre Hristos că ar fi din cele ce nu existau. Lucru pe care aceştia, care afirmă acum neasemă-narea, au cutezat fără chibzuinţă să-1 săvîrşească cu îndrăzneală şi brutalitate spre ruinarea bunei înţelegeri din sînul Bisericii.

De aceea, alăturăm acestei relatări a noastre un exemplar al credinţei sinodului de la Niceea, pe care o împărtăşim aşa cum trebuie. Ea este astfel : Credem în Unul Dumnezeu, Tatăl atotţiitorul, şi celelalte.

Şi subscrişii : Meletie, episcopul Antiohiei, de acord cu cele consemnate mai sus, Eusebie din Samosata, Evagrie din Sicilia, Uranie din Apamea, Zoii din Larissa, Acachie din Cezareea, Antipater din Rhosos, Avramie Urimenul, Aristonic din Seleucobel, Barlabent din Pergam, Uranie din Melite, Magnus din Calcidia, Eutihie din Eleuteropol, Iosa-cie din Armenia Major, Titus din Bostra, Pelagie din Laodiceea, Ara-bian Adriensis, Piso Adadenul prin presbiterul Lamirie, Sibian din Zeugma, Atanasie din Ancira prin presbiterii Orphit şi Aetie, Ireneu din Gaza, Piso din

Augusta, Patricie din Palti prin presbiterul Lamirie, Anatolie din Berea, Theotim Aramenul, Lucian Arcenul.

Această scrisoare o găsim consemnată în colecţia sinoadelor lui Sabin. Împăratul însă îşi propusese să curme prin cuvinte blînde şi convingătoare conflictele celor care erau în dezacord, zicînd că nimeni dintre credincioşii de orice credinţă nu va avea de suferit vreo neplăcere, dar că îi iubeşte şi îi cinsteşte pe aceia care se străduiesc pentru unitatea Bisericii.

Că aşa a făcut o spune şi filosoful Temistiu, în elogiul pe care l-a adus consulatului lui, în care îl admiră pe împărat pentru că a îngăduit fiecăruia să se închine cui vrea ; şi că a îndepărtat obiceiurile linguşitorilor pe care îi ironizează mult, spunînd că se comportă cu silnicie. (Socrate, III, 20 şi 21).

împăratul a mai dat atunci celui care exercita prefectura, pe nume Secund, o lege pretoriană : să fie condamnat la pedeapsa capitală acela care îndrăzneşte să violeze o fecioară sacră în pat nupţial sau care are priviri necuviincioase, ca să nu spun să încerce să o răpească. A dat această lege fiindcă în timpul lui Iulian unii îndrăzniseră să-şi ia soţii în felul acesta. (Sozomen, VI, 3).

CAPITOLUL V

ATANASIE A VENIT LA IOVIAN, CARE L-A CINSTIT CUM SE CUVINE

în vremea aceasta episcopul Atanasie, cu reşedinţa la Alexandria, ţinînd sfat cu cîţiva dintre ai săi, a socotit că e bine să-l vadă pe împăratul creştin. Şi, venind la Antiohia, l-a informat pe împărat despre ceea ce trebuia. Unii spun că împăratul chiar l-a chemat ca să-i spună ce i se pare necesar pentru religie şi dreapta credinţă şi stabilind cum se cuvenea problemele Bisericii, se gîndea la o revenire. Dar Euzoie, din secta lui Arie, episcopul oraşului Antiohia, se străduia să fie hirotonit episcop în Alexandria un eunuc, Probatian. în timp ce se petreceau acestea, Luciu Alexandrinul, numit presbiter de către George, s-a dus la împărat, ponegrindu-l pe Atanasie că ar fi fost pus în afara legii în timpul episcopatului lui şi că a fost de mai multe ori exilat în timpul împăraţilor de pînă atunci şi că acesta ar fi prilej de discordie cu privire la cele sfinte. în sfîrşit, mai implora să fie numit alt episcop în oraşul Alexandria. Dar împăratul, ştiind ce uneltiri s-au ţesut împotriva lui Atanasie, nu a luat în seamă aceste acuzaţii şi a poruncit lui Luciu, după multe ameninţări, să tacă. Iar Probatian şi partizanii săi eunucii, făptuitori de nelegiuiri şi tulburări de felul acesta, a hotărît că trebuie să fie pedepsiţi. Iar pe Atanasie, devenit cel mai bun prieten al său, l-a trimis în Egipt ca să hotărască situaţia Bisericilor şi a poporului, aşa cum va crede el. Se spune că l-a lăudat pentru neobişnuita lui virtute şi înţelepciunea sa în raporturile cu oamenii. Unii spun că, sub împăratul Constanţiu, înainte ca Biserica să fie condusă de arieni, l-a văzut în vis pe monahul Antonie şi parcă nişte catîri frămîntau cu copitele sfîntul altar ; trezindu-se a spus că Biserica este călcată în picioare de

oameni adulteri şi corupţi. Că acestea nu au fost minciuni au dovedit-o întîmplările de după aceea. (Sozomen, IV, 5).

CAPITOLUL VI

DESPRE CONSULATUL ŞI SFÎRŞITUL LUI IOVIAN

împăratul, înfrînînd atunci furia ereticilor, a plecat din Antiohia şi s-a dus la Tars, în Cilicia, şi acolo a îngropat corpul lui Iulian. Şi pe cînd se desfăşurau solemnităţile de înmormîntare, el a fost desemnat consul (An. 364). în timp ce se grăbea spre Constantinopol, a ajuns la o proprietate numită Dadastana, între Galatia şi Bitinia. Acolo, ieşindu-i înainte împreună cu alţi senatori, filosoful Temistiu a citit cuvântarea pentru consulat. Ce bine s-ar fi putut desfăşura atunci treburile statului şi ale Bisericii, orînduite sub un împărat binevoitor, dacă o moarte neaşteptată nu ar fi răpit oamenilor un asemenea bărbat. Căci în timpul iernii, la proprietatea amintită, lovit de boală a murit, în timpul consulatului său şi al fiului lui, Varonian, în ziua de şaptesprezece a lunii februarie. A domnit şapte luni şi a trăit treizeci şi trei de ani. (Socrate, III, 22).

CAPITOLUL VII

DESPRE VENIREA LA CÎRMĂ A ÎMPĂRATULUI VALENTINIAN ŞI CUM L-A FĂCUT EL ÎMPĂRAT PE FRATELE SĂU, VALENS

Cînd armata a ajuns în Niceea Bitiniei, l-a făcut împărat pe Va-lentinian, un bărbat de seamă şi cel mai vrednic de coroana de împărat (Sozomen, VI, 6).

Şi Valentinian a fost numit în ziua de douăzeci şi cinci tot a lunii februarie. De fel din Panonia, din oraşul Cibela, i se încredinţase atunci conducerea oştilor fiindcă era expert în arta militară. A fost un bărbat cu suflet mare şi totdeauna se arăta mai bun decît realitatea soartei. (Socrate, IV, 1).

El se distingea nu numai prin vitejie, dar şi prin prudenţă, prin cumpătare, prin simţul dreptăţii şi prin statura impunătoare. A fost aşa de măreţ şi atît de subtil, încît, atunci cînd armata a încercat să-i asocieze un coleg, el a răspuns — ceea ce au repetat toţi în cor — : Voi aţi avut cuvîntul, ostaşi, spuse, atunci cînd mi-aţi dat conducerea imperiului, cînd nu exista un împărat; dar, din moment ce eu am primit-o, e rîndul meu acum, şi nu al vostru, să mă gîndesc la treburile obşteşti. Admirîndu-i cuvintele s-au conformat voinţei lui. Iar el, chemîndu-şi fratele din Panonia, şi l-a asociat la domnie, ceea ce nu ar fi trebuit. (Teodoret, IV, 5).

După treizeci de zile s-au cercetat auspiciile pentru el. încredinţîn-du-i fratelui conducerea Asiei şi a Egiptului, el şi^a rezervat Europa. Ajungînd în Spania, a dat dovadă de toată dreptatea acolo, începînd cu proclamarea credinţei. (Socrate, IV, 1 şi Teodoret, IV, 5).

CAPITOLUL VIII

DESPRE EPISCOPATUL LUI AMBROZIE DIN MILAN ŞI DESPRE DARUL DE A VORBI

După moartea lui Auxentie, care fusese întîistătător în Milan şi fusese depus de trei sinoade, împăratul, cunoscându-i pe episcopi, le-a vorbit cu cuvintele care urmează : Desigur cunoaşteţi bine, preaînvă-ţaţi, din scrierile sfinte, cum trebuie să fie un episcop, şi că se cade să-şi cîrmuiaseă supuşii nu numai prin cuvînt, dar şi prin vieţuire comunitară şi să dea ca mărturie a doctrinei această bună vieţuire comunitară. Stabiliţi aşadar în scaunul episcopal un asemenea episcop căruia şi noi, care cîrmuim imperiul, să ne înclinăm sincer capul şi să primim, ca pe nişte leacuri tămăduitoare, învăţăturile lui, atîta timp cît vom greşi ca oameni supuşi neputinţei. (Teodoret, IV, 5).

După ce a spus acestea, împăratul s-a dus la sinod, ca să hotărască mai bine el însuşi, cu înţelepciune şi evlavie. Şi spuse : De voi depinde alegerea aceasta. înzestraţi cu har divin, strălucind de lumina lui, veţi putea face o alegere mai bună. Atunci sacerdoţii, ieşind, discutau despre scaunul episcopal. Dar locuitorii oraşului, ca de obicei, se[1] agitau, unii cerînd să fie numit unul, alţii, altul. Cei care erau din secta arianului Auxentie se luptau să fie unul de al lor. Pe de altă parte, drept-credincioşii se străduiau să aibă un episcop de aceeaşi credinţă cu ei. Ambrozie, căruia îi fusese încredinţată atunci funcţia de guvernator al provinciei, aflînd de aceste tulburări şi temîndu-se să nu se provoace dezordine, s-a grăbit să ajungă la biserică. Oamenii, potolindu-se, şi-au spus cuvîntul : au cerut ca păstorul turmei să fie Ambrozie, care nu fusese încă botezat. împăratul, aflînd aceasta, a cerut să fie botezat de îndată şi să fie numit episcop, ca bărbat vrednic de aceasta. Cunoştea voinţa lui mai fermă decît orice severitate şi hotărîrile lui mai bine gîndite decît orice alte măsuri. A considerat chiar că hotărîrea lui este dumnezeiască, dacă va fi de acord în alegerea lui şi partea adversă. Odată înzestrat cu darul sfîntului botez, Ambrozie [135] a primit de îndată şi harul episcopatului. Acestea fiind îndeplinite se spune că prea-bunul împărat a adresat Mîntuitorului şi Stăpînului nostru acest imn (era în interesul lor cele ce se petreceau) : Slavă ţie, Doamne Atotputernice, zise, şi

135. Sfîntul Ambrozie, născut în anul 339, în oraşul Treveri (Galia), om de o rară cultură şi împodobit cu darul vorbirii, a fost hirotonit episcop în ziua de 7 decembrie 374. Ştia greceşte astfel că s-a inspirat în activitatea sa pastorală şi teologică din scrierile Sfîntului Vasile cel Mare. Autor de imne liturgice, el a introdus cîntarea antifonică în Biserica Apuseană. A murit în rugăciune, la 4 decembrie 397. Relaţiile de prietenie, cultivate de episcopul Ambrozie cu împăraţii Valentinian I (364—375), Graţian (375—383) şi cu Teodosie I (379—395; au avut drept rezultat întărirea Ortodoxiei. Episcopul Ambrozie s-a străduit pentru dreptul exclusiv al Bisericii faţă de păgînism, arianism şi alte erezii, ca şi pentru libertatea şi independenţa acesteia faţă de puterea de stat. Concepţia sa privind raportul Biserică-Stat era exprimată de el în formula : «împăratul este *în* Biserică, nu pesie Biserică» *(Contra lui Maxenţiu,* 36).

Mîntuitorul nostru, că acestui bărbat eu i-am încredinţat trupurile, iar Tu, sufletele, şi ai arătat că alegerea mea place dreptăţii Tale.

Cînd Sfîntul Ambrozie, după cîteva zile, s-a plîns împăratului că judecătorii nu procedează bine, împăratul a spus : De mult am cunoscut curajul acesta al tău, şi, vorbind pe faţă, nu numai că nu m-am împotrivit, dar ţi-am fost alături în alegerea numirii tale. Grăbeşte-te dar să vindeci păcatele sufletelor noastre, aşa cum cere legea divină. Acestea le-a spus împăratul lui Ambrozie şi el le-a făcut. Aflînd că în Asia şi Frigia sînt unii care se îndoiesc în privinţa învăţăturilor divine, a hotărît să se ţină un sinod şi în Iliria şi ceea ce a hotărît şi a confirmat sinodul a trimis celor care se îndoiau. Bineînţeles că aceia care s-au întrunit în Iliria au hotărît că trebuie respectată credinţa expusă în oraşul Niceea. Şi a scris şi el, asociindu-şi şi pe fratele său la scrisoare, ca să întărească acestea care se hotărîseră.

Acum e potrivit să aplicăm şi regula aceea care laudă deschis evlavia lui şi vădeşte şi sinceritatea de atunci fără nici un dubiu, a lui Valens. (Teodoret, IV, 6).

CAPITOLUL IX

EDICTUL LUI VALENTINIAN ŞI AL LUI VALENS PRIVITOR LA CONSUBSTANŢIALITATEA TREIMII

Măriţii împăraţi, credincioşi, învingători, Augustii Valentinian, Valens şi Graţian, trimit episcopilor din diocezele Asiei, Frigiei, Cara-frigiei şi Pacatianei, sănătate întru Domnul.

La sinodul ţinut în Iliria şi în problema discutată cu subtilitate despre Cuvîntul mîntuitor, de trei ori fericiţii episcopi au arătat consubstanţialitatea Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh. Fără să se abată cîtuşi de puţin de la ea, o manifestă deopotrivă cu slujirea religiei marelui împărat. Aşa că a hotărît să fie predicată această credinţă cu toată puterea noastră ; şi asta totuşi ca să nu spună unii : urmăm credinţa împăratului, a aceluia care cîrmuieşte această ţară şi nu ascultăm de acela care ne-a încredinţat nouă salvarea mîntuirii noastre. Căci Evanghelia lui Hristos al nostru spune aşa : *«Daţi Cezarului cele ce sînt ale Cezarului şi lui Dumnezeu, cele ce sînt ale lui Dumnezeu» (Matei 22, 21).*

Ce spuneţi deci, voi, episcopi şi întîistătători ai Cuvîntului mîntuitor ? Dacă argumentarea voastră este aşa, iubindu-vă unii pe alţii, încetaţi să abuzaţi de demnitatea imperială ; şi nu persecutaţi pe aceia care slujesc desăvîrşitului Dumnezeu. Prin rugăciunile lor ei potolesc războaiele de pe pămînt şi resping năvala îngerilor care se depărtează de Dumnezeu şi care, cu perseverenţa rugăciunilor, resping pe toţi demonii corupători, nu refuză, nu se dau în lături de la dările impuse, conform legilor, şi nu se împotrivesc puterii împărăteşti. Dar păzesc cu voinţă sinceră şi îndatoririle faţă de Dumnezeu din ceruri, şi se supun şi legilor noastre. Voi însă aţi

dat dovadă de nesupunere. Ne supunem şi noi Ace-'ui care este Cel dintîi şi Celui care e Cel din urmă, voi însă ţineţi seama doar de voi. Noi dorim, deci, să fim nepătaţi noi înşine de voi. Şi aşa cum Pilat în cercetarea lui Hristos al nostru, nevoind să-L omoare, s-a întors către Răsărit şi, cerînd apă, şi-a spălat mîinile, spunînd : *«Nevinovat sînt de sîngele dreptului acestuia»* (Matei 27, 24), tot aşa a recomandat întotdeauna şi autoritatea noastră : să nu se facă persecuţii, să nu se dea naştere la tulburări ; să nu fie văzuţi cu ochi răi cei care lucrează pe pămîntul stăpînului şi nici să nu fie alungaţi administratorii marelui Împărat. Pentru ca să nu daţi impresia că în prezent sub domnia noastră, iar apoi să expuneţi pătimirii legămîntul Domnului, aşa cum a fost expus sîngele lui Zaharia.

Dar ei, după venirea împăratului din ceruri, Domnul nostru Iisus Hristos, au fost sfîşiaţi în bucăţi şi predaţi morţii, împreună cu demonul corupător, care i-a ajutat. Acestea le-am aflat la Magetie, de la Cicero, de la Damasc, Lampo şi Brintisie, care le-au auzit. Dar am îndreptat faptele chiar şi contra voastră, ca să aflaţi cele stabilite în sinodul extraordinar. A adăugat acestei scrisori şi învăţăturile sinodului, conţinînd pe scurt acestea : Mărturisim, urmînd marelui sinod dreptcredincios, că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl; şi nu înţelegem acest de o fiinţă, aşa cum au declarat unii pînă acum, fără să subscrie chiar, şi acum alţii, numindu-i Părinţi, resping puterea cuvîntului şi îi urmează pe aceia care au scris că prin consubstanţialitate s-a înţeles asemănare ; fiindcă Fiul nu este asemenea nici uneia din celelalte creaturi făcute de El, ci doar Tatălui. Dar cei care susţin aceste lucruri stabilesc doctrina lipsită de pietate că Fiul este creatura deosebită a Tatălui. Noi ştim deci, aşa cum au stabilit de curînd sinoadele de la Roma şi din Galia, că fiinţa Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh este una şi aceeaşi în trei persoane, adică în trei ipostase (subzistente) desăvîrşite. Mărturisim, conform expunerii de la Niceea, şi că Fiul de o fiinţă cu Tatăl S-a întrupat din Sfînta Fecioară Măria, şi că a trăit printre oameni, şi că Şi-a desăvîrşit toată slujirea faţă de noi prin naştere, prin pătimire şi prin înviere şi prin înălţarea la ceruri; că iarăşi va veni ca să ne redea asemănarea divină ; că a fost Însuşi Dumnezeu cu trup şi om purtător de Dumnezeu. Pe cei care susţin lucruri contrare celor spuse mai sus îi anatematizăm, ca şi pe aceia care nu-1 anatematizează pe cel care a spus : Fiul nu a fost înainte de a se naşte ; dar a scris că şi înainte de a se naşte, prin lucrare, prin putere era în Tatăl. Acestea însă sînt şi în toate creaturile care nu trăiesc veşnic precum Dumnezeu. Fiul însă este întotdeauna cu Tatăl, născut printr-o naştere veşnică. Pe scurt, împăratul a dat să se înţeleagă acestea. Dar eu socot că trebuie menţinute înseşi cuvintele sinodului. (Teodoret, IV, 7).

CAPITOLUL X

SCRISOAREA EPISCOPILOR DIN ILLIRIA CĂTRE EPISCOPII DIN ORIENT CARE MĂRTURISESC CONSUBSTANŢIALITATEA TREIMII

Episcopii din Iliria trimit sănătate întru Domnul episcopilor Bisericilor lui Dumnezeu, diocezelor din Asia, Frigia, Carafrigia şi Paca-tiatina.

Hotărînd cu toţii de comun acord şi discutînd despre Cuvîntul mîn-tuitor, am declarat că Treimea este consubstanţială Tatălui, Fiului şi Duhului Sfînt. De aceea a fost drept să vă trimitem scrisoare, nu ca să vă scriem, cu argumente, credinţa în Treime, ci ca să vă rugăm cu umilinţă. Scrisoarea aceasta v-am trimis-o prin preaiubitul nostru frate şi conslujitor, preotul Elpidie. în scrisoarea noastră de acum este vorba cam de acelaşi lucru despre care este scris în cărţile Mântuitorului nostru Iisus Hristos : *«Eu sînt al lui Pavel, iar eu al lui Apollo, iar eu al lui Chefa... Oare Pavel a fost răstignit pentru voi, sau aţi fost botezaţi în numele lui Pavel ?»* (I Cor., 1, 12—13). Şi acestea erau de ajuns smereniei noastre, chiar dacă nu am trimite scrisori către voi toţi, deoarece avem mare temere că acolo, în întreaga voastră provincie, predicaţi despăr-ţind pe Sfîntul Duh de Tatăl şi de Fiul.

De aceea a fost necesar să-1 trimitem la voi pe domnul şi colegul nostru de preoţie, preotul Elpidie care să vă aducă din partea puterii imperiale a romanilor această scrisoare, ca să ştie predania voastră că aceia care nu predică Treimea consubstanţială sînt anatematizaţi. Şi dacă se află vreunul care nu împărtăşeşte aceasta, să fie anatematizat. însă pentru aceia care predică Treimea consubstanţială este pregătită împărăţia cerurilor.

Vă rugăm, deci, fraţilor, să nu propovăduiţi altfel, să nu schimbaţi ceva ; ci predicînd întotdeauna şi pretutindeni Treimea consubstanţială, veţi avea împărăţia cerurilor. Ca să vă împărtăşim şi să vă amintim acestea, vă scriem această scrisoare.

Cît despre episcopii care trebuie hirotoniţi sau despre colegii preoţi deja hirotoniţi, dacă vor rămîne pînă la urmă sănătoşi, e bine ; altminteri, să fie alungaţi chiar din preoţie. De asemenea am stabilit preoţi şi diaconi în preoţie ca să fie întru totul fără reproş, atît din partea senatului, cît şi a serviciului militar. Aşa că am vrut să vă spunem acestea mai pe larg ; de aceea am trimis dintre toţi numai pe domnul şi con-slujitorul nostru Elpidie, ca să ia cunoştinţă cu atenţie de propovădui-rea voastră, dacă este aşa cum am auzit de la domnul şi conslujitorul nostru, Eustatie. încolo, chiar dacă aţi fost cîndva în greşeală, dezbră-cîndu-vă de omul cel vechi, vă îmbrăcaţi cu cel nou (Col. *3, 9*—20).

Căci şi fratele acesta conslujitor, Elpidie, vă va învăţa să predicaţi adevărata credinţă : că Sfînta Treime este Dumnezeu consubstanţial Tatălui şi Fiului şi Sfîntului Duh şi S-a arătat nouă : Tatăl în Fiul, Fiul în Tatăl, împreună cu Sfîntul Duh în veci.

Odată recunoscut acest lucru, vom putea să mărturisim deschis că Treimea este consubstanţială conform credinţei expuse odată la Niceea, şi pe care au confirmat-o Părinţii. Propovăduind această credinţă, vom putea să biruim demonul greşelii. Odată biruit acesta, trăind în pace, ne vom saluta prin scrisori fiind noi înşine împăcaţi.

Şi v-am scris ca să ştiţi că arienii au fost condamnaţi pentru că nu au voit să mărturisească că Fiul şi Sfîntul Duh sînt de o fiinţă cu Tatăl. Numele acestora sînt

următoarele : Polichronie, Telemac, Faust, Ascle-piade, Amantie şi Cleopatru. Aşadar să fie întru slava Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh. Amin. Vă dorim să fiţi sănătoşi de-a lungul multor ani, întru Tatăl şi Fiul Mîntuitor Hristos şi Sfîntul Duh. (Teodoret, IV, 8).

CAPITOLUL XI

DESPRE EREZIA AUDIENILOR

Prea vestitul împărat vădea aşadar o oarecare îngrijorare pentru învăţăturile apostolilor. în timpul acela un sirian, şi de obîrşie şi după limbă, numit Audeu, a născocit învăţături noi ; dacă pînă atunci avusese un început de idei greşite, atunci le-a dat pe faţă. înţelegînd prosteşte cele scrise *«Să facem om după chipul şi asemănarea Noastră» (Fac. 1, 26),* a gîndit că Divinitatea are înfăţişare omenească şi că se deosebeşte prin părţile corpului, fără să adîncească cîtuşi de puţin sensul Sfintei Scripturi, care de multe ori dă lucrărilor divine nume de membre ale oamenilor, fiindcă aceia care nu pot înţelege bine lucrurile mai subtile recunosc mai uşor prin acestea purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Şi a adăugat acestei lipse de evlavie şi altele asemănătoare. Căci, murdărit de nebunia lui Manes, a afirmat că Dumnezeu nu este Creatorul focului, nici al întunericului. Acest lucru şi altele asemănătoare ascund pe părtaşii la nebunia lui Manes, cum predica acesta, şi ei s-au despărţit de Biserică ; căci aceştia susţin o învoială blestemată : acei care convieţuiesc cu femeile fără lege, trăiesc în afara legii. Şi de aceea ei spun că trebuie să trăiască mai la depărtare, ascunzînd blasfemia învăţăturii. Atitudinea lor este plină de trufie şi rod al doctrinei fariseilor. Căci ll acuzau în templu pe Tămăduitorul sufletelor şi al trupurilor, spunînd apostolilor : «Pentru ce *învăţătorul vostru mănîncă cu vameşii şi cu păcătoşii ?» (Luca 5, 30).* Şi Dumnezeu a spus prin gura proorocului : *«Cei care spun : sînt curat, nu mă atinge, aceştia vor fi fum în mînia mea, un foc care arde fără sfîrşit» (Isaia 65, 5).*

Dar nu e timpul acum să criticăm prostia acestora ; să revenim la istorisirea noastră. (Teodoret, IV, 6).

în vremea aceea a apărut erezia mesalienilor, care sînt numiţi sux^taî, adică rugători. Dar mai au şi un alt nume : svflooaiao'cai, adică sacrificatori. Ei aşteaptă acolo lucrarea oricărui demon şi cred că aceasta este prezenţa Sfîntului Duh. Dar acei care iau parte la întreaga boală a acestui lucru refuză lucrarea mîinilor, ca fiind rea ; se lasă ei înşişi în voia somnului şi numesc proorociri arătările nedreptăţilor. Iniţiatorii acestei erezii au fost Dadosie, Seba, Adelfie, Herma, Si-meon şi alţii, care nu s-au îndepărtat defel de comuniunea euharistică, spunînd că hrana divină nici nu foloseşte, nici nu dăunează cu nimic, despre care Domnul Hristos a spus : *«Cine mănîncă trupul Meu şi bea sîngele Meu va trăi în veci» (Ioan 6, 56, 58).*

Iar cînd vor să ascundă această boală, o neagă cu neruşinare, chiar fiind convinşi, iar faţă de alţii, care cunosc acest lucru pe care ei îl păstrează în suflet, îl neagă cu desăvîrşire.

Litoius, întîistătătorul Bisericii din Milet, despre care se ştie că e înzestrat cu un zel dumnezeiesc, văzînd că această boală bîntuie prin multe mînăstiri, sau mai curînd prin tavernele tîlharilor, ca să spun aşa, le-a dat foc şi a despărţit lupii de oi. La fel, Amfilohie, acea foarte vestită căpetenie din Licaonia, cînd această molimă s-a răspîndit şi acolo, a înăbuşit-o cu străşnicie şi a salvat oile care erau cuprinse de această contagiune. Apoi Flavian, întîistătătorul Antiohiei, lăudat pretutindeni, aflînd că aceştia trăiesc la Edesa şi împrăştie veninul lor asupra oraşelor învecinate, în fruntea unei mulţimi de monahi s-a dus la Antiohia şi pe cei care nu recunoşteau acest flagel i-a învinovăţit astfel : Acuzatorii noştri — a spus — sînt calomniatori, iar martorii lor sînt mincinoşi. Iar lui Adelfie însă, numindu-1 bătrîn, cu multă blîndeţe, şi po-runcindu-i să şadă lîngă el, i-a spus : <-Bătrîne, noi, care am trăit o mare parte a vieţii şi cunoaştem bine natura umană, recunoaştem uneltirile demonilor vrăjmaşi, cunoaştem bine slujirea prin însăşi practicarea harului. Tinerii aceştia, care nu cunosc nimic mai desăvîrşit, nu au putut să audă cuvintele duhovniceşti. De aceea, spune-mi mie cum crezi că se retrage duhul potrivnic şi că vine harul Sfîntului Duh ?». Bătrînul, copleşit de aceste cuvinte, a scuipat tot veninul pe care-1 ascundea şi a spus că prin sfîntul botez nu se adaugă nici un folos celor botezaţi, doar că predica plină de zel alungă demonii, care sălăşluiesc în om. Mai spunea că, aşa cum fiecare, cînd se naşte, îşi trage fiinţa din părintele său, tot aşa îşi trage şi demonul care-1 slujeşte. După alungarea demonilor prin acea predică plină de zel, Sfîntul Duh vine şi îşi vădeşte prezenţa în mod vizibil şi sensibil, şi salvează trupul oricăruia este chinuit de suferinţe şi eliberează cu totul sufletul de voinţa cea rea. Astfel încît nu mai poate fi vorba de nimic altceva, nici de ajunarea care macină trupul, nici de învăţătura care înfrînează, ci înaintează printr-o disciplină liber consimţită. Acela care a dobîndit acest lucru, nu numai că este eliberat de neastîmpărul trupului, dar prevede chiar cele ce vpr veni şi vede cu ochii Sfînta Treime. Flavian, scormonind acest izvor rău mirositor şi întinzînd tuturor paharul pentru a fi cercetat, spuse nefericitului bătrîn : Tu, cel mai vechi din zilele rele, gura ta te-a ocărit, nu eu, căci buzele tale aduc mărturie împotriva ta. Şi după ce boala aceasta a fost cunoscută tuturor, cei alungaţi din Siria au ajuns în Pamfilia şi au răspîndit şi acolo acest fel de boală. (Teodoret, IV, 10).

CAPITOLUL XII

DESPRE SINODUL DIN LAMPSACA

Fiind de aceeaşi părere cu Părinţii din Niceea, Valentinian era de folos celor care declarau cele ce credea el însuşi. Şi celorlalţi înţelepţi nu le era nefavorabil. Cînd la

începutul domniei împăratul a plecat din oraşul Constantinopol, prin Tracia, grăbindu-se spre Roma, atunci episcopii din Hellespont, în Bitinia, şi toţi cei care predicau consubstanţialitatea Tatălui şi a Fiului au trimis ca sol pe Hipatian, întîistătător în Heracleea Perintului, ca unul socotit demn să participe la reformularea dogmei. Cînd s-a dus la împărat şi a adus la cunoştinţă solia episcopilor, Valentinian i-a răspuns : «Mie, un neînsemnat fiu al poporului, nu mi-e îngăduit să cercetez asemenea lucruri. Dar preoţii, căci a lor este grija aceasta, să se întrunească între ei unde vor vrea».

După acest răspuns al împăratului, episcopii s-au întrunit în Lamp-saca. Şi după ce au discutat timp de două luni, în cele din urmă au hotărît să fie anulate cele care s-au petrecut la Constantinopol, prin zelul lui Eudoxie şi Acachie. Au hotărît de asemenea să se ocupe şi de acea expunere a credinţei, pe care unii, făcînd-o cunoscută ca fiind a episcopilor din Occident, au recunoscut-o făcînd aceasta cu făgăduiala ca ceea ce s-a statornicit cu privire la cuvîntul de fiinţă neasemănătoare să nu fie folosit; lucru care nu a fost adevărat. Dar afirmau că Fiul este asemenea Tatălui prin fiinţă, spunînd că precizarea de asemenea e necesară pentru înţelegerea substanţei (fiinţei). S-a dovedit că trebuie primită de toate Bisericile credinţa care a fost promulgată în Seleucia şi expusă la inaugurarea Bisericii din Antiohia. Au hotărît să-şi primească înapoi scaunele aceia care au fost înlăturaţi de cei care susţineau că Fiul nu este asemenea Tatălui. Dacă însă cineva ar vrea să-i acuze pe aceia, au stabilit că face acest lucru cu o primejdie pe măsură ; că judecătorii care hotărăsc sînt acei episcopi care gîndesc bine şi care se adună în bisericile din provinciile învecinate, unde sînt martorii tuturor celor consideraţi oprimaţi. După ce au hotărît acestea, cînd l-au chemat pe Eudoxie şi pe aceia care au fost alături de el, i-au stabilit locul de penitenţă. Deoarece aceştia n-au vrut să se supună, au făcut cunoscut tuturor Bisericilor cele hotărîte. Dar fiindcă ei credeau că Eudoxie se străduieşte să-şi ia partea lui din toate cele regeşti, şi acest lucru le-ar fi adus, fără îndoială, un prejudiciu, au considerat că e bine să i-o ia înainte şi să facă cunoscute cele petrecute la Lampsaca. Aşa că s-au dus în Heracleea, la împăratul Valens, care se întorcea din Tra-cia ; acesta fusese împreună cu fratele său în unele localităţi de acolo. Pe atunci, şi împăratul şi fruntaşii îl socoteau pe Eudoxie un om deosebit. Şi cînd solii trimişi de la Lampsaca au ajuns la împărat, acesta le-a poruncit să nu se despartă de Eudoxie. Iar fiindcă aceştia ezitau şi invocau cele petrecute la Constantinopole şi stabilite împotriva lui Eudoxie la sinodul din Seleucia, împăratul s-a înfuriat, i-a trimis pe soli în exil şi a poruncit ca Bisericile să fie predate lui Eudoxie. (Sozomen, VI, 7).

CAPITOLUL, XIII

CUM A DEVENIT VALENS ARIAN

în vremea cînd Valens a primit imperiul era împodobit cu învăţăturile apostolice. Cînd goţii au trecut Istrul şi s-au răspîndit în Tracia, adunîndu-şi armata, el se gîndea să lupte împotriva lor. I-a plăcut sa lupte nu lipsit de harul divin, ci înarmat cu armele sfîntului botez. Dar ce s-a întîmplat după aceea dă dovadă de mare slăbiciune a sufletului şi de trădare a adevărului. Căci a păţit, nefericitul, precum părintele Adam. A fost ademenit de convorbirea cu nevasta şi amăgit de vorbe femeieşti. Ea, atrasă la început de minciunile vicleniei ariene, l-a convins şi pe el să cadă în capcana blasfemiei ; pe ea a ademenit-o Eudoxie, care era pe atunci la cîrma Bisericii din Constantinopol, fără să o cîrmu-iască, ci mai curînd scufundîndu-şi nava. Şi tocmai pe vremea botezului l-a obligat pe nefericitul împărat să jure şi că va rămîne în învăţătura necredinţei, şi că va alunga pe aceia care gîndesc contrariul. Aşa că Valens, lepădînd doctrina apostolică, a trecut de partea potrivnică şi, nu după multă vreme, a dus la îndeplinire ceea ce jurase. (Teodoret, IV, 11).

CAPITOLUL XIV

CITĂ CRUZIME A ARĂTAT VALENS ÎMPOTRIVA DREPTCREDINCIOŞILOR

Acesta a venit între timp în Eurea, căci se temea să nu rupă perşii tratatul încheiat pe treizeci de ani cu Iovian. Perşii nu au întreprins însă nimic şi el a rămas în Antiohia. Atunci l-a trimis în exil pe episcopul Meletie, dar, de frica lui Paulin, i-a cruţat viaţa. Pe aceia care nu voiau să se împărtăşească cu Eudoxie i-a alungat din biserici, i-a condamnat la amenzi, i-a pedepsit să fie biciuiţi, şi altele. Se spune că pe mulţi i-a şi înecat în fluviul Oronte. (Sozomen, IV, 7).

Pe sfîntul Eusebie l-a alungat din Samosata, iar pe Pelagie, păstor excepţional al credincioşilor din Laodiceea, l-a alungat din oraş. Acesta, cînd şi-a luat soţie în tinereţe, în prima zi de căsnicie, chiar în patul nupţial şi-a convins soţia să pună castitatea înaintea plăcerii obişnuite şi, ca să dobîndească dragostea frăţească, a îndemnat-o spre o prietenie în căsnicie. (Socrate, IV, 2 ; Teodoret, TV, 12).

CAPITOLUL. XV

DESPRE TIRANIA ŞI MOARTEA LUI PROCOPIE

Pe cînd în Siria se petreceau acestea, în Constantinopol a apărut un tiran numit Procopie. Adunînd în scurtă vreme o armată numeroasă, se îndrepta cu grabă împotriva împăratului. Cînd a aflat acest lucru, Valens, tulburat, abia a împiedicat înaintarea lui. Şi în vreme ce sfîrşi-tul războiului se întrezărea, s-a produs un cutremur care a distrus multe oraşe. A mutat din loc şi ţărmurile mării şi în unele locuri apa a năvălit cu atîta putere, încît locuri pe unde înainte se putea umbla erau acum scăldate de ape ; în alte părţi s-a retras atît de mult, încît pămîn-tul se vedea

uscat. Aceasta s-a petrecut în timpul primului consulat al celor doi împărați (An. 365). (Socrate, IV, 3).

In anul următor, în timpul consulatului lui Grațian şi al lui Daga-laif (An. 366), se pregăteau războaie. Cînd tiranul Procopie, plecînd din Constantinopol, mută tabăra împotriva împăratului, Valens, auzind, a venit din Antiohia şi s-a întîlnit cu el în apropierea oraşului Nacolia, în Frigia. Şi în prima ciocnire a fost învins. După puțină vreme însă l-a prins pe Procopie în urma trădării soldaților Agel şi Gomarie, pe care după aceea a poruncit să ispăşească prin torturi nebănuite. Căci sfidînd jurămîntul pe care li—1 făcuse, i-a omorît cu cruzime, punînd să fie tăiați cu fierăstrăul. Iar tiranului a pus sâ-i fie legat fiecare picior de doi arbori învecinați pe care i-a încovoiat şi care, lăsați liberi apoi, s-au înălțat în aer, sfişiindu-1 pe Procopie. Şi aşa a murit tiranul (Socrate, IV, 5).

CAPITOLUL XVI

DESPRE EXILUL SFÎNTULUI EUSEBIE, EPISCOPUL SAMOSATEI, ŞI CUM CETĂȚENII LUI, DE DRAGUL CREDINȚEI, AU REFUZAT SĂ SE SUPUNĂ ALTUI EPISCOP

Episcopul Eusebie din Samosata, surghiunit în exil în Tracia, trudea din greu în lucrarea apostolică. Văzînd că multe Biserici sînt lipsite de păstori, îmbrăcînd haina militară şi acoperindu-şi capul cu coif, străbătea Siria şi Fenicia, ca şi Palestina, hirotonind preoți şi diaconi şi orînduia diferite slujiri ale Bisericii. Şi unde găsea episcopi care erau de acord cu el, îi numea întîistătători în Bisericile care nu aveau ierarh.

Consider necesar să fac cunoscut celor care nu ştiu cită înțelepciune şi bravură a dovedit Eusebie asumîndu-şi porunca împăratului, prin care îi impunea să locuiască în Tracia. Purtătorul acestei dispoziții venise pe înserat. Eusebie a dat poruncă să se treacă sub tăcere şi să se țină ascunsă sosirea aceluia, zicînd : Dacă ar afla despre aceasta mulțimea, înflăcărată de zel sfînt, te-ar ucide şi pe tine, iar eu aş fi silit să ispăşesc cu pedepse, în fața lui Dumnezeu, moartea ta. După ce a spus acestea, şi după ce a oficiat slujba de vecernie, chiar după primul somn, dezvăluind unui singur sclav secretul, bătrînul a plecat singur ; îl urma sclavul, ducînd cu el doar o saltea de puf şi tăblițe de scris. Cînd a ajuns la malul rîului Eufrat, s-a urcat într-o corabie ancorată lîngă zidurile oraşului şi a navigat pînă la Zeugma ; le-a poruncit corăbierilor să vîslească şi cînd s-a făcut ziuă a ajuns la locul numit Zeugma. Au fost împresurați de gemetele şi vaietele din Samosata; căci atunci cînd sclavul acela a spus celor din preajma lui cele ce i s-au poruncit şi tăblițele pe care le-a luat, cei care porniseră cu el plîngeau cu toții, desigur fiind lipsiți de păstor ; şi fluviul a fost plin de cei care navigau şi cei care îi urmau. Cînd au ajuns şi l-au văzut pe păstorul cel mult

dorit, se văicăreau şi mai tare ; şi suspinînd şi vărsînd lacrimi şiroaie, se străduiau să-l reţină, ca să nu ajungă oile lui în gura lupului. Şi pentru că nu l-au putut îndupleca, l-au auzit citind legea apostolică *(Rom. 13, 1),* aceea care ne obligă să fim supuşi conducătorilor şi celor care deţin puterea. După asta, unii i-au oferit aur, alţii, argint, alţii, haine, alţii, sclavi, ca unuia care se îndrepta spre un tărîm străin şi îndepărtat. Dar Eusebie, primind doar puţine din atîtea dovezi de dragoste, înarmîndu-i pe toţi cu învăţăturile şi predicile sale şi poruncin-du-le să lupte pentru învăţătura apostolică, a plecat la Istru. Iar credincioşii, întorcîndu-se în oraşul lor şi îndemnîndu-se unii pe alţii erau atenţi la capcanele lupilor.

Trebuie să povestesc acum şi curăţia şi zelul credinţei lor. Consider o greşeală din partea mea dacă prin această povestire ei nu vor fi socotiţi întotdeauna demni de aducere aminte. Cînd deci partizanii lui Arie au lăsat turma fără păstorul ales şi au făcut pe altul episcop în locul lui, Eunomie nu a venit la obişnuita adunare bisericească, nici vreunul din locuitorii de acolo, nici un sărac, nici un bogat, nici un sclav, nici un meşteşugar, nici un agricultor, nici un grădinar, nici un bărbat, nici o femeie, nici un tînăr, nici un bătrîn. Episcopul trăia singur ; nu-l vedea nimeni, nu-l chema nimeni, deşi se spune că în viaţa lui a fost foarte blînd. Dovadă, faptul următor. Odată, cînd voia să se scalde şi a zăvorit uşa pentru sclavul de la baie, interzicîndu-i să intre, a văzut oameni în faţa uşii ; atunci le-a poruncit să deschidă şi să ia cu toţii parte, împreună cu el, la scaldă. Acelaşi lucru l-a făcut şi în cada de baie ; cînd vedea, în timp ce se îmbăia, că unii stau în picioare în faţa lui, a poruncit să se bucure de apa caldă, împreună cu el, aceia care aşteptau tăcuţi. Iar el, considerînd că tocmai pentru asta aşteaptă ei, s-a ridicat degrabă şi a ieşit. Ei însă, considerînd că şi apa este spurcată de necurăţenia ereziei ticăloase, i-au dat drumul să se scurgă prin canalele de evacuare şi au pus să se încălzească altă apă de baie. Aflînd acest lucru, Eunomie a părăsit cetatea şi a plecat, considerînd că e o insultă să locuiască într-un oraş duşmănos în care toţi au oroare de el.

Plecînd el din Samosata, toţi oamenii l-au considerat pe faţă pe Luciu lup şi duşman al oilor. Dar oile, chiar părăsite de păstor, îndeplineau cele ce sînt de datoria păstorului. Cum l-au urît toţi pe Luciu am să explic în alte povestiri. Dar odată, nişte tineri se distrau jucînd în piaţă, aruncîndu-şi unul altuia mingea. Trecînd Luciu pe acolo, mingea a căzut, din întâmplare, printre picioarele asinului lui; atunci copiii se plîngeau, gîndind că mingea este cu totul murdărită. Luciu, înţele-gînd acest lucru, a poruncit unuia dintre cei din urmă să oprească mingea şi să-şi dea seama ce se întîmplă. Copiii însă, aprinzînd un foc şi aruncînd mingea prin mijlocul flăcărilor, au considerat că a fost purificată. Ştiu că aceasta este o copilărie şi o rămăşiţă a unui vechi obicei. Dar este şi un indiciu care poate arăta şi cîtă ură nutrea întregul oraş faţă de nebunia ariană. Luciu nu l-a imitat pe Eunomie prin blîndeţe, ci a făcut ca prin mijlocirea judecătorilor, mulţi slujitori să fie surghiuniţi în exil, în special pe

aceia oare luptau cu mai mult curaj pentru învăţăturile sfinte, pînă la cele mai îndepărtate hotare ale imperiului roman. Pe Evolcie l-a pus să slujească diacon în deşertul Oasis ; pe Antioh, mîndria generaţiei marelui Eusebie, era văr cu el, distingîndu-se prin multe calităţi, deosebindu-se şi în vrednicia preoţească, a insistat să fie trimis la graniţa Armeniei; cine ar putea să relateze îndeajuns lucrarea slăvită a acestuia, pentru învăţăturile dumnezeieşti ? Cînd bărbatul sfînt, Eusebie, după multe lupte şi multe virtuţi şi după nenumărate victorii, a dobîndit cununa martiriului, s-a întrunit în mod solemn sinodul provinciei şi cu participarea lui Iovian din Per-gena, episcopul de atunci al oraşului, care fusese compromis, pentru scurtă vreme, din cauza împărtăşirii cu arienii. Şi cînd l-au ales cu toţii pe Antioh, succesorul propriului unchi, şi a fost condus la sfîntul altar şi cînd l-au silit să îngenuncheze pentru hirotonire, s-a întors şi, văzîndu-1 pe Iovian punînd mîna dreaptă pe capul său, i-a dat la o parte mîna, spunînd că nu trebuie să folosească mîna dreaptă cu care îndeplinise odată jurămîntul blasfemiei.

Dar acestea s-au întîmplat nu după multă vreme. Atunci, cum am spus, a fost dus în mijlocul Armeniei. Era vremea în care bărbatul sfînt Eusebie zăbovea la Istru, căci celţii jefuiau Tracia şi asediau oraşele, cum a şi consemnat în scrierile lui. (Teodoret, IV, 12, 13 şi 14).

CAPITOLUL XVII EXILUL EPISCOPULUI BARSA

La început, Valens a ordonat ca Barsa să locuiască în insula Aradus, acel Barsa, al cărui nume e acoperit de o mare glorie, nu numai în Edesa, pe care o cîrmuia, şi în provinciile învecinate, dar şi în Egipt, şi chiar în Tebaida, neamuri pe care le în trecuse cu strălucirea extraordinară a valorii sale. Cînd a aflat că mulţi oameni se îngrămădesc la el, (căci, fiind plin de har, însănătoşea bolnavii prin cuvînt), Valens l-a trimis în exil la Oxirinchos, oraş în Egipt. Dar cum şi acolo gloria lui îi înflăcăra pe toţi, bătrînul demn de un oraş în ceruri a fost dus într-un castru îndepărtat, aproape de barbari, numit Fenus. Unii spun că patul lui, vrednic de o celebritate deosebită, se păstrează şi acum în Aradus. Mulţi oameni slăbiţi, cînd s-au aşezat în patul lui, s^au însănătoşit datorită credinţei. (Teodoret, IV, 15).

CAPITOLUL XVIII

DIN NOU DESPRE CRUZIMEA PE CARE VALENS A ARĂTAT-O FAŢĂ DE DREPTCREDINCIOŞI, DUPĂ MOARTEA LUI PROCOPIE

După moartea lui Procopie, împăratul, mînat de fericire, îndemna iarăşi la lupte împotriva creştinilor, dorind să adune întreaga credinţă în dogma ariană. Sinodul ţinut în Lampsaca i-a stîrnit furia, nu numai pentru că îi depusese pe episcopii arieni, dar şi pentru că a anatemati-zat proclamarea credinţei de la Rimini. Şi venind în Nicomidia Bitiniei, l-a chemat la el pe Eleusie din Cizic, care era adept mai curînd al sectei lui Macedonie, cum am mai spus. Şi ţinînd un sinod cu episcopii arieni, îl silea pe Eleusie să recunoască dogma lor. El la început a refuzat, dar mai pe urmă, fiind ameninţat cu exilul, înspăimîntat, a recunoscut dogma arienilor. După aceea însă deprimat de penitenţă, a venit la Cizic şi s-a plîns în faţa tuturor că a fost nevoit— zicînd că violenţa l-a făcut să fie de acord, şi nu de bună voie. Şi îndemnă să ceară un 19 — Casiodor alt episcop în locul lui, deoarece el s-a lepădat de învăţătura lui, fiind silit. Dar cizicenii, din prietenie pentru el, n-au vrut să-l înlocuiască cu alt episcop şi au rămas sub păstorirea lui, dar fără să treacă la erezia lui. Auzind acestea episcopul din Constantinopol l-a numit pe Eunomie episcop în Cizic, ca unul care putea, prin abilitatea cuvîntului, să-i aducă pe oameni la credinţa lui. Aşa că, la venirea lui Eunomie, conform hotărîrilor sacre (adică scrisorii împăratului), s-a ordonat să fie izgonit Eleusie şi înscăunat Eunomie. Dar cei care îl susţineau pe Eleusie, făcînd un loc de rugăciune în afara oraşului, ţineau acolo adunări.

Am spus destul despre Eleusie. Acum e bine să relatez despre Eunomie. (Sozomen, VI, 8).

CAPITOLUL, XIX

DESPRE EUNOMIE EREZIARHUL

Eunomie a fost secretarul lui Aetie, care era numit cel fără Dumnezeu, de care am amintit. Fiind în preajma lui, imita felul lui de a fi sofist; şi cînd îi lipseau cuvintele, făcea sofisme fără să-şi dea seama. De aici a devenit îngîmfat şi a ajuns la blasfemie ; plin de zel pentru dogma lui Arie, se împotrivea cît putea dogmelor adevărului. Prea puţin cunoscător al scrierilor sfinte şi fără să-şi dea osteneala să le înţeleagă, de multe ori era ocupat cu cuvintele şi tot schimbîndu-le mereu nu reuşea să pună de acord subiectul cu intenţia sa. Aşa cum o dovedesc cele şapte volume, la care a trudit absolut în zadar, şi pe care le-a scris despre Epistola Apostolului către Romani; făcînd risipă de cuvinte, n-a putut afla sensul epistolei. Sînt şi alte asemenea cărţi ale lui, pe care cine ar vrea să le citească va cunoaşte dispreţul pentru încercarea lor.

Eudoxie l-a făcut aşadar episcop în Cizic pe acest Eunomie, străduindu-se să-l înlăture pe Eleusie. Cînd a ajuns el acolo, folosind ca de obicei dialectica, le provoca auditorilor impresia de ceva străin. De aici s-au iscat tulburări în Cizic ; oamenii l-au alungat din oraş, neputînd suporta cuvintele lui pompoase. Ducîndu-se la

Constantinopol, a zăbovit pe lîngă Eudoxie, lipsit de episcopat. Şi, ca să nu dau impresia că-l depreciez, am auzit chiar vocea lui Eunomie care a cutezat să vorbească în sofisme împotriva lui Dumnezeu. A spus aşa : «Dumnezeu nu ştie despre fiinţa Lui nimic mai mult decît noi ; şi ea nu este mai mult cunoscută Lui şi nici nouă mai puţin, ci orice ştim noi despre ea, acelaşi lucru îl ştie şi El în toate sensurile. Şi iarăşi, ceea ce vei găsi la El, acelaşi lucru îl vei găsi fără schimbare în noi».

Cu aceste sofisme, adică înşelăciuni, şi cu altele asemănătoare, Eunomie nu-şi dădea seama că se prăbuşeşte. Despre felul cum s-a îndepărtat mai tîrziu de arieni, voi povesti la momentul potrivit. (Socrate, IV, 7).

CAPITOLUL, XX

DESPRE CRUZIMEA LUI VALENS FAŢA DE DREPT/CREDINCIOŞII DIN CONSTANTINOPOL

Erau năpăstuiţi chiar şi locuitorii din Constantinopol care recunoşteau dogma de la Niceea ; împăratul a poruncit ca aceştia să fie alungaţi din oraş, iar bisericile adepţilor lui Novaţian să fie închise. Nu a găsit biserici ale altor eretici ca să le închidă, căci se dovedea că au fost desfiinţate încă sub împăratul Constanţiu. Şi pe Agel, episcopul Bisericii înfiinţate în Constantinopol, l-a condamnat la exil prin surghiun. Se spunea despre acesta că duce o minunată viaţă comunitară, conform rînduielilor bisericeşti ; ducea o viaţă de înţelept, departe de orice avuţii materiale, ceea ce era o dovadă în plus despre valoarea vieţii lui comunitare. Folosea o singură haină, umbla totdeauna fără încălţăminte. Nu după multă vreme a fost rechemat şi a recăpătat Biserica. Acest lucru l-a făcut un oarecare Marţian, a cărui viaţă şi competenţă au fost admirabile, pe cînd servea în armata imperială. Atunci însă preotul Novaţian instruia în arta gramaticii pe fiicele împăratului, Anastasia şi Carosa. De la numele lor băile publice din Constantinopol se numesc şi astăzi anastasiana şi carosiana. (Sozomen, VI, 9).

CAPITOLUL XXI

DESPRE DISTRUGEREA ZIDURILOR CALCEDONULUI

Şi a poruncit împăratul Valens să fie distruse zidurile oraşului Cal-oedon, înălţate împotriva Bizanţului. Jurase la învingerea tiranului că va face acest lucru, fiindcă locuitorii din Calcedon, de dragul tiranului, i-au adus un afront ruşinos şi i-au închis porţile oraşului. Zidul a fost distrus la porunca împăratului, şi pietrele pentru clădirea fermelor, care se numesc constantiene, au fost transportate la Constantinopol. Printre pietre a fost găsită una pe care era scris un răspuns, pe

atunci tăinuit, acum însă clarificat. Spunea că, din moment ce oraşul avea apă din abundenţă, atunci zidul să fie folosit la băi; căci nenumărate popoare barbare, care călcau hotarele romanilor, după ce au săvârşit multe cruzimi, în cele din urmă au pierit şi ele. După o vreme s-a întâmplat ca Valens să clădească apeductul şi să dăruiască Constantinopolului belşug de apă ; şi atunci s-au pus în mişcare neamurile barbare. Dar răspunsul mai poate fi Înţeles şi in alt fel. Atunci când apeductul a fost introdus în oraş, Clearc, prefectul de atunci al oraşului, a clădit o imensă fântână arteziană în piaţa care acum se numeşte a lui Teodosie, unde debitul apei este bogat. Cu acest prilej oraşul s-a bucurat de o festivitate frumoasă, în scurtă vreme răspunsul acesta s-a adeverit. în timp ce zidul era dărîmat, locuitorii din Constantinopol l-au rugat pe împărat să renunţe la distrugerea zidului. împreună cu ei îl mai rugau proprietarii din Bitinia, din Nicomidia şi din Niceea. Dar împăratul, mînios, abia a dat atenţie rugăminţilor lor. Şi voind să-şi ţină jurământul, dărîmă zidul şi după aceea îl înalţă din nou cu pietre mai mici. Lucrul acesta se poate vedea şi astăzi în unele părţi ale zidului, unde un atelier neînsemnat acum se face cunoscut prin foarte mari şi minunate pietre. (Socrate, IV, 8).

CAPITOLUL XXII

DESPRE NAŞTEREA LUI VALENTINIAN MINOR, DESPRE GRINDINA NEOBIŞNUIT DE MARE ŞI DESPRE NAŞTEREA ÎMPĂRATULUI GRATIAN

Aşa se petreceau lucrurile în vremea aceea. Trebuie ştiut că războiul împotriva tiranului Procopie a fost purtat în timpul consulatului lui Gratian şi al lui Dagalaif (An. 366), către sfîrşitul lunii mai. La puţin timp după aceea, sub acelaşi consulat, s-a născut fiul împăratului Valentinian, avînd acelaşi nume ca şi tatăl, care sălăşluia în părţile Occidentului. Dar Graţian se născuse înainte de imperiul acestuia. Şi în următorul consulat, al lui Lupicin şi Iovian (An. 367), în ziua a doua a lunii iunie s-a abătut cu furie asupra oraşului Constantinopol o grindină grozavă, aproape cît piatra. Mulţi spuneau că acest lucru s-a întâmplat din cauza acţiunii Împăratului, care surghiunise in exil mulţi preoţi care evitau comuniunea cu Eudoxie. După scurtă vreme, în timpul aceluiaşi consulat, împăratul Valentinian l-a făcut împărat pe fiul său, Gratian, în ziua de douăzeci şi patru august. în următorul consulat, al doilea al lui Valentinian şi al doilea şi al lui Valens (An. 368), un puternic cutremur a zguduit oraşul Niceea şi împrejurimile Bitiniei, în ziua de unsprezece octombrie. Era al doisprezecelea an după căderea

Nicomidiei. După puţină vreme, mare parte a oraşului Germa, înfiinţat în Helespont, a fost distrusă de un cutremur. în ciuda acestor manifestări, spaima nu le-a produs nici o luare aminte, nici lui Eudoxie, episcopul arienilor, nici împăratului Valens, căci

nu încetau persecuţiile. Pe de altă parte, cutremurul era interpretat ca un semn al tulburărilor din sînul Bisericii.

După ce au fost trimişi în exil mulţi slujitori, singurii care nu au avut a pătimi din cauza exilului au fost Vasile şi Grigorie, datorită providenţei divine, pentru deosebita lor cuvioşie. Vasile a fost episcop în Cezareea Capadociei, iar Grigorie, în Nazianz, oraş cu totul neînsemnat, situat în vecinătatea Cezareii. Despre Vasile şi despre Grigorie vom povesti într-o expunere viitoare. (Socrate, IV, 9 şi 10).

CAPITOLUL XXIII

CUM I-AU PERSECUTAT ARIENII PE MACEDONIENI, CARE S-AU ÎNDREPTAT CĂTRE LIBERIE

Cum în vremea aceea cei care mărturiseau dogma consubstanţialităţii pătimeau cumplit, persecutorii s-au ridicat din nou împotriva ma-cedonienilor (An. 367). Aceia care erau constrînşi de groaza violenţei trimiteau solii unii către alţii în fiecare oraş, socotind că era imperios necesar să se refugieze ia fratele împăratului şi la Liberie, episcopul oraşului Roma, a cărui credinţă o acceptau mai degrabă decît comuniunea cu Eudoxie. I-au trimis dar pe Eustatie din Sebastia, care fusese de multe ori depus, pe Silvan din Tarsul Ciliciei şi pe Teofil, însărci-nîndu-i să nu-1 abată pe Liberie de la credinţă, ci să intre în comuniune cu Biserica din Roma şi să întărească credinţa în consubstanţialitate. Aceştia, trimişi cu scrisori în Seleucia, au ajuns în Italia, dar nu l-au putut vedea pe împărat, căci era ocupat în Galia şi lupta împotriva sauromaţilor. I-au prezentat scrisorile lui Liberie, care n-a voit defel să-i sprijine, spunînd că ei sînt arieni şi nu pot fi sprijiniţi de Biserică cei care nu sprijină credinţa din Niceea. Ei au răspuns că au cunoscut adevărul prin intermediul penitenţei şi că au negat deosebirile de credinţă, că au mărturisit că Fiul este întru totul asemenea Tatălui şi că, fiind asemănător întru totul, termenul nu se deosebeşte prin nimic de cel de consubstanţial.

Spunînd acestea, Liberie le-a cerut să-i dea mărturisirea scrisă a hotărîrii lor. Ei i-au înmînat cartea în care propuseseră tocmai cuvintele credinţei sinodului de la Niceea. Dar scrisorile de la Smirna din Asia şi din Pisidia Isauriei şi din Pamfilia, ca şi cele făcute în Licia nu le-am redat aici din pricina stilului încărcat. însă cuvintele scrisorii trimise de Eustatie şi ceilalţi lui Liberiu se ştie că sînt următoarele : (Socrate, IV. 11).

CAPITOLUL XXIV

SCRISOAREA MACEDONIENILOR DATA LUI LIBERIE, EPISCOPUL ROMEI

Eustatie, Teofil şi Silvan trimit sănătate întru Domnul stăpînului frate şi conslujitor, Liberie. Din pricina suspiciunilor nesocotite ale ereticilor, care nu încetează să provoace scandal în sînul Bisericii universale, pentru a zădărnici orice alt prilej al lor mărturisim că primim sinodul episcopilor ortodocşi ţinut la Lampsaca, în Smirna, şi în diferite alte locuri. Drept care, îndeplinind solia sinodului pe lîngă sfinţia ta şi episcopii din întreaga Italie şi toţi episcopii din Occident, aducem scrisori confirmînd că respectăm credinţa universală şi păzim cele stabilite în sfîntul sinod de la Niceea, sub Constantin, împăratul de fericită amintire, de către trei sute optsprezece episcopi, păstrate neschimbate pînă astăzi, şi vor rămîne în veci, în care consubstanţialitatea este definită cu sfinţenie şi evlavie împotriva corupţiei lui Arie. Mărturisim, de asemenea, că noi, împreună cu cei arătaţi mai sus, am respectat aceeaşi credinţă, şi o respectăm şi o vom păzi din toate puterile noastre pînă la capăt. Condamnăm pe Arie şi doctrina lui lipsită de pietate, împreună cu discipolii lui care gîndesc la fel cu el, ca şi orice erezie — a sabelienilor, a patripasienilor, a marcioniţilor, a fotinienilor, marce-lienilor şi pe a pavelosamosatenilor, şi doctrina lor, şi pe toţi aceia care gîndesc la fel, şi toate ereziile potrivnice sfintei credinţe expuse mai înainte, care a fost formulată cu pietate şi în comun de Sfinţii Părinţi la Niceea. Anatematizăm în special formularea citită în sinodul din Rimini, ca fiind contrară credinţei expuse mai sus, a sfîntului sinod ţinut în oraşul Niceea ; căci odată expusă formularea aceasta, cei din Constantinopol, înşelaţi prin viclenie şi sperjur, au subscris. însă credinţa noastră şi a acelora pentru care îndeplinim solia, este aceasta : Credem întru Unul Dumnezeu, Tatăl Atotputernicul, făcătorul tuturor celor văzute şi nevăzute ; şi întru Unul-Născut Dumnezeu, Domnul Iisus

Hristos, Fiul lui Dumnezeu, născut din Tatăl, adică de o fiinţă cu Tatăl ; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, cel de o fiinţă cu Tatăl, prin care toate s-au făcut, cele din cer şi de pe pămînt. Care pentru noi oamenii şi pentru a noastră mîntuire, a coborît, S-a întrupat şi S-a făcut om, a pătimit şi a înviat a treia zi, S-a suit la ceruri ; şi iară va veni să judece viii şi morţii. Şi întru Duhul Sfînt.

însă pe aceia care spun : A fost cînd nu a fost, şi nu a fost înainte de a se naşte, şi că a fost făcut din cele ce nu existau, sau pe aceia care spun că Fiul lui Dumnezeu este de altă fiinţă sau substanţă, sau că se poate schimba sau modifica, Biserica apostolică şi universală îi ana-tematizează. Eustatie, episcopul oraşului Sebastia, şi Teofil şi Silvan, delegaţi ai sinoadelor din Lampsaca, Smirna şi ai celorlalte sinoade, am semnat această mărturisire cu mîna noastră şi din proprie voinţă. Însă dacă cineva, cu toată credinţa expusă de noi, ar vrea să săvîrşească o nelegiuire împotriva noastră sau a acelora care ne-au trimis, îndreap-tă-l cu scrisorile sfinţiei tale la noi, pe care ne-ai dovedit că sîntem episcopi ortodocşi, şi să-şi expună cauza, faţă în faţă

cu noi. Şi dacă se va dovedi vreo crimă, să fie pedepsită fără primejdie în persoana făptuitorului.

Liberie, indatorîndu-i pe trimişi prin această scrisoare, i-a primit în comuniune. Şi dîndu-le o scrisoare în termenii următori, le-a ordonat să plece. (Socrate, IV, 11).

CAPITOLUL XXV

SCRISOAREA LUI LIBERIE, EPISCOPUL ORAŞULUI ROMA, ŞI A SINODULUI DIN SICILIA, CĂTRE EPSCOPII DIN MACEDONIA, DUPĂ PENITENŢĂ

Episcopul Liberie şi episcopii din Occident trimit sănătate întru Domnul prea iubiţilor fraţi şi împreună-slujitori Eustatie, Ciril, Iperi-ciu, Eronie, Elpidie, Maxim, Eusebie, Eucarpie, Ortasie, Neo, Eumatie, Faustin, Proclu, Pasinic, Arsenie, Sever, Didim, Britanie, Calicra, Da-mabie, Edesie, Eustochie, Ambrosie, Gelonie, Pardalie, Macedonie, Paul, Marcel, Heraclie, Alexandru, Adolie, Marţian, Stenel, Ioan, Macer, Ha-risie, Silvan, Fotin, Antonie, Aut, Cels, Eufranor, Milesie, Patricie, Severian, Eusebie, Eumolpie, Atanasie, Diofant, Minodor, Diocle, Hri-sampel, Eugenie, Eustatie, Calicra, Arsenie, Eugenie, Martirie, Iera-tie, Leontie, Filagrie şi tuturor dreptcredincioşilor din Orient.

Scrisoarea voastră ne-a adus bucuria dorită a păcii şi a bunei înţelegeri, strălucind de lumina credinţei, prea iubiţi fraţi, fiind prezentată nouă de prea iubiţii fraţi şi episcopi Eustatie, Silvan şi Teofil, şi mai întîi de toate a afirmat şi a dovedit că hotărîrea noastră şi simţămintele voastre concordă şi consună cu smerenia mea şi cu toţi cei din Italia şi din Occident. Şi am aflat că aceasta este credinţa universală şi apostolică, care a fost păstrată neatinsă şi neschimbată pînă la sinodul de la Niceea ; şi au mărturisit chiar ei, plini de mulţumire, că au păstrat-o şi alungind orice urmă şi umbră de bănuială nelalocul ei, au mărturisit-o nu numai prin viu grai, ci şi prin scrierile voastre. Am socotit că e bine să anexez acestei scrisori şi această copie a ei, ca să nu lăsăm iarăşi ereticilor vreun prilej să-şi desfăşoare uneltirile prin care, punînd iară în mişcare flăcările propriei lor răutăţi, să reînvie focul obişnuitelor dezbinări. în plus, prea iubiţii noştri fraţi Eustatie, Silvan şi Teofil au mărturisit că dragostea voastră a avut întotdeauna această credinţă şi că pe aceasta au păstrat-o pînă la capăt, adică pe aceea recunoscută în oraşul Niceea, de către trei sute optsprezece episcopi drept-credincioşi, care cuprinde adevărul curat şi închide gura întregii mulţimi a ereticilor făcînd-o să tacă. Căci nu dintr-o pornire grăbită, ci din îndemn divin s-a asociat împotriva nelegiuirii lui Arie un număr atât de mare de episcopi, număr cu care fericitul Avram a distrus cu credinţa atîtea mii. Credinţă care, atâta vreme cît constă în ideea de fiinţă şi în cuvîntul de consubstanţialitate, asemenea unui castru bine întărit şi greu de cucerit, respinge toate sulițele şi tulburările.

Şi cînd s-au adunat în Rimini toţi episcopii din Occident, cînd i-a unit nelegiuirea arienilor, au încercat, cu oarecari sfaturi, sau, ca să spun mai pe şleau, cu putere lumească, să înlăture sau să respingă acest lucru, care fusese introdus cu mai multă precauţie în credinţă. Şi totuşi abilitatea lor nu le-a folosit la nimic ; căci aproape toţi cei Întruniţi la Rimini fie minaţi de teamă sau amăgiţi, fie căindu-se şi anate-matizînd pe aceia care se adunaseră acolo, sau subscriind la credinţa universală consfinţită în oraşul Niceea şi fiind în comuniune cu noi, se aprindeau mai tare împotriva dogmei lui Arie şi a discipolilor săi. Dovada acestui lucru este că înşişi solii oraşului vostru, recunoscîndu-1, v-au unit şi pe voi la iscălirea lor, anatematizîndu-1 pe Arie şi cele ce se ştiu că au fost înfăptuite de adepţii săi împotriva credinţei consfinţite în oraşul Niceea. Chiar şi voi, înşelaţi prin sperjur, aţi iscălit. De aceea nouă ni s-a părut logic să ne adresăm dragostei voastre şi să ajutăm pe cei care cer lucruri îndreptăţite, mai ales că prin mărturisirea delegaţiilor voştri am aflat că cei din Orient sînt de acord cu dreptcre-

dincioşii din Occident. îŞi facem cunoscut, ca să ştiţi că cei care au hulit la Rimini, care atunci se dovedeau pătaţi de înşelătorie, iar acum anatematizaţi, au revenit cu toţii la credinţa de la Niceea. Acest lucru trebuie să fie arătat de voi toţi — în ce măsură aceia, care au fost jigniţi cîndva de întunericul ereticilor, pot să purceadă către lumina divină a libertăţii universale. Dacă după acest sinod aceia care nu vor vrea să scuipe otrava perfidiei şi să abjure toate blasfemiile lui Arie şi să le anatematizeze, să ştie că sînt tovarăşi cu Arie şi cu discipolii săi şi cu ceilalţi şerpi, fie sabelieni sau patripasieni, sau cu oricare alt eretic şi că vor fi lipsiţi de împărtăşanie de către sinodul bisericesc care nu-i primeşte la el pe fiii adulterului. Dumnezeu să vă aibă în pază nevătămaţi, prea iubiţi fraţi.

Eustatie şi ceilalţi care au primit această scrisoare au ajuns din nou în Sicilia şi, ţinînd acolo sinodul episcopilor sicilieni, au mărturisit în faţa acestora credinţa în consubstanţialitate. După ce au întărit credinţa de la Niceea, căpătînd şi de la ei scrisoarea cu acelaşi conţinut, au revenit la aceia de la care au fost trimişi. Aceia care şi-au însuşit învăţăturile lui Liberie, trimiteau soli prin oraşe la întîistătători şi predicau credinţa în consubstanţialitate, invitîndu-i să vină şi la Tars, în Cilicia.

Cît timp au susţinut cu tărie credinţa de la Niceea, au potolit orice conflict. Ceea ce ar fi putut surveni, dacă Eudoxie, întîistătătorul credinţei ariene, atunci, vădindu-se cu tărie în faţa împăratului, nu le-ar fi împiedicat. Acesta, mai înverşunat din cauza drumului la Tars, de care nu se vorbise, a comis rele mai mari împotriva lor. Macedonienii, comunicînd lui Liberie prin solii pe care i-au trimis, au întărit credinţa de la Niceea, ceea ce Sabin însuşi a mărturisit deschis în adunarea sinodală. (Socrate, IV, 11).

CAPITOLUL XXVI

PENTRU CE S-A DESPĂRŢIT EUNOMIE DE EUDOXIE

Cam în acelaşi timp, Eunomie, despărţindu-se de Eudoxie, ţinea slujbe separat; pentru că îl rugase de multe ori pînă atunci să fie sprijinit Aetie, preceptorul său, iar Eudoxie nu l-a auzit. Dar nu a respins acest lucru din pricină că se îndepărta de secta lui Aetie, de vreme ce o şi propovăduise şi absolut cu toţii mărturiseau împreună cu secta lui. Aceasta a fost dară pricina pentru care Eunomie s-a despărţit de Eudoxie. Acestea se petreceau la Constantinopol. (Socrate, IV, 12).

CAPITOLUL XXVII

DESPRE DISPARIŢIA LUI ATANASIE

După aceea, ordinul prefecţilor, hotărît din zelul lui Eudoxie, a tulburat Biserica din Alexandria. Căci Atanasie, de frica furiei necugetate a poporului şi fiindu-i teamă să nu fie el socotit pricina relelor care urmau să aibă loc, a stat ascuns patru luni în cavoul părinţilor. Cum însă din pricina absenţei lui, poporul se pregătea de răscoală, din dragoste pentru el, împăratul, care a aflat că în Alexandria sînt tulburări din această pricină, a indicat printr-o scrisoare ca Atanasie să aibă mînă liberă asupra Bisericii. Şi aşa s-a făcut că pînă la moartea lui Atanasie nu au mai avut loc tulburări în Biserica din Alexandria.

Insă cum au invadat din nou bisericile din Alexandria după moartea lui, voi povesti mai încolo. (Socrate, IV, 12).

CAPITOLUL XXVIII.

DESPRE SINODUL DIN TIANA, UNDE A FOST PRIMITA SCRISOAREA LUI LIBERIE ŞI A CELOR DIN OCCIDENT

In vremea aceea se ţinea sinodul în Tiana, la care participau : Eusebie, episcopul din Cesareea Capadociei, Atanasie din Ancira, Pelagie din Laodiceea, Zeno din Tars, Paul Emesenul, Ostresie din Malta, Grigorie din Nazianz şi mulţi alţii care hotărîseră la Antiohia, sub împăratul Iovian, că trebuie păstrat cuvîntul de consubstanţialitate. Acolo au mai fost citite scrisorile lui Liberie şi ale preoţilor din Occident. Şi, plini de bucurie, au scris tuturor Bisericilor să citească hotărîrile luate în Asia, şi scrisorile lui Liberie, şi ale celor din Italia, din Africa, din Galia, ca şi ale celor din Sicilia. Scrisorile acestora le-au adus solii cei trimişi din Lampsaca, pentru a se lua în considerare numărul tuturor celor de acord cu ei. Căci marea mulţime învingea sinodul din Rimini. Şi au mai şi scris să se întîlnească într-o zi anumită în Tarsul Ciliciei, invitîndu-se în felul acesta unii pe alţii. Şi cum se pregătea sinodul în Tars, cei întruniţi în Antiohia Cariei, aproape 34 episcopi din Asia, lăudau zelul şi armonia Bisericii, respingînd însă cuvîntul de consubstanţialitate, străduindu-se să întărească credinţa exprimată în Antiohia şi

Seleucia, ca fiind urmarea martiriului lui Lucian şi recunoscută cu trudă de mulţi străbuni ai lui. Dar împăratul a interzis să se ţină în Cilicia sinodul pentru care se străduise Eudoxie. (Sozomen, VI, 12).

CAPITOLUL XXIX

DESPRE EPISCOPUL ARIAN EUDOXIE ŞI DESPRE PERSECUŢIA LUI VALENS DIN CAUZA EPISCOPULUI ORTODOX EVAGRIE

Plecat în Constantinopol, împăratul Valens, îndreptîndu-se spre Antiohia, a ajuns la Nicomidia şi a zăbovit acolo din pricina următoare.

Eudoxie, de credinţă ariană, la puţină vreme după plecarea împăratului a murit, în timpul consulatului lu Valentinian şi al treilea consulat al lui Valens (An. 370), după ce păstorise în scaunul Bisericii din Constantinopol unsprezece ani. Aşa că, arienii au numit în locul lui pe Demofil. Dar cei care predicau consubstanţialitatea, socotind că a venit momenul potrivit, au hotărît ca episcop al credinţei lor pe un anume Evagrie. Pe acesta l-a hirotonit Eustatie, de curînd episcop în Antiohia şi care cu puţin înainte fusese rechemat din exil de Iovian. Atunci însă era în Constantinopol, trăind în ascuns, ca să întărească cu prezenţa sa pe cei care predicau consubstanţialitatea. (Socrate, IV, 13).

In acest timp arienii stîrneau iarăşi persecuţie. Cînd faptele acestea au ajuns la urechile împăratului, de teamă ca oraşul să nu fie tulburat de o răscoală, el a trimis din Nicomidia trupe militare la Constantinopol, dînd ordin ca să fie reţinut şi cel care a hirotonit şi cel hirotonit şi să fie trimis fiecare în alt loc de exil. Aşa că Eustatie a fost trimis în Bisa, oraş în Tracia, iar Evagrie a fost îndrumat în alt loc. Cu acestea, arienii, şi mai înverşunaţi, îi maltratau fără milă pe drept-credincioşi măcelărindu-i, nimicindu-i cu ocări, închizîndu-i în carcere, condamnîndu-i la amenzi, făcînd împotriva lor ca totul să fie de nesuportat. Neputînd îndura acestea, ei veneau să-l implore pe împărat ca să-i ajute, cumva să scape de aceste violenţe. Dar s-au înşelat amarnic gîndind astfel, că unul care nu era drept le va da dreptate. (Socrate, V, 13).

Atunci bărbaţi aleşi din colegiul ecleziastic, optzeci la număr, în fruntea cărora erau Urban, Teodor şi Menedem, au venit la Nicomidia, au adresat rugăminţi împăratului, afirmînd că s-a făcut uz de violenţă şi că au îndurat ceea ce se vedea. (Socrate, IV, 13).

CAPITOLUL, XXX

CUM AU FOST ARŞI DE VALENS ÎN CORĂBII OPTZECI DE DREPTCREDINCIOŞI

înfuriat, împăratul nu şi-a arătat mînia faţă de cei prezenţi ; în ascuns însă i-a ordonat prefectului Modest să-i prindă şi să-i omoare. Dar felul morţii era oarecum neobişnuit şi împotriva tradiţiei. Iar prefectul, temîndu-se să nu se revolte poporul, dacă îi va omorî pe faţă, s-a prefăcut că îi trimite pe acei bărbaţi în exil. Cum ei s-au

învoit nebănuind nimic, prefectul a poruncit să fie îmbarcaţi pe corabie ca şi cum ar naviga spre exil; dar a ordonat corăbierilor ca atunci cînd vor ajunge în largul mării să-i scufunde şi astfel să moară. Zis şi făcut. Cînd au ajuns în mijlocul golfului care se numeşte Astacen, unde împăratul poruncise prefectului să îndeplinească porunca, trecînd cu marinarii în altă corabie mică ce venea în urmă, au dat foc corăbiei. S-a întîmplat să sufle tare yîntul spre răsărit, aşa că s-a aprins repede corabia. Rămăşiţele ei au ajuns la locul care se numeşte Acidiza, unde au fost adunate aproape în întregime de nişte bărbaţi credincioşi.

Faptul acesta se spune că nu a rămas fără răzbunare. Căci zvonul s-a răspîndit repede la neamurile din Frigia; locuitorii de aici au fost nevoiţi să-şi părăsească patria şi să se îndrepte spre Constantinopol şi în diferite provincii. (Socrate, IV, 13).

CAPITOLUL XXXI

CE A FĂPTUIT VALENS ÎN ANTIOHIA ŞI CAPADOCIA

Valens, plecînd din Nicomidia, se îndrepta spre Antiohia. Cînd a ajuns în Capadocia, aşa cum obişnuia în acel loc, tulbura Biserica, voind să o treacă la secta lui Arie. Credea că acest lucru se va îndeplini repede, deoarece, pentru anumite neînţelegeri, Vasile se arăta jignit de Eusebie, care conducea atunci Biserica din Cesareea; şi retrăgîndu-se în Pont, locuiau acolo împreună cu monahii, meditînd la lume şi la viaţă. La rîndul său, poporul, şi în special unii dintre nobili şi înţelepţi, îl suspectau pe Eusebie, considerînd că el a provocat fuga acelui bărbat desăvîrşit ca viaţă şi cuvînt. Şi voiau să-l părăsească şi să celebreze ei înşişi solemnitatea liturghiei. Vasile însă, ca să nu se nască perturbări în popor din cauza răzvrătirilor ereticilor, se purta cu discreţie cu episcopii lui din Pont, care i-au fost totdeauna devotaţi. S-a întîmplat chiar să ia naştere ură a poporului în jurul lui Eusebie. Şi cînd Vasile a fost anunţat că Valens vine în Capadocia, a plecat din Pont, a venit în Cesareea şi, împăcîndu-se cu Eusebie, a întărit pentru moment Biserica, prin sfaturile lui. Iar Valens, pentru că nu şi-a putut realiza intenţia, a plecat împreună cu episcopii care călătoreau cu el. (Sozomen, VI, 15).

Aşa că împăratul Valens, dînd prea puţină importanţă atacului foametei din vremea aceea, a venit în Antiohia Siriei. Şi adăstînd acolo, îi nimicea pe aceia care nu voiau să fie de o credinţă cu arienii, şi îi ameninţa cu străşnicie pe aceia care predicau consubstanţialitatea. Şi după ce i-a izgonit din biserici aproape pe toţi cei din oraşele din Orient, nu s-a mulţumit cu atît, ci i-a mai şi supus multor torturi, şi pe mulţi i-a distrus omorîndu-i în fel şi chip ; pe cei mai mulţi i-a înecat în fluviu. (Socrate, IV, 14).

CAPITOLUL XXXII

CUM O FEMEIE DIN EDESA, CARE ALERGA CU FIUL EI LA MARTIRIU, I-A ÎNDEPĂRTAT PE PREFECT ŞI PE ÎMPĂRAT, UIMIŢI DE ATÎTA CRUZIME

Trebuie să relatez şi ceva deosebit ce s-a petrecut în Edesa Meso-potamiei. în oraşul acesta se afla biserica apostolului Toma, nu mai puţin vestită decît împodobită. în ea, pentru respectul ce i se arăta, se ţineau deseori întruniri. Voind să o vadă împăratul, şi ştiind că acolo se întrunesc toţi cei care îi sînt odioşi, se spune că l-a lovit cu mîna pe prefect pentru că nu au fost izgoniţi de acolo ortodocşii. Şi cum prefectul, su-portînd jignirea, se străduia împotriva voinţei lui să ţină seama de indignarea împăratului (căci nu voia să ducă la moarte atîţia oameni), a trimis vorbă pe ascuns să nu mai rămînă nimeni în biserica aceea. Dar nimeni nu a dat atenţie nici sfatului şi nici ameninţării lui. A doua zi au venit cu toţii în mare număr la locul predicii. Cum prefectul se îndrepta către biserică cu numeroase forţe armate, ca să ducă la îndeplinire porunca împăratului, o biată femeie, pe care se vedea sărăcia, trăgîndu-şi fiul de mină şi îndreptîndu-se către biserica aceea, l-a împiedicat pe prefect să-şi îndeplinească sarcina. Prefectul, indignat, a poruncit să fie adusă la el femeia şi i-a spus : Femeie nenorocită, încotro alergi fără ruşine ? Ea spuse : Unde se grăbesc şi alţii. Iar el : N-ai auzit că prefectul are să-i omoare acolo pe toţi pe care îi va găsi ? Am auzit şi de aceea mă grăbesc ca să mă aflu acolo printre ei. Şi unde îl tirăşti pe acest biet copilaş ? Atunci femeia spuse : Ca să merite şi el să suporte martiriul. Cînd bărbatul acela a auzit acestea, s-a gîndit la voinţa celor care se adunau acolo. Şi ducîndu-se de îndată la împărat, l-a în-cunoştinţat că sînt pregătiţi cu toţii să primească moartea pentru credinţa lor ; şi a adăugat că e lipsit de raţiune să omoare atîţia oameni într-un timp aşa de scurt. Spunîndu-i acestea i-a potolit mînia împăratului. Şi în felul acesta cei din Edesa au scăpat de furia împăratului. (Socrate, IV, 14).

CAPITOLUL XXXIII

DESPRE CERCETAREA ŞI EXILUL MULTOR ORTODOCŞI

Atunci cînd prefectul i-a spus acestea împăratului, nu a voit să chinuiască poporul pe care-1 susţinea. Aşa că a poruncit să fie interogaţi conducătorii lor, adică preoţii şi diaconii, ca să se aleagă una din două : sau să se împărtăşească cu lupul, sau să fie alungaţi din oraş şi să fie trimişi undeva într-un loc foarte departe. Cînd s-au adunat cu toţii, întrebuinţa cuvinte paşnice străduindu-se să-i convingă să respecte legile împăratului şi spunînd că e o dovadă de nebunie ca o mînă de oameni să se îndărătnicească împotriva unui mare împărat. Şi fiindcă tăceau cu toţii, prefectul i-a spus lui Evloghie, conducătorul lor, un bărbat demn de toată lauda : Pentru ce nu răspunzi la cele ce ţi le spunem noi ? Iar acela spuse : Nu are nimic de răspuns cel interogat. Iar prefectul : Dar am vorbit destul, îndemnîndu-vă cum să vă descurcaţi. După ce s-au spus toate acestea, Evloghie a răspuns ; şi este nepotrivit că a răspuns singur, privindu-i cu dispreţ pe ceilalţi : Dacă mă întrebi pe mine singur, spuse, voi spune părerea mea. Prefectul zice : împăr-tăşeşte^te cu cel care deţine domnia. Iar celălalt a spus împăciuitor si foarte bucuros : Şi eu am un coleg şi de domnie şi de preoţie. Atunci prefectul, simţind ironia, s-a înfuriat şi, proferînd insulte împotriva bă-trînului, a mai spus şi acestea : Nu am spus aceasta, tu, care meriţi să fii fulgerat ;

ci v-am îndemnat să vă împărtăşiţi voi cu cei cu care se împărtăşeşte împăratul. Cînd bătrînul a spus că el are un păstor şi că se supune voinţei lui, cei optzeci, prinşi în acelaşi moment, au fost trimişi în Tracia. Plecînd aceştia au fost duşi acolo cu felurite mijloace de transport pe drum. Străbăteau oraşe şi sate cinstind pe atleţii înfrînţi. Dar invidia i-a înarmat pe vrăjmaşi ca să spună împăratului că ceea ce este socotit ocară, mai multă cinstire aduce acelor bărbaţi. Aflînd acestea, împăratul a ordonat să fie separaţi cîte doi şi să fie împrăştiaţi unii în Tracia, alţii în extremitatea Arabiei, iar alţii în oraşele din Teba. Şi se spune chiar că unii fraţi pe care i-a unit natura au fost separaţi cu multă cruzime unul de altul. Iar pe Evloghie, întîistătătorul lor, şi pe Protogen, care a fost după el, i-a trimis tocmai în Antinous. Nu mă lasă inima să dau uitării virtutea acestora. Căci după ce au văzut că episcopul este în deplin acord cu oraşul şi se împărtăşeşte cu colegiul ecleziastic, au constatat că puţini sînt aceia care se duc la biserici. Consultîndu-se asupra acestui fapt, au aflat că locuitorii oraşului sînt păgîni. De aceea, suferind de lipsa lor de credinţă, au plîns, dar au socotit totuşi că nu trebuie atîta să plîngă, ci s-au gîndit cu toată puterea la o soluţie. (Teodoret, IV, 16).

CAPITOLUL, XXXIV

DESPRE MINUNILE CELOR CARE MĂRTURISESC

Aşa că prea sfinţitul Evloghie, retras în locuinţa lui, se ruga ziua întreagă şi noaptea întreagă Dumnezeului tuturor. Iar Protogen, om de o deosebită demnitate, cunoscător al scrierilor lui Eunomie, se pregătea să scrie degrabă, găsind locul potrivit, şi izolîndu-se ca să poată instrui pe ceilalţi, a fost făcut profesorul tinerilor, pe care îi învăţa şi să scrie repede, şi îi învăţa şi limbajul sfînt. Le dicta melodiile lui David şi Ic recomanda să mediteze la lecturile doctrinei apostolice. Cînd unul din adolescenţi a căzut bolnav, a venit la el acasă şi, ţinînd mîna dreaptă a celui bolnav, a îndepărtat boala prin rugăciuni. Aflînd aceasta, părinţii celorlalţi copii l-au adus în casele lor şi l-au rugat să-i ajute pe cei bolnavi. Iar el zise că nu îl va ruga pe Dumnezeu să alunge bolile dacă mai înainte nu îi administrează bolnavului sfînta Taină a botezului ; ceea ce ei au îndeplinit cu bucurie. Căci Protogen se gîndea că dorinţa de mîntuire îi va face ca de aceeaşi sănătate să se bucure şi sufletul şi trupul. Iar cînd sfătuia pe cineva că merită să primească harul divin, îl ducea la Evloghie şi, bătînd la uşă, îl ruga să deschidă şi îi aplica semnul Domnului, celui care fusese renăscut. Şi fiindcă acela deschidea cu greu uşa, ca să nu-şi întrerupă rugăciunea, spunea că mai degrabă e necesară mîntuirea celor care sînt rătăciţi. Se minunau cu toţii cînd vedeau cum procedează Protogen, care, deşi acorda multora bucuria cunoştinţei divine, îi rezerva totuşi lui Evloghie primul loc în toate ; încît îi aduceau dinaintea lui pe aceia pe care îi alegea. De aici presupuneau ei că virtutea lui se distinge cu mult mai mult.

Cînd s-a potolit deci neastâmpărul, şi s-au liniştit lucrurile, i-au adus să se întoarcă cei dintîi pe toţi care gemeau şi plîngeau, dar în special pe întîistătătorul

Bisericii, care fusese lipsit de afecţiunea lor. Cînd s-au întors la ale lor şi marele Barsie a trecut la viaţa fericită, a primit conducerea Bisericii. Iar minunatul Protogen a fost trimis să păstorească în oraşul pustiit al Cariei şi plin pretutindeni de mărăcinii neamurilor care aveau nevoie de multă lucrare. (Teodoret, IV, 16).

CAPITOLUL, XXXV

DESPRE RĂSPUNSUL DEMONULUI LA ÎNTREBAREA CINE AVEA DE GÎND *SĂ* DOMNEASCĂ DUPĂ VALENS, ŞI PENTRU CARE PRICINĂ VALENS A OMORÎT ATÎŢIA OAMENI

în vremea aceea un demon rătăcitor, abuzînd de cruzimea lui Valens, l-a convins să examineze cu atenţie cine ar putea urma la domnie după el. De aceea a făcut necromantie. îndeplinind aceste practici (demonul nu dădea răspunsuri clare, ci ocolite), el a ucis mulţi oameni. Căci, întrebat despre domnie, a indicat patru litere — 8, E, O, A, spunînd că, după Valens, acest nume va fi în fruntea imperiului. Cînd au ajuns acestea la urechile împăratului, plin de zel, el a ucis pe mulţi pe care îi considera că tind spre domnie. Aşa au fost ucişi teodoriţii, teodorii, teodoţii, iteodosii, teodulii şi toţi cei care aveau aceste litere la începutul numelui lor. Printre cei ucişi a fost şi Teodosiol, un bărbat viteaz, originar din provincia Ispania. De teamă, mulţi şi-au schimbat numele, negînd prin jurămînt că au avut înainte alt nume, ca să scape de primejdie. (Socrate, IV, 15).

CAPITOLUL XXXVI

DESPRE VASILE, EPISCOPUL CAPADOCIEI, ŞI CUM A SCĂPAT EL DE AMENINŢAREA CU EXILUL

Şi astfel împăratul Valens, după ce a golit de păstori toate Bisericile, a venit în Caesareea Capadociei, unde atunci era întîistătător Vasile, fală a întregii omeniri. L-a trimis înainte pe prefect cu indicaţia ca, fie să-1 înduplece pe Vasile ca să împărtăşească dogma lui Eudoxie, fie ca, în caz contrar, să-1 izgonească. Căci cunoscînd faima unui asemenea bărbat, nu a voit să înceapă lupta, necum să soape Vasile de lăncile lui şi să fie pentru ceilalţi o imagine mai strălucită a virtuţii.

Maşinaţiile lui au fost ca pînza de păianujen, căci au fost de ajuns pentru ceilalţi preoţi povestirile vechi ale Părinţilor, în sprijinul lui, şi au păzit ca nişte fortăreţe zidul de neclintit al credinţei. Venind apoi prefectul în Caezareea şi invitîndu-1 pe marele Vasile, l-a onorat şi a folosit în convorbirea cu el cuvinte pline de blîndeţe, îndemnîndu-1 să se supună vremurilor şi să nu îngăduie ca atîtea Biserici să fie dezbinate, dintr-o neînsemnată subtilitate a dogmei, li făgăduia chiar prietenia împăratului şi multe avantaje, care ar urma să decurgă din acestea. Dar bărbatul acela preasfînt a spus că aceste cuvinte sînt potrivite pentru nişte adolescenţi. Ei, spuse, şi cei asemenea lor se uită la astfel de făgăduieli. Căci aceia în care sînt

întipărite sfintele cuvinte nu îngăduie să schimbe nici o silabă din învățăturile divine; dar pentru aceştia, dacă se întîmplă, îmbrățişează cu toții ideea morții. Cît priveşte prietenia împăratului, o consider cu toată evlavia, căci fără de aceasta, aş numi-o mai curînd o primejdie.

Cum prefectul se înverşuna împotriva lui, şi îl numea nebun, sfîntul Vasile spuse : Mă rog să am mereu această nebunie. Cînd i-a ordonat să plece, ca să se gîndească la ceea ce trebuie să facă, se zice că acel vestit bărbat a spus aşa : Eu pot să plec chiar mîine, numai tu să nu-ți schimbi hotărîrea; dar fă uz de amenințările tale. După aceste cuvinte, prefectul dădu fuga la împărat şi-i relată cele ce fuseseră spuse, şi bravura acestui bărbat şi tăria lui sufletească şi fidelitatea lui. Fără să spună o vorbă, împăratul s-a retras.

După acestea, s-a întîmplat să vadă că i-au apărut, din voința divină, nişte plăgi. Fiul lui avea şi el aceeaşi suferință şi trăia amenințat de aceeaşi boală. Dar şi soția lui era lovită de diferite suferințe. Cunoscînd pricina supărării ei, împăratul l-a rugat pe preasfîntul bărbat, pe care îl amenința cu pedepse, să vină la palat. Comandanții au executat ordinele împăratului. Aşa că marele Vasile a venit atunci la palat şi văzînd pe fiul împăratului în preajma morții, a făgăduit că îl va readuce la viață, dacă se va bucura de sfîntul botez pe care i-1 vor da bărbații evlavioşi. După ce a spus acestea a plecat. Dar împăratul, amin-tindu-şi de momentul cînd făgăduise cu jurămînt să se boteze, a poruncit să fie botezat fiul conform greşelii prosteşti a arienilor care erau de față. Cu aceasta, curînd copilul a ajuns la sfîrşitul vieții.

Dar Valens, mînat de penitență şi recunoscînd adevărul greşelii comise față de jurămînt, a intrat în sfînta biserică, s-a alăturat lucrării marelui Vasile şi a adus în fața altarului darurile solemne. Atunci Vasile i-a spus să vină după perdea, unde stătea el, şi i-a vorbit mult despre învățăturile divine. Era atunci de față acolo unul numit Demos-tene, mai marele ospeților împăratului care, în timp ce-1 critica pe învățatul lumii, a comis un barbarism. Sfîntul Vasile, zîmbind, spuse : L-am văzut pe Demostene fără carte. Cum celălalt se grăbea să-1 amenințe, sfîntul Vasile zise : Treaba ta este să te gîndeşti la felurile de mîncare, nu să fierbi învățăturile divine.

După aceste fapte, l-a îndrăgit atîta pe Vasile, că le-a oferit săracilor care erau sub oblăduirea lui pînă şi cele mai bune proprietăți pe care le avea atunci; printre acestea, cele necesare erau puse în special la dispoziția leproşilor.

In primul rînd aşadar marele Vasile a îndepărtat în felul acesta pornirea împăratului. Dar în urmă, cînd i-a revenit pornirea, a uitat de cele de mai înainte, fiindcă voința lui era moleşită de cei oare îl măguleau. Şi din nou s-a simțit îndemnat să încline de partea ereticilor. Nereuşind să-1 convingă, a dat ordin să fie scrisă o lege pentru exilarea lui Vasile ; cînd a vrut să o semneze cu mîna lui, nu a reuşit să o facă cu nici o pană, căci pana s-a rupt. Cum s-a întîmplat la fel şi cu a doua şi cu a treia pană, nu putea fi semnată o astfel de lege lipsită de pietate ; iar cînd a vrut să mişte

mîna dreaptă, aceasta a început să-i tremure. Atunci, cu groaza în suflet, a rupt hîrtia cu amîndouă mîinile. Şi a arătat Dumnezeu atotţiitorul tuturor că şi altora le-a îngăduit să pătimească, şi că pe acesta l-a scăpat de capcane ; arătînd, prin cele ce îl priveau pe acesta, semnele puterii Lui, iar prin altele atrăgînd atenţia asupra caracterului celor mai buni bărbaţi. (Teodoret, IV, 17).

Trebuie ştiut că atîta vreme cît a trăit Atanasie, episcopul Alexandriei, prin providenţă divină a fost apărată Alexandria şi Egiptul de tulburări, ştindu-se că Atanasie este îndrăgit de întregul popor şi de teamă ca să nu fie tulburată republica de vreo răscoală. însă Atanasie, în timpul celui de al doilea consulat al lui Secund şi al lui Prob (An. 371) [136], după mai multe necazuri privind situaţia Bisericii a plecat din viaţa aceasta, după ce ţinuse scaunul episcopal, cu multe primejdii, timp de patruzeci şi şase de ani. (Socrate, IV, 16).

CAPITOLUL XXXVII

136. Sfîntul Atanasie cel Mare a murit la 2 mai 373, duipă un episcopat îndelungat de 45 de ani, dintre care circa 20 de ani i-a trăit în exil.

DESPRE SFÎRŞITUL LUI ATANASIE AL ALEXANDRIEI, ŞI SUCCESORUL SĂU, PETRU, ŞI DESPRE RĂSCOALA ISCATĂ ÎMPOTRIVA LUI ŞI CUM A PLECAT EL LA ROMA

După ce Atanasie, învingător în Alexandria, după multe lupte şi nenumărate victorii şi-a dat obştescul sfîrşit şi s-a mutat unde a binemeritat pentru truda lui, a ajuns întîistătător Petru, om deosebit, pe care el îl alesese de multă vreme, fiind cu toţii de acord cu el, şi preoţii, şi nobilii, şi întregul popor, care şi-au arătat propria voinţă în favoarea lui. Căci el a fost părtaş la toate necazurile lui Atanasie şi cînd era în oraş, şi cînd rătăcea prin diferite ascunzători şi a îndurat alături de el tot felul de primejdii. Pentru toate acestea s-au întrunit toţi preoţii şi au strigat că Petru este urmaş vrednic al lui Atanasie. (Teodoret, IV, 18).

După ce l-au aşezat în scaunul pontifical, de îndată judecătorul provinciei, adunînd populaţia păgînă şi pe cea a iudeilor, a înconjurat incinta bisericii, poruncind să iasă de acolo Petru, amenînţîndu-1 că îl scoate cu forţa, dacă nu vrea de bună voie. Făceau aceasta din dorinţa de a fi pe plac împăratului ; iar oamenii ştiau că împotrivindu-se se expun unei nenorociri. Şi adevărul este că mînia lipsei de credinţă a triumfat; şe străduiau mai curînd să fie pe placul idolilor şi considerau că nenorocirea în care se afla Biserica era o reală sărbătoare. Şi astfel, Petru, om de excepţie, nedorind să se provoace un război, a ieşit liniştit şi, urcînd în corabie, a plecat la Roma. (Teodoret, IV, 19).

CAPITOLUL XXXVIII

CU CÎTĂ CRUZIME A FOST INTRODUS LUCIU ÎN ALEXANDRIA

După ce au trecut cîteva zile, Euzoie a venit din Antiohia cu Luciu şi i-a încredinţat bisericile. Cei învăţaţi cunoşteau lipsa de evlavie a acestuia din Samosata. Poporul însă, fiind hrănit cu învăţătura lui Atanasie, şi-apoi fiindu-i silă să înghită mereu o hrană silnică, s-a abţinut de a participa la adunările bisericeşti. Iar Luciu, folosindu-se de închinătorii la idoli, înarmaţi, îi lovea pe unii, îi spînzura pe alţii, îi silea să fugă pe unii şi devasta locuinţele altora, ca un barbar. Dar lucrurile acestea le va povesti mai bine minunatul bărbat Petru, în scrisoarea sa. Eu voi adăuga la scrisoarea lui Petru o singură nelegiuire a lui Luciu.

Nişte bărbaţi din Egipt, ducînd o viaţă creştină după modelul îngerilor, şi evitînd aglomerările oraşului, au preferat să-şi ducă viaţa în pustiu, au făcut să rodească un pămînt nisipos şi steril, întorcînd desigur lui Dumnezeu, prin munca lor, nişte roade excelente şi gustoase. Mulţi păreau că sînt victorioşi asupra acestui pustiu. Acolo a crescut de copil acel vestit Antonie, dovedind o virtute de monah, luptător duhovnicesc. (Teodoret, IV, 19).

CAPITOLUL XXXIX

CE MINUNI AU ÎNFĂPTUIT SIHASTRII TRIMIŞI ÎN EXIL DE LUCIU

Nenorocitul de Luciu i-a izgonit pe locuitorii de atunci ai acestor locuri, cei care îl urmaseră pe Antonie şi pe prea sfinţii întîistătători ai acestora, pe venerabilul Macarie şi un alt Macarie, şi pe Isidor şi pe alţii ; scoţîndu-i din peşterile lor, i-a trimis în nişte insule locuite de oameni fără credinţă, ca şi cum nu ar fi fost totdeauna lipsiţi de un învăţător cu credinţă. Cînd corabia a ajuns la ţărmul insulei, demonul, care era în cinste la acei oameni, părăsind idolul în care obişnuia să locuiască pînă atunci, a năvălit în fiica preotului şi a dus-o de acolo în delir pînă la locul unde sosise corabia monahilor. Demonul, imitînd vocea unei bacante, striga ca ghicitoarea din Filipi. Auzeau toţi bărbaţii şi femeile, pe demonul care striga : O, puterea voastră, o, slujitori ai lui Hristos, de peste tot sîntem alungaţi de voi, din oraşe şi din sate şi din munţi ca şi din văi, de către pustnicul care este crezut de oameni. Nădăjduim să ne oprim în această insulă, să fim eliberaţi de săgeţile voastre, nădejde pe care o vedem acum că ne-a înşelat. Persecutorii voştri v-au trimis aici nu ca să vă lovească pe voi, ci ca, prin voi, să ne alunge mai degrabă pe noi. Iată, ne retragem din această insulă, căci sîntem străpunşi de razele virtuţii voastre. Spunînd acestea şi altele asemănătoare şi aşternînd-o la pămînt pe bacantă, au dispărut şi ei cu toţii. Atunci adunarea aceea prea sfînta, după o rugăciune, a deşteptat-o pe bacantă şi a redat-o tatălui ei sănătoasă şi întreagă. însă aceia care au asistat la acest miracol, prosternîndu-se la picioarele sfinţilor, îi implorau să primească bani pentru călătorie. Şi unii au distrus templul demonilor, şi, iluminaţi de strălucirea învăţăturii, s-au bucurat de harul sfîntului botez.

Vestindu-se în oraş aceste lucruri, toată populaţia adunată l-a îndepărtat pe Luciu, spunînd că îşi atrage mînia divină dacă nu se întoarce grupul acela. Şi fiindu-i teamă de o răscoală a oraşului, Luciu a poruncit ca bărbaţii cei sfinţi să se întoarcă în peşterile lor. Şi toate acestea sînt în măsură să dezvăluie ororile lui Luciu. (Teodoret, IV, 19).

CAPITOLUL XL

SCRISOAREA LUI PETRU, EPISCOPUL ALEXANDRIEI, IN CARE SÎNT RELATATE NELEGIUIRILE LUI LUCIU

Dar despre înfumurarea lui ne va lămuri scrisoarea minunatului Petru. Ca să evit lungimea scrisorii, nu voi omite să redau ceea ce este esenţial în ea. (Teodoret, IV, 19).

Paladie, judecătorul provinciei — spune el — fiind de religie păgînă şi fiindcă i-a adorat totdeauna pe idoli, încerca deseori să lupte împotriva lui Hristos. Şi strîngînd oameni aleşi dinainte, a dat năvală în biserică, comportîndu-se ca nişte barbari. Atunci s-au comis multe cruzimi, pe care numai voind să le redactez şi amintirea acelor fapte mă mişcă profund şi-mi dezlănţuie şiroaie de lacrimi ; şi aş fi putut pătimi acest lucru multă vreme dacă nu aş fi fost uşurat de grija divină.

Mulţimea intrată în biserica ce se cheamă acum Teona, în cuvinte de cinstire se făIea cu favorurile idolilor. Pentru lectura Sfintelor Scripturi s-au făcut auzite nişte aplauze în derîdere. Şi fără ruşine răsunau vocile fecioarelor care spuneau împotriva lui Hristos cuvinte de ocară, pe care limba omenească nu cutează să le rostească. Auzind asemenea cuvinte, unul dintre înţelepţi şi-^a astupat urechile şi ar fi preferat să fie surd decît să fie obligat să audă asemenea cuvinte. Dar dacă s-ar fi oprit măcar la a păcătui doar prin cuvinte, totuşi faptele rostite prin cuvinte nu ar fi întrecut neruşinarea. Căci nu e greu de suportat o critică de felul acesta, la aceia în care locuieşte înţelepciunea şi cultivarea învăţăturii lui Hristos. Dar aceştia, făcînd evidentă forma mîniei îndreptate spre pierzanie şi scoţînd pe nări sunete îngrozitoare, şi, ca să zic aşa, răspîndind un miros urît ca acela dintr-un pat de dormit, sfîşiau hainele fecioarelor sfinte ale lui Hristos, care acopereau trupuri îngereşti. Şi purtîndu-le prin întregul oraş, goale, aşa cum le-a lăsat natura, rîdeau de ele în voie, fără ruşine. Iar dacă cineva, din milă, îi împiedica, se alegea cu lovituri şi răni. Vai de nenorocirile acestea ! Multe suportau depravarea trupului; cele mai multe dintre fecioare, lovite la cap, au rămas fără glas ; pînă şi funeraliile solemne ale acestora erau interzise. Multe din trupurile căutate de părinţii care plîngeau nu au mai putut fi găsite.

Dar de ce povestesc nimicnicii, cînd pot spune lucruri de seamă ? De ce să stărui asupra acestora şi să nu recurg mai curînd la cele necesare acum ? în care ştiu bine că oricine va admira răbdarea Domnului, rămînînd uimit împreună cu noi că nu a încheiat imediat cu toate. Căci cele care nu au fost făcute niciodată şi nici nu au fost auzite prin scrierile părinţilor, acestea au fost săvîrşite de necredincioşi chiar

deasupra altarului. Căci aşa au făcut, rîzînd şi rostind cuvinte de ocară : au adus să participe la ceremonie un sclav care-şi ascundea natura de bărbat şi folosea haine de femeie, cu ochii vopsiţi şi cu faţa pictată cu culorile mătăsii, ca să închipuiască îmbrăcămintea histrionilor, idolul cu înfăţişarea de femeie mişcîndu-se încoace şi încolo chiar deasupra altarului unde noi invocăm venirea Sfîntului Duh, şi făcînd din mîini gesturi. Aceia care apreciază ca fără însemnătate acest lucru şi care consideră cele petrecute mai curînd distracţii decît lucruri ruşinoase, şi pun în scaunul Bisericii pe unul dintre ai lor, bine cunoscut pentru neruşinarea sa şi despuiat de haină şi de organele genitale, vor ridica cu neruşinare împotriva lui Hristos un demagog neruşinat. Acela, în locul cuvintelor sacre, rostea nelegiuiri, lăuda desfrînarea în locul lucrurilor cinstite şi necredinţa drept evlavie, prostituţia şi adulterul în locul continenţei, împreunarea între bărbaţi, iar furtul, mîncarea, băutura, le proclama necesare vieţii acesteia. Petrecîndu-se astfel lucrurile şi plecînd eu din biserică (de vreme ce nu puteam sta acolo unde năvălirile soldaţilor, unde poporul cumpărat cu bani din belşug pentru a se răscula, şi mulţimea de neamuri veneau pentru făgăduielile atrăgătoare), a fost trimis ca succesor al meu, sau confundînd episcopatul cu o demnitate lumească, un oarecare Luciu, grăbit să manifeste ticăloşia şi faptele lupului, fără să fie ales nici de sinodul episcopilor ortodocşi, nici de hotărîrea adevăraţilor clerici, nici de cererea poporului, aşa cum sînt declarate public hotărîrile bisericeşti. Şi nici nu a venit precedat de monahi, intonînd imnuri din Scripturi, de vreun episcop, sau de vreun preot, sau de vreun diacon, sau de mulţimea poporului. Era cu el Euzoie, care tocmai fusese condamnat împreună cu Arie în sfîntul şi marele sinod de la Niceea. Acum însă vine prin protecţia antiohienilor împreună cu jefuitorul şi tovarăşul în dărnicii şi comandantul militar celebru pentru totala lipsă de credinţă, numitul Magnus, care în timpul lui Iulian a dat foc bisericii de fericită amintire a beritiorilor din zilele lui Iovian, şi a fost silit să o repare prin mijloace prorii ; era cît pe ce să-şi piardă capul, dacă nu ar fi beneficiat, după insistenţele multora, de clemenţa împăratului. Cer insistent ca să luaţi în considerare toate acestea cu rîvna voastră şi să stimulaţi răzbunarea atîtor nelegiuiri săvîşite împotriva Bisericii lui Dumnezeu, pentru că şi tiranul a declanşat asemenea nelegiuiri împotriva noastră.

Căci acest Luciu care, prin religia voastră şi a tuturor episcopilor ortodocşi, a fost depus de multe ori din motive întemeiate, acum stă în fruntea oraşului şi numai, cum spune psalmistul, ca un hulitor şi necugetat. Căci zice : Hristos nu este Dumnezeu adevărat. Ba chiar, în momente prielnice, este corupt şi corupe ; se bucură, hulind împotriva acelora care sînt dovediţi că îl slăvesc pe Mîntuitorul. Căci, fiind mai aproape de simţămintele paginilor, şi-a asumat greşeala de a se închina unui zeu nou. Unii strigau în faţa lui laude de felul acesta : Bine ai venit, episcope, care nu îl aperi pe Fiul. Alţii spuneau : Pe tine te iubeşte Serapis şi te-a introdus aici; şi numeau statuile paginilor. Tocmai în acest moment Magnus de care am vorbit mai sus, tovarăş nedespărţit al lipsei de credinţă a lui Luciu, necruţător purtător de arme şi slujitor al cruzimii aceluia, a strîns o mulţime de oameni şi prinzînd nouăsprezece diaconi, dintre care unii trecuţi de optzeci de ani, îi chinuia ca pe unii surprinşi asupra unei crime şi duşmani ai romanilor. El nu ştia că tăria legii creştinilor şi credinţa apostolilor ne-a fost transmisă prin Părinţi; şi spunea chiar că acestea îi vor

face plăcere prea milostivului împărat Valens : înduplecaţi-vă, nenorociţilor, spuse, şi primiţi învăţătura arienilor. înduplecaţi-vă, căci divinitatea vă va ierta, deşi nu de bună voie practicaţi cultul adevăratei religii, ci silnic o faceţi. Căci bucuria nu însoţeşte necesitatea ; însă învinuirea dreaptă urmează voinţei spontane. De aceea, avînd în faţa ochilor raţiuni de felul acesta, urmaţi-ne în grabă şi subscrieţi învăţăturii lui Arie, pe care o predică acum Luciu. Ştiţi bine că dacă vă supuneţi veţi dobîndi de la împărat bani, profituri, onoruri ; dar dacă vă împotriviţi, veţi avea parte de închisori, torturi, chinuri, biciuiri, lanţuri. Lipsiţi de bani şi de proprietăţi şi apoi alungaţi, veţi fi condamnaţi să locuiţi în locuri îngrozitoare.

în felul acesta acest nemaipomenit de ispititor, îmbinînd ameninţările cu ademenirile, îi poftea şi îi silea pe toţi să se abată de la credinţa adevărată. Ei însă, considerînd că nimic nu e mai amar decît trădarea credinţei, au răspuns cu aceste cuvinte, punînd ameninţările şi ademenirile mai prejos decît virtutea şi tăria simţămintelor : încetează, încetează odată să ne mai îngrozeşti cu asemenea vorbe ; termină cu cuvintele deşarte. Noi nu cinstim un Dumnezeu nou, un Dumnezeu apărut de curînd. Şi te înfurii degeaba şi te zbaţi ca vîntul năprasnic ;

noi vom persista în învăţătura credinţei pînă la moarte. Nu mărturisim un Dumnezeu fără putere, nu unul necugetat, lipsit cîndva de adevăr ; nu unul care a existat cîndva, aşa cum predică Arie că Fiul este trecător. Căci dacă, conform nelegiuirii lui Arie, Fiul este creatură, şi nu există odată cu Tatăl, atunci nici Tatăl nu a fost cîndva ; de bună seamă Fiul, după spusa lui, neexistînd cîndva. Dacă însă Tatăl este dintotdeauna, Fiul existînd de bună seamă din El şi nu conform fluxului generării (căci Dumnezeu nu are pasiuni), cum poate să nu fie necugetat şi nebun acela care mărturiseşte astfel despre Fiul : Era cînd nu era, Cel prin care toate cîte sînt au fost făcute prin harul Lui ? Părinţii noştri (de la care ăştia care au decăzut sînt făcuţi cu siguranţă fără Tatăl), venind la Niceea şi anatematizînd pe sectanţii lui Arie, al căruia acest tînăr este acum patron, au spus că nu este făcut din altă substanţă din afara Tatălui, aşa cum ne obligi tu acum pe noi să mărturisim, ci din fiinţa Lui. înţelegînd bine şi cu cuget evlavios acest lucru, prin cuvinte alese şi sfinte au mărturisit că este de aceeaşi fiinţă.

A încercat el timp de mai multe zile, crezînd că-i poate face, pe aceia care spuneau aceste lucruri şi altele asemănătoare, să-şi schimbe adevărata credinţă. Aceia care în arenă devin mai puternici şi învinq teroarea şi se înarmează ei înşişi cu argumentele Părinţilor, au avut o judecată mai valabilă despre pietate, judecind prin exerciţiul virtuţii primejdiile împotriva ei. Şi în felul acesta, tot războindu-se ei şi dîndu-se în spectacol, aşa cum scrie fericitul Apostol (7 Cor. *4, 9),* în faţa îngerilor şi a oamenilor, întregul oraş se îngrămădea ca să contemple pe atleţii lui Hristos şi biruind cu statornicia lor loviturile arbitrului şi biciuirile şi făcîndu-se, prin răbdare, stăpîni şi biruitori, prin evlavie, împotriva arienilor, pe care el credea că îi învinge şi îi va aduce la necredinţă.

După ce a încetat să-i mai tortureze, fiindcă plîngeau şi se jeluiau cu toţii, adunîndu-se mulţimea lipsită de raţiune, a poruncit să fie aduşi în preajma portului, pentru judecată, ba mai curînd pentru prejudecată. Şi cum acolo de obicei păgînii şi iudeii scoteau strigăte împotriva lor, iar ei nu voiau să fie de acord cu impietăţile

arienilor, a pronunţat sentinţa, în gemetele generale, în faţa tribunalului său ; să fie luaţi din Alexandria şi duşi în Heliopol, în Fenicia, acolo unde locuitorii nu vor nici să audă numele lui Hristos, căci sînt păgîni. Zis şi făcut; poruncind să se urce ei în corăbii, el stătea pe pod, clătinîndu-şi sabia scoasă din teacă — socotind că aşa îi îngrozeşte pe aceia care răniseră de mai multe ori cu o sabie de două ori mai ascuţită pe demonii vrăjmaşi. Şi aşa i-a trimis fără cheltuieli şi fără vreo mîngîiere, poruncindu-le să navigheze pe o mare furtunoasă şi, ca să zic aşa, nevoind să accepte să se comunice că acei bărbaţi au fost expulzaţi din poruncă nedreaptă.

întregul oraş a fost îndurerat şi încă se jeluiau ; unii îşi izbeau pieptul cu mîinile, alţii înălţau ochii şi mîinile la cer, protestând împotriva silniciei şi parcă spunînd : Auzi, cerule, şi prinde cu urechile cît sînt de nedrepte cele ce se petrec pe pămînt. Totul era cuprins de gemete şi se auzea în oraş ca un cântec de jale, şi se revărsa un fluviu de lacrimi. Şi cînd judecătorul acela a poruncit să fie întinse pînzele corăbiei, atunci s-a auzit un imens geamăt însoţit de lacrimi al tuturor, fecioare şi femei, bătrîni şi tineri. în vreme ce cei expulzaţi navigau spre Heliopol, unde se celebra un cult diabolic, toţi cei din oraş, împreună sau cîte unul singur gemeau şi plîngeau. Paladie, prefectul oraşului, ordonase că nu le este îngăduit să plîngă pe faţă, căci şi el era păgîn. Mulţi dintre cei care plîngeau au fost prinşi şi duşi în închisoare, pedepsiţi, biciuiţi, răniţi, în cele din urmă puşi în lanţuri — bărbaţi care luptau aprig şi cu zel divin pentru Biserică. Mulţi dintre ei, vreo douăzeci şi trei, erau monahi, locuind în pustiu. Printre ei, după puţin timp, diaconul care ne-a adus nouă o scrisoare de mîngîiere de la iubitul nostru frate Damas, episcopul oraşului Roma, era dus în public, cu mîinile legate la spate, chiar de călău, ca un vinovat cunoscut şi biciuit la fel ca un ucigaş, cu spinarea sfîşiată de pietre şi bici cu plumbi. A fost dus spre mare, ca şi ceilalţi, fără cheltuială şi fără nici o mîngîiere a fost pus în lanţuri în exil. Şi cum judecătorul acela a torturat mulţi copii, dintre care unii au murit, nici părinţilor şi nici fraţilor lor nu le-au fost îngăduite funeraliile solemne.

O, cîtă neomenie a judecătorului, şi mai curînd a celui cu prejudecată ! Căci cei care s-au luptat pentru credinţă nu au putut fi comparaţi cu ucigaşii, ale căror corpuri au rămas neîngropate ; aceştia care au trudit pentru credinţă au fost azvîrliţi ca hrană animalelor şi păsărilor. Iar celor care au vrut, din compasiune firească, să sufere împreună cu părinţii celor ucişi, li s-a tăiat capul, ca unor duşmani. Ce lege a romanilor, ce hotărîre a barbarilor pedepseşte pe cei care vor să mîn-gîie pe părinţi ? Cînd s-a mai pomenit în trecut o asemenea impietate ? Cîndva a poruncit un faraon ca bărbaţii evrei să fie ucişi ; dar invidia şi teama au amînat această poruncă. Cu cît sînt mai omeneşti cele petrecute atunci, decît faptele recente ! Cu cît sînt mai de dorit să fie diferite de nedreptatea acestuia ! Şi chiar dacă răutatea nu ar separa întru nimic pe unii de alţii, sînt totuşi de necrezut cele ce se spun, inumane, sălbatice, crude, barbare, îngrozitoare şi fără milă. Şi toate

acestea în timp ce arienii petreceau, conducînd adunări, iar oraşul gemea ! Căci nu a fost casă în care să nu existe un mort, aşa cum scrie în Ieşire (leş. 12, 30). Şi după ce s-au petrecut acestea (căci nu au fost căutaţi făptaşii nedreptăţii, ci au purces la mai mari rele), au răspîndit veninul lor pînă la episcopii provinciilor, cei care se consolau de nedreptăţile lor, prin tovarăşul întru dărnicii, Magnus, de care am mai vorbit. Pe unii dintre episcopi i-au predat curiei, pe alţii i-au tulburat cu diverse uneltiri; voind să-i oblige pe toţi la impietăţi şi întrebîndu-1 pe diavol, părintele lor, pe cine să devoreze cu turbarea lui.

Dar, mai mult încă, au trimis în exil, în oraşul iudeilor numit Dio-cezareea, pe unsprezece din episcopii egipteni, bărbaţi care au trăit în sihăstrie aproape din copilărie şi pînă la bătrîneţe, care-şi stăpîneau prin cuvînt şi faptă pornirile trupului, predicînd fără nici o pată sfîntă credinţă şi învăţînd despre învăţătura de credinţă, reuşind multe biruinţe asupra demonilor şi identificând cu multă înţelepciune secta ariană. Şi ca un infern în toată cruzimea lui, niciodată sătui de moartea fraţilor, au vrut să lase o amintire a cruzimii lor. îndată au pregătit să fie trimişi în Neocezareea Pontului clerici ai Bisericii universale, care-şi duceau viaţa în Antiohia alături de monahi credincioşi şi care voiau să facă să ajungă cunoscute urechilor împăratului nelegiuirile lor. Aceştia, cred eu, şi-au pierdut viaţa din pricina sălbăticiei din regiune.

Acele vremuri au provocat asemenea tragedii demne de tăcere şi uitare, dar care trebuie încredinţate scrisului, pentru pedepsirea acelora care şi-au ascuţit limba împotriva Celui Unul-Născut. Căci aceia, înarmaţi cu turbarea blasfemiei, au încercat nu numai să lovească în Stă-pînul tuturor, dar au început chiar împotriva slujitorilor Lui un război fără nici o declaraţie în acest sens. (Teodoret, IV, 20).

CARTEA A VIII-A

CAPITOLUL I

DESPRE VIEŢUIREA COMUNITARĂ, MINUNILE ŞI REPLICILE SAU SCRIERILE DIFERIŢILOR MONAHI ŞI EPISCOPI

în vremea aceea era întîistătător al Bisericii Arsenie. Acesta nu-i excomunica pe tinerii care păcătuiau, ci pe cei mai înaintaţi în vîrstă. Că spunea el : Tînărul excomunicat îl îndepărtezi, însă cel înaintat în vîrstă, îndurerat din pricina excomunicării, se îndreaptă curînd. Un altul, numit Pior, mînca mergînd. întrebat pentru ce mînca aşa, zise : Nu vreau să folosesc mîncarea ca pe ceva necesar, ci ca să fac altceva. întrebat la fel de un altul, spuse : Pentru ca sufletul să nu simtă o voluptate trupească în timp ce mănînc. Isidor spunea că are patruzeci de ani de cînd a simţit un păcat în minte, dar fără să consimtă la el, sau la vreo poftă sau patimă. Iar Pambo, fără să ştie carte, a ajuns să înveţe de la cineva un psalm ; cînd a auzit el primul verset al psalmului treizeci şi opt: Am spus : păzi-voi căile mele, ca să nu păcătuiesc eu ou limba mea ; nu a mai putut să audă al doilea verset, zicînd : Dacă voi putea îndeplini acest lucru, îmi va fi de ajuns doar acest verset. Cînd învăţatul oare îi spusese versetul i-a reproşat pentru ce abia după şase luni a venit la el, i-a răspuns : Fiindcă pînă acum nu am îndeplinit în fapt acest verset. Mai tîrziu, cum a trăit mulţi ani, întrebat de un cunoscut dacă a învăţat versetul, spuse : Patruzeci şi nouă de ani, abia am reuşit să-1 îndeplinesc. Cînd cineva i-a dat acestuia bani pentru hrană săracilor, spunîn-du-i : Numără-i, el răspunse : Ceea ce ai dat nu are nevoie de număr, ci de curăţie sufletească.

Acest Pambo, la rugămintea episcopului Atanasie a venit din sihăstrie în Alexandria. Cînd a văzut acolo o actriţă, a plîns ; şi întrebat de cei de faţă pentru ce se tînguieşte, zise : «două lucruri m-au mişcat: unul, pierzania acesteia, iar celălalt, că eu nu mă străduiesc atît să plac lui Dumnezeu cît aceasta, ca să poată plăcea oamenilor neruşinaţi». Un altul spunea : «Monahul, dacă nu ar fi trudit, ar fi socotit egal cu cineva aspru».

Piterie folosea multe expuneri naturale şi de multe ori povestea altora care îi cereau unele lucruri. Dar se ruga pentru fiecare povestire.

Tot în acea vreme erau printre monahi doi bărbaţi iubitori de Dumnezeu, numindu-se Macarie şi unul şi altul; unul era din Egiptul superior, altul, din Alexandria. Amîndoi erau renumiţi pentru multe lucruri, pentru abstinenţă, viaţa comunitară, obiceiurile şi minunile pe care le săvîr-şeau cu mîinile lor. Macarie din Egipt a îngrijit pe atîţia şi a izgonit atîţia demoni, încît cu lucrările lui s-ar umple o carte întreagă. Era respectuos şi sever cu cei care îi puneau întrebări. De partea lui, Macarie din

Alexandria, deşi asemănător cu cel din Egipt întru totul, se deosebea prin aceea că se arăta mai vesel în faţa celor care îl cercetau şi îi educa pe tineri arătînd o figură mai plăcută în schimbul de păreri.

Evagrie, ucenicul acestora, cunoştea filosofia lucrurilor în primul rînd fiind iniţiat numai prin discuţii şi hirotonit diacon în Constantinopol de către Grigorie din Nazianz. Apoi, coborînd împreună cu el în Egipt şi văzîndu-i pe bărbaţii de care am vorbit, a devenit un partizan înfocat al convieţuirii lor. Şi au făcut mîinile lui tot atîtea minuni cîte au făcut învăţătorii lui. A redactat cărţi foarte necesare — una dintre ele poartă chiar titlul *Monahul;* şi este *Despre cei actuali.* Alta este *Gnosticul,* adică după cum fiecare se face demn de cunoaştere, şi are cincizeci de capitole. Alta însă, *Contradictorius* sau *Antiereticos,* este culeasă din Scripturile sfinte, împotriva ispitirilor demonilor şi este împărţită în opt părţi, după numărul celor opt cugetări, şi din şase sute de pro-poziţiuni care ţin de contemplaţie, pe care le-a denumit icpoBXVijiaxa, adică probleme pentru meditaţie. în plus a scris şi două opere în versuri, una referitor la monahii stabiliţi în mînăstiri sau cei călători, şi una despre fecioare [137]. Cei care citesc aceste cărţi îşi dau seama cît de minunate şi cît de necesare sînt.

Dar e binevenit — aşa cred — să redau cîte ceva din spusele şi scrierile lui despre monahi. Spune el : Este indicat să cercetăm cu atenţie căile monahilor dinaintea noastră şi să le urmăm. Căci multe lucruri se găsesc bine spuse de ei, dar şi făcute. Dintre ei unul spune aşa : Un regim de viaţă sobru, dar însoţit în egală măsură de iubire, îl duce degrabă pe monah la un liman lipsit de patimi. Cînd acesta a văzut într-o noapte pe unul din fraţi chinuit de vedenii, l-a vindecat în felul următor : i-a poruncit să-şi alcătuiască postul din mîncări lipsite de consistenţă. întrebat, răspunse : nimic nu potoleşte patimile acestea, aşa ca mila. Atunci unul dintre filosofi s-a apropiat de dreptul Antonie, zicînd : Cum faci faţă, părinte, lipsit cum eşti de mîngîierea tăbliţelor ? La care Antonie spuse : O, filosofule, tăbliţa mea este natura creaturilor şi este prezentă cînd vreau şi îmi reciteşte cuvintele lui Dumnezeu. M-a întrebat Macarie, bătrînul egiptean, chezaşul alegerii, zicînd : Pentru ce, ţinînd minte răul împotriva oamenilor, risipim virtutea sufletească demnă de a fi reţinută, iar

137. A se vedea nota 124.

dacă ţinem minte răul împotriva demonilor, rămînem nevinovaţi ? Şi cum şovăiam să răspund la această întrebare, l-am rugat pe el să-mi dezlege problema. El spuse : Prima patimă a furiei este împotriva naturii; următoarea însă este conformă naturii.

în aceeaşi zi toridă, la amiază, am venit la Părintele Macarie şi, teribil de însetat, i-am cerut apă să beau. El însă zise : Umbra îţi este de ajuns, căci mulţi care sînt acum pe drum sau călătoresc pe apă sînt lipsiţi tocmai de acest element de hrană. Apoi, cînd am discutat cu el cuvîntul de abstinenţă, spuse : Crede-mă, fiule, la douăzeci de ani, nu am fost sătul nici de pîine, nici de apă, nici de somn. Pîinea o mînoam în raport cu greutatea mea, apă însă beam cu măsură ; cît despre somn, foarte puţin rupeam, sprijinit de perete. Unuia dintre monahi i-a fost anunţată

moartea tatălui, dar el i-a răspuns aceluia care l-a anunţat : termină şi nu mai huli, căci tatăl este nemuritor.

Unul dintre fraţi nu avea decît Evanghelia, pe care, vînzînd-o, a dat preţul săracilor, spunînd cuvinte demne de ţinut minte : Am vîndut tocmai cuvîntul acela care îmi spune totdeauna : *Vinde tot ce ai şi dă săracilor (Matei 19, 21).*

Există o insulă în apropiere de Alexandria, dincolo de mlaştina Marcia, în care locuia un monah foarte apreciat de cei contemplativi, care a spus : Toate cele făcute de monahi sînt făcute pentru cinci motive, adică : pentru Dumnezeu, pentru natură, pentru obişnuinţă, pentru necesitate, pentru lucrarea mâinilor. Tot el spunea că natura are o singură virtute, dar ea poate lua diferite aspecte prin calităţile sufletului. Căci şi lumina soarelui, spuse, deşi nu are diferenţe în sine, totuşi face să se vadă, prin ferestrele prin care pătrunde, aspecte diferite.

Apoi un alt monah a spus : De aceea îmi înfrînez poftele, ca să înlătur prilejurile de patimă. Căci ştiu că patima se ceartă întotdeauna pentru pofte, că îmi tulbură mintea, care urmăreşte ştiinţa. Un bătrîn spunea : Iubirea nu ştie să facă depozit de mîncare sau de bani. Tot el spunea : Nu ştiu dacă într-o aceeaşi împrejurare am fost amăgit de demoni. Despre aceste lucruri aminteşte Evagrie în cartea sa, numită *Actuali.*

în cea despre contemplaţii spune aşa : Am învăţat de la Grigorie cel drept că virtuţile şi contemplaţia lor sînt patru : prudenţa, curajul, cumpătarea şi dreptatea. Spunea că îndatorirea prudenţei este să examineze puterile intelectuale şi sfinte, cu excepţia cîrtirii. Pe acestea le-a arătat că înseamnă înţelepciune. Cumpătării, spuse, îi este specific tocmai ca şi agricultorilor să primească cei dintîi seminţele şi să le planteze cum trebuie. Îndatorirea dreptăţii este să fie atribuite fiecăruia cuvintele după merit : căci unele sînt pronunţate neclar, altele indicate într-un mod îndoielnic, unele expuse pe faţă, pentru folosul celor simpli.

Iar Vasile din Capadocia, această culme a dreptăţii, spune : meditaţia repetată şi exerciţiul fac ştiinţa umană mai bună, aceea care este acordată prin harul lui Dumnezeu, adică dreptatea, răbdarea şi mila. Ştiinţa omenească vor putea să o primească şi cei pătimaşi, dar de cea divină sînt capabili numai cei nepătimaşi; aceştia, chiar în timpul cuvîntării, strălucind în lumina minţii proprii, se privesc pe ei înşişi. Şi Atanasie, prea sfîntă lumină a egiptenilor, a spus : Moise învăţa că masa trebuie aşezată împotriva părţii de unde suflă vîntul. Şi asta pentru ca cei contemplativi să ştie cine este acela care suflă împotriva lor şi să se împotrivească din toate puterile oricărei ispite şi să hrănească cu bună voie pe cei care se apropie de ei. Serapion, îngerul Bisericii din Tmuis, zicea : Mintea robită se curăţă desăvîrşit prin cugetarea duhovnicească, însă iubirea curăţă toate ale trupului de tulburarea trufiei; cumpătarea împiedică poftele neouviincioase care se strecoară în suflet.

Didim[138], cel mai mare învăţat al contemplaţiei, zice : încearcă într-una asupra ta însuţi cugetări despre providenţă şi judecată, şi ţine minte obiectul exerciţiului. Căci cu toţii întru acestea greşim, şi vei găsi explicaţia judecăţii în diferenţa dintre

lucruri, din care se compune chiar lumea ; explicaţia providenţei însă, o vei găsi în felurile în care eşti ridicat de la răutate şi ignoranţă, la virtuţi şi la culmea ştiinţei. Dar aceste lucruri le redau după spusele lui Evagrie.

A mai fost şi un alt om de excepţie printre monahi, cu numele de Amonie, care a fost atît de lipsit de curiozitate, încît cînd venea la Roma de la Atanasie, nu a vizitat nici o operă din oraş, ci a vrut numai să vadă bisericile lui Petru şi a lui Pavel. Acest Amonie, chemat la episcopat şî vrînd să fugă, şi-a tăiat singur urechea dreaptă, ca să scape de obligaţia de hirotonie, (rămînînd) lipsit de integritatea corporală. Şi cum, după un timp, chiar Evagrie era propus pentru episcopat de către episcopul Teofil din Alexandria, fără să-şi amputeze nici o parte a corpului, venind la Amonie spunea în glumă că şi-a făcut aproape un rău tăindu-şi urechea şi de aceea este vinovat. La acestea, Amonie spuse : Tu, Evagrie, nu ştii că trebuie să fii pedepsit fiindcă ţi-ai tăiat limba. Şi să nu ţi se pară că-ţi atribui ceva, că nu vei avea parte de harul lui

138. Didim cel Orb sau Alexandrinul (f cea. 398) a fost ultimul mare dascăl al Şcolii Alexandrine. A scris numeroase opere exegetice şi dogmatice. De la el s-au păstrat în traducerea latină a Fericitului Ieronim, *Despre Siintul Duh* şi *Despre Siînta Treime,* în care demonstrează dumnezeirea Fiului şi a Sfîntului Duh. în scrierile sale este influenţat de Părinţii Capadocieni.

Dumnezeu.

Au fost mulţi bărbaţi vrednici în vremea aceea şi dacă cineva vrea să cunoască vorbele şi minunile lor şi felul în oare au îmblânzit pînă şi fiarele, să citească cartea monahului Paladie [139], care a fost ucenicul lui Evagrie. Căci el a povestit minuţios despre toate acestea, în oare a amintit chiar şi imitaţia în vieţuirea comunitară a femeilor. Aşa că Evagrie şi Paladie, la puţin timp după moartea lui Valens, au fost în mare cinste. (Socrate, IV, 18).

In vremea aceea aş putea menţiona, pe cît posibil, cîţi alţi creştini au meditat în acel timp la lume şi la viaţă. Unul dintre aceştia a fost Ioan, în Egipt, căruia Dumnezeu i-a dezvăluit, nu mai puţin decît proorocilor din vechime, cele ce vor veni şi unele lucruri nesigure pentru alţii, şi l-a înzestrat ou darul de a vindeca boli fără leac. Căci acesta, din tinereţe slăvindu-L pe Dumnezeu, trăia în singurătate, mînca ierburi şi rădăcini şi bea apă numai cînd găsea. Cînd a ajuns la bătrîneţe, după porunca divină a emigrat în Tebaida şi a fost făcut întîistătător al multor mînăstiri. Acesta alunga bolile şi demonii numai prin cuvînt; şi pentru că nu învăţase carte, nu pregeta să rememoreze cîte ceva din texte, pentru că orice îşi însuşea odată cu mintea, reţinea ca adevăr. în această regiune deci medita la lume şi viaţă Amon, întîistătătorul celor din Tabernense, avînd aproape trei mii de ucenici. Nu mai puţin a fost în fruntea monahilor şi Teonas. Amîndoi aceştia au fost autori ai unor lucrări neobişnuite. Căci se spune că Teonas a fost un erudit al limbii egiptene, greceşti şi latineşti şi a păstrat tăcerea timp de treizeci de ani. Apoi nimeni nu l-a văzut mînios, jurînd, sau minţind, sau spunînd vreo vorbă deşartă, sau aspră sau şovăitoare.

Au mai fost în acel timp Copres şi Elin, ca şi Elias. Despre Copres, se spune că a avut harul divin de a aduce sănătate celor în suferinţă şi de a alunga demonii. Elin, crescut de mic în mînăstire, făcea multe minuni de neînchipuit, pînă într-atît încît purta foc în sîn şi hainele nu-i ardeau defel. Iar Elias trăia pe atunci în pustiu nu departe de oraşul Antinoe, fiind în vîrstă de aproape o sută zece ani. înainte însă a

139. Paladie (f cea. 431) a fost ucenic şi prieten al lui Evagrie Ponticul. A petrecut vreme îndelungată în mînăstirile din Palestina şi Egipt. De la Paladie au rămas două scrieri importante şi anume: *Istoria Lausiacă* sau *Lavsiakonul* sau *Lavsaikonul* în care istoriseşte viefile unor călugări şi călugărife, pe care i-a cunoscut în peregrinările sale. Această carte este socotită ca un izvor însemnat pentru istoria veche a monahismului ortodox. A doua lucrare este *Dialogul istoric despre viaţa şi activitatea Fericitului Ioan, episcopul Constantinopolului.* Prieten şi admirator al Sfîntului Ioan Gură de Aur, el a fost exilat în sudul Egiptului în anul 406. Scrierea amintită este un izvor istoric cu privire la ultimii ani ai Sfîntului Ioan Gură de Aur. A fost tradusă în latineşte de Fericitul Ieronim (f 420).

trăit singur în pustiu aproape şaptezeci de ani şi, postind pînă la vîrsta aceasta, a ajuns să trăiască viaţa comunitară a bărbaţilor.

în Egipt a fost şi Apele, meşter fierar, care uneori, în timp ce făcea meseria aceasta în timpul nopţii, era ispitit în castitatea lui de un chip de demon, ca o femeie frumoasă. El însă, scoţînd din foc fierul pe care îl înroşea, a lovit-o în faţă. Atunci ea, strigînd şi gemînd, a fugit departe.

Printre aceştia a fost şi Isidor, care, sprijinind peste tot mînăstirile, avea grijă ca nimeni să nu iasă, ci să aibă înăuntru toate cele necesare.

Mai era şi Serapion, care avea sub îndrumarea sa vreo zece mii de monahi pe care îi educa pe toţi în aşa fel încît să-şi pregătească toate cele necesare prin truda lor şi să slujească pe alţii care erau în lipsuri. De asemenea, şi Dioscor, care conducea nu mai puţin de o sută de monahi. Acesta, cînd era preot, cînd pregătea jertfa, se slujea de toată îndemînarea, avînd grijă şi apreciind cu pricepere ca cei care veneau la sfintele taine să-şi curăţe gîndurile şi să nu aibă conştiinţa vreunui rău.

Despre preotul Evloghie se spune că cunoştea dinainte gîndurile oricui venea la el şi îi învinovăţea în faţă de păcatele lor şi oricîte gîndeau ei în secret el le arăta că îi sînt cunoscute. într-adevăr, pe aceştia, dacă ar fi făcut ceva rău sau ar fi dat un sfat greşit, îi oprea la altar, arătîndu-le păcatul pe care l-au făcut şi, pe cei curăţiţi cu conştiinciozitate, îi primea din nou.

La fel cu aceştia era Apolo din Tebaida, care a zăbovit patruzeci de ani în singurătate, avînd o grotă mică de tot în muntele alăturat; dar ajungînd cunoscut în scurtă vreme pentru mulţimea minunilor, a ajuns întîistătător al mai multor monahi. Căci în vremea aceea în Alexandria mulţi şi foarte buni meditau cu sîrg la lume şi viaţă — aproape două mii de bărbaţi ; dintre ei, unii zăboveau în singurătate, alţii trăiau aproape de Mareotis. între alţii se distingea cu deosebire Dorotei, de neam teban. Astfel şi-a trăit el viaţa, că în fiecare zi aduna pietre din mare şi în fiecare an înălţa o casă de oaspeţi, fără să dea să i le facă aceia oare erau mai cu putere. Noaptea însă împletea coşuri pentru hrana lor şi le vindea. Hrana lui era o pîine de

şase uncii şi o legătură de legume tăiate mărunt, iar de băut, apă. Trăind aşa încă din tinereţe, nici la bătrîneţe nu s-a schimbat. N-a fost văzut niciodată dormind în pat sau întinzîn-du-şi picioarele pentru odihnă, sau dormind din voinţa lui, decît atît cît, lucrînd sau mîncînd, a putut închide ochii obosiţi, fireşte, astfel încît adesea, cînd adormea mîncînd, îi cădea mîncarea din gură. Uneori, obosit de nesomn, căzînd în gunoi, a adormit; dar cînd s-a trezit, întristat, a spus în tăcere : Dacă vei fi convins pe îngeri să doarmă, atunci mă vei covinge şi pe mine. Vorbea probabil cu somnul şi cu demonul, care se silea să-l împedice de la faptele bune. în timp ce muncea, cineva i-a spus : De ce îţi distrugi aşa corpul ? El spune : Pentru că mă omoară.

Se spune că preotul Piamon, odată, cînd aducea jertfa, a văzut un sfînt înger stînd lîngă sfîntul altar şi înscriind în registru pe monahii prezenţi şi ştergîndu-i pe cei absenţi. Se ştie că şi Sfîntului Ioan Dumnezeu i-a dat atîta putere împotriva suferinţelor şi a bolilor, încît a vindecat mulţi bolnavi de podagră şi pe cei care aveau articulaţiile slăbite. între aceştia, bătrînul Veniamin era mult vestit, înzestrat de Dumnezeu cu darul de a vindeca pe bolnavi fără leacuri, ci doar cu atingerea mîinii sau cu ulei. Se spune despre el că s-a îmbolnăvit de hidropizie şi corpul său s-a umflat atît de tare, încît nu mai putea să iasă pe uşa celulei sale în care locuia, decît după ce uşile au fost înlocuite cu scânduri. Şi cu toată boala sa, cu vreo opt luni înainte de a muri, şezînd pe un scaun larg, îi îngrijea pe bolnavi. Nu suferea prea mult că nu-şi putea vindeca boala lui, dar se mîngîia cu cei care-l priveau şi îi ruga să-L implore pe Dumnezeu pentru sufletul lui şi să nu se îngrijească de trup ; pentru că şi atunci cînd a fost sănătos, spunea, la nimic nu i-a folosit.

Spun alţii că Marcu, trăind la sciţi, încă din tinereţe a fost foarte milostiv şi înţelept şi foarte capabil să reţină pe dinafară textele Sfintei Scripturi şi, atît de iubitor de Dumnezeu încît, cînd se ducea Duminica la biserică, un înger îi prezenta sfintele Taine, dar mîna lui, spunea, o vedea numai pînă la încheietura braţului.

Lui Macarie i-a fost dat să-i înfrîngă total pe demoni. Prilejul convertirii lui a fost comiterea unui omor. Pe cînd era copil şi păştea oile lîngă balta Mareia, jucîndu-se cu un copil de vîrstă lui, l-a omorît şi, de frică, a fugit în pustiu. După ce a trăit trei ani sub cerul liber, şi-a făcut apoi un mic adăpost în care a trăit douăzeci şi cinci de ani. Mulţi spun că l-au auzit aducînd mulţumiri acelei nenorociri şi că numea aducător de fericire acel omor comis fără voie, din care i s-a tras cauza fericirii.

Iar Apolonie, care în tot timpul vieţii lui nu a învăţat nimic din viaţa de monah, ştiind că nu mai putea nici să scrie şi nici să-şi îndeplinească misiunea, din cauza vîrstei, cumpăra cu banii lui toate medicamentele şi hrana necesare celor care munceau şi trecea pe la porţile fiecărei mînăstiri, de dimineaţa şi pînă la ora a noua, vizitîndu-i pe bolnavi şi ajutîndu-i cu ce le lipsea. Cînd a fost să moară, a încredinţat altuia ceea ce avea, cerînd să-i împlinească juruinţa sa.

Moise, pe cînd era sclav, a fost alungat din casă, fiind vinovat; căci s-a dedat la jafuri şi a comis multe omoruri. Dar după ce s-a convertit, îndată a fost plin de

virtutea vieţuirii de obşte. Cînd, în tulburarea vieţii, era aţîţat de închipuirile poftelor vieţii lui de pînă atunci, îşi potolea trupul prin multă abstinenţă, mîncînd numai pîine şi muncind mult. Timp de şase ani s-a rugat noaptea întreagă, fără să pună geană pe geană, fără să închidă ochii pentru somn. Ba chiar pe înserat dădea ocol celulelor monahilor şi umplea cu apă ulcioarele fiecăruia, încît apa şiroia din belşug pe zece, pe douăzeci sau pe treizeci de stadii. Cu toate că şi-a potolit astfel trupul, nu şi-a pierdut sănătatea dinainte. Se spune chiar că odată, cînd au năvălit în adăpostul lui patru tîlhari, i-a prins pe toţi şi i-a legat şi, luîndu-i pe umeri i-a dus la biserică, lăsînd la hotărîrea monahilor să facă cu ei ce vor voi. A trăit, dar, în cea mai strictă înţelepciune. A fost o spaimă pentru demoni şi a fost numit preot la sciţi. A trăit aproape şaptezeci şi cinci de ani.

Sub domnia aceasta a fost Paul de Libia la sciţi, avînd nu mai puţin de cinci sute de monahi. Nu le poruncea nimic, şi nu îi punea la muncă, doar să nu mănînce atîta. Se ruga numai, şi, ca şi cum ar fi avut hotărît un anume tribut, Ii înălţa lui Dumnezeu trei sute de rugăciuni în fiecare zi. Şi ca să nu greşească numărul, lua trei sute de pietre şi după fiecare rugăciune punea o piatră în sîn. Cînd se terminau pietrele, ştia că au fost încheiate rugăciunile.

Atunci înflorea Pahomie, abate la sciţi, care a avut din tinereţe şi pînă la bătrîneţe o minunată vieţuire de obşte. Căci demonul nu l-a putut prinde în cursă deloc, nici în privinţa sănătăţii trupului şi nici în privinţa pătimirilor sufleteşti.

Ştefan locuia aproape de Mareotis, trăind în absolută şi totală conti-nenţă. La aproape şaizeci de ani a fost apreciat ca excepţional monah şi era foarte cunoscut lui Antonie cel Mare. A fost milostiv şi înţelept, avea vorba delicată şi bine-venită, mîngîia sufletele celor întristaţi şi le readucea bucuria chiar dacă îi lovea vreun necaz firesc. Şi cînd a suferit de o infirmitate incurabilă şi medicii i-au tăiat picioarele cangrenate, el lucra totuşi cu mîinile, sfătuindu-i pe cei de faţă să nu se întristeze de asemenea lucruri şi să nu se gîndească decît la un sfîrşit bun. Toate cele făcute de Dumnezeu, spunea, sînt folositoare. Eu ştiu însă că asemenea suferinţe sînt consecinţele păcatelor. Şi e mai bine să ispăşim aici păcatele, decît să suportăm după moarte chinuri fără sfîrşit.

Iar Pior, cînd a ieşit din casa tatălui pentru a se converti la înţelepciune, a făgăduit că nimeni dintre ai lui nu-1 va vedea. Dar după cincizeci de ani, cînd sora lui a aflat că el trăieşte şi locuieşte în sihăstrie, nu s-a lăsat pînă nu l-a văzut. Căci episcopul din locul acela, văzînd-o îndurerată, la vîrstă ei înaintată, pentru că nu-1 vede, a scris întîistătătorilor din sihăstrie să-1 trimită pe Pior. Iar el, pentru că nu e îngăduit să înfrunţi poruncile celor mai bătrîni, a venit în patrie. Odată ajuns în faţa uşii casei ei şi anunţîndu-se sosirea lui, cînd a venit sora lui, a închis ochii şi a spus : Iată, sînt Pior, satură-ţi privirea cît vrei. Iar ea, mulţumită, aducea laudă lui Dumnezeu. Iar el, după ce şi-a făcut rugăciunea, s-a întors în sihăstrie ; acolo, săpînd ca să scoată apă, a găsit-o amară şi a băut-o aşa pînă în ultima zi a vieţii. După moartea lui nimeni nu a reuşit să trăiască acolo. Eu însă cred că prin rugăciuni el a

reuşit să o facă dulce pentru a o folosi, pentru că în alt loc unde nu exista apă el a reuşit, prin rugăciune, să o facă să izvorască.

Odată, cînd Moise şi monahii săi săpau un puţ şi nu au găsit nici o vînă de apă şi adîncimea nu le îngăduia să sape mai mult, pe la amiază a apărut Pior şi, după rugăciune, a coborît în groapă şi după ce a lovit pămîntul a treia oară, a izvorît apa. După ce şi-a făcut rugăciunea, a plecat, cerîndu-le celorlalţi să guste din apă. Şi a zis : Pentru asta am fost trimis şi s-au înfăptuit cele pentru care am venit.

Se spune că Amon, un mare erudit, discipol al lui Origen şi al lui Didim, nu a mîncat nimic altceva din tinereţe şi pînă în ultima lui zi, decît pîine uscată. Cînd au vrut unii să-l aducă la episcopat şi el nu a mai putut să se împotrivească cuvintelor lor, şi-a tăiat urechea, zicînd : Acum, chiar dacă aş vrea, nimeni nu mă poate hirotoni, cîtă vreme regulamentul Bisericii pretinde integritate corporală. După aceea au plecat şi au venit din nou zicînd că Biserica pretinde desăvîrşirea moravurilor mai curînd decît a trupului; a jurat să-şi taie limba, dacă ei continuă să-l silească. Auzind acestea, aceia care veniseră au tăcut. Cam în acelaşi timp trăia Evagrie, mare vorbitor şi om foarte milostiv, învăţat cu grijă de episcopul Grigorie din Nazianz al cărui arhidiacon a şi fost. Se spune despre el că era frumos la înfăţişare, foarte îngrijit îmbrăcat. Cînd un senator gelos a aflat că soţia sa îl cunoaşte foarte bine, a uneltit ca să-l omoare, ceea ce ar fi putut să se întîmple, dacă nu l-ar fi prevenit o viziune salvatoare, dar groaznică. A văzut în semn că a fost prins ca după o nelegiuire şi, cu mîinile şi picioarele legate în lanţuri, era dus la supliciu. în timp ce se petreceau acestea, cineva i-a arătat Evanghelia şi i-a făgăduit că va scăpa din lanţuri, dacă pleacă din Constantinopol; şi i-a făgăduit împlinirea acestui lucru cu jurămînt. Iar el, cu mîna pe Evanghelie, a făgăduit să îndeplinească jurămîntul şi s-a trezit dezlegat de lanţuri şi, crezînd în viziunea sfînta, a scăpat de primejdie. Din Constantinopol a venit la Ierusalim.

Au trăit în Rinocorura nişte bărbaţi din provincii, dar nu pelerini, care erau renumiţi pentru gîndirea lor despre lume şi viaţă. Printre aceştia se spune că episcopul Mela a avut parte de asemenea fericire. Cînd au fost trimişi aceia care trebuiau să-i exileze pe episcopii care se împotriveau lui Arie, au venit la biserica acestuia. Cînd l-au găsit pregătind candelele bisericii ca cel din urmă slujitor, l-au întrebat unde este episcopul. El le-a spus : Eu vă voi anunţa episcopului. Atunci i-a dus pe cei obosiţi de drum la reşedinţa episcopală şi, punînd masa, i-a uimit pe cît se putea. Căci după îndeplinirea obligaţiilor privind ospă-tarea, a spus că el este episcopul. Iar aceia, admirîndu-l pe bărbat, au descoperit pricina ; şi arătîndu-i tot respectul, au dat să fugă. Atunci el zise : Nu voi refuza ceea ce au primit cu drag cei asemenea mie ; dar porunca exilului o primesc cu bună voie. Solomon, fratele acestuia, convertit din negustător, s-a ridicat pînă la culmea înaltă a concepţiei despre viaţă.

In vremea aceea, Epifanie, care apoi a fost episcop în Cipru, era foarte bine văzut printre schimnici. A mai fost şi Protogen, episcop în Cara după Vitus, care, după cîte se spune, a mărturisit însuşi că i s-a revelat chipul Domnului ; căci a văzut pe împăratul Constantin, cum îi arăta Dumnezeu cele ce vor veni şi îi poruncea să asculte ceea ce îi spune. El a ajuns la o asemenea abstinenţă, încît, de prea mult post, dinţii lui erau plini de carii.

Se spune despre unii că pînă la optzeci de ani nu au pus pîine în gură ; că Eliodor a petrecut multe nopţi fără să doarmă şi prelungea postul cîte şapte zile.

în Palestina, Siria şi Persia au fost mulţi monahi ale căror nume, dacă cineva ar fi voit să le consemneze, ar fi umplut multe cărţi. (Sozomen, VI, 28).

CAPITOLUL II

CUM ARIENII, PRINZÎND MULŢI ORTODOCŞI ÎN CONSTANTINOPOL, I-AU ARS ÎN CORĂBII

în acel timp, arienii au prins în Constantinopol pe unii preoţi ai dreptei credinţe şi, trimiţîndu-i într-o corabie fără apărare şi împingîn-du-i în largul mării, alţii care îi urmau în altă corabie le-au dat foc şi au ars. Şi astfel, sfinţii bărbaţi care au luptat cu flăcările şi cu valurile pînă la urmă au fost înghiţiţi de apă şi încununaţi cu biruinţa martiriului. (Teodoret, IV, 22).

CAPITOLUL LII

CUM VALENS LE-A ACORDAT PAGINILOR, IUDEILOR ŞI ERETICILOR POSIBILITATEA DE A-ŞI CELEBRA SĂRBĂTORILE, IAR ORTODOCŞILOR LE-A INTERZIS PRETUTINDENI; ŞI DESPRE CURAJUL LUI FLAVIAN ŞI AL LUI DIODOR

Valens, zăbovind mai mult timp în Antiohia, a dat libertate tuturor paginilor şi iudeilor şi ereticilor să-şi celebreze sărbătorile. Fiindcă şi păgînii aveau sărbători, slujind demonilor, căci după Iulian idololatria fiind desfiinţată de Iovian, Valens a îngăduit să fie iarăşi practicată ; şi celebrau cultul lui Jupiter şi al lui Dionis şi ritualul lui Ceres. Şi nu în ascuns, ca în timpul unui împărat pios ; iar prin mijlocul pieţelor, bacantele alergau peste tot. împăratul era atunci doar duşmanul acelora care erau văzuţi că predică doctrina apostolică şi, în primul rînd, a pus să fie izgoniţi aceştia din sfintele biserici ; acestora prea strălucitul împărat Iovian le dăduse o biserică nouă. Ei îşi celebrau cultul pe munte, lăudînd pe Dumnezeu în imnuri şi bucurîndu-se acolo de cuvinte divine. Şi, deşi erau nevoiţi să suporte adesea intemperiile atmosferice, uneori ploaie, alteori zăpadă, alteori ger, de multe ori sleiţi de căldura arzătoare, nu i-a lăsat să se bucure de slujirea divină nici în locurile acestea, ci a trimis soldaţi să-i alunge. Atunci Flavian şi Diodor, ca un parapet

140. Diodor (f înainte de 394) a fost ales episcop de Tars în 378. A întemeiat o mînăstire la Antiohia pe care a condus-o timp de 10 ani împreună cu prietenul său Carterios. Printre ucenicii săi au fost Sfîntul Ioan Gură de Aur şi Teodor de Mopsuestia. în timpul schismei meletiene, Diodor a condus pe credincioşii ortodocşi din Antiohia. A combătut pe Iulian Apostatul. A fost un mare scriitor alcătuind lucrări exegetice, apologetice, dogmatice, polemice, istorice. Din nefericire, doctrina lui hristologică nu este ortodoxă, folosind idei pe care le-a reluat Nestorie mai tîrziu.

rezistau împotriva acelora care îi amenințau cu lăncile. Cînd Meletie, păstorul lor, s-a retras ca să trăiască separat, aceia aplicau practica turmelor, punînd în fața lupilor vitejia şi înțelepciunea lor, iar oilor oferindu-le neîncetat grijile pe măsura lor. Alungați aşadar din locurile muntoase, oile păşteau pe malul rîului alăturat. Căci nu suportau, aşa ca robii israeliți în Babilon, să-şi atîrne instrumentele, ci îl slăveau pe Dumnezeu, Creatorul generos, în orice loc unde domnea El. Dar nici în locul acesta duşmanii slujitorilor lui Hristos nu au îngăduit adunării celor credincioşi să aibă linişte. în adevăr, buna înțelegere a acelor minunați ucenici ai marelui păstor, hrănind oile sfinte, slujea păşunatul spiritual. Iar acel prea înțelept şi viteaz Diodor[uo], întocmai ca un fluviu limpede şi năvalnic, adăpa oile proprii şi, în acelaş timp, risipea **cu totul blasfemia lupilor ; şi disprețuind noblețea sa proprie, sprijinea cu tragere de inimă pe cei ce sufereau din cauza credinței. Flavian bărbat excepțional, şi el de neam foarte nobil, considera că singura cinste este credința şi, ca un copil încercat, îl îndemna pe Diodor ca pe un mare atlet în lupte nesfîrşite. Căci în vremea aceea nu se făceau întruniri ale sinoadelor bisericeşti; dar cînd se adunau, se aduceau mari mîngîieri prin sfaturi şi expunerea Scripturilor. Şi învățații îndreptau arcurile împotriva blasfemiilor iui Arie, căci acesta trimitea săgețile potrivite ale cugetului său întocmai ca dintr-o tolbă ; şi, împotrivindu-se ereticilor nu numai acasă, dar şi în public, sfîşiau cu multă uşurință pîn-zele lor şi se înfățişa ca o pînză de păianjen. (Teodoret, IV,** 22).

CAPITOLUL IV

DESPRE LAUDELE MONAHULUI AFRAATE şi cu CÎTĂ ÎNCREDERE I-A RĂSPUNS LUI VALENS

Cu acestea se ocupa Afraate [142], despre a cărui viețuire comunitară am scris în altă parte. Căci acesta, punînd mai presus mîntuirea oilor decît liniştea sa şi părăsindu-şi grota, s-a apucat de munca de păstor. E inutil să mai spun acum cîtă bogăție de virtute a adunat. Un singur lucru totuşi trebuie spus, care este foarte potrivit în istorisirea aceasta. Din partea boreală curge în jurul palatului un fluviu numit Oronte ; spre sud însă are un portic foarte înalt, cu turnuri înalte pe toate părțile. între palat şi fluviu este o stradă care duce spre cîmpiile suburbane pe cei care ies din oraş. Pe cînd Afraate trecea pe strada aceasta, şi se grăbea spre discuții grele ca să dovedească îngrijirile necesare oilor sfinte, privindu-1 **din palat, împăratul l-a văzut îmbrăcat într-un palium foarte sărăcăcios şi grăbind foarte cu spor pentru vîrsta lui înaintată. Cînd cineva i-a spus că acesta este Afraate, pe care-**1 **apreciază întregul oraş, împăratul i-a spus : Spune-mi, unde te duci ? Iar el a răspuns, înțelept şi foarte potrivit : Voi vorbi pentru domnia ta. Atunci împăratul spuse : Ar fi trebuit să vorbeşti acasă, conform obiceiului monahilor. Dar prea-sfîntul acela zise : Prea**

141. Călugăr de mare ținută morală şi intelectuală, ajunge episcopul Antiohiei după Meletie, păstorind de la sfîrşitul anului 381 pînă în septembrie 404.

142. Afraate (cea. 280—345) este autorul unor tratate cu conținut teologic şi moral, în număr de 23, numite *Demonstrații.*

bunule, spune, dacă aşa îngădui, cum trebuia să procedez. Pînă acum aşa am făcut, cîtă vreme oile lui Hristos s-au bucurat de pacea de altădată. Dar fiindcă au loc mari tulburări şi apare o primejdie riscantă, ca să nu ajungă roabe trebuie să alergăm peste tot şi să le scăpăm la nevoie. Dar spune-mi, prea paşnice împărate : dacă aş fi o copilă care stă în cameră torcînd lînă şi aş vedea casa părintească arzînd în flăcări.ce ar fi mai potrivit să fac ? Să stau înăuntru şi să nu-mi pese că arde casa, sau, desigur, să alerg şi să aduc apă de unde-o fi şi să sting focul ? Cred că spui mai curînd că acest lucru trebuie să fie făcut; căci fapta aceasta este a unei copile înţelepte. Despre asta e vorba acum, împărate. Pentru că tu ai trimis focul în casa noastră părintească, alergăm să o stingem repede. Spunînd acestea, a terminat, dar împăratul a tăcut. Un om de casă al împăratului răspun-zînd cu asprime preasfîntului bărbat, se ştie că a dezlănţuit o nenorocire şi anume : omul avea în grijă băile ; coborînd acolo, după ce a vorbit, ca să pregătească intrarea împăratului, a coborît cu mintea rătăcită în apa clocotită şi a murit acolo. împăratul îl tot aştepta pentru ca, fiind anunţat de acesta, să fie spălat. Văzînd că întîrzie, a trimis alţi oameni să vadă de ce întîrzie. Aceştia cînd au intrat, l-au văzut mort şi nemişcat în scaunul fierbinte din baie. Cînd a fost anunţat împăratului acest lucru, au cunoscut toţi puterea cuvîntului lui Afraate, dar nu au renunţat la dogmele lor lipsite de credinţă, ba chiar inima lor s-a împietrit precum cea a lui Faraon. (Teodoret, IV, 23 şi 24).

CAPITOLUL V

DESPRE MONAHUL IULIAN

în vremurile acestea, mult vestitul Iulian, părăsind sihăstria, a venit la Antiohia. Căci cînd ereticii, obişnuiţi să născocească cu uşurinţă minciuni, au spus că acest bărbat este lipsit de judecată, Flavian, lumina adevărului, şi Diodor, ca şi Afraate au trimis la el pe Acachie, renumit pentru virtutea sa şi care mai tîrziu a fost episcop la Bersa, rugîndu-1 să vină în ajutorul miilor de oameni, să combată înşelătoria adversarilor şi să confirme dogma adevărată. Relatăm cele consemnate de noi în istorie despre iubitorul de Dumnezeu, acest preasfînt bărbat, venind şi revenind chiar în acel mare oraş şi ce minuni a făcut. Că întreg poporul oraşului a venit la adunările noastre mărturisesc că nu se îndoieşte nimeni. Şi că bărbatul acela a înfăptuit minuni nemaipomenite, nici chiar duşmanii nu pot tăgădui adevărul. Acest lucru l-a făcut şi marele Antonie în Alexandria, pe vremea lui Constanţiu. Căci părăsind sihăstria, străbătea toate oraşele, îndeplinindu-şi datoria faţă de toţi, pentru că Atanasie era predicatorul învăţăturii apostolice, iar adepţii lui Arie erau duşmanii adevărului. Căci ştiau acei preasfinţi bărbaţi ce este potrivit pentru fiecare timp şi cînd era nevoie să se bucure de linişte, şi cînd era necesar să pună obştea înaintea sihăstriei. (Teodoret, IV, 25).

CAPITOLUL VI

DESPRE ACEPSIM ŞI ALŢII

în vremea aceea trăia în Cirestensium prea cunoscutul Acepsim, retras într-o chilie şi timp de şaizeci de ani nu l-a văzut nimeni şi nu a vorbit cu nimeni. Mai era şi minunatul Zeugmatie, care, deşi lipsit de lumina ochilor, umbla peste tot, încurajîndu-şi oile şi împotrivindu-se lupilor. Din această pricină i s-a dat foc chiliei monahale ; dar Traian, prea credinciosul comandant militar, i-a făcut alta şi i-a fost de mult ajutor.

în acest timp a fost şi Efrem[143] în Edessa, iar în Alexandria, Didim. Şi Efrem, folosind limba siriană, izvora raze de har duhovnicesc. Acesta, deşi nu cunoştea învăţătura grecilor, a combătut pe mulţi eruditi greci şi a dat la iveală josnicia stricăciunii eretice. Şi mai era atunci Armonie Bardesane [144], care compunea unele cîntece şi, îmbinînd impietatea cu suavitatea melodiei, ademenea pe cei ce le ascultau şi-i atrăgea la pieire. Această armonie îmbinînd pietatea cîntecelor adăuga auditorilor o otravă foarte amară, dar şi eficace. Aceste cîntece fac să fie bine cunoscute şi astăzi sărbătoririle martirilor triumfători. (Teodoret, IV, 26).

CAPITOLUL VII

DESPRE NENOROCIRILE CARE S-AU ABĂTUT ÎN TIMPUL LUI VALENS ÎN ALEXANDRIA ŞI ÎN EGIPT

După ce împăratul Valens a ordonat prin lege să fie urmăriţi toţi ortodocşii în Alexandria şi Egipt, totul era pustiit. Unii erau tîrîţi în judecată, alţii erau puşi în lanţuri, alţii erau biciuiţi, chinuri fără număr erau impuse celor iubitori de linişte. Şi în timp ce în Alexandria acestea se petreceau din voia lui Luciu şi în Antiohia s-a reîntors Euzoie, de îndată comandantul militar împreună cu mulţimea de oameni înarmaţi, şi cu Luciu arianul, au pornit să cutreiere mînăstirile organizate în Egipt. După ce au făcut multe rele bărbaţilor sfinţi, fără să-i poată doborî în nici un fel, la îndemnul lui Luciu părinţii monahi au fost trimişi în exil. Printre aceştia, Macarie Egipteanul şi celălalt, din Alexandria. Cînd au ajuns într-o insulă, i-au redat tatălui,

143. Sfîntul Efrem Şirul (306—373), scriitor şi poet, s-a impus prin operele sale şi prin smerenia sa, rămlnind diacon toată viata, deşi era starețul unei mînăstiri. A fost cel mai mare teolog sirian din secolul al IV-lea.

144. Armonie Bardesane a fost fiul gnosticului Bardesane (154—222). Şcoala lui Bardesane era orientală către filosofie şi ştiinţele naturale.

la rugăminţile lui, pe fiica unui sacerdot, stăpînită de demon, care striga acelor bărbaţi : Pentru ce aţi venit tocmai aici ca să ne izgoniţi ? Sacerdotul, împreună cu ceilalţi locuitori din insulă au fost cîştigaţi la creştinism. Aceştia dărămînd statuile zeilor au schimbat forma templului în biserică. Se botezau şi învăţau cu drag slujbele creştine.

Şi aşa, din cauza credinţei în consubstanţialitate, minunaţii bărbaţi au devenit mai demni de laudă ; şi tămăduindu-i şi pe alţii şi-au dovedit credinţa întărită prin aceste lucrări. (Socrate, IV, 19).

CAPITOLUL, VIII

DESPRE DIDIM ŞI DESPRE SCRIERILE SALE ; DESPRE GRIGORIE PONTICUL ŞI MINUNILE SALE

Şi tot în acea vreme, Dumnezeu a dat naştere încă unui bărbat credincios, Didim, un bărbat minunat, care strălucea atunci prin întreaga învăţătură. Acesta, după ce de mic a învăţat primele elemente de cultură, şi-a pierdut vederea ochilor în urma unei suferinţe. Dumnezeu i-a dăruit, în schimbul vederii, darul de a înţelege. Căci ceea ce nu putea să înveţe văzînd cu ochii, a reţinut printr-un auz atent ; el, care de copil a fost isteţ, îi întrecea chiar pe aceia care aveau vederea bună. Şi a învăţat cu uşurinţă regulile gramaticii şi pe ale artei retorice. Cînd a ajuns la filosofie, a învăţat admirabil dialectica, aritmetica, muzica şi celelalte discipline ale filosofiei şi le-a însuşit în aşa fel, încît degrabă putea trece înaintea acelora care le-au învăţat acestea folosindu-şi ochii. A învăţat la perfecţie şi Vechiul şi Noul Testament, încît putea da la iveală multe cărţi. A scris şi trei cărţi despre Treime şi a interpretat cartea lui Origen, *Despre începuturi,* adică, Ilspi 'Apx«Jv, şi a lăsat despre ele nişte comentarii deosebite.

Se spune că, în vremea lui Valens, a venit Antonie în Alexandria pentru problema arienilor şi văzîndu-1 pe Didim i-a spus : Nu te întrista, Didime, că ţi-ai pierdut vederea ochilor, căci îţi lipsesc ochii cu care şi muştele şi puricii ar putea vedea. Dar mai bine bucură-te că ai ochi cu care înşişi îngerii sînt priviţi, prin care este văzut Dumnezeu şi se vede lumina Lui. (Socrate, IV, 20).

Fiind lipsit de vedere din copilărie, Didim a învăţat, numai ascul-tînd, gramatica, retorica, aritmetica, geometria, astronomia şi silogismele lui Aristotel, şi elocvenţa lui Platon ; acestea nu l-au învăţat chiar adevărul, ci au fost o armă a adevărului împotriva minciunii. (Teodoret, IV, 27).

Şi pentru că ştim că unii greşesc din cauza asemănării de nume, e bine să arăt că există şi un alt Grigorie [145], Ponticul, născut în Cezareea Pontului, tare bătrîn şi discipol al lui Origen. Despre acest Grigorie se vorbeşte mult în Atena, în Berit şi în Pont şi, ca să zic aşa, în toată lumea. Cînd el a plecat din Atena a venit în Berit şi acolo studia dreptul. Cînd a aflat că în Cezareea Origen interpretează cărţile sfinte, a venit în Cezareea ca să asculte expunerile acelui mare vorbitor. în-văţînd de la el adevărata filosofie, s-a întors acasă, chemat de părinţi. Acolo, încă din primul moment, cînd era încă laic, a făcut multe minuni, vindecînd bolnavi, alungind demonii prin scrisori, atrăgîndu-i pe păgîni prin cuvântări şi fapte. Despre el amintesc şi martirul Pamfil şi Eusebie în cărţile pe care le-a scris despre Origen. A existat deci acest Grigorie, cel bătrîn, ucenic al lui Origen, şi altul, cel din Nazianz, şi

fratele lui Vasile. A mai fost şi un alt Grigorie, din Alexandria, care era arian. (Socrate, IV, 22).

CAPITOLUL IX

CUM NOVAŢIENII AU SCHIMBAT SĂRBĂTOAREA PAŞTILOR ; DESPRE SCHISMA DINTRE CORNELIE, EPISCOPUL ROMAN, ŞI NOVAT, ISCATĂ PENTRU PRIMIREA CELOR RĂTĂCIŢI

In vremea aceea, novaţienii, locuind în Frigia, au schimbat sărbătoarea Paştilor. Dar să spun cum s-a întîmplat; povestind în primul rînd datorită cărui fapt oamenii din părţile Frigiei, în Paflagonia, păstrau cu mai multă străşnicie rînduiala bisericească.

Preotul Novat s-a abţinut de la comuniunea cu Biserica romană, fiindcă episcopul Cornelie a primit în comuniune pe credincioşii care aduseseră sacrificii în vremea cînd a avut loc persecuţia lui Deciu. Se-parîndu-se din această pricină şi chemat la episcopat de colegii lui episcopi, scria Bisericilor să nu sprijine jurămîntul acelora care aduseseră sacrificii demonilor, ci să-i poftească la penitenţă ; să lase iertarea puterii lui Dumnezeu, singurul care poate şterge păcatele. Cei care primeau asemenea scrisori în fiecare provincie trimiteau răspuns fiecare după părerea lui. Şi cum el spunea că nu trebuie să fie primiţi la Sfintele Taine aceia care au comis un păcat după botez, ceea ce îi duce la moarte, unora li se părea prea aspră şi grea această regulă ; alţii însă o susţineau ca dreaptă şi întemeiată. Cînd lucrurile au ajuns la acest punct, a sosit scrisoarea întîistătătorului Cornelie, din Roma, prin care făgăduia iertarea chiar şi pentru aceia care au păcătuit după botez. Şi fiindcă cele

145. Sfîntul Grigorie Taumaturgul ijsec. III) sau «Făcătorul de minuni» a fost episcopul Neocezareei Capadociei. Opera Sfîntului Grigorie Taumaturgul se află tradusă în româneşte în colecţia P.S.B., nr. 10.

scrise de cei doi erau diferite, fiecare dintre provincii au urmat păreri diferite. Căci cei care se îndreptau după iertarea făgăduită, au greşit din nou după aceea. De unde se vede că popoarele din Frigia sînt cunoscute ca fiind mult mai curate decît celelalte. Iar Novat, deşi din pricina vieţuirii comunitare foarte riguroase s-a izolat şi pe sine, totuşi nu a schimbat sărbătorirea Paştilor. Căci şi el îl sărbătorea, conform Părinţilor din Apus. Căci la ei Pastele se ţine după echinocţiu şi au început aceasta de cînd au devenit creştini. Dar acesta, mai tîrziu. în timpul persecuţiei împăratului Valerian, şi-a sfîrşit viaţa în martiriu. Iar aceia care şi-au luat numele de la el şi au fost părtaşii lui, cînd s-a ţinut sinodul, cu puţini episcopi, în satul Pazenus, unde sînt izvoarele fluviului Sazarius, au stabilit regula ca să fie atenţi cum fac iudeii azima şi să ţină cu ei sărbătorile Paştilor. După asta totuşi se ştie că şi Biserica novaţienilor s-a dezbinat din cauza acelui sinod. (Socrate, IV, 23).

CAPITOLUL X

DESPRE DAMASUS ŞI URSIN, CARE AU FOST NUMIŢI ÎMPREUNĂ EPISCOPI AI ROMEI

în vremea aceea, deoarece împăratul Valentinian nu tulbura nici o erezie, după Liberie a fost numit episcop al Romei Damasus [148] şi totodată şi Ursin, fost diacon în ascuns al Bisericii lui şi hirotonit în biserica sicinenilor. Din această pricină, fiind pedepsiţi în urma unei răzvrătiri sau a excesului lui Maxim, prefectul de pe atunci, a fost înlăturat Ursin şi a rămas episcop Damasus. (Socrate, IV, 24).

Şi aşa, în partea de răsărit, Damasus romanul şi Ambrozie Medio-lanul îi loveau pe duşmani cu săgeţile duhovniceşti. Datorită acestora chiar şi aceia care fuseseră trimişi în exil pentru multă vreme, îi încurajau pe ai lor prin scrisori şi îi distrugeau pe duşmani. Pe aceşti conducători, providenţa divină i-a pregătit în încercări, iar pe comandanţii militari prea înţelepţi i-a pregătit în lupte. (Teodoret, IV, 28).

CAPITOLUL XI

146. Episcopul Damasus a păstorit Biserica romană între 366—384, iar Ursin a fost antipapă numai un an : 366—307.

DESPRE SFÎRŞITUL LUI VALENTINIAN CEL MARE ŞI AUSPICIILE LUI VALENTINIAN CEL MIC, ŞI ÎN CE FEL VALENTINIAN, DEŞI PRIMA LUI SOŢIE TRĂIA, ŞI-A LUAT ALTĂ SOŢIE

între acestea, Valentinian, împărat în partea de răsărit, cuprins cumplit de furie împotriva solilor sauromaților, a murit în urma unei hemoragii venoase, după al treilea consulat al lui Grațian Equitiul (An. 375), la şaptesprezece noiembrie, la cincizeci şi patru de ani şi în al unsprezecelea an de domnie. La şase zile după moartea lui, soldații din Italia l-au înălțat pe culmile imperiului pe tînărul Valentinian [147], fiul celuilalt. Deşi nu le-a plăcut (fiindcă faptul s-a petrecut fără ştirea lor), domnia lui au acceptat-o totuşi pînă la urmă Grațian, fratele, şi Valens, unchiul lui. Şi în felul acesta Valentinian cel mic a urmat la domnie tatălui său. El era născut de Iustina, pe care s-a dovedit în acest fel că Valentinian a luat-o de soție, deşi prima soție, Severa, trăia. Iustus, tatăl Iustinei, pe cînd era judecător în Picen, în vremea lui Constanțiu, a văzut în somn că din femurul drept al împăratului ieşea o purpură. Cum a povestit multora viziunea lui, aceasta a ajuns şi la urechile lui Constanțiu, care, considerînd că visul semnifică naşterea unui împărat din el, a trimis să fie ucis Iustus. Fiica sa, Iustina, rămînînd orfană de tată, a rămas şi fecioară. După un timp ea a făcut cunoştință cu Severa, la care venea adesea, şi se iubeau aşa de mult că făcea şi baie împreună cu ea. Şi cum Severa o privea îndelung pe Iustina care se spăla, a fost cîştigată de frumusețea fecioarei Iustina şi i-a spus

147. Valentinian II a domnit între 372—392.

împăratului că fecioara Iustina este atît de frumoasă încît ea însăşi, deşi femeie, s-a îndrăgostit de ea. Iar împăratul, făurindu-şi planul, lua măsură ca să o ia pe Iustina de soție ; dar fără să o gonească pe Severa, din care se născuse Grațian, pe care cu puțin înainte îl aşezase ca împărat, a promulgat o lege care să fie consfințită public în toate oraşele că se îngăduie, celor care vor, să aibă două soții. Cînd legea a fost acceptată, el s-a căsătorit cu Iustina, din care s-a născut Valentinian cel mic şi trei surori : Iusta, Grata şi Gala ; dintre ele, două au rămas fecioare. Pe Gala însă a luat-o în căsătorie mai tîrziu Teodosie cel mare ; din ea se ştie că s-a născut fiica Placidia. Căci se ştie că pe Arcadie şi pe Honoriu i-a avut cu Flacila, prima soție. (Socrate, IV, 26).

CAPITOLUL, XII

CUM FILOSOFUL TEMISTIOS A FĂCUT CA VALENS SĂ NU MAI FIE SÎCÎIT DE ORTODOCŞI

Valens, trăind în timpul acesta în Antiohia Siriei, îi urmărea cu străşnicie pe cei care recunoşteau consubstanțialitatea, dacă nu i-ar fi atras atenția cartea filosofului Temistios[148], carte în care acesta susținea că el nu ar trebui să fie duşmănos din pricina învățăturilor bisericeşti, cîtă vreme chiar la păgîni există mai bine de trei sute de secte diferite şi fiecare are despre dogma sa proprie păreri diferite. Căci chiar dacă acest lucru ar fi mai plăcut lui Dumnezeu, care nu este uşor de cunoscut, să fie slăvit în chip diferit, totuşi fiecare se teme cu atît mai mult cu cît ignoră mai mult felul sau calitatea sau profunzimea celor cunoscute. Cu aceste raționamente ale lui Temistios, împăratul a fost puțintel mai împăcat. (Socrate, VI, 36).

CAPITOLUL XIII

CUM S-AU DUS GOȚII LA VALENS ŞI CUM A AJUNS LA GOȚI CIUMA ARIANĂ

Totuşi Valens nu şi-a temperat cu totul pornirea, căci, în loc să-i condamne la moarte, îi trimitea în exil pe sfinții bărbați, pînă cînd a zdruncinat republica din cauza pornirii sale. Barbarii care se numesc goți şi sînt stabiliți dincolo de Istru, au pornit război civil între ei, îm-părțindu-se în două părți : în fruntea unora era Fridigern, iar a celorlalți, Atalaric. Cînd a biruit Atalaric, Fridigern a fugit la romani şi le-a cerut ajutor. Aflînd acest lucru, Valens a poruncit soldaților din Tracia să dea ajutor barbarilor. Cu acest ajutor, Atalaric a fost înfrînt şi chiar pus pe fugă. Pentru aceasta Fridigern, voind să dea o răsplată lui Valens, a îmbrățişat, împreună cu toți ai săi, dogmele credinței lui Valens. De atunci pînă acum goții sînt cunoscuți ca arieni. Atunci pînă şi episcopul Ulfila a învățat literele gotice şi a tradus în limba lor

148. Temistios (sec. IV), filosof şi ritor grec.

Scripturile sfinte. Cum Ulfila îi învăța nu numai pe goții lui Fridigern, ci şi pe ai lui Atalaric, Atalaric văzînd pîngărită religia părintească, a supus torturilor pe mulți dintre arieni, pe care arienii îi numesc acum martiri.

Nu după mult timp, barbarii, împăcați iarăşi între ei, erau jefuiți de neamurile vecine ale hunilor. Alungați din locurile lor, s-au refugiat în ale romanilor, voind să servească mai degrabă împăratului. Cînd a aflat acest lucru, Valens, fără să prevadă ce se va întîmpla, le-a atribuit pămînturile tracilor, considerînd că s-a pregătit posibilitatea de a se răzbuna împotriva tuturor barbarilor ; şi de aceea nici nu se prea ocupa de soldați şi îi dispreţuia pe aceia care pînă atunci lucraseră împotriva duşmanilor. Ba cerea chiar de la contribuabilii provinciilor din sate şi oraşe cîte optzeci de monede de aur pentru fiecare soldat, deşi pînă atunci strînsese birurile. Acesta a fost începutul unor calamități pentru republica romană. Căci barbarii, cînd au pus mîna pe Tracia, jefuiau cu uşurință provincia romană. Auzind acestea, Valens, deşi din partea ortodocşilor exilați nu era linişte, s-a abținut totuşi să ia măsuri, de nevoie. Din Antiohia a venit furios la Constantinopol; şi atunci a mai încetat şi persecuția împotriva creştinilor. (Socrate, IV, 27 şi 28).

împăratul Valens, în timp ce neamurile goților se pregăteau de luptă la Bosfor, şi-a dat atunci seama, nesocotitul, de slăbiciunea infirmităților sale şi a trimis la fratele său, cerînd ajutor. Acela i-a răspuns că religia nu cere să ajuți un asemenea om, care e răzvrătit împotriva lui Dumnezeu ; dar că ar fi mai cuminte să-şi stăpînească mîndria. Cînd şi-a dat seama cît e de nenorocit, deşi eonstrîns de o necesitate majoră, totuşi nu a renunțat la exagerarea lui, ci s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu şi a adevărului.

între timp, Terentie s-a întors victorios din Armenia, ca un bărbat minunat şi plin de pietate. Şi a răspuns aşa cum se cădea să gîndească un bărbat evlavios; nu a cerut aur, nici argint, nici proprietate de pămînt, nici daruri, ci să li se atribuie o biserică acelora care au fost în primejdie pentru credința lor apostolică. Dar împăratul, cunoscînd după scris cererea primită, a rupt în bucăți cele scrise acolo şi a poruncit ca acela să ceară altceva. Iar acela reținînd cuvintele rugăminților, zise : Acceptă, împărate, cele cerute şi să ai parte de daruri ; căci altceva nu cer. Judecătorul dorințelor mele este judecătorul tuturor.

Trecînd Bosforul, Valens a venit în Tracia şi s-a oprit întîi la Constantinopol, pregătindu-se de război ; apoi l-a trimis împotriva barbarilor pe Traian împreună cu armata. Cînd acela s-a întors învins Valens îi reproşa lipsa de energie, adăugind şi motivul fricii. Acela însă, plin de încredere, îi spuse puternicului bărbat cu convingere : Nu, împărate, eu sînt învins ; dar tu ai pierdut victoria, împotrivindu-te lui Dumnezeu şi recompensele Lui le treci mai degrabă în favoarea barbarilor ;

căci în timp ce lupta e dusă de tine, El luptă pentru ei ; şi e bine să fii de partea biruinţei lui Dumnezeu. Nu ştii oare pe cine ai alungat din biserici, sau cui le-ai încredinţat ?

Aceleaşi lucruri le-au mărturisit comandanţii militari Arante şi Victor ; şi l-au sfătuit pe împărat să nu se mînie. Spun unii că monahul Isaac, care avea acolo chilia, cînd l-a văzut intrînd în luptă, i-a strigat : Unde mergi, împărate, tu care lupţi împotriva lui Dumnezeu, pe care nu-L ai în ajutor ? Căci El i-a trimis pe barbari împotriva ta, pentru că şi tu ai proferat multe cuvinte de blasfemie şi i-ai alungat din casele sfinte pe cei care îi cîntă psalmi. încetează deci să lupţi şi El va pune capăt luptei. Radă-le turmelor pe păstorii aleşi şi vei avea parte de victorie fără război. Dar dacă nu faci nimic din toate acestea şi continui lupta, vei vedea ce greu este să loveşti cu piciorul în ţepuşă *(Fapte 9, 5).* Căci nici nu te vei întoarce şi vei pierde îndată armata.

Vetranion[149], cunoscut pentru virtutea lui, întîistătătorul întregii Sciţii, cu inima fierbinte de zelul credinţei, şi din cauza coruperii dogmelor şi a nedreptăţilor făcute împotriva sfinţilor, îl combătea adesea pe Valens, strigînd împreună cu prea sfîntul David : «Am *vorbit despre mărturiile Tale înaintea împăraţilor, şi nu m-am ruşinat» (Ps. 118, 46)-*

Voi povesti totuşi cu ce farmece au fost îmbolnăviţi barbarii de boala lui Arie. în timp ce treceau Istrul, au încheiat pace cu Valens, favorabil atunci ; Eudoxie i-a sugerat împăratului să se împărtăşească cu goţii. în vremea aceea erau plini de razele ştiinţei divine, şi şe hrăneau cu învăţăturile apostolice. împărtăşirea într-o singură credinţă, spuse, va face pacea mai trainică. Lăudînd acest lucru, Valens a cerut comandanţilor goţi să realizeze împăcarea doctrinelor. Căci ei spuneau că nu pot să-şi schimbe doctrina părintească. Şi cum în acea vreme Ulfila era episcopul lor

149. Vetranion (Betranion), strălucit episcop al Tomisului în secolul al IV-lea. Sfîntul Vetranion sau Betranion face parte dintre sfinţii români ortodocşi. Istoricul Sozomen *(Istoria Bisericească* VI, 21) relatează întâlnirea împăratului arian Valens cu episcopul Vetranion, din care se vede credinţa puternică atît a episcopului, cît şi a păstoriţilor săi. Sciţii, adică locuitorii din Dobrogea de azi, spune acest istoric, nu şi-au schimbat credinţa ortodoxă. In ţara lor sînt o mulţime de cetăţi, de sate şi de forturi. Capitala se cheamă Tomis, cetate mare, aşezată în partea stingă a Pontului Euxin (Marea Neagră). Episcopul conduce singur toate bisericile după vechiul obicei al ţării, care are putere şi astăzi. Vetranion conducea aceste biserici cînd împăratul Valens a mers la biserica din Tomis. împăratul intrînd în locul unde acest păstor îşi aduna turma sa, căutînd să-1 convingă să admită pe arieni la împărtăşirea sa, el refuză plin de credinţă şi apără puternic credinţa Sinodului de la Niceea, apoi părăsi pe împărat, mergînd la altă biserică. Toată cetatea alergase spre a fi de faţă, cu gîndul că se va petrece ceva extraordinar. Împăratul a fost foarte supărat că a rămas singur în biserică împreună cu suita sa şi a trimis pe Vetranion în exil. Dar, după puţin timp, i-a redat libertatea de a se reîntoarce. Sozomen apreciază că împăratul s-a temut de răscoala credincioşilor, cunoscînd faptul că locuitorii din aceste părţi sînt viteji şi ar putea să se răscoale pentru păstorul lor. Şi termină Sozomen aşa : «Iată în ce fel, Vetranion, episcop destoinic, care îşi cîştigase un renume deosebit prin curăţia vieţii sale, a zădărnicit planurile lui Valens».

(pe care-1 urmau cu străşnicie şi socoteau vorbele lui de neschimbat, aproape ca şi legile), înduplecîndu-1 Eudoxie cu cuvinte şi cu bani, a reuşit ca barbarii să

îmbrăţişeze împărtăşania împăratului. *Şi* i-a amăgit în felul acesta, spunîndu-Ie *că* e vorba *de o* nepotrivire de cuvinte, şi nu o diferenţă în dogme. De aceea goţii spun şi astăzi că Tatăl este mai mare decît Fiul ; dar nu admit defel să spună că Fiul este creatură ; şi li se părea că sînt în comuniune cu aceia care afirmau acest lucru. (Teodoret, IV, 29 ş.u.).

CAPITOLUL XIV

DESPRE ÎNTOARCEREA EPISCOPULUI PETRU ÎN ALEXANDRIA, DESPRE MOARTEA LUI ŞI DESPRE URMAŞUL SĂU, TIMOTEI

Cei care au avut de suferit din pricina persecuţiei împăratului au fost mulţumiţi de plecarea lui din Antiohia şi mai ales cei din Alexandria. Iar Petru s-a întors de la Roma, cu scrisoarea lui Damasus, întîistătătorul Romei, care confirma credinţa în consubstanţialitate şi se străduia pentru numirea lui Petru ca episcop. Cu acestea, poporul şi-a recăpătat încrederea, l-a alungat pe Luciu şi l-a readus pe Petru. Luciu însă s-a dus la Constantinopol. Cum Petru n-a trăit mult, l-a lăsat urmaş pe fratele său, Timotei. (Socrate, IV, 30).

CAPITOLUL XV

CUM A MURIT VALENS LUPTÎND ÎMPOTRIVA GOŢILOR ŞI FIIND ÎNFRÎNT

Cînd împăratul Valens a venit la Constantinopol, la treizeci mai, în a şasea lună a consulatului său, şi al celui de al doilea al lui Valentinian cel tînăr (An. 378), a găsit poporul copleşit de tristeţe. Căci barbarii, călcînd Tracia, jefuiau pînă şi împrejurimile Constantinopolului, fără să se găsească cineva care să li se poată împotrivi cu folos. Cînd aceştia au ajuns pînă la zidurile oraşului, populaţia murmura îndurerată de parcă împăratul i-a adunat acolo, ca, dacă nu rezista, să nu mai tărăgăneze războiul. Se făceau jocuri la circ şi acolo strigau împăratului : Dă-ne arme şi vom lupta. înfuriat, împăratul a ieşit, la unsprezece iunie, ameninţînd cu pedeapsa pentru insulte ; şi cînd se întorcea, după ce fusese respins de cetăţenii din Constantinopol, care la început credeau că i-a dat despăgubiri lui Prooopie, îi amenința că va trece cu plugul peste oraş. I-a îndepărtat astfel pe cetăţeni pînă la Adrianopole, care este la graniţa cu Macedonia. (Socrate, IV, 31).

Şi, trimiţînd şi armata înainte, el amîna victoria luptînd într-un sat oarecare. însă soldaţii, neputînd ţine piept atacului barbarilor, unii fugeau, alţii erau omorîţi. Barbarii, venind în satul unde Valens, ne-ştiind nimic despre trădare, încerca să se ascundă ca să nu fie găsit, dînd foc, au ars, împreună cu oraşul, şi pe duşmanul credinţei. (Teodoret, IV, 31).

Sfîrşitul vieţii lui a fost sortit la nouă august, în acelaşi consulat, adică în al patrulea an al celei de a două sute optzeci şi noua olimpiade (An. 378). Alţii spun că el a fost ars de foc, cînd a fugit în satul pe care l-au ars barbarii. Alţii însă spun că din cauză că a venit la armata pedestră, schimbîndu-şi hainele imperiale; şi cum pedestraşii s-au dovedit că nu vor să lupte, toţi pedestraşii au fost străpunşi de lovituri în învălmăşeală ; de unde se spune că şi el a fost doborît de o lovitură a unui necunoscut. A murit deci la cincizeci de ani. împreună cu fratele lui, a domnit treisprezece ani, iar după fratele lui, trei ani. De o astfel de moarte i-a fost sortit să moară. (Socrate, IV, 31).

CARTEA A IX-A

CAPITOLUL I

ÎN URMA MORŢII LUI VALENS, BARBARII JEFUIAU CONSTANTINOPOLUL

La moartea lui Valens, barbarii venind din nou pînă la zidurile Constantinopolului, jefuiau împrejurimile. De aceea, cetăţenii, luînd armele pe care le găsiseră, rezistau duşmanilor cît puteau. Soţia împăratului Valens, numită Dominica, punea la dispoziţia celor care luptau bune recompense din tezaurul public, potrivit obiceiului ostăşesc. Acestora le-au dat şi saracenii recompense, pe care le-a trimis regina lor, numită Mavia, din Roma. (Socrate, V, 1).

CAPITOLUL II

DESPRE BUNĂVOINŢA LUI GRAŢIAN ŞI DESPRE DREAPTA LUI CREDINŢĂ

Graţian, fiul lui Valentinian, cum la moartea tatălui său deţinea conducerea în Europa, la moartea lui Valens fără urmaş, a luat şi conducerea Asiei şi a Libiei. Curînd după aceea şi-a dovedit prin opere credinţa pe care şi-a însuşit-o cu mintea şi închina lui Dumnezeu începutul tuturor lucrurilor domniei lui. Şi a dat o lege, poruncind ca toţi păstorii exilaţi să se întoarcă la staulele lor şi să li se redea sfintele biserici acelora care urmau comuniunea cu Damasus. Căci acest Damasus, episcopul oraşului Roma, bărbat minunat, demn de laudă, totdeauna bine îmbrăcat, grăbit să spună şi să facă totul pentru învăţătura apostolică, a primit cîrma Bisericii după Liberie. A trimis dar împăratul cu o lege de felul acesta chiar pe Sapor, pe atunci un foarte vestit comandant militar, şi a poruncit ca unii predicatori ai blasfemiei ariene să fie izgoniţi în locuri îngrădite, separaţi, ca nişte animale, şi să fie restituite toate cele reţinute celor mai buni păstori şi sfintelor staule. A decretat ca acestea să fie respectate în toate provinciile. (Teodoret, V, 1 şi 2). Aşa că Graţian, punînd stăpînire pe domnie împreună cu Valentinian cel tînăr, după ce i-a rechemat din exil pe toţi, a promulgat o lege prin care orice religie să-şi celebreze cultul în libertate ; i-a interzis din biserici numai pe eunomieni, pe fotinieni şi pe manihei. (Socrate, V, 2).

CAPITOLUL ni

DESPRE CONFLICTUL IVIT ÎN ANTIOHIA INTRE PAULIN ŞI MELETIE ŞI DESPRE APOLINARIE DIN LAODICEEA ŞI SECTA LUI

Conflictul de acest fel s-a iscat în Antiohia, care este în fruntea Orientului. Cei care lucrau pentru învăţătura apostolică, aşa cum am mai spus, erau dezbinaţi : unii, după calomniile aduse lui Eustatie, res-pingînd nelegiuirea ariană, celebrînd cultul la

ei înşişi, îl aveau în frunte pe Paulin ; alţii însă, după numirea lui Euzoie, înţelegîndu-se cu Meletie, împărtăşeau doctrina lor. Apolinarie din Laodiceea a primit să fie întîistătătorul celeilalte părţi. Acesta, la început arăta o înfăţişare de evlavie şi se prefăcea că păstrează învăţătura apostolică ; după scurt timp s-a arătat duşman pe faţă. Căci considera că natura divină are o raţiune străină, producînd diferite grade de demnitate şi permiţîndu-şi să considere o incompletă relaţie a raţiunii şi că este lipsită de sufletul raţional care conduce la mîntuire. Căci dacă Dumnezeu nu şi-a asumat raţiunea Cuvîntului proprie Lui, nu a dat nici mîntuire, nici nu a adus cinste ; ci trupul pămîntesc este adorat ca putere invizibilă ; sufletul însă, alcătuit după chipul divin, a rămas într-un stadiu inferior, învelit în ruşinea păcatului. Acest nelegiuit a mai afirmat multe de felul acesta. Uneori mărturisea că şi el a luat trup din Sfîntă Fecioară, alteori, că a coborît din cer împreună cu Dumnezeu-Cuvîntul, alteori, că el însuşi a fost făcut trup fără să primească nimic din noi. Şi amesteca multe poveşti deşarte cu făgăduieli sacre, pe oare am considerat că acum e inutil să le mai amintesc. Şi spunînd el asemenea lucruri, i-a umplut nu numai pe ai săi de ciumă, ci şi pe unii dintre ai noştri i-a făcut să aibă parte de acest fel de lepră. După cîtva timp, cînd au văzut ocara lui şi curăţia Bisericii, s-au întors aproape toţi şi au fost socotiţi vrednici să primească împărtăşirea bisericească. Totuşi nu au renunţat la boala de mai înainte, ci i-au făcut să sîngereze în ascuns pe mulţi dintre cei statornici. Din această rădăcină a încolţit în Biserică ideea unei naturi trupeşti a dumnezeirii, ca astfel să fie legată Pătimirea de dumnezeirea Celui Unuia Născut. Şi au dat naştere altor controverse între popor şi preoţi. Dar acestea s-au petrecut mai tîrziu.

Atunci dară revenind Sapor, comandantul militar, şi arătîndu-i împăratului legea, Paulin a mărturisit că el este de partea lui Damasus. Chiar şi Apolinarie făgăduia aceasta, deşi era bolnav el însuşi de acea boală ascunsă. Dar prea sfîntul Meletie, trăind în linişte, scăpase de aceste controverse. Apoi prea înţeleptul Flavian, aşezat atunci în cinul preoţesc, imediat ce a venit comandantul militar, a vorbit astfel către Paulin : Dacă eşti în comuniune cu Damasus, prietene, arată-ne pe faţă dogmele tovarăşilor tăi ; căci acela, în timp ce mărturiseşte o unică substanţă a Treimii, predică pe faţă trei persoane ; şi totuşi prin diferenţiere, separi persoanele Treimii. Arată deci înţelesul învăţăturii şi fă-o potrivit legilor bisericeşti. Şi în timp ce îl mustra pe el cu aceste cuvinte, întorcîndu-se către Apolinarie, zise : Mă uimeşte, prietene, că te împotriveşti fără ruşine adevărului, deşi ai ştiut bine că Damasus cel vrednic de laudă spune că natura noastră e asumată desăvîrşit de Dumnezeu Cuvîntul. Tu însă mărturiseşti contrariul. Căci tu înşeli mintea noastră în privinţa mântuirii. Dacă însă vorbim fără temei, poate te acuzăm pe tine. Dar tu reneagă acum noutatea pornită de la tine şi îmbrăţişînd doctrina lui Damasus, acceptă pe cei ce spun adevărul care trebuie cinstit. Cu aceste argumente, prea înţeleptul Flavian a zdruncinat astfel încrederea lor. Apoi Meletie, cel mai milostiv dintre toţi, şi modest, i-a spus lui Paulin : Pentru că şi mie mi-a încredinţat Domnul grija acestor oi, la fel şi ţie grija altora, primeşte această rugăminte şi împărtăşeşte-te cu noi pentru credinţa în aceeaşi învăţătură. Să ne unim turmele, prietene, şi să curmăm discuţia între întîistătători ; să ne îngrijim împreună de păstorirea oilor noastre. Dacă însă este o dispută în privinţa scaunului, eu voi încerca să înlătur şi această discordie. In sfîntul scaun să fie pusă Evanghelia, ca noi să ne aşezăm de ambele părţi. Iar dacă eu voi

ajunge mai curînd la sfîrşitul vieţii, vei fi singurul conducător ; dacă însă ţi se va întîmplă ţie mai întîi acest lucru, eu voi avea din nou grija turmei.

Deşi Meletie a expus aceste lucruri cu toată blîndeţea, Paulin nu a fost de acord. Atunci comandantul armatei, judecind cuvintele amîn-durora, a încredinţat lui Meletie Bisericile. Iar Paulin a rămas căpetenia celorlalte oi.

Insă Apolinarie, eliberat de conducerea Bisericii, predica cu totală neruşinare noutatea doctrinei sale, şi se arăta el însuşi conducător al ereziilor şi se ducea chiar deseori în Laodiceea. în Antiohia însă îl hirotonise deja pe Vitalie, împodobit cu o viaţă frumoasă şi hrănit cu învăţătura apostolică, după aceea însă a fost distrus de această boală.

în urmă, prea sfîntul Meletie l-a făcut păstor al celor din Tars, şi i-a încredinţat grija popoarelor din Cilicia lui Diodor, acela despre care am mai amintit şi care în aceste vremuri atît de tulburi ajutase corabia Bisericii să nu se scufunde. Iar grija episcopală a Apameii a încredinţat-o lui Ioan, care, deşi strălucitor ca origine şi noblețe, mai adăuga şi podoabele proprii la acelea ale strămoşilor.

Pe acesta deci îl înnobila şi vorbirea şi viaţa. A păstorit el deci în timpuri tulburi un număr din cei de credinţa lui, avîndu-1 colaborator pe Ştefan, pe care prea sfîntul Meletie l-a trimis să rezolve neînţelegeri. Iar cînd a aflat că Germanicia a fost coruptă de ciuma lui Eudoxie, l-a trimis pe el acolo, ca pe un medic prea înţelept. Căci era cunoscător al întregii doctrine a grecilor şi plin cu învăţături sfinte. De aceea speranţa nu i-a fost înşelată şi folosindu-se de darul învăţăturii duhovniceşti, i-a schimbat pe lupi în oi. Apoi, cînd a revenit marele Eusebie din exil, l-a numit episcop în Bereea pe Acachie, mărbat de excelent renume, iar în Ieropolis pe Teodot, a cărui minunată vieţuire comunitară încîntă şi acum, pe Eusebie în Calcidia, iar pe Isidor în Circis al nostru. Spun unii că şi pe Evloghie, care se războise din cauza învăţăturii apostolice şi fusese trimis în exil în Antinous împreună cu Protogen, l-a hirotonit episcop în Edesa. Căci prea sfîntul Barses nu mai era pe lumea aceasta. Sfîntul Eusebie însă l-a făcut pe Maris ultim episcop în oraşul Dolica. Căci acest orăşel se îmbolnăvise atunci de ciuma ariană. Cînd a ajuns acolo Eusebie, ca să-1 înscăuneze episcop pe Maris, bărbat deosebit prin multe calităţi, o femeie cuprinsă de ciuma ariană, a aruncat o ţiglă de pe acoperiş, care i-a strivit rău capul. Aşa că a plecat de pe lumea aceasta într-o viaţă mai bună. Cînd îşi dădea sufletul, i-a constrîns prin jurămînt pe cei de faţă să nu o pedepsească nicicum pe aceea care făptuise acest lucru, imitînd pe Domnul său, care spunea, pentru cei care îl răstigneau pe cruce : *«Părinte, iartă-le lor, căci nu ştiu ce fac» (Luca 23, 34);* tot aşa ca şi Ştefan, împreună-sluji-tor, care, după ce s-au aruncat asupra lui mulţime de pietre, striga : *«Doamne, nu le socoti lor păcatul acesta» (Fapte 5, 59).* în felul acesta a murit marele Eusebie. Şi acela care a salvat Tracia de barbari nu a putut îndepărta mîna ereticilor necredincioşi ; dar a primit coroana martiriului în urma cruzimii acelora. Acestea s-au petrecut aşadar după întoarcerea episcopilor. {Teodoret, V, 3).

CAPITOLUL IV

DESPRE CONDUCEREA LUI TEODOSIE ŞI CUM A FOST NUMIT DE ÎMPĂRATUL GRAŢIAN ŞI, TRIMIS ÎN IMPERIUL DIN ORIENT, LE-A FOST DE AJUTOR ORTODOCŞILOR ŞI I-A ÎNDEPĂRTAT PE ERETICI

Cînd Graţian a aflat că barbarii jefuiesc Tracia, părăsind Italia a venit în Fenicia. în vremea aceea Teodosie era considerat foarte renumit, atît pentru nobleţea părinţilor, cît şi pentru vitejia personală ; şi din cauza aceasta, plictisit de invidia judecătorilor asemenea lui, mai zăbovea în Spania, unde se şi născuse şi crescuse. Şi fiindcă împăratul stătea la îndoială ce să facă, fiindcă vedea că barbarii, întăriţi prin victorie, păreau că sînt de nebiruit, a crezut că lupta lui Teodosie pentru întîietate s-a terminat; şi rechemîndu-1 de urgenţă din Spania şi anunţîndu-1 că este comandantul trupelor, l-a trimis cu armata la barbari. Iar el, plin de încredere, a plecat spre Tracia. Cînd a ajuns acolo şi i-a văzut pe barbari, a pregătit armata pentru luptă. Dar la prima ciocnire, barbarii nu au rezistat atacului şi au părăsit linia de luptă. Şi ei fugeau, iar ceilalţi îi urmăreau de aproape. Barbarii au fost măcelăriţi. După ce au murit mulţi şi foarte puţini treceau încet Istrul, deodată, un comandant excepţional, dispersînd armata prin oraşele învecinate, s-a întors cu grabă la împărat, astfel că el însuşi a fost vestitorul triumfurilor sale. Lucru care totuşi nici chiar împăratului, în timp ce admira fapta, nu i s-a părut de crezut. Invidioşii spuneau chiar că el fugise şi îşi pierduse armata. Dar el a cerut să-i conducă pe cei care îl calomniau, ca să vadă mulţimea duşmanilor ucigaşi. înduplecat de aceste cuvinte, împăratul a trimis pe unii să vadă cele înfăptuite şi să-i dea de veste. Excepţionalul comandant a văzut între timp o arătare divină, trimisă lui chiar de Dumnezeu. A văzut în somn că sfîntul Meletie, conducătorul oraşului Antiohia, îl îmbrăca cu hlamida imperială şi-i împodobea capul cu o coroană. După ce a văzut acestea în timpul nopţii, a doua zi a povestit unuia dintre prieteni. Dar el a spus răspicat că a fost un vis şi nu conţine nimic enigmatic ; nimic dubios. După ce au trecut cîteva zile s-au reîntors cei care fuseseră trimişi pentru cercetarea victoriei şi au raportat că a fost omorîtă o mare parte din armata duşmanilor. împăratul, bucurîndu-se de acestea, l-a făcut împărat pe Teodosie [150]. (Teodoret, IV, V, VI). Acestea s-au petrecut în timpul consulatului lui Ausonie şi al lui Olibrie (An. 379), la şaisprezece ianuarie. (Socrate, V, 2).

Trecîndu-i lui partea de domnie a lui Valens, împăratul s-a întors din nou în Italia şi pe acela l-a trimis la domnia pe oare i-o atribuise De îndată ce a luat conducerea imperiului, înainte de toate s-a gîndit la armonia întregii Biserici şi a poruncit să se întrunească la Constantinopol episcopii fiecărui episcopat. Aici era totul contaminat de arieni, căci Occidentul a rămas liber de această boală. Aici, Constantin cel Bătrîn, fiul lui Constantin cel Mare, şi Constans cel Tînăr au păstrat

1'50. Teodosie I a domnit din 379 in Răsărit, iar din 394 şi în Apus.

nealterată credinţa părintească. Chiar şi Valentinian, împăratul Occidentului, a păstrat nealterată evlavia credinţei, dar cunoscînd multe părţi ale Orientului, a fost atras cu totul în această cădere. Căci Arie, preot din oraşul Alexandria, acolo a dat naştere blasfemiei lui. După care au hrănit semînţele aruncate la întâmplare Eusebie, Patrofil şi Aetie, în Palestina, Paulin şi Grigorie, în Fenicia, Teodot în Laodiceea şi împreună cu aceştia George, după aceştia, şi Atanasie şi Narcis, în Cilicia, şi mulţi alţii. Aşadar Constanţiu şi Valens au colaborat cu aceşti preoţi buni

la nimic. Numai din această pricină Teodosie a poruncit să fie adunaţi la Constantinopol episcopii din raza domniei lui. (Teodoret, V, 6).

CAPITOLUL V

CUM AU FOST MACEDONIENII DESPĂRŢIŢI DIN NOU DE ORTODOCŞI

In timpul acesta, macedonienii, după ce au trimis o delegaţie la Liberie, erau în comuniune timp destul de îndelungat între ei înşişi şi cu aceia care primiseră de la început definiţia credinţei de la Niceea. Şi cînd legea împăratului Gratian acordase credincioşilor libertatea de a fi în comuniune cu cine vor, din nou s-au despărţit. întrunindu-se în Antiohia, au hotărît că trebuie înlăturat cuvîntul consubstanţialitate şi că nu trebuie să fie în comuniune cu cei care respectă credinţa de la Niceea. Dar cei mai mulţi, văzînd cît sînt de diferiţi, s-au despărţit de ceilalţi şi s-au unit cu adepţii consubstanţialităţii. (Socrate, V, 4).

CAPITOLUL VI

CUM S-A BOTEZAT ÎMPĂRATUL TEODOSIE LA TESALONIC

După ce i-a biruit în război pe barbari, iar aceştia l-au rugat ca romanii să-i considere prieteni, Teodosie a venit la Tesalonic, pentru tratatul privind schimbul de ostateci. Acolo, îmbolnăvindu-se a fost botezat de Acolie, episcopul acelui oraş ; totuşi, el era din strămoşi adept al învăţăturii creştine şi al credinţei sinodului de la Niceea. (Sozomen, VII, 4).

Dorind aşadar să fie botezat, din cauza îmbolnăvirii lui, l-a întrebat pe episcopul din Tesalonic care este credinţa lui. Acesta a răspuns că nelegiuirea ariană nu a putut pătrunde în Iliria, unde este păstrată nealterată credinţa sinodului de la Niceea, de la început. Auzind cu bucurie cuvintele lui, împăratul s-a botezat şi a scăpat de boală. (Socrate, V, 6). i

CAPITOLUL VII

MĂRTURISIREA DE CREDINŢA A LUI TEODOSIE

Socotind împăratul că e mai bine să le spună deschis supuşilor care e credinţa lui, ca să nu pară că uzează de constrîngere atunci cînd cineva e împins deodată fără voia lui la cultul religiei, a dat din Tesalonic o lege poporului din Constantinopol. Căci i s-a părut că, dacă li se face cunoscută Scriptura tuturor supuşilor dintr-un oraş, şi altor oraşe, totul va fi limpede. Cuvintele legii sînt acestea :

împăraţii Graţian, Valentinian şi Teodosie, către poporul oraşului Constantinopol :

Voim ca toate popoarele pe care le conduce cu moderaţie clemenţa noastră, să trăiască în acea religie pe care o declară sfîntul apostol Petru că este religia romanilor, răspîndită pînă acum chiar de el şi pe care şi episcopul Petru al Alexandriei, om de o sfinţenie apostolică, declară că o urmează. Astfel că noi credem în rînduiala apostolică şi în doctrina evanghelică într-o singură divinitate a Tatălui, şi a Fiului şi a Sfîntului Duh, de egală măreţie şi sfînta Treime. Celor care respectă această lege, poruncim să li se atribuie numele de creştini drept-credincioşi. Iar ceilalţi care, nesocotiţi şi smintiţi, gîndesc să susţină infamia dogmei eretice, trebuie să fie pedepsiţi întîi cu pedeapsa divină, şi apoi chiar din dispoziţia noastră, aşa cum dispunem din hotărîre cerească.

Dată la 28 februarie, la Tesalonic, fiind consuli împăraţii Graţian pentru a cincea oară şi Teodosie. *(An. 380).*

Promulgînd această lege, s-a întors după puţin timp la Constantinopol. (Sozomen, VII, 4).

CAPITOLUL VIII

DESPRE TRANSFERAREA LUI GRIGORIE DIN NAZIANZ LA CONSTANTINOPOL

Aşadar Grigorie din Nazianz [151], mutat în Constantinopol, după hotărîrea comună a multor episcopi, celebra cele sfinte într-un mic loc de rugăciune în lăuntrul oraşului. După aceea, împăraţii, adăugind acestui loc o măreaţă biserică, au numit-o Anastasia. (Sozomen, VI, 5).

CAPITOLUL IX

DESPRE BISERICA SFINTEI ANASTASIA

Este cunoscută ca celebră nu numai prin frumuseţe şi măreţie, dar şi prin cea mai evidentă prezenţă a lui Dumnezeu. Se recunoaşte că acolo puterea divină a venit deseori în ajutor multor bolnavi, în somn dar şi în trezie, şi totodată în împrejurări de reale primejdii, aşa încît unii credeau că este sfîntă Măria, Fecioara mamă a lui Hristos, căci multora li s-a arătat sub această înfăţişare. Biserica aceasta au numit-o Anastasia, fiindcă, după părerea mea, învăţătura sinodului de la Niceea, aproape uitată pînă atunci, a reînviat în acel loc după relatările lui Grigorie. Eu totuşi am auzit pe unii care nu mint povestind că, în timp ce poporul se întrunea acolo la slujbă, o femeie însărcinată a murit căzînd de pe porticul superior, iar cînd s-a făcut în comun o rugăciune pentru ea, a înviat şi a fost salvată împreună cu pruncul. De aceea a primit numele de neînchipuit de Anastasia, adică înviere. (Sozomen, VII, 5).

CAPITOLUL X

CUM I-A ALUNGAT TEODOSIE PE ARIENI DIN BISERICA CONSTANTINOPOLULUI

Grigorie, deci, bărbat foarte elocvent şi demn de stimă, observînd că unii protestează, pentru că era din alt oraş, s-a îndepărtat la venirea împăratului. Totuşi, împăratul, găsind Biserica în asemenea stare, se gîndea cum să-i împace pe toţi şi să

151. La cererea unui grup de credincioşi din Constantinopol şi la îndemnul Sfîntului Vasile cel Mare, Sfîntul Grigorie de Nazianz a mers în capitală pentru a reface Biserica Ortodoxă sfişiată de erezia ariană şi macedoniană. In capela numită simbolic «Anastasis» («învierea»), Sfîntul Grigorie a ţinut cele *Cinci Cuvîntări Teologice* care i-au adus numele de *Teologul* sau *Cuvîntătorul de Dumnezeu.* A lost instalat oficial ca episcop al Constantinopolului de către împăratul Teodosie, la 27 noiembrie 380 şi confirmat de Părinţii Sinodului II Ecumenic în 381.

întărească întreaga Biserică. A trimis de îndată după Demofil, care atunci conducea pe credincioşii arieni : Dacă vrei, îi spuse, să crezi în învăţătura sinodului de la Niceea, să se unească poporul şi să aibă pace. Şi pentru că acela a refuzat asemenea propunere, atunci împăratul îi spuse : Dacă nu doreşti pacea şi buna înţelegere, eu poruncesc ca şi tu să fugi din sfintele biserici. Auzind Demofil aceasta şi judecind că e lucru grav să te îndărătniceşti împotriva celor mai puternici, convocînd plebea în biserică şi ridicîn-du-se în mijlocul tuturor, a vorbit astfel supuşilor săi : Fraţilor, în Evanghelie este scris : Dacă veţi fi persecutaţi, fugiţi din acest oraş în altul *(Matei 10, 27).* Aşadar, fiindcă împăratul are nevoie de biserici, să ştiţi că adunarea de mîine o vom ţine în afara oraşului. După ce a spus acestea, a plecat; fără să înţeleagă totuşi cum au fost spuse aceste cuvinte ale Evangheliei. Căci acolo se porunceşte ca aceia care fug dintr-o locuinţă lumească, să caute una mai înaltă, în Ierusalim. Şi ieşind din oraş, ţinea adunarea în faţa porţilor oraşului. Odată cu el a ieşit şi Luciu, alungat din Alexandria, care atunci zăbovea în Constantinopol. Şi astfel, neputînd accepta împăcarea propusă de Teodosie, au părăsit, după patruzeci de ani, bisericile pe care le ţineau cu forţa. Au ieşit din oraş în consulatul al cincilea al lui Graţian şi în primul consulat al lui Teodosie (An. 380), luna noiembrie. Cu aceasta, adepţii credinţei de la Niceea au primit biserici. (Socrate, V, 7).

CAPITOLUL, XI

DESPRE VICLENIA LUI EUNOMIE

După ce Eunomie s-a despărţit de clericii săi în timpul lui Valens, a rămas la el, în Bitinia, bărbat viclean şi elocvent şi la care se aduna mult popor ; unii voiau să-1 încerce, alţii, să audă ce spune. Faima lui a ajuns pînă la împărat, care a vrut şi el să stea de vorbă cu acesta ; dar Augusta Flacila, cu rugăminţi, l-a reţinut. Căci era foarte credincioasă şi respecta cu integritate dreapta învăţătură de la Niceea. Şi s-a temut ca nu cumva, aşa cum se întîmplă, împăratul, cîştigat de cuvintele bărbatului viclean, să treacă cu uşurinţă la secta aceluia. (Sozomen, VII, 6).

CAPITOLUL XII

DESPRE SINODUL DIN CONSTANTINOPOL ÎMPOTRIVA MACEDONIENILOR

în timpul acesta, cînd s-au adunat la Constantinopol o sută cincizeci de episcopi, împăratul a poruncit ca nici unul să nu anunțe cine este acel extraordinar Meletie. Căci voia să şi-1 amintească singur pe bărbatul din vis. Şi cînd toată acea mulțime de episcopi a intrat în palatul regal, lăsîndu-i pe ceilalți, a alergat la marele Meletie şi, ca un fiu care-şi iubeşte tatăl, stăpînit de multă vreme de viziunea tatălui, îl îmbrățişa, ii săruta ochii, buzele, pieptul şi capul ; şi mîna dreaptă cu care l-a încoronat în vis, sugerînd cele ce se petrecuseră în vis. Cum şi ceilalți îl salutaseră cum se cuvine, i-a rugat pe părinți să se gîndească la problemele curente (Teodoret, V, 7), şi să fie numit episcop în Constantinopol şi, fiindcă nădăjduia că ar putea să-i unească pe macedonieni, i-a convocat şi pe episcopii lor. Au căzut deci de acord asupra consubstanțialității Timotei din Alexandria, Chirii din Ierusalim, după ce a recunoscut prin penitență dogma consubstanțialității, Meletie din Antiohia şi Acolie din Tesalonic, şi mulți alții ; aşa că s-a întrunit numărul de o sută cincizeci. în fruntea macedonienilor erau Eleusie din Cizic şi Mar-cian din Lampsaca ; mai erau încă treizeci şi şase, dintre care cei mai mulți se pare că erau din oraşele Elespontului. Şi s-au întrunit în timpul consulatului lui Euharie şi Evagrie (An. 381), în luna mai. Aşa că împăratul şi episcopii din partea lui se străduiau ca Eleusie şi adepții lui să se unească cu Biserica. Amintindu-le de solia pe care o trimiseseră la Liberie, pe atunci episcop al Romei, spunînd prin Eustatie că intrau în comuniune de bună voie, i-a îndemnat să nu fie fără ruşine schim-bînd dintr-odată cele bine primite mai înainte. Dar ei, neluînd în seamă recomandările lui şi reproşurile făţişe, au preferat să urmeze nelegiuirea ariană decît să recunoască consubstanțialitatea Treimii.

După ce au făcut aceasta, au plecat din Constantinopol şi şi-au scris unii altora să nu cumva să consimtă vreunul din ei la dogma sinodului din Niceea. (Socrate, V, 8).

CAPITOLUL XIII

DESPRE HIROTONIREA LUI MAXIM CINICUL ŞI DESPRE DEPUNEREA LUI ; DESPRE DREAPTA HIROTONIRE A LUI NECTARIE ŞI DESPRE CANOANELE STABILITE ÎN ACEL SINOD

Astfel, Grigorie, care era atunci în fruntea Bisericii din Constantinopol, căuta să se întoarcă la Nazianz. Pentru aceasta, fiindcă episcopatul din Constantinopol era lipsit de biserică, Timotei Alexandrinul, succesorul lui Petru, l-a hirotonit episcop pe Maxim Cinicul, căci tocmai îl tunsese. Acesta însă era plin de nelegiuirea lui Apolinarie. Dar preasfinții bărbați întruniți la Constantinopol nu au îngăduit acest rău. Şi cînd s-au despărțit în Egipt pentru hirotonirea lui, oficiau cele sfinte cu Grigorie. Dar el, suportînd cu greu dezbinarea ivită din nou, îi implora pe toți să caute un bărbat demn de laudă pe care să-1 hirotonească episcop. Atunci, fiind de acord cu propunerile lui, l-au statornicit episcop al oraşului Constantinopol pe

Nectarie, renumit pentru nobleţea neamului ; iar pe Maxim, care era atras de boala lui Apolinarie, l-au alungat, lipsindu-1 de demnitatea episcopală. (Teodoret, V, 8).

Şi atunci au stabilit chiar o regulă ca episcopul din Constantinopol să aibă privilegiile de onoare după pontiful Romei, pentru că este noua Romă. Au întărit apoi credinţa de la Niceea şi au ales patriarhi, distribuind astfel provinciile ca episcopii fiecărei dioceze să nu se ducă în Biserici străine. La început nu se făcea această diferenţă din cauza persecuţiilor. I-au distribuit aşadar lui Nectarie cel mai mare oraş din Tracia ; dioceza pontică, lui Eladie, care a fost după Vasile ; Cezareea Capadociei, lui Grigorie din Nisa, frate bun cu Vasile ; lui Troil i-au dat dreptul de patriarh al Melitenei Armeniei; dioceza asiatică i-a revenit lui Amfilohie din Iconium; lui Optim, Antiohia Pisidiei ; Egiptul l-au distribuit lui Timotei din Alexandria. Pe urmă au stabilit întîistătă-tori în guvernarea Bisericilor orientale pe Pelagie din Laodiceea şi pe Diodor din Tars, rezervînd privilegiile Bisericii din Antiohia pe care le-au dat atunci lui Meletie, care era acolo. Au stabilit totodată că, dacă se întîmplă ceva în oricare din provincii, să se rezolve în sinodul provinciei. La toate acestea împăratul şi-a dat asentimentul. (Socrate, V, 8). N-a trecut mult timp şi sfîntul Meletie a decedat şi a fost înmormîntat de către toţi înţelepţii cu cele mai mari elogii. (Teodoret, V, 8).

în vara următoare mulţi episcopi au venit iarăşi la Constantinopol cu treburi bisericeşti, unde au primit scrisoarea sinodului episcopilor din Occident care îi invita la Roma ca să se ţină acolo un mare sinod.

Dar ei au evitat să se ducă, ca şi cum nu ar fi fost de nici un folos ; au trimis însă o scrisoare lui Damasus şi celorlalţi întîistătători, pe care am considerat necesar să o redau pentru o informare mai limpede. (Teodoret, V, 8).

CAPITOLUL XIV

SCRISOAREA SINODULUI DIN CONSTANTINOPOL[152] CÂTRE PAPA DAMASUS ŞI EPISCOPII DIN OCCIDENT

Sfîntul Sinod al episcopilor ortodocşi reuniţi în măreţul oraş Constantinopol trimite salutare întru Domnul, onoraţilor şi vrednicilor de cinstire fraţi întru Domnul şi slujitorilor Damasus, Ambrozie, Britanie, Valerian, Acolie, Vasile şi celorlalţi sfinţi episcopi întruniţi în măreaţa Romă.

E inutil, poate, să facem cunoscut reverenţei voastre şi să povestim nenumăratele pătimiri pricinuite nouă de virulenţa ariană. Nu credem că sfinţiile voastre vă dezinteresaţi în aşa măsură încît să nu doriţi să aflaţi ceea ce sigur este de compătimit. Căci în primul rînd nu sîntem obligaţi să păstrăm tăcerea din cauza unor asemenea primejdii, şi apoi, persecuţia nu este o noutate. Ci se păstrează încă vechea amintire, nu numai de aceia care au pătimit, dar chiar de aceia care au fost părtaşii acelora care au fost supuşi pătimirii. Căci ieri, ca să spunem aşa, sau azi, dezlegaţi de lanţurile exilului, după nenumărate necazuri, s-au întors la bisericile proprii. Dar este păstrată şi amintirea înmormîntărilor celor morţi în exil. Ba chiar unii, revenind din exil şi împiedicaţi de furia nestăvilită a ereticilor, au pătimit la ei acasă mai amarnic decît în exil, fiind loviţi cu pietre, ca fericitul Ştefan. Mulţi alţii au fost sfîrtecaţi în suplicii, se văd şi astăzi stigmatele lui Hristos şi rănile pe corp. Dar

152. Această scrisoare a fost alcătuită de un Sinod întrunit în Constantinopol în anul 382. Intrucît Tomosul continînd doctrina Sinoului II Ecumenic s-a pierdut, această scrisoare are o deosebită însemnătate istorică şi dogmatică.

cheltuielile de bani, interzicerea onorurilor, confiscările şi intrigile, injuriile şi lanţurile, cine ar putea să le numere pe toate ? Căci toate atacurile împotriva noastră s-au înmulţit realmente peste măsură. Pe drept, poate, fiindcă am păcătuit mult. Sau poate că Domnul, în îndurarea Lui, a voit să ne pună la încercare prin mulţimea pătimirilor. Aşa că pentru asta aducem mulţumiri lui Dumnezeu : căci şi prim atîtea necazuri i-a mustrat pe supuşii Săi, şi după mulţimea îndurărilor Sale ne-a adus din nou la alinare. Căci a fost nevoie de timp şi de muncă acerbă, pînă să se ajungă la însănătoşirea Bisericilor, aşa ca, întocmai ca într-o boală lungă, o grijă manifestată puţin cîte puţin să redea vechea sănătate a credinţei. în felul acesta vom considera că ne vom elibera de persecuţiile cele mai înverşunate şi vom recupera Bisericile, deţinute multă vreme de eretici.

într-adevăr, lupii sînt foarte periculoşi pentru noi şi, după ce au fost izgoniţi în afara împrejmuirilor, răpesc totuşi oile chiar de la păşune, străduindu-se să facă reuniuni, agitînd populaţia şi fără nici o şovăire în a aduce vătămare Bisericii. Era dar, cum am mai spus, timpul să se facă acest lucru. Totuşi, dovedind faţă de noi iubire frăţească, aţi ţinut la Roma sinodul după voia lui Dumnezeu şi ne-aţi chemat acolo ca pe proprii voştri colaboratori, ca, după cum atunci erau singuri înrobiţi necazurilor, acum, sub pioasa bună înţelegere a împăraţilor, nu veţi conduce fără noi, ci chiar noi împreună cu voi, potrivit cuvîntului apostolului *(I Cor. 4, 8),* vom conduce împreună. De aceea, rugămintea noastră a fost, dacă e posibil, ca să unim, dintr-o dorinţă bine venită, toate Bisericile noastre împreună cu celelalte. Căci cine ne va da aripi ca să zburăm şi să ne liniştim alături de voi ? *(Ps. 54, 7).* Dar fiindcă acest lucru ar lăsa cu totul goale bisericile după potolirea abia instalată şi lucrul acesta era imposibil pentru cei mai mulţi, de aceea am alergat cu toţii în Constantinopol pentru scrisoarea trimisă nouă anul trecut de către dragostea voastră după sinodul din Aquileea, către împăratul Teodosie, iubit de Dumnezeu. Numai pentru această cauză ne-am grăbit spre Constantinopol şi am adus consensul episcopilor care au rămas prin provincii. Nici nu speram o lucrare atât de desăvârşită, înainte de a veni la Constantinopol. Pe lîngă aceasta însă, scurgîndu-se timpul armistiţiului şi neputîndu-ne pregăti pentru o lungă plecare şi neputînd nici avertiza pe toţi cei din comunitatea noastră stabiliţi în provincii, ne-am hotărît să ne asumăm şi consensul lor.

Aşadar, fiindcă se părea că toate acestea şi multe altele împiedică venirea multora, ceea ce era un alt rezultat al împrejurărilor şi dovedirea afecţiunii voastre faţă de noi, am procedat astfel : i-am desemnat pe preavenerapii şi preaiubiţii noştri fraţi şi slujitori, episcopii Chiriac, Eusebie şi Priscian, rugîndu-i să se ostenească cu grabă pînă la voi, ca să dovedim şi dorinţa noastră de pace, şi intenţia de unire pe care o avem, ca şi zelul nostru pe care-l purtăm pentru credinţa cea mai curată. Căci noi suportăm cu bunăvoinţă persecuţiile şi încercările şi ameninţările împăratului, şi cruzimile judecătorilor şi orice alte ispitiri ale ereticilor pentru credinţa evanghelică recunoscută şi întărită în Niceea Bitiniei de către cei trei sute optsprezece Părinţi. Mărturisim că aceasta face plăcere şi vouă şi nouă, şi tuturor acelora care nu răstălmăceşe cuvîntul adevăratei credinţe, pe care o ştim că există din vechime şi urmează botezului şi ne învaţă să credem în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh. Credem în adevăr că dumnezeirea şi puterea ca şi fiinţa este una — a Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh ; şi slava şi demnitatea şi domnia lor e eternă, în trei fiinţe

de toată desăvîrşirea, sau în trei persoane desăvîrşite. Şi de asemenea, pentru ca boala lui Sabellie să nu dea loc la confundarea fiinţelor sau la distrugerea însuşirilor, şi să nu aibă putere nici blasfemia eunomienilor, nici a arienilor, nici a pneumatomahilor, adică a celor ce se împotrivesc Duhului (căci, după aceştia, substanţa sau natura sau dumnezeirea este împărţită, iar cele necreate şi consubstanţiale şi coeterne ale Treimii sînt în cele din urmă create sau de o altă substanţă), mărturisim că noi păstrăm cuvîntul de întrupare a lui Hristos fără nici o alterare, şi nu fără suflet, nici fără minte, sau susţinînd împărţirea imperfectă a trupului, ci ştiind că totul există desăvîrşit chiar înainte de veac. Cuvîntul Domnului l-a făcut pe om în ultima zi pentru mîntuirea noastră. Aşadar, cele mărturisite pe faţă de către noi despre credinţă se ştie în general că sînt acestea ; despre care veţi putea fi mai bine instruiţi dacă veţi avea bunăvoinţa să citiţi şi volumul alcătuit în Antiohia de către sinodul ţinut acolo, şi ceea ce se ştie că s-a decretat anul trecut de către sinodul universal la Constantinopol. In acestea am mărturisit mai pe larg credinţa şi am hotărît în scris anatemă împotriva noilor erezii apărute de curînd. Dar despre diversele împărţiri ale Bisericilor, s-a menţinut hotărîrea veche, cum ştiţi, şi hotărîrea sfinţilor Părinţi întruniţi la Niceea, privitor la fiecare provincie. Iar dacă episcopii vor voi, să hotărască ei hirotoniile celor vecini ou ei, după cum vor socoti necesar. Aflaţi că şi celelalte Biserici se instruiesc cu consecvenţă la noi în aceste probleme şi preoţii celor mai de seamă Biserici au aprobat acestea. Apoi au salvat, ca din gura leului eretic, tînăra, ca să ziecm aşa, Biserică subminată din Constantinopol; şi, cu mila lui Dumnezeu, l-am hirotonit episcop pe prea cuviosul Nectarie, cel iubitor de Dumnezeu, în faţa întregului sinod şi cu acordul unanim şi chiar în prezenţa împăratului Teodosie cel iubitor de Dumnezeu şi a întregului cler, fiind de acord şi întregul oraş. însă în mai bătrîna şi cu adevărat apostolica Biserică din Antiohia Siriei, în care mai înainte a fost pronunţat numele venerabil al creştinilor, cei care veneau din întreaga provincie şi din diecezele din Orient l-au hirotonit după rînduială, cu hotărîrea întregii Biserici şi aproape în unanimitate, pe acest bărbat care este prea cuviosul episcop Flavian, cel iubitor de Dumnezeu. întregul sinod a primit această hirotonire ca fiind legală. Iar în Biserica-mamă a tuturor Bisericilor, stabilită în Ierusalim, precizăm că era episcop Chirii cel iubitor de Dumnezeu. Fiind hirotonit de mult după rînduiala de cei din provincie, a suferit multe neajunsuri din partea arienilor în decursul timpurilor.

Vă rugăm să vă bucuraţi şi sfinţiile voastre de cele petrecute de două ori atît de legal şi conform canoanelor, fiind la mijloc iubirea duhovnicească şi teama de Dumnezeu, prin care este îndepărtată nemulţumirea omenească, pentru că edificarea Bisericilor este mai presus de orice. Fiind astfel în acord cu cuvîntul credinţei şi fiind întărită în noi dragostea creştină, am încetat să spunem ceea ce Apostolul dezaprobă : *Şi eu sînt al lui Pavel, iar eu al lui Apolo, iar eu însă sînt al lui Chefa (I Cor. 1, 12);* în vreme ce cu toţii apărem că sîntem ai lui Hristos, care în noi nu e despărţit. Şi dacă servim cu ajutorul lui Dumnezeu trupul Bisericii fără schismă, vom sta cu încredere în faţa Judeţului Domnului. Au consemnat acestea împotriva ticăloşiei lui Arie, a lui Aetie şi a lui Eunomie, dar şi împotriva lui Sabelie, Fotin, Marcel, Paul din Samosata şi a lui Macedonie. Au interzis de asemenea şi noutatea lui Apolinarie [153], zicînd că : Păstrăm fără prihană întruparea Domnului, dar nu fără suflet, nici fără minte, nici considerînd imperfectă orînduirea trupească.

Apoi Damasus, vrednic de toată lauda, recunoscînd că s-a născut aceasta erezie, l-a renegat nu numai pe Apolinarie, ci şi pe Timotei, discipolul lui. Şi a arătat acest lucru prin scrisori scrise chiar de el episcopilor care cîrmuiau Orientul, scrisori pe care s-a îngrijit să le adauge la urmă. (Teodoret, V).

CAPITOLUL XV

SCRISOAREA LUI DAMASUS CÂTRE TIMOTEI, DESPRE CONDAMNAREA LUI APOLINARIE

în măsura în care dragostea voastră, iubiţi fii, a făcut parte scaunului apostolic de respectul ce i se cuvine, voi înşivă aţi făcut cunoscut chipul vostru. Căci deşi, în Biserica în care şedea, Sfîntul Apostol ne-a învăţat cum să ţinem cîrma pe care am luat-o, totuşi mărturisim că noi sîntem de o mai mică cinstire şi de aceea ne grăbim în orice chip ca să putem ajunge la slava fericirii lui. Aflaţi dar că atunci cînd l-am

153. Apolinarie de Laodiceea (310—cea 390) învăţa că la întrupare Domnul nostru Iisus Hristos nu a avut suflet raţional, deoarece locul raţiunii l-a luat Cuvîntul adică Fiul lui Dumnezeu. Prin această învăţătură era distrusă deplinătatea firii umane în persoana Mîntuitoruhxi şi era primejduită opera sa mîntuitoare. Această concepţie a lui Apolinarie s-a numit şi sinusianism, deoarece confunda firea divină cu firea umană. Erezia lui Apolinarie a fost combătută de Biserică la Sinodul II Ecumenic, în mai multe sinoade ţinute la Roma (în 374, 376, 380, 382) şi de Părinţii Bisericii, între care Sfinţii Atanasie cel Mare, Grigorie Teologul şi Grigorie de Nisa.

condamnat pe Timotei profanul, neînvăţatul, ucenicul ereticului Apolinarie, împreună cu dogma lui, nu am lăsat posibilitatea sub nici un chip să activeze urmaşii lui. Dar dacă pînă astăzi acel bătrîn şarpe, lovit şi prima şi a doua oară, reînvie spre propria lui pedeapsă, şi ca un străin nu încetează în Biserică să-i ispitească cu otrava lui aducătoare de moarte pe cei care i-au fost credincioşi, voi îndepărtaţi această corupţie, ca fiind aducătoare de pierzanie, atîta vreme cît voi, care nu uitaţi credinţa apostolică hotărîtă în scris, mai ales în Niceea de către Părinţi, veţi rezista pe poziţie nemişcaţi şi nestrămutaţi în credinţă.

Să nu îngăduiţi ca poporul sau clericii voştri să audă de la aceştia cuvinte deşarte sau întrebări ispititoare. Am dat odată exemplu cum acela care se recunoaşte creştin trebuie să păstreze ceea ce se ştie că este predat de apostoli, căci spune sfîntul Pavel : «Dacă *vă propovăduieşte cineva altceva decît ceea ce aţi primit,* să fie anatema» *(Gal. 1, 9).* Căci Hristos Fiul lui Dumnezeu, Domnul nostru, a dăruit neamului omenesc desăvîrşită mîntuire prin propria pătimire, pentru ca să libereze pe orice om vinovat de toate păcatele săvîrşite. Dacă cineva ar spune că acesta a avut ceva mai puţină omenitate sau divinitate, înrăit de duh diavolesc, singur s-a dovedit fiu al gheenei. De ce dară cereţi din nou de la mine condamnarea lui Timotei ? El a fost condamnat şi aici împreună cu profesorul său, Apolinarie, de judecata scaunului apostolic, fiind de faţă şi Petru, episcopul Alexandriei, şi în ziua judecăţii a suportat torturile şi supliciile cuvenite. Dar dacă el dă sfaturi unora mai slabi, ca şi cum ar avea vreo speranţă, el care şi-a schimbat adevărata speranţă în mărturisirea lui Hristos, să ştie ei că vor pieri în acelaşi fel cu acesta, cu care se vor îndepărta de la rînduiala bisericească. Dumnezeu să vă păstreze nevătămaţi, prea iubiţi fii. (Teodoret, V, 10).

CAPITOLUL XVI

HOTĂRÎRILE SCAUNULUI APOSTOLIC ÎMPOTRIVA DIFERITELOR EREZII SAU MĂRTURISIREA CREDINŢEI UNIVERSALE PE CARE PAPA DAMASUS A TRIMIS-6 EPISCOPULUI PAULIN, ÎN MACEDONIA, CARE A FOST ÎN TESALONIC

Dar şi aceia care au consemnat alte asemenea lucruri în preastră-lucita Romă, au scris împotriva diverselor erezii lucruri pe care am considerat necesar să le adaug acestei lucrări. 23 — Casiodor

1. Deoarece după sinodul de la Niceea a luat naştere o atare confuzie, încît unii au curajul să spună că *Sfîntul Duh a fost făcui de Fiul,* anatematizăm pe aceia care predică că Sfîntul Duh nu este, în toată libertatea, de una şi aceeaşi fiinţă şi putere cu Tatăl şi Fiul.

2. Anatematizăm de asemenea şi pe aceia care au urmat greşeala lui Sabelie, zicînd că Tatăl este acelaşi ca şi Fiul.

3. îi anatematizăm pe Arie şi pe Eunomie care, cu aceeaşi lipsă de pietate, deşi cu alte cuvinte, afirmă totuşi că Fiul şi Sfîntul Duh sînt creaturi.

4. îi anatematizăm pe macedonieni care, derivînd din rădăcina lui Arie, au schimbat nu lipsa de credinţă, ci cuvîntul.

5. îl anatematizăm pe Fotie, care, reînnoind erezia lui Helio, mărturiseşte că Domnul nostru Iisus Hristos S-a născut doar din Măria.

6. îi anatematizăm chiar şi pe aceia care mărturisesc că sînt doi fii : unul înainte de veacuri, şi altul după ce s-a întrupat din Fecioara.

7. îi anatematizăm şi pe aceia care afirmă că Cuvîntul lui Dumnezeu S-a schimbat în trup omenesc, fără suflet raţional; căci Fiul, însuşi Cuvîntul lui Dumnezeu, nu pentru suflare raţională şi inteligibilă a fost făcut cu trup, dar Şi-a asumat şi a mîntuit sufletul nostru, adică raţional şi inteligibil, fără păcat.

8. îi anatematizăm şi pe aceia care spun că Cuvîntul lui Dumnezeu a fost despărţit de Tatăl prin producere şi corupere şi că este fără persoană, dar ei fac blasfemia spunînd că el trebuie să se sfîrşească. Dar pe aceia care s-au mutat din Biserici în alte Biserici, îi considerăm departe de comunitatea noastră pînă cînd se vor întoarce în oraşele în care au fost hirotoniţi la început.

9. Dar dacă cineva, plecînd din alt loc, este hirotonit în locul unde trăieşte, să fie lipsit de demnitatea sacerdotală fiindcă şi-a părăsit propriul oraş, pînă cînd urmaşul lui va odihni întru Domnul.

10. Dacă cineva nu va spune întotdeauna că Tatăl şi Fiul şi întotdeauna Duhul este sfînt, să fie anatema.

11. Dacă cineva nu va spune că Fiul este născut din Tatăl, adică din substanţa (fiinţa) Lui divină, să fie anatema.

12. Dacă cineva nu va spune că Fiul lui Dumnezeu este Dumnezeu adevărat, aşa cum esite Tatăl Lui adevărat, şi că poate totul şi că cunoaşte totul şi că este egal Tatălui, să fie anatema.

13. Dacă cineva va spune că Fiul lui Dumnezeu, trăind în trup cît a fost pe pămînt, nu a fost şi în ceruri, împreună cu Tatăl, să fie anatema.

14. Dacă cineva va spune că în timpul pătimirii, Dumnezeu Fiul lui Dumnezeu a pătimit durerea crucii şi nu trupul şi sufletul, în care este învelit chipul de rob, pe care Şi l-a luat chiar El, cum a spus Sfînta Scriptură, să fie anatema.

15. Dacă cineva nu va spune că trupul pe care Şi l-a luat şade de-a dreapta Tatălui, şi în care va veni să judece viii şi morţii, să fie anatema.

16. Dacă cineva nu va spune că Duhul Sfînt este cu adevărat şi propriu al Tatălui, precum şi că Fiul este de o substanţă diferită de cea a lui Dumnezeu Cuvîntul lui Dumnezeu, să fie anatema.

17. Dacă cineva nu va spune că Sfîntul Duh poate orice şi ştie orice şi că este pretutindeni, precum şi Tatăl şi Fiul, să fie anatema.

18. Dacă cineva va spune că Sfîntul Duh este o făptură sau că e făcut de Fiul, să fie anatema.

19. Dacă cineva nu va spune că Tatăl a făcut toate lucrurile prin Fiul şi prin Sfîntul Duh, să fie anatema.

20. Dacă cineva nu va spune că Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh sînt o singură dumnezeire, putere, divinitate, virtute, o singură slavă, stăpînire, domnie, conducere, o singură voinţă şi adevăr, să fie anatema.

21. Dacă cineva nu va spune că cele trei Persoane, a Tatălui, şi a Fiului, şi a Sfîntului Duh, sînt egale, veşnic trăitoare, conţinînd totul, cele văzute şi cele nevăzute, putînd totul, judecind totul, însufleţind totul, creînd totul, mîntuind totul, să fie anatema.

22. Dacă cineva nu va spune că Duhul Sfînt trebuie adorat de orice fiinţă, ca şi Fiul şi Tatăl, să fie anatema.

23. Dacă cineva va cunoaşte bine pe Tatăl şi pe Fiul, dar despre Sfîntul Duh nu va crede acelea cuvenite, este eretic ; căci toţi ereticii care nu cunosc bine pe Fiul lui Dumnezeu şi pe Sfîntul Duh sînt dovediţi că se află de partea lipsei de credinţă a iudeilor şi a paginilor.

24. Dacă însă cineva desparte pe Dumnezeu Tatăl, zicînd şi Dumnezeu Fiul şi Dumnezeu Duhul Sfînt, afirmînd că sînt numiţi Dumnezei, şi nu Dumnezeu, din cauza unei singure dumnezeiri şi puteri, pe care o ştim şi o credem că este a Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh, un singur Dumnezeu, despărţindu-i însă pe Fiul şi pe Sfîntul Duh, ca şi cînd ar fi Dumnezeu numai Tatăl, să fie anatema. Căci numele zeilor şi ale îngerilor şi ale tuturor sfinţilor sînt hotărîte şi date de Dumnezeu, însă despre Tatăl şi despre Fiul şi despre Sfîntul Duh, din cauza unei singure şi egale dumnezeiri, se spune şi înseamnă nu numele zeilor, ci al

Dumnezeului nostru, încît credem că ne botezăm întru Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh, şi nu în numele arhanghelilor şi al îngerilor, ca nebunii de eretici sau de iudei sau de păgîni.

Aceasta este dară mîntuirea creştinilor, ca, crezînd în Treime, adică în Tatăl şi în Fiul şi în Sfîntul Duh, şi botezaţi întru acestea, să credem că în El este o singură

divinitate şi putere şi dumnezeire. Acestea s-au făcut în timpul vieţii lui Gratian. (Teodoret, V, 10 şi 11).

CAPITOLUL XVII

SE SPUNE CUM A FĂCUT TEODOSIE SĂ FIE ADUS DIN ANCIRA TRUPUL EPISCOPULUI PAVEL DIN CONSTANTINOPOL

In vremea aceea împăratul Teodosie a făcut să fie adus din Ancira trupul episcopului Pavel, pe care, destinat exilului din cauza macedo-nienilor, prefectul Filip a pus să fie sugrumat în Cucuz, în Armenia. Făcîndu-i o înmormîntare cu cea mai mare cinste şi veneraţie, l-a aşezat în biserica cunoscută acum că se cheamă după numele lui şi pe care atunci o ţinuseră macedonienii despărţiţi de arieni, care au fost izgoniţi de împărat fiindcă nu au vrut să urmeze credinţa lui. (Socrate, V, 9).

în această biserică, mulţi care nu cunoşteau adevărul cred că este îngropat apostolul Pavel, şi în special femeile şi poporul. în acest timp şi rămăşiţele lui Meletie au fost duse în Antiohia şi se ştie că au fost aşezate alături de mormîntul martirului Vavila. Căci se spune că tot drumul, la porunca împăratului, înmormîntarea lui a fost dusă cu cîntări şi cinstea cuvenită, pînă în Antiohia. (Sozomen, VII, 10).

CAPITOLUL XVIII DESPRE NUMIREA ÎMPĂRATULUI ARCADIE

între timp, împăratul Teodosie l-a desemnat ca August pe fiul său, Arcadie, în al doilea consulat al lui Merobandis şi al lui Saturnin (An. 383), în ziua de şaisprezece ianuarie. Nu după multă vreme, în timpul aceluiaşi consulat, în luna iunie episcopii de pretutindeni au aderat la aceeaşi credinţă. (Socrate, V, 10).

CAPITOLUL XIX

CUM TEODOSIE, DUPĂ CE A CERCETAT FAPTELE ERETICILOR, I-A IZGONIT PE TOŢI ŞI I-A FAVORIZAT NUMAI PE ORTODOCŞI

Chernîndu-1 între timp pe Nectarie, împăratul discuta cu el ce trebuie făcut pentru ca să nu se dezbine creştinătatea, ci să se unească toţi într-o Biserică. Căci spunea el : Trebuie luată în considerare problema care separă Bisericile, fiindcă cu cît dezbinarea se va reduce, cu atît Bisericile se vor uni. Auzind acestea, Nectarie judecă şi, chemîn-du-1 pe Agelie, episcopul de atunci al novaţienilor, ca să fie părtaş la credinţă, i-a transmis dorinţa împăratului. Acela însă, deşi era demn de cinstire în toate privinţele, nu voia totuşi să discute în privinţa dogmei; dar a stabilit ca lectorul său, numit Sisinie, să dea răspuns în locul lui, un bărbat cu darul elocinţei şi priceput

în multe privinţe, şi cunoscînd la perfecţie nu numai cele mai profunde scrieri sfinte, ci şi gîndirea filosofică. Iar acesta a spus că o discuţie nu numai că nu ar uni pe cei despărţiţi, dar ar duce chiar mai degrabă la un conflict între erezii şi de aceea i-a dat lui Nectarie acest sfat. Căci ştia bine că vechii Părinţi se fereau să dea Fiului lui Dumnezeu principiul Ipostasului, căci înţele-seseră că El este veşnic împreună cu Tatăl. De aceea sfatul lui a fost să se ferească de intenţiile de a purta discuţii şi să folosească mărturia din tradiţiile celor vechi, şi împăratul să-i întrebe pe întîistătătorii ereticilor dacă vor să stea de vorbă despre vechii învăţaţi ai Bisericii, care au fost în floare înainte de dezbinarea Bisericii, sau să-i respingă ca pe nişte străini de creştinătate. Şi dacă îi reneagă, să li se spună în faţă : Îndrăzniţi să-i anatematizaţi. Şi dacă îndrăznesc să săvîrşească acest lucru, să fie izgoniţi de popor. Cu aceasta va fi limpede izbînda adevărului. Dar dacă nu vor fi nemulţumiţi de bătrînii învăţaţi, spuse : E de datoria noastră să arătăm cărţile celor vechi prin care dogma noastră a fost întărită cu mărturia lor.

După ce Nectarie îl ascultă cu drag pe Sisinie spunînd acestea, s-a dus degrabă la palat şi i-a comunicat împăratului sfatul care i-a fost dat. Iar el, luînd în considerare hotărîrea, a stabilit cu înţelepciune situaţia. Apoi convocînd pe ereziarhi, i-a întrebat dacă îi recunosc pe învăţaţii Bisericii care au fost înainte de dezbinare. Iar cum aceia nu numai că nu i-au renegat, dar i-au onorat ca pe nişte învăţători, împăratul i-a întrebat iară dacă le place mărturia dogmei creştine a lor. Auzind acestea, întîistătătorii ereticilor şi dialecticienii lor (căci erau mai mulţi pregătiţi pentru controverse dialectice) şi-au arătat erezia în răspunsul lor. Şi s-a iscat între toţi o mare dezbinare : unii zicînd că propunerea împăratului e bună, iar alţii gîndind că nu rezolvă încordarea lor, atîta vreme cît fiecare pare că gîndeşte altceva despre cărţile celor vechi. Şi nu se puneau de acord defel între ei, ci erau dezbinaţi nu numai împotriva altor erezii, ci chiar ei între ei, aceia care pînă atunci păreau că sînt din aceeaşi erezie. De aceea răutatea frăţească este împărţită ca limbile vechilor giganţi şi turnul lor este răsturnat din temelii.

Aşa că împăratul, văzînd tulburarea lor şi că se încredeau numai în discuţii şi nu în vechile expuneri, a pornit pe alt drum şi le-a cerut ca fiecare credinţă să-şi definească învăţătura. Şi atunci bărbaţi iscusiţi din fiecare erezie, mînuind cu subtilitate cuvintele, au consemnat dogma proprie. Era stabilită o zi în care fiecare dintre episcopi să se întrunească la palat. Erau de faţă Nectarie şi Agelie care ţineau credinţa consubstanţialităţii, dar şi Demofil arianul, şi dintre eunomieni însuşi Eunomie, şi Eleusie din Cizic, al macedonienilor. Aşa că împăratul, primind pe cei care se adunaseră, cum şi scrierile fiecărei dogme şi retră-gîndu-se, s-a rugat insistent ca Dumnezeu să-l ajute să afle adevărul. Apoi, citind din nou ce era scris la fiecare dogmă, blamînd toate celelalte care introduceau diviziunea Treimii, le-a rupt imediat şi a păstrat cu laudă numai dogma consubstanţialităţii. Aceasta a fost un prilej pentru ca novaţienii care au procedat bine să aibă din nou biserici în oraş. Căci împăratul, admirînd buna lor înţelegere în privinţa credinţei, a ordonat prin lege să

aibă propriile lor locuri de rugăciune şi să deţină privilegiile Bisericii lor şi ale credinţei lor.

Dar conducătorii celorlalte credinţe, din cauza dezbinării lor, au ajuns să fie reprobaţi de popoarele lor, şi plecau cuprinşi de tristeţe şi consolîndu-se între ei prin scrisori ca să nu se îndurereze pentru că mulţi, părăsindu-i, se alăturau credinţei consubstanţialităţii şi adăugau că mulţi sînt chemaţi dar puţini sînt aleşi. în orice eaz se fereau să spună aceasta cînd adunau de partea lor, prin putere, mult popor. (Socrate, V, 10).

în vremea aceasta, împăratul a decretat o lege ca ereticii să nu aibă nici biserici, nici să înveţe despre credinţă, să nu fie numiţi episcopi sau altceva ; şi unii să fie chiar izgoniţi din oraş, alţii să fie dezonoraţi şi nu le-a permis să beneficieze de oraş în comun. Mai mult, a formulat prin lege pedepse grele împotriva lor, cărora totuşi nu le-a dat urmare. Căci se străduia ca prin aceasta să facă să fie de acord, şi nu să-i supună torturilor. (Sozomen, VII, 12).

CAPITOLUL XX

DESPRE SCHISMA APĂRUTĂ INTRE CEI DIN ORIENT ŞI EGIPTENI DIN CAUZA LUI FLAVIAN DIN ANTIOHIA

Dar nici aoeia care păstrau credinţa de la Niceea nu au fost cu toţii lipsiţi de necazuri. Căci cei din Antiohia îi evitau pe aceia care fuseseră de faţă în sinod ; cei din Egipt, arabii şi cei din Cipru spuneau că Flavian trebuie izgonit din Antiohia. Cei din Palestina însă, şi cei din Fenicia, şi sirienii erau de partea lui Flavian. Sfîrşitul acestor lucruri îl voi istorisi la momentul potrivit.

în acelaşi timp cînd la Constantinopol se agitau pentru sinoade, asemenea lucruri s-au petrecut în preajma Spaniei. Maxim, din părţile Britanilor, s-a ridicat împotriva imperiului romanilor şi cu sprijinul lui Gratian a pornit război împotriva alamanilor. în Italia, Valentinian, fiind încă un copil, fostul consul şi prefect Probus avea grija statului. Iar Iustina, mama lui Valentinian, fiind ariană, cît a trăit soţul său nu a putut să facă nici un rău ortodocşilor. Dar după moartea lui, şi fiul fiind încă un copil, a venit la Milano şi era atît de pornită împotriva lui Ambrozie, încît a poruncit să fie trimis în exil. (Socrate, V, 10 şi 11).

Cînd i s-a poruncit să iasă din biserică, Ambrozie a zis : Eu nu fac acest lucru de bună voie, căci nu voiesc să dau impresia că predau lupilor ţarcul oilor, sau pe Dumnezeu, blasfematorilor. Dacă vrei, omoa-ră-mă aici, aici sînt gata să mor de bună voie. (Teodoret, V, 13).

Şi fiindcă poporul, care ţinea foarte mult la Ambrozie, se agita, şi se împotrivea foarte tare acelora care îl tîrau în exil, Iustina, indignată, l-a chemat pe chestorul de atunci, Benivol, ordonîndu-i să propună de îndată o lege care să confirme credinţa recunoscută la Rimini. Şi fiindcă el pregeta să facă acest lucru, căci era ortodox, îl forţă să o facă. Dar Benivol, descinzîndu-se, a aruncat cingătoarea la picioarele împărătesei, zicînd că nu vrea să aibă nici acea onoare şi nici una mai mare, drept

plată a impietății sale. Şi cum el refuza în toate chipurile să facă acest lucru, s-au găsit alții care să îndeplinească poruncile nebunești. (Sozomen, VII, 13).

CAPITOLUL XXI

CUM L-A PERSECUTAT IUSTINA PE AMBROZIE, ŞI DESPRE UCIDEREA LUI GRATIAN ŞI DESPRE INVAZIA LUI MAXIM

S-a anunțat în acest timp că Gratian a fost ucis prin vicleşug de tiranul Maxim. Căci Andragatie, comandantul lui Maxim, fiind purtat în lectică pentru a-1 ucide pe Gratian, a răspîndit în popor un zvon că soția lui Grațian se grăbea să-1 ajungă pe bărbatul ei în oraşul Lugdu-num din Galia în momentul cînd traversa fluviul. Grațian însă, crezînd că soția, pe care o luase de curînd, vine în adevăr, nu şi-a dat seama ce se pregătea şi a căzut în mîinile duşmanului ca un orb în groapă. Aşa că în timp ce Grațian se apropia de vehiculul soției, Andragatie, calculat, apărînd pe neaşteptate, l-a omorît pe Grațian. A murit în timpul consulatului lui Merobandis şi Saturnin (An. 383), în al douăzeci şi cincilea an al imperiului, în vîrstă de douăzeci şi patru de ani. De atunci şi pînă în prezent ura Iustinei împotriva lui Ambrozie s-a potolit. Apoi Valentinian, chiar fără să vrea, silit de împrejurări, s-a înțeles cu Maxim în conducerea imperiului. Atunci Probus, temîndu-se de puterea lui Maxim, a trecut din Italia în Iliria şi s-a oprit în Tesalonic, în Macedonia. (Socrate, V, 11).

Cînd a auzit Maxim cele ce se petreceau din nou împotriva lui Ambrozie, predicatorul plin de zelul adevărului, i-a scris lui Valentinian să pună capăt războiului purtat împotriva Bisericii, îndemnîndu-1 să nu uite credința părintelui lor. Şi l-a mai amenințat şi cu războiul, şi dacă nu se potoleşte, cuvintele vor deveni fapte. De aceea, luîndu-şi armata, s-a dus la Milano, unde era atunci acela. Dar Valentinian, bănuind invazia lui, a fugit în Iliria, recunoscînd din experiență relele ce au urmat sfatului mamei sale. (Teodoret, V, 14).

Aflînd Teodosie cele înfăptuite de Iustina şi cele scrise de tiran, i-a scris lui Valentinian, care fugise, că nu e de mirare dacă frica de împărat, dar şi puterea de tiran creşteau atunci cînd împăratul domină evla-via potrivnicilor, iar tiranul îi dă ajutoare. De aceea, şi el, împăratul, a fugit neînarmat, iar cestălalt se înarmează împotriva celui neînarmat. (Teodoret, V, 15).

Aşa că, împăratul Teodosie îşi pregătea armata împotriva tiranului, cu cea mai mare îngrijorare, de teamă ca nu cumva tiranul să pregătească o cursă chiar împotriva tînărului Valentinian.

în vremea aceea a venit şi o solie a perşilor, cerînd pace. Tot atunci soția lui i-a născut şi un fiu, pe Honoriu, în timpul consulatului lui Ricomer şi Clearh (An. 384), la

nouă septembrie ; consulat în timpul căruia a murit şi Agelie, episcopul novaţienilor. (Socrate, V, 12).

CAPITOLUL XXII

DESPRE MOARTEA LUI TIMOTEI DIN ALEXANDRIA ŞI HIROTONIREA LUI TEOFIL

In consulatul următor, primul al lui Arcadie August şi al lui Bau-donie (An. 385), murind Timotei, episcopul oraşului Alexandria, Teofil a luat conducerea. Iar după un an, murind Demofil, căpetenia arienilor, arienii şi-au numit episcop pe un oarecare Marin, care totuşi nu a trăit mult, şi sub el comunitatea ariană s-a dezbinat. După moartea lui, urmaşii l-au avut episcop pe Dorotei, din Antiohia Siriei. (Socrate, V, 12).

CAPITOLUL XXIII

DESPRE LUPTA ŞI VICTORIA LUI TEODOSIE ÎMPOTRIVA LUI MAXIM

Grăbindu-se deci împăratul împotriva lui Maxim, l-a lăsat împărat la Constantinopol pe fiul său, Arcadie. Cînd a ajuns în Tesalonic, i-a găsit pe judecătorii lui Valentinian cuprinşi de mare tristeţe, pentru că îl acceptaseră pe tiran drept împărat din cauza împrejurărilor. Dar Teodosie nici nu respingea făţiş solia lui Maxim, nici nu o primea, căci nu suporta să fie pus în imperiul romanilor un tiran. Luîndu-şi dar armata toată, se îndrepta spre Milano, unde era chiar Maxim.

în timpul acesta arienii stabiliţi în Constantinopol, răspîndind în popor zvonuri diferite, spuneau şi că împăratul îşi pierduse armata, şi că el însuşi era sub ordinele comandanţilor tiranului, şi multe alte ticăloşii, cum obişnuiesc să răspîndească duşmanii bunei credinţe, aşa încît cei care aud mereu aceste lucruri cred nu că sînt zvonuri, ci lucruri adevărate. Poporul, aţîţat de aceste vorbe ale arienilor, s-a înflăcărat de o îndrăzneală nemaipomenită şi a dat foc locuinţei episcopului Nec-tarie, în al doilea consulat al lui Teodosie şi al lui Cinegie (An. 388). împăratul Teodosie însă se apropia de tiran şi, pe măsură ce soldaţii lui Maxim recunoşteau prezenţa însemnelor imperiale şi apropierea drapelelor lui, nu mai era în stare să ţină piept nici măcar faimei lui, ci prinzîndu-1 pe tiran, l-au adus în faţă legat. Şi a fost ucis în timpul aceluiaşi consulat, la douăzeci şi şapte august. Iar Andragatie, care îl omorîse pe Gratian, şi-a dat sufletul aruncîndu-se în fluviul din apropiere.

Aşa că împăraţii Valentinian şi Teodosie, obţinînd victoria, au venit la Roma. Era împreună cu ei şi Honoriu, copil încă ; Teodosie îl chemase la Constantinopol după victoria repurtată împotriva lui Maxim, în timp ce ei zăboveau în Roma, celebrînd festivităţile victoriei, împăratul Teodosie şi-a arătat bunătatea faţă de fostul consul Simac. Acest Simac era socotit printre senatori un om de seamă şi era de o admirabilă erudiţie în privinţa elocinţei romane, şi au şi rămas multe cărţi de la el. A

scris nişte elogii la adresa lui Maxim, pe care le-a şi recitat; de unde s-a văzut după aceea că se făcea vinovat de atacuri împotriva împăratului. De aceea, temîndu-se să nu fie omorît, s-a refugiat în biserică, împăratul însă, fiindcă era un creştin desăvîrşit şi îi cinstea nu numai pe slujitorii credinţei sale, dar şi pe novaţieni, care de curînd respectau hotărîrile credinţei lui, la rugămintea lui Leontie, episcopul roman de atunci al Bisericii novaţienilor, de a acorda bunăvoinţa sa lui Simac, l-a iertat pe acesta de pedeapsă. Şi fiindcă Simac a căpătat iertarea a scris o apologie, adică o carte de laudă a împăratului Teodosie. (Socrate, V, 12, 13 şi 14).

CAPITOLUL, XXrV

ÎN CE FEL ÎMPĂRATUL TEODOSIE A PUS CAPĂT TÎLHĂRIILOR CARE AVEAU LOC ÎN BRUTĂRII, ŞI DESPRE LEGEA PROMULGATĂ ÎMPOTRIVA FEMEILOR ADULTERINE

Instalat la Roma, împăratul Teodosie a ajutat oraşul, făcînd unele daruri, retrăgînd altele. A interzis două lucruri care creau confuzie. La început erau în Roma case clădite cu o impresionantă măreţie, în care se făcea pîinea destinată întregului oraş. Antreprenorii acestora, cu trecerea timpului au transformat brutăriile în locuri publice de tîlhărie. Căci fiind aşezate în locuri subterane pietrele de moară, au înfiinţat taverne pe fiecare latură a acestor clădiri, făcînd să fie expuse la vedere prostituatele, pînă cînd, prin intermediul lor, i-au păcălit pe mulţi, pe unii care veneau acolo pentru pîine, pe alţii care se grăbeau să meargă acolo pentru desfătări ruşinoase. Căci printr-un mecanism ingenios cădeau din moară în tavernă. Şi acest lucru se întîmplă mai ales străinilor. Şi aşa se făcea că multora, lucrînd acolo pînă la vremea bătrî-neţii, nu li se îngăduia să iasă de acolo, încît rudele lor credeau că au murit. în felul acesta, un soldat al lui Teodosie a căzut în laţ. După ce a fost închis în moară şi nu i s-a mai îngăduit să iasă, el, scoţînd sabia din teacă, i-a ucis pe cei care îl împiedicau. Iar ceilalţi, cuprinşi de frică, l-au lăsat pe soldat să plece. Aflînd acestea, împăratul i-a omorît şi pe antreprenori supunîndu-i torturilor ; dar a ordonat să fie distrusă din temelii şi brutăria.

Şi a mai rezolvat şi o altă situaţie. Căci dacă o femeie era surprinsă în stare de adulter, aceasta nu era ajutată să se îndrepte, ci mai curînd era pusă în situaţia de a-şi spori păcatul. înehizînd-o în bordelul mic şi îngăduindu-le unora să se destrăbăleze cu ea, în momentul cînd avea loc actul ruşinos, sunau din clopoţel, pentru ca prin sunetul acela să fie cunoscută ruşinea ei.

Auzind împăratul nu a îngăduit să mai dureze aceasta ; a poruncit să fie distrus şi bordelul şi a hotărît ca femeia păcătoasă să fie lovită şi de alte pedepse. Apoi Valentinian, părăsind Roma, s-a întors împreună cu Honoriu la Constantinopol, în timpul consulatului lui Dacian şi al lui Simac (An. 391), la zece noiembrie. (Socrate, V, 18).

CAPITOLUL XXV

CUM L-A ÎNDEMNAT AMFILOHIE PE TEODOSIE SĂ INTERZICĂ ADUNĂRILE ARIENILOR

întorcîndu-se Teodosie din regiunile occidentale, a venit la el Amfilohie, bărbat demn de admirat de care ne amintim adesea rugîn-du-1 să interzică adunările arienilor din fiecare oraş. împăratul însă, considerînd că cererea aceasta e prea aspră, nu l-a ascultat. Prea înţeleptul Amfilohie a tăcut pentru moment, dar a pregătit o soluţie memorabilă a acestei probleme. Căci intrînd în palat, după cîteva zile şi văzîndu-1 pe Arcadie, fiul împăratului, şezînd alături de tatăl său, l-a salutat solemn pe Teodosie, pe fiu însă nu l-a onorat cu acelaşi salut. Iar împăratul, crezînd că Amfilohie a uitat, l-a poftit să-i dea salutul de rigoare. El însă spuse : «îi este de ajuns propria-i cinstire». întristat, împăratul s-a gîndit că afrontul adus fiului este o jignire pentru el însuşi. Apoi prea înţeleptul Amfilohie i-a dezvăluit hotărîrea intenţiei sale şi a spus cu glas tare : Vezi, împărate, cum nu poţi admite să se aducă o jignire fiului tău ? Crede dară că şi Dumnezeul tuturor îi detestă pe aceia care se încumetă să-L necinstească pe Fiul Său Unul-Născut şi ca nişte ingraţi îl privesc mereu ou ură pe Mîntuitorul şi binefăcătorul lor. înţelegînd împăratul acest lucru şi admirînd totodată faptele şi spusele lui, a dat imediat o lege de interzicere a adunării ereticilor. (Teodoret, V, 16).

CAPITOLUL XXVI

DESPRE MOARTEA LUI PAULIN, EPISCOPUL ANTIOHIEI, ŞI DESPRE HIROTONIREA LUI EVAGRIE, ŞI CUM S-A ÎMPĂCAT FLAVIAN CU DAMASUS

Cam în acelaşi timp, în Antiohia Siriei, la moartea episcopului Paulin, poporul lui îl îndepărta cum putea pe Flavian. Şi de aceea l-au hirotonit episcop în locul lui pe Evagrie. Murind şi acesta la scurtă vreme, nu a fost numit nimeni în locul lui, fiindcă Flavian se împotrivea. Dar aceia care îl înlăturau pe Flavian din cauza nesupunerii la jurămînt, celebrau separat cultul. Şi Flavian îşi dădea toată silinţa să şi-i alăture. Ceea ce s-a şi întîmplat, cum s-a aflat după puţin timp. Cînd Damasus, episcopul Romei şi Teofil din Alexandria s-au indignat pe Flavian, nu numai pentru sperjur, dar şi pentru că el a dat prilej de dezbinare credincioşilor, după aceea Teofil, la rugămintea lui Flavian, l-a trimis pe preotul Isidor ca să-1 îmblânzească pe Damasus supărat pe episcopul Flavian, zicînd că împăcarea va fi spre folosul poporului, dacă greşeala săvîrşită de Flavian va fi uitată. Şi în felul acesta după ce s-a restabilit cu Flavian comuniunea, poporul din Antiohia şi-a recăpătat pe încetul pacea. Căci arienii, izgoniţi din biserici, făceau adunări în împrejurimile Antiohiei.

Intre timp, murind episcopul Chirii al Ierusalimului, în scaunul lui a urmat Ioan. (Socrate, V, 15).

CAPITOLUL XXVII

CUM AU FOST DISTRUSE ÎN ALEXANDRIA TEMPLELE PĂGÎNILOR

Şi în Alexandria a avut loc o răzmeriţă asemănătoare. Poruncise împăratul ca să fie distruse templele paginilor din Alexandria, cu concursul lui Teofil. Avînd această putere, Teofil s-a străduit să distrugă misterele paginilor şi a purificat chiar un templu al lui Mitra, iar pe al lui Serapis *l-a* răsturnat. Iar locul misterelor lui Mitra, unde se să-vîrşeau omucideri, l-a deschis publicului. Pe al lui Serapis şi ale altora le-a arătat pline de batjocură, ordonînd să fie purtate prin mijlocul pieţei părţile ruşinoase ale corpului omenesc, pe care păgînii le venerau cu mare cinste. Văzînd păgînii acestea, n-au putut suporta ocara, şi dînd năvală împotriva creştinilor, au săvîrşit o mulţime de omoruri;

iar creştinii împotrivindu-se, măcelul acesta a degenerat într-un adevărat război. Pînă la urmă, dintre păgîni au murit puţini în această ciocnire, dintre creştini mai mulţi, iar răniţi, nenumăraţi din ambele părţi. Pe urmă păgînii, de frica împăratului, după ce s-au săturat de măcel, se ascundeau prin locuri izolate ; mulţi au fugit chiar din oraş. Printre aceştia, grămăticii Eladie şi Amonie, la care eu, copil, am învăţat multe în Constantinopol. Şi se spunea că Eladie este şi preot al lui Jupiter, iar Amonie al lui Simia. Intîmplîndu-se acestea, pentru distrugerea templelor, i se dădeau lui Teofil mijloace băneşti de către prefectul Alexandriei şi comandantul militar, statuile zeilor erau topite pentru a se face din ele oale şi diverse alte lucruri de utilitate pentru bisericile din Alexandria, cărora statuile zeilor le fuseseră dăruite de împărat pentru ajutorarea celor nevoiaşi. Aşa că după ce Teofil a zdro-Dit toate statuile zeilor, a rămas doar o singură statuie, a lui Simia ; iar Teofil a dat poruncă ca aceasta să fie aşezată la vedere şi păstrată, ca nu cumva în vremurile următoare păgînii să nege că au adorat asemenea zei. Acest lucru am aflat eu, că grămăticul Amonie îl suporta greu, spunînd că păgînii nu au săvîrşit ceva atît de grav, căci şi el a săvîr-*}it* acestea, încît să fie adorat acel singur idol în batjocură. Eladie însă ;e împăuna zicînd că în încăierare el a omorît nouă creştini. (Socrate, V, 16).

Aflînd dar împăratul cele petrecute la Alexandria, i-a beatificat pe creştini, acordîndu-le cununa martirilor, pentru că au îndurat atîtea primejdii pentru credinţă ; paginilor însă le-a dat răgaz ca să aibă timp să se convingă în privinţa creştinismului. Şi a ordonat ca templele care Euseseră pricina măcelului să fie distruse din temelii.

în timp ce scrisorile lui, erau citite în public şi creştinii îi acuzau pe păgîni, paznicii lui Serapis, cuprinşi de spaimă, au fugit; şi de atunci ie ştie că creştinii au stăpînit acele locuri. Filozoful Olimp (cum am auzit nu cu mult înainte), cînd s-a luminat de ziuă atunci cînd s-au petrecut aceste lucruri, a auzit pe cineva psalmodiind *Alleluia.* Şi cum îşile fiind închise, nu a văzut pe nimeni acolo, ci a auzit doar o voce psalmodiind, a ştiut prin acest semn ce se va întîmpla ; şi ieşind încet, i găsit o corabie şi a plecat cu ea. (Sozomen, VIII, 15).

CAPITOLUL XXVIII

DESPRE FRAUDELE PE CARE PĂGÎNII LE FĂCEAU PRIN TEMPLELE LOR

Aşadar, Teofil a curăţat Alexandria de idoli şi nu numai că a dărî-mat templele din temelii, dar a dat pe faţă şi înşelăciunea sacerdoţilor care se ascundeau. Căci erau statui de bronz şi lemn goale pe dinăuntru şi cu spatele lipit de pereţi, unde rămînea cîte o deschizătură ; şi unii, care urcau pe unde se putea intra (în ascunzătoare), intrînd în statuie, vorbeau cum voiau prin gura statuilor ; în felul acesta ei erau izolaţi mereu de cei care îi ascultau. Urcînd dar Teofil în templu, a văzut statuia care îi înspăimînta prin imensitatea ei pe cei ce o priveau. Şi se relata chiar şi o poveste mincinoasă, precum că, dacă cineva va ajunge acolo, îndată pămîntul se va cutremura şi va năvăli ciuma peste toţi. Dar fiind el convins că aceste vorbe sînt pline de poveşti băbeşti, a privit cu dispreţ imensitatea aceea care era fără suflet şi a poruncit unuia care avea o secure să-1 străpungă pe Serapis cu o lovitură puternică. Cînd a căzut, au răsunat toate acele poveşti înspăimîntătoare de babe. Pe Serapis nu l-a durut, desigur, fiind de lemn, şi nu a scos nici un sunet, ca unul lipsit de viaţă. Iar cînd i-au tăiat capul, au năvălit de acolo o turmă de şoareci. Căci zeul egiptenilor era locuinţă pentru şoareci. Atunci l-au tăiat în bucăţi şi i-au dat foc din toate părţile ; capul însă l-au purtat prin tot oraşul. (Teodoret, V, 22).

CAPITOLUL XXIX

DESPRE SEMNELE FĂCUTE ÎN FORMĂ DE CRUCE CARE S-AU GĂSIT ÎN TEMPLUL LUI SERAPIS

Cînd a fost golit templul lui Serapis, au fost găsite litere săpate în piatră, care la egipteni sînt numite sacre şi aceste semne aveau chiar ele formă de cruce. Văzînd aceasta şi creştinii cît şi păgînii, fiecare din ei interpreta acest semn ca fiind al religiei proprii. Creştinii spuneau că este semnul pătimirii mîntuitoare a lui Hristos, iar păgînii susţineau că prin acest semn se vădeşte o oarecare relaţie între Hristos şi Serapis. Interpreţii spuneau însă că semnul crucii semnifică viaţa viitoare. De aceea creştinii s-au urcat pînă în vîrful clădirii. Şi cum sfîrşitul pe care urma să-1 aibă templul lui Serapis era arătat şi prin alte litere care la ei sînt socotite sacre, cînd a

apărut semnul crucii, care anunţa fără tăgadă viaţa viitoare, mulţi s-au îndreptat către creştinism, şi mărturisin-du-şi păcatele, se botezau.

Dar eu nu cred că sacerdoţii egiptenilor au ştiut dinainte despre venirea lui Hristos şi că aceasta însemna semnul crucii. Căci dacă taina venirii Domnului era ascunsă de veacuri şi generaţii, cum spune apostolul *(Efes. 3, 9),* şi a fost necunoscut diavolului, începătorul ticăloşiei, cu atît mai mult a fost ascuns slujitorilor lui, sacerdoţi ai egiptenilor. Dar providenţa divină a pregătit dinainte acest lucru, ca să se vorbească şi în scris despre cele ce s-au arătat şi la apostolul Pavel. Căci şi acela, îmbogăţit de Sfîntul Duh, a adus mulţi atenieni la credinţă, cînd a expus cele ce erau scrise în altar în sensul povestirii lui proprii. Dacă nu cumva cineva va spune că şi în sacerdoţii egipteni a intervenit Dumnezeu, ca în Balaam şi în Caifa ; căci despre aceia se spune că au fost profeţi. (Socrate, V, 17).

CAPITOLUL. xxx

DESPRE MĂCELUL CARE S-A PETRECUT LA TESALONIC IN TIMPUL LUI TEODOSIE ŞI DESPRE PENITENŢA ACELUIAŞI TEODOSIE ŞI DESPRE STATORNICIA LUI AMBROZIE

Nu e uşor să-i fereşti pe oameni de toate uneltirile duşmanului. Căci în vreme ce unul se fereşte de patima poftei, cade în avariţie. Dacă scapă de aceasta, riscă viciul furiei ; şi multe alte capcane pune duşmanul, cu care să-i poată prinde pe cei neprevăzători. Şi patimile trupeşti au slujitorii lor, ca să poată ucide sufletul. Dar mintea care veghează distruge cu ajutorul dumnezeiesc uneltirile lui. Căci împăratul Teodosie avînd şi el fire omenească, a avut parte şi de patimi, şi îmbinînd o cruzime nesăbuită cu o furie dreaptă a săvîrşit din patimă o nedreptate. Este oportun să povestesc acest fapt, şi pentru folosul cititorilor şi pentru renumele memorabil al virtuţilor. Tesalonic este un oraş mare şi populat, în care, atunci cînd s-a iscat răzmeriţa, unii judecători au fost lapidaţi şi omorîţi. Indignat de aceasta, Teodosie nu şi-a stăpî-nit pornirea mîniei, ci a poruncit să se scoată din teacă săbiile nedrepte împotriva tuturor şi să fie omorîţi, împreună cu cei vinovaţi, şi cei nevinovaţi. Şi au fost ucişi şapte mii de oameni, aşa se spune, după o judecată fără precedent; au fost tăiaţi cu toţii ca la seceriş. Ambrozie, auzind de acest măcel şi atîtea gemete, cînd împăratul a venit la Milan şi a vrut să intre cu solemnitate în biserică, a alergat în afara uşilor şi, din pragul intrării sfinte l-a împiedicat să intre, grăindu-i astfel : Nu ştii, împărate, cît este de grav omorul săvîrşit de tine, căci din cauza unei asemenea furii mintea ta nici nu-şi poate da seama de imensitatea cutezanţei tale. Poate că puterea imperială interzice recunoaşterea păcatului. Se cuvine totuşi ca raţiunea să triumfe asupra puterii. Căci trebuie să cunoaştem natura şi condiţia ei muritoare, şi dezlegarea ei, şi ţărîna strămoşilor din care sîntem făcuţi şi în care trebuie să ne întoarcem şi să nu ignorăm pe acela care mărturiseşte neputinţele trupeşti acoperite de floarea purpurei. Căci eşti principele unor oameni cu care eşti egal, împărate, şi

slujitor împreună cu ei. Dar Domnul tuturor este unul singur, împăratul şi creatorul tuturor. Cu ce ochi vei privi deci templul Domnului comun ? Cu ce picioare vei păşi pe podeaua sfînta a lui ? Cum vei întinde mîinile din care curge încă sînge nevinovat ? Cum vei primi cu aceleaşi mîini trupul sfînt al Domnului ? Cu ce îndrăzneală vei primi pe buzele tale paharul cu sîngele nepreţuit, cînd din furia vorbelor tale a fost risipit atîta sînge pe nedrept ? Retrage-te deci, retrage-te, ca să nu poţi adăuga un nou păcat la acela dinainte. Primeşte lanţul cu care Domnul tuturor te-a legat acum; căci este leacul cel mai bun pentru sănătate.

Ascultînd de aceste cuvinte, împăratul (căci era hrănit cu învăţăturile sfinte şi ştiind limpede cele ce sînt de datoria sacerdoţilor, şi cea de a regilor), s-a întors la palat, gemînd şi lăcrimînd.

După o perioadă de timp de opt luni, se apropiau sărbătorile Naşterii Mîntuitorului nostru. Iar împăratul, şezînd în palat şi jeluindu-se într-una, continua să verse lacrimi neîncetat. Intrînd la el atunci profesorul Rufin, în care împăratul avea deosebită încredere, şi văzîndu-l pe împărat cufundat în jeluiri, s-a apropiat ca să afle cauza lacrimilor, împăratul, gemînd amarnic şi vărsînd lacrimi din belşug, zise : Tu, Rufine, glumeşti, şi nu înţelegi durerea mea. Eu însă plîng şi jelesc nenorocirea mea; căci bisericile lui Dumnezeu sînt deschise sclavilor şi cerşetorilor, şi intrînd fără frică se roagă Domnului lor, mie însă intrarea în biserică nu mi-e permisă. Ba mai mult, chiar şi cerurile sînt închise pentru mine. Spunînd acestea, fiecare cuvînt îi era întrerupt de suspine. Atunci Rufin spuse : Alerg, dacă vrei, ca să-l conving cu rugăciuni pe episcop ca să dezlege lanţul cu care te-a legat. Şi împăratul : Nu-l vei convinge pe Ambrozie. Ştiu că hotărîrea lui e dreaptă şi nu se va teme de puterea imperială, pentru ca să se poată abate de la legea divină. După ce Rufin a vorbit mai mult şi a făgăduit că Ambrozie poate fi înduplecat, împăratul i-a ordonat să se ducă în grabă.

Plin de speranţă, după cîtva timp, l-a urmat pe Rufin, încrezîndu-se în făgăduielile lui. Dar Ambrozie, bărbat admirabil, de îndată ce-l vede pe Rufin, spune : Rufine, te-ai luat după neruşinarea cîinilor : făptaşul unui asemenea măcel fiind în viaţă, ştergîndu-şi ruşinea de pe frunte, nu te ruşinezi şi nici nu te temi să latri în faţa chipului dumnezeiesc. Şi pentru că Rufin îl implora şi spunea că împăratul e gata să vină, Ambrozie aprins de înflăcărare divină, spuse : Eu, însă, Rufine, îţi spun că îi voi interzice să intre în lăcaşul sfînt ; dacă însă imperiul se va schimba în tiranie, voi primi şi eu moartea cu drag. Auzind acestea şi multe altele, Rufin i-a comunicat împăratului hotărîrea întîistătătorului, îndemnîndu-l să nu cumva să iasă din palat. Dar împăratul, auzind acestea chiar în mijlocul pieţei, zise : Merg înainte şi primesc în faţă ocările îndreptăţite. Şi cînd a ajuns la pragul sacru nu a îndrăznit să intre şi în sfîntă biserică, ci venind către întîistătător şi găsindu-l şe-zînd în camera de

audienţă, îl rugă să-i dezlege lanţurile. Celălalt însă îi spunea că este o îndrăzneală de tiran şi că Teodosie este răzvrătit împotriva lui Dumnezeu şi încalcă legile lui. Atunci împăratul : Nu mă răzvrătesc, spuse, împotriva hotărîrilor bisericeşti, nici nu încerc să trec pragul sfînt fără să am dreptul ; dar te rog să-mi dezlegi lanţurile şi să implori milostivirea Domnului şi să nu-mi închizi uşa pe care Domnul nostru a deschis-o pentru toţi cei care vin să facă penitenţă. întîistătătorul îi spuse atunci : Ce penitenţă ai arătat după atîtea nedreptăţi ? Cu ce leacuri ai vindecat plăgi şi răni de nevindecat ? Iar împăratul : Menirea ta este, spuse, şi să instruieşti şi să pregăteşti leacurile ; iar a mea, să primesc ce mi se dă. Atunci sfîntul Ambrozie zise : Pentru că furia ţi-a întunecat mintea şi nu raţiunea ţi-a dictat hotărîrea, ci mai curînd mînia, scrie o lege care să anuleze hotărîrile furiei, astfel ca hotărîrea de a ucide şi de a proscrie să rămînă numai literă scrisă timp de treizeci de zile, şi să aştepte judecata raţiunii. După trecerea celor treizeci de zile, potolindu-se mînia, raţiunea care judecă situaţia să hotărască de la sine cele cunoscute ca adevăr. Căci în aceste zile se va cunoaşte dacă sentinţa pe care ai dat-o este dreaptă sau nedreaptă. Şi dacă raţiunea va dovedi că cele hotărîte sînt nedrepte, să se revoce ; iar dacă sînt drepte, să se întărească. Pentru a cerceta acestea e de ajuns numărul de zile. Primind împăratul, cu suflet uşurat această mustrare, şi recunoscînd că este foarte bine venită, a poruncit să se 24 — Casiodor scrie de îndată o lege şi a întărit-o semnînd-o cu propria mînă. După ce a îndeplinit acestea, Ambrozie i-a dezlegat lanţul. Această lege esite respectată şi astăzi, şi este aceasta : împăraţii Augusti Graţian, Valentinian şi Teodosie, către Flavian, prefectul pretoriului din Iliria. Dacă vom ordona ca într-o anume cauză să fie pedepsiţi unii cetăţeni mai aspru, contrar obiceiului nostru, nu voim ca aceia să primească pe loc pedeapsa, nici să se dea o hotărîre ; ci, timp de treizeci de zile, să fie suspendată hotărîrea şi sorocul asupra acestora. Paza să-i primească şi să-i pună în lanţuri pe vinovaţi şi santinele dibace să-i păzească cu vigilenţă.

Şi astfel, preasfîntul împărat cutezînd să păşească pragul, fără să stea să se roage Domnului şi fără să îngenuncheze, ci zăcînd aplecat la pămînt, a pronunţat vorbele lui David : *Lipitu-s-a de pămînt sufletul meu; viază-mă după cuvîntul Tău (Ps. 118, 25).* Dar smulgîndu-şi părul cu mîinile şi lovindu-şi fruntea şi stropind pămîntul cu lacrimi, cerea să i se dea voie. Şi cum se apropia timpul să fie duse ofrande la altar, ridicîndu-se, a intrat, cu lacrimi în ochi. După ce a dus ofrandele, a stat după zăbrele, cum era obiceiul. Ambrozie iarăşi nu a tăcut, ci a indicat diferenţa între locuri. Şi în primul rînd a întrebat ce aşteaptă acolo. La răspunsul împăratului că respectă îndrumările tainelor sfinte, i-a trimis vorbă prin arhidiacon : împărate, locurile dinăuntru sînt stabilite numai pentru preoţi, pentru ceilalţi nu este îngăduit nici să intre, nici să se apropie. Ieşi deci, şi aşteptă împreună cu ceilalţi. Căci purpura îi face pe împăraţi, iar nu pe preoţi. Atunci prea credinciosul împărat, primind cu sufletul împăcat şi acest obicei, replică : Nu din îndrăzneală am stat între zăbrele, dar am văzut că la Constantinopol aşa este obiceiul. De aceea

mulţumesc pentru acest sfat. Prin asemenea şi atîta virtute străluceau şi întîistătătorul şi împăratul. Căci eu admir poziţia amîndurora, credinţa unuia şi supunerea celuilalt ; înfocarea zelului unuia, şi puritatea credinţei celuilalt.

Dar întors la Constantinopol, a respectat şi acolo regulile creştine pe care le-a învăţat de la un mare preot. Căci în vreme ce se îndreaptă spre biserică în timpul festivităţii, după ce a dus ofrandele la altar, a ieşit repede. întrebîndu-1 Nectarie, întîistătătorul de atunci, pentru ce nu a vrut să stea înăuntru, împăratul i-a răspuns : Abia am ajuns să învăţ ce diferenţă este între un împărat şi un preot; abia acum am descoperit pe învăţătorul adevărului. Am auzit că singur Ambrozie este numit pe drept cuvînt episcop. Atît de mult i-a folosit dojana făcută de bărbatul plin de virtuţi. (Teodoret, V, 16, 17).

CAPITOLUL XXXI

DESPRE VIRTUŢIILE SOŢIEI LUI TEODOSIE

Şi avea împăratul şi alte prilejuri de a fi util, ca să triumfe prin facerile lui de bine. Soţia lui îl îndruma adesea în învăţătura divină, fiind ea însăşi în primul rînd o bună cunoscătoare a ei. Nu s-a ridisat prin rangul domniei, ci mai curînd a fost înflăcărată de iubirea dumnezeiască. Fiindcă măreţia facerii de bine stimula mai mult dorinţa binefăcătorului. Căci de îndată ce a ajuns la purpură, avea cea mai mare grijă de cei infirmi şi de cei slabi, folosind nu sclavi sau alţi slujitori, ci lucrînd ea însăşi şi mergînd la locuinţele lor şi dîndu-i fiecăruia cele ce îi trebuiau. Tot astfel, străbătînd oasele de oaspeţi ale bisericilor, îi ajuta pe infirmi cu mîinile ei, ştergîndu-Ie vasele, gustînd sosul rnîncă-rurilor, dîndu-le linguri, rupîndu-le pîinea, dîndu-le mîncarea, umplîn-du-le paharele şi făcînd multe altele cu care se obişnuieşte să se ocupe sclavii sau slujitorii. Iar acelora care încercau să o oprească de la aceste lucruri, le spunea : Distribuirea aurului este treaba imperiului, eu însă fac acest lucru tocmai pentru imperiu care îmi asigură mie toate cele bune. Soţului ei îi spunea adesea : Trebuie să te gîndeşti întotdeauna, bărbate, ce ai fost pînă acum şi ce eşti acum. Dacă te vei gîndi totdeauna la acestea, nu vei fi lipsit de recunoştinţa faţă de binefăcător ; dar vei cîrmui după lege imperiul pe care l-ai primit şi îi vei mulţumi pe aceia oare au înfăptuit aceste lucruri ! Cu aceste cuvinte îi oferea soţului său cele ce erau de mare folos şi o bogăţie de virtute. (Teodoret, V, 18).

CAPITOLUL XXXII

DESPRE INDIGNAREA ŞI ÎMPĂCAREA LUI TEODOSIE DIN CAUZA CELOR DIN ANTIOHIA, CARE AU DAT JOS STATUIA SOŢIEI LUI

Ea a murit înaintea soţului ei. La cîtva timp după moartea ei s-a petrecut ceva care a dovedit cît de mare a fost dragostea împăratului pentru ea. Nevoit de continuarea multor războaie, a impus oraşelor unele tributuri noi. Dar oraşul

Antiohia nu a putut face faţă noului impozit, iar poporul, văzînd că unele sînt suspendate, a făcut aşa cum obişnuieşte poporul, găsind în aceasta un prilej de răzvrătire : dînd jos statuia împodobită a Placilei (aşa fusese supranumită împărăteasa), au tîrît-o prin tot oraşul. Auzind acestea şi indignîndu-se, împăratul a desfiinţat privilegiile oraşului şi a conferit titlul de întîietate oraşului vecin, adică Laodiceii, crezînd că prin aceasta îi indispune foarte mult pe cei din Antiohia. După asta însă ameninţa să dea foc şi să distrugă şi să reducă mărimea satelor din Antiohia. Dar pe administratorii locurilor pe care i-au prins unii, i-au omorît mai înainte ca împăratul să aibă cunoştinţă de aceste intenţii. Toa'te acestea însă le ordona chiar împă rătul, deşi nu trebuiau să se execute, întrucît împăratul interzicea aceasta prin legea pe care l-a făcut Ambrozie să o promulge. Aşa că atunci cînd au venit unii oare transmiteau ameninţările împăratului, Elebic, comandantul militar, şi Cesarie, conducătorul treburilor publice, erau cu toţii cuprinşi de panică. Iar bărbaţii care locuiau în sihăstrie, propagatorii virtuţii, mulţi dintre ei bărbaţi de seamă, dădeau sfaturi, totodată, şi rugăminţi acelora care fuseseră trimişi de împărat. Macedonie însă, un bărbat sfînt, necunoscînd nimic din această viaţă, ci total lipsit de cunoaştere chiar întru cărţile sfinte, locuind în vîrful munţilor, înălţa zi şi noapte rugi curate Mîntuitorului tuturor. Fără să fie intimidat de indignarea împăratului, şi nici a judecătorilor trimişi de el, i-a înfăşurat în hlamidă pe amîndoi în mijlocul oraşului şi le poruncea să coboare dc pe caii lor. Dar ei, privindu-1 pe bietul bătrîn acoperit cu zdrenţe nenorocite, au fost foarte indignaţi. Iar cînd cineva a atras atenţia că trebuie să acorde respect virtuţii acelui bărbat, sărind repede de pe cai şi îmbră-ţişîndu-i genunchii, ei implorau cu înfocare iertare. Dar el, plin de înţelepciune dumnezeiască, le-a vorbit cu aceste cuvinte : Prieteni, spuneţi împăratului : Nu eşti numai împărat, ci şi om. Deci nu avea în vedere numai imperiul, ci consideră şi natura. Căci de vreme ce eşti om, prin însăşi natura lui înveţi să conduci oamenii, şi natura a fost creată după chipul divin şi asemănarea oamenilor. Deci nu supune uciderii cu cruzime şi sălbăticie chipul lui Dumnezeu. Căci îl mînii pe Creator cînd pedepseşti chipul Lui. Ai în vedere şi acest lucru, că tu însuţi te întristezi atîta din cauza unei imagini de bronz. Dar cîtă deosebire este între cele însufleţite şi cele neînsufleţite, între vieţuitori şi raţionali, este clar pentru toţi cei care au bun simţ. Deci nu supune uciderii cu cruzime şi sălbăticie chipul lui Dumnezeu. în plus, consideră şi acest lucru că pentru noi e uşor să pregătim, pentru realizarea unui chip, mai multe din bronz ; dar pentru el e deosebit de greu să refacă şi un singur fir de păr al ucigaşilor. Cei care au auzit acestea şi le-au transmis împăratului, au stins cu totul flacăra mîniei. Acela care a dat dispoziţii pentru teroare a expus şi cauza indignării. Nu trebuie, spuse, dacă eu am greşit, ca o femeie demnă de toate onorurile să suporte după moarte atîta ocară. Căci se cuvenea să se înarmeze împotriva mea cei indignaţi de furie. A adăugat şi că se auzeau gemete şi bătăi, că a auzit că şi unii dintre judecători au fost omorîţi. (Teodoret, V, 19).

CAPITOLUL XXXIII

CUM A FOST TEODOSIE PORNIT ÎMPOTRIVA PAGINILOR

împăratul prea credincios şi-a concentrat atunci tot zelul împotriva greşelii paginilor, şi a scris legi impunînd dărîmarea templelor idolilor. Căci Constantin cel Mare, demn de toată lauda, care primul a împodobit imperiul cu evlavia lui, a interzis tuturor să aducă sacrificii demonilor ; dar nu le-a distrus templele, ci a dat poruncă să le fie inaccesibile. Fiii lui au mers pe urmele părintelui. Iulian însă a readus lipsa de credinţă şi a aprins flacăra vechii stricăciuni. Cînd Iovian a pus mîna pe imperiu, a interzis din nou jertfele aduse idolilor. Iar Valentinian cel Mare, pre-valîndu-se de aceste legi, a eîrmuit Europa. Valens însă a îngăduit tuturor celorlalţi să-şi respecte cum vor religiile lor, combătînd numai pe aceia care se războiau pentru învăţăturile apostolice. Şi în orice moment din timpul domniei lui ardea şi focul la altare, şi se ofereau şi libaţiuni şi jertfe idolilor. Dar aveau loc şi festivităţi în pieţele publice, se celebrau şi orgiile lui Dionisos, şi se alerga şi cu scuturile, sfîşiind cîinii, cuprinşi de furii, şi erau şi bacantele, făcînd toate cele ce indicau ticăloşia propriului învăţător.

Aflînd de toate acestea, prea credinciosul împărat Teodosie le-a smuls din rădăcini şi le-a dat uitării. (Teodoret, V, 20).

CAPITOLUL XXXIV

CUM A DISTRUS TEMPLELE MARCEL, EPISCOPUL DIN APAMEEA

Cel dintîi dintre toţi, episcopul Marcel, folosindu-se de legea împăratului ca de o armă, a distrus templele din propriul oraş, bizuindu-se pe încrederea în Dumnezeu, şi nu pe puterea oamenilor. Lucrul acesta fiind demn de luare-aminte, nu voi pregeta să-1 istorisesc.

La moartea lui Ioan, episcop al oraşului Apameea, a fost numit Marcel, bărbat preasfînt, spirit înflăcărat, după cum spune Apostolul, în acest timp a venit în Apameea prefectul Orientului, avînd ca supuşi ai săi două mii. De teama soldaţilor, poporul s-a îngrozit. Şi pentru că acolo templul lui Jupiter era foarte important şi deosebit prin multele podoabe, pe acesta se străduia prefectul să-1 distrugă. Văzînd însă că

templul era foarte solid construit şi rezistent, s-a gîndit că nu e posibil să fie dislocate de oameni pietrele legate la un loc, căci erau imense şi legate între ele şi fixate cu fier şi plumb. Marcel, văzînd ezitarea prefectului, l-a trimis în alte oraşe ; el însă se ruga lui Dumnezeu să-i dea prilej pentru a distruge templul. între timp, în zorii zilei a venit întâmplător nu un zidar, nu un tăietor de pietre şi nu un iscusit în vreun alt meşteşug, ci un om obişnuit să poarte pe umeri pietre şi lemne. Cînd s-a apropiat

acesta, a făgăduit că templul este uşor de dislocat ; cerea numai să i se dea materiale pentru meşteşugul lui.

De templu era unit, pe cele patru laturi, un portic de înălţimea templului ; erau nişte coloane imense, de o înălţime egală cu a templului. Circumferinţa fiecărei coloane era de şaisprezece coţi. Piatra era de o specie foarte tare, care nu putea fi uşor despicată cu orice fel de unelte de fier. Săpînd pe dedesuptul a trei din aceste coloane şi punînd la baza lor lemn tare, a dat foc. Cu toate acestea, focul nu putea aprinde, firesc, lemnele, căci a apărut un demon oribil, care împiedica flăcările să-şi folosească puterea. Cum acest lucru se întâmpla mereu şi nu se putea realiza deplasarea sa, au anunţat acest lucru episcopului, care-şi făcea somnul de amiază. Acesta, alergînd în grabă la biserică şi ordonînd să se aducă vase cu apă, a pus apa sub altar. Iar el, cu fruntea la pămînt, îl implora pe Domnul cel blînd să nu mai îngăduie ca tirania demonului să mai aibă vreo putere, ci să-l scape de slăbiciunea lui şi să facă vizibil semnul puterii Lui, ca să nu se mai dea prin aceasta ocazie celor necredincioşi să se bucure. După ce a spus acestea, făcînd în apă semnul crucii, i-a spus diaconului său, Equitie, plin de zel şi de credinţă, să ia apa şi să alerge repede şi să stropească cu credinţă şi să biruiască focul. După aceasta demonul a fugit, neputînd suporta virtutea apei. Focul însă a primit, precum uleiul, aceleaşi însuşiri ca şi apa şi a cuprins lemnele şi le-a ars repede. Iar coloanele lipsite de sprijin au căzut şi ele, trăgînd după ele şi pe celelalte douăsprezece. Şi atunci partea de care era legat templul s-a dărîmat cu violenţa unei prăbuşiri. Zgomotul, străbătînd întreg oraşul, i-a făcut pe toţi să alerge într-acolo. Şi cînd duşmanii demonului au aflat de fuga lui, îşi deschideau gura în laude divine. Şi în felul acesta preasfîntul episcop a distrus şi alte temple. El scria şi martirilor victorioşi şi primea răspunsuri şi pînă la urmă a fost încununat şi el cu martiriul. (Teodoret, V, 21).

CAPITOLUL XXXV

DIN CE CAUZA AU FOST ÎNDEPĂRTAŢI PREOŢII STATORNICIŢI ASUPRA PENITENŢILOR

Cam în acest timp s-a hotărît ca preoţii care aveau în grijă penitenţii să fie înlăturaţi, pentru următorul motiv. întrucît novaţienii s-au despărţit de Biserică, refuzînd să fie în comuniune cu aceia care greşiseră în urma persecuţiilor împăratului Deciu, episcopii au stabilit să existe un preot avînd grija penitenţilor, potrivit rînduielii bisericeşti. (Socrate, V, 19).

De vreme ce se ştie că a nu păcătui este ceva divin şi mai presus de natura umană, celor oare păcătuiesc şi fac penitenţă Dumnezeu a hotărît să le acorde iertarea; cei care refuză să mărturisească dobîndesc o apăsare mai grea a păcatelor, pentru că episcopii au văzut din vechime, ca spectatori, că preoţii se încovoaie sub mărturisirea greşelilor poporului. Şi din această pricină au ales un preot cu o bună

vieţuire comunitară şi care să păstreze secretul, şi să fie un înţelept, la care cei care au greşit să se ducă să-şi mărturisească păcatele lor. Iar el să-i indice fiecăruia penitenţa corespunzătoare greşelii. Acest lucru este respectat cu stricteţe şi astăzi în Bisericile din Occident, şi mai ales la Roma unde pînă şi locul de penitenţă este asigurat. Căci cei vinovaţi stau aşezaţi ca pentru jeluire, iar în timp ce se celebrează slujba, cei care nu primesc împărtăşania se prosternează la pămînt în gemete şi lamentaţii. Episcopul, alergînd la aceştia, se prosternează şi el, cu suferinţa spirituală şi lacrimi şi toată biserica răsună de plînsetele poporului. După aceasta se ridică mai întîi episcopul şi îi ridică pe cei care zac la pămînt. Şi după ce ţine o predică potrivită pentru cei penitenţi, îi slobozeşte pe toţi. Dar aceia care sînt scutiţi de zbucium sau de ajunări, sau de reţinerea de la baie, sau de interzicerea mîncării, sau de alte lucruri care sînt indicate, aşteaptă tot acel moment, pe care l-a hotărît episcopul. Iar cînd s-a împlinit timpul, ca absolviţi de o datorie, scăpaţi de suferinţele păcatului, iau parte împreună cu tot poporul la împărtăşanie. Acest obicei l-au păstrat episcopii romani din vechime, şi pînă în timpurile noastre. Iar la Constantinopol preotul cu grija penitenţilor a funcţionat pînă atunci cînd o femeie din nobilime, după ce şi-a mărturisit păcatele şi presbiterul i-a poruncit să ajuneze şi să-L înduplece pe Dumnezeu prin faptele ei, aşa cum se obişnuia în Biserică, ea a mai mărturisit că s-a culcat cu diaconul. Cînd a aflat acest lucru poporul, se înverşuna împotriva preoţilor ca şi cum prin ei s-ar fi adus o jignire Bisericii.

Atunci episcopul Nectarie l-a îndepărtat pe diaconul nelegiuit, şi fiindcă unii îl sfătuiau ca fiecare să hotărască singur dacă să se împărtăşească, după judecata conştiinţei proprii, s-a hotărît să nu mai fie nici preoţi cu grija penitenţilor.

Şi de atunci s-a desfiinţat obiceiul din vechime, în timp ce, după cum cred, păcatele minore erau totuşi supuse unora care le examinau pentru pudoarea mărturisirii şi pentru subtilitatea lor. (Sozomen, VII, 16).

CAPITOLUL XXXVI

DESPRE DEZBINAREA ERETICILOR INTRE EI

Consider că se cuvine să nu trec sub tăcere cele ce s-au petrecut la alţii, adică la arieni, novaţieni, macedonieni şi eunomieni. Căci Biserica era dezbinată şi fiecare se aduna numai cu cei de aceeaşi credinţă. Iar cum şi pentru ce pricini s-au dezbinat vom povesti în cele ce urmează. Totuşi trebuie ştiut că împăratul Teodosie nu-i persecuta pe nici unii dintre aceştia, în afară de Eunomie, care la Constantinopol făcea adunări în casă şi citea cărţi scrise de ai lui, aşa ca mulţi să adere la doctrina lui. De aceea l-a pedepsit cu exilul şi pe nimeni altul nu l-a hărţuit şi nu a obligat pe nimeni la comuniune cu el ; ci a îngăduit ca fiecare să-şi ţină adunările prin locurile lor şi să celebreze cultul creştin, aşa cum a putut să-1 înţeleagă. Şi altora le-a

îngăduit să-şi facă locuri de rugăciune în afara oraşului; novaţienilor însă, care respectau credinţa lor, le-a admis să aibă biserici în oraş.

Despre aceştia nu sînt multe de spus. Agelie a fost întîistătător patruzeci de ani, în vremea lui Constantin şi pînă în al şaselea an al lui Teodosie. Cînd acesta a ajuns să moară, l-a făcut episcop pe preotul Sisinie, bărbat de o rară elocinţă, şi învăţat de filosoful Maxim cu literatură, alături de împăratul Iulian. Iar cînd novaţienii i-au reproşat aceasta, adică pentru ce nu l-a numit mai degrabă pe Marţian, datorită căruia sub împăratul Valens novaţienii nu au fost persecutaţi, atunci Agelie, vrînd să potolească nemulţumirea poporului, l-a hirotonit episcop şi pe Marţian. Şi pentru ca să fie mai bine, s-a dus în biserică şi a ţinut predică, zicînd : Pe Marţian îl veţi avea după mine, după Marţian însă, pe Sisinie. Şi după cîteva zile a murit. Dar şi în timpul episcopatului lui Marţian, Biserica lor a fost dezbinată în acelaşi fel. (Socrate, V, 20).

CAPITOLUL XXXVII

DESPRE EREZIARHUL SABATIE

Sabatic s-a creştinat din iudeu şi, promovat de Marţian la cinstea de preot, nu servea întru nimic mai puţin secta iudaică, nelegiuire cu care urmărea şi episcopatul. Atrăgîndu-şi, după dorinţa lui, doi preoţi complici, pe Teoctist şi pe Macarie, se străduia, în timpul împăratului Valens, să apere noua sărbătorire a Paştelui, stabilită în satul Pazus din Frigia. Şi în primul rînd, ca pentru a apăra integritatea Bisericii, spunea că unii nu sînt vrednici să ia parte la sărbătorire. Dar cu trecerea timpului şi-a dat pe faţă intenţiile, cînd ţinea întrunirile proprii. Cînd Marţian şi-a dat seama de greşeala lui şi de vinovăţia de a-l fi hirotonit, fiindcă a hirotonit preoţi de slavă deşartă, spunea oftând că mai bine îşi băga mîinile în ghimpi, decît să-l fi făcut preot pe Sabatie. Apoi a ţinut sinodul episcopilor novaţieni în Sangariu, din Bitinia. Cei adunaţi acolo i-au chemat ca să expună în faţa sinodului motivele dezbinării lor. Şi cum Sabatie spunea că discordia sărbătoririi Paştelui este durerea lui şi afirma că trebuia celebrată conform rînduielii iudeilor, aşa cum fusese stabilit în Pazus, episcopii, considerînd că Sabatie a săvîrşit asemenea lucruri din cauza ambiţiei lui, i-au impus să jure că nu a dorit niciodată episcopatul. După ce acesta a jurat, au hotărît reguli pentru sărbătorirea Paştelui, prin care era îngăduit fiecăruia să sărbătorească Pastele unde voia, ca Biserica să nu fie divizată din cauza nepotrivirii unei sărbătoriri. Căci cei din vechime, mai apropiaţi de Biserică, chiar dacă nu erau de acord în privinţa acestei sărbătoriri, erau în comuniune totuşi unii cu alţii, şi novaţienii, adunaţi în oraşul imperial Roma, nu au urmat niciodată pe iudei, ci totdeauna au sărbătorit Pastele după echinocţiu. Deşi atunci această regulă a fost stabilită de ei, Sabatie, obligat de jurămînt, cînd sărbătoarea Paştelui era la altă dată, el ajuna mai întîi de unul singur, iar în timpul nopţii sărbătorea ziua solemnă a

sabatului pascal, şi din nou se întrunea în biserică cu toţi ceilalţi şi consuma Tainele. Aşa că făcînd acest lucru de multe ori, nu a mai putut să se ascundă. De aceea unii dintre cei mai simpli, şi mai ales dintre cei din Frigia şi Gala-tia, crezînd că acest lucru este îndreptăţit, erau cu tot sufletul de partea lui şi sărbătoreau Pastele împreună cu el. Dar Sabatie îndepărta după aceea adunările şi, în dispreţul jurămîntului, a fost hirotonit episcop în urma alegerii partizanilor lui. (Socrate, V, 20).

CAPITOLUL XXXVm

DESPRE PAŞTI SAU DESPRE DIVERSITATEA INSTITUŢIILOR SAU A REGULILOR DUPĂ CARE SE STABILEŞTE ÎN DIFERITE BISERICI

Dar mie nu mi se pare că în felul acesta bărbaţii au procedat raţional cu privire la sărbătorirea Paştelui şi nici aceia care acum îi urmează pe iudei. Căci mintea lor nu a înţeles că iudaismul s-a schimbat în creştinism, că acele lucruri subtile şi simbolice ale legii mozaice au încetat, lucru care e vizibil acum. Nici un popor creştin nu a luat mai întîi iudaismul ; ba chiar Apostolul a infirmat aceasta în diverse situaţii şi nu numai prin interzicerea cireumeiziunii, ci şi îndemnîndu-i să renunţe la rivalitatea privitoare la sărbătoriri. Scriind galatenilor, el spune : *«Spuneţi-mi voi, care vreţi să fiţi sub lege, nu auziţi legea ?» (Gal. 4, 21).* Spunînd puţine lucruri aici, a arătat că poporul iudeilor este rob, iar cei care trec la creştinism sînt chemaţi la libertate. A arătat chiar că nu trebuie respectate zilele, lunile, anii. Scriindu-le însă colosenilor, striga tare că respectul cultului antic a fost umbră. «De *aceea, spune, nimeni să nu vă judece pentru mîncare, sau cu privire la vreo sărbătoare sau lună nouă, sau la sîmbete, care sînt umbra celor viitoare» (Col. 2, 16).* Şi evreilor le-a spus acelaşi lucru Apostolul : *«Iar dacă preoţia s-a schimbat, a fost necesară şi schimbarea legii» (Evr. 7,12).* Aşa că nici Apostolul, nici Evanghelia nu le-au impus jugul servitutii celor care veneau la predică, ci le-au spus că sărbătoarea Paştilor şi alte sărbători (trebuie să fie cinstite. De aceea, fiindcă oamenii iubesc aceste sărbători, fiindcă în timpul lor se odihnesc după muncă, fiecare sărbătorea, pe provincii, aşa cum voia, amintirea pătimirii mîntuitoare din vechime, după obicei. Căci Mîntuitorul sau apostolii noştri nu au predicat acest lucru prin lege, nici pedeapsă, nici supliciu, nici blestem, aşa cum legea mozaică, iar ia noi Evanghelia sau apostolii, îi ameninţă pe iudei. Este vorba numai despre abaterile iudeilor, fiindcă au comis omucidere în timpul sărbătorilor, în vremea azimelor, aşa cum sînt reproduse în Evanghelii Patimile Mîntuitorului. Intenţia Apostolilor nu a fost să hotărască sărbătoarea, ci dreapta vieţuire şi propovăduirea învăţăturii. Mie mi se pare deci că, aşa cum multe altele au devenit obicei în unele provincii, tot aşa şi sărbătoarea Paştilor s-a transmis, fără ca vreunul dintre apostoli să fi hotărît acest lucru. Căci cei mai mulţi din Asia mică respectau ziua a paisprezecea din antichitate, fără să ţină seama de ziua sabatului. Şi cei care făceau aşa nu se separau de aceia care sărbătoreau altfel, pînă cînd episcopul Victor al Bisericii romane a trimis în Asia excomunicareacelor ce prăznuiau ziua a paisprezecea. După acest fapt, Irineu din Lugdunum, episcopul din

Galia, l-a învinuit prin scrisoarea sa pe Victor, zicînd chiar că cei vechi aşa sărbătoreau ; şi că Policarp, episcopul oraşului Smirna, care după aceea, sub împăratul Gordian, a fost încununat cu martiriul, a fost în comuniune cu episcopul roman Anicet, fără să facă vreo deosebire de sărbătoarea Paştilor deoarece şi el era paispre-zecist, cum ne arată Eusebie în cartea a cincea a Istoriei bisericeşti [13i]. Unii deci, cum am spus, în Asia mică respectau ziua a paisprezecea. Dar unii, chiar din părţile orientale, respectau sabatul, dar se deosebeau în privinţa lunii. Căci unii spuneau că iudeii, deşi nu-i urmau în întregime, trebuiau să fie urmaţi în sfîntă sărbătoare ; alţii însă sărbătoreau după echinocţiu, refuzînd să-i urmeze pe iudei şi spunînd că Pastile trebuie sărbătorit atunci cînd soarele este în zodia berbecului. După cei din Antiohia însă, în luna xanthicus [1], după romani, în aprilie. Şi acest lucru nu trebuie făcut după iudeii de astăzi, care sînt cunoscuţi că greşesc în toate, ci mai curînd după cei vechi şi după Iosif, aşa cum a scris el în cartea a treia despre *Antichităţi*[2].

Aşa că, deşi aceştia se contrazic, aflăm că toţi cei din Occident şi pînă la ocean sărbătoresc Pastile după echinocţiu, conform tradiţiei antice, şi nu a fost niciodată dezbinare. Căci sinodul care s-a ţinut în vremea lui Constantin nu a schimbat sărbătorirea Paştilor, aşa cum spun unii. Chiar Constantin, scriindu-le celor dezbinaţi, îi îndeamnă, pentru că ei sînt puţini, să-i urmeze pe cei mai mulţi. Partea aceasta a scrisorii nu evit s-o redau. După altele, el spune :

Căci există o ordine onorabilă pe care se ştie că sînt ţinute a o respecta toate Bisericile din toată lumea, în Occident, în sud, în părţile nordice, şi nu mai puţin şi unii dintre orientali. De aceea, în prezent toţi au socotit că aşa este bine şi eu personal am făgăduit să fac apel şi la înţelepciunea voastră, pentru ca ceea ce se respectă cu plăcere în oraşul Roma, în Italia, Africa, în întreg Egiptul, în Spania, Galia, Britania, Libia, în toată Grecia, Asia diocezei Pontului şi Cilicia, acest lucru să-l adopte şi înţelepciunea voastră. Luînd în considerare nu numai multitudinea locurilor amintite şi numărul Bisericilor, dar chiar şi faptul că mai ales acest lucru

154. Intîlnirea Sfîntului Policarp (f 156) cu episcopul Anicet a avut loc la Roma în 164 sau 155. In centrul discuţiilor a fost problema sărbătoririi Paştilor. Deşi fiecare din cei doi episcopi a rămas la tradiţia proprie de sărbătorire, ei au săvîrşit Sfîntă Liturghie şi s-au împărtăşit împreună. Eusebie de Cezareea, istorisind această întîlnire, observă că cei doi episcopi s-au despărţit în pace «de unde reiese că în toată Biserica, atît cei care ţineau, cît şi cei care nu ţineau cea de-a 14-a zi trăiau în pace unii cu alţii» *(Istoria Bisericească,* V, XXIV, 17).

trebuie să-l sărbătoriţi cu toţii împreună, pe care se vede că vi-l impune raţiunea cea clară, să nu aveţi nici o comuniune cu sperjurul iudeilor.

Acestea le-a spus Constantin. Dar quartodecimanii spun că această observaţie a relatat-o apostolul Ioan. Alţii însă spun că apostolii Petru şi Pavel au transmis

1 Luna «xanthicus» corespundea cu luna aprilie, la macedonieni şi la antiohieni.
2 In privinţa acestei lucrări a se vedea nota 31.

sărbătoarea Paştilor romanilor şi celor din Occident. Dar nu se cunoaşte nici o dovadă scrisă a acestora. Dar că Pastile este sărbătorit dintr-un obicei prin provincii, aici cred că nici o credinţă nu pare să respecte aceste sărbători. Căci deşi cei mai mulţi sînt de o singură credinţă, totuşi se deosebesc în privinţa sărbătorii Paştelui. Despre aceasta sînt puţine de spus. Căci chiar şi în privinţa ajunării, alţii observăm că procedează diferit. Romanii ajunează neîntrerupt şase săptămîni înainte de Paşti, în afară de sîmbătă şi Duminică. Cei din Iliria însă şi întreaga Grecie, şi Alexandria, înainte ajunau şase săptămîni, şi acest post îl numesc quadragesima. Alţii însă se ştie că au făcut începutul Paştilor cu şapte săptămîni înaintea Paştilor, adică ajurând cîte cinci zile cu întreruperile celorlalte două săptămîni, dar îi zic tot quadragesima. De aceea mă mir, de vreme ce nu au acelaşi număr de zile, cum de îl numesc tot quadragesima. Şi la mîncare au o abstinenţă asemănătoare ; căci unii se abţin numai de la carne, alţii, dintre animale mănîncă numai peşte, alţii se hrănesc cu peşte şi păsări, zicînd că acestea au ca substanţă apa, după spusele lui Moise. Alţii însă se abţin şi de la varză şi de la oaie ; unii se hrănesc doar cu pîine uscată ; alţii nici atîta ; alţii, ajunînd pînă la ora nouă, îşi refac forţele fizice fără să aleagă hrana ; şi astfel se găsesc nenumărate obiceiuri la diferiţi credincioşi. Şi fiindcă nu se găseşte nimic scris în această privinţă, cred că apostolii au lăsat fiecăruia latitudinea aceasta, ca fiecare să procedeze fără teamă şi nu din necesitate, cum cred că este bine.

Dar s-a găsit şi o deosebire cu privire la ţinerea adunărilor. Căci în vreme ce în Bisericile statornicite în tot universul, zilele de sîmbătă se sărbătoresc regulat prin jertfe săptămînale, în Alexandria şi în Roma nu se face acest lucru, după o tradiţie veche. Egiptenii, vecinii Alexandriei, şi locuitorii din Teba ţin sîmbătă întrunirile, dar Duminica fac slujbele, aşa cum e obiceiul; căci după ce s-au ospătat şi s-au săturat cu hrană şi cu toate cele, către seară, după ce au adus ofrande, se împărtăşesc, în Alexandria însă se citesc Scripturile în sărbătoarea a patra şi a şasea, iar învăţaţii le interpretează, şi toate le petrec în afară de obiceiul solemn al ofrandei. Se pare că Origen a relatat despre mai multe lucruri în aceste zile. Acesta, un învăţat înţelept, considera imposibilitatea legii mozaice de a fi luată *ad litteram,* şi a ridicat înţelesul Paştilor la măsura contemplării. Mîntuitorul, cînd Şi-a luat crucea, a lucrat împotriva puterilor adverse şi S-a folosit de acest triumf împotriva diavolului. Tot în Alexandria, cei care citesc şi intonează psalmii o fac fără alegere, fie că sînt catehumeni, fie deja creştini, în vreme ce în toate bisericile se pare că acestea le fac cei deja creştini. Chiar eu am cunoscut în Tesalia un alt obicei : cînd un cleric îşi ia soţie legitimă înainte de preoţie, fiindcă a fost împreună cu ea, este respins ; în timp ce în Orient chiar episcopii se abţin cu toţii de la căsătorie, din proprie voinţă şi nu din vreo necesitate. Căci mulţi dintre ei au avut copii cu soţia legitimă, chiar din timpul episcopatului. Am aflat că acest lucru este respectat şi în Tesalia, că la ei, se fac botezuri numai în zilele de Paşti. De aceea unii mor fără să fie botezaţi. In Antiohia Siriei bisericile au altarul nu către Orient, ci mai degrabă către Occident. în Elada, Ierusalim şi Tesalia, la ora vecerniei se ţin predici asemănătoare cu cele pe care le ţin novaţienii din Constantinopol. în Cesareea Capadociei şi în Cipru, în ziua

de sîmbătă şi Duminică, pe la vecernie, episcopi şi preoţi interpretează Scripturile la lumina lămpilor. în Alexandria preotul nu ţine predici. Şi acest lucru a început de cînd Arie a tulburat Biserica. în Roma se ajunează sîmbăta întreagă. în Cesareea Capadociei îi opresc de la comuniune pe cei care greşesc după botez, aşa cum fac novaţienii şi macedonienii în Elespont. Se ştie că novaţienii din jurul Frigiei nu-i primesc pe cei căsătoriţi a doua oară, şi nici la Constantinopol nu sînt primiţi la comuniune, dar nici nu li se dezvăluie situaţia în public. în părţile din Occident, însă îi primesc făţiş. (Socrate, V, 21).

CAPITOLUL XXXIX

DESPRE PASTILE MONTANIŞTILOR

Montaniştii, care sînt numiţi frigieni, introducînd o inovaţie străină, sărbătoresc Pastile conform acestei inovaţii. îi învinuiesc pe cei care urmăresc fazele lunii şi spun că trebuie urmărit numai cursul soarelui. Ei spun că şi lunile au fiecare cîte treizeci de zile şi că prima începe la echinocţiul de primăvară, care, după romani, este a opta zi înainte de calendele lui aprilie. Atunci, zic ei, au apărut doi aştri mari prin care s-au făcut manifeste timpul şi anii. Şi acest lucru înseamnă că luna se roteşte împreună ou soarele timp de opt ani şi au amîndoi, şi unul şi alta, o lună nouă. Fiindcă în opt ani se împlineşte cursul lunii şi este ca un început al primei luni, ei gîndesc că ziua a paisprezecea a fost prezisă în

Scripturi şi spun că aceasta este a opta, înainte de idele lui aprilie, în care sărbătoresc totdeauna Pastile. Iar dacă se întîmplă să coincidă ziua învierii cu ziua de Duminică, sărbătoresc în Duminica următoare, căci ei spun că este scris că trebuie sărbătorit în prima zi de la a paisprezecea şi pînă la a douăzecea zi. (Sozomen, VII, 17).

La romani, în fiecare an se psalmodiază o singură dată *Aliluia* în prima zi de Paşti, aşa încît romanii să aibă ca un jurămînt că merită să audă acest imn : în biserică nu predică nici episcopul, nici altcineva, în faţa poporului. La cei din Alexandria trebuie adăugat că atît timp cît se citeşte Evanghelia, nu iese episcopul, lucru care nu ştiu să se întîmple la alţii, unde numai arhidiaconul face această lectură ; în alte părţi o face diaconul ; dar în multe alte biserici numai preoţii ; la Constantinopol, în prima zi a învierii, Duminica, o face episcopul. (Sozomen, VII, 19).

CAPITOLUL XL

DESPRE DEZBINAREA ARIENILOR

S-au ivit şi la arieni disensiuni tot din această pricină. Căci toate rivalităţile lor i-au condus la discuţii deşarte. Căci pentru că în Bisericile lor se crede că Dumnezeu este Tatăl Fiului-Cuvîntul, din aceasta s-a ivit la ei întrebarea dacă e posibil ca chiar

înainte de a exista Fiul, Dumnezeu să poată fi numit Tată ; fiindcă ei credeau că Cuvîntul lui Dumnezeu a subzistat în mod firesc nu din Tatăl, ci din cele ce nu existau. Greşind deci chiar cu privire la primul capitol, s-au năpustit cu adevărat într-o dispută nepermisă, doar pentru nume. Dorotei, chemat de ei din Antiohia, spunea, că Tată nu poate fi, şi nici numit astfel, neexistînd Fiul. Marin, pe care îl chemaseră din Tracia înainte de Dorotei, găsind prilejul oportun, căci era împotriva lui Dorotei, a dat în această privinţă un răspuns opus. De aceea au apărut disensiuni între ei. Şi dezbinaţi din cauza acestui cuvînt, şi unii şi alţii celebrau sărbătorile între ei. Unii se ţineau după Dorotei, iar alţii după Marin, spunînd că Tatăl este întotdeauna Tată, chiar dacă Fiul nu există. Aceştia erau numiţi psatirieni, pentru că Teoctist, sirian de neam, apără cu înverşunare termenul Psatiropol, adică cel care vinde de două ori. Şi pe aceştia i-a numit Selenas, episcopul goţilor. Şi aceştia însă după puţin timp s-au separat, cînd Marin a avut dispută cu Agapie, pe care chiar el îl făcuse episcop în Efes. Dar aceştia s-au duşmănit şi s-au războit între ei nupentru credinţă, ci pentru întâietate. Căci goţii îl apărau pe Agapie. De aceea mulţi dintre clericii lor, fugind de slava deşartă, s-au apropiat de credinţa în consubstanţialitate.

Arienii au fost dezbinaţi între ei treizeci şi cinci de ani, apoi sub domnia lui Teodosie cel Tînăr, în timpul consulatului lui Plinta (An. 419), despărţindu-se de erezia psatirienilor, s-au unit, ca şi cum, conformîn-du-se legii, nu-şi mai aminteau capitolul din cauza căruia fuseseră dezbinaţi. Acest lucru s-a întîmplat la Constantinopol. Dar în alte oraşe au rămas dezbinaţi.

Acestea despre arieni. Dar nici eunomienii nu au rămas fără dezbinare. Căci Eunomie însuşi s-a despărţit de Eudoxie, care îl numise episcop în Cizic, de îndată ce s-a ivit un prilej, fiindcă nu a vrut să-I recheme pe profesorul său, Aetie, care fusese izgonit. Ceilalţi s-au împărţit în diverse schisme. Mai întîi, Teofronie, un capadocian învăţat de Eudoxie să aţîţe conflictele şi înţelegînd ceva din *Despre categorii* a lui Aristotel şi Ilspi epjvirjvelaţ,[3], a făcut nişte cărţi pe care le-a intitulat *Despre exerciţiul minţii.* în felul acesta după ce i-a jignit pe cei din _ aceeaşi sectă cu el, purtîndu-se ca şi cum s-ar despărţi de ei, a fost izgonit; şi retrăgîndu-se deoparte a părăsit erezia cu numele lui. în Constantinopol un anume Eutihie, separîndu-se de eunomieni într-o problemă lipsită de importanţă, a făcut pînă acum întruniri separat şi dintre ei unii se numesc eunomienteofromieni, alţii, eunomioeutihieni. Aceştia totuşi au schimbat botezul, căci nu botează în Treime, ci în moartea lui Hristos. (Socrate, V, 22 şi 23).

CAPITOLUL, XLI

3 *Despre interpretare.*

DESPRE DEZBINAREA DINTRE MACEDONIENI

La un moment dat a avut loc şi între macedonieni o dezbinare cînd preotul Eutropie a făcut întruniri separat şi Carterie nu a fost deloc de acord cu el. Vor fi fost poate şi alte dezbinări între erezii, dar eu, ca om din Constantinopol şi crescut aici, am avut grijă să redau acele lucruri care mi s-au părut mai clare. (Socrate, V, 23).

CAPITOLUL XLII

DESPRE RETRAGEREA FLUVIULUI NIL ŞI REVĂRSAREA LUI DIN NOU

Se spune că în vremea aceea fluviul Egiptului în primul rînd s-a revărsat şi apoi s-a retras. In urma acestui fapt, egiptenii se temeau, fiindcă nu fusese îngăduit să fie celebrate sacrificii solemne în cinstea fluviului. Iar judecătorul, presimţind că se stîrneşte o revoltă, l-a anunţat pe împărat. Dar împăratul a considerat că mai bine este să fie respectată credinţa divină decît băuturile din Nil şi deci sacrilegiile să nu fie preferate credinţei :

Fluviul acela, spuse, nu se îngrijeşte niciodată dacă apele sfîntului Paradis trebuie pîngărite prin meşteşugiri magice sau prin curgerea sîngelui. Procedînd aşa, în scurtă vreme, Nilul s-a revărsat cu atîta belşug de apă, încît a depăşit cea mai înaltă cotă obişnuită. Cînd a ajuns la limitele obişnuite, şi încă era cam tare revărsat, egiptenii au ajuns să se teamă şi mai tare, de frică să nu fie distrusă şi Alexandria şi părţi din Libia. Se spune că atunci păgînii din Alexandria au strigat la teatru că Nilul s-a revărsat ca un bătrîn în delir. De aceea mulţi dintre egipteni, depărtîndu-se de religia părintească, s-au convertit la religia creştinismului. (Sozomen, VII, 20).

CAPITOLUL XLIII

CUM A FOST TRIMIS ÎN CONSTANTINOPOL CAPUL LUI IOAN BOTEZĂTORUL

Se spune că atunci a fost dus în Constantinopol capul lui Ioan Botezătorul, pe care Irodiada l-a cerut tetrarhului Irod. Se spune că a fost găsit capul de monahii maoedonieni, care la început locuiau în Ierusalim, iar apoi au migrat în Cilicia. Cum însă, înainte de domnia aceasta, Mar-donie, majordomul imperial, a comunicat împăratului acest lucru, Valens a ordonat ca sfîntul cap să fie transportat în Constantinopol. îndemnaţi de această poruncă, punînd capul pe un vehicol, l-au transportat. Cînd au ajuns la locul care se numeşte Pantichium, care este în apropiere de Calcedon, vehiculul nu a mai putut fi tras, deşi catîrii erau biciuiţi cu lovituri dese. Şi cum acest lucru li s-a părut tuturor de neconceput, chiar şi împăratului, au îngropat capul sfînt în satul numit Cosilai, care era tocmai proprietatea lui Mardonie. Chiar atunci a fost dus pînă în acel loc, fie la îndemnul lui Dumnezeu, fie chiar la cel al poporului. Şi cînd după aceea împăratul Teodosie a vrut să ia aceste relicve ale Botezătorului, se spune că era o singură fecioară sacră, femeie

în vîrstă, care avea în pază capul aceluia. După ce împăratul a rugat-o de mai multe ori, nu cu asprime, ci cu lacrimi în ochi, să-i îngăduie să-şi împlinească dorinţa aceasta, socotind că, aşa ca şi în vremea lui Valens, şi acum nu va fi îngăduit ca Botezătorul să fie dus în altă parte, a fost de acord. Iar împăratul, învăluind în purpura sa urna în care era capul Botezătorului şi venind cu ea, a îngropat-o înainte de intrarea în Constantinopol la kilometrul al şaptelea şi a ridicat lui Dumnezeu acolo o biserică mare şi foarte frumoasă ; şi a rugat-o mereu pe fecioară şi i-a făgăduit daruri frumoase dacă ar vrea să se împace cu Biserica. Ea nu s-a învoit, căci era pîngărită de erezia macedoniană, deşi preotul Vicentie, de aceeaşi sectă cu ea, care păzea şi el mormîntul profetului, se convertise şi se împărtăşea în Biserica Universală. Se spune că macedonienii s-au răzvrătit ca să nu-l las« să se despartă de secta lui. Dar acest preot, în timp ce capul sfînt era transportat, a stabilit că dacă Botezătorul îl va urma pe împărat şi el se va împărtăşi cu acesta. Şi cînd s-a întîmplat aşa, s-a convertit. (Sozomen, VII, 21).

CAPITOLUL XLIV

CUM A PRIMIT FLAVIAN SINGUR EPISCOPATUL DIN ANTIOHIA

în Antiohia, Flavian a primit succesiunea marelui Meletie, care avusese multe discuţii cu Diodor pentru oile lui. Căci Paulin voise să ia supremaţia Bisericii ; dar adunarea s-a împotrivit episcopului, zicînd că nu se cade ca acela care nu primise sfatul lui Meletie să se aşeze în scaunul lui, după moartea acestuia. Căci acela se distingea prin mai multă trudă şi se expusese multor primejdii din grijă pentru oile lui. Prin aceasta i-a făcut pe romani şi pe egipteni duşmani împotriva orientalilor. Dar nici cu moartea lui Paulin nu au dispărut duşmăniile. Căci şi după el, cînd Evagrie a primit scaunul lui, au continuat să facă obstrucţie lui Flavian, deşi Evagrie nu fusese hirotonit conform regulilor bisericeşti. Totuşi îl hirotonise Paulin singur, eludînd mai multe reguli bisericeşti. Căci nu se îngăduie oricui să hirotonească pe cine vrea, ci să convoace pe toţi episcopii provinciei şi e interzis să fie hirotoniţi mai mult de trei episcopi. Dar neavînd în vedere pe nici unul dintre aceştia, au acceptat comuniunea cu Evagrie şi împăratul a fost nemulţumit auzind acestea despre Flavian. Şi intrigat, în mai multe rîn-duri l-a trimis pe Flavian, la Constantinopol şi a ordonat să plece la 25 — Casiodor

Roma. Flavian însă, invocînd că e iarnă şi făgăduind că se va duce la Roma cînd timpul va fi favorabil, s-a întors la ale sale. Dar episcopii romani, nu numai minunatul Damasus, dar după el chiar şi Siriciu şi Anastasie [4] au insistat cu străşnicie pe lîngă împărat, zicînd că luptă împotriva tiranilor ; dar pe cei care se împotrivesc legilor lui Hristos, pe aceia îi lasă nepedepsiţi; chemîndu-l iarăşi înapoi,

4După Damasus, la Roma au păstorit episcopii Siriciu (384—399), Anastasie I (399—401) şi Inocenţiu (401—417).

se gîndea să plece la Roma. Atunci prea înţeleptul Flavian spuse cu demnă încredere : Dacă cineva acuză credinţa mea, împărate, că nu e dreaptă sau spune că viaţa mea nu e demnă de preoţie, nu refuz să-i am judecători chiar pe aceşti acuzatori şi mă voi supune bucuros hotărîrii lor. Dacă însă se ceartă pentru scaunul de întîistătător, nici nu discut, nici nu mă îndărătnicesc împotriva acelora care vor să-1 aibă ; dar mă retrag şi renunţ la episcopat. Aşa că dă cui vrei, împărate, scaunul din Antiohia. Admi-rînd acest curaj şi această înţelepciune a lui, împăratul i-a poruncit să se întoarcă în patrie şi să conducă Biserica ce i-a fost încredinţată.

După oarecare vreme, venind din nou la Roma, împăratul a avut de suportat aceleaşi plîngeri din partea episcopilor, ea şi cum nu ar fi vrut să combată tirania lui Flavian. Dar el le-a poruncit să precizeze ce fel de tiranie, zicînd că el însuşi este Flavian. Iar pe aceia care ziceau că nu se pot măsura cu împăratul i-a îndemnat să fie bună învoire în Biserică, să renunţe la împotrivire şi să aplaneze discuţiile fără rost. Paulin, zise el, e mort, Evagrie a fost hirotonit contrar regulamentului. Insă cei din Orient acordîndu-i lui Flavian conducerea Bisericii, şi Asia, şi Pontul, şi Tracia sînt unite în comuniune cu el; toată Iliria a aflat că el e întîistătător peste episcopii din Orient. Preoţii din Occident au făgăduit că îşi vor uita duşmăniile şi că el trebuie să trimită soli. Aflînd acestea, preasfîntul Flavian a trimis la Roma episcopi demni de laudă şi preoţi din Antiohia şi diaconi în fruntea cărora era Acachie din Be-reea, preamărit pe toată întinderea pămîntului şi a mărilor. Acesta, cînd a ajuns la Roma, împreună cu ceilalţi, potolind ura pătimaşă îndelungată, după şaptesprezece ani a readus pacea în Biserică. Aflînd acestea, egiptenii au renunţat la duşmănii şi au îmbrăţişat pacea. In fruntea Bisericii romane era pe atunci Inochentie, succesorul lui Anastasie, om de o prudenţă şi înţelepciune deosebită. Iar la Alexandria era Teofil. (Teodoret, V, 23).

CAPITOLUL XLV

DESPRE TIRANUL EUGENIE ŞI CUM A FOST ÎNFRÎNT

In vremea aceea statul era tulburat în părţile occidentale prin astfel de motive. Un grămătic numit Eugenie, învăţat în literatura latină, lă-sîndu-şi şcoala, lucra la palat. Căci era secretarul împăratului şi lăudat de mulţi pentru elocinţa lui.

Şi atunci, aşa cum se spune, nu a gîndit rău cînd şi-a luat colaborator pe Arbogaste, din Galia minor, comandant în ordinul militar, bărbat crud şi pornit pe omoruri. In felul acesta, s-a îndreptat către tiranie. Amîndoi unelteau uciderea împăratului Valentinian, cumpărîndu-i pe eunucii din camerele de dormit. Iar aceştia l-au sugrumat pe împărat în timp ce dormea. Imediat ce a aflat aceasta, Eugenie a luat conducerea în Occident şi se pregătea să se poată întâlni cu tiranul.

Auzind acestea, împăratul Teodosie, cuprins din nou de îngrijorare, pregătea o a doua înfruntare după cea cu Maxim. Adunîndu-şi curajul de militar şi lăsînd împărat

pe fiul său Onoriu, în timpul consulatului său şi al lui Habrundantie (An. 393), a plecat iară în mare grabă spre părţile din Occident, la zece ianuarie. (Socrate, V, 24).

Luînd în considerare sfîrşitul războiului, a trimis la Tebaida, la monahul Ioan, vestit atunci pentru puterea lui de a prevedea. L-a trimis la el pe eunucul Eutropie, foarte credincios lui, ca să-1 aducă la el, în caz că voia să vină, sau, dacă nu, să-1 întrebe de soarta războiului. Nu a reuşit să-1 aducă pe Ioan, dar a adus răspuns de la el că va învinge în război şi îl va omorî pe tiran şi după victorie se va întoarce în Italia. (Sozomen, VII, 22).

Şi lăsîndu-şi amîndoi fiii la Constantinopol, Teodosie, îndreptîndu-se să lupte împotriva lui Eugenie, l-au urmat, dincolo de Istru, mai mulţi barbari, ca să lupte şi ei împotriva tiranului; şi în scurtă vreme a ajuns în Galia cu trupe numeroase. Căci acolo pregătea războiul, unde avea deja o armată de mai multe mii de oameni. (Socrate, V, 24).

Cînd a găsit pe munte un loc de rugăciune, acolo l-a implorat pe Dumnezeu toată noaptea, şi pe la cîntatul cocoşilor, cuprins de somn, a văzut în vis cum zăcea pe cîmp şi alături de el stăteau doi bărbaţi în haine albe şi călare pe cai albi, poruncindu-i să aibă încredere şi în zorii zilei să înarmeze soldaţii pentru a învinge ; spuneau că ei sînt trimişi pentru a-i aduce mîngîiere. Spuneau că unul dintre ei este evanghelistul Ioan, iar celălalt, apostolul Filip. După această arătare, nu a încetat să se roage, vărsînd lacrimi din belşug. Această arătare le-a fost împărtăşită şi altor soldaţi şi apoi s-a întors la împărat. Acesta spuse :

Nu din cauza mea a văzut aceste lucruri ; dar să nu creadă cineva că eu am imaginat ceea ce am văzut; şi iată că şi acestuia i s-a arătat; căci în primul rînd mie mi-a arătat acest lucru Domnul nostru al tuturor. (Teodoret, V, 24).

Lupta a avut loc de o parte şi de alta a fluviului numit Frigidus. în partea în care romanii se luptau împotriva romanilor, războiul era echilibrat. Dar acolo unde barbarii erau auxiliarii împăratului, partea lui Eugenie părea că este superioară. Văzînd împăratul că barbarii luptă pînă la moarte, venind în mare grabă s-a prosternat la pămînt, chemînd în ajutor pe Dumnezeu, şi ruga nu i-a fost în zadar. Căci Bacurie, unul din comandanţii militari ai lui, a prins dintr-o dată asemenea puteri, încît s-a năpustit cu comandanţii din primele rînduri asupra părţii unde ameninţau barbarii. Faptul acesta a făcut să-şi rupă rîndurile şi i-a pus pe fugă pe duşmani. în clipa aceea s-a produs o minune : vîntul care sufla cu mare intensitate întorcea săgeţile aruncate din părţile lui Eugenie tocmai împotriva lor şi pe cele din părţile împăratului le îndrepta cu mare putere împotriva duşmanilor. Atîta putere a avut rugăciunea împăratului. Imediat după sfîrşitul luptei, tiranul, aruncîndu-se la picioarele împăratului, ruga să i se acorde iertarea. Dar soldaţii i-au tăiat capul chiar la picioarele împăratului. Lucrurile acestea s-au petrecut la şaptesprezece septembrie, în timpul consulatului al treilea al lui Arcadie şi în al doilea al lui Onoriu (An. 394). Iar Arbogaste, din cauza atîtor nenorociri, după două zile de înfruntări, scăpînd prin fugă, cînd şi-a dat seama că nu poate să scape cu viaţă, s-a ucis cu spada sa. (Socrate, V, 29).

CAPITOLUL XLVI

DESPRE MINUNILE EPISCOPULUI DONAT ÎN BEREEA

în vremea aceea se distingeau mulţi dintre episcopi, precum Donat, din Bereea Epirului. Despre acesta cei din provincie povesteau multe minuni; cea mai de seamă este aceea cu balaurul. Acesta zăcea lîngă un pod pe drumul public şi lua ca hrană oi, capre, cai şi, prinzînd şi oameni, îl devora. Donat, apropiindu-se de această fiară, fără sabie, fără nici un fel de săgeată, cînd ea a ridicat capul ca să-l sfîşie pe bărbat, atunci el, desenînd cu degetul în aer deasupra capului bestiei semnul crucii, i-a scuipat în gură. Iar bestia, primind în gura ei scuipatul, îndată şi-a dat sufletul. Am auzit că opt perechi de boi au trebuit să o tragă pe cîmpul alăturat; şi dîndu-i foc au ars-o, ca să nu strice aerul cu mirosul ei. Şi apoi înmormîntarea lui Donat s-a făcut cu deosebită cinste şi a fost denumit cu numele lui un loc de rugăciune, avînd un izvor de apă pe care se spune că el l-a găsit prin rugăciuni. Căci fiind un loc lipsit de apă, şi cum el trecea uneori pe acolo, se zice că aceia care erau cu el, fiind obosiţi, a ţîşnit imediat un şuvoi de apă care a rămas de atunci şi pînă acum. (Sozomen, VII, 25).

CAPITOLUL XLVII

DESPRE EPISCOPUL TEOTIM DIN TOMIS

în vremea aceea, Teotim cîrmuia Biserica din Scitia şi Tomis; un bărbat erudit în filosofie, a cărui virtute o îndrăgiseră barbarii care locuiau dincolo de Istru şi spuneau că este dumnezeul romanilor. Şi au recunoscut în el adesea semne ale lucrării dumnezeieşti. Odată, mergînd pe drum, i-au ieşit în cale barbari din ţinutul acela. Şi în vreme ce aceia care erau în jurul lui tremurau de frică, ca şi cum ar fi urmat să moară, el a descălecat şi s-a rugat. Barbarii, de îndată, văzîndu-l şi pe el şi pe însoţitorii lui şi pe caii de pe care descălecaseră, nu au mai trecut pe lîngă ei. Şi cum de multe ori îi domolea cu ospeţe şi daruri pe sciţi, feroci de felul lor, cînd treceau pe acolo, un barbar, crezîndu-l bogat, a început să unelteaască să-l prindă, să-l lege şi să-l răpească. Cînd tocmai se pregătea pentru asta şi întindea mîna dreaptă spre el ca să-l strîngă cu un laţ, mîna i-a rămas deodată întinsă în aer şi barbarul acela a fost imobilizat cu lanţuri invizibile. Ceilalţi, rugîndu-se pentru el, l-au implorat pe Teotim să-l dezlege pe barbar. (Sozomen, VII, 25).

CAPITOLUL XL VIII

DESPRE EPIFANIE DIN CIPRU

Tot în vremea aceea a fost şi Epifanie, episcopul din Cipru, la înmormîntarea căruia demonii au fost alungaţi pînă astăzi. Căci acesta, după ce a plătit cele trebuincioase acelora care aveau nevoie să se întreţină, şi a împărţit cu mînă largă şi banii pe care îi ofereau lui mulţi oameni, s-a întîmplat ca economul Bisericii să murmure, cînd banii au început să fie pe sfîrşite. Aşa stînd lucrurile, cineva care era în casa unde locuia economul, a dat sacul cu mulţi bani şi astfel a dispărut fără să se ştie nici cine l-a dat, nici cine l-a trimis. Toţi au considerat că este vorba de un lucru divin. Şi au spus că se vorbeşte de o minune a lui. Unii săraci, voind să ia în rîs obiceiul lui Epifanie, ca să le dea şi lor ceva, în timp ce el trecea pe drum, unul s-a aşternut la pămînt ca mort, altul sătea ca şi cum l-ar plînge pe cel culcat, fără să poată avea cu ce să-1 îngroape. Cînd a apărut Epifanie, s-a rugat să doarmă în pace, a dat cele necesare înmormîntării şi l-a mîngîiat pe cel care plîngea, spunînd : Nu mai plînge, fiule, căci lacrimile nu-1 pot învia. Ce s-a întîmplat este inevitabil. După ce a plecat Epifanie, omul a început să-şi înghiontească tovarăşul, ca să se scoale. Şi după ce a făcut acest lucru o dată şi de două ori, zicînd : Scoală, astăzi vom mînca din munca ta, fără ca celălalt să simtă ceva, şi-a dat seama că e mort cu adevărat şi a alergat plîngînd la Epifanie, rugîndu-1 să-i învie tovarăşul. Dar acesta l-a consolat să nu se îndurereze prea mult de cele întîmplate. Şi nu l-a mai înviat pe cel mort. Cred că acest lucru s-a petrecut dinadins, ca să nu fie luaţi în rîs cu uşurinţă slujitorii lui Dumnezeu.

în timpul acela au trăit Aias şi Zeno, în Gaza Palestinei, care meditau la lume şi viaţă. Şi se spune că Aias, după ce şi-a luat o soţie foarte frumoasă, s-a culcat numai de trei ori cu ea şi a născut trei fii, după aceea a urmat cu desăvîrşire o viaţă de monah. Iar episcopul Zeno, pînă la vîrsta de o sută de ani, nu a lipsit vreodată nici de la cea mai mică slujbă şi nici de la vreo vecernie. (Sozomen, VII, 26 şi 27).

CAPITOLUL XLLX

CUM AU FOST GĂSITE TRUPURILE PROOROCILOR HABACUC ŞI MIHEIA

Aceste lucruri făceau cunoscute atunci nu numai religia, dar şi trupurile lui Habacuc şi al lui Miheia, după cum am auzit. Aceştia au fost descoperiţi atunci prin revelaţie divină, cînd Zeben cîrmuia Biserica din Eleuteropolitas, în satul care înainte se chema Ceila, teren în Beretasia, la o depărtare de vreo zece stadii de oraş. Cam în acest loc a fost mormîntul lui Miheia, pe care cei care nu ştiau ce spun cei din provincie îl numeau amintirea credincioşilor. (Sozomen, VII, 28).

CAPITOLUL, L

DESPRE SFÎRŞITUL ÎMPĂRATULUI TEODOSIE

împăratul Teodosie, cu trupul obosit după munca obştească şi nădăjduind că va muri de boala lui, se gîndea mai curînd la republică, luînd în considerare ce se întîmplă oamenilor de obicei cînd moare un împărat. Aşa că l-a chemat de îndată pe fiul său de la Constantinopol, vrînd să-l trimită în părţile apusene. După ce fiul a venit la Milan, şi el şi-a mai revenit din boală, la circ se sărbătorea victoria. Şi înainte de prînz a asistat la spectacol ca orice om sănătos. După prînz s-a simţit deodată rău şi nu a mai putut reveni la spectacol; dar a poruncit ca fiul său să stea la jocuri. Iar la venirea nopţii a murit, în timpul consulatului lui Olibrie şi al lui Probinie (An. 395), la şaptesprezece ianuarie, în primul an al celei de a două sute nouăzeci şi patra olimpiade. împăratul Teodosie a trăit şaizeci de ani, din care a domnit şaisprezece. (Socrate, V, 25).

CARTEA A ZECEA

CAPITOLUL I

DESPRE SUCCESIUNEA LUI ARCADIE ŞI A LUI ONORIU

După moartea lui Teodosie, la conducerea imperiului au urmat fiii lui, Arcadie în Orient, iar Onoriu în Occident. In vremea aceea în fruntea Bisericii din Roma era Damasus, în Alexandria, Theofil, în Ierusalim, Ioan, în Antiohia, Flavian era pe scaunul episcopal, iar în Constantinopol, Nectarie. Cam pe la opt noiembrie, în acelaşi consulat (An. 395), corpul lui Teodosie a fost adus cu deosebită cinste şi înmormîntat de Arcadie, fiul împăratului. După cîteva zile, adică la douăzeci şi şapte în aceeaşi lună, s-a întors şi armata care fusese împreună cu împăratul Teodosie împotriva tiranului. Şi în timp ce împăratul Arcadie, aşa cum era obiceiul, ieşea la porţile oraşului în întîmpinarea armatei care se întorcea, ostaşii l-au omorît pe Rufin, prefectul împăratului. Era suspectat că şi-ar fi asumat conducerea. Căci se spunea că el i-ar fi chemat în provinciile romane pe huni, care pe atunci devastau crunt Armenia şi părţile Orientului. (Socrate, VI, 1).

CAPITOLUL II

CUM A SCHIMBAT ONORIU JOCUL GLADIATORILOR

Preluînd imperiul din Occident, Onoriu a schimbat locul jocurilor gladiatorilor, care pînă atunci se ţineau în Roma, pentru următoarea pricină. Tilemac, dintr-o comunitate monahală, din Orient, a venit la Roma pentru un asemenea spectacol. In timp ce avea loc acest spectacol blestemat, a intrat şi el în arenă şi în timp ce cobora, încerca să-i despartă pe cei care luptau între ei cu săbiile. Şi cum spectatorii s-au înfuriat pe el şi cereau vărsare de sînge, l-au ucis cu pietre pe cel care căuta împăcarea. Aflînd acest lucru, minunatul împărat l-a considerat şi pe acela printre martirii învingători şi a interzis din nou acel spectacol nenorocit. (Teodoret, V, 26).

CAPITOLUL III

DESPRE MOARTEA LUI NECTARIE, EPISCOPUL DIN CONSTANTINOPOL, ŞI DESPRE HIROTONIREA ŞI FAPTELE LUI IOAN

După cîtva timp a murit şi Nectarie, episcopul Constantinopolului, în timpul consulatului lui Cezar şi al lui Aticus (An. 397), la douăzeci şi şapte septembrie. Aşa că imediat au început pregătirile pentru episcopat, fiecare dorind să hirotonească pe altul. în cele din urmă s-a făcut ca să fie chemat Ioan, preotul Bisericii din Antiohia. Era admirabilă faima învăţăturii lui. în scurt timp, printr-un decret comun, al tuturor clericilor şi laicilor, l-a chemat împăratul Arcadie. Şi cum din poruncă imperială au venit mulţi episcopi, pentru vrednicia hirotoniei, a venit şi Teofil din Alexandria, care se străduia să-1 îndepărteze pe Ioan şi să-1 hirotonească pe preotul său, Isidor. Căci ţinea la el pentru că odată a înfruntat pentru el o mare primejdie. Cînd împăratul Teodosie lupta împotriva tiranului Maxim, Teofil a trimis împăratului daruri prin Isidor şi i-a trimis două scrisori, sfătuindu-1 să dea o scrisoare aceluia care nu avea să învingă, şi pe urmă să dea învingătorului darurile şi cealaltă scrisoare. Cînd Isidor se ducea cu scrisorile, ajungînd la Roma, amîna victoria ; dar nu i-a mers multă vreme. Căci un lector, furîndu-i scrisorile, le-a arătat împăratului. De aceea, Isidor, cuprins de spaimă, a fugit la Alexandria, voind să ascundă ceea ce i se încredinţase. Pentru această pricină Teofil ţinea la Isidor. Dar judecătorii de la palat l-au propus pe Ioan. Şi cum mulţi îl acuzau pe Teofil, au trimis episcopilor care erau acolo scrisori împotriva lui, cu diferite învinuiri. Atunci comandantul palatului, numit Eutropie, luînd acuzaţiile scrise, le-a arătat lui Teofil, spunînd : Sau îl hirotoneşti pe Ioan, sau ajungi să fie examinate acuzaţiile. înspăimîntat, Teofil l-a hirotonit episcop pe Ioan. Acesta a primit episcopatul la şaisprezece februarie, în timpul consulatului împăratului Onoriu şi al prefectului Eutihian (An. 398). Că Ioan a fost un bărbat cu totul deosebit, se vede din cărţile pe care le-a lăsat. Voi povesti viaţa lui, felul de a se comporta şi felul în care a fost îngropat şi cinstit la moartea lui. (Socrate, VI, 2).

Ioan a fost din Antiohia, fiul lui Secund şi al Antusei, persoane din nobilime, elev al sofistului Libaniu şi auditor al filosofului Andragatiu. Pe cînd se pregătea pentru avocatură, luînd în considerare neplăcerile celor care se certau şi principiile nedrepte ale vieţii, a preferat liniştea. Şi acest lucru l-a stimulat pe Evagrie, fiindcă şi el, în timp ce făcea aceleaşi studii, a urmat mai degrabă o viaţă liniştită. Curînd, schimbîndu-şi drumul şi ţinta, se apleca asupra lecturilor sfinte şi se ducea mai des la sfînta biserică. Procedînd astfel i-a convins şi pe Teodor şi pe Maxim, oare erau colegi cu el la sofistul Libaniu, să renunţe la viaţa de fast şi să ducă una simplă. Dintre aceştia, Teodor a fost numit după aceea episcop al Bisericii din Mopsuestia, iar Maxim, în Seleucia Isauriei. Aceştia au devenit dară discipoli în citirea scrierilor divine, lucrînd cu Diodor şi Carteriu, care în acea vreme era în fruntea sfintelor mînăstiri. Apoi însă Diodor, hirotonit episcop în Tars, a scris multe cărţi, respectînd litera Sfintei Scripturi. Pe urmă episcopul Zeno, întorcîndu-se din Ierusalim, l-a stabilit lector în biserica din Antiohia pe

Ioan, care trăia alături de Vasile [5], făcut atunci diacon de Meletie [6] şi mai tîrziu numit întîistătător în Cezareea Capadociei. Fiind şi acum în această slujbă a editat o carte împotriva iudeilor. Puţin după aceea, fiind socotit de Meletie vrednic de diaconat, a mai scris şi o altă carte *Despre Preoţie* şi a comentat multe altele. Cînd a murit Meletie la Constantinopol, îndepărtîndu-se Ioan de meletieni şi nedorind să fie în comuniune cu Paulin, a trăit retras trei ani neîntrerupţi. Dar apoi la moartea lui Paulin, a fost numit preot de către Evagrie [7], succesorul aceluia. - <*- f* *y<

înainte de episcopat a dus o vieţuire comunitară în felul acesta. A fost un om sever, se spune, în privinţa zelului castităţii încă mai mult decît se cuvenea tinereţii lui, îşi arăta mai curînd mînia decît reverenţa şi din cauza corectitudinii vieţii nu se îngrijea să privească la cele viitoare. Iar fiindcă era sincer, şi era înzestrat cu o uşurinţă a vorbirii, nu se sfia să o folosească faţă de cei cu care stătea de vorbă. Era priceput în a instrui, folositor în a îndrepta moravurile celor care îl ascultau ; dar în conversaţie era considerat arogant de cei necunoscători. Avînd asemenea însuşiri după ce a ajuns episcop, se purta cu o severitate mai mare decît trebuia, voind să îndrepte viaţa clericilor săi. Aşa că încă dintru început, cum clericilor Bisericii li se părea aspru, celor mai mulţi le era odios şi toţi îl ocoleau ca pe cineva care se mînie uşor. îl acuzau şi din pricina diaconului său, Serapion, care i-a jignit pe toţi,odată cînd, în prezenţa clericilor, a rostit cu glas tare aceste vorbe : Nu vei reuşi, niciodată, episcope, să-i îndrepţi pe aceştia, dacă nu îi vei lovi pe toţi cu bâtul. După ce a spus acestea, ura împotriva lui a crescut şi mai tare. Nu după mult timp a îndepărtat pe mai mulţi clerici, pentru diferite motive. Aceştia, conspirînd împotriva lui, aduceau prejudicii poporului. Dintre lucrurile acestea acordau cea mai mare încredere faptului că nu suporta să mănînce împreună cu nici unul şi nici el nu primea să fie invitat la altul. Unii spun că din cauză că nu voia să mănînce împreună cu cineva, fiindcă acela mesteca într-un fel ruşinos şi alegea mîncărurile ; alţii însă susţineau că el face aceasta din cauza abstinenţei faţă de mîncărurile prea bune. (Socrate, VI, 3). Totuşi eu am auzit de la un bărbat care spunea adevărul, că de multe ori îl durea capul şi stomacul din cauza abstinenţei şi de aceea evita mesele de prînz. (Sozomen, VIII, 9). Poporul însă ţinea la el pentru predicile pe care le ţinea în biserică, punînd prea puţin preţ pe vorbele celor care îl acuzau. Nu e cazul să spun acum cum sînt cărţile lui,

---

5 Nici ipînă astăzi, cercetătorii nu au reuşit să identifice pe prietenul Sfîntului Ioan Gură de Aur cu numele de Vasile, pe care istoricul Socrate îl identifică cu Sfîntul Vasile Arhiepiscopul Cezareii Capadociei. A se vedea cercetarea de rigoare cu privire la această problemă în lucrarea : Sfîntul Ion Gură de Aur, Sfîntul Grigorie din Nazianz şi Sfîntul Efrem Şirul, *Despre Preoţie,* traducere, note şi Cuvînt înainte de Pr. D. Fecioru, Bucureşti 1987, p. 31—33, nota 10.

6 Sfîntul Vasile cel Mare a fost hirotonit preot în anul 362, de Eusebie Arhiepiscopul Cezareii Capadociei.

7 Sfîntul Ioan Gură de Aur a fost hirotonit diacon de episcopul Meletie al Antiohiei, în 381, înainte de plecarea acestuia la Sinodul II Ecumenic din Constantinopol, unde a şi murit. Preot a fost hirotonit de episcopul Flavian în 386, primind misiunea de predicator.

fiindcă ele se recomandă de la sine celor care le citesc. Aşa că, chiar dacă nu era suferit de cler, uneltirile împotriva lui nu au avut nici un rezultat. Dar tocmai cînd a început să-i mustre pe fruntaşi, atunci invidia împotriva lui s-a aprins şi mai tare ; şi spuneau multe şi făceau şi mai multe acelora care ascultau credinţa lui. (Socrate, VI, 4).

CAPITOLUL, IV

CUM A FOST OMORÎT EUTROPIE, COMANDANT AL ÎMPĂRATULUI

Discursul lui ţinut atunci împotriva lui Entropie a făcut să se înmulţească neregulile. Căci Eutropie, eunucul, comandant al împăratului, şi avînd demnitate de consul, voind să se răzbune pe unii care se refu-giaseră în biserică [8], s-a străduit să obţină de la împăraţi o lege ca nimeni să nu se poată adăposti în biserici, iar cei care se refugiau, să fie scoşi afară. Dar judecata lui Dumnezeu a urmat repede. Legea era propusă. Iar după cîteva zile, cînd Eutropie însuşi l-a jignit pe împărat, se afla în biserică printre refugiaţi. Dar în timp ce Eutropie se ascundea sub altar, episcopul, cuprins de frică şezînd în amvon, unde obişnuia să ţină predicile, a ţinut atunci o omilie de dojana împotriva lui. în această predică condamna mai tare pe mulţi pentru faptul că nu numai că nu s-au milostivit de un om aflat în nenorocire, dar nici n-au încetat să-1 dojenească. Aşa că împăratul a poruncit să i se taie capul lui Eutropie, pentru unele păcate, deşi pe atunci avea demnitatea de consul, iar numele lui să fie şters din rîndul consulilor (An. 399). De aceea este amintit numai numele lui Teodor, care a fost consul împreună cu el. Pentru diverse pricini îi mustra adesea pe mulţi şi celor mai mulţi le era odios. De aceea Teofil, episcopul Alexandriei, curînd după hirotonire a cercetat cauzele dizgraţierii lui şi vorbea mult despre el în prezenţa unora şi scria chiar multe altele. Căci era supărat nu numai pentru îndrăzneala lui Ioan, dar şi pentru că nu a reuşit să-1 numească episcop în Constantinopol pe preotul său, Isidor. (Socrate, VI, 5).

Episcopul Ioan îi ruga pe preoţi să trăiască după rînduielile bisericeşti, iar celor care îndrăzneau să le încalce, le interzicea să se ducă la biserică. Căci spunea el că aceia care refuzau să urmeze viaţa lor, nu trebuie să se bucure de cinstea preoţiei. Iar el nu avea în grijă numai oraşul Constantinopol, ci şi grija întregii Tracii, care este împărţită în şase provincii şi oare este administrată în unsprezece administraţii. Cu aceste legi cîrmuia şi regiunea Pontului, care se ştie că era guvernată de tot atîţia judecători. Şi cînd a aflat că în Fenicia se mai aduc încă jertfe demonilor, a trimis împotriva celor care se închinau idolilor monahi aleşi de el şi înarmaţi cu sancţiuni imperiale ; dînd banii necesari pentru cei care urmau să distrugă templele, nu din

8Biserica avea dreptul de a acorda azil celor care, fiind urmăriţi de Stat, îşi găseau refugiul în ea.

tezaurul public, ci bani pe care îi dădeau de bună voie femeile cele credincioase. (Teodoret, V, 28).

CAPITOLUL V

DESPRE CONVERTIREA CELŢILOR FĂCUTĂ DE IOAN

Văzînd că şi poporul celţilor era prins în lanţurile ariene şi gîn-dind la mîntuirea lor, a găsit următorul plan de luptă. A făcut preoţi, diaconi şi lectori de limbă celtă şi le-a dat o biserică. Cu acest prilej a cîştigat pe mulţi dintre ei, mai ales că şi el se ducea mereu acolo şi ţinea predici dumnezeieşti cu ajutorul unui interpret celt. Făcînd deseori acest lucru în lăuntrul oraşului, a adus la învăţătura apostolică şi pe mulţi din secta arienilor. La sciţi erau mulţi care aveau dorinţa de a se mîntui, pe care nu o puteau realiza. Aflînd acest lucru, i-a întrebat pe bărbaţii care dovedeau mai mult zel apostolic, şi i-a îndrumat şi le-a administrat harul mîntuirii celor care doreau. Iar eu am citit chiar scrisorile lui către Leontie, întîistătătorul Ancirei, în care arăta că sciţii au fost convertiţi în provincia noastră. Şi cînd a aflat că în unele sate ale lui Marcion a luat proporţii erezia, a scris păstorilor din acel loc să-1 izgonească. Ba a cerut şi sancţiunea împăratului pentru această cauză. Că a avut în suflet grija Bisericilor, după divinul Apostol, acestea ne-o dovedesc îndeajuns. Dar şi din altă parte se poate înţelege libertatea lui. (Teodoret, V, 30).

CAPITOLUL VI

DESPRE GĂINA, COMANDANTUL MILITAR, ŞI DESPRE RĂZVRĂTIREA LUI

Găina, un celt, barbar cu judecată, înălţîndu-se cu înverşunare, prin strădanii tiranice, era în acea vreme comandant al oştilor, avînd sub comanda lui multe neamuri şi chiar mulţi romani ; se purta brutal cu cei mai mulţi, chiar şi cu împăratul din tendinţa lui de tiranie. Acesta era arian. El l-a rugat pe împărat să-i dea o biserică în lăuntrul oraşului, şi împăratul i-a făgăduit că îi va face voia. Chemîndu-1 atunci pe Ioan şi vorbindu-i despre puterea lui Găina şi despre tirania la care se gîndea, îl rugă să-i dea biserica lui pentru a-i potoli pornirile. Dar Ioan, foarte sigur pe puterea lui, spuse : Nu făgădui aceasta, împărate, să nu dai cîinilor ceea ce e sfînt. Căci nu voi putea să explic celor care-L binecuvîntează pe Dumnezeu fapul că dau un templu sfînt celor care aduc pe nedrept blasfemii. Şi nu te teme de acest barbar, împărate, ci porunceşte să fim chemaţi noi amîndoi şi ascultă în linişte cele ce vom spune între noi. Căci eu îi voi înfrîna în aşa măsură limba, încît nu va cuteza să ceară ceea ce nu se cuvine să fie dat. Auzind acestea împăratul s-a bucurat şi i-a chemat pe amîndoi a doua zi. Atunci Găina şi-a expus cererea ; Ioan îl contrazicea, spunînd : Nu se cade ca un împărat care respectă credinţa să cuteze ceva împotriva poruncilor divine. Cum celălalt răspunse că şi el trebuie să aibă un loc de rugăciune, Ioan a spus : Peste tot îţi

este deschisă casa lui Dumnezeu şi nimeni nu te împiedică să te rogi. Iar Găina spuse : Dar eu sînt de altă credinţă şi cer să am un templu împreună cu ai mei. Căci am îndeplinit multe îndatoriri pentru republica romană şi nu trebuie să fiu respins în cererea mea. Ioan îi spuse : Ai primit multe răsplăţi şi unele care depăşesc revendicările tale, fiind făcut comandant de oşti şi în plus ai fost împodobit şi cu toga consulară. Ar trebui să te examinezi cine ai fost pînă acum şi să te priveşti cum eşti acum, şi cum era vechea sărăcie, şi cum este starea ta de acum ; cu ce haine erai îmbrăcat înainte de a trece Istrul, şi cum eşti acum. Examinează deci că puţinele îndatoriri ţi-au adus foarte mari răsplăţi şi nu fi ingrat cu cei care te cinstesc ! Acel mare învăţat i-a închis gura lui Găina cu aceste cuvinte şi l-a silit să tacă. (Teodoret, V, 32).

Aşa că, în timp ce Găina dorea să pună mîna pe imperiu, deşi între timp îl asigurase pe împăratul Arcadie de credinţa lui în faţa fericitei martire Eufemia, în Calcedonia, el revenea la gîndurile lui şi stăruia în intenţia lui. Şi pentru că în timpul zilei nu putea să înfăptuiască nimic, a uneltit să trimită barbari în timpul nopţii şi să dea foc palatului. Atunci s-a văzut limpede cum apără Dumnezeu oraşul. O ceată de îngeri, cu trupuri enorme, şi înarmaţi, le-a apărut barbarilor trimişi de el pentru a incendia şi prăda. Barbarii, crezînd că sînt soldaţi, au plecat. Cînd i s-a anunţat acest lucru lui Găina, i s-a părut ceva de necrezut. Căci ştia că întreaga armată a fost răspîndită prin oraş. De aceea, în noaptea următoare a trimis alţi barbari. După ce i s-a anunţat acelaşi lucru, căci îngerii au apărut iarăşi în aceeaşi arătare, în cele din urmă, ieşind chiar el cu mulţimea sa, a avut şi el experienţa minunii ; şi crezînd că de fapt în timpul zilei armata se ascunde, a pus pază în timpul nopţii. Şi aşa, neputînd realiza nimic în lăuntrul oraşului, a plecat în Tracia, dovedindu-şi pe faţă intenţiile ostile. (Socrate, VI, 6). După ce a trecut oarecare timp, Găina şi-a dat pe faţă tirania pregătită îndelung. Adunînd armata, a răspîndit-o prin întreaga Tracie. Aflînd acestea, şi judecătorii şi poporul erau îngroziţi. Nimeni nu îndrăznea să i se împotrivească, şi nici să trimită o solie la el, căci se înspăimîntau de cruzimea barbarilor. Atunci împăratul, lăsîndu-i pe toţi ceilalţi ca unii care se temeau, l-a însărcinat pe preasfîntul bărbat Ioan cu povara soliei. El, fără să-şi mai amintească de împotrivirea celuilalt, nici de duşmăniile care erau evidente, a plecat degrabă în Tracia. Iar acela, cunoscînd cine e solul şi încrederea dobîndită astfel pentru credinţa lui, i-a ieşit înainte pe un drum lung şi i-a privit îndelung mîna dreaptă şi apoi le-a poruncit fiilor lui să-i sărute genunchii lui sfinţi. Ioan a avut o asemenea virtute, încît îi silea şi pe cei mai de temut oameni să se umilească şi să se teamă. (Teodoret, V, 32 şi 33).

CAPITOLUL, VII

DESPRE DISPUTA IVITĂ INTRE MONAHII EGIPTENI : DACĂ DUMNEZEU ESTE CU TRUP SAU FĂRĂ TRUP

în vremea aceea disputa iscată era : dacă Dumnezeu are corp şi are înfăţişare ca a omului, sau nu are corp şi în nici un caz nu are înfăţişare omenească. Din această discuţie s-au născut o mulţime de certuri şi controverse, fiecare susţinînd altceva. Cei mai simpli dintre monahi gîndeau că Dumnezeu are corp şi înfăţişare omenească. Cei mai mulţi însă îi contraziceau zicînd că Dumnezeu nu are corp şi e lipsit de forma corporală. De acord cu aceştia era şi episcopul Teofil din Alexandria, astfel încît în biserică în faţa poporului se împotrivea acelora care susţineau un Dumnezeu cu formă omenească şi recunoştea un Dumnezeu fără corp, după învăţătura lui. Auzind acestea monahii din Egipt au venit la Alexandria şi au aţîţat o răzvrătire împotriva lui Teofil, ca unul lipsit de pietate, aşa că se străduiau să-l omoare. Aflînd aceasta, Teofil se gîndea cum să scape de moarte. Luîndu-i pe unii cu binişorul le-a vorbit astfel : Eu vă văd pe voi ca şi chipul lui Dumnezeu. Cu acestea i-a îndepărtat de la el pe monahi. Dar aceştia spuseră : Dacă spui adevărat, că chipul lui Dumnezeu este ca şi al nostru, anatemati-zează cărţile lui Origen. Căci ceva din ele este contrar părerii noastre. Şi dacă nu faci aceasta, fără îndoială vei susţine cele care sînt ale necredincioşilor şi ale răzvrătiţilor împotriva lui Dumnezeu. Eu, spuse Teofil, fac ce doriţi voi, nu vă înverşunaţi împotriva mea. Căci şi eu sînt duşman al cărţilor lui Origen şi îi învinovăţesc pe cei care le acceptă, în felul acesta i-a îndepărtat pe monahi şi poate că problema aceasta a fost lichidată pînă acum.

După aceasta s-au întîmplat următoarele. în fruntea mînăstirilor Egiptului erau patru bărbaţi fraţi : Dioscur, Ammonie, Eusebie, Euti-mie, care, pentru înălţimea lor, erau chemaţi Lungi, străluciţi prin viaţa şi vorba lor şi de aceea distinşi printre cei din Alexandria. Şi episcopul Teofil îi preţuia. De aceea l-a făcut episcop în Ermopol pe Dioscur, susţinîndu-l cu tărie. Acesta l-a rugat pe Teofil însă ca doi dintre ceilalţi să locuiască cu el şi imediat ce a fost făcut episcop a obţinut să-i facă clerici şi i-a numit economi ai Bisericii. Cum însă ei se frămîntau pentru ce motiv îndeplineau o mai mică activitate la convieţuirea cu acela, şi cu trecerea timpului vedeau că erau răniţi în suflet, în timp ce episcopul avea o viaţă de bogăţii şi silinţă mare să strîn-gă aur, au refuzat să mai stea cu el şi căutau mai degrabă o locuinţă în deşert.

Celălalt, necunoscînd voinţa lor, le-a cerut să vină la el; apoi, văzînd că lor nu le făcea plăcere, s-a mîniat şi i-a ameninţat. Ei însă, fără să pună mare preţ pe acest lucru, au plecat. Teofil, aprins în suflet, s-a străduit să-i nemulţumească pe acei bărbaţi în orice chip cu putinţă. Şi îl ura totodată şi pe fratele lor Dioscur. Se întrista pentru că mulţimea de monahi îi iubea şi îi asculta ; şi ştia că nu poate să le facă rău altfel decît să-i înfrîngă pe monahi. Dovedise chiar că, vorbind deseori cu ei, mărturiseau că Dumnezeu nu are trup şi nici chip de om, ca nu cumva din necesitatea unui chip de om să aibă parte şi de pătimire de om. Şi cum Teofil ştia aceasta, ca să se răzbune, a schimbat ceea ce predicase bine înainte. Trimiţîndu-i în sihăstrie a căutat mai mulţi monahi simpli şi lipsiţi de viaţă spirituală, spunînd că nu trebuie să-l urmeze pe Dioscur şi nici pe fraţii lui care spun că Dumnezeu nu are trup. Căci Dumnezeu, după Sfînta Scriptură, are şi ochi, şi urechi, şi mîini, şi picioare, ca şi oamenii. Dar Dioscur şi adepţii lui, urmîndu-l pe Origen, au introdus o învăţătură

blestemată, ca şi cum Dumnezeu nu ar avea nici ochi, nici urechi, nici mîini, nici picioare. Mulţi dintre monahi au fost amăgiţi de această erezie şi s-a iscat o răzmeriţă teribilă. Dar bărbaţii încercaţi nu au fost corupţi, însă cei simpli, din zelul credinţei, s-au răsculat din nou împotriva fraţilor. Şi împărţindu-se în două se năpusteau unii asupra celorlalţi. Adepţii lui Teofil îi numeau pe fraţi origenişti şi necredincioşi ; iar ceilalţi îi numeau humani-for-miani pe adepţii lui Teofil. în urma acestui fapt s-a iscat o răscoală imensă, Teofil a venit în Nitria cu mulţime înarmată împotriva lui Dioscur şi a fraţilor săi. Dar aceştia au scăpat de primejdie prin fugă. (Socrate, VI, 7).

CAPITOLUL VIII

CUM AU FOST ÎNCEPUTE IMNELE NOCTURNE DE CÂTRE IOAN

în vreme ce în Egipt se petreceau acestea, Ioan din Constantinopol întărea învăţătura şi era bine văzut de toţi, pentru că el, primul, a adăugat la predici imne nocturne. Arienii, după cum s-a mai spus, îşi ţineau adunările în afară de oraş. Dar sîmbătă şi Duminica, aaunîndu-se pe la porţi şi prin porticuri, intonau imne şi antifoane compuse după dogma ariană. Şi făcînd aşa în cea mai mare parte a nopţii, în zori, ieşind pe poartă cu corurile lor prin mijlocul oraşului se îndreptau spre biserica lor. Şi cum nu încetau să facă acest lucru aproape ca o dojana adusă ortodocşilor, adesea cîntau chiar : Unde sînt cei care spun că unul singur este în trei puteri ? — atunci Ioan, temîndu-se ca cei simpli să nu fie atraşi de cîntece de acest fel, a hotărît ca şi poporul său să petreacă noaptea în imnuri, ca să umbrească lucrarea acelora şi ca să întărească mărturisirea celor credincioşi. însă strădania lui Ioan, foarte utilă, s-a sfîrşit cu tulburare şi cu primejdii. Căci atunci cînd imnurile homousie-nilor apăreau mai limpezi în timpul nopţilor (căci făcuseră şi cruci de argint care erau purtate cu luminări de ceară, pentru plata cărora contribuia Eudoxia Augusta), atunci arienii împinşi de zel, s-au năpustit pînă la omor. într-o noapte, la o încăierare, a fost lovit cu o piatră în frunte Briso, eunucul Augustei, care fusese destinat să se ocupe de imnuri. Dar şi unii din popor au murit din ambele părţi. Şi din pricina acestor mişcări, împăratul a interzis arienilor să mai intoneze în public imnuri. (Socrate, VI, 8).

CAPITOLUL IX

CUM I S-A ARĂTAT EPISCOPULUI IGNATIE [9] VEDENIA ÎNGERILOR PREAMÂRINDU-L PE DUMNEZEU

Trebuie spus totuşi de unde au început să se intoneze în Biserică antifoanele. Ignatie, al treilea episcop în Antiohia Siriei după apostolul Petru, care îşi ducea viaţa

9Sfîntul Ignatie Teoforul a primit cununa de martir la Roma, în anul 107. Este autorul *Scrisorilor către Eieseni, MagnezTii, Tralieni, Romani, Filadeltieni, Smirneni* şi *către Stintul Policarp al Smirnei.*

împreună cu apostolii, a avut o viziune a îngerilor, ca şi cum ar cînta în cor imnuri Sfintei Treimi. Acest fel de viziuni s-a dovedit că s-a transmis Bisericii din Antiohia şi de acolo a trecut la toate Bisericile. (Socrate, V, 8).

CAPITOLUL X

DESPRE DUŞMANII LUI IOAN

Se spune că Ioan, între altele, şi-a atras ura împărătesei şi din cauza lui Severian, episcop de Gabala. Căci acest Severian şi Antioh de Ptolemaida erau amîndoi foarte buni oratori şi foarte bine pregătiţi să propovăduiască în biserică. A venit la Constantinopol mai întîi Antioh care, după ce s-a remarcat prin darul vorbirii şi a făcut bani mulţi, s-a întors în tîrgul său. Cu aceeaşi rîvnă a venit după el Severian, care a văzut cum Ioan ţinea în biserică adesea cuvîntări minunate şi cum era respectat de oamenii de frunte, avînd trecere chiar la împărat şi la împărătească. Cînd a plecat în Asia, Ioan i-a încredinţat lui Biserica. I-a încredinţat-o pentru că se încredea în linguşirile lui şi-1 iubea cu adevărat. Cînd însă a auzit de la Serapion că el cîştigă din ce în ce mai mult preţuirea ascultătorilor, Ioan, cuprins de invidie, s-a întors din Asia. întîmplîndu-se ca Serapion în mod intenţionat să nu se ridice cu respect la trecerea lui Severian, acesta a strigat cu exasperare : Dacă Serapion va muri cleric, Hristos nu S-a făcut om. Din această cauză, acuzat de Serapion ca defăimător şi rostitor de blasfemii împotriva lui Dumnezeu, a fost izgonit de Ioan din localitate. Cînd împărăteasa a aflat de la rudele lui Severian de această pedeapsă, a intervenit ca el să fie rechemat de la Calcedon. Ioan, însă, deşi mulţi îl rugau, nu se lăsa înduplecat, pînă ce împărăteasa însăşi, punîndu-i la picioare în Biserica Apostolilor, pe fiul său Teodosie, l-a rugat cu toată plecăciunea să-1 reprimească pe Severian în bunele sentimente de mai înainte. (Sozomen, VIII, 10).

între timp au venit monahii din pustiu la Constantinopol, împreună cu Dioscur şi cu fraţii lui. Era între ei şi Isidor, mai înainte foarte bun prieten al lui Teofil, căruia însă mai tîrziu i-a devenit duşman, precum se va vedea. Era protoprezbiter al Bisericii din Alexandria un oarecare Petru. Pe acesta Teofil din ură l-a depus din scaun, învinuindu-1 că ar fi primit în sfînta comunitate pe o femeie maniheiană, oare nu renunţase încă la erezie. Şi fiindcă Petru spunea că a primit-o la porunca lui Teofil, iar acesta nega, Petru a cerut mărturia lui Isidor că fapta n-a săvîrşit-o fără ştirea episcopului. în acel timp Isidor se găsea la Roma, trimis de Teofil la Damasus să-1 împace cu Flavian, episcop al Antiohiei.

Cînd s-a întors, Isidor a confirmat că este adevărat răspunsul lui Petru, spunînd că femeia maniheiană fusese primită din porunca episcopului. Mîniat, Teofil i-a alungat pe amîndoi din biserică. Din această pricină Isidor, împreună cu Dioscur şi cu ceilalţi fraţi, a venit la Constantinopol să expună împăratului şi lui Ioan faptele. Ioan, aflînd acestea, la început îi cinstea pe bărbaţi şi se bucura de cuvintele lor, dar înainte de cunoaşterea cazului n-a voit să participe cu ei la slujba religioasă. Pe cînd se

petreceau acestea, a venit la Teofil o ştire falsă că Ioan ar fi stabilit legături cu ei şi că le dădea ajutor. De aceea el se pregătea nu numai să se răzbune împotriva lui Dioscur şi a lui Isidor, ci şi să-l scoată pe Ioan din episcopat. în acest scop a trimis scrisori către episcopii fiecărui oraş, dar ascunzîndu-şi intenţia, acuzînd doar cărţile lui Origen. Apoi şi l-a făcut pe Epifanie din Cipru prieten, deşi mai înainte îi fusese duşman, ca şi cum despre Dumnezeu n-avea cunoştinţe adînci şi-L considera cu formă omenească. Astfel, în chip de pocăinţă a declarat că-i va urma învăţătura şi a făcut să se ţină în Cipru un sinod al episcopilor pentru condamnarea cărţilor lui Origen. Iar Epifanie, stă-pînit de propria-i simplicitate şi preţuire de sine, la sinodul care s-a ţinut a interzis citirea cărţilor lui Origen. A trimis apoi o scrisoare lui Ioan, în care-l sfătuia să renunţe la citirea lui Origen, iar în şedinţa sinodului să confirme el însuşi ceea ce ei hotărîseră. Teofil, apropiindu-se de preacunoscutul Epifanie şi dîndu-şi seama că dorinţele lui se îndeplinesc, în şedinţa sinodului a condamnat cărţile lui Origen, care murise cu aproape două sute de ani înainte, nu pentru că asta-i fusese intenţia, ci din dorinţa de a face rău lui Dioscur şi susţinătorilor lui. Dar Ioan, dînd puţină importanţă celor ce fuseseră anunţate de către Epifanie şi Teofil, se sîrguia în domeniul învăţăturii bisericeşti şi înflorea în ea, fără să se îngrijească în vreun fel de cele ce se puneau la cale împotriva lui.

Cînd s-a văzut bine că Teofil caută să-l înlăture pe Ioan, atunci şi duşmanii lui Ioan l-au urmat pe Teofil. Mulţi clerici, mulţi dintre mai marii palatului, găsind timpul potrivit, unelteau ţinerea unui sinod la Constantinopol împotriva lui Ioan, cerînd aceasta şi prin scrisori şi verbal. Aşadar s-a mărit ura împotriva lui Ioan din pricina episcopilor Severian şi Antioh, cum s-a arătat mai sus. (Socrate, VI, 9 şi 10).

CAPITOLUL XI

CUM A DEVENIT EPIFANIE CIPRIOTUL DUŞMAN LUI IOAN

Nu după mult timp, a venit la Constantinopol episcopul Epifanie, aducînd cu el condamnarea cărţilor lui Origen, condamnare care nu hotăra şi excomunicarea lui Origen, ci numai interzicerea cărţilor lui. Du-cîndu-se aşadar la biserica Sfîntului Ioan, situată la şapte mile de oraş, după ce a luat parte acolo la o adunare şi la sfinţirea unui diacon, a venit iarăşi în cetate şi n-a vrut să primească invitaţia lui Ioan din cauza lui Teofil, preferind găzduirea în casa destinată acestui scop. Apoi a chemat pe episcopii prezenţi şi le-a citit condamnarea, dar cei mai mulţi n-au acceptat că facă acest lucru. Dintre aceştia din urmă a făcut parte şi Teotim, episcopul Sciţiei, care a răspuns astfel : Eu, a zis el, o Epifanie, nici n-aduc injurii celui care n-a apucat să se repauzeze bine, nici nu mă grăbesc să spun vreo blasfemie împotriva lui, eondamînd ceea ce n-au condamnat înaintaşii noştri, mai ales că nici nu găsesc vreo învăţătură rea în cărţile lui Origen. Apoi aducînd cărţile lui Origen a citit din ele şi le-a arătat ca fiind în acord cu învăţătura bisericească. Şi mai departe a zis : Cei ce le

aduc acuzaţii înseamnă că nu le cunosc. Acestea se spune că a răspuns lui Epifanie episcopul Teotim, cel foarte cunoscut prin corectitudinea vieţii sale.

Dar fiindcă foarte mulţi detractori îl resping pe Origen ca eretic, nu mi se pare fără rost să spun cîteva cuvinte despre aceştia. Oamenii de nimic, care nu pot să se afirme prin ei înşişi, încearcă să se arate că sînt ceva prin calomnii. Aşa au păţit mai întîi Metodie, episcopul Olim-pului din Licia, apoi Eustatie, mare pentru puţin timp, şi după el Apo-linarie, iar mai de curînd Teofil. Unii se fereau de Origen, iar alţii au ajuns să-1 acuze din alte motive. Metodie, deşi mai întîi se depărtase mult de Origen, după aceea, căindu-se oarecum, a început să spună cuvinte de admiraţie despre el şi, în dialogul pe care l-a intitulat *Xenojon,* glăsuieşte astfel : Dar ce să mai vorbesc despre plîngerile acelora împotriva Iui Origen ? Acuzaţiile ce i se aduc sînt cu totul deşarte, fiindcă ei nu numai că nu găsesc nimic rău în credinţa lui despre Sfînta Treime, ci dimpotrivă descoperă la el mai multe mărturii de pietate şi corectitudine. Iar Atanasie, apărător al Sinodului de la Niceea, în cărţile sale împotriva arienilor îl ia cu voce tare pe acest bărbat ca martor al credinţei sale, unindu-şi cărţile lui cu ale sale şi zicînd : Minunatul şi mult ostenitorul Origen, aducîndu-ne mărturie despre Fiul lui Dumnezeu, spune că El există din veşnicie cu Tatăl. Aşadar defăimătorii lui Origen nu-1 cunosc, aducînd blasfemii chiar lui Atanasie care-1 laudă. Dar despre Origen este destul atît. Acum să mergem cu istoria mai departe. (Socrate, VI, 11 şi 12).

CAPITOLUL, XII

CUM L-A PRIMIT IOAN PE EPIFANIE

Ioan al Constanitinopolului nu s-a supărat că Epifanie a dat dispoziţii în biserica lui în afara regulilor, ci dimpotrivă l-a rugat să rămînă cu el între episcopi. El a răspuns că nici nu rămîne, nici nu se roagă împreună cu el, dacă nu-i alungă din oraş pe Dioscur şi pe cei ce erau cu el şi dacă nu subscrie şi el la condamnarea cărţilor lui Origen. Pentru că Ioan amîna să facă aceasta, spunînd că nu e bine să procedeze prea îndrăzneţ înainte de a cunoaşte punctul de vedere general, Epifanie a fost instigat de duşmanii lui Ioan la această hotărîre. Anume, fiindcă avea loc o reuniune în Biserica Apostolilor, l-au pus pe Epifanie să treacă în faţa poporului şi să condamne cărţile lui Origen, declarîndu-se şi împotriva lui Dioscur ca şi a adepţilor lui, precum şi împotriva lui Ioan, ca apărător al lor. Acestea au fost anunţate lui Ioan. Dar în ziua următoare cînd a venit Epifanie la biserică, Serapion a spus din partea lui Ioan aceste cuvinte : Multe ai săvîrşit, Epifanie, împotriva regulilor, în primul rînd că ai făcut în biserică hirotoniri care erau de dreptul meu. Apoi fiindcă fără porunca mea, din proprie autoritate ai făcut slujba religioasă şi, în fine, fiindcă fiind invitat te-ai scuzat, iar acum din nou te încrezi în tine însuţi. De aceea bagă de seamă să nu se producă vreo tulburare în popor şi să-ţi pricinuieşti astfel singur vreo primejdie. Cînd a auzit

acestea, Epifanie s-a înfricoşat şi a plecat din biserică. Dar unii spun că, după ce el a plecat spre Cipru, a trimis lui Ioan aceste cuvinte : Sper că nu vei muri episcop, cuvinte la care a primit acest răspuns : Sper că nu te vei întoarce în patria ta. Nu ştiu dacă s-au spus într-adevăr aceste cuvinte ; dar amîndoi au avut totuşi acest sfîrşit. Căci Epifanie n-a ajuns viu în Cipru, pentru că a murit în corabie, iar Ioan, la scurt timp în urmă, a fost scos din episcopat. (Socrate, VI, 13).

CAPITOLUL XIII

DE CE ŞI PRIN CINE A DEVENIT ÎMPĂRĂTEASA DUŞMANĂ A LUI IOAN ŞI CUM A FOST ACESTA TRIMIS ÎN EXIL

După ce a plecat Epifanie i s-a adus la cunoştinţă lui Ioan că Eu-doxia îl înarmase pe acela împotriva lui. De aceea, aprins de mînie, el a ţinut în faţa poporului o amplă cuvîntare plină de insulte la adresa tuturor femeilor. Poporul a înţeles această cuvîntare ca fiind rostită împotriva împărătesei şi aşa a ajuns la urechile împăratului. Aflînd şi împărăteasa de această cuvîntare, a interpretat-o ca pe o injurie la adresa ei şi s-a plîns împăratului, spunîndu-i că tot ce se spune împotriva ei este în acelaşi timp şi o insultă a lui. De aceea a trebuit ca Teofil să ţină cît mai repede un sinod contra lui Ioan. Aceasta o dorea şi Se-verian, care acum îi era duşman. A venit Teofil aşadar şi a pus în mişcare pe mulţi episcopi, adunîndu-se astfel şi mulţi duşmani ai lui Ioan, între care şi cei scoşi de el din episcopat. S-au adunat toţi cu aceleaşi sentimente la Calcedon, unde era atunci episcop Cirin, care spunea multe vorbe urîte împotriva lui Ioan, numindu-1 mîndru şi neevlavios, iar episcopii se complăceau în astfel de bîrfeli. Atunci episcopul Maruthas din Mesopotamia, fără să vrea, l-a călcat pe picior pe Cirin, care, din cauza durerii, n-a putut să treacă în Constantinopol cu episcopii ; alţii însă au trecut. (Socrate, VI, 15). După aceea, însă, piciorul a început să-1 doară din ce în ce mai rău, pînă ce a trebuit să şi-1 amputeze, fiindcă tot corpul intrase într-un proces de infecţie. A pătimit o vreme, tîrîndu-ss numai cu un picior, şi după puţin timp a decedat. (Sozomen, VIII, 16).

Lui Teofil nimeni nu i-a ieşit în întîmpinare la sosirea din Alexandria şi nici nu i s-a făcut vreo cinstire, fiindcă se ştia că vine ca duşman. Dar marinarii alexandrini, care se găseau atunci în port pentru transporturi de grîne, întîlnindu-1 i-au acordat tot respectul. Venit la Constantinopol, a refuzat să intre în biserică şi a primit găzduire în casa Augustelor numită Placidiana. De aci au început să se urzească uneltirile împotriva lui Ioan. Căci acum nu se aduceau în discuţie numai cărţile lui Origen, ci se făceau acuzaţii grave pentru fapte nepermise. Astfel pregătindu-se lucrurile, episcopii s-au adunat într-o suburbie a Cal-cedonului, numită a lui Rufin, unde este o biserică zidită în cinstea Apostolilor Petru şi Pavel, chemîndu-1 acolo pe Ioan să răspundă la acuzaţiile ce i se aduceau. Au poruncit să vină cu el şi Serapion şi preotul eunuc Tigriu şi citeţul Paul; căci şi aceştia erau acuzaţi împreună cu Ioan. Dar acesta îi refuza, ca fiind duşmani, şi cerea să se convoace un sinod ecumenic. Fără nici o întîrziere l-au convocat de patru ori. Dar fiindcă el nu voia să vină şi cerea

convocarea sinodului, l-au condamnat fără vreo altă învinuire, decît că, fiind chemat, n-a voit să se prezinte. Iar spre seară, cînd s-a aflat de această hotărîre, poporul s-a dedat la cele mai mari tulburări şi mulţimile, adunîndu-se noaptea, nu îngăduiau ca el să fie ridicat din biserică, ci strigau să se convoace un sinod mai mare, în care să fie examinate învinuirile. Pînă la urmă, împăratul a poruncit ca Ioan să fie ridicat şi dus în surghiun. Aflînd acestea Ioan, a treia zi după condamnare, pe la amiază, s-a predat fără ştirea poporului. Căci nu voia să se producă vreo răzvrătire din pricina lui. Aşa a fost dus în exil.

Dar în popor a izbucnit o mare revoltă, astfel încît mulţi, chiar dintre duşmanii lui, au început să-şi schimbe sentimentele, spunînd ca el a suferit o calomnie, deşi cu puţin înainte voiau să-l vadă depus din scaun. Astfel că toţi vociferau împotriva împăratului şi a sinodului preoţilor, dar mai ales împotriva lui Teofil. Căci nu puteau rămîne ascunse maşinaţiile acestuia, care erau date pe faţă prin multe indicii, mai ales că el comunicase lui Dioscur şi confraţilor lui cum se ajunsese la exilarea lui Ioan. Atunci aşadar chiar şi Severian, vorbind în biserică, se lepăda de Ioan, zicînd : Deşi nu e vinovat de vreo altă faptă, este suficientă totuşi pentru condamnare trufia lui. Căci toate păcatele se iartă oamenilor, dar *«Dumnezeu celor mîndri le stă împotrivă» (Iacov 4, 6),* precum ne învaţă Sfintele Scripturi. (Socrate, VI, 14).

CAPITOLUL XIV

CUM S-A ÎNTORS IOAN ŞI CUM A FOST DIN NOU ATACAT DE CALOMNIATORI

Izbucnind o răzvrătire imensă, cu mare freamăt al poporului care striga chiar în faţa palatului imperial, împărăteasa s-a speriat şi l-a rugat pe împărat să dea ordin de întoarcerea lui Ioan. A fost trimis în acest scop eunucul Breson, dar fiindcă Ioan refuza să se supună, a trebuit să fie adus cu forţa în oraş. Pe cînd se întorcea, mulţimea l-a însoţit cu mult alai pînă la biserică. Şi îndată ce a intrat în biserică toţi îl rugau să se aşeze în scaunul episcopal şi să se adreseze poporului o cuvîntare de pace. El însă, refuzînd, spunea că aceasta trebuie să se facă prin judecata sinodului şi să fie traşi la răspundere cei vinovaţi de sentinţa ce fusese dată. Toţi ardeau de dorinţa de a-l vedea şezînd iarăşi în locul cuvenit şi de a-i asculta cuvintele de învăţătură. Fiindcă el tot întîrzia, a prevalat pînă la urmă voinţa poporului, care l-a silit să se aşeze în scaunulepiscopal şi să facă pentru popor rugăciunea obişnuită de pace. Astfel a fost constrîns chiar să vorbească poporului.

Dar faptul acesta a oferit duşmanilor o altă ocazie de acuzaţie. Mai întîi, cu privire la numirea lui Eraclide, se spune că Teofil făcea agitaţie ca să-l depună pe Ioan din această cauză. Eraclide nu era prezent, dar îl judecau ca şi cum ar fi fost prezent, acuzîndu-l că ar fi omorît pe unii fără judecată, după ce-i trimisese legaţi în lanţuri cu alai umilitor prin mijlocul oraşului Efes. Şi pe cînd o parte susţineau ca Ioan să fie audiat cum cere dreptatea, alexandrinii cereau să fie chemaţi ca acuzatori

ai lui Eraclide. De aci s-a produs, între poporul din Constantinopol şi cel din Alexandria, o gravă ciocnire, care s-a soldat cu mulţi morţi şi răniţi. Văzînd cele întîmplate, Teofil a fugit repede în Alexandria. Aceasta au făcut şi alţi episcopi, în afară de cîţiva, care erau trup şi suflet alături de Ioan.. De tot ce s-a întîmplat a fost găsit vinovat Teofil. Mînia împotriva acestuia a crescut datorită faptului că el din nou a adus în discuţie cărţile lui Origen. întrebat de cineva cum se întoarce la ceea ce a combătut mai înainte, el a răspuns : Cărţile lui Origen sînt asemenea unei pajişti pline de tot felul de flori; ce găsesc în ele bun culeg, iar ce întîlnesc cu spini evit, ca să nu mă înţepe. Acestea a răspuns Teofil, fără să se gîndească la cuvintele prea înţeleptului Solomon, care zice : *«Cuvintele celor înţelepţi sînt ca ghimpii şi ca acele» (înţel. Sol. 12, 11).* Din această cauză, Teofil părea în faţa tuturor vrednic de dezaprobare. Iar Dioscur, episcopul Ermopolei, la puţin timp după fuga lui Teofil, a murit şi a fost înmormîntat în vestita biserică întemeiată la Stejar, unde a avut loc sinodul în cauza lui Ioan. (Socrate, VI, 14 şi 15).

Cît a stat Ioan în exil, locuia lîngă strîmtoarea Pontului numită Hieron. Şi fiindcă într-o noapte un cutremur de pămînt a avariat oraşul capitală imperială, au fost trimişi în grabă soli la el, cu rugămintea să se întoarcă în oraş şi prin rugăciunile lui să îndepărteze primejdiile. După cei trimişi s-au adăugat alţii şi apoi alţii, astfel că se umpluse Bosforul de soli. Cînd a aflat aceasta, şi poporul cel preacredincios a acoperit valurile Propontidei[10] cu corăbii. Toţi au ieşit cu luminări şi opaiţe aprinse pentru întoarcerea păstorului lor. (Teodoret, V, 34.)

întorcîndu-se Teofil în Heropole, fiindcă episcopul acelei cetăţi murise, cetăţenii l-au ales în locul vacant pe monahul Nilamnion. Dar, fiindcă el nu primea, Teofil l-a îndemnat să nu respingă sacerdoţiul încredinţat. El a promis atunci zicînd : Astăzi se va împlini ceea ce place Domnului. In ziua următoare, venind la chilia lui mai mulţi cu aceeaşi rugăminte, Nilamnion a zis ; Mai întîi să ne rugăm. Teofil l-a lăudat pentru aceasta şi toţi s-au rugat. Dar Nilamnion odată cu acea rugăciune şi-a găsit şi sfîrşitul vieţii. (Sozomen, VII, 19).

CAPITOLUL XV

ÎN CE FEL A TRATAT IOAN PE AUGUSTA

Ioan era ocupat cu învăţătura şi l-a rînduit pe Serapion episcop al Eracleii Traciei. Aceasta a fost pricina pentru şi mai mare ură împotriva lui. Căci după puţin timp s-a aflat că s-au întîmplat următoarele în această privinţă. S-a aşezat o statuie de argint a împărătesei Eudoxia îmbrăcată în hlamidă, pe o coloană de porfir, nici prea aproape, nici prea departe de biserica Sofiei, pe care numai o alee o despărţea de

10Marea de Marinară aflată între Marea Egee şi Marea Neagră.

piață. Pe acolo se plimba de obicei publicul. Dar Ioan, socotind că aceasta este o injurie adusă bisericii, şi-a ascuţit iar limba obişnuită să nu tacă. Şi fiindcă era nevoie să înduplece pe împăraţi cu cuvîntul rugăminţii, pentru interzicerea plimbării publice pe acea alee, în loc să procedeze cu duhul blîndeţii, a început să sfîşie cu puterea cuvîntului pe cei ce au îngăduit să fie folosită acea alee pentru plimbare. Augusta împărătească din nou a socotit că aceasta înseamnă o insultă adusă majestăţilor imperiale şi din nou a început să pregătească un sinod de episcopi împotriva lui Ioan. Dîndu-şi seama de aceasta, el a ţinut în biserică acea faimoasă omilie a lui, al cărui început este acesta : *Iarăşi înnebuneşte Irodiada, iarăşi turbează. Din nou dansează, din nou doreşte să i se dea pe tavă capul lui Ioan.* Acest fapt a aprins şi mai mult de mînie pe împărătească. (Socrate, VI, 16).

CAPITOLUL XVI

DESPRE UNELTIRILE ÎMPOTRIVA LUI IOAN

Odată a fost prins un individ care voia să-1 ucidă pe Ioan, dar, adus prefectului pentru pedeapsă, a fost scos din închisoare de către Ioan, ca să nu fie ucis. Altădată un serv al preotului Elpidie repezindu-se asupra episcopului a voit să-1 ucidă. Dar ţinut de cineva l-a străpuns cu cuţitul, la fel făcînd şi cu al doilea care a încercat să intervină, şi cu al treilea. Adunîndu-se lumea şi ţipînd, el i-a ucis pe mulţi, pînă ce a fost prins şi predat organelor de drept. De atunci casa lui Ioan a fost înconjurată de popor şi el era păzit zi şi noapte. (Sozomen, VIII, 21).

CAPITOLUL, XVII

DESPRE A DOUA DEPUNERE A LUI IOAN ŞI DESPRE SCHISMA FĂCUTĂ PENTRU EL

După puţin timp s-au adunat episcopii Leontie din Ancira Galatiei, Amonie al Laodieeii, Breson al Traciei Filipice, Acachie al Bereii din Siria şi alţi cîţiva. In prezenţa acestora se agitau iarăşi vechii acuzatori. Ioan avea încredere în ei, rugîndu-i să formuleze acuzaţia în chip cuviincios. De sărbătoarea Naşterii Mîntuitorului, împăratul n-a venit la biserică la slujba religioasă, ci i-a comunicat lui Ioan că nu va avea legături cu el, decît după ce acesta va fi fost absolvit de acuzaţii. Şi fiindcă, datorită măsurilor de securitate luate de popor pentru Ioan, acuzatorii lui se temeau foarte tare, episcopii prezenţi nu-1 învinuiau de altceva decît că după depunere el rămăsese acasă fără să respecte hotărîrea sinodului. Dar fiindcă el a răspuns că 65 de episcopi au hotărît să rămînă în comunitate, Leontie şi alţii răspundeau zicînd : Dar cei mai mulţi te-au depus, o Ioane ! Şi fiindcă Ioan afirma că această regulă a lor nu aparţine ortodocşilor, ci arienilor, căci adunaţi în Antiohia pentru condamnarea rătăcirii răspîndită despre consubstanţialitate, din ură faţă de Atanasie, au răspîndit această regulă, atunci ei l-au condamnat cu nedreaptă satisfacţie, neînţelegînd că,

folosindu-se de această regulă, l-au depus şi pe Atanasie. Acestea s-au petrecut în preajma sărbătorii Paştilor. Dar împăratul i-a comunicat lui Ioan că nu poate veni la biserică fiindcă două sinoade îl condamnaseră. Lipsea aşadar Ioan şi nu urca la biserică. Dar toţi cei de partea lui, plecînd din biserică, au sărbătorit Pastile în termele numite constantiniene. Cu aceştia cei mai mulţi dintre episcopi, preoţi şi din ceata sacră a clericilor s-au pus în mişcare, întîlnindu-se în diferite locuri şi numindu-se între ei ioaniţi. Iar Ioan, timp de două luni, n-a ieşit nicăieri, pînă cînd împăratul a poruncit să fie ridicat şi dus în surghiun. Aşa l-au luat într-o zi din biserică şi au plecat cu el. Dar cîţiva dintre ioaniţi au incendiat în acea zi biserica. Şi bătînd vîntul, flăcările au cuprins şi bazilica senatului. Evenimentele acestea s-au petrecut în a 20-a zi a lunii ianuarie, în al 6-lea consulat al lui Onorie şi Aristene. Datorită celor întâmplate, Optat, prefectul oraşului, care era păgîn, din ură faţă de creştini a pus la diferite feluri de tortură pe cei mai mulţi dintre ioaniţi. (Socrate, VI, 16).

CAPITOLUL XVIII

DESPRE SURGHIUNUL ŞI MOARTEA LUI IOAN

Izgonit din oraş, Ioan a fost trimis la Cucuz, o localitate mică şi părăsită din Armenia. De aci a fost transferat la Pitius [11], unde se află hotarele Pontului şi ale imperiului roman, în vecinătatea cruzilor barbari. Dar bunătatea lui Dumnezeu n-a îngăduit ca bravul Său atlet să rămînă mult timp în astfel de locuri. (Teodoret, V, 34).

In vrvemea aceasta, întîistătătorul Inochentie al Romei a scris lui Ioan şi clerului din Constantinopol că nu e bine să se dea un succesor lui Ioan şi nici clerul acestuia să se supună altui episcop dintr-o localitate îndepărtată. Se spune că Ioan, pe cînd era dus în exil, şi-a aflat printr-o vedenie ziua în care avea să moară, zi arătată de Basilisc, martir, în Comana. Acolo, obosit de drum, n-a mai putut suporta durerile de cap şi arşiţa soarelui şi a încetat din viaţă. (Sozomen, VIII, 26).

Aceasta s-a întîmplat în a patrusprezecea zi a lunii septembrie [12°], în timpul consulatului al şaptelea al lui Onorie şi al doilea al lui Teodosie (An. 407). (Socrate, VI, 10).

CAPITOLUL XIX

CUM ILIRICUL ŞI OCCIDENTUL S-AU DESPĂRŢIT DE EPISCOPII RĂSĂRITENI DIN CAUZA LUI IOAN Mai ales ierarhii Europei au dezaprobat cauzele care au dus

365. Orăşel pe malul de Răsărit al Mării Negre.

12 Sfîntul Ioan Gură de Aur a murit în localitatea Comana la 14 septembrie 407. Ultimele lui cuvinte au fost: «Slavă lui Dumnezeu pentru toate». In 438, rămăşiţele sale pămînteşti au fost aduse la Constantinopol şi aşezate în biserica «Sfinţii Apostoli». Biserica Ortodoxă îl sărbătoreşte la 13 noiembrie, singur, şi împreună cu Sfîntul Vasile cel Mare şi cu. Sfîntul Grigorie de Nazianz la 30 ianuarie, numiţi împreună «Mari Dascăli ai lumii şi Ierarhi».

la nedreptatea făcută cu Ioan. Ei au întrerupt legăturile cu episcopii răsări-teni. La fel au procedat şi ilirienii. Răsăritenii însă, deşi cei mai mulţi s-au disociat de nedreptatea săvîrşită, n-au voit totuşi să sfîşie trupul Bisericii. Iar după moartea acelui învăţător al tuturor popoarelor, episcopii occidentali n-au reluat legăturile cu episcopii Egiptului, Orientului, Bosforului şi Traciei, înainte ca numele acelui sfînt bărbat să fie pus între predecesori. Pe Acachie, care a fost numit după el, nu l-au socotit demn de pomenit. Iar pe Atticus, succesorul lui Arsachie [13'], care trimitea repetate solii şi cerea garanţii de pace, l-au confirmat numai după ce numele lui Ioan a fost înscris în diptice (registrele episcopale). (Teodoret, V, 34).

CAPITOLUL XX

DESPRE HIROTONIREA LUI ARSACHIE CONSTANTINOPOLITANUL ŞI DESPRE URA FAŢĂ DE EL DIN PRICINA LUI IOAN

După trecere de cîteva zile, a fost hirotonit episcop al Constantino-polul Arsachie, frate al lui Nectarie, foarte înaintat în vîrstă, avînd peste 80 de ani, care a condus la început episcopatul cu foarte mare blîndeţe. (Socrate, VI, 17).

Apoi şi-a schimbat atitudinea cînd a fost vorba de cei ce-1 iubeau pe Ioan. Fiindcă aceştia nu voiau să aibă vreo legătură cu Arsachie, nici "măcar pentru rugăciune, ci, precum s-a spus, celebrau cele sfinte separat, prin cele mai retrase şi mai îndepărtate locuri ale oraşului, el a denunţat această stare de lucruri împăratului. S-a dat ordin să se intervină cu forţa armată, şi poporul a fost pus pe fugă cu pietre şi cu ciomege. Iar pe cei mai cunoscuţi şi mai statornici în dragostea faţă de Ioan i-a dus la închisoare. Pe de altă parte soldaţii, abuzînd de încrederea ce le-a fost acordată, cum se întîmplă în asemenea împrejurări, jefuiau femeile de podoabe, luînd cu forţa cingători de aur, brăţări, mărgele, parfumuri, inele, diademe, smulgîndu-le cerceii cu urechi cu tot. S-a produs în oraş o foarte mare tulburare, cu vaiete şi gemete. Totuşi, dragostea faţă de Ioan n-a putut fi înăbuşită pe calea aceasta, chiar dacă cei mai mulţi nu îndrăzneau să se adune între ei nici la piaţă nici în băi. Pentru unii era periculos să rămînă şi acasă, astfel că părăseau oraşul şi mulţi bărbaţi şi foarte multe femei şi fecioare demne de laudă prin virtutea vieţii lor au fugit. (Sozomen, VIII, 23).

în acel timp a căzut o grindină puternică în Constantinopol şi în comunele suburbane. Aceasta s-a întîmplat în al şaselea consulat al lui Onorie şi Aristene (An. 404), în a treizecea zi a lunii septembrie. Se spune că din mînia lui Dumnezeu a căzut grindina, pentru că fusese condamnat Ioan fără judecată. Acestor vorbe le-a dat temei de încredere moartea împărătesei, petrecută foarte repede, căci a murit în a

13 In lista Patriarhilor de Constantinopol, după Sfîntul Ioan Gură de Aur figurează Arsachie, de la 27 iunie 404 la 11 noiembrie 405, apoi Atticus, de la începutul lui martie 406 pînă la 10 octombrie 425.

patra zi după grindină. (Socrate, VI, 17).

Atunci şi Cirin, episcopul Calcedonului, care-i făcuse mult rău lui Ioan, a murit cu piciorul amputat (Sozomen, VIII, 16).

Alţii spuneau totuşi că Ioan a suferit pe drept, fiindcă tolerase multe biserici ale novaţienilor, quartodecimanilor şi ale altor eretici. (Socrate, VI, 17).

CAPITOLUL XXI

DESPRE CITEŢUL EUTROPIE, PEDEPSIT CU ÎNCHISOARE DIN CAUZA LUI IOAN

în acel timp a fost închis şi citeţul Eutropie, bănuit că ar fi participat şi el la incendierea bisericii. întemniţat, a fost supus la multe chinuri şi în curînd a murit. Cred că trebuie amintit ce s-a întîmplat cu acesta. Cineva a visat că a văzut pe un bărbat voinic şi frumos stînd lîngă altar, cinstind pe martirul Ştefan şi spunînd că nu se mai găsesc nicăieri bărbaţi buni, că el a cutreierat tot oraşul şi că n-a găsit pe nici unul în afară de Eutropie. După ce s-a trezit, el a povestit prietenilor visul pe care-l avusese. Apoi, căutînd pe cei care fuseseră arestaţi de prefect şi snopiţi în bătaie, a găsit pe Eutropie şi i-a povestit visul. Iar el plîngînd a rugat să afle ceva despre cel pe care-l văzuse în vis. Şi cum prefectul aresta pe mulţi şi nu descoperea pe făptaşii incendiului, deţinînd şi cîteva femei, le îndemna să-1 accepte ca episcop pe Arsachie, dar multe au refuzat. între ele una, pe nume Olimpiada, socotind nedrept să dea satisfacţie ticăloşiei, a zis : Adu-mi şi mai mulţi defăimători şi supune-mă la chinuri şi mai mari ; nu este legiuit pentru mine să-1 ascult pe Arsachie şi să fac ceea ce nu e permis celor pioşi. Şi fiindcă prefectul n-o putea face să meargă la biserica păstorită de Arsachie, a lăsat-o să plece, dar după puţin timp a arestat-o din nou şi i-a arătat mult, aur, crezînd că în felul acesta îi va înfrînge statornicia caracterului. Tot în acest timp preotul Tigriu a fost dezbrăcat, bătut la spate şi atît de chinuit încît i s-au desfăcut din încheieturi mîinile şi picioarele. (Sozomen, VIII, 24).

CAPITOLUL XXII

DESPRE MOARTEA LUI ARSACHIE ŞI DESPRE NUMIREA LUI ATIC CA EPISCOP

Arsachie, după ce a mai trăit puţin timp, a murit cînd urma consulatul al doilea al lui Stilicon şi Antemie (An. 405), în a unsprezecea zi a lunii noiembrie. După moartea lui a început o mare luptă pentru episcopatul Constantinopolului. Şi fiindcă din cauza aceasta au trecut patru luni, cînd au urmat la consulat Arcadie pentru a şaptea oară şi Probus (An. 406), a fost numit episcop Atic, armean de neam, de fel monah, înzestrat din tinereţe cu o înţelepciune naturală. (Socrate, VI, 18).

CAPITOLUL XXIII

DESPRE SUCCESIUNEA DIFERIŢILOR PATRIARHI

Lui Siriciu, care a condus episcopatul Romei cinci ani, i-a urmat Anastasie, după care a primit drepturile episcopale Inochentie. A murit şi Flavian care nu eonsimţise la condamnarea lui Ioan. După moartea lui Flavian a primit episcopatul Porfirie. Şi fiindcă foarte mulţi eonsim-ţiseră să semneze contra lui Ioan, în Constantinopol s-a produs o mare dezbinare, astfel încît cei mai mulţi săvîrşeau liturghia în case particulare şi se ajungea la scandaluri, fiindcă din bunăvoinţa lui Arsachie şi Porfirie, ca şi a lui Teofil, episcop al Alexandriei, la dorinţa fruntaşilor, fusese părăsită legea care poruncea ca toţi să vină la biserică, iar cine nu vine să fie îndepărtat. (Sozomen.VIII, 24).

CAPITOLUL XXIV

DESPRE TULBURĂRILE PE CARE BARBARII LE PRICINUIAU STATULUI

In acel timp, pe lîngă dezbinările din cler, statul era tulburat şi de alte mari neajunsuri. Căci hunii, trecînd Istrul, devastau Tracia. De asemenea, tîlharii Isauriei, venind pînă în Caria şi Fenicia cu mare mulţime adunată, au jefuit oraşele şi satele prin care trecuseră. Tot în acel timp şeful armatelor lui Onorie era Stilicon, un om cu mare autoritate şi avînd influenţă asupra celei mai mari părţi a nobilimii romane. Acesta, intrînd în conflict cu generalii lui Arcadie, se gîndea să pornească împotriva lor. Atunci, de acord cu Onorie, l-a numit comandant al armatei pe Alaric, regele goţilor, şi, ajungînd în Iliric, l-a pus prefect acolo pe Ioviu, ca să ridice armele contra romanilor şi să supună pe provinciali sub jurisdicţia lui Onorie. Şi Alaric, după ce a adunat pe barbarii supuşi lui şi pe locuitorii Dalmaţiei, a venit în Epir, unde n-a rămas mult timp şi s-a întors în Italia fiindcă, deşi voise să plece, a fost reţinut, cum el însuşi a mărturisit, prin scrisorile lui Onorie. (Sozomen, VIII, 25).

CAPITOLUL, XXV

CUM ALEXANDRU, EPISCOPUL ANTIOHIEI, A ADUS LA UNITATEA BISERICII POPORUL DEZBINAT

în vremea aceea a ocupat episcopatul Alexandriei Chirii[14], vărul lui Teofil. Episcop al Bisericii Ierusalimului era Ioan, un bărbat minunat, succesor al lui Chirii. Iar la Antiohia era Alexandru, bun predicator şi dovedind virtute prin multe lucrări. Acesta, urmînd lui Porfirie,' care fusese hirotonit după Flavian, a lăsat multe amintiri

14Episcopul Chirii al Alexandriei nu a fost vărul, ci nepotul episcopului Teofil.

ale clemenţei sale. Flavian strălucea prin subtilitatea înţelepciunii sale. Prea sfinţitul Alexandru se distingea şi el prin cultura lui filosofică şi prin binefacerile faţă de cei buni. Acesta, stăruind prin rugăminţi, a unit cu restul poporului pe cei ce erau de partea lui Eustatie (ceea ce n-au putut face mai înainte Paulin şi după el Evagrie) şi a organizat o festivitate cum nimeni n-a mai văzut vreodată alta. Căci după ce a luat cu el pe toţi cei devotaţi lui, preoţi şi popor, a venit la locul unde se adunau eustaţienii şi aducînd cîntăreţi de psalmi, care rosteau psalmii într-o melodie continuă, a umplut toată piaţa de oameni, de la cea mai îndepărtată poartă a oraşului, pînă la biserica mare, făcînd să pară fluviul de gîndire ca un adevărat fluviu revărsat. Văzînd aceasta iudeii, arienii şi rămăşiţele de păgîni au gemut gîndindu-se la celelalte şuvoaie care se vărsau în marea Bisericii. Acesta a înscris cel dintîi numele marelui Ioan în dipticele eclesiastice. (Teodoret, V, 35).

CAPITOLUL XXVI

CUM A FOST READUS LA CONSTANTINOPOL TRUPUL LUI IOAN

în timpul ce a urmat, rămăşiţele acestui mare propovăduitor au fost transportate în oraşul imperial. Şi iarăşi poporul cel prea credincios, curgînd pe mare ca şi pe uscat, a umplut apele Bosforului de lumina opaiţelor şi a luminărilor aprinse. Această comoară a adus-o acelui oraş împăratul. Acesta a moştenit numele bunicului şi i-a păstrat neatinsă evlavia. Cu ochii şi fruntea lipită da racla aceluia, s-a rugat pentru fiii săi Arcadie şi Eudoxia, ca să-i ierte pentru greşelile făcute din neştiinţă. In curînd i-au murit şi părinţii, lăsîndu-1 orfan. Dar Dumnezeul părinţilor şi al urmaşilor n-a răbdat ca el să simtă umilinţa de copil fără părinţi. Căci a făcut să fie crescut cu evlavie şi i-a păzit imperiul fără teama de tulburări, înfrînînd planurile tiranilor. (Teodoret, V, 26).

CAPITOLUL XXVII

DESPRE LAUDELE LUI TEODOSIE CEL TÎNĂR

Acesta, aducîndu-şi aminte întotdeauna de binefaceri, cinstea pe binefăcători şi avea părtaşe la imnurile religioase pe surori, care-şi păstrau fecioria prin felul de viaţă, considerînd hrană de mare preţ convorbirile despre cele sfinte şi socotind mîinile celor săraci comoară nepieritoare. Prinţul însuşi era împodobit cu multe însuşiri lăudabile, mai ales cu blîndeţe, îngăduinţă şi linişte sufletească, neprivind niciodată ca pe ceva sigur ceea ce aduce timpul. Se cuvine să arătăm aceasta pe faţă. Un bărbat cu o ţinută de monah, dar cu un fel de a fi mai sever, a venit la împărat să-1 roage pentru o pricină. Fiindcă făcuse aceasta de multe ori, dar nu i se îndeplinise rugămintea, l-a oprit de la intrarea în biserică şi impunîndu-i aceasta ca o obligaţie, a plecat. Dar prea credinciosul împărat, întorcîndu-se la palat, la masa de prînz le-a spus celor de faţă că nu se va aşeza la masă pînă ce nu va fi scos din lanţuri acel călugăr. De aceea a trimis la episcopul oraşului să poruncească celui ce-1 legase să-1

scoată din lanţuri. Şi cu toate că episcopul, răspun-zîndu-i că nu trebuie să primească de la oricine interdicţia de a intra în biserică, a intervenit ca acela să fie eliberat, împăratul totuşi nu s-a socotit dezlegat de interdicţie pînă n-a primit dezlegarea de la cel ce-i interzisese legătura cu biserica. Templele idolilor, care fuseseră părăsite, el a făcut să fie dărîmate din temelie, pentru ca urmaşii să nu mai găsească nici o urmă a rătăcirilor din trecut. Această motivare a dat-o şi în legile sale. Iar cînd Roilas, comandantul Sciţiei, a trecut Istrul şi cu armată fără număr a jefuit crunt Traciile, ameninţînd să asedieze şi să dărîme chiar oraşul imperial, majestatea divină lovindu-1 cu săgeţi şi trăsnete de sus l-a ars şi pe el şi toată armata. (Teodoret, V, 36).

CAPITOLUL XXVIII

DESPRE MINUNILE PETRECUTE ÎMPOTRIVA PERŞILOR

Aşa ceva s-a săvîrşit de către Domnul şi ocrotitorul lui chiar în războiul cu perşii. Aceia, cînd au aflat că romanii n-au armate la frontiere, au început să atace oraşele din apropiere, călcînd tratatele de pace. Nimeni nu dădea ajutor la hotarele devastate, căci împăratul, în-crezîndu-se în legăturile de pace, îndreptase generalii şi oştirea către alte războaie. Dar atunci a căzut o ploaie mare cu multă grindină, Dumnezeu nepermiţîndu-le să înainteze mai mult. Grindina căzută a împiedicat mersul cailor, făcînd ca timp de douăzeci de zile ei să nu se poatădeplasa decît foarte puţin. Ofiţerii, adunîndu-şi armata şi asediind din nou oraşul cu nume împărătesc, s-au făcut pînă la urmă de ocară. Căci pe cînd regele Gororan asedia din toate părţile oraşul înainte numit, punînd în bătaie multe maşini de asediu şi ridicînd turnuri înalte împotriva zidurilor cetăţii, singur Eunomie, preasfinţitul episcop al oraşului, a rezistat, distrugîndu-le maşinile şi zădărnicindu-le atacul. Şi cu toate că generalii noştri, istoviţi de luptele cu duşmanii nu îndrăzneau să mai reziste asediului, el singur luptînd a salvat oraşul fără devastări. Pe cînd un bărbat din partea duşmanilor, insultînd cum se întîmplă de obicei şi repetînd vorbele lui Rapsac şi ale lui Senaherib, ameninţa că va da foc templului sfînt, acel preasfinţit bărbat, nemaisuportînd nebunia aceluia, a poruncit ca o balistă să fie împinsă lîngă meterezul numit cu numele apostolului Toma. Şi punînd în balistă o piatră foarte mare, a zis : In numele Celui defăimat întindeţi arcul şi aruncaţi piatra. Şi piatra aruncată, lovindu-1 în faţă pe blestematul defăimător, i-a sluţit chipul, i-a spart capul şi i-a împrăştiat creierii pe pămînt. Cînd a aflat aceasta comandantul armatei, care ameninţa că va cuceri oraşul, a tăcut şi, prin forţa lucrurilor declarîndu-se învins, de teamă a cerut pace. Astfel aşadar împăratul tuturor l-a ocrotit pe acest preacredincios împărat, care se mărturisea slujitor al lui Dumnezeu şi la toate credincios (Teodoret, V, 36).

CAPITOLUL XXIX

DESPRE SUCCESIUNEA EPISCOPALA

în vremea aceasta, lui Inochentie, minunat prelat al oraşului Roma, i-a urmat Bonifaciu.' Lui Bonifaciu i-a urmat Zosim, şi lui Zosim, Celest[15]. La Ierusalim, după Ioan a luat conducerea Bisericii Prailie, iar la Antiohia, după sfinţitul Alexandru a fost rînduit episcop al Bisericii Teodot, oglindă a castităţii, împodobit cu blîndeţea şi puritatea vieţii. El a amestecat cohorta lui Apoiinarie cu oile sfinte, rugîndu-le să se unească în acelaşi staul. Dar în acelaşi timp a pornit cu război contra Bisericilor din aceleaşi pricini Isdigerdis, regele perşilor. (Teodoret V, 37).

CAPITOLUL XXX

DESPRE VIRTUŢILE EPISCOPULUI ABDAS LA PERŞI

Abdas era un episcop înzestrat cu foarte multe virtuţi. Acesta, fo-losindu-se de o mare rîvnă divină, a distrus pireele, ceea ce însemnează focul lor, adică altarul Vestei. Căci păgînii numesc piree templele în care păzesc focul, socotind pe Dumnezeu foc. Regele, cînd a auzit de la magi acestea, l-a chemat pe Abdas. Şi la început l-a învinovăţit cu blîn-deţe, cerîndu-i să reconstruiască pireul distrus. El însă refuzînd şi spunînd că nu va face aceasta niciodată, regele i-a răspuns că va dărîma şi el toate bisericile. Sosind data fixată pentru aceasta, a luat măsuri mai întîi să fie ucis Abdas şi după aceea să fie dărîmate bisericile. Eu nu socotesc că s-a făcut bine cu distrugerea Vestei. Căci nici Apostolul, cînd a venit la Atena şi a văzut oraşul plin de idoli, nu le-a distrus altarele, ci a procedat cu socoteală, învăţîndu-i despre credinţa cea adevărată. Totuşi, îl admir foarte mult că n-a voit să refacă templul distrus, ci- a preferat să moară şi socotesc că trebuie cinstit cu cele mai multe cununi. Căci a adora focul este tot una cu a-i construi templu. De aici luîndu-şi aşadar furtuna începutul, a aprins foarte aprig şi sălbatic sufletele tinerilor evlavioşi şi treizeci de ani în şir a durat o groaznică răzmeriţă mărită oarecum mai mult de alte furtuni. Perşii îi numesc magi pe cei care zeifică elementele naturii. Am arătat cu alt prilej legendele lor, dînd şi răspunsuri potrivite la întrebările acestora. Astfel Gororan, fiul lui Isdigerdis, luînd conducerea imperiului după moartea tatălui său, a pornit cu război contra evlaviei creştine. A inventat împotriva creştinilor tot felul de pedepse şi chinuri, pe care nu este cazul să le descriu acum. Unora le-au jupuit mîinile, altora spatele, altora capetele, înce-pînd de la frunte, pînă ce i-au lăsat cu ţeasta goală pînă la gît. Pe alţii îi lăsau complet goi şi—i acopereau pe la mijloc cu despicături de trestii, pe care 3e potriveau cu ascuţişul pe carnea trupului, pe care-1 legau strîns cu sfori de jur împrejur, de la cap pînă la picioare. Apoi trăgeau cu putere trestiile, astfel încît, cînd acestea erau trase, ascuţişul lor le sfîşia carnea şi supliciul acesta le pricinuia dureri nemaipomenite. Un alt chin consta în săparea unor gropi pe care le astupau bine în toate părţile şi vîrau în ele pe atleţii evlaviei, aruncînd peste ei mulţime de şoareci mari înfometaţi şi legînd celor pedepsiţi mîinile şi picioarele, ca să nu poată alunga bestiile. Au mai născocit şi alte chinuri şi mai sălbatice, avînd ca învăţător pe

15Ordinea^ este următoarea : Zosim I (417—*i W),* Bonifaciu I (418—422), Celes tin I (422—432).

vrăjmaşul adevărului. Dar n-au putut înfrînge virtutea atleţilor, care se întreceau să primească prin astfel de moarte darurile vieţii veşnice. Voi aminti totuşi de doi sau trei, ca să se vadă prin ei vitejia celorlalţi. (Teodoret, V, 38).

CAPITOLUL XXXI

DESPRE HORMISDAS, PREA NOBILUL MĂRTURISITOR AL LUI HRISTOS LA PERŞI

Hormisdas era un mare nobil la perşi, care avusese pe tatăl său prefect. Cînd regele a aflat că acesta este creştin, a cerut să-i fie adus şi i-a poruncit să tăgăduiască pe Dumnezeu Mîntuitorul. Dar el a răspuns : Nu gîndeşti nici drept, nici folositor, împărate. Căci cel -care este învăţat să nege cu uşurinţă şi să dispreţuiască pe Dumnezeul tuturor, dispreţuieşte foarte uşor şi pe împărat, care este el însuşi o parte a naturii muritoare. Şi dacă este demn de cel mai mare chin cel care dispreţuieşte sceptrul tău, împărate, merită să fie dat tuturor chinurilor cel ce neagă pe Creatorul a toate. Iar împăratul, care ar fi trebuit să-i admire înţelepciunea, l-a dezbrăcat pe bunul atlet de avere şi de demnitate şi i-a poruncit ca gol să tragă de căpăstru cămilele armatei. Şi după ce au trecut mai multe zile, privind împăratul de sus, l-a văzut pe prea distinsul bărbat ars rău de soare şi plin tot de praf. Amintindu-şi de patria şi de neamul de naştere al bărbatului, a poruncit să fie adus la el şi să fie îmbrăcat bine, ou haine de in. Apoi, socotind că atîta suferinţă adunată şi mila arătată faţă de el îl vor muia, a zis : Hai, acum liberează-te de acea încăpăţînare şi tăgăduieşte-1 pe fiul dulgherului. Dar el, plin de rîvnă pentru Dumnezeu, a rupt îmbrăcămintea şi a aruncat-o, zicînd : Dacă-ţi închipui că eu îmi lepăd credinţa în felul acesta, iată, ai, împreună cu impietatea, darul pe care-1 stăpîneşti. Contemplîndu-i această vitejie, l-a aruncat gol din imperiul său. (Teodoret, V, 38).

CAPITOLUL XXXII

DESPRE SANES, MĂRTURISITOR LA PERŞI

Pe Sanes, stăpîn peste o mie de sclavi, fiindcă îi rezista şi nu accepta să tăgăduiască pe Creatorul a toate, întrebîndu-1 cine dintre sclavii lui este cel mai crud, i-a încredinţat acelui sclav stăpînirea peste ceilalţi sclavi şi a cerut ca aceluia să-i slujească stăpînul însuşi şi soţia lui, crezînd că prin aceasta va înfrînge pe luptătorul pentru adevăr. Dar s-a înşelat în speranţa sa. Căci acela avea casa construită pe piatră. (Teodoret, V, 38).

CAPITOLUL XXXIII

DESPRE DIACONUL VENIAMIN DIN PERSIA ŞI DESPRE MARTIRIUL LUI

Prinzîndu-l şi pe diaconul Veniamin, l-a vîrît la închisoare. Dar după trecere de doi ani, a sosit pe neaşteptate un delegat roman pentru tratative în legătură cu alte interese. Şi cînd a aflat acestea, a cerut regelui să fie eliberat diaconul. Regele însă a poruncit ca Veniamin să promită că nu va predica nici unuia dintre magi învăţătura creştină şi-l va lăsa liber. Delegatul a promis că Veniamin va respecta recomandarea regelui. Auzind ce i se cere, Veniamin a răspuns delegatului : Mi-e imposibil să nu dăruiesc şi altora lumina pe oare am primit-o eu însumi. Cît de vrednic de pedeapsă este cel care a ascuns talantul o arată istoria sfînta a Evangheliilor. Regele, care încă nu ştia nimic din acestea, a poruncit ca Veniamin să fie scos din lanţuri. Dar el nu înceta să predice. Şi luîndu-i pe cei stăpîniţi de întunericul ignoranţei, îi punea imediat sub lumina adevărului. După ce a trecut un an, faptele lui au fost aduse la cunoştinţa regelui. Adus la el, i-a poruncit să tăgăduiască pe Dumnezeul adevărat pe care-L adora. Dar el l-a întrebat pe rege, zicînd : De ce cinste este vrednic cel care, părăsindu-şi ţara sa, se pune în slujba altei ţări străine ? Şi cînd regele a răspuns : Este vrednic de moarte şi de cel mai crud supliciu, prea înţeleptul bărbat a zis : De ce aşadar să nu sufere pe drept omul care, părăsind pe Creatorul şi Făcătorul lumii, pe Cel ce dă viaţă şi mîntuire, vrea să zeifice pe unul din slujitorii Lui şi să-i acorde mai degrabă acestuia cultul datorat ? înfuriat de aceste cuvinte, regele a poruncit să se ascută douăzeci de trestii şi să i se înfigă sub unghiile degetelor de la mîini şi de la picioare. Şi fiindcă el privea în derîdere acest chin, regele a poruncit să i se aducă altă trestie ascuţită şi să-l înţepe pe diacon în partea de unde începe obîrşia omenească. Trestia era mereu infiptă şi trasă înapoi pro-ducînd' dureri de nespus. După acest chin nelegiuit, a poruncit să se aducă o varga groasă, plină de spini şi să i se vîre în orificiul anal, pentru ca în acest chip prea viteazul luptător să-şi dea duhul.

Multe altele de acest fel au fost născocite de alţi nelegiuiţi. Şi totuşi, nu e de mirare că Dumnezeul tuturor rabdă cu mărinimie ferocitatea şi necredinţa acestora, cînd ne gîndim că înainte de imperiul marelui Constantin, împăraţii romani care au existat s-au năpustit cu furie asupra slujitorilor adevărului. Diocleţian în ziua Patimilor mântuitoare a distrus bisericile în tot imperiul roman. Dar după trecere de nouă ani ele au înflorit din nou, devenind şi mai mari şi mai frumoase. în schimb el, după nebunia impietăţii sale, s-a stins pentru totdeauna. Căci şi Domnul a prezis că vor fi astfel de războaie şi a predicat biruinţa Bisericii. Pe noi totuşi realitatea însăşi ne învaţă că ne sînt mai folositoare războaiele decît pacea : fiindcă pacea ne face slabi, moi şi timizi, pe cînd războiul ascute mintea şi ne îndeamnă să disprețuim cele. prezente ca trecătoare. Dar acestea le-am expus mai dezvoltat în altă lucrare. (Teodoret, V, 38).

CAPITOLUL XXXIV

DESPRE TEODOT, EPISCOP AL ANTIOHIEI, ŞI DESPRE TEODOR, EPISCOP AL MOPSUESTIEI

în acel timp, în care prea sfinţitul Teodot conducea Biserica din Antiohia, Teodor, episcop al Mopsuestiei şi învăţat al întregii Biserici, a ajuns la sfîrşitul vieţii după ce a luptat cu vitejie împotriva numeroasei cohorte de eretici. El şi-a însuşit învăţătura marelui Diodor. A fost tovarăş şi colaborator al prea sfinţitului Ioan. A primit deopotrivă cupele duhovniceşti ale lui Diodor, rămînînd în episcopat treizeci şi şase de ani, luptînd cu succes împotriva arienilor şi eunomienilor, nimicind capcanele tîlharului Apolinarie şi pregătind păşuni grase pentru oile lui Dumnezeu. Fratele său, Polihron, a condus Biserica din Apameia, împodobit fiind şi cu harul vorbirii oratorice şi cu strălucirea vieţii nepătate. (Teodoret, V, 39).

CAPITOLUL XXXV

DESPRE SFÎRŞITUL ÎMPĂRATULUI ARCADIE

Nu mult timp după moartea lui Ioan a murit şi împăratul Arcadie, bărbat blînd şi liniştit, socotit spre sfîrşitul vieţii venerabil pentru aceste însuşiri. în oraşul Constantinopol se găseşte o casă foarte mare, avînd numele de Caria, ceea ce însemnează nuc. Căci în vestibulul acelei case era un nuc, de care a fost spînzurat martirul Acachie. Din această cauză a fost clădită acolo alături şi o capelă pentru rugăciuni. Pe acel nuc voind să-1 vadă Arcadie a venit la casa de rugăciuni, înfor

cîndu-se la palat după săvîrşirea rugăciunii. Cu această ocazie, toţi locuitorii din jurul casei de rugăciuni au alergat să-1 vadă pe împărat. Unii au ieşit la porţi ca să vadă mai bine faţa împăratului şi suita, alţii urmau alaiul. Şi în timp ce toţi, cu copii, soţii şi slugi, ieşiseră din casă, deodată casa cea mare de care era lipită capela s-a prăbuşit. A urmat un mare strigăt de spaimă, dar şi de mirare că rugăciunea împăratului scăpase pe atîţia oameni de primejdia prăbuşirii care s-a produs. Arcadie, rămînîndu-i în vîrstă de opt ani fiul său Teodosie, despre care am istorisit mai multe, a murit în timpul consulatului iui Basus şi Filip (An. 408), în prima zi a lunii mai, în anul al doilea al Olimpiadei a două sute nouăzeci şi şaptea. El a domnit cu tatăl său Teodosie treisprezece ani, iar după moartea tatălui, paisprezece. A trăit treizeci şi unu de ani. (Socrate, VI, 21).

CARTEA A XI-A

CAPITOLUL, I

CĂ IMPERIUL LUI TEODOSIE CEL TÎNĂR ÎL CONDUCEA PREFECTUL ANTEMIE

Cînd a murit împăratul Arcadie, fratele său Onorie conducea Apusul, iar provinciile orientale rămîneau sub puterea tînărului Teodosie care era de opt ani, în locul lui toate fiind sub conducerea prefectului Antemie. Acesta era nepot al lui Filip, care sub împăratul Constanţiu alungase pe episcopul Pavel din Biserică şi introdusese în loc pe Macedonie. El a înconjurat oraşul Constantinopol cu un mare zid. Era socotit bărbat foarte înţelept între oamenii acelui timp şi chiar era, căci nu făcea nimic fără chibzuinţă, ci îndeplinea cu sfatul multora cele ce erau de făcut, încrezîndu-se mai ales în sofistul Troil. (Socrate, VII, 1).

CAPITOLUL II

DESPRE EPISCOPUL ATIC Şl DESPRE CARACTERUL LUI

Cînd împăratul avea opt ani, episcopatul îl deţinea, de trei ani, Atic, bărbat vestit şi învăţat, venerabil şi înţelept. De aceea şi Bisericile au avut o mare dezvoltare sub conducerea lui. Nu era generos numai cu oamenii de aceeaşi credinţă cu el, ci şi faţă de eretici îşi arăta înţelepciunea lui minunată, nevrînd să-i asuprească. Iar cînd a încercat să-i desfiinţeze ca eretici, căuta de asemenea să fie blînd. în timpul acesta nu neglija vorbirea frumoasă. Se ostenea cu cititul celor vechi, cu care pierdea nopţi întregi. De aceea nu-1 impresionau lecturile filosofice sau sofistice, în convorbiri era plăcut, cu cei trişti era trist şi, pe scurt, potrivit Apostolului, *«tuturor toate s-a făcut» (I Cor. 9, 22).* Mai întîi, cînd era preot scria cărţi şi, meditîndu-le, le citea în faţa bisericii, apoi, îm-perechind curajul cu munca, arăta ochilor care-1 citeau o învăţătură lăudabilă. Totuşi predicile lui nu erau în aşa fel încît să fie scrise de către auditori. Voi povesti cele ce sînt demne de amintit din cîte s-au întîmplat în timpul lui. (Socrate, VII, 2).

CAPITOLUL, III

DESPRE TEODOSIE, EPISCOPUL SINADEI ; CUM S-AU CONVERTIT ACOLO MACEDONIENII

în oraşul Sinada din Frigia Pacatiană era episcop un oarecare Teodosie, care îi urmărea pe macedonieni, fiindcă acolo erau mai mulţi eretici. Şi îi alunga cu mare cruzime nu numai din oraş, dar chiar de pe ogoare, cu toate că Biserica ortodocşilor nu obişnuia să facă persecuţii. El însă făcea aceasta nu din zel pentru dreapta credinţă, ci din dragoste de bani. înarma împotriva lor pe toţi, atît pe clerici, cît şi pe judecătorii din provincie, hărţuind mai ales pe Agapit, episcopul lor. Şi fiindcă i se părea că judecătorii provinciei nu sînt de ajuns pentru a pricinui chinuri, a plecat la Constantinopol, ca să obţină sprijinul prefecţilor. Iar cînd Teodosie pentru astfel de fapte a fost depus, Agapit, episcopul ma-cedonienilor, şi-a ameliorat situaţia. înţelegîndu-se cu tot clerul şi che-mînd tot poporul de sub episcopatul lui, i-a convins să accepte dogma consubstanţialităţii. Apoi, cu o foarte mare mulţime şi mai degrabă, ca să spun aşa, cu tot oraşul, a venit la biserica ortodocşilor şi rugîndu-se a obţinut scaunul în care prezida de obicei Teodosie. A strîns poporul, i-a explicat învăţătura despre consubstanţialitate şi a căpătat conducerea Bisericii din Sinada. Dar nu după mult timp s-a întors Teodosie cu ajutor de la prefecţi şi, neştiind ce se întîmplase între timp, a venit repede la biserică. De aci fiind însă izgonit de toţi, s-a întors iar la Constantinopol şi a raportat episcopului Atic cele ce se petrecuseră împotriva lui, cum a fost alungat fără nici un ordin superior din episcopat. Atic însă, ştiind că sînt în folosul Bisericii cele întâmplate, mai întîi, l-a consolat cu vorba pe Teodosie, spunîndu-i să aibă răbdare, şi doar apoi, punînd folosul general mai presus de interesele personale, a scris lui Agapit să ţină mai departe episcopatul şi să nu se gîndească deloc la duşmăniile lui Teodosie. (Socrate, VII, 3).

CAPITOLUL IV

CUM UN IUDEU PARALITIC A FOST VINDECAT PRIN BOTEZ

Iată unul din lucrurile folositoare care s-au petrecut în Biserică în timpul lui Atic. Căci în acest timp n-au lipsit însănătoşirile minunate. Un iudeu oarecare, fiind paralitic, zăcea de mai mulţi ani în pat. Şi fiindcă nici îngrijirea medicală, nici rugăciunile iudeilor nu-i aduseseră vreo ameliorare, în cele din urmă a recurs la harul botezului creştin, încredinţîndu-se acestui singur leac al adevărului. Cazul a fost comunicat îndată episcopului Atic, care l-a făcut pe bolnav catehumen şi, promiţîndu-i speranţa lui Hristos, a dat dispoziţie să-l ducă cu patul la botez. Iudeul paralitic, punîndu-şi nădejdea în credinţa cea adevărată, cînd a fost scos din apa botezului, pe neaşteptate s-a făcut sănătos, dis-părîndu-i paralizia. Această vindecare a săvîrşit-o puterea lui Hristos în timpurile noastre. Datorită acestei minuni mulţi păgîni au devenit credincioşi şi s-au botezat. Doar pe iudei, care cer semne, acest semn totuşi nu i-a adus la credinţă. Astfel de fapte s-au petrecut la creştini, pe care mulţi le-au socotit neînsemnate şi au rămas în înapoierea lor. Dar după atît de multe

minuni, nu numai iudeii dădeau înapoi, ci şi adepţii lor s-au convins că fapte ca acestea nu sînt fără înţeles adînc. (Socrate, VII, 4).

CAPITOLUL V

DESPRE EREZIARHUL SABATIE ŞI DESPRE ADEPŢII LUI

Sabatie, despre care am făcut menţiune mai înainte, dorea episcopatul, nevoind să mai rămînă în rîndurile preoţilor. Şi în acelaşi timp s-a retras din Biserica novaţienilor, avînd ocazia să facă aceasta la Pastele iudaic. Strîngea oameni împotriva episcopului său Sisinie, în locul numit Xerolof (ce însemnează colină aridă) al oraşului, în piaţa lui Arcadie. Acolo a săvîrşit un lucru foarte primejdios. Căci într-o zi de sărbătoare, la citirea evangheliei, unde este scris *(Marcu 14, 1): «Căci erau Pastile iudeilor»,* a găsit de cuviinţă să adauge cuvinte care n-au fost niciodată nici scrise, nici auzite, adică : *Blestemat să fie cel care va sărbători Pastile în afara azimei.* Aceste cuvinte au fost auzite de popor şi amăgiţi de ele cei simpli dintre laicii novaţieni au venit la el. Răul acesta n-a rămas însă nerăzbunat, ci falsitatea lui pînă la sfîrşit s-a întors în ceva foarte rău. Căci după puţin timp, la o sărbătoare cînd "mulţi se adunaseră ca să participe la slujba priveghiului după obicei, deodată o frică diabolică a pătruns în ei, răspîndindu-se zvonul că vine episcopul lor, Sisinie, cu o foarte mare mulţime. S-a făcut dezordine şi fiind noapte, iar ei găsindu-se într-un loc strimt, s-au călcat în picioare unii pe alţii, astfel încît peste şaptezeci de oameni au murit. Acest fapt i-a îndepărtat pe cei mai mulţi de la secta sabaţienilor, dar unii au rămas în rusticitatea lor. (Socrate, VII, 5).

CAPITOLUL VI

DESPRE MOARTEA EPISCOPULUI ARIAN DOROTEI, DESPRE HIROTONIREA LUI BARBA ŞI DESPRE CELE ÎNTÎMPLATH ÎN TIMPUL LUI

în vremea aceea Dorotei, episcopul arienilor, care fusese transferat de la Antiohia la Constantinopol, a încetat din viaţă în vîrstă de o sută nouăsprezece ani, sub consulatul al şaptelea al lui Onorie şi al doilea al lui Teodosie (An. 407), în ziua a şasea a lunii noiembrie. După el a fost numit episcop al superstiţiei ariene Barba. Sub acest Barba credinţa ariană a înflorit prin doi preoţi foarte temeinic pregătiţi, dintre care unul se numea Timotei, iar celălalt George. George era un erudit în domeniul culturii greceşti, iar Timotei era aplecat spre literatura sacră. George avea întotdeauna în mînă pe Aristotel şi pe Platon, iar Timotei pe Origen, dar acesta vorbea şi limba ebraică. Timotei aparţinuse ereziei psaptirienilor, iar George a fost făcut de Barba preot. Pe Timotei l-am văzut eu însumi şi mi-am dat seama cît era de

pregătit să răspundă la întrebări, lămurind prin discuţii cele mai obscure chestiuni care se ivesc în cele divine şi chemînd în toate ca mărturie de referinţă ştiinţa lui Origen. Mie mi se pare totuşi de mirare cum au rămas în legea arienilor astfel de bărbaţi, dintre care unul avea întotdeauna în mîini pe Platon, iar celălalt recurgea mereu la autoritatea lui Origen. în timp ce Platon nicăieri nu afirmă că a perceput începutul existenţei, cauza a doua, sau a treia, cum spune el însuşi de obicei, Origen pretutindeni mărturiseşte că Fiul există din veşnicie cu Tatăl. Cu toate că ei au rămas la părerile lor, au ridicat totuşi credinţa ariană pe nesimţite la un nivel superior. Căci prin învăţăturile lor proprii au spulberat multe blasfemii ale lui Arie. (Socrate, VII, 6).

CAPITOLUL VII

DESPRE HIROTONIREA LUI CHIRIL DIN ALEXANDRIA CA EPISCOP încetînd din viaţă Teofil din cauza paraliziei în timpul celui de-al nouălea consulat al lui Onorie şi al cincilea al lui Teodosie (An 412), după o luptă surdă între Timotei şi Chirii pentru episcopat, în a treia zi după moartea lui Teofil a fost numit episcop Chirii. Acesta de la începutul episcopatului închizînd bisericile novaţienilor le^a luat în primire toate vasele sfinte şi pe Teopomp, episcopul lor, l-a jefuit de tot ce avea. (Socrate, VII, 7).

CAPITOLUL VIII

CUM S-A ÎNTINS CREŞTINĂTATEA LA PERŞI PRIN EPISCOPUL MARUTAS

în acel timp, la perşi creştinătatea a căpătat întindere. Căci între romani şi perşi se trimit întotdeauna delegaţii pentru felurite pricini. Atunci întâmplarea a făcut ca episcopul mesopotamian Marutas, despre care am amintit mai înainte, să fie trimis de împăratul roman la regele perşilor. Acesta, găsind mult respect la Marutas, îl cinstea în chip deosebit şi-1 privea ca pe un om dumnezeiesc. Acest fapt îi rodea pe magi, care se temeau ca nu cumva regele să devină creştin. Căci odată, pe cînd suferea de mari dureri de cap şi alţii nu puteau să-1 vindece, Marutas prin rugăciuni l-a făcut sănătos. Din această pricină magii au pus la cale o înşelăciune. Şi fiindcă perşii adoră focul şi regele obişnuia să se închine într-o casă în faţa unui foc care ardea veşnic, magii, ascunzînd un om sub podea, l-au pus ca în timpul cînd împăratul se închina ca de obicei, să spună tare : Daţi-1 afară pe rege, căci e un nelegiuit, fiindcă-1 venerează pe preotul creştinilor. Auzind acestea Isdigerdis, regele perşilor, deşi îl respecta pe Marutas, totuşi se gîndea să-1 îndepărteze. Dar Marutas, om cu adevărat credincios în Dumnezeu, tot prin rugăciuni a aflat înşelăciunea înfăptuită de magi şi, venind la rege, i-a spus : Nu te lăsa păcălit, rege. Intră unde e focul şi cînd vei auzi

voce, porunceşte să se cerceteze dedesubt şi vei afla înşelăciunea. Căci focul nu vorbeşte, ci oamenii ştiu să înfăptuiască astfel de şiretlicuri. La aceste cuvinte, regele perşilor a rămas descumpănit. Intrînd iarăşi .în camera în care era păzit focul nestins, cînd a auzit vocea, a poruncit să se caute dedesubt. Şi pe dată a fost găsit cel ce rostea vorbe crezute divine. Regele mîniat a dat ordin ca numărul magilor să fie decimat şi i-a spus lui Marutas să clădească biserici unde doreşte. în felul acesta a căpătat creştinătatea dezvoltare la perşi. Apoi Marutas s-a întors de la perşi la Constantinopol. Şi nu după mult timp a fost trimis înapoi. Dar magii unelteau ca regele să nu-1 mai primească. Producînd un miros infect pe unde obişnuia să treacă regele, au căutat să dea vina pe creştini. Dar regele, bănuindu-i de acum pe magi, a pus să se cerceteze de aproape şi a aflat că tot magii au săvîrşit şi isprava aceasta. De aceea pe cei mai mulţi dintre ei i-a pus la chinuri. Lui Marutas i-a acordat şi mai mare cinste, pe romani i-a îndrăgit şi a respectat pacea cu ei. Ba mai mult, aproape că a devenit creştin, cînd s-a săvîrşit o altă minune prin Marutas şi Ablate, episcopul perşilor. Căci amîndoi prin rugăciuni şi post au alungat un duh rău care-l chinuia pe fiul regelui. Dar după acestea Isdigerdis a murit înainte de a se face creştin şi la conducerea imperiului a urmat fiul său. în timpul acestuia legăturile de pace între perşi şi romani au fost respectate. (Socrate, VII, 8).

CAPITOLUL IX

CUM A DEVASTAT ALARIC ITALIA

în acelaşi timp Inochentie I al Romei a început să persecute pe novaţieni şi le-a luat multe biserici, timp în care Roma a fost prădată de barbari. Căci un barbar, Alaric, intrînd în slujba romanilor şi a împăratului Teodosie, a făcut servicii împotriva tiranului Eugenie şi a fost de aceea onorat cu demnităţi romane. Nesuportîndu-şi fericirea, n-a ales să comande, ci plecînd din oraşul Constantinopol s-a îndreptat spre părţile Occidentului. Cînd a ajuns în Iliric a răsturnat totul şi trecînd în Tesalia, într-o ciocnire avută lîngă fluviul Pin, la Nicopole, în Epir, tesalienii i-au ucis aproape trei mii din oamenii lui. Iar după ce au distrus tot ce au întîlnit în cale, au venit din nou la Roma. Devas-tînd-o au pus pe foc cele mai multe din minunăţiile ei, au jefuit tezaurul şi pe mulţi din ordinul senatorial i-au supus la diferite suplicii. Ca să-şi bată joc de organizarea de stat romană, au pus împărat pe un oarecare Atal, pe care într-o zi l-au făcut să se comporte ca un împărat, iar a doua zi să slujească în chip de servitor. în toiul unor astfel de fapte, Alaric a fost nevoit s-o

ia la fugă, fiindcă a venit zvonul că împăratul Teodosie a trimis o armată împotriva lui. Zvonul nu era fals, fiindcă armata într-adevăr venea. Se spune că pe cînd Alaric mărşăluia spre Roma, un bărbat venerabil, cu ţinută de monah, l-ar fi sfătuit să nu facă atîtea răutăţi, să nu se bucure de atîta sînge şi moarte, dar că el ar fi răspuns : Nu de voie mă duc la Roma, ci pentru că mă sileşte cineva, stăruind pe lîngă mine şi zicînd : Du-te şi distruge Roma. Dar am spus destule şi despre aceasta. (Socrate, VII, 9).

CAPITOLUL X

DESPRE EPISCOPUL ROMAN CELESTIN, URMĂRIT DE NOVAŢIENI, ŞI DESPRE SABATIE

între acestea a fost numit episcop la Roma Celestin, care a confiscat bisericile novaţienilor şi l-a silit pe episcopul lor, Rusticul, să celebreze slujbele pe ascuns. Căci pînă în acel timp novaţienii aveau foarte multe biserici. Dar constantinopolitanii n-au tolerat astfel de măsuri ; ci, fiindcă-i preţuiau, le-au permis să-şi facă slujbele în oraş. După moartea lui Sisinie, episcopul novaţienilor, au căutat să-l aducă la episcopat pe Hrisant, care era cinstit cu multe demnităţi romane, dar el a fugit. Sabatic, crezînd că a venit timpul potrivit pentru el să ajungă la episcopat, a făcut pe cîţiva oameni de rînd să-i dea mîna, nepunînd preţ pe jurămîntul pe oare-l depusese. Fiindcă poporul disprefuia purtările acestuia, era căutat pretutindeni Hrisant. L-au găsit în Bitinia şi l-au silit să se urce, fără voia sa, în scaunul episcopal. Acesta nu primea de la biserică decît cîte două pîini Duminica. (Socrate, VII, 11 şi 12).

CAPITOLUL XI

DESPRE RĂZVRĂTIREA ŞI OMORURILE CREŞTINILOR PRICINUITE DIN CAUZA IUDEILOR LA ALEXANDRIA

în acest timp iudeii au fost expulzaţi din Alexandria pentru pricini precum urmează. Poporul alexandrin mai mult decît alte neamuri este pus pe scandal; dacă a găsit ocazia, săvîrşeşte fapte foarte rele. Se întîmplă atunci ca între unii şi alţii să fie lupte nu pentru cauze serioase, ci pentru pasiunea faţă de pantomime : fiindcă acela care juca în ziua sabatului avea ca spectator aproape tot poporul iudeilor. Atunci nu-şi ocupau timpul liber cu ascultarea legii, ci cu teatrul, ziua aceea devenind prilej de ciocnire între părţi. Şi cu toate că această stare a fost corectată într-o măsură oarecare de către prefectul Alexandriei, iudeii au rămas mai departe inamici ai părţii celeilalte. Şi cum erau întotdeauna împotriva creştinilor, luptau şi mai mult împotriva pantomi-melor acestora. într-o zi Orest, prefectul Alexandriei, celebra în teatru o festivitate numită Politia, unde erau de faţă şi unii dintre simpatizanţii lui Chirii, care voiau să respecte dispoziţiile prefectului. între aceştia, era şi un oarecare

cu numele Gerax, învăţător de şcoală primară, auditor fervent al lui Chirii şi obişnuit să stîrnească aplauze la expunerile lui. Mulţimea iudeilor, cînd a văzut în teatru pe acest Gerax, striga împotriva lui, că n-a venit pentru altceva decît ca să aţîţe în teatru dezbinări între popoare. Orest, avînd mai dinainte antipatie faţă de trufia lui Chirii, a lăsat ca Gerax să fie luat în primire de public şi bătut în teatru. Aflînd aceasta Chirii, i-a convocat pe mai marii iudeilor şi cu toată cuviinţa i-a sfătuit să nu mai provoace violenţe împotriva creştinilor. Dar mulţimea iudeilor, neţinînd seamă de aceasta, a pricinuit şi mai mari dezordini împotriva creştinilor. Dîndu-şi consemn să aibă toţi în deget un inel cu frunză de finic, în felul acesta "au luptat contra creştinilor : au pus pe unii dintr-ai lor înitr-o noapte să alerge prin toate părţile oraşului şi să strige că arde biserica din Alexandria. Din pricina aceasta se strîngeau în fugă creştinii să stingă flăcările incendiului, pe care-l credeau adevărat. Iar iudeii îi omorau recunoscîn-du-se între ei după inel şi cruţîndu-i pe ai lor. Cînd s-a făcut ziuă, nu s-au putut ascunde faptele. Zguduit de această mîrşăvie, Chirii, cu o mare mulţime, a atacat sinagogile iudeilor, a expulzat pe iudei din oraş şi a poruncit să li se jefuiască avutul. Astfel iudeii, care din timpul lui Alexandru Macedon locuiau în acel oraş, au fost expulzaţi goi şi împrăştiaţi prin diferite locuri. Iar Adamantie, cunoscător în ale medicinii, venind la Constantinopol şi promiţînd că se va face creştin, după aceea s-a întors în Alexandria. Orest se întrista foarte mult căci vedea că oraşul, altădată populat, s-a rărit pe neaşteptate de locuitori. De aceea a raportat împăratului ce s-a întîmplat. Dar şi Chirii nu a tăinuit crimele iudeilor şi a cerut în numele poporului atitudine prietenească din partea lui Orest. Şi fiindcă Orest respingea cuvintele de prietenie, Chirii i-a arătat Evangheliile. Dar nici aşa inima lui nu s-a înmuiat şi alte violenţe s-au produs. Cîţiva din monahii de pe muntele Nitria, la început simpatizanţi ai lui Teofil, pentru că acesta se înarmase pe nedrept împotriva lui Dioscur, au început să lupte pentru Chirii. Aproape cinci sute de monahi, părăsindu-şi mînăstirile şi venind în oraş, l-au întîmpinat pe prefectul care trecea în faeton şi au început să-i strige că e păgîn şi jertfitor la idoli. El, socotind că ei fac aceasta trimişi de Chirii, a început să strige : Sînt creştin, botezat de Atic la Constantinopol. Ei însă nu i-au luat în seamă aceste cuvinte şi unul dintre ei, pe nume Amonie, a aruncat cu o piatră în capul prefectului. Acesta îndată s-a umplut de sînge şi ceilalţi slujbaşi ai lui retrăgîndu-se ca să nu fie loviţi cu pietre, el a rămas singur, cu puţini. Intre timp poporul a alergat în favoarea prefectului să-l răzbune. Amonie a fost arestat şi bătut cu biciul pînă a fost lăsat mort. Nu după mult timp aceste fapte au fostanunţate împăratului. Chirii a luat corpul lui Amonie şi l-a îngropat într-o biserică, punîndu-i alt nume, ca să se creadă că a murit pentru Hristos, şi nu din proprie vină. Dar cei ce ştiau că şi-a luat plata pentru crima lui, îl învinovăţeau foarte mult pe Chirii. Duşmănia între Chirii şi Orest însă nu s-a încheiat aici, căci după acestea s-au întîmplat altele. (Socrate, VII, 13 şi 14).

DESPRE FILOSOAFA HIPATIA, CUM A FOST UCISĂ ÎN ALEXANDRIA

Era în Alexandria o femeie pe nume Hipatia, fiică a filosofului Teon, atît de erudită, încît întrecea pe filosofii acelui timp, în şcoala platonică înfiinţată de Plotin devenind ea succesoarea acestuia, prin cursurile de filosofie pe care le ţinea. De aceea toţi veneau la ea, pentru încrederea pe care o aveau în cunoştinţele ei. Se ducea şi la judecători fără nici o sfială, alături de bărbaţii care o respectau pentru neprihana ei. Dar împotriva acestei femei s-a aprins ura. Fiindcă se ducea adesea la Orest, oamenii Bisericii s-au pornit împotriva ei, bănuind-o că l-ar opri de la raporturi prieteneşti cu episcopul. împinşi de aprigă fervoare urmăritorii, în fruntea cărora era un citeţ numit Petru, au oprit-o pe cînd se întorcea şi dînd-o jos din vehicol, au dus-o cu sila pînă la biserica numită a lui Cezar, au dezbrăcat-o şi au ucis-o cu pietre. Apoi i-au sfişiat trupul şi i l-au ars în locul care se numeşte Cinar. Această faptă a adus mare necaz lui Chirii şi Bisericii Alexandriei, căci omorurile şi crimele sînt străine creştinilor. S-au petrecut acestea în al patrulea an al episcopatului lui Chirii, al zecelea consulat al lui Onorie şi al şaselea al lui Teodosie (An. 415) în luna martie, în păresimi. (Socrate, VII, 15).

CAPITOLUL XIII

CUM AU FOST PEDEPSIŢI IUDEII PENTRU O CRIMA A LOR

După cîtva timp iudeii, acţionînd iarăşi nepermis împotriva creştinilor, au fost pedepsiţi în locul numit Mestar, care se găseşte între Chalcis [16] şi Antiohia Siriei. Acolo iudeii, făcînd o petrecere veselă ca de obicei, s-au îmbătat şi au început să-şi bată joc de creştini, luînd în derîdere crucea şi pe cei ce-şi pun nădejdea în Cel răstignit pe ea. Prin-zînd un copil creştin, l-au legat şi l-au spînzurat pe o cruce. Mai întîi îşi băteau joc şi rîdeau de el, dar după aceea, apucaţi de furii, l-au lovit pînă l-au omorît. Acest caz a iscat o mare urgie între ei şi creştini. Iar cînd a aflat împăratul, a dat ordin să se cerceteze cum s-au petrecut faptele şi să fie pedepsiţi cei vinovaţi. Astfel au primit o dreaptă răsplată a sălbăticiei lor. (Socrate, VII, 16).

CAPITOLUL XIV

DESPRE UN IUDEU CARE, FIINDCĂ SE BOTEZA DES A RĂMAS FĂRĂ APĂ IN CRISTELNIŢĂ

16Chalcis era capitala Eubeii, insulă în **Marea Egee.**

In vremea aceea un oarecare iudeu înşelător, făcînd pe creştinul se boteza mereu şi prin procedeul acesta strîngea bani. După ce a păcălit astfel multe comunităţi eretice ale arienilor şi macedonienilor, în cele din urmă a venit la Biserica ortodocşilor. Fiindcă s-a nimerit să fie timpul unui post care ţinea multe zile, el a început să dea semne de nerăbdare, ca şi cum voia să primească botezul dintr-o mare dorinţă de a deveni creştin. I s-a pregătit aşadar botezul şi veşmîntul potrivit pentru aceasta. A fost umplută cristelniţa şi a fost dus iudeul să fie botezat. Dar atunci puterea dumnezeiască nevăzută a făcut să dispară apa. Cei prezenţi, negîndindu-se la puterea lui Dumnezeu, au crezut că apa s-a scurs prin vreo spărtură a cristelniţei şi, după ce s-au asigurat că n-o să mai curgă apa, au umplut din nou cristelniţa. Dar cînd a fost introdus din nou iudeul, apa iar a dispărut. Atunci preotul a zis : Ce rău ai făcut, omule ? Oare ai primit cumva botezul mai înainte fără să ştii ? Pe cînd se adunau mulţi oameni să vadă ce se petrece acolo, un iudeu, care fusese botezat împreună cu el de către episcopul Atic, l-a recunoscut şi în felul acesta a fost aflată de toţi înşelătoria. (Socrate, VII, 17).

CAPITOLUL xv

CUM BARABAN, REGELE PERŞILOR, CARE PERSECUTA PE CREŞTINI, A FOST ÎNVINS DE ROMANI

Intre timp Isdigerdis, regele perşilor, a încetat din viaţă şi i-a urmat fiul său Baraban. Acesta, instigat de magi, tortura cu cruzime pe creştini, ceea ce a făcut ca aceştia să fugă la romani şi să le ceară ajutor. Episcopul Atic i-a primit cu bunăvoinţă şi, promiţîndu-le că în măsura posibilului îi va sprijini, a comunicat această situaţie împăratului Teodosie. Chiar în timpul acela apăruse şi o altă cauză care-i aţîţa pe romani împotriva perşilor : anume că perşii nu voiau să-i dea înapoi pe căutătorii de aur pe care-i primiseră de la romani printr-un acord de plată, şi că le-au răpit cu forţa mărfurile negustorilor romani. La aoea nemulţumire s-a adăugat cea a creştinilor fugiţi la romani. De aceea, cînd regele perşilor a trimis delegaţi să ceară pe cei fugiţi, romanii n-au voit să-i dea înapoi şi le-au promis celor fugiţi nu numai că le vor acorda libertatea, dar şi că pentru creştinătatea lor le vor împlini cu plăcere toate dorinţele, hotărîţi mai degrabă să ajungă la război decît să predea pe creştini unei morţi sigure. Astfel legăturile de pace au fost rupte şi a avut loc un război crîncen, despre care nu e fără rost să spun cîteva cuvinte. Împăratul roman a trimis o armată în fruntea căreia l-a numit pe generalul Ardabur. Acesta, trecînd prin Armenia şi ajungînd în ţinuturile Peansiei, a devastat cumplit provincia Azaze-na, în care a sosit cu mare armată Narses, general al regelui părţilor, în lupta care s-a dat, el a fost învins. Din această cauză s-a gîndit să invadeze prin Mesopotamia provincia romanilor, care se găsea fără pază, şi-n acest mod să-i pedepsească pe romani. Dar planul lui Narses nu s-a putut să nu-1 afle generalul roman, care a părăduit repede regiunea Azazena şi a venit el însuşi în Mesopotamia. De aceea Narses, deşi avea multă armată, n-a putut să intre pe teritoriul roman. Şi venind la cetatea Nisibi de la hotarele perşilor, a cerut

lui Ardabur să fixeze data şi locul luptei. Dar acesta a răspuns celor veniţi : Spuneţi lui Narses că generalii romani nu vor lupta cînd va voi el. Dimpotrivă, împăratul şi-a hotărît armata cu nădejdea numai în Dumnezeu. Rugîn-du-se cu credinţă lui Dumnezeu, de îndată a căpătat ajutor, cum se şi vede acum. în timp ce la Constantinopol se petrecea o mare frămîntare sufletească în legătură cu soarta războiului, îngerii lui Dumnezeu au arătat luptătorilor drumul spre Constantinopol prin Bitinia, poruncin-du-le să aibă încredere, să se roage şi să creadă în Dumnezeu, fiindcă victoria va fi de partea romanilor, care spun că sînt conduşi de Dumnezeu în război. Aceste cuvinte au încurajat nu numai cetatea, ci şi pe soldaţi. Şi după ce războiul s-a mutat din Armenia în Mesopotamia, romanii au asediat cu toată puterea pe perşi la Nisibi, făcînd turnuri de lemn împotriva lor, ducîndu-le la ziduri şi ucigînd pe cei mai mulţi din cei ce luptau de pe ziduri contra lor.

Regele perşilor Baraban, auzind că regiunea Azazena a fost devastată de ei şi că ostaşii închişi în Nisibi sînt asediaţi, s-a pregătit să plece el însuşi cu o mare armată. Înfricoşat de vitejia romanilor a cerut ajutor saracenilor. Regele acestora era pe atunci Alamundar, bărbat viteaz şi mare luptător care, fiindcă avea multe mii de luptători saraceni, promitea regelui perşilor victoria, asigurîndu-l că-i va preda şi Antiohia Siriei. Dar nu s-a întîmplat cum socotea el. Căci Dumnezeu a insuflat tuturor saracenilor o frică inexplicabilă socotind că romanii le vor re zista. Intrînd în panică şi neavînd încotro să fugă, se aruncau înarmaţi în fluviul Eufrat, unde s-au înecat şi au fost scoşi din luptă mai mult de o sută de mii de oameni. Astfel petrecîndu-se acestea, cei care dădeau asediul la Nisibi, cînd au auzit că regele perşilor aduce foarte mulţi elefanţi, cuprinşi de groază au dat foc tuturor maşinilor de asediu şi s-au întors în rîndurile lor. Dar, cînd au început ciocnirile, şi cum a ucis Arcobind, un alt general roman, pe viteazul monomah al perşilor, sau a omorît Ardabur şapte comandanţi foarte viteji ai perşilor, după ce-i luase prizonieri printr-o cursă, sau cum Biatian, un alt general roman, a nimicit pe ceilalţi saraceni, trebuie să trec peste toate acestea, ca să nu par că m-am depărtat prea mult de la relatarea pe care mi-am propus-o. (Socrate, VII, 18).

Atunci s-au anunţat repede împăratului Teodosie cele ce se petreceau. Nu preget să spun cum afla el iute toate acestea. A găsit pe un bărbat cu o constituţie corporală foarte puternică, pe nume Paladie, care mîna cu atîta viteză caii de poştă, încît în trei zile ajungea la hotarele dintre romani şi perşi şi iarăşi se întorcea cu aceeaşi viteză la Constantinopol. El trecea foarte repede şi peste alte hotare ale imperiului roman. Despre acesta cineva foarte priceput la vorbă astfel zice : Bărbatul ăsta, oricît de întins este statul roman, cu rapiditatea lui îl arată foarte îngust. Pe el chiar regele perşilor l-a admirat adesea. (Socrate, VII, 19).

Aşadar împăratul roman, deşi vedea bine că victoria i-a venit de la Dumnezeu, nu s-a codit să ceară pace şi a trimis pe Elion, un bărbat înţelept şi cinstit, să vorbească despre pace cu perşii. Acesta, cînd a ajuns în Mesopotamia, unde erau tranşeele romane, a trimis pentru tratative de pace pe un oarecare legatar Ardabur. Acesta, ajungînd la regele perşilor, a spus că n-a fost trimis de împărat, ci de generali,

că acest război, susținea el, n-a fost adus la cunoștința principelui, fiindcă n-a fost cazul. Persanul era pregătit să primească propunerile consilierului, fiindcă armata îi murea de foame. Venind Numărul de Nemuritori (numiți așa fiindcă este numărul celor zece mii de bărbați foarte viteji), au zis că nu trebuie făcută pacea cu romanii, înainte de a năvăli peste cei ce n-au pază. Cu aceste cuvinte regele a fost convins să suspende tratativele de pace. A închis îndată pe consilier, l-a pus sub pază și a trimis Numărul de Nemuritori să dea lupta contra romanilor. Ajungînd pe front, s-au împărțit în două linii de luptă, avîndu-i pe romani la mijloc. Romanii, cînd au văzut o linie de luptă a perșilor, se preparau s-o atace, fără să vadă pe cealaltă, care a sosit la luptă puțin mai tîrziu. Dar cînd încleștarea era în toi, providența lui Dumnezeu a făcut să apară de pe o colină o altă armată romană, sub conducerea lui Procopie. Acesta, văzîndu-și tovarășii în primejdie, a atacat pe perși din spate. Cei care atacaseră la început pe romani, închiși la mijloc, într-o clipă au fost măcelăriți. După aceasta romanii au atacat unitățile de rezervă și le-au trecut prin sabie. Așadar cei ce erau numiți Nemuritori s-a văzut că toți erau muritori, Hristos pedepsind neamul perșilor pentru că uciseseră foarte mulți ucenici ai Lui. Regele perșilor, deși își dădea seama de cauza nenorocirii, se prefăcea că nu știe ce s-a întîmplat. A primit delegația, spunînd consilierului roman : Primesc pacea nu fiindcă mă recunosc învins, ci din considerație pentru tine, fiindcă te cunosc un înțelept al tuturor romanilor. în felul acesta a încetat războiul contra creștinilor, izbucnit din regiunea părților. Faptele s-au petrecut în al treisprezecelea consulat al lui Onorie și al zecelea al lui Teodosie (An. 422). (Socrate, VII, 20).

CAPITOLUL XVI

CUM A RĂSCUMPĂRAT ACACHIE, EPISCOPUL AMIDEI, PE PRIZONIERII PERȘI DE LA SOLDAȚII ROMANI, VÎNZÎND VASELE BISERICEȘTI ȘI CUM I-A TRIMIS ACASĂ DÎNDU-LE ȘI BANI DE CHELTUIALĂ

In acest război pe Acachie, episcopul Amidei, l-a făcut strălucit o faptă foarte bună. Fiindcă soldații romani nu voiau în nici un chip să dea înapoi regelui pe prizonierii perși după devastarea regiunii Azaze-na, iar prizonierii, în număr de aproape șapte mii, se prăpădeau de foame, faptul acesta îndurera foarte mult pe regele perșilor. Atunci Acachie a convocat clericii din eparhia lui și le-a vorbit astfel : Fraților, Dumnezeul nostru nu are nevoie de discuri și de cupe ; fiindcă nici nu mănîncă, nici nu bea. întrucît biserica noastră are multe vase de aur și de argint din darurile creștinilor, se cuvine să eliberăm cu prețul lor armata de prizonieri și să dăm hrană celor înfometați. Acestea și altele ca acestea spunînd, a strîns vasele și cu prețul lor soldații romani i-au liberat pe prizonieri. Mai întîi întremați cu hrană, prizonierii au fost apoi trimiși la regele lor, dîndu-li-se și bani de cheltuială. Această

faptă minunată a lui Acachie l-a uimit şi mai mult pe regele perşilor, fiindcă romanii au învins şi prin război şi prin binefacere. Se spune că regele perşilor şi-a exprimat chiar dorinţa să-l vadă pe Acachie ; dar n-a îngăduit aceasta împăratul Teodosie. (Socrate, VII, 21).

CAPITOLUL XVII

DESPRE EUDOXIA, SOŢIA LUI TEODOSIE, ŞI DESPRE LAUDELE ADUSE LUI TEODOSIE ÎNSUŞI

După victoria repurtată cu ajutorul lui Dumnezeu, cei mai mulţi dintre romani, pricepuţi în cuvinte elogioase, adresau în scris laude împăratului. Soţia lui a scris multe poeme în metru eroic. Căci era talentată, fiică a profesorului atenian de filosofie Leontie, cu o vastă cultură datorită tatălui său. înainte de căsătoria cu împăratul a creştinat-o episcopul Atic şi la botez i-a schimbat numele, făcînd să se cheme Eu-doxia, în loc de Atena, cum se numea înainte. Aşadar mulţi voind să devină cunoscuţi, precum am spus, sau să-şi arate talentul, au scris apologii imperiale. Eu nu doresc nici să mă fac cunoscut, nici să-mi arăt talentul exprimării, vreau numai să arăt, în spiritul adevărului, bunele însuşiri ale împăratului, fiindcă ar fi condamnabil să fie trecute sub tăcere. Mai întîi, născut şi crescut împărăteşte, n-a avut nimic căldicel, ci a fost atît de înţelept, încît între cei cu care vorbea credeai că este experimentat în toate domeniile. Rezista deopotrivă la frig, ca şi la căldură. Din zelul pentru creştinătate adesea postea, mai ales în ziua a patra şi a şasea a săptămînii, şi palatul imperial părea o adevărată mî-năstire. El însuşi, diucîndu-se dimineaţa la surorile sale, spunea cuvinte de laudă dumnezeiască. De aceea şi scrierile sfinte le recita fără carte. Cînd vorbeau episcopii, el, ca şi cum ar fi fost mai înainte preot, răspundea prin citate din cărţile sfinte. Căci strîngea cărţi sfinte şi pe cei ce scriau comentarii ale acestora îi studia mai mult decît o făcuse odinioară Ptolomeu Filadelful. Excela în răbdare şi blîndeţe faţă de toţi oamenii, împăratul Iulian, deşi era numit filosof, n-a suportat totuşi ocara anti-ohienilor, ci mîniat, a supus pe Teodor la cele mai mari chinuri. Dar Teodosie, îndrăgostit de silogismele lui Aristotel, practica filosofia prin fapte, biruind mînia, tristeţea şi poftele şi necăutînd să se răzbune pe cineva. Cînd era întrebat de vreunul din cei apropiaţi de ce nu pedepsea cu moartea pe nici unul dintre făcătorii de rele, răspundea : O, de mi-ar fi cu putinţă să readuc şi morţii la viaţă ! Cînd un altul l-a întrebat în aceeaşi chestiune, el a răspuns : Nu este greu şi nici mare lucru ca un om să moară, fiindcă nici lui Dumnezeu nu i-a fost greu acest lucru şi se cade ca numai El, pentru pocăinţă, să învie pe cel odată mort. Era atît de blînd, încît, dacă vreodată săvîrşea cineva ceva demn de pedeapsa cu moartea, n-ajungea nici pînă la porţile oraşului în drum pentru a fi executat, căci din clemenţa împăratului pedeapsa era revocată. O dată, cînd el însuşi aştepta la un spectacol în amfiteatrul din Constanţinopol, poporul a început să strige : Să lupte un luptător viteaz şi priceput cu animalul fioros ! El a zis atunci : Nu ştiţi că obişnuim să aşteptăm cu răbdare ? Era atît de evlavios, încît îi onora pe toţi

cei consacraţi lui Dumnezeu, mai ales pe cei despre care auzea că strălucesc prin fapte venerabile. Se spune că atunci cînd a murit episcopul Heb'ronului la Constantinopol, el a cerut să i se dea o manta foarte ponosită şi s-a îmbrăcat cu ea, crezînd că dobîndeşte ceva din sfinţenia defunctului. Altă dată, cînd s-a produs o furtună puternică şi el aştepta în circul plin de popor, furtuna s-a transformat într-o ploaie mare. Atunci împăratul şi-a arătat voinţa şi, prin gura crainicului, a strigat: E mai bine ca toţi să lase spectacolul şi să se roage lui Dumnezeu ca să-i scape nevătămaţi de urgia furtunii. La aceste cuvinte, toţi rugîndu-se cu mare însufleţire lui Dumnezeu, cîntau din inimă imnuri religioase, iar în biserică poporul într-un glas rostea psalmi. în mijlocul acestora, împăratul a ieşit din circ în grabă, ca un simplu particular. Şi n-a fost înşelat în speranţa sa. Căci deodată, din mila lui Dumnezeu, furtuna s-a potolit şi cerul s-a înseninat, iar roadele anului au fost îmbelşugate. Iar cînd izbucneau războaie se îndrepta, ca David, cu gîndul către Dumnezeu, ştiind că prin rugăciuni va învinge pe duşmani cu ajutorul Celui ce are putere şi asupra războaielor. (Socrate, VII, 21 şi 22).

CAPITOLUL XVIII

CUM A FOST ÎNVINS ÎN OCCIDENT TIRANUL IOAN

Voi povesti cum la puţin timp după războiul persic şi după moartea împăratului Onorie săvîrşită în luna august a anului cînd au avut consulatul Asclipiodot şi Marian (An. 423), Teodosie, cu credinţa în Dumnezeu, a învins pe tiranul Ioan. Căci precum altă dată, sub Moise, evreilor li s-a întîmplat să treacă Marea Roşie, tot aceleaşi întîmplări minunate au avut loc şi cînd el a trimis pe generalii săi cu armata împotriva tiranului. Cînd a murit, cum am spus, prinţul Onorie, Teodosie, cunoscînd faptul, l-a ascuns şi a căutat să deruteze bănuielile unora, vorbin-du-le despre alte lucruri. Dar între timp a trimis pe şeful armatei în oraşul Salona din Dalmaţia pentru ca, dacă se va produce vreo stare de război în acele părţi ale Esperiei, el să dea ajutorul trebuincios. Numai după aceea a dat comunicatul oficial despre moartea unchiului său după tată. Atunci Ioan, primul dintre senatorii imperiali, nesuportînd fericirea împăratului Teodosie, a căutat să pună mîna pe imperiu. A trimis soli la el cerînd să-i dea lui imperiul. Dar el a închis pe soli în temniţă

şi a trimis împotrivă pe comandantul armatei, Ardabur, care se distinsese în războiul cu perşii. Acesta, venind la Salona, a mers de aci pe mare pînă la Acvileia. S-a întîmplat însă să aibă vînt nefavorabil, din care cauză a căzut în mîinile tiranului. Făcîndu-l pe acesta prizonier, spera să-l constrîngă pe Teodosie să-l numească pe el împărat, dacă vrea să libereze pe comandantul armatei. împăratul, cînd a auzit că Ardabur este prizonier, era foarte îngrijorat de soarta acestuia. Iar Aspar, fiul lui Ardabur, aflînd că tatăl său e luat prizonier de către tiran şi că multe mii de barbari sînt alături de tiran, nu ştia ce să facă. Dar atunci l-au ajutat rugăciunile împăratului. Căci îngerul Domnului în chip de păstor îl conducea pe Aspar şi pe toţi care erau cu el, ajungînd prin locul de lîngă Ravena la locurile de destinaţie. Iar tiranul avea armata încartiruită în acel oraş, de unde se spune că nici unul n-a trecut prin lac cîndva. Atunci Dumnezeu a făcut ca pămîntul inaccesibil să devină accesibil. Aspar şi soldaţii care erau cu el trecînd prin lacul secat de apă şi găsind porţile oraşului deschise, l-au prins pe tiran şi l-au arestat. Atunci preaevlaviosul împărat şi-a arătat respectul pe care-l avea faţă de divinitate. Pe cînd era la circ, i s-a anunţat că tiranul a fost ucis. De acolo de unde se găsea a ţinut o cuvîntare către popor, zicînd : Lăsaţi dacă vreţi spectacolul şi mergeţi la biserică să aducem cîntări de mulţumire către Dumnezeu, a Cărui mînă a împiedicat pe tiran să facă rău. Spunînd aceste cuvinte spectacolul a încetat şi toţi în mijlocul circului, aducîndu-i mulţumiri cu plecăciune, au plecat spre biserică, astfel că tot oraşul părea o biserică. Şi venind la locul de rugăciune, toată ziua, fără întrerupere, au adus mulţumire lui Dumnezeu. (Socrate, VII, 22 şi 23).

CARTEA A XII-A

CAPITOLUL I

DESPRE ÎNCEPUTUL DOMNIEI LUI VALENTINIAN [17], FIUL PLACIDIEI

După moartea tiranului, Teodosie se gîndea cui să încredinţeze domnia Apusului. Atunci Valentinian era abia copil. Fiu al Placidiei, mătuşa lui după tată, dar fiică a lui Teodosie cel Mare şi soră a lui Arcadie şi Onorie, avînd ca tată pe Constanţiu, care primise drepturile imperiului de la Onorie, şi în scurt timp ajunsese să domnească împreună cu el. Deci pe acest Valentinian, văr al său, după ce l-a făcut caesar, l-a trimis în părţile Italiei şi, cu el, pe mama sa Placidia şi i-a încredinţat toată răspunderea imperiului. Şi fiindcă voise să meargă şi el în Italia, ca să-şi ridice vărul în vîrful imperiului, ca să îndepărteze cu puterea sa îndrăzneala tiranilor, ajungînd la Tesalonic s-a oprit din cauza oboselii. De aceea, după ce i-a trimis vărului coroana imperială prin patricianul Stilicon, s-a întors la Constantinopol. Dar am vorbit destul despre acestea. (Socrate, VII, 24).

CAPITOLUL II

DESPRE FAPTELE BUNE ALE EPISCOPULUI ATIC AL CONSTANTINOPOLULUI

Episcopul Atic rînduia cu o minunată înţelepciune treburile Bisericii şi prin învăţături îndemna poporul la practicarea virtuţii. Văzînd Biserica divizată, fiindcă ioaniţii îşi celebrau sărbătorile separat, a poruncit să se ţină predici în memoria lui Ioan, cum se obişnuieşte să se facă pentru alţi episcopi decedaţi, socotind că în felul acesta îi cheamă pe toţi în sînul Bisericii. Era aşa de darnic, încît nu numai săracilor din parohiile sale, ci şi celor din oraşele vecine le trimitea mulţi bani pentru consolarea celor lipsiţi. Căci trimiţîndu-i trei sute de galbeni lui Calio-pie, preotul Bisericii din Niceea, i-a expediat şi această scrisoare :

Atic către Caliopie, întru Domnul salutare.

Am aflat că zece mii de înfometaţi au nevoie de milostenie, care trebuie să le fie acordată de către cei evlavioşi. Cînd zic însă zece mii înţeleg o mulţime, nu un număr exact. Aşadar, fiindcă eu am aflat că numărul este dat de acela care are mînă darnică şi care oferă celor oare-i cheltuiesc cum se cade, deşi se întîmplă să ducă de multe lipsă, şi totuşi să nu fie cunoscuţi, o, căpetenie prea iubită, pe aceşti trei sute de galbeni împarte-i cum vrei, dîndu-i mai ales celor ce se ruşinează să ceară, şi nu celor

17Valentinian III a domnit în Apus între 425—455.

ce cheltuie clin ei mai degrabă pentru pîrutece. Aşadar nu considera felul credinţei în această parte, ci ai grijă de un singur lucru : să hrăneşti pe cei lipsiţi şi să nu te gîndeşti dacă nu par a avea gust pentru cele ce sînt ale noastre.

Aşadar Atic ducea grijă şi de cei în lipsuri din locuri îndepărtate. Dar şi superstiţia unora dorea s-o înlăture. Căci auzind că novaţienii, urmînd Pastele iudaic, s-au dezbinat din cauza lui Sabatie şi i-au mutat corpul din insula Rodos, unde murise, şi că foarte mulţi - se roagă la mormîntul lui trimiţînd noaptea să fie pus în alt mormînt corpul lui Sabatie, a poruncit să fie ascuns. Dar ei, venind ca de obicei şi găsind mormîntul scormonit, s-au potolit să cultive acel loc din cauza celuilalt. Căci era obiceiul să se cinstească numele locurilor. Şi fiindcă un port aşezat în faţa Pontului Euxin era numit din vechime Farmec, ceea ce însemnează otravă, i-a schimbat numele în Sanatoriu, ca nu cumva, fiindcă se ţineau acolo reuniunile religioase, locul însuşi să capete sens de blestem. Dar a numit şi alt loc Arghiropol, pentru cauze asemănătoare. Căci la capătul Bosforului este aşezată localitatea Hrisopol, menţionată de mulţi scriitori vechi. Despre această cetate Xenofon, în cartea întîia a *Eladicilor* sale, spune că a mutat-o Alcibiade şi a hotărît ca în ea să depună zeciuiala cei ce navigau venind din Pont. Văzînd aşadar Atic un loc frumos şi plăcut în partea opusă a Hrisopolei, a zis : Să se numească Arghiropol. Şi locul a căpătat îndată acest nume. Fiindcă unii îi spuneau că novaţienii nu trebuie să facă liturghii în acel oraş, a zis : Nu ştiţi cît au suferit împreună cu noi în timpul persecuţiilor lui Constanţiu şi Valens cei ce sînt martori ai credinţei noastre. Căci de vreme ce Biserica a fost mai dinainte divizată, aceştia nu au inovat nimic cu privire la credinţă. Venind odată la Niceea pentru o numire de episcop, a văzut pe Asclepiade, episcopul novaţienilor, foarte bătrîn, şi l-a întrebat de cîţi ani este în episcopat. Acesta răspunzînd : De cincizeci de ani, el i-a spus : Fericit om eşti că ai de atîţia ani grija unei bune lucrări. Apoi a adăugat : Eu îl laud pe Novat, dar pe novaţieni nu-i aprob. Atunci Asclepiade a zis : De ce spui asta, episcope ? Iar Atic a răspuns : Pe el îl laud, fiindcă n-a voit să aibă legături cu cei ce aduceau sacrificii ; şi eu aş fi făcut acelaşi lucru. Dar pe novaţieni nu-i laud, fiindcă pentru păcate mărunte îi exclud pe laici din comunitate. Ascle-piade a zis : în afară de păcatul sacrificării, sînt foarte multe greşeli care, potrivit Scripturilor, duc la moarte. Pe clericii care săvîrşesc astfel de greşeli noi îi oprim şi de la legătura cu laicii, lăsînd numai lui Dumnezeu judecata iertării. Atic şi-a prezis singur moartea. Căci la plecarea din Niceea i-a spus preotului Caliope : Grăbeşte-te să vii la Constantinopol înainte de toamnă, dacă doreşti să mă mai vezi viu. Dacă întîrzii, nu mă vei mai vedea. Spunînd aşa, n-a minţit. Căci a murit în al douăzecilea an al episcopatului său, în a zecea zi a lunii octombrie, sub al doilea consulat al lui Teodosie şi primul al lui Valen-(tinian (An. 425). (Socrate, VII, 25).

CAPITOLUL III

. DESPRE NUMIREA LUI SISINIE ŞI DESPRE CALITĂŢILE LUI ; ŞI CĂ PROCLU, HIROTONIT LA CIZIC, NU A FOST PRIMIT

Cînd s-a întors de la Tesalonic, împăratul Teodosie n-a mai găsit rămăşiţele pământeşti ale lui Atic. Căci cu o zi înainte de sosire, acela a fost înmormîntat. Dar după cîteva zile, adică la douăzeci şi trei ale lunii octombrie, s-a anunţat că Valentinian şi-a luat asupră-şi sarcinile imperiului. După moartea lui Atic, a fost mare luptă pentru alegerea de episcop, fiecare susţinîndu-şi candidatul său. Unii îl propuneau pe preotul Filip, alţii pe preotul Proclu. Dar tot poporul, în mod unanim, dorea să fie hirotonit Sisinie, care şi el era preot, dar nu fusese hirotonit în nici o cetate, ci oficia într-o suburbie a Constantinopolului, numită Oliva. Această suburbie este aşezată în spatele oraşului, unde se sărbătoreşte cu solemnitate ziua înălţării Mînikiitorului. A triumfat aşadar dorinţa laicilor şi a fost numit Sisinie în ziua a douăzeci şi opta a lunii februarie, cînd urma consulatul al doisprezecelea al lui Teodosie şi ai doilea al lui Valentinian cel Tînăr (An. 426).

Dar Filip, care fusese contracandidatul lui Sisinie, în *Istoria creştină* pe care el a scris-o în treizeci şi şase de cărţi, a coborît mult alegerea lui Sisinie, critieîndu-1 pe cel ales, pe alegători, şi mai ales pe laici. Căci acest Filip, rînduit diacon de către episcopul Ioan, a scris multe răutăţi şi împotriva împăratului Iulian. De aceea *Istoria* lui mi se pare a avea multe confuzii şi a nu fi destul de folositoare cititorilor. Aşadar după numirea lui Sisinie s-a întîmplat să moară episcopul din Cizic. Atunci Sisinie l-a sfinţit în Cizic pe Proclu, dar, înainte de a pleca el la Cizic, cetăţenii îl aleseseră episcop pe monahul Dalmatie, neţinînd seamă de regula care porunceşte că acolo trebuie să se facă hirotonire numai de către episcopul Constantinopolului. Această regulă eizicienii au neglijat-o, fiindcă se pare că fusese introdusă de către Atic personal. Aşadar Proclu a rămas fără Biserică proprie, deşi era preţuit la Constantinopol pentru pregătirea lui teologică. Iar Sisinie, după doi ani de episcopat, a murit în timpul consulatului lui Ierie şi Ardabur (An. 427), în a douăzeci şi patra zi a lunii decembrie. A fost bărbat vestit prin castitate şi prin corectitudinea vieţii sale, fără vreo prefăcătorie în felul de purtare, departe de orice încurcături. De aceea, pentru cei curioşi părea un om posomorit şi ineficace. (Socrate, VII, 25 şi 26).

CAPITOLUL IV

DESRPRE HIROTONIREA LUI NESTORIE ŞI DESPRE RELELE PETRECUTE ÎN BISERICA SUB EPISCOPATUL LUI

După moartea lui Sisinie, împăraţii au socotit cu cale să nu mai fie hirotonit în loc nimeni din Constantinopol, fiindcă cei aparţinînd acestei Biserici erau vanitoşi şi aroganţi, mulţi dorindu-1 pe Filip şi cei mai mulţi pe Proclu. De aceea s-a luat hotărîrea să fie hirotonit episcop un cleric din Antiohia. Căci era acolo un oarecare Nestorie, de neam germanic, cu voce frumoasă şi bun vorbitor. De aceea l-au chemat pe el, socotindu-1 şi bine pregătit. După trei luni, a venit din Antiohia Nestorie, care

era considerat cel mai ales prin castitatea sa. Dar prin ce calități excela el, cei înțelepți și-au dat seama de la prima lui cuvîntare. Căci hirotonit în a zecea zi a lunii aprilie, sub consulatul lui Felix și Taur (An. 426), chiar din ziua aceea s-a răspîndit vestea în tot poporul că el, în cuvîntarea' către împărat, a zis : Dă-mi, împărate, pămîntul curățit de eretici și eu îți dau cerul; biruie-i cu mine pe eretici și voi birui cu tine pe perși. Din cauza acestor cuvinte, deși unii nu-i iubeau pe eretici, totuși n-au fost cuceriți de ușurătatea judecăților lui, de atitudinea războinică și de gloria deșartă pe care o urmărea : fiindcă nu trecuse timp și s-a coborît la astfel de vorbe, încît, după cum spune proverbul, n-a apucat să guste apa orașului și s-a și arătat foarte aprig persecutor. în a cincea zi după numire, voind să confișteze casa de rugăciuni a arienilor, în care ei se adunau pe ascuns, i-a împins la atîta furie, încît ei înșiși au fat foc casei de rugăciuni. Focul s-a întins și la clădirile vecine, producîndu-se o mare tulburare în oraș. Arienii se pre-29 — Casiodor găteau să se apere, dar Dumnezeu, păzitorul orașului, le-a împiedicat planul. De altfel îl numeau incendiator pe însuși Nestorie nu numai ereticii, ci chiar cei de aceeași credință cu el. Nu răbda să tacă și, uneltind fără întrerupere împotriva ereziilor, pe cît a putut a răscolit orașul din temelie. Pe novațieni căuta să-i sfărîme, fiindcă Paul, episcopul lor, avea nume de om cu respect și bun simț, dar l-au înfrînt mai marii lui. Cîte a săvîrșit în Asia, Lidia și Caria contra quartodecimanilor și cîți au murit din cauza lui în tulburările din Milet și Sardes, nu.mai spun. In schimb, voi povesti puțin mai departe despre consecințele pe care le-a suportat din cauza acestor fapte și din cauza limbii lui fără frîu. Acum am să arăt un fapt memorabil. (Socrate, VII, 29).

Există un neam al burgunzilor peste fluviul Rin. Aceștia duc o viață liniștită și aproape toți sînt meșteri lemnari, din îndeletnicirea aceasta cîștigîndu-și existența. Hunii prin dese invazii le devastau regiunea și-i ucideau pe foarte mulți. Iar ei, deși mereu în primejdie, nu căutau ajutorul oamenilor, ci-și puneau nădejdea în puterea: dumnezeiască. Auzind atunci că Dumnezeul romanilor îi ajută pe cei ce cred în El, toți, printr-o hotărîre comună, au alergat la credința în Hristos. Și, venind într-o cetate galică, au rugat pe episcopul creștin să-i boteze. Acesta i-a pus să postească șapte zile și, după ce i-a întărit în credință, în a opta zi i-a botezat și le-a spus să plece. Ei, căpătînd curaj, au pornit în grabă împotriva tiranilor și speranța nu le-a fost zadarnică. Căci fiindcă regele hunilor, pe nume Suptar, mîncînd într-o seară prea mult și cu lăcomie, noaptea și-a dat duhul, iar burgunzii, găsind acest neam inamic fără conducător, i-au atacat deși erau puțini, și i-au învins. Zece mii de oameni au fost uciși de alți trei mii și de atunci burgunzii au rămas un neam de creștini foarte credincioși. în vremea aceea a murit Barba, episcopul arienilor, sub consulatul al treisprezecelea al lui Teodosie și al treilea al lui Valentinian (An. 430), în a douăzeci și patra zi a lunii iunie, iar în locul -lui a fost numit Sabatie. (Socrate, VII. 30).

Nestorie, lucrînd pe alăturea de obiceiurile Bisericii, îi aținta pe foarte mulți împotriva sa, după cum arată faptele. Căci în cetatea Ger-mensis a Elespontului era episcop Antonie, care, cunoscînd pornirea lui Nestorie împotriva ereticilor, se grăbea și el să-i persecute pe mace-donieni, imitând oarecum exemplul patriarhului.

Macedonienii au răbdat întru cîtva, dar, fiindcă Antonie insista cu putere în duşmănia faţă de ei, aceştia, nemaisuportînd şicanele, s-au dedat la o nelegiuire extremă : trimiţînd cîţiva bărbaţi, l-au pîndit într-un loc prielnic şi l-au ucis. Această faptă a macedonienilor a dat lui Nestorie prilej pentru a-i persecuta şi mai rău. Căci a stăruit pe lîngă împăraţi să le închidă bisericile. De aceea le-a fost închisă în Constantinopol biserica din faţa vechiului zid al cetăţii, iar în Cizic multe altele pe care le aveau în Eles-pont. Unii din ei s-au refugiat în biserică, acceptînd dogma consubstanţialităţii. Dar, precum spune Scriptura, beţivilor nu le lipseşte vinul, şi nici cârcotaşilor procesele. Astfel şi Nestorie, iubitor de persecuţii, a ajuns să persecute întotdeauna Biserica lui Dumnezeu. (Socrate, VII, 31).

Era alături de el preotul Anastasie, la fel venit din Antiohia, pe care-l preţuia mult şi-l avea ca pe un consilier în diferite pricini. Odată Anastasie, predicînd în faţa bisericii, a spus : Să nu numească nici unul pe Măria Născătoare de Dumnezeu. Căci Măria a fost om şi este cu totul imposibil ca Dumnezeu să fie născut de un om. Aceste cuvinte au tulburat pe foarte mulţi dintre clerici şi laici. Căci ei învăţaseră mai înainte că Hristos a fost deopotrivă Dumnezeu şi om şi prin nici un compromis nu se separă ca om de divinitate, crezînd în cuvîntul apostolic care spune : *«Chiar dacă am cunoscut pe Hristos după trup, acum nu-L mai cunoaştem» (II Cor. 5, 16).* De aceea, lăsînd cuvîntul despre Hristos, să terminăm ce am început. Fiindcă, precum am spus, în biserică s-a produs tulburare, Nestorie, voind să întărească vorbele lui Anastasie, şi să nu le arate ca o blasfemie, l-a lăsat pe cel pe care-l onora să-şi susţină mereu părerile în faţa bisericii. Acesta producea şi mai mare încordare cu cuvintele prin care combătea termenul de Născătoare de Dumnezeu. De aceea Biserica s-a împărţit în două şi credincioşii, ca într-o dispută pe întuneric, erau cînd de părerea unora, cînd de părerea celorlalţi, tăgăduindu-şi propriile lor cuvinte. Iar Nestorie în faţa multora îşi expunea opinia că Hristos este om pur şi simplu şi introducea oarecum în biserici dogma lui Paul de Samosata şi a lui Fo-tin. Iar în privinţa acestora s-a iscat o stare excepţională, astfel încît a fost nevoie de un sinod ecumenic. Eu am citit cărţile lui Nestorie şi nu voi vorbi nici cu duşmănie faţă de unul, nici cu simpatie faţă de celălalt, ci, avînd în vedere numai adevărul, voi comenta ceea ce am aflat că a înţeles el. Mie nu mi se pare că Nestorie a urmat pe Paul de Samosata, sau pe Fotin, sau a zis că Hristos a fost om pur şi simplu, ci s-a temut de termen numai în măsura în care era de temut, ajungînd la aceasta pentru că nu era un erudit după cuviinţă. Fiindcă avea o elocinţă naturală, se credea învăţat şi nu mai căuta să interpreteze cărţile celor vechi, socotind că el ştie toate mai bine decît aceia. El nu ştia că în epistola sobornicească a lui Ioan se spune astfel în vechile versiuni : *«Orice duh, care nu mărturiseşte pe Iisus, nu este de la Dumnezeu» (I Ioan 4, 3).* Acest sens l-au scos din vechile versiuni cei ce vor să separe divinitatea de părtăşia ei cu omul. De aceea vechii tălmăcitori au înfierat faptul că unii au falsificat

sensul acestei epistole, voind să despartă pe om de Dumnezeu. Căci natura omenească este unită cu cea dumnezeiască, şi nu sînt două, ci una. în această raţiune încrezîndu-se cei vechi, nu s-au temut să spună că Măria este Născătoare de Dumnezeu. Eusebie al lui Pamfil, în cartea a treia despre *Viaţa lui Constantin,* a zis : Căci pentru noi Dumnezeu a voit să Se nască împreună cu noi. Şi locul naşterii Lui din trup s-a numit la evrei Betleem. De aceea împărăteasa Elena, din dragoste de Dumnezeu, a împodobit acest loc sfînt, unde a născut Născătoarea de Dumnezeu, cu odoare minunate, luminînd după cuviinţă această peşteră prea sfînta. Dar Origen, în volumul despre Epistola Apostolului Pavel către romani, spune : Băgaţi bine de seamă în ce fel se spune Născătoare de Dumnezeu. Se pare că Nestorie a ignorat citirea celor vechi.

De aceea, precum am spus, a zăbovit asupra unui singur cuvînt şi nu numai că a scos din suflet acel cuvînt, dar chiar a tăgăduit că este Dumnezeu Cel ce S-a născut. Noi însă mărturisim că Acela care S-a născut din Sfînta Fecioară şi S-a răstignit pe cruce este Dumnezeul slavei, precum a spus Apostolul : *Căci dacă L-ar fi cunoscut, niciodată n-ar fi răstignit pe Dumnezeul slavei.* Dar Nestorie zice : Nu te lăuda, iudeule, nu L-ai răstignit pe Dumnezeu. Nu este acelaşi Dumnezeu ca însuşi Domnul slavei. Că nu spune că Hristos este om pur şi simplu, ca Fotin, sau Paul de Samosata, o arată chiar omilile pe care le-a ţinut. Căci nicăieri nu tăgăduieşte existenţa lui Dumnezeu Cuvîntul, ci pretutindeni mărturiseşte că Acesta există şi că are substanţă, nu ca Fotin şi cel din Samosata, care îi tăgăduiesc existenţa. Iar maniheii spun că învaţă aceasta de la Montan. Astfel, din cărţile lui eu găsesc că Nestorie a avut bun simţ. Aşadar nu raţionamentul călduţ al lui Nestorie a zguduit faţa pămîntului. (Socrate, VII, 33).

în vremea aceea s-a întîmplat să se producă în biserică o mare nelegiuire. Nişte sclavi de neam barbar dintre cei puternici, din cauza cruzimii stăpînului, au fugit în biserică şi înarmaţi cu săbii, au intrat în altar. Au fost rugaţi să iasă, dar au refuzat, împiedicînd desfăşurarea slujbei şi ţinînd mai multe zile săbiile scoase din teacă gata să se răzbune, cu toate că mulţi au venit la ei să-i domolească. în cele din urmă ueigînd pe un cleric şi rănind pe un altul, s-au omorît şi pe ei înşişi. Unul din trecători a prezis că acest fapt nu însemnează nimic bun pentru Biserică, şi prezicerea lui n-a fost deşartă. Ea a arătat dezbinarea poporului şi doborîrea aceluia care fusese cauza dezbinării. (Socrate, VII, 33).

CAPITOLUL V

DESPRE SINODUL DE LA EFES ÎMPOTRIVA LUI NESTORIE

Nu după mult timp, împăratul a dat poruncă să se adune la Efes toţi episcopii din imperiu. Aşadar, îndată după sărbătoarea Paştilor, Nestorie a venit cu o foarte

mare mulțime la Efes şi i-a găsit acolo adunați pe cei mai mulți dintre episcopi. Chirii Alexandrinul întîrziind, a sosit aproape de sărbătoarea Cincizecimii. Iar a cincea zi după Cinci-zecime a sosit şi Iuvenal al Ierusalimului. Fiindcă întîrziase şi Ioan Antiohianul, sinodul s-a deschis cu episcopii prezenți. Chirii al Alexandriei făcea unele considerații defavorabile cărților lui Nestorie, voind să-1 întărite, fiindcă îi era duşman. Şi pe cînd cei mai mulți mărturiseau că Iisus este Dumnezeu, Nestorie a zis : Eu de două şi trei ori pe lună îl tăgăduiesc ca Dumnezeu. Din această pricină sînt curat de sîngele vostru şi de acum nu voi mai veni la voi. După ce a spus aceste cuvinte s-a dus în grupul celorlalți episcopi care erau de părerea lui. Cei prezenți s-au despărțit astfel în două fracțiuni. Chirii făcînd un sinod cu ai săi, l-au chemat pe Nestorie. Dar el nu s-a supus, aşteptînd prezența lui Ioan din Antiohia. Cei care erau cu Chirii, recitind şi judecind ei singuri cuvîntările pe care Nestorie le ținuse în legătură cu subiectul în discuție, l-au condamnat ca blasfemator al lui Dumnezeu Fiul. La rîn-dul lor, cei care erau cu Nestorie au ținut şi ei un alt sinod, în care l-au condamnat pe Chirii şi împreună cu el pe Memnon, episcopul oraşului Efes. Puțin după aceea a venit şi Ioan, episcopul Antiohiei şi, aflînd de cele întîmplate, s-a indignat împotriva lui Chirii, ca autor al dezbinării, pentru că el provocase de foarte multe ori condamnarea lui Nestorie. Chirii însă, sprijinit de Iuvenal, voind să se răzbune contra lui [oan, l-a condamnat şi pe acesta. Fiindcă situația a devenit foarte confuză, Nestorie dîndu-şi seama de dimensiunile luptei, care a devenit primejdioasă, o numea pe Măria Născătoare de Dumnezeu, zicînd : Să spunem şi Măria Născătoare de Dumnezeu ca să se potolească spiritele.

Dar nici unul n-a socotit că el a vorbit astfel din căință. De aceea, condamnat şi trimis în exil, se ştie că a locuit în Oasis. Acest sfîrşit l-a avut sinodul de atunci. Faptele s-au petrecut sub consulatul lui Basus şi al lui Antioh (An. 431), în a optsprezecea zi a lunii iunie. (Socrate, VII, 33).

CAPITOLUL VI

CUM IOAN DIN ANTIOHIA L-A CONDAMNAT PE CHIRIL

Venind Ioan în Antiohia şi adunînd pe cei mai mulți dintre episcopi, l-a condamnat pe Chirii pe cînd era la Alexandria. Dar după puțin timp, înlăturînd duşmăniile, s-au întors la sentimente amicale şi şi-au redat unul altuia scaunele. După condamnarea lui Nestorie, mulțimea din Constantinopol s-a îndîrjit împotriva Bisericii. Căci poporul s-a împărțit din cauza purtării lui călduțe, cum am numit-o. Totuşi clericii, printr-un decret comun, l-au anatematizat. Căci aşa obişnuim noi creştinii să numim un decret dat împotriva celor ce săvîrşesc blasfemii ; cînd acesta este scris ca pe marmoră îl arătăm pe față tuturor. (Socrate, VII, 33).

CAPITOLUL VII

DESPRE HIROTONIREA LUI MAXIMIAN LA CONSTANTINOPOL

După aceste întîmplări a apărut iarăşi chestiunea alegerii de episcop şi mulţi erau de partea lui Filip, despre care am vorbit mai înainte, dar cei mai mulţi îl preferau pe Proclu. Şi Proclu ar fi putut obţine episcopatul, dacă nu s-af fi opus unii din fruntea administraţiei, spunînd că regula eclesiastică nu permite ca acel care a fost hirotonit episcop al unui oraş să treacă în alt oraş. Această obiecţie a fost în defavoarea susţinătorilor lui Proclu. Iar după ce au trecut patru luni de la condamnarea lui Nestorie, a fost ales episcop Maximian [m], un monah susţinut de colegiul preoţesc. Căci el avusese mai înainte o purtare de om demn de respect, prin aceea că pe proprie cheltuială zidea morminte şi îngropa în ele trupurile celor evlavioşi. Dar în cuvîntare era ignorant şi prefera să trăiască în linişte. (Socrate, VII, 34).

CAPITOLUL VIII

EPISCOPI AI UNOR BISERICI AU FOST MUTAŢI LA ALTE BISERICI

172. După Atticus au păstorit Sisinie (426—427), Nestorie (428—431), Maximian (431—434) şi Proclu (434—446).

întrucât unii spuneau că regula bisericească opreşte ca Proclu să fie episcop al Bisericii din Constantinopol, fiindcă fusese hirotonit la Cizic, vreau în această chestiune să spun câteva cuvinte. Mie nu mi se pare că ei au spus aceasta din respect pentru adevăr, ci fie din răutate, fie necunoscînd regula eclesiastică, au oprit ceea ce este îndeobşte cunoscut că s-a petrecut în Biserică, din motive de utilitate. Astfel, Eusebie al lui Pamfil, în cartea a şasea a *Istoriei Eclesiastice,* arată că Alexandru, episcop al unui oraş din Capadocia, venind să se roage la Ierusalim, a fost reţinut de cetăţenii acestui oraş şi aşezat în locul lui Narcis, rămînînd de atunci toată viaţa episcop al Ierusalimului. Aşadar, la cei vechi, fără vreo deosebire trecea un episcop dintr-un oraş în altul, când utilitatea o cerea. Dar este bine să citez şi regula din acea carte, ca să vadă că au minţit cei ce au oprit înscăunarea lui Proclu.

Regula XVIII. Dacă un episcop hirotonit într-o eparhie nu din voia sa nu se duce în eparhia în care a fost hirotonit, fie pentru că nu-l primeşte poporul, fie din altă cauză produsă nu din necesitate, însemnează că el participă numai cu numele unde a fost ales şi nu este amestecat efectiv în treburile Bisericii care l-a ales, urmînd a accepta ceea ce a hotărît sinodul provinciei prin judecata sa.

Aceasta este regula. Fiindcă însă foarte mulţi dintre episcopi au trecut dintr-un oraş în altul datorită utilităţii impuse de timp, am citat mai departe numele celor ce au fost mutaţi. Perigene a fost hirotonit episcop în Petra. Dar cum cetăţenii n-au voit să-l primească, episcopul Romei a poruncit oa el să fie înscăunat în oraşul Corint, unde miurise episcopul, şi cît a trăit a păstorit acea Biserică. Grigorie din Nazianz a

fost mai întîi episcop al unui oraş din Capadocia, iar apoi a fost aşezat la Nazianz [18]. Meletie a fost mai întîi episcop al Bisericii din Sevas-ta şi după aceea a trecut ca episcop al Antiohiei. Pe Dositei, episcopul Seleuciei, Alexandru, episcopul Antiohiei, l-a făcut să treacă în Tarsul Ciliciei. Reverenţiu din Arca Feniciei a trecut în Tir. Ioan din Gordul

Lidiei a fost mutat în Procones şi în acea Biserică este acum episcop. Paladie din Elinopole este mutat în Aspona. Alexandru din Elinopole a trecut la Adrianopol. Eusebie din Apameia Asiei este transferat în Eudoxiopol, oraş numit înainte Salambria. Policarp din oraşul Anta-pristena Misiei a fost mutat în Nicopole din Tracia. Ierofil din Trape-zapol, oraş al Frigiei, a trecut în Plutinopol din Tracia. Optim din Ar-gadamia Frigiei este trecut în Antiohia Pisidiei. Silvan din Filipopolul Traciei este mutat în Troia. Aşadar nu putem aminti cîţi sînt pînă în prezent care au trecut din oraşele lor în altele. Socotesc util totuşi să povestesc cîte ceva pe scurt despre Silvan, care din Filipopole, oraş al Traciei, a trecut în Troia. (Socrate, VII, 35).

Silvan a fost retor mai întîi al sofistului Troil şi creştin desăvîrşit, iubind viaţa monahală. El n-a voit să îmbrace haina de profesor şi episcopul Atic atrăgîndu-şi-l l-a făcut episcop la Filipopole. El a stat trei ani în Tracia, dar nefiind în stare să suporte frigul, fiindcă avea trupul foarte slab şi firav, l-a rugat pe Atic să-l aşeze în alt loc, spunîndu-i că nu vrea să se mute în alt loc decît din pricina frigului. Dar fiindcă fusese hirotonit altul în locul lui, Slivan a rămas la Constantinopol, du-cînd o desăvîrşită viaţă monahală. A fost atît de modest şi de simplu, încît în marea mulţime a oraşului era văzut trecînd în sandale de rogoz. După oarecare vreme a murit episcopul Bisericii din Troia şi troienii au venit să ceară episcop. Pe cînd Atic se gîndea pe cine să trimită acolo episcop, s-a întîmplat să vină pe neaşteptate la el Silvan să-l salute. El văzîndu-l a încetat să se mai grăbească şi i-a spus lui Silvan : Mai tîrziu n-o să mai ai ocazie să poţi scăpa de grijile eclesiastice. Căci la Troia nu e frig ; iată aşadar un loc pregătit de Dumnezeu potrivit corpului tău. Pregăteşte-te şi pleacă îndată la Troia. Aşa a trecut Silvan la Troia.

Voi povesti acum-ce s-a întîmplat sub puterea lui. O corabie enormă, care transporta coloane mari de marmură, a fost încărcată pe ţărmul Troiei. Dar cînd au voit s-o împingă în mare şi poporul o trăgea cu multe frînghii, corabia nu putea fi urnită din loc. După mai multe zile de eforturi zadarnice, s-au gîndit că nava este poate reţinută de un duh rău. Marinarii, venind atunci la episcopul Silvan, l-au rugat să facă o rugăciune în acel loc, cu credinţa că în acest chip nava va fi trasă de unde era. El le-a răspuns mai întîi cu vorbă smerită, că e un om păcătos şi că pentru aceasta e nevoie de un om drept, nu de el. Dar fiindcă a fost mult rugat, a venit la ţărm. A făcut rugăciunea şi a pus mîna pe o funie, cerînd şi celorlalţi să acţioneze. Ei au împins cu putere şi barca a fost pusă în mişcare şi tîrîtă în mare. Prin această

18Sfîntul Grigorie din Nazianz a fost hirotonit episcop de Sfîntul Vasile cel Mare, în anul 371, pentru oraşul Sasima. Se pare că Sfîntul Grigorie nu a fost niciodată în acest oraş. Totuşi faptul că era deja episcopul acestui oraş a fost invocat de către episcopii macedoneni şi egipteni în timpul Sinodului II Ecumenic, considerînd alegerea lui în scaunul episcopal din Constantinopol ca necanonică, ceea ce a determinat retragerea Sfîntului Grigorie şi revenirea la Nazianz, unde a condus treburile episcopiei, fără să fie numit însă episcop al locului.

minune şi-a atras respectul tuturor provincialilor din acea parte. Era şi în alte lucruri deosebit. Văzînd că preoţii în îndeletnicirile lor ajung la neînţelegeri şi procese, n-a judecat el însuşi niciodată pe vreun cleric, ci a primit doar petiţiile reclamanţilor, rugind pe unul dintre laicii credincioşi şi iubitori de dreptate să cerceteze el petiţiile şi să fixeze termene de judecată. De aceea, prin felul lui de a fi, a dobîndit din partea tuturor cel mai mare respect. Aşadar, după ce la Constantinopol a fost aşezat episcop Maximian, sub consulatul lui Basus şi Antioh (An. 431), în a douăzeci şi cincea zi a lunii octombrie pricinile bisericeşti s-au potolit. (Socrate, VII, 36).

CAPITOLUL IX

CUM LA CRETA UN IUDEU SPUNÎND CĂ EL ESTE MOISE, MULŢI DINTRE IUDEI AU MURIT ÎNŞELAŢI DE EL, IAR CEILALŢI S-AU FĂCUT CREŞTINI

În acest timp mulţi iudei în Creta s-au făcut creştini, din cauza următorului fel de pătimire. Un iudeu înşelător s-a prefăcut că el e Moise, trimis din cer să ducă pe mare pe locuitorii acelei insule, spunînd că el este cel care a salvat odinioară pe fiii lui Israel pe Marea Roşie. Cutreiera aşadar într-un an întreg prin oraşele acelei insule şi sfătuia pe iudei să creadă, îndemnîndu-i pe toţi să-şi lase banii şi averile fiindcă numai aşa marea va seca şi vor ajunge în pămîntul făgăduinţei, înşelaţi de această speranţă, îşi neglijau tot avutul propriu, dispreţuin-du-şi casa şi pămîntul şi lăsîndu-le altor persoane. Iar cînd a venit ziua pe care o fixase acel iudeu ademenitor, cu el în frunte au pornit toţi ou soţii şi cu copii. I-a dus pe ţărm la o rîpă foarte prăpăstioasă şi le-a poruncit să se rostogolească de sus, ca nişte suluri. Aşa au început să facă. Şi cum ajungeau în stînci, mureau năpraznic, unii sfîrtecaţi de ascuţişul stîncilor, iar alţii înecaţi în mare. Ar fi putut să moară şi mai mulţi, dacă n-ar fi apărut, cu ajutorul lui Dumnezeu, nişte creştini, negustori şi pescari, care i-au salvat scăpîndu-i de la înec. Dîndu-şi seama că răul a venit din prostia lor, i-au oprit să se mai arunce singuri în ghearele morţii, spunîndu-le cum toţi care se rostogoliseră mai înainte în prăpastie, au pierit. Au înţeles că au fost înşelaţi şi se învinovăţeau singuri că au putut fi atît de naivi. Voiau să-l ucidă pe acel înşelător, dar nu l-au putut prinde. Căci a dispărut pe neaşteptate, ceea ce i-a făcut să bănuie că a fost un demon înşelător, prefăcut în chip de om. Din cauza acelei pătanii, mulţi dintre iudeii din Creta s-au convertit la credinţa creştină. (Socrate, VII, 37).

CAPITOLUL X

DESPRE UN MARE INCENDIU CARE A AVUT LOC LA CONSTANTINOPOL, DESPRE MOARTEA LUI MAXIMIAN ŞI DESPRE ÎNSCĂUNAREA LUI PROCLU

în vremea aceea, un incendiu, izbucnit în oraşul Constantinopol, a ajuns cu încetul la termele numite ale lui Ahile şi apoi la locul care se zice Pelargus, pînă cînd

a cuprins şi biserica novaţienilor. Se spune că atunci Paul, episcopul lor, a rămas între flăcările bisericii rugîndu-L pe Dumnezeu să nu nimicească biserica. Focul a fost stins şi pînă acum întîmplarea se comemorează la novaţieni în a şaptesprezecea zi a lunii august. Totu'şi acel loc a fost cinstit nu numai de creştini, dar şi de păgînii din acel timp. (Socrate, VII, 38).

Aşadar Maximian, după ce a condus Biserica doi ani şi şase luni, a murit sub consulatul lui Ariobinda şi Asparis (An. 434), în a douăsprezecea zi a lunii aprilie, în săptămîna mare a postului, a cincea zi de repaos. Atunci împăratul Teodosie s-a gîndit cu grijă să nu se nască iarăşi în Biserică neînţelegeri şi tulburări pentru episcopat. Şi pe cînd corpul lui Maximian nu era încă îngropat, a cerut episcopilor prezenţi să-i înscăuneze pe Proclu. Această alegere a fost întărită şi de episcopul Romei Celestin, printr-o scrisoare pe care a trimis-o lui Chirii al Alexandriei, lui Ioan al Antiohiei şi lui Ruf al Tesalonicului, spunînd că nimic nu opreşte pe un episcop dintr-un oraş să se mute episcop în alt oraş. Proclu aşadar, întronizat, a înmormîntat rămăşiţele pămînteşti ale lui Maximian. Despre el este timpul să spunem cîteva cuvinte. (Socrate, VII, 39).

CAPITOLUL XI

DESPRE VIAŢA ŞI OBICEIURILE LUI PROCLU

Proclu la început a fost citeţ, dar s-a străduit să urmeze şi cursuri de retorică. Trecînd de adolescenţă, s-a apropiat de episcopul Atic, aseultându-i predicile acesituia. Şi făcând progrese, a fost hirotonit de către Atic diacon şi apoi preot. Iar Sisinie l-a sfinţit episcop al Cizi-cului. Acestea i-au fost primele slujbe, după care a ajuns episcop al Bisericii din Constantinopol. Era un bărbat cu viaţă foarte corectă şi cu folos instruit de către Atic. îl imita pe acesta în toate, dar era mai răbdător decît el. Căci Atic era necruţător cu ereticii, pe cînd Proclu era blînd cu toţi şi se străduia să-i îndrepte mai mult prin convingere decît prin constrîngere, nevrînd să persecute nici o erezie, imitînd în această privinţă pe împăratul Teodosie. Căci acela socotea ca împotriva vinovaţilor din imperiu să nu folosească puterea, iar acesta socotea puţin important dacă vreun credincios nu gîndea exact ca el despre Dumnezeu. (Socrate, VII, 40).

în acestea şi împăratul îl lăuda, fiindcă el însuşi imita pe adevăraţii preoţi şi niciodată nu-i admitea pe cei ce voiesc să persecute. Eu totuşi, presupun că prin blîndeţe a întrecut pe toţi preoţii adevăraţi. Din această cauză subjuga pe duşmanii săi fără să ajungă la război, precum se vede la tiranul Ioan şi la barbarii care după aceea au fost învinşi. (Socrate, VII, 41).

CAPITOLUL XII

DESPRE ÎNVINGEREA BARBARILOR

După aceste întîmplări a apărut iarăşi chestiunea alegerii de episcop împotriva romanilor, se pregăteau să invadeze ţinuturile romanilor. Auzind despre acestea,

împăratul a încredințat, ca de obicei, lui Dumnezeu, această grijă şi, ocupat cu rugăciunile, a obținut ceea ce a cerut. Căci trebuie povestit ce s-a întîmplat barbarilor. Conducătorul lor, numit Rugas, a murit lovit de trăsnet, iar ciuma care a urmat a nimicit cea mai mare parte dintre oamenii lui. Şi n-a fost de ajuns aceasta, căci căzînd foc din cer i-a ars pe toți cei care rămăseseră. Aceste întîmplări le-au adus barbarilor o mare frică, nu numai fiindcă îndrăzniseră să ridice armele contra puternicului popor roman, dar şi fiindcă vedeau că acesta e ajutat de puterea lui Dumnezeu. Atunci episcopul Proclu, ținînd în Biserică o predică despre profeția lui Iezechiel în legătură cu mîntuirea, a fosit lăudat de toți cei care l-au ascultat. Cuvintele profeției sînt acestea : «Şi *tu, fiul omului, prooroceşte împotriva prințului Gog, a lui Meşec şi Tubal îi pedepsesc cu moarte şi cu revărsare de sînge. Potop de ploaie, grindină de piatră, foc şi pucioasă voi revărsa asupra lor şi asupra tuturor care sînt cu* ei» *(Iezechiel, 38, 2, 22).* Şi puțin mai jos : «Şi *vor şti că Eu sînt Domnul».* (Socrate, VII, 47).

CAPITOLUL XIII

CUM FIICA LUI TEODOSIE S-A UNIT CU VALENTINIAN

Împăratului, pentru blîndețea sa, Dumnezeu i-a adus şi alte multe bucurii, dintre care una este următoarea. El avea de la Eudoxia o fiică numită tot Eudoxia. Pe aceasta a cerut-o de soție Valentinian, văr al lui şi de el făcut împărat al părții de Apus. Teodosie a acceptat şi se gîndea ca nunta să fie celebrată într-o localitate la mijlocul drumului. S-a stabilit să vină amîndoi la Tesalonic. Dar între timp Valentinian l-a anunțat pe Teodosie să nu se obosească, pentru că va veni el la Constantinopol. Şi, după ce a întărit părțile Hesperiei, a venit pentru nuntă la Constantinopol. Aceasta s-a celebrat sub consulatul lui Isidor şi Senator. (An. 436), iar după nuntă el s-a întors cu soția sa în Apus. (Socrate, VII, 43).

CAPITOLUL, XIV

CUM A FOST ADUS LA CONSTANTINOPOL TRUPUL LUI IOAN

Nu mult mai tîrziu, episcopul Proclu i-a readus în Biserică pe cei ce se despărțiseră din cauza depunerii lui Ioan. în acest chip le-a alinat mîhnirea prin înțelepciunea sa. Căci la porunca împăratului a adus înapoi la Constantinopol trupul lui Ioan, înmormîntat în Cumana, în al treizeci şi cincilea an după ce fusese depus şi, după ce l-a expus publicului, l-a reînmormîntat cu multă cinste în biserica Apostolilor. Aceasta s-a petrecut în al şaisprezecelea consulat al lui Teodosie (An. 438) în ziua de şaptesprezece a lunii ianuarie. (Socrate, VII, 44).

Şi Paul, episcopul novațienilor, a murit în timpul aceluiaşi consulat, în ziua de douăzeci iulie. Cît a fost bolnav nici dieta prescrisă n-a neglijat-o, nici predicile

obişnuite nu le-a trecut cu vederea. Şi cînd era aproape de moarte, a chemat pe toţi clericii şi le-a spus : Gîndiţi-vă să alegeţi episcop cît sînt în viaţă, ca să nu se mai producă tulburări în Biserica noastră. Cei de faţă dîndu-i mandatul să facă mai degrabă el alegerea, Paul a răspuns : Aşadar daţi-mi mărturie scrisă că veţi alege pe cel pe care-l voi hotărî eu. Ei dînd mărturie scrisă şi semnînd-o, el a scris pe o hîrtie, punîndu-şi şi semnătura, numele preotului Marcian. I-a făcut şi pe ceilalţi preoţi să semneze şi a încredinţat hîrtia lui Marcu, episcopul Bisericii novaţiene din Sciţia, zicînd : Dacă voi trăi mi-o vei da înapoi, dar dacă voi muri veţi găsi în ea cine trebuie să fie ales. La trei zile după moartea acestuia, deschizînd hîrtia şi găsind numele lui Marcian, au lăudat alegerea şi au trimis fără întîrziere încunoştiinţare lui Marcian în Tiberiada Frigiei, unde locuia atunci. Şi luîndu-l, l-au dus în prima zi a aceleiaşi luni şi l-au făcut episcop. (Socrate, VII, 45).

CAPITOLUL XV

CUM A PLECAT LA IERUSALIM EUDOXIA, SOŢIA ÎMPĂRATULUI

împăratul Teodosie a mulţumit lui Dumnezeu pentru binefacerile primite, făcînd juruinţe lui Hristos cu cele mai multe onoruri şi şi-a trimis pe soţia sa, Eudoxia, la Ierusalim. Căci această juruinţă şi-o făcuse şi ea, dacă-şi va vedea căsătorită fiica. Ea, şi la dus şi la întors, a vizitat cu cinstiri deosebite atît bisericile din Ierusalim, cît şi pe cele din oraşele prin care a trecut. (Socrate, VII, 46).

CAPITOLUL XVI

PROCLU, CU AUTORITATEA SA, A FĂCUT PE SENATORUL TALASIE EPISCOP AL CEZAREII CAPADOCIEI

Proclu, episcop în acel timp, în al şaptesprezecelea consulat al împăratului Teodosie (An. 439) a săvîrşit o minunată lucrare, pe care n-a îndeplinit-o nici unul din episcopii de mai înainte. Căci după ce a murit Fir-mus, episcopul Cezareii Capadociei, au venit delegaţi din Cezareea să ceară episcop. Şi pe cînd el se gîndea pe cine trebuia să li—1 rînduiască, s-a întîmplat să vină la el să-1 salute în ziua sabatului toţi senatorii, între aceştia era şi Talasie, care avea demnitatea de prefect al Iliricului şi, fiindcă mergea zvonul că era să fie numit prefect al Orientului, printr-o delegaţie Proclu i-a cerut oa în loc de prefectură să primească episcopatul Cezareii.

Acestea se petreceau în acel timp în Biserică. Dar noi aici facem sfîrşit Istoriei, rugîndu-ne ca toate Bisericile să fie cîrmuite în pace. Noi aşadar, prea sfinţite om al lui Dumnezeu, Teodore, am îndeplinit porunca ta, punînd sfîrşit *Istoriei* în al doilea an al celei de a trei sute cincea olimpiade, în al şaptesprezecelea consulat al împăratului Teodosie. (Socrate, VII, 47).

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

7

Introducere.....

Prefața autorului ..... "

Cartea I..... 27

Cartea a II-a 81

Cartea a III-a 111

Cartea a IV-a..... 129

Cartea a V-a..... 164

Cartea a Vl-a..... 220

Cartea a VH-a 265

Cartea a VUI-a..... 315

Cartea a IX-a..... 338

Cartea a X-a..... 392

Cartea a Xl^a..... 422

Cartea a XII-a 438

Redactor : Pr. VASILE AILIOAIE Tehnoredactor : Ierom. VARTOLOMEU BOGDAN

Format 16/70 X 100. Coli de tipar 29. Comanda nr. 2/93.

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC
ŞI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMANE